

2. Uluslararası

El-Ruha

Sosyal Bilimler Kongresi

9-11 Şubat 2018

Sanlıurfa

TAM METİN KİTABI

Editörler

Mehibe ŞAHBAZ

Damezhan SADYKOVA

İksad yayınevi

2018

ISBN 978-605-9885-56-0

TAM METİN KİTABI

II. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

9-11 Şubat 2018
Şanlıurfa

Editörler

Dr. Mehibe ŞAHBAZ
Damecan SADYKOVA

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Pubicator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir

Iksad Publications - 2018©

Yayın Tarihi: 20.02.2018

ISBN – ISBN 978-605-9885-56-0

KONGRE KÜNYESİ

KONGRENİN ADI

2. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KATILIM TÜRÜ

Çağrılı ve Davetli

TARİHİ VE YERİ

9-11 Şubat 2018 – ŞANLIURFA

ORGANİZATÖR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KATILIMCI KURUM

Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DAVETLİ KONUŞMACI

Prof. Dr. Mustafa TALAS

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Kaldygül ADİLBEKOVA

KONGRE DİLİ

Türkçe (tüm lehçeler), Arapça ve İngilizce

Değerli bilim insanları,

2010 yılındaki kuruluşundan itibaren İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği, faaliyetlerini 5253 sayılı kanuna uygun olarak 8 yıldır devam ettirmektedir. 28 ülkeden 700'ün üzerinde çok değerli akademisyenlerden oluşan Bilim Kurulumuz, çok sayıda proje, yayın ve kongre gibi bilimsel faaliyetlere danışmanlık hizmeti vermektedir.

İKSAD'a bağlı bir yayınevi, 3'ü Uluslararası olmak üzere 4 hakemli dergi ve çok sayıda hizmet birimleri seçkin çalışmaları bilim dünyası ile buluşturmak üzere çalışmalarını sürdürmektedir.

Geçtiğimiz yıl Japonya'dan Ukrayna'ya kadar çok sayıda ülkede ve Türkiye'de 2 zirve ve 50'nin üzerinde bilimsel toplantı, çalıştay ve kongre düzenleyen İKSAD'ın yurt dışındaki üniversitelerle akademik işbirliği faaliyetleri de devam etmektedir. Her yıl olduğu gibi başarılı yüksek lisans ve doktora öğrencilerine bu yıl da burs desteği devam edecek olan derneğimizin yine geçmiş yıllarda olduğu gibi az gelişmiş bölgelerdeki ilk ve orta öğretim öğrencilerinin eğitim hayatlarına aynı katkılarımız da sürmektedir.

2018 yılı içerisinde 2 Zirve, 17 yurt dışı ve 34 yurt içi çalıştay ve kongre organizasyonunun yanı sıra yurt içinde 6, ikisi uzakdoğuda olmak üzere 5 yurt dışı ve 7 yurt içi proje planlanmaktadır.

2018 yılının ikinci yurt içi kongre faaliyeti olan El Ruha 2.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'ne gönderilen 225 çalışma, hakemlerimiz tarafından titizlikle incelenmiş ve 195 seçkin eser kongremize kabul edilmiştir. Nitelikli çalışmaların sunumlarının gerçekleştiği ve oturum çeşitliliği ile zenginleşen kongremiz sonrası yayınladığımız bu özet kitabın içerdiği çok değerli eserlerin bilim dünyasına ilham kaynağı olmasını temenni etmekteyiz.

Kongrenin düzenlenmesinde ve yürütülmesinde mesai kavramı gözetmeksizin çalışan düzenleme kurulu üyelerimize; bilim ve danışma kurulumuzun çok değerli hakemlerine; seçkin eserlerini bizlerle buluşturan katılımcılarımıza; destekleriyle her zaman yanı başımızda olan ve kongremize davetli konuşmacı olarak katılan sayın Prof.Dr. Mustafa TALAS beyefendiye; kongrelerimizin adeta beyni olan İKSAD Başdanışmanı sayın Sefa Salih BİLDİRİCİ beyefendiye; kongreler genel koorinatörümüz sayın Kaldygül ADİLBKOVA ve ekibine; kongrenin düzenlenmesinde emeği geçen herkese ve özellikle misafirperverlikleriyle bizleri kendi memleketimizdeymiş gibi hissettiren Şanlıurfa halkına yürekten teşekkür eder

Saygılar sunarım

Mustafa Latif EMEK
İksad Yönetim Kurulu Başkanı

2. Uluslararası

El-Ruha

Şosyal Bilimleri Kongresi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

2. ULUSLARARASI EL RUHA SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

DR. ABDULHAMİT ŞUAYB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KİSTAUBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİKALIK KUNİM JAN	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV	KYRGYZSTAN NATIONAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED SALİH ABDULVEHHAB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KULAŞ	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED LİD	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. AİOMİ KITAGAVA	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKİRA HIBIKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALLA A. TIMOFEVA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ANATOLİY LOGİNOV	UKRAYNA ŞEVÇENKO LUGAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KIDIRŞAYEV	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ATIF MUHAMMED EL EKRET	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLAKAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSLU B. SARSEKENOVA	ORLEU MİLLİ KALKINMA ENSTİTÜSÜ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAKİT OSPANOVA	H.AHMET YESEVİ ULUSLARARASI KAZAK-TÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAZARHAN İMANGALİYEVA	K.ZHUBANOV AKTOBE DEVLET BÖLGE ÜNİVERSİTESİ

DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CYNTHIA CORREA	SAO PAULO ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. D.K.TÖLEGENOVA	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. DİNARAKHAN TURSUNALİEVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBEK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ELENA BELİK VENIAMINOVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUJİMAKİ HARUYUKI	TOTTORI ÜNİVERSİTESİ
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GEORGE RUDIC	MONTREAL PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GHULAM DASTGEER	PAKİSTAN AIR ÜNİVERSİTESİ

DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN TUTAR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİMMET KARADAL	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HİROSHİ NAKAHARA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKÖĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKER YAKIN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. JUN NAGAYASU	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİR ÖZTAŞ	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL - FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPEÜNİVERSİTESİ
DR. KENES JUSUPOV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LATKİN A. PAVLOVIC	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ	RİYAD KRAL ABDÜLAZİZ TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. MAHBUB UL ALAM	BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MERİNA B. VLADIMIROVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR	KIRGIZİSTAN ELARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MASAYA SAITO	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜLÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENOĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET GÜLLÜ	GAZİOSMANPAŞA
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİCHİO SUZUKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYISÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMAD ISMAEEL RAMAY	BAHRİA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DR. MUSTAFA ŐIT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
DR. NADEJDA HAN	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NOBUAKİ TAKEDA	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. N.N. KERMANOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOĞİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŐİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLİOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. P.S. PANKOV	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOĞİ ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÖVŐEN MEMMEDOV	SUMGAYIT DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMAZAN KHALİFE	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. RUSTEM KOZBAGAROV	M. TINİŐBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİŐİ
DR. RÜŐTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. RYO YAMADA	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİŐ 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSİN HASENEYN EL-HUDHUDİ	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOĞİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŐAROĐLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŐILOĐU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŐKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SHİGEKO KAMISHIMA	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ŐABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TAKASHİ HASUNI	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. T. M. ABDULFETTAH MUHAMMED	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HAÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. TSENDİN BATTULGA	MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TUGHRAL YAMIN	PAKİSTAN NATIONAL UNIVERSITY OF SCIENCE
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. USAM FARUK İMAM	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VERA ABRAMENKOVA	RUSYA AİLE VE EĞİTİM ÇALIŞMALARİ ENSTİTÜSÜ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. VLADEMİR VISLIVİY	UKRAYNA MİLLİ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. WAKAKO SADAHIRO	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. WALİ RAHMAN	SARHAD ÜNİVERSİTY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZİTONG	WUHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKİREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YASSER ALİ MUHAMMED ALİ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YOSHİO KANAZAKİ	TOHOKU ÜNİVERSİTY
DR. YUNUS EMRE TANSÜ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZİA UR REHMAN	A/P NATIONAL DEFENCE ÜNİVERSİTY
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

Sayın Prof.Dr. Mustafa TALAS beyin açılış konuşması

Sayın Prof.Dr. Ali EROL beyin sunumundan bir kare

1 Nolu Salon oturumundan bir kare

Oturum sonrası hatıra fotoğrafı

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Zahit BİLİR beyin sunumundan bir kare

Oturum sonrası sayın Evrim KABUKÇU hanımefendiye sertifikasının teslimi

Kongrenin tüm fotoğraflarına facebook sayfamıza üye olarak ulaşabilirsiniz. İKSAD Kongre topluluğu
<https://www.facebook.com/groups/518107318534159/?fref=nf>

Kongrenin son günü yemekli sıra gecesi eğlencesinden bir kare

Değerli katılımcılarımıza yönelik Halfetiye düzenlediğimiz gezideki tekne turundan bir kare

Kongrenin tüm fotoğraflarına facebook sayfamıza üye olarak ulaşabilirsiniz. İKSAD Kongre topluluğu
<https://www.facebook.com/groups/518107318534159/?fref=nf>

EL-RUHA II. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

9-11 Şubat

9-11 ŞUBAT 2018

SUNUM KURALLARI

1. HER BİR SUNUM SÜRESİ 10 DK.'DIR.
2. SUNUMALARIN YÖNETİLMESİ
SUNUM SIRALAMASI
EK SÜRE VERİLMESİ
KAHVE ARALARI VE
3. OTURUMLARIN İŞLEYİŞİNE YÖNELİK DİĞER TÜM KARARLAR **OTURUM BAŞKANININ** UHDESİNDEDİR
KATILIM BELGELERİ HER OTURUMUN SONUNDA, OTURUM BAŞKANI TARAFINDAN VERİLECEKTİR
4. SIRA GEÇESİ VE HALFETİ İÇİN WEB SİTEMİZ ÜZERİNDEN KAYIT YAPTIRMANIZ GEREKMEKTEDİR

9 ŞUBAT 2018

KAYITLAR VE SUNUMLAR: 13:30- 17:30

SALON: I. Oturum Başkanı: Doç. Dr. Veysi GÜNAL

<p>Öğr. Gör. Dr. Evrim KABUKCU MODANIN POLİTİK BİRARAÇ OLARAK ROLÜ: ABD SEÇİM REFORMU ÖRNEĞİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zahit BİLİR BİTKİSEL BOYALARLA TEKSTİL BASKI TASARIMI</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKBIYIK Arş. Gör. Mehmet ÖZCANLI Yrd. Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ Yrd. Doç. Dr. Hürşit YETMEN İPEK YOLUNUN ŞANLIURFA İNANÇ TURİZMINE ETKİSİ: ŞEYH MESUD ÖRNEĞİ</p>	<p>Arş. Gör. Yakup TAŞDEMİR VATANDAŞ ODAKLI BÜTÇE SİSTEMİ: ÜLKE DENEYİMLERİ VE TÜRKİYE İÇİN ÖNERİLER</p>	<p>Arş. Gör. Harun AYDIN Meryem AYDIN 1957 SEÇİMLERİ ve AĞRI</p>
<p>Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zahit BİLİR TEKSTİL TASARIMINDA YENİ YAKLAŞIMLAR: ELEKTRONİK TEKSTİLLER</p>	<p>Arş. Gör. Yakup TAŞDEMİR TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK SOSYAL BÜTÇE UYGULAMALARI</p>	<p>Öğr. Gör. Dr. Evrim KABUKCU MODA TURİZMİ: İSTANBUL ALIŞVERİŞ FESTİVALİ ÖRNEĞİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Abdullah TAŞTEKİN TÜRKİYE'DE KENTLEŞMENİN TARIM TOPRAKLARI ÜZERİNE ETKİSİ</p>	<p>Arş. Gör. Harun AYDIN Meryem AYDIN DEMOKRAT PARTİ AĞRI MİLLETVEKİLİ CELAL YARDIMCI(1950- 1960)</p>
<p>Doç. Dr. Veysi GÜNAL Doç. Dr. M. Sait ŞAHİNALP DOĞUM YERİ BAĞLAMINDA ŞANLIURFA İL NÜFUSUNUN "YEREL" LİĞİNDEKİ DEĞİŞİM (1935-2016)</p>	<p>Doç. Dr. M. Sait ŞAHİNALP Doç. Dr. Veysi GÜNAL SURUÇ İLÇESİNDE KIRSAL VE ŞEHİRSEL NÜFUSUN GELİŞİMİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ Yrd. Doç. Dr. Hürşit YETMEN Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKBIYIK Arş. Gör. Mehmet ÖZCANLI HARRAN OVASI'NDA DOLİN OLUŞUMU ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL SAĞLIK İŞLETMELEERİNDE MALİYET MUHAŞEBESİ KULLANIM DÜZEYİ : ŞANLIURFA İLİ ÖRNEĞİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk DEMİRKOL İŞ DÜNYASININ MUHAŞEBE EĞİTİMİNDE BEKLENTİLERİ : ŞANLIURFA TİCARET VE SANAYİ ODASI ÖRNEĞİ</p>
<p>Yrd. Doç. Dr. Hürşit YETMEN Yrd. Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ Arş. Gör. Mehmet ÖZCANLI Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKBIYIK ŞANLIURFA'DA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SİNYALLERİ</p>	<p>Arş. Gör. Mehmet ÖZCANLI Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKBIYIK Yrd. Doç. Dr. Hürşit YETMEN Yrd. Doç. Dr. Ahmet Serdar AYTAÇ OSMANIYE ŞEHİRİNDE KASTEN ADAM YARALAMANIN MAHALLE BAZINDA ANALİZİ</p>			

SALON: II. Oturum Başkanı: Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

<p>Arş. Gör. Dr. Haşim BAĞCI TEKNOLOJİK YATIRIMLARDA BİLİŞİM SEKTÖRÜ MÜ İLETİŞİM SEKTÖRÜ MÜ DAHA ÖNEMLİ? MOORA YÖNTEMLERİYLE İNCELENMESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKMAN FİRAVUN'UN İMÂNİ KONUSUNDA CELÂLEDDİN ED- DEVVÂNÎ İLE ALİ EL- KÂRÎ ARASINDAKİ POLEMİK</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Baran ARSLAN Doç. Dr. Nihat GÜLTEKİN Yrd. Doç. Dr. Tolga DURSUN KURUMSAL İMAJIN HASTANE TERCİHİNE ETKİSİ: ŞANLIURFA'DA FAALİYET GÖSTEREN ÖZEL HASTANE MÜŞTERİLERİ ÜZERİNE BİR</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Kasım KAYA Prof. Dr. Ferit KÜÇÜK MOBBİNGİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Baran ARSLAN Doç. Dr. Nihat GÜLTEKİN Yrd. Doç. Dr. Tolga DURSUN İŞ AHLAKI İLE SOSYAL SORUMLULUK ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BELİRLEMEYE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA</p>
<p>Öğr. Gör. İlkay YILDIZ Öğr. Gör. Esra GÜR YEREL GAZETELERDE HABER YAZMA KURALLARININ İHLALİ VE YAZIM YANLIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME (BİNGÖL GAZETESİ ÖZELİNDE BİR İÇERİK ANALİZİ)</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKMAN KOZMİK İNSANLAR / RİCÂL'UL-GAYB İNANCI Arş. Gör. Sedef SÜER Arş. Gör. Özlem Altındağ KUMAŞ İLKOKUL 4. SINIF İNGİLİZCE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ DEĞERLER EĞİTİMİ KAPSAMINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI</p>	<p>Öğr. Gör. Esra GÜR Öğr. Gör. İlkay YILDIZ 5018 SAYILI KAMU MALİ YÖNETİMİ KONTROL KANUNUNA GÖRE BÜTÇENİN UYGULAMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ</p>	<p>Prof. Dr. Ferit KÜÇÜK Yrd. Doç. Dr. Kasım KAYA İŞ TATMİNİ DÜZEYİNDE ETKİLİ OLAN KİŞİSEL FAKTÖRLER</p>	<p>Dr. Mehibe ŞAHBAZ TÜRK İNANÇ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE SEVRİ/SELVİ VE KAYIN AĞACININ YERİ VE ÖNEMİ</p>
<p>Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK Yonca ALAŞAHAN Mustafa Latif EMEK ENDÜSTRİ 4.0 - TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ</p>	<p>Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK Yonca ALAŞAHAN Mustafa Latif EMEK ÜLKELERİN TERCİH ETTİĞİ FİNANS ARACI: VARLIK FONU</p>	<p>Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU ARŞİVLERDE KALAN BİR ESER: ANALARA NASHİHAT</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKMAN KOZMİK İNSANLAR / RİCÂL'UL- GAYB İNANCI</p>	<p>Arş. Gör. Özlem Altındağ KUMAŞ Arş. Gör. Sedef SÜER TÜRKİYE'DE ERKEN ÇOCUKLUK ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİ</p>

10.02.2018

KAYIT VE AÇILIŞ: 9:00-9:30

Açılış Konuşması

Prof. Dr. Mustafa TALAS

SALON I. 9:30-13:00, Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali EROL

Prof. Dr. Ali EROL ŞİİR DİLİ VE ARMONİK YAPI	Yrd. Doç. Dr. İlyas AKMAN ZAZA EDEBİYATINDA GÜNDELİK HAYAT: ÇAKÊTO SIPÎ (BEYAZ CEKET) KİTABI ÖRNEĞİ	Yrd. Doç. Dr. Yılmaz EVAT Okt. Kudret Safa GÜMÜŞ “ŞAIRİN ROMANI”NDA POETİKAYA DAİR FİKİRLER THE IDEAS OF POETICS IN “ŞAIRİN ROMANI”	Arş. Gör. Ersin ÇİLEK MODERN ARAP EDEBİYATINDA YENİ BİR TÜR OLAN KISA KISA (KÜÇÜREK) ÖYKÜ VE ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE KULLANIMINA İLİŞKİN ÖNERİLER	Yrd. Doç. Dr. Tuba DALAR AHMET HAMDİ TANPINAR’IN BURSA’DA ZAMAN ŞİİRİNDE ZAMAN VE MEKÂN ALGISİ
Yrd. Doç. Dr. Yeliz SELVİ HİYERARŞİNİN YAPIBOZUMU: İNSANIN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN SANATTAKİ TEMSİLLERİ	Dr. Mahmut GİDER BÂKÎ VE FUZULÎ DİVANLARINDA KAPININ ALGILANMA BİÇİMİ	Esrâ ÖZTÜRK MÜGE İPLİKÇİ’NİN HİKÂYESİNE YAŞIYAN KADIN KİMLİĞİ	Arş. Gör. Ersin ÇİLEK SURIYELİ ÖĞRENCİLERİN MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI KAPSAMINDA TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ENTEGRASYONU: KAPSAYICI EĞİTİM VE ANADİL SORUNU	Nursel CAMBAZ FİLİBELİ VECDİ’NİN ŞİİRLERİNDE ÇİÇEKLER
Arş. Gör. Ömer Aytaç AYKAÇ Arş. Gör. Nevzat AĞÇAKAYA BİR ÇOCUĞUN GÖZÜNDEN AMERİKAN KÖLELİCİLİĞİ: MARK TWAIN’İN HUCKLEBERRY FINN’İN MACARALARI’NA BAKIŞ	Dr. Mahmut GİDER KLASİK TÜRK ŞAIRLERİ İÇİN ÖRNEK BİR ŞAHSİYET: HASSAN BİN SABİT	Prof. Dr. Ali EROL EDEBİYATTA MİLLÎ TAVIR BAĞLAMINDA HÜSEYİN CAVİD VE ESERLERİ	Yrd. Doç. Dr. Yılmaz EVAT Okt. Kudret Safa GÜMÜŞ MEHMET ÂKİF İNAN’IN ESERLERİNDE BATI İMGESİ OF THE WEST IMAGE’S WORKS OF MEHMET AKİF İNAN	Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA METİN SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Yrd. Doç. Dr. Hasan ÇİFTÇİ Öğr. Gör. Okan ÇOLAK TELEVİZYON VE ÇOCUK: TV’NİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Yahya AKTU POLİTİK PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA “İŞGAL GİRİŞİMİNDE DİRİLİŞE;15 TEMMUZ’UN ANATOMİSİ” BELGESELİNİN ANALİZİ	Yahya AKTU YAŞLI BİREYLERİN YAŞAM OLGUSUNA YÖNELİK GELİŞTİRDİKLERİ METAFORLAR		

SALON: II. 10:00-12:00 Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR

Dr. Mehmet ALPTEKİN TÜRK EFSANELERİNDE DEVE	Yrd. Doç. Dr. M. Abdulbasit SEZER Arş. Gör. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU AXEL OLRIK'İN EPİK YASALARI İŞİĞİNDE SEGREK DESTANI	Dr. Mehmet ALPTEKİN TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜMDEN SONRA YAŞAMIN VARLIĞI DÜŞÜNCESEL VE GAVUR DAĞI TÜRKMEN MASALLARINA YANSIMALARI	Öğr. Gör. Dr. Fahri ÖZTEKE II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KAMUSAL ALANA YÖNELİK DİN HİZMETLERİ	Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR UREFA'YA İLİŞKİN TARİHİ BAZI METİNLER ÜZERİNE BİR YORUMLAR
Öğr. Gör. Dr. Fahri ÖZTEKE YAKIN DÖNEM TARİHİMİZDE TÜRK KADININ KIYAFETLE SINAVI	Kübra GÖYMEN Doç. Dr. Sevan YILDIZ BİZANS SANATININ SÜMELA MANASTIRI FRESKLERİNE YANSIMASI	Necdet KARAMAN DİVAN ŞAIRLERİNİN GÖZÜNDEN OSMANLI SULTANLARININ ÖLÜMÜ	Yrd. Doç. Dr. Ebru DAVULCU OSMANLI DEVLETİNDE YAYINLANAN İLK KADIN MİZAH DERGİSİ: LEYLAK	Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR UYGARLIĞIMIZA ÖZGÜ ESTETİK BİLİMİNİN KURAMSAL TEMELLERİNİN OLUŞTURMA ÇABASI

SALON II. 12:00-13:00 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sadettin PAKSOY

Yrd. Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN Doç. Dr. Cuma ÇATALOLUK VERGİ USUL KANUNUNDA YER ALAN "İZAHA DAVET" KURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER	Prof. Dr. Sadettin PAKSOY Ferhat ERTÜRK Abdulhadi Ali HAMMADEH TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİ İLE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ (1970-2015 DÖNEMİ)	Doç. Dr. Cuma ÇATALOLUK Yrd. Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN BAZI ÜRÜNLERİN İTHALATINDA TOPLU KONUT FONU TAHSİLİ: TOKİ VERGİSİ	Prof. Dr. Sadettin PAKSOY Ferhat ERTÜRK Abdulhadi Ali HAMMADEH KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARININ ÖNEMİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMCILAR ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Yrd. Doç. Dr. Alirza AĞ STRATEJİK MALİYET YÖNETİMİ AÇISINDAN HEDEF MALİYETLEME İLE KAIZEN MALİYETLEME YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI
--	--	--	--	--

SALON I. 14:00-16:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Doç. Dr. M. Salih MERCAN İMPARATORLUK YÖNETİMİNDE CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL	Arş. Gör. Hayrettin PULAT MUSA AKYİĞİTZADE'YE GÖRE AVRUPA MEDENİYETİNİN KÖKENİ	Arş. Gör. Barış ÇAĞIRKAN FARKLI AİDİYETLER ÜZERİNDEN MİLLİYETÇİ ETKİLERİ YENİDEN SAPTAMAK	Tugay SAYDAM ROMA CUMHURİYETİNDE KÖLELİK: SPARTAKÜS ÖRNEĞİ	Okt. Dr. Ayşe ERKMEN MERKEZ SAĞ VE MERKEZ SOL PARTİLERİN İDEOLOJİK ÖZELLİKLERİ
Arş. Gör. Aşlı KÖSEOĞLU YEREL GAZETELERDE EĞİTİM HABERLERİNİN SUNUMU: ERZURUM YEREL GAZETELERİ	Arş. Gör. Barış ÇAĞIRKAN ÇOKKÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA RİSK UNSURU OLARAK KİMLİK VE AİDİYET ALGİSİNİN YENİDEN İNŞASI	Doç. Dr. Selman YAŞAR ATATÜRK'ÜN 1933 ÜNİVERSİTE REFORMU SÜRECİNDE ANKARA DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİNİN KURULUŞ VE GELİŞİMİNDE MÜLTECİ BİLİM ADAMLARI	Arş. Gör. Hayrettin PULAT METİN GAZETESİNİN OSMANLI EKONOMİSİ VE BALKAN ORDULARI	Doç. Dr. M. Salih MERCAN SON SALTANAT'TAN SON HİLAFETE Doç. Dr. Selman YAŞAR BASINDAKİ BİLGİLER İŞİĞİNDE İLK KADIN MİLLETVEKİLLERİMİZDEN NAKIYE ELGÜN VE MECLİSTEKİ ÇALIŞMALARI

SALON II. 14:00-16:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. H. Yunus TAŞ

Yrd. Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK Yrd. Doç. Dr. Emre ASLAN Arş. Gör. Dr. Atıla KARKACIER	Doç. Dr. H. Yunus TAŞ Doç. Dr. Selami ÖZCAN Yrd. Doç. Dr. Mahmut KÜÇÜKOĞLU Öğr. Gör. Yahya ÖZDEMİR	Doç. Dr. H. Yunus TAŞ Doç. Dr. Selami ÖZCAN Yrd. Doç. Dr. Mahmut KÜÇÜKOĞLU Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ	Öğr. Gör. Ali BİRVURAL Öğr. Gör. Mehmet TAMER	Prof. Dr. İsmail BAKAN Buket SEZER Ceylan KARA
TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİK VE TERÖRİZM	TÜRKİYE DE KOSGEB TARAFINDAN VERİLEN GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMLERİNE YÖNELİK ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM: İSTANBUL ÜMRANIYE	ORTADOĞU ÜLKELERİNDEN AVRUPA ÜLKELERİNE YAPILAN YASADIŞI GÖÇ VE GÖÇMENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	GÖÇÜN ŞEHİR EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: REYHANLI İLÇESİ	ÖRGÜTSEL ÖĞRENİMİNİN FİRMA PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Murat ALTUNTAŞ	Öğr. Gör. Ali BİRVURAL Öğr. Gör. Mehmet TAMER	Öğr. Gör. Mehmet DEMİRDÖĞMEZ Doç. Dr. H. Yunus TAŞ Doç. Dr. Nihat GÜLTEKİN	Arş. Gör. Dr. Atıla KARKACIER Yrd. Doç. Dr. Emre ASLAN Yrd. Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK	Prof. Dr. İsmail BAKAN Buket SEZER Ceylan KARA
TÜRKİYE'YE KESİN DÖNÜŞ YAPMIŞ OLAN TÜRK KÖKENLİ İŞÇİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	HATAY VE DOĞU AKDENİZ'DE ALTERNATİF ULAŞIM YÖNTEMLERİ	Z KUŞAĞININ E-TİCARET ALGISI VE E-TİCARETİ KULLANMA DURUM ANALİZİ	İÇ DENETİMİN ETKİNLİĞİNE KATKI SAĞLAYAN FAKTÖRLER	ÖRGÜTSEL USTALIK VE REKABET STRATEJİLERİNİN STRATEJİK ESNEKLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

SALON I. 16:00-18:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sevcan YILDIZ

Yrd. Doç. Dr. Kadir ÖZTAŞ	Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ Doç. Dr. Sedat BENEK	Öğr. Gör. Behlül TOKUR	Yrd. Doç. Dr. Adem EROL Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ	Doç. Dr. Azize Serap TUNÇER
TURİSTİK ARZ POTANSİYELİ AÇISINDAN TERMAL KAYNAKLAR VE KONYA POTANSİYELİ	ŞEHİRLERİN MEKANSAL GELİŞİMLERİNİN ÇEVRELERİNDEKİ ARAZİDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİMLER: ADIYAMAN ŞEHİRİ ÖRNEĞİ	STRESLE BAŞA ÇIKMADA SOSYAL DESTEK KAVRAMI	KAHRAMANMARŞ İLİNİN ARICILIK POTANSİYELİ VE İLDE GERÇEKLEŞEN ARICILIK FAALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	MODERN DÖNEMDE TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE YEŞİL ALAN POLİTİKALARI
Öğr. Gör. Hamdi AYYILDIZ Yard. Doç. Dr. Adem EROL Ahmet Furkan KALA	Doç. Dr. Azize Serap TUNÇER	Seden TURAMBERK ÖZERDEN Doç. Dr. Sevcan YILDIZ	Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ Arş. Gör. İrfan ARIKAN Mahmut ÖNCÜ	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oğuz GÖK
TARLA BİTKİLERİNDE SUNİ GÜBRELEME SONUCU OLUŞAN DIŞSALLIK VE PİGOVİAN VERGİ	MODERNİTE VE KENTLEŞMEYLE GELEN TOPLUMSAL DEĞİŞİM	ALTERNATİF TURİZM KAPSAMINDA KARANLIK TURİZM: BARBARLIK MÜZESİ ÖRNEĞİ	COĞRAFI BECERİLERİN KAZANDIRILMASINDA HARİTALARIN YERİ VE ÖNEMİ	LOTUS YAPRAĞI ETKİSİ VE ESİNLENİLMİŞ TEKSTİL TASARIMLARI
				Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oğuz GÖK MORPHO KELEBEĞİ VE ESİNLENİLMİŞ TEKSTİL TASARIMLARI

SALON:II. 16:00-18:00 Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Latif PINAR

<p>Burak CORUH Aytuğ Tuğrul ESKİMERGEN</p> <p>YENİ "KIRILGAN BEŞLİ" ÜLKELERİNİN KIRILGANLIK GÖSTERGELERİYLE İNCELENMESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Latif PINAR Hülya DEMİRBAĞ</p> <p>AKILLI GÜÇ</p>	<p>Okt. Mehmet Emre EREN Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU Öğr. Gör. Ahmet Erhan EREN Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza MANGI</p> <p>MEDENİ KANUNDA AİLE KONUTU KAVRAMI, UNSURLARI VE ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME</p>	<p>Burak CORUH Aytuğ Tuğrul ESKİMERGEN</p> <p>ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DIŞA AÇILMA SERÜVENİ ve DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</p>	<p>Okt. Mehmet Emre EREN Yrd. Doç. Dr. Mustafa Hakkı AYDOĞDU Öğr. Gör. Ahmet Erhan EREN Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza MANGI</p> <p>MEDENİ HUKUKTA EVLİLİKLERDE AİLE KONUTU ÜZERİNDE AYNI HAK TANINMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME</p>
<p>Ars. Gör. Kaan YİĞENOĞLU İlknur Yeşim DİNÇEL</p> <p>İKTİSADİ STRATEJİ AÇISINDAN ÇİN'İN AFRIKA POLİTİKASI</p>	<p>İlknur Yeşim DİNÇEL Ars. Gör. Kaan YİĞENOĞLU</p> <p>TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN REKABET GÜCÜ ANALİZİ</p>	<p>Doç. Dr. Mehmet CİHANÇİĞİR Ars. Gör. Erhan ERGİN Sevim Ezgi EROĞLU</p> <p>İSLAMI FINANS OKURYAZARLIĞININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖZELİNDE ALGILANMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME</p>	<p>Doç. Dr. Mehmet CİHANÇİĞİR Ars. Gör. Erhan ERGİN Sevim Ezgi EROĞLU</p> <p>KOBİLERİN FİNANSMAN SORUNLARINA YÖNELİK SAPTANAN ORTAK VE FARKLI BULGULAR: BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ</p>	

SALON III 15:00-18:00 Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAYAOĞLU

<p>Ars. Gör. Esmâ YALÇINKAYA</p> <p>CEZA MUHAKEMESİNDE İSTİNAF KANUN YOLUNDA DURUŞMA VE DURUŞMA HAZIRLIĞI DEVRESİNE ÖZGÜ ÖZELLİKLER</p>	<p>Ars. Gör. Derya BULUTTEKİN</p> <p>7036 SAYILI İŞ MAHKEMELERİ KANUNU'NA MEDENİ USUL HUKUKU BAKIMINDAN GENEL BİR BAKIŞ</p>	<p>Ars. Gör. Derya BULUTTEKİN</p> <p>6100 SAYILI HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU KAPSAMINDA DÜZENLENEN HUKUKİ KONULARDA BİLİRKİŞİLİK YASAĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER</p>	<p>Ars. Gör. Dr. M. Burak BULUTTEKİN</p> <p>CEZVEDE KAYNAYAN SÜT TAŞTI: 1838 BALTALIMANI SERBEST TİCARET ANTLAŞMASI İLE BOZULAN OSMANLI İÇ VE DIŞ TİCARET DENGESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. İzzettin ULUSOY Doç. Dr. Cemil Serhat AKIN Doç. Dr. Cengiz AYTUN</p> <p>CEZA MUHAKEMESİNDE İSTİNAF KANUN YOLUNDA DURUŞMA VE DURUŞMA HAZIRLIĞI DEVRESİNE ÖZGÜ ÖZELLİKLER</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. İzzettin ULUSOY Doç. Dr. Cemil Serhat AKIN Doç. Dr. Cengiz AYTUN</p> <p>DIŞ TİCARET TURİZM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ</p>
<p>Yrd. Doç. Dr. İzzettin ULUSOY Doç. Dr. Cemil Serhat AKIN Doç. Dr. Cengiz AYTUN</p> <p>TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İLİŞKİSİ</p>	<p>Ars. Gör. Dr. M. Burak BULUTTEKİN</p> <p>OSMANLI DEVLETİNDE BİR İKTİSADİ BUHRANLAR DÖNEMİ OLARAK 1873-1878</p>	<p>Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Ars. Gör. Vedat ALMALI Ars. Gör. Abdulmecit YILDIRIM</p> <p>BÖLGELERARASI GELİŞİMLİK FARKLARININ AZALTILMASINDA KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ: ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM</p>	<p>Ars. Gör. Dr. M. Burak BULUTTEKİN</p> <p>CEZVEDE KAYNAYAN SÜT TAŞTI: 1838 BALTALIMANI SERBEST TİCARET ANTLAŞMASI İLE BOZULAN OSMANLI İÇ VE DIŞ TİCARET DENGESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. İzzettin ULUSOY Doç. Dr. Cemil Serhat AKIN Doç. Dr. Cengiz AYTUN</p> <p>DIŞ TİCARET TURİZM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ</p>	<p>Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Ars. Gör. Abdulmecit YILDIRIM Ars. Gör. Vedat ALMALI</p> <p>EKONOMİK BÜYÜME SÜRECİNDE KAMU VE ÖZEL SERMAYE STOKUNU ROLÜ</p>

ÖĞLE YEMEĞİ KONFERANSI

SÖYLEŞİ 13:00-14:00

TO EAT OR NOT TO EAT: WHAT YOUR BRAIN TELLS YOU?

YEMEK YA DA YEMEMEK: BEYNİNİZ SİZE NELER DİYOR?

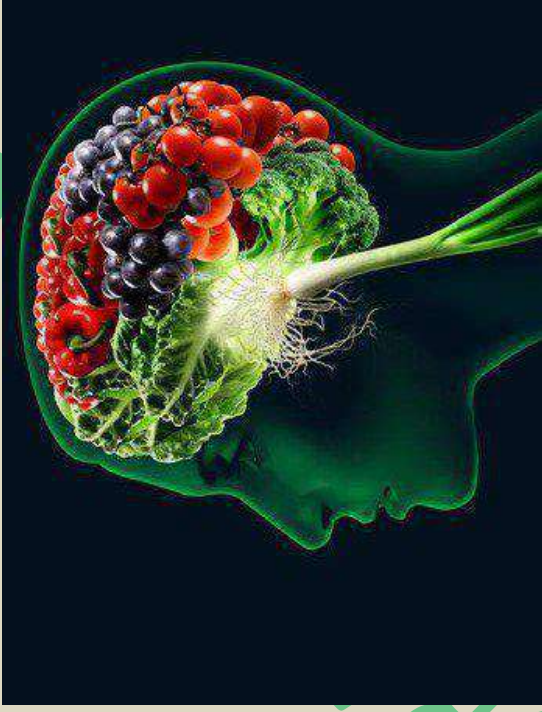
Yrd. Doç. Dr. Deniz ATALAYER

Psychology Department

The Faculty of Arts and Social Sciences

Sabancı University

TÜM KONGRE KATILIMCILARIMIZ DAVETLİDİR

11.02.2018

SALON I. 09:00-13:00 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Faruk ARAL

<p>Yrd. Doç. Dr. Yunus ZENGİN Doç. Dr. Erdoğan KAYGIN</p> <p>ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİN TOPLUMSAL CİNSİYET TUTUMLARININ KARIYER SEÇİMİNE ETKİSİ</p>	<p>Mehmet Emin KALGI</p> <p>ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİN TANRI ALGISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ</p>	<p>Arş. Gör. Dr. Yavuz ACUNGİL Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜVEN</p> <p>ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENİM GÖRÜKLERİ KENT İLE İLGİLİ SORUNLARA DUYARLILIKLARI VE FARKINDALIKLARI: GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA</p>	<p>Doç. Dr. Hüseyin KOTAMAN</p> <p>İKİNCİ VE SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN GÜDÜLENME İÇİN TERCİHLERİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Okan SARIGÖZ Öğr. Gör. Zeki ÖZKARTAL Yrd. Doç. Dr. Ahmet DÖNGER</p> <p>ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATERYAL KULLANMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ</p>
<p>Yrd. Doç. Dr. Fatih MEHMET CİĞERCİ Yrd. Doç. Dr. Cihad Şentürk</p> <p>SINIF ÖĞRETMENLERİNİN YENİLENEN TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ</p>	<p>Doç. Dr. Hüseyin KOTAMAN</p> <p>ANA-BABALARIN YENİ KABUSU PAYLAŞMAK</p>	<p>Mehmet Emin KALGI</p> <p>ORTA ÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİN DOGMATİK DİNDARLIK ALGISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Okan SARIGÖZ Öğr. Gör. Zeki ÖZKARTAL Yrd. Doç. Dr. Ahmet DÖNGER</p> <p>FORMASYON EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Cihad Şentürk Yrd. Doç. Dr. Fatih MEHMET CİĞERCİ</p> <p>SINIF ÖĞRETMENLERİNİN E-ÖĞRENME STİLLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ</p>
<p>Prof. Dr. Faruk ARAL Dr. Semra Sezen ARAL</p> <p>VETERİNER HEKİM VE HAYVAN (HASTA) SAHİBİ ARASINDA İLETİŞİM</p>	<p>Okt. Tuba KAPLAN</p> <p>B1 SEVİYESİNDE TÜRKÇE ÖĞRENEN YABANCI ÖĞRENCİLERİN SESLİ OKUMA BECERİSİYLE İLGİLİ TESPİTLER</p>	<p>Arş. Gör. Hatice ŞAHİN</p> <p>GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE EĞİTİMDE EŞİTSİZLİK PROBLEMİ</p>	<p>Okt. Tuba KAPLAN</p> <p>OTANTİK YAZMA ÇALIŞMALARININ TÜRKÇE ÖĞRENEN YABANCI ÖĞRENCİLERİN YAZMAYA İLİŞKİN KAYGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</p>	<p>Prof. Dr. Faruk ARAL Dr. Semra Sezen ARAL</p> <p>BOR MESLEK YÜKSEKOKULU VETERİNERLİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ ARASINDA ANLIK SOZSUZ İLETİŞİM</p>
<p>Doç. Dr. Aykut EKİYOR Şehriban AÇIKALIN</p> <p>HEMŞİRELERİN İŞ YAŞAM KALİTESİ VE ÖRGÜTE BAĞLILIK FAKTÖRLERİNİN TESPİTİ</p>	<p>Doç. Dr. Aykut EKİYOR Şehriban AÇIKALIN</p> <p>SAĞLIK SEKTÖRÜNDE HEMŞİRELERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE İŞ YAŞAM KALİTESİ VE ÖRGÜTE BAĞLILIK DURUMLARI FARKLILIK GÖSTERİR Mİ?</p>	<p>Abdullah Cengiz KAYIŞ</p> <p>KAPITALİZMDE METALAŞMA VE YABANCILAŞMANIN MEKÂNSAL İZDÜŞÜMLERİ: ÇİĞ KÖFTE ÖRNEĞİ</p>	<p>Dr. Esra BALLI Arş. Gör. Çiğir SİGEZE Arş. Gör. Salih ÇAM</p> <p>KÜRESELLEŞME VE EKONOMİK BÜYÜME: BDT ÜLKELERİ ÖRNEĞİ</p>	<p>Arş. Gör. Salih ÇAM Dr. Esra BALLI Arş. Gör. Çiğir SİGEZE</p> <p>ENERJİ VERİMLİLİĞİNİN ANALİZİ: RUSYA ÖRNEĞİ</p>

SALON II. 10:00-12:00 Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet İLHAN

Yrd. Doç. Dr. Fatih GENCER BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN URFA VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ	Öğr. Gör. Nurray DEMİREL AKGÜL Uzm. Öğr. Necat Çetin GELENEKLİ BİR YAŞAM ÖRNEĞİ - TAHTACI TÜRKMEN GİYSİLERİ ANALİZİ	Halide ÖZBEY UCAK KRİZİ GÖLGESİNDE TÜRKİYE-RUSYA DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ	Yrd. Doç. Dr. Kerem ÖZBEY DEVLETİN SINIRLARINDA YAŞAMAK: TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIR BÖLGESİ ÖRNEĞİ	Yrd. Doç. Dr. Pakize ÇOBAN KARABULUT KÜRESEL VE BÖLGESEL NÜFUS MÜCADELESİ BAĞLAMINDA WILSON İLKELERİ
Öğr. Gör. İlhan BİLİCİ MEDENİYETLER ÇATIŞMASI VE TERÖRE KARŞI KÜRESEL SAVAŞ	Yrd. Doç. Dr. Ahmet İLHAN POSTMODERNİZİM VE ÖRGÜT KURAMLARI BAĞLAMINDA SOSYAL BİLİMLERİN DOĞASINA İLİŞKİN PARADİGMA TARTIŞMALARI	Arş. Gör. Bavver KILIÇOĞLU ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNDE JEAN PIERRE BEMBA GOMBO KARARININ ÖNEMİ	Yrd. Doç. Dr. Hasan TAŞKIRAN AKKOYUNLU ÜLKESİNİN YABANCI KONUKLARI: Venedik Elçileri	Arş. Gör. Bavver KILIÇOĞLU SOYKIRIM SUÇUNUN ÖNLENMESİ VE CEZALANDIRILMASI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA DEVLETLERİN SORUMLULUĞU VE ULUSLARARASI ADALET DİVANI
Dr. Nursal KUMAŞ HUDÂVENDİĞÂR VİLÂYETİNDE USÛL-İ CEDİDE EĞİTİMİ VEREN OKULLAR: İBTİDÂİ VE RÜŞDİYYELER				

SALON II. 12:00-13:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Salih MERCAN

Arş. Gör. Ahmet SAAT 6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU ÇERÇEVESİNDE MÜTESELSİL KEFALETTE ASIL BORCUN TALİ NİTELİĞİ	Arş. Gör. Ömer Faruk DEMİR İŞ YARGILAMASINDA DAVA ŞARTI OLARAK ARABULUCULUK	Arş. Gör. Ömer Faruk DEMİR YARGITAY KARARLARI İŞİĞİNDE NOKTA HACZİ	Arş. Gör. Ekrem BENZER ESKİ YUGOSLAVYA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ VE RUANDA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ STATÜLERİNDE İNSANLIĞA KARŞI SUÇLAR	Arş. Gör. Ekrem BENZER YENİ DÜZENLEMELER İŞİĞİNDE ULUSLARARASI KORUMA ÇEŞİTLERİ
Arş. Gör. Ahmet SAAT 6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU ÇERÇEVESİNDE GEÇİCİ ÖDEMELER(TBK m.76)				

SALON İL 14:00-16:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN

Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN NAKŞİ EĞİTİM METODUNUN SÜFİ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN TAHLİLİ	Yrd. Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA SEYFEDDİN BÂHARZÎ VE ESRÂRÜ'L-ERBAİN Lİ-AHBÂRİ'S-SÂİRİN ADLİ ESERİ	İsmail Hakkı GÜRDENİZ; Yrd. Doç. Dr. Alimcan BUĞDA HANEFİ VE ŞAFİİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİKTE KEFAETİN ARANDIĞI YERLER	Yrd. Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA TASAVVUF KLASİKLERİNDE HZ. MUSA ÖRNEKLİĞİNDE AÇIKLANAN BAZI TASAVVUF KAVRAMLARI	Doç. Dr. İbrahim İŞİTAN SÜFİ DEĞER YARGILARI VE SÜFİ DAVRANIŞ GELİŞİMİ
Alaaddin HANÇER SÜNNET'İN FIKIH KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDA SAĞLADIĞI KATKI	Yrd. Doç. Dr. Alimcan BUĞDA İsmail Hakkı GÜRDENİZ MAKASİDÜ'Ş-ŞERİA BAĞLAMINDA UYUŞTURUCU VE BAĞIMLILIK YAPICI MADDELER	Alaaddin HANÇER LAFIZDAKİ ÇOK ANLAMLILIĞIN İSLAM HUKUK METODOLOJİSİNDEKİ ETKİN ROLÜ	Yrd. Doç. Dr. M. Bakır ŞENGÜL KÜLTÜRDEN İRFANA ADLİ ESERİN İŞÇİNDA BİR CEMİL MERİÇ PORTRESİ	

SALON I. 14:00-16:00 Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Bora GÖKTAŞ

Öğr. Gör. Gülşen KIRPIK, Öğr. Gör. Abdülrezzak İKVAN X, Y ve Z KUŞAĞI ÇALIŞANLARIN ETKİLEŞİMSEL ADALET ALGI DÜZEYLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK VE SEKTÖREL DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: OSMANİYE TEKSTİL İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ	Yrd. Doç. Dr. Bora GÖKTAŞ SOSYAL MEDYADA PAZARLAMA UYGULAMALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: INSTAGRAM ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Çığatay ALAN Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜVEN SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM ARAÇLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME: KAMU HASTANELERİ KURUMU ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Gülşen KIRPIK, Ahmet BOZKURT ÇALIŞAN KİŞİLİĞİ İLE PERFORMANS ETKİNLİĞİ ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ: BİR SAĞLIK KURUMU ÖRNEĞİ	Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜVEN Öğr. Gör. Çığatay ALAN TÜRKİYE'DE KAMU KURUMLARININ BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMINDAKİ YERİ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet MİMAN ALİŞVERİŞ MERKEZLERİNDE ÇALIŞANLARIN DUYGUSAL ZEKÂ SEVİYELERİNE EDEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. Hüseyin ERİŞ Öğr. Gör. Feray KABCALCIOĞLU BUCAK TAŞERON İŞÇİLERİN KADROYA GEÇİRİLMELERİ HAKKINDA KAMU HASTANE YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ: TÜRKİYE UYGULAMASI	Öğr. Gör. İlkey ÇELİK Öğr. Gör. Gülşen KIRPIK TEKSTİL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN BİREYSEL YENİLİKÇİLİK ALGISI: ADIYAMAN ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Feray KABCALCIOĞLU BUCAK Öğr. Gör. Dr., Hüseyin ERİŞ ŞANLIURFA İLİNDE KADIN ŞİFACILAR	Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜVEN Arş. Gör. Dr. Yavuz ACUNGİL YEREL KALKINMADA YEREL YÖNETİMLERİN ETKİNLİĞİ KONUSUNA YEREL HALKIN BAKIŞI (TOKAT ÜZERİNDE BİR UYGULAMA)

SALON I. 16:00-18:00 Oturum Başkanı: Dr. Ahmet İLHAN

<p>Hülya A. ERTÜRK Kamile ELMASOĞLU</p> <p>ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN SORUNLARI: GENEL BİR DEĞERLENDİRME</p>	<p>Gizem YAPRAK</p> <p>BALIKESİR-DURUNBEY YÖRESİNDE BARANA SOHBETLERİNDE MAHKEME</p>	<p>Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA</p> <p>DEVELOPING METACOGNITIVE AWARENESS IN ELT</p>	<p>Kamile ELMASOĞLU Hülya A. ERTÜRK</p> <p>TÜKETİM, YAŞAM TARZI VE MODA: "PARİS PAHASINA" FİLMİ ÜZERİNE BİR ANALİZ</p>	<p>Öğr. Gör. Fatma YEŞİL Yrd. Doç. Dr. Arif YILDIRIM</p> <p>EVLİLİK PROGRAMLARI ARACILIĞIYLA CİNSİYET ROLLERİNİN AKTARILMASINDA KULLANILAN SÖYLEMLERİN ANALİZİ: 2016-2017 SEZON FİNAL HAFTASI</p>
<p>Yrd. Doç. Raşan Fatma AKGÜL</p> <p>VLADİMİR VE GEORGİİ STENBERG FİLM AFİŞLERİNİN ESTETİK ANALİZLERİ</p>	<p>Yrd.Doç.Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI</p> <p>Yrd.Doç.Dr. Yadiğar POLAT</p> <p>FEMİNİST COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDE KADINA YÖNELİK ŞİDDET ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA</p>	<p>Yrd.Doç.Dr. Muazzez HARUNOĞULLARI</p> <p>Yrd.Doç.Dr. Yadiğar POLAT</p> <p>TÜRKİYE'NİN SURIYELİ GELİMLERİ: SINIR ÖTESİNDE YENİ BİR YAŞAM</p>	<p>Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA</p> <p>POWER RELATIONSHIP IN THE LANGUAGE CLASSES</p>	<p>Doç. Dr. Erdoğan KAYGIN Yrd. Doç. Dr. Yunus ZENGİN</p> <p>KURUMSAL İTİBARIN FIRMA REKABETİNE ETKİSİ: KAŞAR PEYNİRİ ÜRETİCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA</p>

SALON II. 16:00-18:00 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Recep YÜCEL

<p>Ceren PEHLİVAN Nergis BİNGÖL</p> <p>TÜRKİYE- OECD ÜLKELERİ İÇİN KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Ersin KURNAZ</p> <p>BAĞIMSIZ DENETÇİ İLE ADLI MUHASEBECİNİN KANIT TOPLAMADAKİ AMAÇLARI VE BU KANITLARA KULLANICILARIN BAKIŞ AÇILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ</p>	<p>Yrd. Doç. Dr. Servet ÖNAL Arş. Gör. Murat MAT Zahide YENER</p> <p>BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN SİGORTA ŞİRKETLERİNİN 2012-2016 DÖNEMİ KARLILIKLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ</p>	<p>Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN Kübra CANPOLAT</p> <p>TÜRKİYE'DE BELEDİYE PERSONELİNİN ÖZERKLİK ALGISI: ELBİSTAN BELEDİYESİ ÖRNEĞİ</p>	<p>Doç. Dr. Nevin AYDIN Doç. Dr. Recep YÜCEL</p> <p>ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİSİNİN GETİRECEKLERİ</p>
<p>Doç. Dr. Nevin AYDIN Doç. Dr. Recep YÜCEL</p> <p>E-TİCARET PAZARINDA TEDARİK ZİNCİRİ STRATEJİLERİNİN ETKİSİ</p>	<p>Doç. Dr. Cuma BOZKURT Öğr. Gör. Ömer YILMAZ</p> <p>LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİ VE TÜRKİYE'NİN LOJİSTİK PERFORMANS ANALİZİ</p>	<p>Doç. Dr. Cuma BOZKURT Öğr. Gör. Ömer YILMAZ</p> <p>DİJİTAL YOKSULLUK: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI</p>	<p>Nergis BİNGÖL Ceren PEHLİVAN</p> <p>CARI AÇIĞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN BİR ANALİZ: 1987- 2016</p>	

11.02.2018

19:30 – 23:00 SIRA GECESİ ETKİNLİĞİ (yemekli)

TÜM KONGRE KATILIMCILARIMIZ DAVETLİDİR

Sıra gecesine katılmak için lütfen web sitemiz üzerinden kayıt yaptırınız

Misafir ya da ek yazar katılım ücretini sıra gecesinin yapılacağı konakta ödemeniz gerekmektedir

12.02.2018

HALFETİ GEZİSİ

10:30 Harran Otelı'nın önünden hareket

12:00 Halfeti'ye varış

12:00-13:30 Tekne gezisi

13:30 – 16:00 Halfeti'de serbest zaman ve öğle yemeği

16:00 Halfeti'den hareket

Geziye katılmak için lütfen web sitemiz üzerinden kayıt yaptırınız

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii
FOTOĞRAF GALERİSİ	iii
KONGRE PROGRAMI	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi

BİLDİRİ TAM METİNLERİ

Esra ÖZTÜRK <i>MÜGE İPLİKÇİ'NİN HİKÂYESİNE YANSIYAN KADIN KİMLİĞİ</i>	1
Mustafa AKMAN <i>FİRAVUN'UN İMÂNI KONUSUNDA CELÂLEDDİN ED-DEVVÂNÎ İLE ALİ EL-KÂRÎ ARASINDAKİ POLEMİK</i>	15
Mustafa AKMAN <i>KOZMİK İNSANLAR / RİCÂL'UL-GAYB</i>	21
Mehmet Emin KALGI <i>ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİN DOĞMATİK DİNDARLIK ALGISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ</i>	32
Ahmet Hamdi AYDIN & Kübra CANPOLAT <i>TÜRKİYE'DE BELEDİYE PERSONELİNİN ÖZERKLİK ALGISI: ELBİSTAN BELEDİYESİ ÖRNEĞİ</i>	40
Kübra GÖYMEN & Sevcan YILDIZ <i>BİZANS SANATININ SÜMELA MANASTIRI FRESKLERİNE YANSIMASI</i>	67
Seden TURAMBERK ÖZERDEN & Sevcan YILDIZ <i>ALTERNATİF TURİZM KAPSAMINDA KARANLIK TURİZM: BARBARLIK MÜZESİ ÖRNEĞİ</i>	74
Kerem ÖZBEY <i>DEVLETİN SINIRLARINDA YAŞAMAK: TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIR BÖLGESİ ÖRNEĞİ</i>	86
M. Salih MERCAN <i>İMPARATORLUK YÖNETİMİNDEN CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL</i>	94
M. Salih MERCAN <i>SON SALTANAT'TAN SON HİLAFETE</i>	121
Murat ALTUNTAŞ <i>TÜRKİYE'YE KESİN DÖNÜŞ YAPMIŞ OLAN TÜRK KÖKENLİ İŞÇİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR</i>	161
Çağatay ALAN & Ahmet GÜVEN <i>SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM ARAÇLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME: KAMU HASTANELERİ KURUMU ÖRNEĞİ</i>	165
Ahmet GÜVEN & Çağatay ALAN <i>TÜRKİYE'DE KAMU KURUMLARININ BİLGİ TEKNOLOJİLERİ KULLANIMINDAKİ YERİ</i>	178
Yavuz ACUNGİL & Ahmet GÜVEN <i>ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENİM GÖRDÜKLERİ KENT İLE İLGİLİ SORUNLARA DUYARLILIKLARI VE FARKINDALIKLARI: GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA</i>	195

Ahmet GÜVEN & Yavuz ACUNGİL <i>YEREL KALKINMADA YEREL YÖNETİMLERİN ETKİNLİĞİ KONUSUNA YEREL HALKIN BAKIŞI (TOKAT ÜZERİNDE BİR UYGULAMA)</i>	211
Fatih GENCER <i>BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN URFA VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ</i>	225
Ebru DAVULCU <i>OSMANLI DEVLETİ'NDE YAYINLANAN İLK KADIN MİZAH DERGİSİ: LEYLÂK</i>	236
Rahşan Fatma AKGÜL <i>VLADİMİR VE GEORGİ STENBERG FİLM AFİŞLERİNİN ESTETİK ANALİZLERİ</i>	249
İsmail BAKAN & Buket SEZER & Ceylan KARA <i>ÖRGÜTSEL USTALIK VE REKABET STRATEJİLERİNİN STRATEJİK ESNEKLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI</i>	262
İsmail BAKAN & Buket SEZER & Ceylan KARA <i>ÖRGÜTSEL ÖĞRENMENİN FİRMA PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI</i>	272
Mahmut GİDER <i>BÂKÎ VE FUZÛLÎ DİVANLARINDA KAPININ ALGILANMA BİÇİMİ</i>	285
Nursel CAMBAZ <i>FİLİBELİ VECDÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ÇİÇEKLER</i>	299
Gizem YAPRAK <i>BALIKESİR-DURSUNBEY YÖRESİNDE BARANA SOHBETLERİNDE MAHKEME</i>	315
Nursal KUMAŞ <i>HUDÂVENDİGÂR VİLÂYETİNDE USÛL-İ CEDÎDE EĞİTİMİ VEREN OKULLAR: "İBTİDÂİYYE VE RÜŞDİYYELER"</i>	323
Mehibe ŞAHBAZ <i>TÜRK İNANÇ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE SEVRİ/SELVİ VE KAYIN AĞACININ YERİ VE ÖNEMİ</i>	349
Salih ÖZTÜRK & Yonca ALAŞAHAN & Mustafa Latif EMEK <i>ÜLKELERİN TERCİH ETTİĞİ FİNANS ARACI: VARLIK FONU</i>	359
Salih ÖZTÜRK & Yonca ALAŞAHAN & Mustafa Latif EMEK <i>ENDÜSTRİ 4.0 - TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ</i>	374

MÜGE İPLİKÇİ’NİN HİKÂYELERİNE YANSIYAN KADIN KİMLİĞİ

Esra ÖZTÜRK

Bülent Ecevit Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi, esra57_34@hotmail.com

Çağdaş Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından biri olan Müge İplikçi hikâyeci, romancı, çocuk kitabı ve inceleme-deneme yazarı, gazetede köşe yazarı¹, akademisyen² kimliklerine sahiptir. Üretken bir yazar olan İplikçi’nin 1998’de yayımladığı ilk kitabı *Perende*, hikâyeci kimliğinin ürünüdür. Yazarın ikinci eseri olan *Columbus’un Kadınları* bir hikâye kitabıdır ve 2000’de yayımlanır. İplikçi sonraki süreçte çalışmalarını devam ettirerek hikâye kitapları yazmaya devam eder: *Arkası Yarın* (2001), *Transit Yolcular* (2002), *Kısa Ömürlü Açelyalar* (2009), *Tezcanlı Hayalet Avcıları* (2013), *Çok Özel İsimler Sözlüğü* (2017).³ Yazar ele aldığı hikâyeleriyle ödüllere layık görülür: 1996’da Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü Yarışması’nda kısa öykü dalında birinci olur. 1997’de Haldun Taner Öykü Ödülü üçüncülüğünü kazanır.

Yazarın 2003’te yayımladığı ilk romanı *Kül ve Yel*’in ardından yazdığı altı roman son yıllarda Müge İplikçi’nin yazar kimliğinde romancılığın öne çıktığını gösterir: *Cemre* (2006), *Kafdağı* (2008), *Yalancı Şahit*⁴ (2010), *Civan* (2012), *Saklambaç* (2013), *Babamın Ardından* (2015).

Müge İplikçi’nin yedi hikâye kitabında 125 hikâye yer alır. Müge İplikçi, kadın yazar olmanın verdiği kadınları daha iyi anlama ve analiz etme yetisi sebebiyle hikâyelerinde kadınları daha çok anlatır. Hikâyelerin başkişilerinin çoğunluğu kadınlardan oluşur.⁵ Bu kadınların içinde buldukları durumların çözümlemesi ya da başından geçenler anlatılır. Yazarın hikâyelerinin çoğu kadın karakter anlatıcının ağzından anlatılır. Dolayısıyla yazarın hikâyelerinin çoğunda kadın bakış açısı hâkimdir.

¹ Vatan.

² İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Sistemleri bölümünde yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

³ Müge İplikçi’nin Nisan 2017’de yayımlanan son hikâye kitabıdır.

⁴ Yazdığı ilk gençlik romanı olan bu eser ÇGYD (Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği) tarafından Yılın En İyi Gençlik Romanı Jüri Özel Ödülü’ne değer görüldü.

⁵ Yazar son hikâye kitaplarına doğru bakış açısını genişletir ve hikâyelerinde erkeklere de yer verir.

Müge İplikçi'nin hikâyelerinde kadınlar toplum hayatındaki değişik kimlikleriyle hikâyelerde yerlerini alır. İnsan olmanın ötesinde daha özel olarak eş, anne, arkadaş gelin, çalışan... kimlikleriyle kadın hikâyeleri anlatılır. Hikâyelerdeki kadınlar öne çıkarılan bir kimliğin yanında elbette başka kimliklere de sahiptir.

Yazarın hikâyelerinde kadınların daha çok iç dünyaları yansıtılır. Kadınlara ruhsal bir derinlik kazandırılır. Hikâyelerin kadın kahramanları genellikle yazarın sözcüsü konumundadır. Kadınlar yenilgi ve kaybediş içinde olsalar bile mücadeleyi elden bırakmayan ve toplum baskısına boyun eğmeyen, kişiliklerini her şeye rağmen korumaya çalışan güçlü kadınlardır.

Bu çalışmada kadın kimlikleri sınıflandırılırken onların içinde bulunduğu ruhsal duruma göre adlandırma yapılmıştır. Çünkü hikâyelerde kadınların öne çıkan özellikleri sosyal durum, yaş veya meslek değildir. Hikâyelerdeki kadınlar genellikle bir bunalım veya olay yaşamış, bunun ardından okuyucuya içinde bulunduğu ruh hâli yansıtılmıştır. Bu sebeple onların okuyucuya aksettirmek istediği duyguya göre sınıflandırma yapılmıştır.

1. Aldatılan Kadın

Aldatılma, yazarın en çok üzerinde durduğu kadın sorunlarından biri olarak karşımıza çıkar. Hikâyelerdeki kadınlar eşleri ya da sevgilileri tarafından aldatılır. Aldatma, kadınları mutsuzluğa ve umutsuzluğa sürükler. Hikâyelerde aşk konusunun etkili olmasıyla ilişkili olarak kadınlar için aldatılma bir dönüm noktası niteliğindedir. Yaşadıkları hayal kırıklıkları ile ruhsal bunalıma sürüklenen kadınların geçmişteki ve şimdiki yaşantısı arasında farklılaşmalar olur.

“*Her Yara Kapanmak İçindir*” hikâyesinde Dilruba, eşi Okan tarafından aldatılır. Okan, eşi Dilruba'yı asistanı Dilek ile aldatır. Dilek onu sürekli telefonla arar. Bu aramalara Dilruba şahit olur. Okan'a kimin aradığını sorduğunda 'cinsiz asistanı' olduğunu söyler. Dilruba bir gün fotoğrafta eşinin yanında o kadını sarmaş dolaş bir hâlde görerek kendisini aldattığını öğrenir. Bu fotoğrafı, çocukları Can ve Nezih de görür. Okan'ın bunu yapması ailesinin dağılmasına sebep olur. Parçalanan bir aile dramı bu hikâyede kadının dünyasından aktarılmaktadır.

Dilruba'nın iç dünyası yansıtılarak parmağındaki alyans ile konuşmalarına yer verilir. Kadın, alyansını onu aldatan kocası ile özdeşleştirir. Sonunda alyansını parmağından çıkarır.

“Kabataş’taki bürona gelip giden Melek (evlerindeki o davete gittiğimizde kadının sana şu şekilde takılması: Tatlı yemedin Okan... Ben sana yarın getiririm.) ya da asistanın Dilek’in seni araması ve sana bilmem nereye gittiğin yolculuklar için kolaylıklar dilerken senin arka arka odalara kaçman, sonra bana ‘cinsiz o’ açıklamalarında bulunman... Hollanda’ya gideceksen seni telefonla arayan bir kadına şöyle seslenmen: “Şimdi değil yarın konuşuruz...” Ve nicesi... Seni heyecanlandıran, umutlandıran, asla aldatmak ve kaçamak sayılmayacak enstantaneler dizisi... Oysa bunların hepsi beni derinden yaraladı ve ne tuhaf hâlâ yaralıyor.” (İplikçi, 2009b: 19).

“Kadın Prens” hikâyesinde zengin kadınların kuaför salonlarındaki kızlara yapayalnız hayatlarını anlatmaları ve bunu farklı yerlerde de devam ettirmeleri konu edilmiştir. Hande, kanser hastası olan bir avukattır. Kendisi gibi kocası da avukattır. Hande, kuaförde çalışan Mihriban’a kocasının onu aldattığını söyler. Kuaför, kadının rahatlayıp sohbet ettiği bir sığınma yeridir.

Bir kadının aldatılmışlığı, yalnızlığı ve çaresizliği burada anlatılır. Kadının dünyasında ona yardımcı olan, onu anlayan ve yeniden hayata tutundurmaya çalışan ise başka bir kadındır. Kadınların olaylara birlikte göğüs gerebilme gücü burada hissedilir. Bir kadın ve erkeğin zamanla evliliklerindeki değişen durumlar gözler önüne serilir.

Popüler kültürün ve modern dünyanın insanı nasıl yalnızlaştırdığı Hande üzerinden ortaya koyulmuştur. Hande, aslında bir kanser hastası olmasına rağmen buna üzülme yerine kocasının onu aldatmış olmasına üzülür.

“Kadın ıssız. Yeni çarşılara, yeni alışveriş merkezlerine koşsa da yapayalnız.

CAN SIKICI.

O kadar boş bir hayatı var, o kadar niteliksiz bir hayat derdi var ki!

‘O kadar boş ki hayatım Mihriban!’

‘Kocam beni aldatıyor Mihriban. Gencecik kadınlarla aldatıyor.’” (İplikçi, 2009b: 30).

“Şalgamlar, Vitraylar Ve Yolculuklar” hikâyesinde bir kadının Mersin’e gittiği üç farklı zamanı anlatılır. Kadın, Mersin’e ikinci gidişinde yıllar sonra kocasının onu aldattığını öğrenir. Mersin ilinin ismi belirtilmeyen bir kadın üzerindeki etkisi anlatılır. Burada okuyucu, kahramanın geçmişi hakkında bilgi sahibi olur. Kadın, şehri ve kendi yaşadıklarını anlatır. Yazar, içlerinden birinin rüyada gerçekleştiği üç farklı yolculuktan söz eder.

“İkinci Mersin yıllar sonra kocamın beni iri gözlü bir kadınla aldatmasından sonra yaşandı. İlkine göre daha mı gerçek yoksa daha mı rüyaydı bilmiyorum. Tek bildiğim tepemde bir ağustos güneşi vardı ve kliması bozuk bir otobüste kaderin ne olduğunu anlamaya çalışıyordum. Kaderde tık yoktu ve ben delicesine terliyordum. Saçları jöleyle arkaya taranmış, zoraki papyonuyla ortalarda gezinen muavini yanıma çağırıp şirketlerinden şikâyetçi olduğumu söyledim. O ise bana kolonya isteyip istemediğimi sordu.” (İplikçi, 2007a: 110).

“Geçmiş Olsun, Tamam” hikâyesinde Ali İhsan ve Kısmet sevgilidir. Birbirlerini çok severler. Evlenecekleri zamana yakın Kısmet, Ali İhsan tarafından aldatılır. Çok uzun zamandır birliktelikleri olan bu iki sevgilinin aşkı, erkeğin aldatması sebebiyle son bulur. Hikâye anlatıcısının adı verilmeyen kişisi, arkadaşı Kısmet’e, Ali İhsan’ın artık çok değiştiğini, onu başkası ile aldattığını söylemek istese de söyleyememiştir.

“Kısmet’e bir türlü anlatamadım. Ali İhsan değişmişti, diyemedim. Seni aldattı, ama en çok kendini... Kısmet bunu anlayacak durumda değildi. Telefonun öbür ucunda uzak ve şimdiye kadar hiç görmediğim bir ‘kadın’ Kısmet gördüm.” (İplikçi, 2007a:42).

Müge İplikçi hikâyelerinde aldatılma temine yer veren yazarlardandır. Bunun, yazarın eserlerinde yer almasının temel nedeni ataerkil düzen gereği yapılmak zorunda kalınan evliliklerin sağlam olmaması, saygı, bağlılık, sadakat ve sevginin bu evliliklerde yeterince bulunmaması, bu kavramların yerini ise saygısızlık, aldatma, sadakatsizlik ve nefretin almasıdır. Müge İplikçi’nin hikâyelerinde erkek her zaman aldatan, kadın aldatılan konumundadır.

2. Terk Edilen Kadın

Terk edilmek duygusal ve hassas bir yapıya sahip olan kadınlar için zor ve travmatik bir olaydır. Kahramanlarının ruh hallerini ve duygu durumlarını ön planda tutan yazar, hikâyelerinde bu temadan yararlanır.

“Düğün” adlı hikâyede Servet adındaki adam tarafından kendi düğününde terk edilen Gülistan anlatılır. Bu terk ediliş ile birlikte Gülistan, iç sesi ile birlikte kalbiyle konuşur. Kalp, canlı bir obje olarak ele alınır. Yazar, bir kadının terk edilmişliği ile birlikte iç dünyasını gözler önüne serer. Bir kadının kırılan kalbi konuşarak insana bürünür. Gülistan’ın kırılan

kalbini arkadaşı Nida bulur. Nida ve kalp konuşmaya başlar. Bir kadının iç dünyası bu kalp üzerinden okuyucuya yansıtılır. Servet, Gülistan'ı sevmez ve onunla zorla evlendirilir.

“Gülistan'ın kalbi ağlamaya başladı o zaman. Gitme Servet, gitme, dedi. Ben seni sevmek istiyorum... Servet bir an duraladı. Sanki ona seslenen başka biriydi, başka bir ses. Ama sonra kendini toparladı hemen.” (İplikçi, 2009a: 21).

“Kimsesiz Aşk” hikâyesinde yolculuk sırasındaki Nida'nın iç dünyası, yüreğinden dökülen sözler anlatılır. Yaşanamayan, sahipsiz, kimsesiz bir aşk, başlıkta da görüldüğü gibi burada hâkimdir. Nida, rüzgârın sesini dinleyerek geçmiş günlerine gider. Eski sevgilisi ile on dokuz yaşlarındaki zamanlarını hatırlar. Nida, sevgilisinin onu bırakıp gitmemesini söyler. Fakat yine de terk edilmeye mahkûm olur.

“Gitme, demiştim, fısıldamıştım. Dudaklarını ufka çevirmişti, hiçbir şey söylememişti. Gitme, n'olur gitme, demiştim. Rüzgârdı, dinlemiştim. Birlikte dinlemiştik.” (İplikçi, 2009a: 57).

“Kısa Ömürlü Açelyalar” adlı hikâye, Leyla'nın Uzakdoğulu bir markete gidip eski günlerini hatırlaması ile başlar. Leyla, marketteki açelyaları görünce eski günleri hatırlar. Kocasını Fikret'in onu terk edip gittiği gözlerinin önüne gelir. Onu, hayatının bir yanılığası olarak görür.

“Uzak bir geçmiş olsa da dün gibi. Çok geleneksel belki ama dün gibi. Her şey eskisi gibi olabilir miydi Fikret'le? Her şey eskisi gibi olabilmiş miydi Fikret'le? Kocasını, eski kocasını, eski aşkı, paçavra, paçavra, paçavra. Onunla ilk tanıştıkları zamanın içindeydi. Paçavra, diye geçirdi içinden kadın.” (İplikçi, 2009b: 56).

“Kileçra Gecedeki Yalnızlık” hikâyesinde Refika'nın, kocası Muzaffer tarafından terk edilmesi anlatılır. Refika, bu terk ediliş karşısında çocuklarının karnını doyurmak için istemeyerek para karşılığı kendini satar. Kocasının ona ve çocuklarına yeniden dönmesini isteyen Refika, eşinin evinin direği olmasını, ailesine sahip çıkmasını ister. Muzaffer, eşi Refika ve çocuklarını terk etmiş bir adamdır. Kendi dünyasına hiç kimseyi kabul etmez ve ailesini terk eder.

“Gel başımızda dur artık. Yaşlandın sen Miço, vallahi yaşlandın. Ne yaptığını bilmez hâldesin! Miço, çocuklarının anasıyım. Bu işi karnımı doyurmak için yapıyorum. Gel yanıma,

gül gibi geçiniriz. İstedğin neyse onu yaparsın; yeter ki, evimin direği ol... Refika telefonun öbür ucunda ağlıyordu. Sesi çok yoksuldu.” (İplikçi, 2009b: 68).

“*Yalnız*” hikâyesinde Jale, kocası Ethem tarafından terk edilir. Ethem, Jale’nin amcasının oğludur. Görücü usulü evlenmişlerdir. Ethem, kendinden yirmi yaş küçük biri ile yeniden evlenir; kanser hastalığına yakalanır. Jale, Ethem ile geçirmiş olduğu günleri hatırlar. Hâlâ çok sevdiği eski eşinin kendisini neden bir başka kadın için terk ettiğini düşünür. Kocası onu terk etmesine rağmen hastanede başında bekleyen yine Jale olur. Bu bekleyiş sırasında Ethem’in karısını da görür. Onuru ve gururu kırılan bir kadının her şeye rağmen gösterdiği fedakârlık göz çarpar.

“Jale kadına ve kadının acısına baktı. Bu acil acıya acil bir yanıt vermesi gerekiyordu belki. Ama sarf edecek hiçbir sözcük bulamadı. Sadece baktı. Sadece bakmak. ‘Bende olmayan neyi buldu acaba sende?’ diye düşündü.” (İplikçi, 2009b: 116).

“*Gramofon Avrat*” hikâyesinde Sevim, üç yıllık Kirpi lakaplı sevgilisi Nusret tarafından terk edilerek büyük bir hüzne boğulur. Bu terk edilmişliği iç dünyasında derin bir şekilde sessizce yaşar. Sevim bu terk ediliş sonrasında izlediği filmde bile onu hatırlar, eski günlere döner.

“Üç gün önce üç yıllık sevgilisi Kirpi Nusret, terk etmişti onu. Bense bu hususlarda yaradanın, izbe bir köşede unutmuş olduğu kullarından biriydim zaten.” (İplikçi, 2013: 27).

Sevim ne kadar çok üzülse bile bu terk edilişi kabul etmek zorunda kalır:

“Kirpi, “Üç yıl öncesi gibi hissetmiyorum,” diyendi Sevim’e, “seni sevmiyorum.” Sevim’in gözyaşlarına karışan bir tonu vardı sesinin: “Tamam öyleyse,” diyecekti Sevim.” (İplikçi, 2013: 32).

“*Yolculuk*” hikâyesinde Yonca, sevgilisi Hüseyin tarafından terk edilmiş bir kadındır. Yıllar sonra onu havaalanında görüp eski günlerini hatırlaması, asansöre onun bineceğini zannetmesi bile içinde bir yerlerde onu unutmadığı hissini okuyuculara verir. Yonca, eski günlerini hatırlayıp asansörde onun gelmesini umut etse bile Hüseyin umursamaz tavırlarla yoluna devam eder. Hüseyin’in hayalinin orada olduğunu düşünür. Eski bir anıda onu bulmak ister. Fakat gelen ne Hüseyin ne de gençliktir.

“Geçmiş, dar havasız mekânlara sokalı, o geçmiş benzer çuvallarda boğalı çok zaman olmuştu. Yine de ‘neden’ sorusu geçip duruyordu kadının kafasından. Günahı ve sevabıyla bir geçmişin kendisinden çalınmasına kırgındı. Arkasına bakmadan çekip gitmişti adam.” (İplikçi, 2013: 93).

Ayrılmak fikri kadın kahramanı genellikle terk edilmiş olma psikolojisiyle karşılaştırdığı için rahatsız edici bir durum olmuştur. Yazarın hikâyelerinde genel olarak erkek, kadını terk eden konumdadır. Terk edilmek çoğunlukla kadınların unutamadıkları bir acı olarak hafızalarının köşesinde durur. Terk edilme durumu, kadın açısından gururun incinmesi olarak algılanır ve bu durum acı çekme haline dönüşerek yaşanır.

3. Arayıştaki Kadın

Müge İplikçi'nin hikâyelerinde özellikle kadın karakterlerin eski günlerine özlem duyması, eski günlerini arayışı görülmektedir. Geçmişe yakınlık ve geçmiş arayış kadının dünyasında sezdirilir.

“Sevdiğimiz Günün Fotoğrafi” adlı hikâyede elinde bulunan fotoğraftaki kişileri arayan Şermin'in çıkmazı anlatılır. Şermin fotoğraftaki kişileri tanır. Onların hayatına ve mutluluğuna şahit olur. Bir fotoğraftan hareketle mutluluğu arayan, arayış halinde olan bir kadının durumu anlatılır.

“Gençliğini aradı sonra, on beş yaşındaki Şermin'i, onların ve mekânın dışındaki kimliksizliğini; ilk dünya keşiflerine çıktığı çalışma odasını, kentin sokaklarını, benzer yaşam ve ölümleri. Aradı, aradı, aradı...” (İplikçi, 2007a:35).

“Bir Sarı Elbise Peşinde” hikâyesinde vatanından uzakta yaşayan İngiliz Carla anlatılır. Bir dükkâna girerek sarı bir elbise görür. Bu sarı elbise ona kendi hayatını ve vatanını hatırlatır. Bir sarı elbisede eski yaşamını, evini hatırlayan Carla'nın arayışı burada görülür. Hikâyede bahsi geçen elbisenin Batılı bir formda olması Carla'nın da Batılı olması ile birleştirilmiştir.

“Carla sarı bir elbise gördü, SARI ELBİSELİ CARLA OLMAK için biraz çaba gerekecek. İNGİLİZ-BURALI-ŞİMDİ

Bulmaca büyümeden, çabalar özverileri zorlamaksızın çabucak tebdil-i kıyafet. Carla evini özlüyor: Ben, evet.” (İplikçi, 2007a: 99).

“Yönler” hikâyesinde Suna bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuğa çıkmasının sebebi yirmi gün önce kucaklaşarak ayrıldığı sevgilisinde unutmuş olduğu teybidir. Gideceği yolu bulmakta çok sıkıntı çeken Suna, nereye gideceğine karar veremez. Doğru yolu bulamaz. Yazar burada yönünü kaybeden ve yolunu arayan bir kadının dünyasını gözler önüne sermiştir. Yolun ve yönün yitirilmesi mecazi bir kaybediştir Yazar, hikâye sonunda okuyucuyu, yitirilen her yol için başka bir seçenek vardır mesajına götürür.

“Kafasını göğe kaldırdı Suna. Aradığı güneş bir ışık demeti içindeydi; o kadar ışık vardı ki gözden kaybolup yitmişti. Işık demeti o kadar yoğun bir biçimde akıp duruyordu ki karşısında, o kadar akıl almaz biçimde gizliyordu ki kaynağını, ışığın doğduğu yeri, yönünü bulamadı. Hemen her şey yönünü yitirmesi için birebirdi.” (İplikçi, 2006: 48).

“Telefon Yolculuğu” hikâyesinde yalnız olan, sıcak bir aile özlemi çeken ve eski günlerini arayan Yeşim’in telefona sığınıp mutlu günlerini arayışı görülmektedir. Yazar, telefondaki konuşmaları bir yolculuk, geçmişe gidiş olarak ele almıştır. Burada sıcak bir aile özlemi çeken, eski günlerini arayan Yeşim’in dramı telefon üzerinden anlatılmıştır. Kadın, adı Yeşim olan küçük bir kızı arar ve onunla konuşur. Bu küçük kız, ona geçmişini hatırlatarak onu çocukluk günlerine götürür.

“Telefonu ben çaldırdım. Biliyordum, adım gibi emindim, oradaydın. Sana beni de al oraya, demek istemişim. Hiçbir bedel büyümeye değmez, diyecektim. Telefon kapandı, ben kapattım. Biliyorum, aramak yanlıştı, yapmamalıydım, ama çok yalnızdım. Telefon çaldı. Sakın bakma. Ne o sensin geçmişte kalan tıpatıp, ne de o benim geleceğini süsleyen anlarına asılı. Bırak çalsın telefon. Çalsın, sakın ha açmayasın.” (İplikçi, 2009a: 77).

“Tekerlek” hikâyesinde Selin adındaki genç bir öğretmenin eski günlerini araması anlatılır. Bu hikâyede anlatılan tekerlek, yaşanmışlıkları ve dünyayı simgelemektedir. Bir kadının bakış açısından tekerleğin geriye sayıp eski günleri geri getireceği düşünülür. Giden günler geri gelmez. Yaşanan günler geçmişte kalmıştır.

“Kısa bir duraksama ânı. Böyle bir etki beklemiyorduk. Gevşiyor muyuz ne? Eski günler önemli ve kimseye bırakılmamalı; hele bunca mücadeleden sonra. Oysa biz geçmişimizi almaya gelmiştik buraya. Unutmamalıyız bunu. Hemen yelkenleri suya indirmemeliyiz.” (İplikçi, 2009b: 82).

Müge İplikçi'nin hikâyelerindeki bu arayışta özellikle çocukluk günlerine duyulan özlem ağır basmaktadır. Çocukluk, masumiyetin ve saflığın belirtisidir. Hikâye kişileri bu arayışta geçmiş yaşantılarını hatırlayarak o günlere büyük bir özlem duyarlar. Kişilerin bu arayışta normal yaşantısına yabancılaştığı görülmektedir.

4. Gurbetteki Kadın

Müge İplikçi'nin hikâyelerinde gurbet ve göç temi kullanılır. Vatanlarından uzakta olan kadınların yaşadıkları sürgün hayatı, gurbette dışlanmışlık hissi ve yalnızlık, çevreye yabancılaşma yazarın hikâyelerinde sıklıkla görülür. Yazarın “Columbus’un Kadınları” adlı kitabında çokça bahsedilen Columbus, bir ülkedir. Gurbet ve göç temi, özellikle bu kitabındaki hikâyelerinde daha fazla görülmektedir.

“*Küçük Ev Masalı*” hikâyesinde ismi belirtilmeyen bir kadının hayatındaki tekdüzelikler ve yaşadığı sürgün hayatı anlatılır. Sürgünde olan kadın tipi burada görülmektedir. Sürgünde olan bir kadının iç dünyası yazarın sesiyle anlatılır. Kadın, gerçek kimliğini bir türlü bulamaz. Yaşadığı yerleri sürekli karıştırır, hiçbir yere ait olamaz.

Yazara göre sürgün, çocukluğu anlatır. Buradaki çocukluk ise masumiyettir. Gidilen her yerde geride kalanlar aranır. Yalnızlık duygusu, insanı kendisi ile bir başına bırakır. Bu durumda kişi iç sesini duyar. Yalnızlık bir ruh hali olarak eşyaya yansır. Yazar, yalnızlık duygusunu “sürgün” ifadesini sıklıkla kullanarak mekân üzerinden verir.

“*Sürgün gece vakti çöken, iyice çöken ama, katmerli bir aidiyetsizlik duygusudur. Çocukluğunuz – özellikle de ilk çocukluğunuz – gelip karşınıza kurulur kanatlarıyla. Bir kelebeğin peşinden saatlerce koşuşunuz, sonunda bir arıyı yakalayıyorsunuz; o gün sizin evdeki onca insan, halalar, eniştelere, yengeler, amcalar. Elinize bol bol oksijenli sular döktünüz.*” (İplikçi, 2007b: 19).

“*Kakuleli Bir Zaman*” hikâyesinde gurbette olup vatanlarını özleyen kadın tipleri görülmektedir. Yazarın ağzından anlatılan hikâye kişisi ve Farah, Columbus’ta yaşarlar. Columbus’ta yeni bir hayata ve mekâna alışmak onlar için zor bir durumdur. Memleketlerine duydukları özlemi hikâyede dile getirirler.

Hikâye kişisi ve arkadaşı Farah, kendi memleketlerinden uzakta yaşarlar. Daha önce yaşadıkları yerleri özlerler. Columbus onların hasreti ve özlemi yaşadığı bir şehirdir. Mekân-insan ilişkisi vardır.

“Benim debelenişim alışkın olduğum şehrimin masallarından çok uzaklara atıyordu beni. Columbus bu kaçışta geldi, aslında bu kaçışın da o akvaryumdaki herhangi bir çakıl taşı olduğunu çok değil, üstünden bir yıl geçtikten sonra anlayacaktım. Bir daha hayatımın sonuna kadar göremeyeceğim yüzler, bu yüzlerle gelen yeniymiş gibi görünen anılar... Ne çok, ne azdılar; ne çok umut verici, ne de o kadar hayal kırıcıydılar.” (İplikçi, 2007b: 24).

“Kapı” hikâyesinde, hikâye kişisi (kadın) ve Farah, gurbet hayatı yaşayan kadınlardır. Farah, kendi yurdunu terk etmek zorunda kalmış bir kadındır. Yazar bu hikâyede çoğunlukla kendi vatanından uzakta olup gurbet hayatı yaşayan kadınların zorlu yaşam mücadelesini geriye dönüş tekniğini kullanarak anlatır. Buradaki kadınlar yabancılaşma içerisinde.

Hikâyede mekân Columbus’tur. Yazar Columbus üzerinden Amerika’yı verir. Yazar, bir şehrin insan üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir.

“Çok değil, 1984 yılında tekrar Amerika’ya döndük. Her şeyi göze alarak, fakirliği, yokluğu, ikinci sınıf vatandaşlığı, buradaki cansız hayatı. Bu seferki rotamız ilkin Kanada’ydı. Bir süre oradaki akrabalarımızda kaldık.” (İplikçi, 2007b: 90).

“Arı” hikâyesinde gurbet ve göç hayatı yaşayan Bedriye, bulunduğu yerden ayrılmak zorunda kalmış bir kadındır. Yaşayacağı yeni hayata ve mekâna uyum sağlayamama endişesini içinde taşır. Burada yazarın diğer hikâyelerinde çok da rastlanılmayan tarihi bir olay ele alınmıştır. Batı Trakya’daki Türklerin göçü hikâyedeki babaannenin gözünden anlatılmıştır. Kendi toprağından ayrılmak zorunda kaldığı için kadın üzgündür:

“Evin anlamı çoktan bitmişti bir kere kadın için. Ev; bir gece vakti çıkılan ve bir daha dönülmez olandı.” (İplikçi, 2013: 54).

Hikâyelerde kullanılan gurbet temasında kişiler, ülkelerinden uzakta olmaları sebebiyle yaşadıkları yere uyum sağlama konusunda sıkıntı yaşarlar. Eski yaşantılarını özleme, memlekete duyulan özlem, başka bir ülkede yaşamının zorluğu, hikâyeye kişileri aracılığıyla aktarılır. Göç olgusu ister bireyin insiyatifinde olsun ister olmasın, bireyi alışmadığı değer yargılarıyla, farklı bir toplumsal yapıyla karşı karşıya bırakması nedeniyle olumsuz yönde etkiler.

5. Yalnız/ Mutsuz Kadın

Yalnızlık, kimi insanın korktuğu, beraber olmak istemediği, kimi insanın bazı durumlarda sığındığı önemli bir insani durumdur. Bazı insanlar da vardır ki yalnızlığı yaşam biçimi olarak benimsemişlerdir. Müge İplikçi bazı hikâyelerinde yalnızlığı yaşam biçimi haline getirmiş insanlarla ilgilenir. Bu insanların mevcut durumlarını irdeler ve onların bu durumda olmalarının altlarında yatan dramı çıkarır.

Müge İplikçi'nin hikâye kahramanlarının pek çoğu toplum baskısından kaçan, aidiyet problemi yaşayan kişilerdir. Bu nedenle kahramanlar, yalnızlığı yoğun olarak yaşarlar. Yalnızlık duygusu çoğaldıkça mutsuz bireylerin yaşadıkları çevreye yabancılaşma süreci de hızlanır. Hikâyelerin yalnız kahramanları sürekli kendilerini sorgularlar. Zihinlerindeki karmaşık düşünceler nedeniyle iç yolculuklara çıkarlar. Mutsuz evlilikler, insan ilişkilerindeki sevgisizlik, ölüm, aldatılma, insanları yalnızlığa sürükler.

“Akademisyen” hikâyesinde Claudia, bir miras kavgasından dolayı erkek kardeşini kaybeder. Onun ölümüne duyduğu üzüntüden dolayı bilinç kaybı yaşar. İlerleyen zamanlarda da babasını kaybeder. Babasının ve erkek kardeşinin ölümüne çok üzülür. Yaşadığı bu ölümler onu gittikçe yalnızlığa sürükler.

“Hayat tüm yitirdiklerimin dışında, babam olmadan dayanılmaz olacaktı. Dansların bütün anlamları sona ermişti. Sağanak halinde gelen bir yalnızlığı ve üstesinden gelinmesi gerekmiyordu. Hayatın anları; ruhumuzun engin ufkuna karşın bizleri nasıl da tutsak yapabiliyor.” (İplikçi, 2007b: 49).

“Tek Kişilik” hikâyesinde yazarın ağzından anlatılmış farklı karakterlerde kadınlar vardır. Kate, koca evinden kaçmış bir kadındır. Clara ise Saho adında barda çalışan bir kadındır. Clara, gitaristlik yapar ve şarkı söyler. Lily, aynı barda bateri çalar. Boşlukta olan kadınların yaşamı ve mutsuzlukları ile birlikte çaresizlikleri dile getirilir. Her kadının tek kişilik dünyası sezdirilir.

“Oraya gittiğim sırada, varabileceğim en son noktaya varmıştım hayatımdaki – ya da bana öyle geliyordu. Bu duygudan korkmuyordum aslında. Korktuğum, insanların bana baktıkları anda yüzlerinde gördüğüm boşluk ve bu boşluk içinde bana çelme takmaya meyilli baştan savmacı hamleleriydi.” (İplikçi, 2007b: 100-101).

“Çok Sonra” hikâyesi fantastik unsurlardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu hikâyede Biçare adındaki yalnız ve mutsuz bir kızın çaresizliği ve kendini yitirisi söz

konusudur. Biçare, kayınpederi ile birlikte üç adamın tecavüzüne uğramış, ardından burnu kesilmiş bir kızdır.

“Kayınpederi ile birlikte üç herifin ona tecavüz ettiği ve ardından burnunu kestikleri Biçare, işte o meşum gecede Gebe Yıldız’a deliler gibi yalvarmıştı. Kimsenin onu duymadığını, duymayacağını anlatmıştı.” (İplikçi, 2009b: 104).

“Bir Soru” hikâyesinde yaşlı ve yalnız bir kadın olan Şehnaz, Beylerbeyi Sarayı’na giderek eski günleri hatırlar, anılara dalar. Şehnaz, doktor olmak istemiştir. Okulunu bırakmak zorunda kalır. Bir kadının azminin kırılması, hor görülmesi burada görülmektedir. Şehnaz, bankta oturan üç kadını gördüğünde anılara dalar, geçmiş zamanı hatırlar. Şehnaz, ne olmak istediği ile ilgili düşüncelere dalar ve kendini birden olasılıklar içinde gelecekte bulur. Bir soru üzerinden karmaşa ve belirsizlik içinde geleceğini düşünür.

“1984 yılındaki rutubet kokulu sınıfta, yüzleri pencereden sızan Boğaz rengiyle daha da menevişlenen gözetmenlere bakıyor Şehnaz. Geleceğin bizlere sunduğu ipuçlarının aslında şimdinin içinde saklı olduğunu da ilk kez orada fark ediyor. Bir soru, bir renk, bir kokuyla bize geleceği anlatan şimdinin gücünü, ilk kez.” (İplikçi, 2009b: 61).

“Çay Tepsisi” hikâyesinde bir kadının bilinçaltında bile olumsuz düşüncelere kapılması, hayatın kötü gerçeklerinin onun peşini rüyada bile bırakmaması görülür. Kadının mutsuz dünyası rüyalarına girer. Bilinçaltında bile olumsuz düşüncelere kapılır. Hayatın kötü gerçekleri rüyasında dahi peşini bırakmaz.

“360 derece bir tepside dönerken sadece bir şeyi bilmektedir kadın şimdi: Hayatının bir film şeriti gibi gözünün önünden akması. O hayatın içinde görür kendini. Kafasından sürekli dumanlar çıkmakta, habire beyni buharlaşmaktadır. O tepside dönerken artık bütün kasları gevşemiştir; iki kadeh atmış gibidir. İki kadeh atmak ne kelime, zom olmuş gibidir. Gülemez bu haline, ağlayamaz. Sadece inlemektedir. Şimdinin bir işe yaramadığını anlamıştır kadın. Çok üzülmüştür buna...” (İplikçi, 2009b: 12-13).

Müge İplikçi’nin hikâyelerindeki yalnızlık temasının nedenleri sorgulanır. Hikâyelerdeki kişilerin yaşadığı yalnızlığın nedeni bazen iletişimsizliktir. Mutsuz evliliklerde iletişim kuramayan eşler yalnızlaşır. Kadınların bir kısmının yalnızlığı da terk edilişten kaynaklanır. Bu terk edilişle birlikte birey toplumdan uzaklaşarak kendi kabuğuna çekilir.

Müge İplikçi “yalnızlık” duygusunu “mutsuzluk, üzüntü, ölüm” gibi olumsuz duygularla iç içe kullanır. Bu tavrını da hikâyelerinde açıkça ortaya koyar.

SONUÇ

Müge İplikçi çağdaş Türk edebiyatının önemli hikâye ve roman yazarlarından. Kadın edebiyatına önem veren yazar, hikâyelerinde kadın dünyasını yansıtan olaylara, durumlara ve karakterlere yer verir. Kadınların karşılaştığı sorunları, kadınların ötekileştirilip yalnızlaştırılmasını ve böylelikle hem topluma hem kendine yabancılaşmasını hikâyelerinin ana meselesi yapan yazar, bu sebeple şahıs kadrosunda kadın karakterleri ön planda tutar.

Yazar, hikâyelerini bireye merkeze alan yapıda kurgular. Hikâyelerdeki kadınlar, hayatla mücadele içinde bulunan, tutunamayan, yenik, hayal kırıklığı yaşayan, arayış ve bekleyişte olan kişilerdir. Bu kişilerin iletişim kopukluğu yaşayan, yalnız bireyler olduğu görülür.

Yazar, yaşamın sıradan ayrıntılarından birçok hikâye oluşturmuştur. Hikâyelerin birçoğunda genel olarak görülen durum, eşi tarafından terk edilen kadındır. Bununla birlikte aldatılan kadın, kadının çaresizliği ve hor görülmesi, hatırlayış, eski günleri özlemle arama, yitirilen sevdalar, çok sevdiği adamın başka birine âşık olduğunu öğrenen kadının yeniden hayata tutunma çabası, kadının yalnızlığı görülmektedir.

Hikâyelerdeki kadınların çoğu geçmişe kilitlenmiştir. Bu durum yazarın toplumda gözlemlediği bir hâldir. Sürekli olarak geçmişin onlardan çalınmış olmasıyla ilgili acıtıcı bir gerçektir. İplikçi'nin yalnız ve tedirgin kadın karakterleri geçmişe dönmek isterler. Fakat onlar zamanla geçmişlerine de yabancılaşır. Geçmiş hatırlamak onlara sadece acı verir.

Hikâyelerdeki olaylar, kişilerin düşünceleri üzerinden aktarılır. Kişilerin iç dünyasındaki arayışlar ve çatışmalar olayların şekillenmesinde önem taşır. Hikâyelerinde yaşadığı yeni zamanları anlatmayı tercih eden yazarın sürekli ilerlemekten, yenilikten yana olduğu anlaşılır. Hikâyelerdeki değişime bakarak Müge İplikçi'nin hem kendi çizgisini koruduğu hem de yeniliğe açık bir yazar olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abadan Unat, Nermin (1982); *Türk Toplumunda Kadın*, Araştırma-Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul.

Altinköprü, Tuncel (2005), *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayınları, İstanbul.

Çetin, Nurullah (2011); *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.

Çin, Nazmiye (2010); “*Pınar Kür’ün Romanlarında ve Öykülerinde Kadın Problemleri*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İleri, Neşe (2008); “Kadın edebiyatçı mı... edebiyatçı kadın mı?”
<http://blog.milliyet.com.tr/kadin-edebiyatci-mi----edebiyatci-kadin-mi--/Blog/?BlogNo=94708>.

İplikçi, Müge (2006); *Arkası Yarın*, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2007a); *Perende*, 3. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2007b); *Columbus’un Kadınları*, 3. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2009a); *Transit Yolcular*, 3. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2009b); *Kısa Ömürlü Açelyalar*, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2010); *Koşuyolu Dünyalar Kadar*, 1. Basım, Heyamola Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2013); *Tezcanlı Hayalet Avcıları*, Everest Yayınları, İstanbul.

İplikçi, Müge (2017); *Çok Özel İsimler Sözlüğü*, Can Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Mehmet (2012); *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Korkmaz, Ramazan (2005); *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, 2. baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.

Lekesiz, Ömer (2000); *Öykü İzleri*, Hece Yayınları, Ankara.

Lekesiz, Ömer (2001); *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Lekesiz, Ömer (2017); *Öykü Menzilleri I*, Şule Yayınları, İstanbul.

Sevinç, Akın (2001); “Öykü Benim En Büyük Hayalim,” *Cumhuriyet Kitap Eki*,
<http://www.mugeiplikci.com/Basin/Oyku-Benim-En-Buyuk-Hayalim/35>.

<http://www.mugeiplikci.com/default.aspx>

FİRAVUN'UN İMÂNİ KONUSUNDA CELÂLEDDİN ED-DEVVÂNÎ İLE ALİ EL-KÂRÎ ARASINDAKİ POLEMİK

Mustafa AKMAN

Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
makman64@gmail.com

İbnu'l-Arabî, Füsûsu'l-Hikem'inde ve onun te'sirinde kalan Devvânî "İmân-u Fir'avn" isimli eserinde Firavun'un suda boğulurken imân etmesinin makbûl olduğuna dair görüş beyân etmişlerdir. Firavun'un imânının muteber olduğuna dair bazı ifadeler, İbnu'l-Arabî'den önceki bir kısım âlime de isnâd edilmekte ise de, tartışmanın merkezini, İbnu'l-Arabî'nin, Firavun'un tâhir ve mutahhar (temiz ve tertemiz) olarak öldüğünü kaydetmesi oluşturmaktadır.

Devvânî, Risâle fî Tahkîki İmânî Fir'avn'ın girişinde kendisinden "Gerçekten İsrail oğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardım!, dedi." âyeti hakkında bir risâle yazmasının istendiğini söyler. Kendisinin daha önce bu konuda yazdığını, fakat zamanla bu konuda aklına yeni şeyler geldiğini, bunları da Arapça yeni bir eserde yazmak istediğini belirtir. Onun bu ifadelerinden, bu konuda başka lisanda bir eser yazdığı, yeni bilgiler ilave ederek, konuyu Arapça olarak yeniden kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Devvânî'nin Firavun imânî hakkında böyle bir risâle yazmaktan amacı, risâlesinin pek çok yerinde "şeyhim" diye bahsettiği Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin tekfir edilmesinin ve görüşlerinin eleştirilmesinin yanlışlığını ortaya koymaktır. Genel olarak sûfî meşrep âlimler tarafından savunulan Firavun'un imânının makbûl olduğu fikrini, sistemli olarak ilk defa İbnu'l-Arabî'nin ortaya attığı belirtilmiştir. Nitekim bu konuda geniş de bir edebiyât oluşmuştur. İşte Devvânî de, bu çerçevede şeyhini savunmak amacıyla söz konusu risâleyi kaleme almıştır. O, şeyhini savunurken, risâlenin çeşitli yerlerinde, ona haksızlık yapıldığını, şeyhin asıl maksadının anlaşılmadığını ifade eder.

Devvânî, İslâm bilginleri ve velîlerin "Mûsâ'nın (a) Firavun'un imânî" meselesinde ihtilâf ettiklerini belirttikten sonra; bazılarının onu "küfür ve tuğyân"a nisbet ettiklerini, bazılarının da "imâna girdiğini" söylediklerini ifade eder. Bilinmelidir ki onun belirttiği gibi burada söz konusu olan Mûsâ (a) ve Hârûn (a) ile mücâdele eden Firavun'dur.

Devvânî, Firavun'un imânının makbûl olduğuna dair deliller sunar. Ona göre Firavun'un imânî hiç kimsenin Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi için Allah'ın bir inâyeti ve delilidir. Ona göre, eğer Firavun Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş olsaydı, imân etmeye teşebbüs etmezdi.

Nitekim ölmek üzere olan insanın dünyevî cezaların başladığını görmesiyle umudunu yitirip kabul ettiği imânî ifade eden ye's/ be's halindeki imânın geçerli olduğunu söyleyenlere göre, böyle bir imânın geçersiz olduğunu gösteren bir nass yoktur. Aksine nasslar Allah'ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini, Allah'a imân edip şirkten arınan herkesin bütün

günahlarının affedilebileceğini bildirmektedir. Devvânî, İbnu'l-Arabî'nin bu konudaki görüş ve yaklaşımının doğru olduğunu belirtir.

Devvânî, “Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun?” âyetinde geçen hemzenin “inkârî” olduğunu ifade ederek, hemze-i inkârînin ise “nefy” anlamına geldiğini söyler ve bu durumda âyetin anlamının şöyle olduğunu belirtir: Şimdi isyan etmemiş oldun, aksine imânın isyânını düşürdü. Devvânî, kendi görüşünü desteklemek için bu yorumunda Arapça dil bilgisi kurallarını kullanarak “hemze”nin anlamıyla ilgili açıklamalar yapmıştır. Buna göre hemze şu anlamlara gelir:

Bu hemze “inkâr-ı tevbihi” anlamındadır. Buna göre âyetin anlamının “İmân ettiğin ân, imân etmediğin ân değildir.” şeklinde olabileceğini söyleyen Devvânî, “hemze”den sonrasının vaki' olduğunu, yani Firavun'un imânının vaki' olduğunu ifade eder. Ona göre âyeti bu şekilde anlamazsak, bu, Allah'ın kelâmının inkârı demektir. Burada ve diğer âyetlerde te'vil yaparak Firavun'un imânının sıhhatini savunan Devvânî'ye göre, Firavun boğulma ile yüz yüze gelince imân etmiştir. Dolayısıyla o, âyetin, kendileri için delil olacağını aleyhlerinde olmadığını belirtir. Çünkü ona göre burada imân ettiği söylenmektedir.

Devvânî, Beydâvî'nin, “Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyâmetin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek).” âyetini tefsir ederken yaptığı: “Çetin azab, boğulmadır; çünkü onlar imân etmediler. Allah da, “Acı azabı görünceye kadar da ona inanmazlar”; “Firavun ailesini azabın en çetinine sokun” demektir.” şeklindeki yorumunu kabul etmez ve bunun Firavun'un cehenneme girdiğine delâlet etmediğini belirtir. Çünkü Arapça grameri açısından muzaf, muzafun ileyhten başka bir şeydir. Bu âyetten Firavun'un değil ailesinin ateşe atıldığı anlaşılmalıdır. Eğer Firavun'un ateşe atıldığı kabul edilirse bu kullar için bir zulüm olur. Çünkü Kur'an ve Sünnet'te cehennemde ebedî kalmaya delâlet eden bir delil yoktur. Devvânî, “Allah da onu, (sonrakilere ve öncekilere ibret olacak şekilde) âhîret ve dünya azabıyla yakaladı,” âyetindeki “nekâl” kelimesinin “azab” anlamına alınmasının da zulüm olduğunu söyler.

Devvânî sonuç olarak, Yunus 10/90. âyetteki “أمنت/ inandım” kelimesinin açık olduğunu, bunun dışındakilerin muhtemel olduğunu söyleyerek konuyu bitirir ve daha sonra birkaç satır halinde şeyhinin “mülhidlik” ile suçlanmasına cevâb verir. Ona göre, şeyhini mülhidlikle suçlayanlar, cahil kimseler olup, onun yüksek kelâmının kühüne ulaşmadan konuşan, onun istilâhını bilmedikleri için sözlerini anlayamayan kimselerdir. Hâlbuki şeyh, Allah'ın rahmetinin genişliğine işaret etmek istemiştir.

Ancak Devvânî Firavun imânı konusunda sadece Yunus 10/90. âyeti ele almıştır. Hâlbuki Firavun'un kıssası birçok sûrede tekrar edilmektedir. Burada yeni ve farklı olan Firavun'un boğulma anında “âmentu” demesidir. Oysa Firavun'un böyle demesine karşılık Allah'ın, hayatı boyunca isyan etmiş, bozgunculuk yapmış olan Firavun'a yaşama umudu kalmayınca mı inandığını “ihtar ve inkâr” tarzında sorması, inanmasının kendisine bir fayda sağlamayacağı anlamındadır.

Devvânî ise, Firavun'un imânının makbûl olduğunu ispat etmek için, bahsi geçen âyeti yorumlamakta, diğer âyetleri ve delilleri de bu âyeti desteklemek için kullanmaktadır. Onun

eserini, genel olarak “şeyhi”ni savunmak için yazdığı dikkate alınır, pek nesnel davrandığı söylenemez. O, böylesi bir konuda kullanılabilecek birçok âyeti ve delili görmezden gelmiştir. Bu yüzden de çeşitli eleştirilere ma'rûz kalmıştır. Onu en sert eleştirenlerin başında Ali el-Kârî gelmektedir. Biz de buradan itibaren el-Kârî'nin bu eleştirilerini, Devvânî'nin tezleriyle harmanlayarak sunacak ve kendi değerlendirmelerimizi de el-Kârî'nin bu görüşleri üzerinden vermeye çalışacağız.

el-Kârî, Devvânî'ye ait bir risâlede, onun Firavun'un imânının makbûl olduğu konusunda İbnu'l-Arabî'ye nisbet edilen görüşlere uyduğunu gördüğünü söyler. Bu görüşlerin Kitab, Sünnet ve İcmâ-ı Ümmet ile bâtıl olduğunu belirten el-Kârî, yanlışlarını tam olarak ortaya koyup doğruları gösterebilmek maksadıyla, onun risâlesini şerh yöntemiyle ele aldığını ifade eder. el-Kârî'nin bu eseri yazmaktaki öncelikli amacı, Devvânî'yi Risâle fî Tahkîki İmânî Fir'avn isimli eserindeki görüşleri sebebiyle eleştirmek olsa da, bununla birlikte o, kelâmî bir problem olan “ye's imânî” konusunda Firavun'un imânının makbûl olmadığını da ortaya koymaktır.

el-Kârî risâlesine, tevbeleri kabul eden ve rahmeti geniş olan Allah'a hamd ile başlayan Devvânî'ye itiraz, Mûsâ ve Hârûn'u babasının sulbünde saîd kılan, Firavun ve Kârûn'u ise annesinin karnında şakî kılan Allah'a hamd ile başlar. Devvânî, Firavun'un imânı meselesinde âlimlerin ihtilâf ettiğini belirtirken el-Kârî, Firavun'un imânı meselesinin, Devvânî'nin iddiasının aksine tartışmalı bir mesele olmadığını söyler.

Devvânî'ye göre Kur'an, imânının sahih olduğunu bildirdiği için Firavun “Ancak tevbe eden, imân eden ve salih amelde bulunan kimseler hariçtir,” âyetinden istifade edeceğini açıklar. el-Kârî bu ifadelerin doğruluğunun kabul edilemeyeceğini belirtir. Çünkü Firavun imânını ve tevbesini mükellefiyetin bulunmadığı bir zamana kadar geciktirmiştir.

“Kimin söylediğine değil, ne dediğine bakmalı” düsturunu benimseyen ve kimden olursa olsun yapılan yanlışlıklara itiraz etmekten geri durmayan el-Kârî, Devvânî'nin büyük bir gaflete daldığını, ayağının kaydığını, bundan dolayı söylediklerinin kabul edilemeyeceğini savunur. Ona göre âyet ve hadisler Firavun'un kâfir olduğunu açıklamaktadır. Bundan dolayı Firavun'un imânını savunanların delilsiz olduklarını, onun imânında ısrar edenlerin imânla öldüğüne dair delil getirmeleri gerektiğini ve “Şimdi mi (imân ettin)? Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun” âyetinin Firavun'un imânının kabul olmadığına dair en büyük delil olduğunu, bundan başka bir delile gerek kalmadığını söyler. Devamla Devvânî'nin din bilgisinin çok zayıf olduğunu söyleyerek büyük bir cehalet içerisinde olduğunu belirtir. Çünkü her kim Mûsâ'ya veya meleklerle, peygamberlere düşman olursa Allah'ın düşmanı olmuş olur.

Firavun'un imânının kabul olmaması için kat'î bir delil yoktur. Çünkü Firavun'un bu sözünü tam boğulma anında söylediği belli değildir diyen Devvânî'nin açıkça gurur ve inatçı bir tavır içerisinde olduğunu söyleyen el-Kârî, âyette geçen “ألآن” (şimdi mi) ifadesi bu konuda bizim için bir delil olur. Ayrıca Devvânî'nin burada Firavun'un imânını ispattan vazgeçip küfrüne mani olan şeylerin bulunduğunu savunmaya başlaması da bizi şaşırtmıştır demektir.

Devvânî'ye göre, denizde boğulma anı gelince, (Firavun:) "Gerçekten İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına ben de imân ettim. Ben Müslümanlardanım dedi." âyeti Firavun'un imânına delildir. Çünkü o, bir anda söylenemeyecek olan bu uzun sözü şuûrlu bir haldeyken söylemiş olmalıdır. el-Kârî'ye göre ise bu ifade Devvânî'nin katı anlayışının ve kişilik noktasındaki problemin bir göstergesidir.

el-Kârî, Devvânî'nin "Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de imân ettim. Ben de Müslümanlardanım, dedi," âyetinin, Firavun'un imânını tam bir şekilde açıkladığı iddiasını kabul etmez. O, bu konunun bilginlere göre açık olmadığını belirtir ve Devvânî'nin sadece "dil ile ikrâr"a ya da "mücerred imân"a baktığını ve onunla yetindiğini, hâlbuki imân için bir takım rükünlerin ve şartların gerekli olduğunu ifade eder. Hatta bizzat İbnu'l-Arabî'nin "el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye"sinde dört grubun cehennemden çıkmayacağını, bunlardan birinin de Firavun gibi Allah'a karşı büyüklük taslayanlar olduğunu zikrettiğini, fakat "Füsûs"ta bu görüşe aykırı fikirler ortaya koyduğunu söyler. el-Kârî, âyette geçen imân ettim ifadesinden "tasdik"ın anlaşılmasının mümkün olmadığını söyler ve bu görüşüne şu âyeti delil getirir: "Bedeviler "inandık" dediler. De ki: Siz imân etmediniz, ama "boyun eğdik" deyin. Henüz imân kalplerinize yerleşmedi..." O, tam ye's ânı belirip her şeyin ayan beyan ortaya çıkmasından sonra Firavun'un imân ettiğini, hâlbuki imânda gayb unsurunun önemli bir yer tuttuğundan bahseder.

el-Kârî, Firavun'un imânında sadece "tevhid"ın bulunduğunu, böyle bir imânın ise diğer dinlerde de makbûl olmadığını söyler. Allah'a imân ettiğini ikrâr ettikten sonra Muhammed'e (s) inandığına şahadet getirmeyen kimsenin mü'min olmadığı konusunda icmâ olduğundan bahseder. Nitekim Firavun'un imânının makbûl olmadığını söyleyenler, bu imânın makbûl olmamasının sebepleri arasında Firavun'un imânında sadece vahdaniyetin olmasını, Mûsâ'ya (a) imânın bulunmamasını da sayarlar. Çünkü peygamberlere imân, hakîkî imân için gereklidir.

Devvânî'ye göre, "İsrailoğullarının imân ettiği Allah'a ben de inandım" diyen Firavun, "Mûsâ ve Hârûn'un (a) anlattığı ilâha" imân etmiştir. Bu ifadede bir ihtilâf yoktur; asıl ihtilâf, Firavun'un imânı yakın ve tasdik içeriyor mu, yoksa bunu sadece dil ile mi ifade ettiği konusundadır. el-Kârî, Firavun'un ye's anındaki bu imânının, ulûhîyyet iddiasından vazgeçtiği için sadece "tevhid"i içerdiğini, fakat imânın rükünü olan "nübüvvet"i kapsamadığını, bundan dolayı gerçekten imân etmediğini söyler ve böyle bir imânın hiçbir dinde muteber olmadığını vurgular. Kim "lâ ilâhe illallah" der de, peşine "Muhammed Resûlullah" şahadetini eklemese, icmâen mü'min değildir. Buna göre, Firavun için imânın rükünlerinden biri de Mûsâ'nın (a) resûl olduğuna imân etmesiydi.

Devvânî'nin, Firavun'un imânını boğulma anında şuûrlu bir halde ikrâr ettiği görüşüne karşı el-Kârî, Firavun'un delirme durumunda imân ettiğini söyleyen olmadığı için bu iddianın kabul edilemeyeceğini belirtir. Ayrıca, "Nihâyet boğulma haline gelince" âyetinden de anlaşıldığı gibi şuûr durumu söz konusu olmadığı için böyle bir şeyin delil olmayacağını belirtir. Dahası Firavun'un imâna yönelmesi, hayatından ümit kesmesinden (ye's) ve ölümle

burun buruna gelmesinden kaynaklanmıştır. İşte böylesi ye's halindeki bir imân, imân sayılmaz.

el-Kârî, Devvânî'nin “kendi görüşlerinin doğru bir yaklaşım olduğu, kelâm (söz) sanatını bilenlerin bunu bileceği” iddiasına karşı çıkar ve onun, İslâm âlimlerini hatta bütün Müslümanları cahillikle suçladığını söyler. Bu bağlamda el-Kârî, Firavun'un imânının makbûl olduğuna dair “Şimdi mi! hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun” âyetini delil getiren ve söz konusu âyetteki hemzenin “inkârî” olduğunu, bu durumda âyetin anlamının, “Şimdi isyan etmedin, imânın isyanını düşürdü.” şeklinde olduğunu iddia eden Devvânî'ye şöyle cevâb verir: âyetteki “hemze-i inkârî” imânını geciktirmesinden dolayı Firavun'u ayıplama ve azarlama anlamındadır. Bu durumda âyetin anlamı, “Senin için şu ân ye's ânı olduğu ve güç durumda kaldığın halde, şimdi mi inanıyorsun? Ki sen; daha önce isyan, küfür ve azgınlığında ısrar etmiş ve bozgunculardan olmuştun” şeklindedir. Ayrıca âyetin anlamı konusunda bu kadar zorlamada bulunmak, âyeti tahrif anlamına gelir. Zaten Firavun'un imânının makbûl olmadığını söyleyenler de, bu imânın makbûl olmamasının sebeplerini sayarken bunun ihtiyârî değil ıztırârî olmasını delil getirirler.

el-Kârî, âyette geçen “âl-âne”deki hemzenin “iltifât” anlamında kullanılmadığını söyler. “Kardeşin olduğu halde Zeyd'i mi dövüyorsun?” ifadesinde, bu işi yapan kimse ayıplanmış ve zavallı kimse konumuna düşmüş olur. Ayrıca hoş görülmeyen darb (dövme) ve kardeşten verilen bir misâl âyeti açıklamak için kullanılmamalıdır. Hemzeyle ilgili mutlaka bir örnek verilecekse, cezayı hak etmiş birisine “şimdi mi tevbe ediyorsun” şeklinde bir misâl verilebilir.

el-Kârî, böyle bir sözün aslında yakîn ifade etmediğini ve imânının kabul edilmeyeceğine delâlet ettiğini iddia eder. Şöyle ki; şâyet imânı sahih olsaydı Allah onun bu imânını kabul eder, kabul ettikten sonra onu helâk etmezdi. Aynı şekilde imânı sahih olsaydı Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde Allah onu zemetmeyecek, sahâbîler arasında ve İslâm âlimleri tarafından mü'min olarak kabul edilecekti.

Devvânî'nin Firavun'un imânı konusunda söylediklerine bu şekilde cevâb veren el-Kârî bundan sonra, konuyla ilgili hadisleri vermektedir. Bu hadislerde, genel olarak Cebrâil'in Firavun'un kurtuluşuna tahammül edemediği, kendisini Firavun'un imân etmesinden daha fazla öfkeliyeni başka bir şeyin olmadığını belirtmesi, Firavun'un imân etmesinin Allah'ı daha fazla öfkeliyendirdiğini söylemesi anlatılmaktadır. el-Kârî, hadisleri verdikten sonra, Füsûs şarihlerinin bu konuda hata ettiğini ifade eder. O, Cebrâil'in böyle davranmasına karşılık nasıl olur da Firavun'un İlâhî rahmetten faydalanacağı ümit edilir? demektedir.

el-Kârî, Devvânî'nin fayda vermeyen yeis imânının kıyâmet günü yapılan, imân olduğu görüşüne karşı şöyle der: Böyle bir ifade kullanmak Kitab'ı, Sünnet'i hatta Akâid'i bilmemek anlamına gelir. Çünkü İslâm âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri husus, Firavun'un imânını, ölüm alâmetleri belirmeye, dünya ve âhîret azabı görülmeye başladığı âna kadar geciktirmesidir. Bu sebeple Firavun'un imânının sıhhati savunulamaz. Her iki yazar, “imân” ile ilgili olan bu tartışmada, kendi görüşlerini destekleyecek şekilde “imân” tanımı

yapmışlardır. Devvânî, “imân”da asıl olanın “tasdîk” olduğunu vurgularken el-Kârî, “imân”da “ikrâr”ın önemine dikkat çekmiştir.

Belirttiğimiz gibi Devvânî’nin görüşünü desteklemek için kullandığı yegâne delil, Yunus 10/90. âyetidir. Kur’an’dan ve hadisten aktardığı naklî deliller ile diğer aklî deliller, hep bu âyeti açıklamak ve bu sûretle kendi görüşünü desteklemek için ileri sürülmüştür. Buna karşın el-Kârî meseleye daha geniş açıdan bakmakta, Kur’an’da konuyla ilgili diğer âyetlerin de görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yüzden el-Kârî’nin Kur’an’a daha bütüncül yaklaştığını söylemek mümkündür. Fakat kimi araştırmacıların da işaret ettiği gibi, hem Devvânî’nin hem de el-Kârî’nin görüşlerini temellendirmek için kullandığı hadislerin eleştiriye tabi tutulması gerektiğini belirtmek de icâb etmektedir.

KOZMİK İNSANLAR / RİCÂL'UL-GAYB

Mustafa AKMAN

Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
makman64@gmail.com

Tasavvufun önemli esaslarından biri ricâl'ul-gayb inancıdır. Gayb Adamları anlamına gelen ricâl'ul-gayb, mutasavvıflarca âlemin düzenini sağlayan ve dünyayı idare ettiği düşünülen sûfiler topluluğudur. Diğer bir tanımla bu kavram, Allah Teâlâ'nın temsilcileri olarak şehadet âlemini, yani dünyayı yöneten, böylece kendi kozmik ve insanî işlevlerini icra eden insanları ifade eder. Bunlar merdân-ı hudâ, merdân-ı gayb ve hükûmet-ı sûfiyye gibi terimlerle de ifade edilir. Tasavvufa göre; Allah, dünyanın cismânî düzenini sağlamak için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi, âlemdeki mânevî ve rûhânî düzenin korunması ve hayırların temini ve kötülüklerin giderilmesi için de sevdiği bazı kullarını vazifelendirmiştir. Kozmik insanlar olarak değerlendirilen bu kimseler gizli olduklarından dolayı kendilerinden başka kimse onların hallerine vâkıf olamaz.

III./X. y.y.'da ortaya çıkan ricâl'ul-gayb telâkkisi sonraki yıllarda tasavvufun kesin bir nazariyesi haline gelmiştir. Bu inancın oluşumunda mutasavvıfların velâyet anlayışının önemi büyüktür. Bu anlamda kendisinden önceki dönemde üretilen rivâyetleri de düşüncesine uyarlayan Hâkim Tirmizî (v.295/888) kavramlara yeni anlamlar da yükleyerek bir veliler silsilesi oluşturmuştur. İbn-i Arabî ile daha yeni bir çehre kazanan bu liste ve anlayış daha geniş bir çerçevede ele alınmış, manevî tasarruf sahibi, evrenin rûhânî yönetiminde etkin varlıklar haline getirilmiştir.

Ricâl'ul-gaybın ilahlar panteonunu çağrıştıran bu noktaya ulaşmasında dış unsurların da katkısının bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Kur'an'da bu konuyu destekleyici delillerin bulunmayışı ve rivayet edilen hadislerin sıhhat derecesine ulaşmamış olması, bu düşüncenin kaynağının dışarılarda aranması gerektiği fikrini doğurmuştur. Ricâl'ul-gaybın kaynağını Ehl-i Sünnet dışında arayanlar Şiâ'nın imâmet anlayışının tasavvufa yansımaları üzerinde durmuşlardır. Ricâl'ul-gayba en kapsamlı eleştiriyi yapanların başında gelen İbn-i Teymiyye (v.728/1328) ve İbn-i Haldûn (v.808/1406) bu görüştedirler. Elbette bu arada ricâl'ul-gayb düşüncesinin İhvân-ı Safa ile olan ilgisine, Karmâtî ve Gulât-ı Şiâ etkisine temas edenler de vardır.

Mutasavvıflara göre, İslam'ın kâinata bakış açısını şekillendirmiş literatüre kabaca bir göz gezdiriş bile, ricâl'ul-gayb zümresinden kimselere âlemde her zaman çok özel bir yer verildiğini gösterecektir. Aynı iddiaya göre iş'ârî açıdan bakıldığında pek çok Kur'an ayetinin ve hadisin de bu anlayışı açıkça veya zımnen kabul ettiği anlaşılacaktır. Bu kanaatin doğruluğunu savunanlar, yaşayış ve düşüncelerini te'yid maksadıyla ayet ve hadislerden deliller aramış ve bunlarda düşüncelerini te'yid için uygun anlam bulamadıklarında ise kendi görüşleri istikametinde yine kendilerine has metotlarla yorumlamışlardır.

Kur'an'ı yorumlamada lafızdan çok bâtinî yorumu öne çıkaran sûfler, birçok âyeti düşüncelerine dayanak yapmışlardır. Örneğin, Bakara 251. âyette geçen, eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu ifadesi, sûflerce ricâl'ul-gaybın insanlardan belâları uzaklaştırmasına delil olarak öne sürülmüştür. Bu gibi birçok âyete sûfler tarafından bu zümreye işaret ettiği iddiasıyla zorlama tevillerle anlam giydirilmiştir. Oysa bu ve diğer kullandıkları ayetlerin ve ayetlerde geçen kavramların, tasavvufçuların bunlara yüklediği anlamları hiçbir şekilde içermediği görülmektedir.

Bu arada mutasavvıflar eserlerinde ricâl'ul-gaybla ilgili birçok hadis nakletmişlerdir. Suyûtî (v.911/1505) bu rivayetleri toplayan el-Haber'ud-Dâl adında bir eser kaleme almıştır. Hâlid-i Bağdâdî'nin (v.1242/1826) mürîd-talebelerinden İbn-i Abidin (v.1252/1836) de, İcâbet'ul-Gavs adlı risalesinde bu konudaki rivayetleri naklederek bazı hadis bilginlerinin bu rivayetler hakkındaki değerlendirmelerini aktarmıştır. Bunlar aktardıkları rivayetlerin manevî mütevâtir derecesine ulaştığını iddia etmişlerse de bunların hiç biri cerh ve ta'dil ulemâsınca senet cihetiyle güvenilir pozisyonda bulunmamıştır. Ayrıca İbn-i Abidin'in bu risalesinde konuyla ilgili görüşlerini aktarırken en önemli kaynağının İbn-i Arabî olduğu gözlenmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere bu inancın halk nezdinde popüler olmasının backgroundunda başta İbn-i Arabî ve peşinden muahhar öğrencileri Suyûtî ve İbn-i Abidin'in bu yöndeki anlayış ve paylaşımları bulunmaktadır. Bu düşüncenin modern zamanlarda yeniden canlanmasında ise yine tarikat çevrelerinin yanı sıra Said Nursî'nin katkısı büyük olmuştur.

Söz konusu rivayetlere bakıldığında ricalu'l-gaybın sayıları ve yerleri hususunda aralarında bir uyum olmadığı gibi şekil bakımından da farklılıklar göstermekte ve tarihen açık çelişkiler içermektedirler. Bazıları ise bu gruba yüklenen fonksiyonlar açısından İslam'ın inanç öğretisiyle bağdaşmadığı dahası İslam'ın bu yaklaşımı Allah'ın dununda ilahlar edinmek olarak değerlendirdiği gözükmektedir. Haliyle bu durum rivayetlerin muhteva yönünden sıhhatleri üzerinde tartışmalara neden olmaktadır. Nitekim rivayetlerin tamamı bazı muhaddisler tarafından sened ve metin tenkidine tabi tutulmuş ve rivayetlerin sıhhat durumlarıyla ilgili olarak değişik görüşler ortaya konmuştur. Ricâl'ul-gaybla alakalı hadisler üzerindeki bu münakaşalar takriben hicri VI. asırdan itibaren yoğunluk kazanmış ve günümüze kadar uzanmıştır.

İbn-i Cevzî (v.597/1201) Mevzuat'ına aldığı ilgili bütün rivayetleri ayrı ayrı incelemiş ve neticede bu rivayetlerin mevzu olduğu kanaatine varmıştır. İbn Kayyim (v.751/1350) ise el-Menar'ul-munif adlı eserinin 'uydurma hadisi bilmenin genel kaideleri' bölümünde bir kaide olarak; konuyla ilgili hadislerin isnadının batıl olduğunu belirtmiş, bu hususta sahihe en yakın olan rivayetin, Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855), munkatı' olarak yaptığı rivayet olduğunu söylemiştir. Ne var ki Müsned'deki ilgili hadisler, senetleri zayıf olduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Diğer kitaplardaki rivayetler ise güvenilirlik bakımından başlıca dört tabakaya ayrılan kaynakların ancak üçüncü ve dördüncü tabakalarında yer almaktadır.

Ahmet Ögke'nin kanaatine göre klasik dönem tasavvuf edebiyatının önde gelen müelliflerinin eserlerinde ricâl'ul-gayb konusu fazla ilgi görmemiştir. Bunun sebebi, söz

konusu müelliflerin, tasavvufun henüz şer'î bir ilim olup olmadığı tartışıldığı teşekkül döneminde, ricâl'ul-gayb gibi anlaşılması oldukça güç ve farklı bir konuyu eserlerinde işlemeyi uygun görmemeleri olabilir. Bu açıdan bakıldığında, tasavvufun şeriata uygunluğunu ortaya koymak üzere telif edilmiş pek çok klasik eserde bu konunun kısaca -deyim yerindeyse- geçirilmiş olması tabii karşılanmalıdır.

Oysa bu kanaatin aksine yine Ögke'nin kendisinin de belirttiği gibi zamanla felsefeden ve bazı mitolojik unsurlardan da yararlanarak gelişen tasavvuf düşüncesinde ricâl'ul-gaybin, kâinatın işleyişinde nüfûz sahibi olduğu fikri yerleşerek kozmik anlayış içerisinde mütalaa edilmeye başlanmıştır. Kendilerine metafizik bir hüviyet verilen bu kimseler, diledikleri anda diledikleri yerde bulunabildikleri gibi, yağmur yağması, bereketin artması, zalimlerin cezalandırılması, belaların def edilmesi gibi hususlarda da Allah'tan her istedikleri kabul olunur. Bunlar arasında erkekler olduğu gibi, kadın olanlar da vardır.

İbn-i Teymiyye ile İbn-i Haldûn'un ricâl'ul-gayb inancına karşı olduğu malumdur. Ricâl'ul-gayb olduğu söylenen kimselere, onları Allah'a ortak gösterir gibi olağanüstü güçler ve yetkiler atfetmenin İslam inancıyla bağdaştırılamayacağını söyleyen İbn-i Teymiyye bu tür bir anlayışın daha çok Hıristiyanların ve aşırı Şîî fırkalarının inanış biçimlerini yansıttığını belirtmiştir. Kutub ve abdâl telakkisinin ilk defa Irak sûfîlerinde görüldüğünü ve bu sebeple ricâl'ul-gayb ile ilgili diğer kavramların ortaya çıkışında Şîâ'nın ve Râfîzîliğin etkili olmuş olabileceğini ifade eden İbn-i Haldûn da İranlı yazarların, mesela abdâl terimini XII. yy. dan itibaren daha ziyade heterodoks dervişleri tanımlamak için kullanıyorlardı, demektedir.

Öte yandan vazifeleri, kozmik düzeni muhafaza ve manevî tesirin maddî ve manevî dünyalar arasında dağıtılmasını temin etmek, hiyerarşik olarak da belli sayıdaki velîlerden oluşan ve her zamanda mevcut olan bir manevî seçkinler topluluğunun (havâss) varlığını iddia eden bu görüş, Yahudilik ve İslam'ın her ikisinde de ortak bir özellik arz etmektedir. Şüphesiz bu durum Yahudiliğin İslâm havzasındaki ricâl'ul-gayb panteon inancının gelişimini etkilediğini gösterir. Mamafih belli bir gelenek dâhilinde bile velâyet hiyerarşisi hakkında yekpare bir doktrinden söz edilemeyeceğini ifade etmek gerekir; zira her bir müellif ya da ekolün bu konuda nev'î şahsına münhasır bir sistemi vardır. Bununla beraber her ne kadar bu mistik geleneklerden her biri kendi ahenkli sistemini geliştirmişse de, bunlar arasında velîlerin sembolizmi, onların manevî işleri ve teolojik önemleri gibi ayrıntılara kadar uzanan bir fikrî benzeşme de söz konusudur. Nitekim Rabbinik literatür istisnâi manevî şahsiyetleri olan kişilerin varlığını kabul etmektedir. Talmud ve Midraş'ın sayfaları velîlik özelliklerini haiz olağanüstü kişiler hakkındaki rivayetlerle doludur. Bu rivâyetlere göre zor zamanlarda onlara tevessül edilir, onlar uzun bir ömür sürerler, kerâmet gösterirler, zaman ve mekân sınırlarını aşarlar. Talmud'da yer alan çok sayıdaki kıssa, her şeyi bilmeleri, aynı anda birden fazla yerde bulunabilmeleri, felaketleri önleyebilmeleri ve özellikle de yağmur yağdırma gibi hususlarla alakalı durumlarda kerâmet gösterme vb. velîlere lütfedilen özelliklere dair örnekleri barındırmaktadır.

Özellikle oluşum dönemi tasavvufuna ait metinler üzerinde Yahudi tesirinin güçlü olduğu Bağdad'ta; bu terkip ilk dönem tasavvufuna ait eserlerde bile görülmektedir. Tamamıyla bu

konuyla alakalı olmak üzere elde mevcut reddedilemeyecek bir işaret, Arapçada velî manasına gelen eski bir terim olan sıddîkdir ki bu kelime İbranice saddîk ile ilişkilendirilmektedir. Dahası, gizli velîye delalet eden terimin de her iki gelenekte aynı oluşu dikkate değerdir: Arapçada mestûr, İbranicede ise nistâr.

Velâyet teorisine dair en sistematik izahın, İbn-i Arabî'nin kaleme aldığı Fütûhât'ın 73. bâbında bulunduğu bilinmektedir. İbn-i Arabî'ye göre her nesilde, kutub olarak bilinen bir şahıs mevcut olmaksızın dünyanın ayakta durması olanaksızdır. Ona göre kutub, kelimenin tam anlamıyla doğrudan ya da dolaylı olarak bütün manevî makâmı kuşatmaktadır. İşte bu muhteva, Yahudi mistisizmindeki gedôl ha-dôr ya da saddîq ha-dôrun muadili olarak yalnızca sahib-i zaman olarak adlandırılan tek bir şahıs için kullanılmaktadır. Elbette İslam tevhid inancında ise bu kabul, yalnızca Allah için mümkün olabilmektedir. Bilindiği gibi İslam Allah'ın devre dışı kaldığı durumları küfür ve Allah'ın yanı sıra başkalarının da böylesi özellik ve yeteneklere sahip olduğuna inanmayı şirk olarak nitelemiştir. Allah bu hususlarda kimseye yetki ve vekâlet de vermediği için bunun Allah'ın rızası, adına veya sayesinde yapıldığını iddia etmek de asla mümkün değildir. Zira Kur'an'ın nüzul ortamında karşısına dikildiği cahiliye felsefesi de zaten aynen bu yaklaşım idi.

Sûfiler, ricâl'ul-gayb kapsamında oluşturdukları hiyerarşide bulunan statülere ilişkin kavramların mahiyetlerini aşağıdaki şekilde izah etmektedirler. Görüleceği üzere bu tabakaların her biri üst ve alt âlemlerin kozmik dengesini muhafaza etmek noktasında tam bir tanrılar hiyerarşisi oluşturmaktadır. Bu mertebelerden önemli olanları hakkında birkaç not şöyledir

Kutub: Ricâl'ul-gaybın en üst noktasında bulunan kutub, sûfilere göre her dönemde sayısı bir olup zâhirî ve bâtinî hilafeti şahsında birleştiren kişidir. Kutub kendinden yardım istendiğinde gavs olarak isimlendirilir. Her şey kutub sayesinde ve onun çevresinde hareket eder. Nurun kendisinden diğer bütün mahlûkâtın kalplerine yayıldığı, kâinatın merkezi olan kutbun fiziksel bedeni her nerede bulunursa bulunsun meskeni, Mekke'dir. Tasavvufî eserlerde farklı şahısların zamanlarının kutbu olduklarına dair kayıtlar bulunmaktadır. İbn-i Abidin'e göre Peygamber (s) devrinin kutbu, Üveys-i Karânî'dir. Tasavvufta aktâb-ı erba'a tabiri ile genellikle Abdülkadir Geylânî (v.561/1166), Ahmed Rufâî (v. 578/1182), Ahmed Bedevî (v.675/1276) ve İbrahim Desûkî (v.676/1277) kastedilmektedir.

Kutubluğun belli bir süre sonra sona erebileceğini, yani kutbun gerekli görülürse bu makamdan azledilebileceğini ileri sürenler olmakla birlikte; kutubluk için sınırlı ve belli bir müddet olmadığını, kutbun adaletten hiçbir zaman ayrılmasının mümkün olmayacağından dolayı makamından azledilmesinin de söz konusu olmayacağını, onun ancak vefat etmesi neticesinde bu makamdan ayrılabilirliğini söyleyenler de vardır.

Gavs: Kendisine iltica edilen ve kendisine sığınıldığı zamanlarda gavs adını alan kutubdur. Bir başka ifadeyle gavs; yardımcı, imdâda yetişen, medet ve nusret verendir. Yani gavs, ilâhî tecellilere merkezlik görevi yapan ve bütün kemâlâtı şahsında toplayan kutubdur. Devrin en büyük gavsı olan kutbun duası reddolunmaz. Sıkıntısı olanlar kendisine iltica ettikleri için ona gavs denmiştir. Gavs, abdâl makamına tayin edilecek kimselerin belirlenmesinde etkin bir rol

üstlenir. Şu durumda yardımcıları da dikkate alınır, kutub için kutb'ul-aktâb adı da kullanılabilir.

İmâmân: kutbun sağ ve solunda bulunup, kutuptan sonra ona halef olan kişilerdir. İbn-i Arabî'ye göre bunlar kutbun yanında vezirler gibidirler. Sağ tarafta bulunan melekût âlemiyle, sol tarafta bulunan ise mülk âlemiyle ilgilidir.

Evtâd: ricâl'ul-gayb hiyerarşisinde, âlemin dört bir yanına memur edilmiş velilerdir. Nasıl ki dağlar, arzın istikrârının sebebiyse bu yönlerin muhafazasının da bu kişilerle olduğuna inanılmaktadır. Mutasavvıflarca evtâda yüklenen fonksiyonlardan biri de, insanoğlunu, şeytanın vereceği zararlardan korumaktır. Bu, A'râf 7/17'de belirtilen şeytanın insana ancak dört yandan yaklaşabileceği düşüncesinden dolayıdır. Evtâd nadiren kadın evliyadan olmakla birlikte genellikle erkeklerden olur.

Abdâl: Yedi iklimin muhafazasına memur olan yedi kişidir. Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909) otuz ermiş kişinin (abdâl) kendisine; "halkı Yüce Allah'a davet etme ehliyetine sahipsin" diye işaretle bulunmadıkça, nasihat etme faaliyetine girişmediğini söylemektedir. İmam-ı Gazzâlî de Kâbe-i Muazzama'yı her akşam bir abdâlin tavaf etmekte olduğunu ve bunun sona ermesi halinde Kâbe'nin yerden ref' olunmasına sebep olacağını haber vermektedir. İbn-i Arabî, haftanın yedi gününde olacak olayların yedi iklim ve yedi peygamber vasıtasıyla abdâlin tasarrufuna verildiğini söylemektedir.

Nukebâ: İddiaya göre bunlar insanların içlerinde bulunan gizlilikleri çıkartırlar. Buna göre on iki burcu temsil etmekte olan nukebâ, insanların içinden ve kalbinden geçenleri bilen, gizlilik dünyasının manevî erleri olarak daima hazır bulunan kimselerdir. Allah Teâlâ bunlara kalplerde olan bütün gizli sırları ve halleri bildirmiştir. Hatta o kadar ilimleri vardır ki; yeryüzüne ayak basan her kişinin saîd mi şakî mi olduğunu bilirler. Zira Allah, onlara, herhangi bir kişiyi gördüklerinde onun yüzündeki saadet veya şekavet izini kolaylıkla tanıyabilme ilmini vermiştir. Ayrıca bu kimseler, nefsin tüm hile ve oyunlarını bilirler ve şeytan da onlar tarafından kolaylıkla tanınabilir.

Nucebâ: Taşıyamadıkları yükümlülükler konusunda halka yardımcı olan nucebâ, insanların işlerini ve durumlarını düzeltmekle görevli bulunan ermiş kişilerdir. Tüm mahlûkatın yüklerini taşır ve sıkıntılarını gidermeye çalışırlar. Bunların kırk veya yetmiş kişi oldukları söylenir. İbn-i Arabî'ye göre ise nucebâ, her zaman sekiz kişidir; fazla veya az olmaz. Cenab-ı Hak, kabir ehlinin bütün hallerini bunlara bildirmiştir. Nucebâ, kürsî makamında olup yıldızların seyirleri hakkında yüksek ilimleri vardır.

Recebiyyûn: İbn-i Arabî, recebiyyûnun Yemen, Şam ve Diyarbakır gibi çeşitli beldelere dağılmış vaziyette bulduklarını ve bunlardan biriyle Diyarbakır'ın Düneysir kasabasında karşılaştığını, çok arzulamasına rağmen recebiyyûndan daha başka birine ondan sonra rastlayamadığını bildirmektedir. Onun anlattığına göre Düneysir'de karşılaştığı bu zat, Şîâ'dan Râfîzî olan kimseleri, kalabalık arasında bulunsalar bile, domuz sûretinde görerek kolaylıkta tanıyabilmekteydi. Hatta Râfîzî olduğu halde asla bilinmeyecek biçimde bunu gizleyen bir kimseyi bile domuz şeklinde görerek onun içyüzünü rahatlıkla bilerek: "Sen Şîî Râfîzîsin. Hemen Allah'a tevbe et!" diye seslenir ve o adam da hayretler içerisinde kalırdı.

Eğer o kişi tevbe eder ve tevbesinde samimi olursa artık onu insan sûretinde görmeye başlar; yok eğer yalan yere tevbe etmişse onu tekrar domuz şeklinde görür ve "yalan söylüyorsun. Gerçekten tevbe etmedin" diye tekrar uyarırdı. Bu açıdan kesinlikle yanılmaz ve aldanmazdı. İşte recebiyûnun en önemli özelliği, Sünnî olmayanları domuz suretinde görerek hemen teşhis edebilmeleridir.

Bu arada bizim bugün çeşitli konular için bu recebiyyûndan birine ne kadar da muhtaç olduğumuzu not etmek gerekiyor. Mesela bize "rafızileri" göstermeye devam etsin ama bu arada canlı bombaları, bombalı araçları da gösterebilirsin, ne olur?

Ricâlu Kuvvet'il-İlâhîye (Ricâl'ul-Kahr): Hak Teâlâ bunlara o kadar büyük bir kuvvet vermiştir ki ne isterlerse yapabilirler ve insanların nefslerine nasıl isterlerse o şekilde himmet ederler.

Ricâlu Taht'el-Esfel: Sonra onları aşağıların aşağısına gönderdik. (95/5) ayetini onlara işaret sayan İbn-i Arabî, ayetteki 'esfele safilin'den kastedilenin tabiat âlemi olduğunu ve Allah Teâlâ'nın bu kişileri o tabiat âlemini hayatta tutmaları için gönderdiğini söylemektedir.

Ricâl'ul İmdâd'il-İlâhî ve'l-Kevnî: Bunların bir kısmı erkek ve bir kısmı da kadın olabilir. Cenab-ı Hak huzurunda halkın işlerini görürler.

İlahiyyûn (Rahmaniyyûn): Sürekli hatiften bir tür ses işitmekte olan bu kimselere bu suretle vahy-i ilahî olur. Bunlarla ilgili olarak İbn-i Arabî şunları söylemektedir: O sesi onların nasıl işittikleri, manalarını nasıl bildikleri veya vasıtasız olarak anlayıp anlamadıkları konusu bana ma'lûm olmadı. Durumlarını en iyi biçimde ancak Allah bilir. Ben birisine bu kimseler hakkında sordum; cevap vermedi. Hak katından da hallerinin nasıl olduğuna dair bana bir bilgi gelmedi. İbn Arabi, Onların beyt(ullah) yanındaki namazları da ıslık çalmaktan ibarettir, (8/35) mealindeki ayetin, devamlı olarak duydukları şingirtiyaya benzer bir sesle ilahî hitaba muhatap olan bu kimseleri tarif ettiğini söyler.

Ricâl'ul-Ganî Billah: Allah âlemlerden zengindir. (29/6) mealindeki ayetlerin bunlara işaret ettiğini belirten İbn-i Arabî, bunları tanıma hususunda kendisine az da olsa bir bilgi verildiğini ifade etmektedir.

Ricâlu Ayn'it-Tahkim ve'z-Zevâid: Tasarruf makamında olurlar. Gayb âlemi onlara şehadet âlemi gibi görünür.

Ricâl'ul-İlâhîye: Yeryüzünde bilinip tanınmazlar. Gök ehli dışında kimse onları bilemez, denilen bu kimseleri İbn-i Arabî, Elhamdulillah, Dımaşk'ta bunlarla buluştum ve tanıdım. Ama bir kere daha önceki zamanda Endülüs'te buluşmuş ve o vakit de bilmişim. Sonra Dımaşk'ta buluşunca halime çok şükrettim, der.

Ricâl'ul-Mâ: Bunlar, denizlerin ve ırmakların dibinde ibadet eden kimselerdir. İbn-i Arabî: şunları anlatır: Ebu'l-Bedr et-Tümaşiki yüce ve kendisine güvenilir kimselerdendir. Onun haber verdiği göre, Şeyh Ebu Said b. Şiblî, tarikatta mahir biriydi. O der ki: Bir gün Dicle ırmağının kenarında duruyordum. Acaba Allah Teâlâ'nın kullarından su içinde durup da ibadet eden kimseler var mıdır? diye bir düşünce hatırıma geldi ve bu fikir beni iyice meraka sevk etti. Tam orada birden bire suyun ikiye yarıldığını ve içinde birisinin durmakta olup bana: Ey Ebu Said b. Şiblî! Allah Teâlâ'nın nice kulları vardır ki su içinde ibadet ederler; işte

ben onlardanım, dediğine şahid oldum. Sonra o kişi geri suyun içine girip gözden kayboldu. Bu olayın üzerinden daha on beş gün geçmeden, aynı durum Ebu's-Said adındaki başka bir zatın da başına gelmiş ve hadiseyi olduğu gibi İbn-i Arabî'ye anlatmıştır.

Efrâd: Bunların gökteki meleklerle nazarı ve kendilerinden başka kimselere keşifleri vardır ki Aktâb ve efrâddan olanlar, ölen bir kimsenin kabirdeki durumlarına muttâlî olabilirler. Hızır (a) bu gruptandır. Bu arada Hızır da velâyet teorilerinin ortaya çıkmasının ardından ricâl'ul-gayb'la bütünleştirilmiştir.

Muhaddesûn: Allah Teâlâ ile özel bir biçimde konuşan bu kimseler iki sınıfa ayrılırlar: Bir grubu Hak Teâlâ ile perde arkasından konuşur. Nitekim: Allah bir insanla, ancak vahiyle ya da perde arkasından konuşur, (42/51) ayeti bunlara işaret eder. Diğer grubun ise kalplerine veya kulaklarına melekler bir şeyler söylerler veya onlar bunu yazılı olarak görürler. Ömer (r) bu gruptan idi. Bu zümrenin Allah ile konuşmaları gündüz olursa muhâdese, gece olursa müsamere adını alır. Bu konuşma esnasında Allah ile kul arasında zahirî ve bâtinî olarak karşılıklı soru-cevap gerçekleşir. Sûfilerden Hâkim Tirmizî bu zümreyle ilgili olarak şunları anlatır: Mükellem ve muhaddes olanlar, bu dereceye ulaştıklarında nefslerinin vesvesesinden endişe etmezler. Nasıl ki nübüvvet şeytanın ilkâsına karşı korunmuş (mahfûz) ise aynı şekilde mükâleme ve muhâdese makamı da nefsin ilkâsına ve fitnesine karşı korunmuş (mâsum); Hak ve sekinet ile çevrelenmiştir.

İmam-ı Gazzâlî'nin verdiği bilgilere göre ariflerden bir zat, muhaddesûn zümresinden birine bir mesele sormuş; o da önce sağına bakıp: Allah rahmet etsin, ne dersin? demiş; sonra soluna ve daha sonra da kendi göğsüne bakıp aynı sözü tekrarlamıştı. Nihayet daha önce hiç duyulmamış garip bir sesle cevap vermişti. Bu hareketlerin hikmeti kendisine sorulduğunda ise şunları söylemiştir: Sorduğum sorunun cevabını bilmiyordum; solumdaki meleğe sordum, bilemedi. Daha âlim olan sağımdaki meleğe sordum; o da bilemedi. Bu kez kalbime teveccüh ettim ve sana verdiğim cevabı kalbimden aldım; kalbim her iki melekten de daha âlim çıktı.

Şah Velîyullah ed-Dihlevî (v.1176/1762) de melekût âlemindeki bazı ilim kaynaklarının Allah tarafından muhaddesûna açıklandığını; Cenab ı Hakk'ın peygamberin şeriatı ve insanlığın kurulu düzeninin ıslahı için hazırlamış olduğu birtakım bilgileri, muhaddesûnun, henüz peygambere o doğrultuda vahiy gelmeden önce aldığını anlatmaktadır. Ona göre, bir kimsenin rüyasında, melekût âleminde olmasına karar verilmiş birçok hadiseyi, henüz daha meydana gelmeden önce görmesi mümkündür.

Sümerâ: iş hakkında onlarla müşavere et, (3/159) ayeti bunlara işaret etmektedir. Sümerânın konuşmalarının muhaddesûndan farkı, bunların ruhlar aracılığıyla değil, şu ayette de işaret edildiği gibi doğrudan Allah ile konuşmalarıdır: (Yaratma) iş(ini) düzene koyanlar, ayetleri açıklarlar. (13/2)

Sûfilere göre ricâl'ul-gaybın özellik ve fonksiyonları özetle şöyledir:

1. İnsanlardan belaları uzaklaştırmaları: Ricâl'ul-gayb, insanlardan belâları uzaklaştırabilme yetkisine sahiptirler. İbn-i Abidin'e göre halkın üzerine inmesi mukadder belâ veya zarar önce kutbun üzerine iner ve aşağıya doğru diğer tabakalara yayılır. Her tabaka

bu belâyı korku ve kabul ile karşılar. En aşağı tabakaya ininceye kadar etkisini yitiren bu belâ buradan halkın üzerine yayılır.

2. Belirli sayıda olmaları: Ricâl'ul-gayb hiyerarşisinde sayıların ayrı bir önemi olduğu belirtilmektedir. Bunlar içinde ricâl'ul-aded denilen belirli sayıda olanlar bulunduğu gibi, ricâl'ul-merâtib olarak isimlendirilen ve sayıları sürekli artıp eksilenler de bulunmaktadır. Ancak sûfilerin bu sayılarda anlayamadığı görülmektedir.

3. İnsanlarla Allah arasında aracı olarak kabul edilmeleri: Ricâl'ul-gayb Allah ile kul arasında aracı rolü oynamakta ve insanların dualarını Allah'a ileten merci konumunda görülmektedir.

4. Olağanüstü özelliklere sahip olmaları: Dünyanın her tarafından göz açıp kapayıncaya kadar denizleri, dağ ve çölleri aşabilme, dünyanın bütünlüğünü sağlayabilme, evrenin düzeninde etkin olabilme gibi özellikler bunlardandır. Daha çok İbn-i Arabî ile birlikte abdâl, zaman ve mekân sınırlarını aşarak dilediği zaman dilediği yerde olabilen, yağmurun yağması, bereketin artması ve zalimlerin cezalandırılması gibi özelliklere sahip manevî bir şahsiyet haline gelmiştir. Ricâl'ul-gaybın en üst noktasında bulunan kutub, her şeyin ve âlemin etrafında hareket ettiği bir mihver konumundadır.

5. Mahiyet olarak gizli olmaları: Mutasavvıflara göre Allah'ın mânevî ve rûhânî düzenin korunması için vazifelendirdiği bu kimseler gizli olup kimse onların hallerini anlamaz. Ricâl'ul-gayb olarak isimlendirilmelerinin nedeni de budur.

Ricâl'ul-gayb inancının toplum hayatına yansımaları:

1. Halkı fizikî hayatın gerçeklerinden uzaklaştırması: Tasavvufun ricâl'ul-gayb anlayışı insanlar nezdinde tabiat kanunlarının önemini azaltmakta, böylesine bir kaçışa zemin hazırlamaktadır. Tasavvufi eserlerdeki, bazı varlıkların metafizik güçlere sahip oldukları ve insanlara yardımda bulunabildiklerine dair ifadeler bu anlayışı güçlendirmektedir. Bunun sonucu olarak da insanlar türbeler etrafında dualar ve merasimlerle sorunlarını halledilebileceğini düşünmekte ve kurtuluş aramaktadırlar. Bu ve benzeri yaklaşımlar, Allah'a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini yahut bir musibetin defedilmesini sağlamak için ermiş denilenlerin türbelerine gidip onların ruhlarından veya yatırlarından medet ummak, anlamına gelen tevessül anlayışının halk içinde yaygınlaşmasına yol açmıştır. Fizikî hayatın gerçekleriyle yüzleşmekten kaçan insan çeşitli nedenlerle bu varlıklardan yardım ister hale gelmiş, tevessül de bu yardım istemenin bir yolu olmuştur. Ayrıca beraberinde sihir, büyü, keramet gibi mahiyeti herkese açık olmayan konuları da beraberinde getirerek halkın inançlarını istismara zemin hazırlamıştır.

2. Menkıbe kültürünün yaygınlaştırılması ve sonuçları: Halk, bu kişileri sıradan insanlar olarak görmemiş ve onlara üstün bazı güçler atfetmiştir. Saygı göstermek ve varlıklarını sürekli hissetmek amacıyla, tasarruflarının devam ettiğine inanılan bu şahısların mezarları, yatır ve türbe haline getirilmiş, çeşitli ihtiyaçların arz edildiği mekânlar olarak varlığını sürdürmüştür. Çokça ziyaret edilen bu yerlerde adaklar adanmakta, kurbanlar kesilmekte ve hacetler yönlendirilmektedir. Bu mekânlar aynı zamanda birçok batıl inancın yaşatıldığı yerler olmuş; halk arasında kulaktan kulağa aktarılan hikâyelerle bu kişiler etrafında bir kültür

oluşturulmuştur. Bu kültürde ricâl'ul-gayb, Hızır gibi, zor durumlarda ve felaketlerde yardımcı olan, iyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandıran, bereket ve bolluğa kavuşturan ve savaşlarda yardımcı olan kişiler olarak düşünölmüştür.

Halkın zihnine, şehirlerin onlarla ayakta durduğu ve böylece belalardan korunduğu inancıyla yerleşen bu kişiler ya muhasara sırasında gizli bir giriş yeri gösterir, düşman toplarını eliyle tutarak İslâm askerini belâdan korur; ya da savaşın en sıkıntılı anlarında beyaz atlı, yeşil sarıklı insanlar olarak ortaya çıkar ve düşman tarafını darmadağın ederler. Nesilden nesile aktarılan bu söylentiler halk üzerinde, kitabî İslâm'dan daha etkili olmakta, bu menkıbe kültürü bir nevi dinin yerine geçmektedir.

3. Tevhid ilkesi açısından: Tevhid inancı Allah tarafından yerine getirilmesi mümkün olan ihtiyaçların sadece O'ndan istenmesini gerektirir. O'nun dışında bu ihtiyaçların herhangi bir aracı varlığa yöneltilmesi doğru değildir. Bu nedenle halk arasında göze çarpan şekliyle, ihtiyaçların giderilmesi, belalardan korunmak ve rızıklanmak talebi ile bu şahıslara müracaat etmek, tevessülde bulunmak onlara Allah adına tasarruf edebilme yetkisi tanımak demeye gelir ki bu asla tasvip edilemez. Nitekim Allah bu konuda yetkinin sadece kendisinde olduğunu (3/135; 35/3) belirtmektedir.

4. Şîliğe yöneliş: Şîâ'da imamlara verilen bazı özellikler tasavvufun ricâl'ul-gayb inancına geçmiştir. Bu birliktelik zamanla halk kültüründe teşeyyuun yaygınlaşmasına ve Şîliğe doğru bir yönelmeye neden olmuştur. Bu yönelişin en çarpıcı örneğini abdâl kavramında görmek mümkündür. Ricâl'ul-gayb tabakalarından olan 'abdâl', günümüzde Anadolu halk kültüründe özellikle Bektaşilikte oldukça yoğun olarak kullanılan bir tabirdir. Genelde 'derviş' anlamına gelecek şekilde kullanılan bu kavram, XII y.y. sonlarından itibaren bütün Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu'da muhalif bir sülilik hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Sünnîlikten daha çok İslâm öncesi Türk inançlarının ve sosyal yaşantısının etkileriyle karışmış bir sentezini yaşayan ve daha çok göçebe ve yarı göçebe Türkmen zümrelerine hitap eden bu dervişler XVI. y.y.'a kadar varlıklarını devam ettirmiş ve Bektaşiliğin doğuşuna neden olmuşlardır. Bugün Şîâ'da imamların kabirlerini ziyaret etmek, pratik dindarlığın önemli bir unsurudur. Bunun bir çeşit yansıması olarak halk türbelere, yatırlara meftun olmakta ve Alevî-Bektaşî zümreler ise, Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhını bir çeşit hac anlayışı içinde ziyaret etmektedirler. Ayrıca Şîâ'nın bu konuyu siyasal düzlemden çıkarıp inanç esaslarına dâhil etmesi de konunun daha da derinleşmesine vesile olmuştur.

Oysa ibadet, hasenat vb. ile Allah'ın dostluğunu kazanan bir mü'min, onun bir tür özel koruyuculuğuna sahip olmakta ve dolayısıyla da o dostluk devam ettiği sürece başka da sanal ve uyduruk koruyuculara asla muhtaç olmamaktadır. Kaldı ki yukarıda detaylarını verdiğimiz ricâl kategorilerine dair anlatılan bütün hususlar da esasen Rab Teâlâ'nın kendi uhdesinde tuttuğu ve asla başkalarını ortak etmediği temel itikâdî hususlardır. Bu manada sülifelerin ricâl'ul-gaybda varsaydıkları özellik ve yükledikleri fonksiyonların hiçbirinin doğruluğuna ihtimal bile verilmesi muhtemel bile değildir. Binaenaleyh hayalî sıfat ve yeteneklerle muttasıf kılınan bu kimseler, insanlardan belaları uzaklaştırılmaz; sayısal bir yekûnunun olup olmadığı hiçbir şekilde dikkate alınamaz; insanlarla Allah arasında aracı olmaları kabul

edilemez; olağanüstü veya dışı hiçbir özelliğe sahip olmaları düşünülemez ve bunların gizli saklı olmak gibi bir boyutları söz konusu bile edilemezler. Buradaki problem biraz da halkın Kur'an kültürüne epeyce uzak kalması ve önde giden/ görünen hacı- hocaların da yine bilgiye dayanmaksızın adeta yine halk gibi, boşluklarını tahmin ve zanlarla doldurdukları ortam bilgisini esas alarak va'zu nasihat etmelerinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

Hal böyleyken Ögke, bu realiteyi tersyüz ederek başka bir zaviyeye tıkıştırarak izah denemesi ve hatta manipülasyon yapmaya çalışmaktadır. Ona göre manevî âlemin kendine özgü kanunları çerçevesinde cereyan eden ricâl'ul-gayb telakkisi, çoğu kimsenin bu manevî dünyaya ait bilgilerinin çok az, yetersiz, kısır ve hatta yanlış olmasından dolayı, oldukça karışık ve karmaşık gibi görünen, netameli bir konu imiş. Dolayısıyla, konuya yöneltilen ve anlaşılammaktan veya yanlış anlaşılmaktan kaynaklanan eleştirilere rastlamak mümkünmüş.

Üstelik Ögke, Batı ve mistik kafalı Seyyid Hüseyin Nasr ve onun doktora talebesi dediği yine Batılı, mistik ve her yönüyle fanatik bir İbn-i Arabî hayranı William Chittick'in desteğinde toplumsal analizlerle bu konularda kamu gündeminin, Batı modelinde modern eğitim görmüş ve sayıları gittikçe artan entelektüeller tarafından yönlendirilmekte olduğunu bize öğretmektedir. Biz farkında değilsek de meğerse Kur'an'ın çarpıtılmış, bütünlüğünden arındırılmış ve olmadık anlamlar giydirilmiş ayetleriyle inşa edilen Allah'a ortaklık konsorsiyumu taraftarları, giderek daha da küçülen ve şöyle veya böyle hala geleneksel dünya görüşü içinde yaşamaya çalışan bir grupmuş. Bu iki kitle aynı dili konuşmadığı gibi, biri, diğerrinin ne söylediği hakkında gerçek bir fikre de sahip değilmiş ki bundan dolayı tam bir kültürel şizofreni halini yaşıyormuşuz.

İşte Ögke, ricâl'ul-gayba ilişkin eleştirileri olan araştırmacıları bu bağlama oturtmaktadır. Yetmiyor tersinden bir niyet okuyuculuk yaparak onlara, hiç alakadar olmadıkları bir ithamda bulunmaktadır. Ona göre bu tür araştırmacılar, XIX. yy.'dan itibaren tasavvufu, eğer İslam modern dünyaya girmek zorundaysa, İslam'dan sökölüp; atılması gereken bir tür 'öcü' olarak görüyorlarmış. Ögke biraz da ispiyon havasında devam ederek; modernizmin daha yakın zamanlardaki bir dalı olan 'fundamentalizm' de bu anlayış ile uyum içindedir, demektedir. Ona göre tasavvufi geleneği şiddetle reddeden müslüman modernistler ve katı muhafazakârlar (fundamentalisler), İslam'ın bedenine yeni bir hayat türü üflemeğe çalışmaktadırlar ve onlara göre bu hayat soluğu sadece yabancı kaynaklardan elde edilebilirmiş. Dahası bu anlayıştaki çoğu çağdaş düşünür, İslam'ın saygınlığını birtakım modern kavramlarla ortaya koyma gayretiyle modern dünyanın evren ve insana ilişkin rasyonalistik ve bilimselci dünya görüşüyle uzlaşması zor olan bütün İslamî öğretileri inkâr etmiş veya fütursuzca onlara saldırmıştır. Bu yüzden ya doğruca tekrar Kur'an'a yönelmişler -ki onu tefsir geleneğinden koparıncı istediğiniz gibi yorumlamak kolay olur- veya Kelâm'a başvurmuşlardır -ki bu da İslami teolojinin en rasyonalistik biçimidir.

Ögke'ye göre oysa ricâl'ul-gayb inancı, insanların gönlündeki derunî-dinî duyguları diri tutmakta ve en dar zamanda bile böyle seçkin şahsiyetlerin imdada yetişmesi vesilesiyle ilahî yardıma kavuşulacağı ümidini doğurmaktadır. Hatta bazı savaşlarda bu gayb erenlerinin nüfûz ve yardımı, inananları düşmana karşı cesaretlendirmekte ve imkânsız gibi görünen çeşitli

zaferlerin elde edilmesine vesile olmaktadır. Nitekim halk arasında bu tür menkıbevî olaylar hep anlatılagelmiştir. Anlatımın da ötesinde sırlar dünyası, kalb gözü ve altıncı his gibi sükseli kavramlarla bahis konusu edilen kitlelerin zihni felç edilmiştir.

Son olarak Allah-evren ilişkisini Kur'an bize, Rab ve âlem terimleri üzerinden sunmaktadır. Rab, yaratan, yaratıklarını geliştirip eğiten, koruyan onların sahibi olan ve onları idare eden demektir. Kur'an'ın bildirdiği Allah tasavvuru, O'nun (c) varlığı, birliği ve mutlak ulûhiyet ve rubûbiyyeti anlamına gelen tevhid merkezli bir inançtır. Ayrıca Allah'ın yaratmış olduğu tüm varlıklarla ilişkisi de devam etmektedir. Bu hakikat, tevhid inancının önemli esaslarından biridir. Allah'ın yüce kudretinden ve ilminden bir an olsun çıkıp kaybolan hiç bir şey yoktur. Ne olursa bilmekte, görmekte ve her şeyi yönetmektedir. Allah'ın sınırsız irade sahibidir. O'nun iradesi, varlığın bütününe uzanır. Zaten bütün varlıklar hakkında tasarruf ve hükmetme hakkı yalnız Allah'ındır. Allah, kimilerinin iddialarında alenen gözüküğü gibi kendisine ortaklığı kabul etmek demeye gelen kozmik yetkiyi yani tasarruf hakkını kullarından hiç kimseye paylaşmış veya devretmiş değildir.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİN DOGMATİK DINDARLIK ALGISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mehmet Emin KALGI

Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, mehmet.emin.63.21@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim düzeyinde eğitim-öğretim gören öğrencilerin dogmatik dindarlık algılarını bazı değişkenler açısından incelemektir. Genel tarama modelinde olan bu araştırmanın verileri, "Dini Dogmatizm Ölçeği" ve geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ile elde edilmiştir. Öğrencilerin dogmatik dindarlık düzeyleri ile ilgili bulgular; "Bağımsız t-testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, Şanlıurfa/Siverek ilçesinin genel liselerinde okuyan ve basit tesadüfî yolla seçilen 147 öğrenci oluşturmaktadır. Bunların %44.9'u (66) kız, %55.1'i (81) erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması ise 16.34'tür. Katılımcıların %17.7'si dinin kendisi için "önemli" ve %82.3'ü ise "çok önemli" olduğunu ifade etmiştir. Öznel dindarlık algısına göre katılımcıların %23.8'i kendini "biraz dindar", %68.7'si "dindar" ve %7.5'i ise "çok dindar" olarak ifade etmiştir.

Kadınların dogmatik dindarlık puan ortalamaları 40.83, erkeklerin ise 43.82'dir. Bu oranlara göre erkekler kadınlara göre daha dogmatiktir. Cinsiyet değişkeni, dogmatik dindarlık algısı puan ortalamalarına göre anlamlı bir farklılaşma göstermiştir ($p < 0.05$). 18 yaş düzeyinde bulunan öğrencilerin dini dogmatik puan ortalamaları ($\bar{x}=44.18$) diğer yaş düzeyindeki öğrencilerin dini puan ortalamalarına göre daha yüksektir. Farklı yaş düzeyinde bulunan öğrencilerin, dogmatik dindarlık puanları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3, 137)} = 0.987, p < 0.05$]. Farklılaşmanın ise 15 ile 16 yaş grupları arasında olduğu tespit edilmiştir.

Dinin kendisi için "çok önemli" olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları (43.52), dinin kendisi için "önemli" olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamalarına (42.31) göre daha yüksektir. Bununla birlikte kendisini "biraz dindar" olarak ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 42.69, kendisini "dindar" olarak ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 41.94 ve kendisini "çok dindar" olarak ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 47.10 olarak bulunmuştur. Öznel gelir algısına göre gelir düzeyinin, ortanın altında olduğunu belirtenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 42.34, orta olduğunu belirtenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 43.66 ve ortanın üstü olduğunu belirtenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları ise 41.33 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ortaöğretim öğrencileri için dogmatik dindarlık puan ortalamaları, din-önem düşüncesi, öznel dindarlık algısı ve öznel gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Din, dindarlık, dogmatizm.

Giriş

Bilim çevrelerince yapılan din ve dindarlık tanımlarında ortak bir fikir birliği yoktur. Her ne kadar din ve dindarlık ile ilgili bazı tanımlamalar yapılsa da hiçbir tanım, sınıflama ve kavramlaştırma onları tam olarak açıklayamamaktadır (Yapıcı, 2002:77). Bunun temel sebebi din ve dindarlık kavramlarının nesnel göstergelerden çok öznel durumlarla ilişkili olmasıdır. (Yapıcı, 2006).

Cotton, Larkin, Hoopes, Cromer ve Rosenthal (2005) dindarlığı, Tanrı'ya inanma, dua etme, dinsel ritüelleri yerine getirme ve kutsalın dışı yansımaları olarak tanımlarken; Almeida, Neto ve Koenig (2006) ise dindarlığı inançlar sistemi, dini ritüeller ve kutsala yakın olmak için dinsel sembollerini yerine getirme olarak tanımlamaktadır. Yapıcı (2013) dindarlıkla ilgili bireysel ve içsel; Roff (2005, akt. Yıldız, 2006) kurumsallık; Hyman ve Handal (2006) grup davranışlarını yönlendiren bir güç; Beckwith ve Morrow (2005) inanç ve ibadet esaslarını yerine getirme kavramlarını vurgulamıştır.

Dogmatizm kavramı, doğuştan (a priori) gelen ve asla değişmeyeceği kabul edilen mutlak değerler olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2017:116). Eren'e göre dogmatizm kavramı, bir şeye körü körüne bağlanmadır (2012:2). Yapıcı (2002:104) dogmatizm kavramından yola çıkarak dini dogmatizm kavramını şöyle tanımlamıştır: "*Dinî meselelere doğru-yanlış, sevap-günah, caiz-caiz değil, iyi-kötü ya da siyah-beyaz gibi birbirine zıt ikili ayrımlarla yaklaşmaları, diğer kişileri ya da grupları da iyi-kötü şeklinde sınıflandırarak değerlendirme eğilimi göstermeleri, yani ara tonları görememeleridir.*"

1. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2004:79).

1.1. Evren ve Örneklem

Şanlıurfa/Siverek ilçesinin genel liselerinde okuyan ve basit tesadüfî yolla seçilen 147 öğrenci oluşturmaktadır. Bunların %44.9'u (66) kız, %55.1'i (81) erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması ise 16.34'tür.

1.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri; "Dini Dogmatizm Ölçeği" ve geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ile elde edilmiştir.

1.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada inceleme konusu olan cinsiyet, yaş, aylık gelir düzeyi, din-önem düşüncesi ve öznel dindarlık algısı değişkenlerine ilişkin sorular araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

1.2.2. Din Dogmatizm Ölçeği

Yapıcı (2002) tarafından geliştirilen "Dini Dogmatizm Ölçeği"nin özgün formu, ilk başta 22 madde olarak hazırlanmıştır. Yapıcı (2002:114), ölçeği daha homojen hale getirmek için önce 2. ve 6. daha sonra ise 10, 14, 17 ve 18. maddeleri ölçekten çıkarmış ve yaptığı faktör analizi sonucunda 16 maddelik ve tek faktörden oluşan bir ölçek meydana getirmiştir. Bu 16 madde; "Tamamen katılıyorum (4), Katılıyorum (3), Katılmıyorum (2) ve Kesinlikle Katılmıyorum (1)" biçiminde kodlanıp puanlanmaktadır. Buna göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 64'tür. Ortalama puan ise 39.30'dur. Ortalama puanın üzerine çıkan dindarlıklarının dogmatik bir görüntü arz ettiği varsayılmaktadır.

Yapıcı (2002:115-116), güvenilirlik analizi içinse ölçeğin iç tutarlılık katsayısını (Cronbach's-Alpha) 0.91 olarak hesaplamıştır. Daha sonra yarıya bölme tekniği ile ölçeğin iki yarısının birbiriyle korelasyonuna bakmış, ölçeğin birinci ve ikinci kısmı ($r = .778$) arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach's-Alpha) katsayısı 0.76 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek olması test puanlarının güvenilirliği için yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2012).

1.3. Verilerin Analizi

Anket verilerinin hem girilmesinde hem de bunların farklı istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS-20 programı kullanılmıştır. Veriler çözümlenirken; bağımsız t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniklerinden yararlanılmıştır. Buna göre;

1. Cinsiyet ve din-önem değişkenlerinin dini dogmatizm puan ortalamalarının farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmek için bağımsız t-testi,

2. Yaş, öznel gelir düzeyi ve öznel dindarlık algısı değişkenlerinin dini dogmatizm puan ortalamalarına göre farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği kullanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın önemli taraflarından biri de sorularımıza cevap bulmak için oluşturduğumuz hipotezlerimizdir. Bu hipotezlerimiz elde ettiğimiz bulguları, sonuç ve tartışma kısmında yorumlamamıza yardımcı olacaktır.

1. Kadınların dogmatik dindarlık puanları erkeklere göre daha yüksektir (a). Kadınlar ile erkeklerin dogmatik dindarlık puanları arasında farklılaşma olacaktır (b).

2. Dinin kendisi için çok önemli olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puanlarının, dinin kendisi için önemli olduğunu ifade edenlerin puanına göre yüksek olması öngörülmektedir (a). Dogmatik dindarlık puanları din-önem değişkenine göre farklılaşacaktır (b).

3. 16 yaş düzeyindeki öğrencilerin dogmatik dindarlık puan ortalaması diğer yaş düzeyinde bulunan öğrencilere göre daha yüksektir (a). Çeşitli yaş düzeyinde bulunan

öğrencilerin dogmatik dindarlık puanları farklılaşacaktır (b). Bu farklılaşma 15-18 ve 15-16 ikili grupları arasında olacaktır (c).

4. Öğrencilerin dogmatik dindarlık puanları öznel gelir düzeylerine göre farklılaşacaktır (a). Farklılaşmanın, gelir düzeyi ortanın altı ile ortanın üstü ikili grupları arasında olması beklenmektedir (b). Aile gelir düzeyi ortanın altı olan katılımcıların dogmatik dindarlık puanları en yüksektir (c).

5. Kendisini çok dindar olarak tanımlayanların dogmatik dindarlık puanları diğer gruplara göre yüksektir (a). Dogmatik dindarlık puanları öznel dindarlık algısına göre farklılaşmayacaktır (b).

2. Bulgular

Tablo 1. Kadınlarla Erkeklerin Dogmatik Değişkeninin Puanları Arasındaki Farka İlişkin Bağımsız t-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	sd	t	p*
Kadın	64	40.83	5.70	141	-2.422	0.017
Erkek	79	43.82	8.45			

*p<0.05

Tablo 1 incelendiğinde erkeklerin ortalama dogmatik dindarlık puanları ($\bar{x}$ = 43.82) kadınların ortalama dogmatik dindarlık puanlarından daha yüksektir. Bu durum, erkeklerin kadınlara oranla daha dogmatik olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kadınlar ile erkeklerin dogmatik dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını öğrenmek için yapılan t-testinde, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür [$t_{(141)} = -2.422$, $p<0.05$].

Tablo 2. Katılımcıların Din-Önem Değişkeninin Dogmatik Dindarlık Puanları Arasındaki Farka İlişkin t-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	sd	t	p
Önemli	26	42.31	5.75	141	-0.131	0.896
Çok Önemli	117	43.52	7.83			

Tablo 2 incelendiğinde dinin kendisi için "önemli" olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puanları 42.31, dinin kendisi için "çok önemli" olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puanları 43.52 olarak bulunmuştur. Anlamlılık için hesaplanan hata oranı yaklaşık olarak %90'dır. Bu rakam, farklılaşma göstermesi için oldukça yüksektir. Yani dogmatik dindarlık puanlarına göre din-önem değişkeni farklılaşmamaktadır [$t_{(141)} = -0.13$, $p = 0.896$].

Tablo 3. Katılımcıların Yaş Düzeylerinin Sayı, Ortalama Dogmatik Dindarlık Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Yaş	Sayı (N)	Ortalama Puan ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
15	38	39.71	7.08
16	47	44.40	6.74
17	28	41.29	8.71
18	28	44.18	8.71
Total	141	42.48	7.52

Tablo 4. Yaş Düzeyi Değişkenin Dogmatik Dindarlık Puan Farkına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık (Scheffe)
Gruplar Arası	586.207	3	195.402	3.650	0.014	15 ile 16 yaş arasında olmuş
Grup İçi	7334.956	137	53.540			
Toplam	7921.163	140				

*p<0.05

Farklı yaş düzeylerinden oluşan 140 kişilik bir öğrenci grubunun, dogmatik dindarlık puanları arasında fark olup olmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinde, istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-137)} = 0.987$, $p < 0.05$]. Farklılaşmanın hangi değişkenler arasında olduğunu görmek için yapılan Post Hoc (Scheffe testi) analizinde, sonuçlar 15 ile 16 yaş grupları arasında göstermiştir.

Tablo 5. Öznel Gelir Gruplarının Sayı, Ortalama Dogmatik Dindarlık Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Gelir Grupları	Sayı (N)	Ortalama Puan ($\bar{X}$)	Standart Sapma (ss)
Ortanın altı	77	42.34	7.65
Orta	38	43.66	7.51
Ortanın üstü	27	41.33	7.10
Toplam	142	42.50	7.50

Tablo 6. Gelir Gruplarının Dogmatik Dindarlık Puan Ortalamaları Farkına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	89.727	2	44.863	0.795	0.454
Grup İçi	7843.773	139	46.430		
Toplam	7933.500	141			

Tablo 6'ya bakıldığında gelir düzeyi orta olan öğrencilerin, dogmatik dindarlık puan ortalamaları ($\bar{x}= 43.66$) en yüksektir. Gelir düzeyi ortanın altı olan öğrencilerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 42.34 iken, gelir düzeyi ortanın üstü olanların dogmatik dindarlık puan ortalamaları ise 41.33'tür. Gelir gruplarının dogmatik dindarlık puan ortalamalarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını sınamak için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinde, gruplar arasında farklılaşma görülmemiştir [$F_{(2-139)}=0.795, p=0.454$].

Tablo 7. Öğrencilerin Öznel Dindarlık Algısının Değişkeninim Sayı, Ortalama Genel Uyum Puanları ve Standart Sapmaları

Gelir Grupları	Sayı (N)	Ortalama Puan ($\bar{x}$)	Standart Sapma (ss)
Biraz Dindar	35	42.69	5.76
Dindar	98	41.94	7.53
Çok Dindar	10	47.10	10.85
Toplam	143	42.98	7.47

Tablo 8. Öznel Dindarlık Algısı Değişkenin Dogmatik Dindarlık Puan Farkına İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	243.631	2	121.815	2.216	0.113
Grup İçi	7696.076	140	54.972		
Toplam	7939.706	142			

Kendisini "çok dindar" olarak belirtenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları ($\bar{x}=47.10$) en yüksek değerde bulunmuştur. Kendisini "biraz dindar" olarak ifade eden öğrencilerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 42.69 iken, "dindar olduğunu" ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları ise 41.94'tür. Katılımcıların dogmatik dindarlık puan ortalamaları öznel dindarlık algısı değişkenine göre farklılaşmamaktadır [$F_{(2-140)}=2.216, p=0.113$].

3. Sonuç ve Tartışma

Erkeklerin dini dogmatizm puanları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar 1a hipotezimizi desteklememektedir. Ayrıca dogmatik dindarlık puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Bu sonuç 1b hipotezimizi desteklemiştir.

Din-önem düşüncesine, dogmatik dindarlık bakımından bir farklılaşmanın (2b) olup olmadığı sınanmış ve ortaya çıkan sonuca bakılarak bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Dinin kendisi için önemli olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 42.31 iken, dinin kendisi için çok önemli olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları 43.52 olarak bulunmuştur. Netice olarak 2a hipotezimizin araştırmanın bu bulgusuna göre desteklendiği görülmüştür.

16 yaşındakilerin dogmatik dindarlık puan ortalamalarının 44.40, 18 yaşındakilerin 44.18, 17 yaşındakilerin 41.29 ve 15 yaşındakilerin 39.71 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar 3a hipotezimizi desteklemektedir. Öğrencilerin yaş düzeylerine göre aldıkları dogmatik dindarlık puanları birbirlerinden istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın hangi değişkenler arasında olduğunu öğrenmek için yapılan Post Hoc (Scheffe) analizinde, sonuçlar 15 ile 16 yaş gruplarını göstermiştir. Bu bulgular 3b hipotezimizi tam ve 3c hipotezimizi ise kısmen desteklemiştir.

Dogmatik dindarlık puanları, öznel gelir algısı değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma göstermemiştir. Gelir düzeyinin orta olduğunu belirten grubun dogmatik dindarlık puan ortalaması diğer iki gruba göre daha yüksektir. Bu sonuçlar 4a, 4b ve 4c hipotezlerimizin desteklenmediği anlamına gelmektedir.

Dinin kendisi için çok önemli olduğunu ifade edenlerin dogmatik dindarlık puan ortalamaları diğer gruplara göre daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte öznel dindarlık algısına göre, dogmatik dindarlık bakımından bir farklılaşma olup olmadığı test edilmiş ve bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar neticesinde hem 5a hem de 5b hipotezlerimiz doğrulanmıştır.

4. Kaynakça

- Almeida, A. M., Neto, F. L. ve Koenig, H. G. (2006). Religiousness and mental health: A review. *Journal of Rev Bras Psiquiatr*, 28 (3), 242-250.
- Beckwith, H. D. & Morrow, A. (2005). Sexual attitudes of college students: The impact of religiosity and spirituality. *College Student Journal*. (http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_2_39/ai_n14703160).
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Cotton, S., Larkin, E., Hoopes, A., Cromer, B. A. ve Rosenthal, S. L. (2005). The impact of adolescent spirituality on depressive symptoms and health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 36 (6). 529.e7-529.e14. (<http://www.sciencedirect.com>).
- Eren, Ş. (2012). Din ve ilim ilişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-9.

- Hyman, C. ve Handal, P.J. (2006). Definitions and evaluation of religion and spirituality items by religious professionals: A plot study. *Journal of Religion and Health*, 45 (2), 264-282.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özdemir, O. (2017). Psikiyatrik açıdan akıl ve aklın terbiyesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 115-121.
- Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 76-117.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-115.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Karahan Yayınevi: Adana.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir: İlahiyat Vakfı Yayınları.

TÜRKİYE'DE BELEDİYE PERSONELİNİN ÖZERKLİK ALGISI: ELBİSTAN BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

AUTONOMY PERCEPTIONS OF MUNICIPALITY PERSONNEL: CASE OF ELBİSTAN MUNICIPALITY

Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü., İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğr.Üyesi

Kübra CANPOLAT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü., Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Genelde yerel yönetimler ve özel olarak belediyeler, kamu hizmetlerini sunan halka en yakın ve özerk birimlerdir. Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi için merkezi idarenin yerel birimler üzerinde müdahalesinin olmaması, yani yerel yönetimlerin özerk olması gerekmektedir. Fakat genelde yerel yönetimlerin ve özel olarak belediyelerin özerkliği konusunda farklı algılamalar olabilmektedir.

Bu çalışmada, yerel özerklik kavramı ekseninde ve belediye yönetimine özerklik konusunda yenilikler getiren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı da dikkate alarak, Elbistan örneğinde Belediye personelinin özerklik ile ilgili olarak zihinlerindeki farklı algılamaların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu amaçla, öncelikle özerklik ve yerel özerklik kavramları açıklanacak, devamında belediye personeli hakkında bilgi verilecek, bundan sonra Elbistan ve Elbistan Belediyesi tanıtılacak ve son olarak belediye personelinin özerklik algısını saptamak amacıyla Kahramanmaraş-Elbistan Belediyesi personeline uygulanan bir alan araştırmasının sonuçlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Özerklik, Belediye Personeli, Elbistan Belediyesi

ABSTRACT

Local governments in general and municipalities in particular are autonomous and the closest units to the community in terms of providing public services. In order to ensure efficiency and effectiveness of the services provided by local governments, the central government should not intervene in autonomous local governments. However, there may be different perceptions concerning the autonomy of local governments in general and municipalities in particular.

This study aims to identify different autonomy perceptions of the staff work in municipalities, using the Elbistan Municipality as a case, and taking into account the Criterion of Autonomy of the European Local Governments, which has introduced innovations in terms of the concept of local autonomy and the autonomy of municipalities.

For this purpose, first of all the concepts of autonomy and local autonomy will be explained, then information about the municipality staff will be given, then Elbistan and the Elbistan Municipality will be introduced, finally the results of a survey, applied to the personnel of Elbistan Municipality in order to identify their perception of autonomy, will be discussed.

Key Words: Autonomy, Municipality Personnel, Elbistan Municipality

GİRİŞ

İlk olarak 1953 yılında 1.Avrupa Komünler Meclisi'nde ortaya çıkan özerklik kavramı, kendi kendini yönetebilmeyi ifade eder.

Genelde yerel yönetimler ve özel olarak belediyeler, kamu hizmetlerini sunan halka en yakın ve özerk birimlerdir. Yerel yönetimlerin en önemli özelliği olan karar organlarının halk tarafından seçilmesi ve bu seçilmiş yöneticilerle halkın temsilini sağlamaktadır. Demokratik sistemin temel unsuru olan halkın katılımı ve halkın yönetimden beklentilerinin yerel yönetimler aracılığıyla yerine getirmeleri yerel yönetimlere önemli işlevler yüklemektedir. Bu işlevlerin merkezi yönetim tarafından yerel birimlere bırakılması bağlamında da yerel birimler özerklik nitelikleri ile donatılmış duruma gelmiş bulunacaktır. Merkezi yönetimle karşılaştığımızda yerel yönetimler, yerel halka en yakın birimler olarak kendisini göstermektedir. Dolayısıyla yeterli mali kaynaklarla donatılan yerel birimler sahip olduğu yerel halkın ihtiyaçlarını en doğru ve en hızlı şekilde karşılayacak duruma gelecektir. Yerel birimlerin “kesin karar alma yetisini elinde bulundurma”, “organların bağımsızlığı” ve “yeterli mali kaynaklara sahip olma” özellikleriyle donatılması durumunda özerkliğe sahip olacaktır.

Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerde etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesi için merkezi idarenin yerel birimler üzerinde müdahalesinin olmaması, yani yerel yönetimlerin özerk olması gerekmektedir. Fakat genelde yerel yönetimlerin ve özel olarak belediyelerin özerkliği konusunda farklı algılamalar olabilmektedir.

Bunlardan hareketle **çalışmanın amacı**; yerel özerklik kavramı ekseninde ve belediye yönetimine özerklik konusunda yenilikler getiren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın da dikkate alınmasıyla, Elbistan örneğinde Belediye personelinin özerklik ile ilgili olarak zihinlerindeki farklı algılamalarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Elbistan Belediye personellerinin yapılacak olan çalışma için seçilmesinin nedeni ise Elbistan'nın konuya alındığı çok az litaretürün olması, yapılacak bu çalışmanın bilim dünyasına katkı sağlayacağı düşüncesidir.

Buna göre çalışmanın temel hipotezi, “Türkiye’de belediye personeli özerkliği farklı şekillerde algıladığı”durumdur. Bu çalışmada personellerin farklı algıladığı durumu test edilecektir.

Çalışmanın önemi; bu çalışma ile Elbistan Belediye personelinin algıları mülakat yöntemli alan çalışmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yapılan çalışmanın bilime katkısı, daha önce Kahramanmaraş-Elbistan Bölgesinde bu kapsamda bir çalışmanın yapılmaması ve yapılacak olan benzer çalışmalara ışık tutacağı düşüncesidir.

Çalışmanın yöntemi; çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölümde çalışmanın teori kısmı yer almakta ve bu bölümler bu alanda yazılmış olan literatürlerin taranmasına dayanılarak ve elde edilen bilgiler kuramsal çerçevede değerlendirilerek, internet kaynaklarından ve belediyelerin resmi belge ve verilerinden de yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın beş ve altıncı bölümü ise alan çalışması niteliğinde olup, literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler kapsamında, Türkiye’de belediye personelinin özerklik algısı ile ilgili olarak Elbistan Belediye Personeline mülakat yöntemi ile oluşturulan, profil bilgilerini ortaya koymaya yönelik sorular sorulmuş, daha sonra araştırma amacına uygun olarak hazırlanan diğer bölüm sorularının, araştırmacı tarafından ilgililerle sorulması ve yine

araştırmacı tarafından soru belgelerine not alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Sonuçları da tablolara indirgenerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın kapsamı; çalışma Kahramanmaraş ilindeki Elbistan ilçesinin Belediye personeli sınırlı olup, belediye personellerinin özerklik hakkındaki algılarını ortaya koymaktadır.

Çalışma altı bölümden oluşmakta her bir bölüm de kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; çalışma konusunun bütünü hakkında bilgiler verilmiş, çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları ele alınmış olmakla birlikte çalışmanın bölümleri hakkında da tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; çalışmayla ilgili daha önce yapılmış literatür taranmış ve yıl sıralamasına göre belli başlı eserlere yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; özerklik, özerklik türleri, yerel özerklik üzerine kavramsal çerçeveye yer verilmiş ve Türkiye'nin Yönetim Yapısı ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; üçüncü bölümle bağlantılı olarak, yerel yönetim birimi olan Belediyelerin personel sistemlerine yer verilmiştir. Belediye personel sistemine yer verilmesinin nedeni beşinci bölümü izleyen altıncı bölümdeki alan araştırmasının belediye personellerine uygulanacak olmasıdır.

Çalışmanın son bölümünde ise; çalışmanın alan araştırmasını oluşturan Elbistan'ın coğrafi ve demografik yapısı, tarihçesi, sosyo-ekonomik yapısı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca alan araştırmasını oluşturan Elbistan belediyesinin tarihçesine, mevcut örgüt ve yönetim yapısına yer verilmiştir. Bölümün son alt başlığını ise mülakat yöntemi ile oluşturulan alan araştırmasından elde edilen bulgular oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiş olup, ayrı ayrı yorumlanmaya çalışılmıştır. Mülakat sorularına verilen cevaplardan hareketle çıkarılan sonuçlar ifade edilmiştir.

Son olarak bu sorulara yönelik özgü değerlendirmeler yapılmış ve değerlendirmeler tartışıldıktan sonra bölüm sonlandırılmıştır.

1.ÖZERKLİK KAVRMI

a) Özerklik

Özerklik birbirinden farklı durumları çağrıştıran bir kavramdır. Özerklik her yerde olduğu gibi Türkiye'de de farklı boyutlarıyla tartışılan farklı anlamlar yüklenen bir kavramdır. Özerklik tek başına kullanıldığında idari özerklik, siyasal özerklik, mali özerklik, demokratik özerklik, kişi özerkliği gibi birçok anlam çağrıştırmaktadır.

Özerklik; “bir kurumun dış etkide baskılardan korunarak kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanabileceği gibi, bireylerin, grupların, örgütlerin, kurumların, bölgelerin ve devletlerin gerçek ve tüzel kişilerin haklarını ihlal etmek sizin ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde, kendilerini ilgilendiren alanlarda hedefler tayin ederek, kararlar oluşturma yetkisi”(San vd.: 196) olarak tanımlanabilmekle birlikte farklı şekillerde de tanımlanmıştır.

Özerklik: “Merkezi bir gücün yönettiği daha geniş bir kuruluşun içinde kendi kendine serbestçe idare etme hakkıdır” (Tortop,2005,S.693,s.24). Bir Başka ifade ile özerklik sosyal bir topluluğun ya da tüzel kişiliğin kendilerini yöneten kuralların tümüne ya da bir bölümünü bizzat saklayabilmeleri veya anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içinde hareket edebilme özgürlüğü ve yetkisidir (Akın, 1997:115). Özerklik, yönetim anlamında

bakıldığında merkezden yönetimin ve bürokratik çalışmanın sakıncalarını gidermek veya azaltmak için düşünülen bir yönetim biçimidir.

Özerklik, bir topluluğun veya bir kuruluşun kendine özgü yasalarla kendi kendini yönetme hakkının olması anlamına gelir (Aydın, 2015: 245).

Özerklik, Bir yerel topluluğun, yerel nitelikte olan işlerini kendi başına kendi organları eliyle verebilmesi ve buna olanak verecek kaynaklara sahip olabilmesidir (Keleş,1994: 43).

Özerklik kavramına yer veren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik şartının 3. maddesine göre; “yerel makamların, yerel halkın ihtiyaçlarını kendi sorumlulukları altında, yasal sınırlar içinde düzenleme ve yönetme hak ve yeteneği” şeklinde tanımlanmıştır.

Özerklik merkezi yönetimin olduğu kadar yerel yönetimin de zararlarını en aza indirmek ve yok etmek için, kanunlara uyarak; kendi hizmetlerini, kendilerinin yerine getirmesini sağlamayı amaçlar. Dolaylı yollardan denetlenecek bir hareket özgürlüğü ortaya koyar. Böylece kırtasiyecilik, zaman kaybı, yürütmenin gecikmesi gibi birçok sorun giderilmesinde büyük rol oynar. Özerklik bağımsızlık ile aynı şekilde algılanmamalıdır.

Bir kuruluşun özerk olabilmesi için üç koşulun olması gereklidir (Tortop, 1991: 5-6);

-Kesin karar alma yetkisi; özerk bir kuruluş kesin kararlar alabilmelidir. Bu kuruluşların aldıkları kararlar, üst makamların ön iznine veya onayına bağlı olmamalıdır.

-Organların bağımsızlığı; özerk bir yönetimin organları seçimle işbaşına gelmelidir.

-Parasal olanaklar bulunması; kuruluşlar, kendilerine yeterli miktarda parasal olanaklar sağlandığı ölçüde özerk sayılırlar.

Yerel halkın özerk olabilmesi ise;

-Yerel birimlerin hizmet sunum alanlarını yerel organların belirlemesi,

-Yerel halkın kendisini yönetecek olan organları kendisinin seçebilmesi,

-Yerel yönetimin, merkezi idarenin müdahalesi olmadan o yerel topluluğu oluşturan halk tarafından denetlenmesi ile mümkündür.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde, yerel yönetim özerkliği olarak bir tanım yapacak olursak, ya tarihi süreç içerisinde kendiliğinden oluşan ya da merkezi otorite tarafından oluşturulan belli bir köy, kasaba veya kentte yaşayan insanlara, hukuk düzeninin koyduğu sınırlar içerisinde, sırf o yörede oturmaktan kaynaklanan ortak ve medeni ihtiyaçlarını karşılayacak kararları, kendilerince belirlenen yerel icraatlarına hakim olacak kuralları, yine kendilerinin seçtiği organlar aracılığıyla, halkın denetimi altına alabilmek, bunları uygulayabilmek için idari ve mali alanda, karar ve hareket serbestisi açısından, merkezi idare karşısında tanınan özerkliği ifade eder (Kalabalık, 2005: 135).

b) Özerklik Türleri

aa) Siyasal Özerklik

Genellikle çok uluslu devletlerde görülen, federasyon çatısı altında yarı bağımsız bir siyasal statü de, farklı bir yönetsel düzenleme ve eğitim, kültür gibi alanlarda da bağımsız hareket edilebilen bir yapıda siyasal özerklikten bahsedilebilir (Şensoy, 2010).

Siyasal özerklik belirli bir bölgenin halkını bağımsız egemenlik iddiasında bulunmadan içişlerine kendi parlamento hükümet idare organları ve belirli bir ölçüde mahkeme ve yargı organları aracılığı ile düzenlemelerine izin verecek şekilde özel bir statünün tanınmasıdır (Benedikter, 2016: 75). Özel kurumlar ve bunların yetkilerini devlet yasası ya da anayasal düzeyde tanınmış özerklik kanunlarına dayanırlar.

Siyasal özerkliğin kendi içinde başlıca iki biçimi söz konusudur. Birincisi Federal devletlere özgü biçimidir. Federal devletlerde eyaletler siyasal özerklikten yararlanır (Arıkboğa, 2015: 55). Diğer türlü ise bir ülkede federal bir sistem olmasa da etnik dini vb. ayrımlara dayalı çatışmaları barışçıl biçimde sonlandırabilmek amacıyla siyasal özerklik tanınmış bölgeler oluşturma yoluna gidilebilir (Benedikter, 2016: 41). Siyasi Özerklik çoğunlukla federal devletlerde anayasa tarafından ulusal kimliği olmayan yerel yönetim birimlerine tanınmış özel veya yarı özel statüye dayanan bir yönetim şeklidir (Koç, 2012). Federal birimlerin olduğu gibidir sistem, iç işlerinde serbestken dış işlerinde merkezi yönetime bağımlıdır. Halkın kendisi ile ilgili kanun yapabilir ve özgür davranabilir. Fakat siyasal özerklik ve bağımsızlık ile aynı şey değildir. Siyasi özerklikte kişi yerelde, yani kendi ortamında serbesttir. Bu duruma özerklik denir.

Devletin kendi organlarına kendilerine ait bazı işleri yürütme yetkisini devletin yerel birimlerine vermesidir özerklik. Bu yetkinin içeriği idari alanla ilgili bir yetkiyse bu idari özerklik, siyasal alanla ilgiliyse siyasal özerklik mevzubahistir. Özet olarak siyasal özerkliğin özellikleri şöyle sayılabilir:

- a) Siyasal özerklik self-determinasyona bağlıdır.
- b) Halkın kendi kaderini elinde tutmaya dönük, normal koşullarda ayrı olan hakkını içermeyen ancak buraya da evrilebilen ayrıcalıklı bir statüdür (Arıkboğa, 2015: 73).
- c) Bölgesel bir parlamentosu vardır.
- d) Bölgesel hükümeti vardır. Bölge mahkemeleri yoluyla yargı gücüne sahip olabilir. Ulusal parlamento özerk bölgenin idaresinin görevlerinde herhangi bir değişiklik yapmak isterse ve bu değişikliğe özerk bölge onay verirse ancak bu değişiklik yapılabilir.
- e) Siyasal özerkliğe sahip olan bölge çıkarlarını korumak için ulusal kanunları Anayasa Mahkemesi'ne şikayet edebilir.

bb) İdari Özerklik (Yetki Devri)

Yerel yönetimler devletin tüzel kişiliğinin haricinde ayrı bir tüzel yani idari özerkliğe sahiplerdir. İdari özerkliğe sahip olan bu yerel yönetimler merkezi idarenin müdahalesi olmadan kendi seçilmiş organlarıyla karar alıp uygulayabilmektelerdir. İdari özerkliğin önemli iki özelliği vardır. Bunlardan ilki organların seçimle iş başına geçmesi, diğeri ise seçilen bu organların merkezin müdahalesi olmadan karar alması ve bu kararı uygulayabilmesidir. Fakat üst kademelerden alt kademelere ilerleyen yetki devri ülkemizde sorunsuz olarak gerçekleşmemekte, merkezi yönetimin son sözü söyler nitelikte olması da bürokrasiye sebep olmaktadır. Böylece bürokrasi olumsuz bir yapıya dönüşmektedir. Basit bir karar alınmasında dahi bürokratik örgütün en üst kademesine kadar kararın ulaşması süreci çok uzun sürmektedir. Her ne kadar Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 123. maddesince merkezi yönetim

yerel yönetim denklemlerinden bahsedilse de yerel makamlar idari mali ve siyasi açıdan merkezi idarenin vesayeti altındadır (Altın, 2016: 70).

Yerel yönetim organlarının iş başına, atama yoluyla mı yoksa halk tarafından seçilme yoluyla mı geldikleri idari özerklik açısından önemlidir. Merkezi yönetimlerce atanan bir yerel yönetim organı onları merkeze bağımlı hale getirir. Çünkü atama işlemi merkeze bağılı olduğu için yerel yönetimler halkın isteklerine göre hareket etmeyecek, merkezi idarenin isteklerini odağına alacaktır. Diğer bir önemli nokta ise serbestçe karar alıp uygulayabilmesidir. Seçimle iş başına gelen organların merkeze bağılı kalmadan serbestçe karar alıp bu kararları uygulayabilmelidirler. Merkezi idarenin yerel, yönetimler üzerindeki yetkisi arttıkça yerel yönetim birileri serbestçe karar alma ve uygulayabilme özgürlüğü daralır. Bu durumda da idari özerklikten bahsedilemez.

İdari, mali, siyasi görevler ya merkezi idarenin elinde toplanmış ya da güçlü bir denetim ile yerel idarenin hakimiyetine verilmiştir. Yetki genişliğini valiler kullanmaktadır. Valiler halkın küçük büyük tüm isteklerini resmi olarak Ankara'ya bildirmektedir. Bu da süreci uzun kılmaktadır. Yerel makamların kendi seçilmiş organları aracılığıyla ve merkezi yönetimin müdahalesi olmadan serbest bir şekilde kararlar alıp uygulayabilmesi idari özerkliğin iki temel koşuludur (Öner, 2006,11).

Yetki devrinin sağlayacağı yararlar küçümsenemeyecek derecededir. Yerel makamların özerkliği ile yerel halka en yakın birim yerel halkın sorunlarına daha iyi idrak edecek ve daha doğru kararlar verecektir. Yetki devri demek; katılımcı, şeffaf, hesap verebilir insan hak ve özgürlüklerini esas alan ve buna bağılı olarak adaletli, hızlı, kaliteli, etkili ve verimli bir kamu yönetimi de demektir. 5227 sayılı kanunda;” görev yetki ve sorumluluklar hizmetten yararlananlara en uygun ve en yakın birime verilir.” hükmü yer almaktadır (www.mevzuat.com, 20.10.2017).

cc) Mali Özerklik

Mali özerklik merkezi yönetime ihtiyaç duymadan yerel yönetimlerin kendilerine ait görev ve sorumluluklarını yapabilecek düzeyde serbestçe harcayabilecekleri yeterli miktarda gelir kaynaklarına sahip olması (Altın, 2006: 75) dir. O halde mali özerkliğin en önemli koşulu yerel yönetimlerin görevleriyle eşit derecede gelir kaynaklarına da sahip olmasıdır. Yerel birimler olan belediyeler yerel halkın istek ve ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde yerine getirmekle mükelleftir. Bu sorumluluğu yerine getirebilmek yani yerel halkın isteklerini karşılayabilmek için belediyelerin mali kaynaklara sahip olmaları şarttır.

Mali özerklik, özerk kuruluşların ayrı mal varlığına ve gelir kaynaklarına sahip olabilmelerini, kanunların öngördüğü esaslar dahilinde kendi organlarının kararlarına dayanarak harcama yapma özelliklerine dayanır. Fakat özerklik devletten bağımsız olma anlamına gelmediği için özerk kuruluşların devlet tarafından, kanunların öngördüğü ölçüye göre denetlenmesini gerektirir. Bu nedenle yerel yönetimlerin mali özerklikleri anayasa ve kanunların kendilerine verdiği yetkiler çerçevesinde sınırlandırılmış, bu hizmetlerin gerektirdiği mali imkânlar ile ayrı bir bütçeye ve seçilmiş karar ve yürütme organlarına sahip olmaları sağlanmıştır (Türkoğlu, 2010: 1).

Fakat hala sorunlar devam etmekte, yerel birimlere yasalara dayandırılarak olması gerekenden fazla görev verilmektedir. Gereğinden fazla olan görevleriyle aynı ölçüde kaynak dağılımı yapılmamaktadır. Bu durum beraberinde kırtasiyecilik, hantallaşma gibi birçok sorunu doğurur.

Yerel yönetimlerin mali özerkliği; gelir kaynaklarının görevleriyle eşit olmasını, bu gelir kaynaklarını serbestçe kullanabilmeyi, yine bu kaynakların ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte esnek ve çeşitlilikte olmasını gerektirir. Mali özerkliğin sağlanması; mali kaynakların önemli ölçüde öz gelirlerden meydana gelmesi, yerel yönetimlerin öz gelirlerinin oranını tespit etmesi, merkezi yönetim yardımlarının koşulsuz ve şartsız verilmesi, yerel yönetimler giderlerini serbestçe harcayabilmesi gibi bir takım koşulların gerçekleşmesine bağlıdır (Öner, 2006: 11).

Mali özerkliğin koşulları (Açıkgöz, 2007: 19):

- Mali kaynakların çoğunluğunun öz gelirlerden oluşması
- Öz gelirlerin oranlarını belirleyebilme
- Merkezi yönetim yardımlarının şartsız verilmesi
- Gelirlerin serbestçe harcanabilmesi

Mali özerkliğin sağlanabilmesi için öz gelirlerinin oranlarını düzenleme yetkisinin olması koşulu şart'ın 9'uncu maddesi 3'üncü paragrafında, mali kaynaklarının bir bölümünün oranlarını, yine kendilerinin koyduğu kanuni sınırlar dahilinde belirleyebilecekleri yerel vergi ve harçlardan sağlanması gerektiği şeklinde düzenlenmiştir. Yerel yönetimlerin mali özerkliğinin sağlanabilmesi her defasında belirttiğimiz üzere merkezi idarenin baskısından ve vesayetinden kurtulması ile mümkündür. Çünkü yerel yönetimlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için ihtiyaçları ile gelirlerinin aynı oranda artırılması gerekmektedir. Bu durumda yerel yönetimlerin ihtiyaçları doğrultusunda mali kaynağa sahip olmaları gerçekleşecek ve mali özerkliğe büyük oranda katkı sağlanmış olacaktır. Yerel yönetimler merkezi idarenin onayına gerek kalmaksızın öz gelir oranlarında da artış sağlamaları sonucunda etkin, verimli bir hizmet sunumu da gerçekleştirebilir. Yerel yönetimlere bu gelirler dışında herhangi bir koşul gerekmeksizin ulusal gelirden elde edilen kaynaklardan pay verilmesi ve yine yerel birimlere yardımlar yapılması gerekmektedir. Ancak yapılan yardımların harcama yerlerinin belirtilmesi yeterli kaynağa sahip olmayan yerel yönetimlerin merkezi idarenin istekleri doğrultusunda hareket etmesine neden olur. Bu durum yerel halkın ihtiyaçları doğrultusunda olmayan harcama yerlerinin belirtilmesine de neden olur. Böyle bir durumda kaynakların israfına yol açarak mali özerkliğin oluşmasına da bir engel oluşturur. Yerel halkın ihtiyaçlarını en iyi yine yerel halka en yakın birimler olan yerel birimler bilir. Yani yapılan yardımların harcama yerinin tespiti yerel yönetimlerin tasarrufuna bırakılması özerkliğin güçlenmesine yardımcı olacaktır (Yüksel, 2005: 284-285).

Sonuçta yeterli mali kaynağa sahip olamayan yerel birimlerin görevleri de sınırlanacaktır. Yerine getiremedikleri görevleri merkezi birimlere aktaracaklardır. Merkezi yönetimin yerel birimleri yeterli mali kaynakla donatmamasının nedeni de görevlerini kısıtlamak istemesidir. Artık yerel birimlerle merkezi birimlerin görev paylaşım sorumluluğu gibi birçok sorumluluk parlamentoda olduğundan ve kanunlara dayandığından dolayı bu durum engellenmiştir.

Sonuç olarak, yerel yönetimlerin özerkliğinin en önemli unsurlarından birisi, yeterli mali kaynaklara sahip olmasıdır. Mali açıdan merkezi yönetime bağımlı bir yerel yönetimin özerkliğinden söz edilemez. Mali özerkliğe sahip olan bir yerel yönetim biriminin yerel yönetim hizmetlerini yerine getirebilecek nitelikte ve sürekli gelir kaynaklarına sahip bulunması gerekmektedir.

dd) Yerel Özerklik (Yerel Yönetimlerin Özerkliği)

Yerel özerklik yerel birimlerin merkezi idarenin müdahalesi olmadan idari-mali özgürlüğe sahip olmasıdır. Fakat bu özgürlük merkezi idareden tamamen bağımsız değildir. İdarenin örgütlülüğü ve hizmetlerin birliği açısından yerel yönetimlerin bazı kural ve ilkelere uymaları gerekmektedir. Özerkliğin yerel yönetimlere yasayla tanınmış olması gerekmektedir. Yerel özerklik, yerel yönetime herhangi bir devlet ya da merkezi yönetimin karışması olmaksızın, kendi yapısını, örgütünü ve işlerini düzenleyebilmek konusunda tanınan kapsamlı yasal yetkiye verilen addır (Yıldırım, 1993:149). Bu tanıma göre yerel yönetimlere göre yerel yönetim, yasaların belirlemediği bir konuda kamunun etkisini gücünü kullanamaz. Yasalar yerel yönetimlere sadece geniş bir çerçeve çizer. Bu çerçeve içinde yerel yönetimlerin özerkliği söz konusudur. Çerçeve genişledikçe yerel yönetimlerin özerkliği ve kendini gerçekleştirebilme olanağı artar. Özerklik Şartı'nın 3. Maddesine bakıldığında, özerk yerel yönetim kavramı, yerel makamların kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, yürütecekleri hizmetleri, yerel topluluğun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkıdır.

Yerel yönetimler denilince akla iki tür özerklik gelir. Bunlardan ilki yerel yönetimlerin tüzel kişiliğinin özerkliği iken, ikincisi yerel halkın özerkliğidir.

Yerel yönetimlerin tüzel kişiliği; yerel yönetimlerin merkezle olan ilişkilerini kapsar. Buradan merkezin ve yerel yönetim birimlerinin işlevlerinin ve görev alanlarının ayrı olması, yerel yönetimlerin yeterli mali kaynaklarının bulunması ve merkezin yerel yönetim birimleri üzerindeki müdahale alanlarının sınırlanması anlamı çıkar.

Yerel halkın özerkliği ise; yerel birimlerin organlarını yerel halkın seçmesi, yerel yönetim birimlerinin yerel halk tarafından denetlenmesi demektir. Aslında halka karşı sorumluluğun olması için, halkın yönetimin göreve gelmesinde ve göreve geldikten sonra da denetlenmesinde net ve etkili bir rolünün olması gerekir (Aydın, 2015:245). Bu da yine yerel yönetimlere önemli ölçüde rol verip özerkliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Yerel yönetimlerin tüzel kişiliğinin ve yerel halkın özerkliği beraberinde şeffaf, yerinden, hesap verebilir bir yönetimi beraberinde getirir. Böylece, öncelikle kırtasiyecilik ve bürokrasiye çözüm de yaratılmış olur. Ayrıca merkezi yönetim ve yerel yönetimler eşit hale gelirken, iki yönetim biçiminin de birbiri üzerinde kullanabilecekleri yetkiler ortaya çıkar. Merkezi ve yerinden yönetim birimleri arasında var olan ilişki merkezin emrettiği ve çevrenin itaat ettiği bir hiyerarşi ilişkisi değil, az ya da çok diğerinin isteklerini engelleme ya da karşı gelme imkanlarına sahip eşitler arasındaki bir ilişkidir (Aşgın, 2006:82). Merkez ve yerel yönetimler birbirinin rakipleri değildir, aksine tamamlayıcılarıdır.

Yerel özerklik siyasal, mali ve idari özerkliği kapsamaktadır.

Yerel özerkliğin amacı, yerel yönetimleri müdahale olamadan kendi kurallarını koyabilme ve faaliyetlerini yine kendi istedikleri gibi yürütebilmek, merkezi yönetimin yerel

yönetimlere müdahalesini yok etmek, kendilerinin yerel kaynaklarını oluşturabilmek ve yerel halkın mutluluk ve refah seviyelerine katkıda bulunabilmektir. Özetle; yerel yönetimlerin kesin karar alma yetkisini elinde bulundurması kendi koşullarına ve ihtiyaçlarına en uygun yönetim yapısını kendilerinin belirleme hakkına sahip olmaları, karar organlarının belli kurallar dahilinde bağımsız olması, yani yerel birimlerde gittikçe artan, hizmetle ilgili talepleri karşılamak için yerel birimlere sorumluluk, görev verilmesiyle ve kendi halkını daha iyi tanıyan yerel yönetimlerin, yeni oluşacak olan ihtiyaçlar ve hizmetler için kendi kendine temin etmesini sağlayarak, yeterli mali kaynaklara sahip olması ve merkezi yönetimin baskılarından kurtulmasıyla yerel yönetimlerin özerkliği sağlanmış olur.

c) Yerel Özerkliğin İlkeleri

aa) Şeffaflık

Şeffaflık, yönetim alanında ya da başka alanda olsun bir şeylerin gizli olmayıp, her şeyin göz önünde açık bir şekilde olması anlamına gelmektedir. Kamu yönetimi açısından bakıldığında yönetimle ilgili bilgilerin, yapılan onca işlerin vatandaşların basit bir şekilde ulaşmasına imkan verecek şekilde olmasıdır. Doğal olarak iş ve eylemlerin kamuoyuna açık olması demektir. Şeffaflık yönetim ile halkın birbirine yaklaşmasını beraberinde getirir. Yönetimle ilgili iş ve eylemleri öğrenebilen halk, gelişmeleri takip edebilir ayrıca alınan ya da alınacak olan kararlarda söz sahibi olur, böylece katılımcı halk ortaya çıkar.

bb) Tarafsızlık

Tarafsızlık, yerel yönetimler buldukları bölgenin halkına eşit hizmet vermek zorundadır. Her ne kadar seçilmiş olan yöneticiler farklı partidenseler de bölgeler arasında ayırım yapmamalıdır. Tarafsız davranma ve eşit işlem yapma hukuki zorunluk olduğu kadar ahlaki bir görevdir (Tortop 1996:93). Ayrıca tarafsız bir seçilmiş yöneticinin yönetimi siyasi istikrarsızlığın da önüne geçer.

cc) Sosyal Adalet

Sosyal adalet, tarafsızlık ilkesiyle benzerdir. Yine yerel yönetimlerin zor durumda kalan halkına kişi ayırımı yapmaksızın eşit bir şekilde davranması demektir. Yerel yönetimler, işsizliğin önlenmesi ve sosyal hizmetlerin sunulmasında, adaletli bir dağıtım yapması gerekir (Tortop,2005:67).

dd) Halkın Katılımı

Halk katılımı, kamu politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alma ya da iktidarı kullanan kurumun aldıkları kararları etkileme amacına yönelik eylemler (Yüksel 1999:52). Halk yerel yönetimlerde yönetime katılır. Kendi yönetici organını kendisi seçer ve yine bu seçilmiş yönetim organları onları seçen halk tarafından denetlenir. Bu özellik yerel yönetimlerin demokratik özelliğini ortaya koyar. Yerel özerklik yerel halkın yerel yönetime katılması söz sahibi olması ve yönetim organlarının kararlarının denetimine katılmasıyla sağlanabilir. Bu şekilde alınacak olan kararların daha sağlıklı ve yerel halka uygunluğu sağlanmış ve yerinde karar alınmış olur.

Yerel yönetimler belirli kurallara bağlı olarak özerkliğe sahiptirler. Yerel yönetimin etki alanını belirleyici ve onu sınırlandırıcı nitelikte kural koyma yetkisi, parlamentoya aittir (Arıkboğa,a.g.e.49).

Halkın katılım ilkesi yerel bölgede yaşayan halkın devletin siyasi kararlarına ve bu alınmış olan kararların uygulanmasında yine vatandaşın etkin bir şekilde rol almasıyla ilgili bir ilkedir. Yerel seviyedeki özerklik, belde halkının, yerel yönetimin karar organlarına etkili bir biçimde katılması, gerek karar alma sürecine gerekse kararların uygulamasına yönelik denetime katılımıyla sağlanabilir (Akgül 2012). Ayrıca “iyi yönetimin bir ilkesi olarak *“katılımcılık”*, halkın kendi hür iradesi ile mutabakata dayalı olarak temsilcilerini seçmesini ve siyasal karar alma sürecine katılımını ifade etmektedir”(www.sobiad.org). Katılımın amacı, demokrasiye katkı sağlamakla birlikte, halkı yönetim konusunda ilgilendiren konularda alınan kararları emir niteliğinden çıkarmak ve bu kararları o bölge halkına indirgemektir. Halkın karar alma ve yönetimin karar organlarına katılımı ile sorunlar sağlıklı bir şekilde belirlenmesinin sağlanabileceği gibi çözümler de daha tutarlı olacaktır. Seçme ve seçilme hakkıyla katılımın sağlanması sonucunda vatandaşlar yönetime kendi iradelerini yansıtırlar.

Katılımın bir başka boyutu ise halkın finansal kaynaklarının nerelere kullanıldığı boyutudur. Halk ve yönetim arasında ortaya çıkan sorunlardan birisi halkın idari işlemler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu bilgiyi teminde zorluk yaşamasıdır (Çevikbaş, 2011: 76). Mali özerklik kavramını incelerken belirttiğimiz gibi yerel hizmetlerin yerine getirilmesinde, finansal kaynak halktır. Dolayısı ile halk verdiği paraların kullanılmasında bilgi sahibi olmalıdır. Bu bir nevi haktır. Yerel halkın bu konularda bilgi sahibi olmasının kolaylaştırılabilmesi için, yönetimin karar, işlem ve uygulamaları hakkında kolaylıkla ve Zaman yitirmeksizin bilgi ve belgeleri edinebilmesi, halkla ilişkiler tekniklerinin kullanılarak bilgilerin kendilerine ulaştırılabilmesi yerel yönetim meclislerinin toplantılarına çağırabilmesi, yerel halkın Meclis toplantılarını izleyebilmesinin sağlanması gerekir (Ünlü 2000). Böylece halkın yönetim alanında alınan kararları, finansal kaynakların nerelerde kullanıldığına dair bilgileri öğrenerek katılım sağlanmış olacaktır. Böylece halkın katılımı, hedeflenen amaca daha kısa zamanda ulaşılabilmesine, daha kaliteli ve yerinde hizmet elde edilebilmesine olanak sağlayacaktır. Halk katılımı olmadan yerel özerklikten bahsetmek pek mümkün değildir. O halde halkın katılım ilkesi yerel özerkliğin olmazsa olmazlarından.

d) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

aa) Genel olarak Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Avrupa’da yerel özerklik kavramı ilk olarak 1953 yılında 1. Avrupa Komünleri Meclisi toplantısında ortaya çıkmıştır. Bu toplantıda özerkliğin ilkeleri ve özerklikle ilgili tanımlar kabul görmüş ve bu kavramın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine eklenmesi şeklinde teklif sunulmuş fakat bu teklif kabul görmemiştir. Bir sonraki gelişme ise 1957 yılında toplanan Avrupa Komünler Meclisinin yerel yönetimler konferansında genel özerklik tanımının ve niteliklerinin belirlenmesi olmuştur. Avrupa Yerel Yönetimler özerklik şartının 15. maddesinde bu şartın yürürlüğe girebilmesi için dört ülke tarafından imzalanması şartı yer almaktadır. Bu şartın sağlanmasıyla birlikte Özerklik Şartı yürürlüğe girmiştir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı adındaki bu belge 21.11.1998 tarihinde Stasburg’da Türkiye tarafından imzalanmış, fakat belirli maddelerine çekince koymuştur. (Alodalı, Özcan, Çelik & Usta, Mayıs 2017: 11)

Özerklik Şartı’nın özünde yerel yönetimlerin demokratik bir rejimin en temel unsurlarından biri olduğu; en temel demokratik ilkelerden birinin vatandaşların yönetsel karar alma süreçlerine katılma hakkı olduğu ve bu hakkın en uygun şekilde yerel düzeyde hayata geçirilebileceği; uygun yetkilerle donatılmış yerel yönetim birimlerinin etkin, verimli, şeffaf ve katılımcı yönetim yapısını sağlayacağı ve özerk yerel yönetimlerin korunmasının ve güçlendirilmesinin, demokratik ilkelere dayalı siyasal ve yönetsel yapının ve idari bağlamda Adem-i merkeziyetçiliğin oluşturulmasında çok önemli bir unsur olduğu çok açık bir şekilde vurgulanmaktadır (Sobacı, 2015:120).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın giriş metninde Avrupa Konseyi amacının gerçekleştirilmesinin yolları olarak da (İnanç & Ünal, 2000);

-Avrupa Konseyi bünyesinde idari alanda anlaşmalar yapılmasına,

-Yerel makamların her türlü demokratik rejimin temellerinden birisi olduğunu düşünerek, vatandaşların kamu işlerinin sevk ve idaresine katılma hakkının Avrupa Konseyi üyesi devletlerin tümünün paylaştığı demokratik ilkelerden biri olduğunu düşünmeye,

-Bu hakkın en doğrudan kullanım alanının yerel düzeyde olduğuna, gerçek yetkilerle donatılmış yerel mekanların varlığının hem etkili hem de vatandaşlara yakın bir yönetimi sağlanmasına bağlı olduğu vurgulanmaktadır.

Şartın giriş bölümünde özet olarak; Avrupa Konseyi üyesi devletler arasında ortak mirasları olan düşünce ve ilkelerin korunması ve gerçekleştirilmesi amacına yönelik daha büyük birliğe erişmek hedeflenmektedir (Pıtırılı, 1989: 62).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı üç ana bölümden oluşmaktadır.

Genel olarak baktığımızda birinci bölümde özerk yerel yönetimlerin dayandığı temel ilkeler yer almaktadır ve on maddeden oluşur. Ayrıca bu bölümde özerk yerel yönetimin yasal bir temele oturtulması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Bu vurgu yapılırken merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetimin en az seviyeye indirilmesi gerektiğinden ve görevleriyle orantılı mali kaynaklara sahip olmasından söz edilmektedir.

İkinci bölümde ise; üç madde yer alır. Bu maddelerde şartı onaylayan devletlerin yükümlülük ve sorumlulukları üzerinde durulur. Bu maddelerde şartı onaylayan devletlerin çekince koymakta serbest oldukları maddeler tek tek gösterilmektedir. Bu maddelerin

uygulanıp uygulanmaması konusunda herhangi bir denetim sistemi yoktur. Fakat Bakanlar Komitesi üye devletlere, her zaman siyasal denetim uygulayabilir.

Son bölüm; uygulama ve yürürlük şartlarına ait kuralları içeren dört maddeden oluşmaktadır.

bb) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye

Türkiye otuz paragraftan oluşan Özerklik Şartının yirmi paragrafını kabul etmiş fakat on paragrafına çekince koymuştur. Biz bu bölümde Türkiye'nin kabul ettiği ve çekince koyduğu maddelerle ilgili genel bir değerlendirme yapacağız.

Türkiye 21 Kasım 1988 tarihinde özerklik şartını sözleşme olarak imzalamış, 8 Mayıs 1991 tarihinde 3723 sayılı kanunun TBMM'ce onaylanması ile özerklik şartının bazı maddelerine çekince koyarak onaylanmasını doğru bulmuştur. Şartı kabul eden taraflar Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nun 2. maddesine göre Şartın 1. bölümündeki paragrafların en az 20 sinin kabul etmek zorundadır. Böylece şartın kendisine bağlılık sağlanmış olmaktadır.

Türkiye otuz maddeden oluşan özerklik şartının on maddesine çekince koymuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu maddeler ve ilgili fıkralar şunlardır (Keleş,1995: 18):

-Yerel yönetimlere, kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren konularla ilgili planlama ve karar alma süreçleri içinde, olabildiği ölçüde, uygun bir zamanda ve biçimde danışılması konusu (4/1).

-Yerel yönetimlerin yönetsel örgüt yapılarının kendilerince belirlenmesi ile ilgili madde (6/1.).

-Seçimle gelen görev yerlerinde bulunanların görevleriyle bağdaşmayacak işlev ve etkinliklerin yasayla ve temel tüzük ilkelerine göre belirlenmesi konusu (7/3).

-Yönetsel denetime ancak yönetsel denetimle korunmak istenen yararlar ile orantılı olması durumunda izin verilmesi durumu (8/3).

-Yerel yönetimlere kaynak sağlanmasında, hizmet maliyetindeki artışların olabildiğince hesaba katılması konusu (9/4).

-Dağıtılan kaynakların yerel yönetimlere verilmesinin nasıl yapılacağı konusunda, kendilerine uygun biçimde danışılması ile ilgili madde (9/6).

-Yapılacak mali yardımların, yerel yönetimlerin kendi politikalarını uygulama konusundaki temel özgürlüklerin ortadan kaldırılmamasına yönelik madde (9/7).

-Yerel yönetimlere, ortak çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için derneklere üye olma ve uluslararası birliklere katılma hakkının tanınması ile ilgili madde (10/2).

-Yerel yönetimlere, başka ülkelerdeki yerel yönetimlerle işbirliği yapma hakkının tanınması konusu (10/3).

-Yerel yönetimlerin, kendilerine iç tüzük de tanınmış olan yetkileri serbestçe kullanabilmeleri ve özerk yerinden yönetim ilkesini koruyabilmeleri için yargı yollarına başvuru hakkının tanınması ile ilgili madde (11)

Çekince konulan konuların bazıları aslında Türk yerel yönetim kanununda uygulanmaktadır. Fakat görüyoruz ki çekincelerin daha çok yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından bir paydaş olarak görülmesini gerektiren “yerel yönetimlere danışma”,

“mali özerkliğin güçlendirilmesi” ve kendi aralarında ve uluslararası alanda iş birliğine girme” konularına odaklandığı görülmektedir (Sobacı 2015). Yerel yönetimlerin bu sorunlarının giderilebilmesi için birçok yerel yönetim reformlarına imza atılmıştır. Reform öncesi Türkiye’nin sorunlarını genel olarak değerlendirdiğimizde 2000’li yılların öncesinde yerel yönetimler özerk ve demokratik özelliklerden ve mekanizmalardan yoksul kurumlardı. Merkeziyetçilik anlayışının aşırı derecede Türk Kamu Yönetimine hakim olması ve yerel yönetimler üzerindeki katı bir idari vesayet yetkisinin uygulanması demokratik özelliklerden yoksun kurumlar olmasına sebep olmuştur. Diğer bir sorunu ise yeterli katılımın gerçekleşmemesiydi. Ayrıca vatandaşlar yönetimlerin planlarına, kararlarına katılamazken, yönetim hakkında da yeterli bir bilgiye sahip değildi. Yerel yönetimlerin görev ve yetki alanlarının dar tutulması da başka bir sorundur. Yerel yönetim birimleri merkezi yönetimin onayına gerek kalmadan karar alamamaktaydılar. Özerklik konusunun olmazsa olmazı olan yeterli mali kaynağa sahip olma diye bir durum da gerçekleşmemekteydi. Doğal olarak kaynak yetersizliğinden nitelikli personel de bulundurmamak da zordu. Bu sorunlar göz önünde tutulduğunda reformların Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uyum sağlama amaçlı, bu sorunların çözümlerine yönelik olarak etkin, şeffaf, katılımcı, özerk bir yönetim birimleri üzerinde temellenmiş olduğu görülür. Dolayısı ile yerel birimlerde düzenleme amaçlı yapılan, 5216,5393 ve 5302 sayılı kanunların amaçlarına ulaşım ulaşılmadığına bakılması sonucunda Özerklik Şartına ne derece uyum sağlanmış olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’nin bazı çekinceler koyduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’na karşı farklı tutumundan dolayı, farklı özerklik algılamaları söz konusu olabilmektedir. Aşağıda belediye personelinin de özerkliği farklı algıladığını tartışmadan önce izleyen bölümde belediye personel sistemi ele alınacaktır.

2. TÜRKİYE’DE BELEDİYE PERSONELİNİN ÖZERKLİK ALGISI İLE İLGİLİ OLARAK ELBİSTAN’DA YAPILAN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

a) Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı; yerel özerklik kavramı ekseninde ve belediye yönetimine özerklik konusunda yenilikler getiren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın da dikkate alınmasıyla, Elbistan örneğinde Belediye personelinin özerklik ile ilgili olarak zihinlerindeki farklı algılamalarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Elbistan Belediye personellerinin yapılacak olan çalışma için seçilmesinin nedeni ise Elbistan’ın konuya alındığı çok az litaretürün olması, yapılacak bu çalışmanın bilim dünyasına katkı sağlayacağı düşüncesidir.

Buna göre çalışmanın temel hipotezi, “Türkiye’de belediye personeli özerkliği farklı şekillerde algıladığı”durumdur. Bu çalışmada personellerin farklı algıladığı durumu test edilecektir.

Çalışmanın önemi; bu çalışma ile Elbistan Belediye personelinin algıları mülakat yöntemli alan çalışmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yapılan çalışmanın bilime katkısı, daha önce Kahramanmaraş-Elbistan Bölgesinde bu kapsamda bir çalışmanın yapılmaması ve yapılacak olan benzer çalışmalara ışık tutacağı düşüncesidir.

Çalışmanın yöntemi; çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölümde çalışmanın teori kısmı yer almakta ve bu bölümler bu alanda yazılmış olan literatürlerin taranmasına dayanılarak ve elde edilen bilgiler kuramsal çerçevede değerlendirilerek, internet kaynaklarından ve belediyelerin resmi belge ve verilerinden de yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın beş ve altıncı bölümü ise alan çalışması niteliğinde olup, literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler kapsamında, Türkiye’de belediye personelinin özerklik algısı ile ilgili olarak Elbistan Belediye Personeline mülakat yöntemi ile oluşturulan, profil bilgilerini ortaya koymaya yönelik sorular sorulmuş, daha sonra araştırma amacına uygun olarak hazırlanan diğer bölüm sorularının, araştırmacı tarafından ilgililerle sorulması ve yine araştırmacı tarafından soru belgelerine not alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Sonuçları da tablolara indirgenerek yorumlanmıştır.

Çalışmanın kapsamı; çalışma Kahramanmaraş ilindeki Elbistan ilçesinin Belediye personeli sınırlı olup, belediye personellerinin özerklik hakkındaki algılarını ortaya koymaktadır.

b) Araştırmaya Katılanların Profil Bilgileri

Bu alan araştırmasında, Elbistan Belediyesi personelinden oluşan 40 kişilik bir mülakat grubundan yararlanılmıştır. Aşağıda ilk üç tabloda katılımcı personelin cinsiyet, memuriyet durumu ve mesleki deneyim dağılımı verilmiştir.

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1:Cinsiyete Göre Kişi Sayısı

Kadın	10
Erkek	30
Toplam	40

Tablo 1’de görüldüğü gibi 10 kadın ve 30 erkek ile mülakat yapılmıştır.

Mülakat yapılan katılımcıların eğitim durumu da Tablo 2’de görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Eğitim Durumuna Göre Kişi Sayısı

Eğitim Fakültesi	10
Fen-Edebiyat Fakültesi	0
Eğitim Enstitüsü	0
Lisansüstü	1
Diğer	29
Toplam	40

Tablo 2’den, Elbistan Belediyesi bünyesinde istihdam edilen 40 katılımcının 10 tanesinin Eğitim Fakültesi mezunu olduğu, 29 kişinin Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Enstitüsü dışındaki diğer okullardan mezun olduğu, bir kişinin de lisansüstü eğitimi olduğu anlaşılmaktadır. O halde mülakat sorularına verilecek olan cevaplara lisansüstü eğitim görmüş 1 kişinin, eğitim fakültesi mezunu 10 kişi, diğer eğitim kurumlarından mezun olan 29 kişinin katılacağı görülmekte ve soruların cevapları da bu katılımcıların vereceği yanıtlar çerçevesinde şekillenecektir.

Katılımcıların mesleki deneyime göre dağılımına Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3: Mesleki Deneyimine Göre Kişi Sayısı

1-5 Yıl	16
5-10 Yıl	12
10-15 Yıl	5
15-20 Yıl	2
20 Yıl üzeri	5
Toplam	40

Tablo 3’ten, mülakat yapılan 40 kişiden 16’sının 1-5 yıl, 12 kişinin 5-10 yıl, beş kişinin 10-15 yıl, 2 kişinin 15-20 yıl ve 5 kişinin 20 yıl üzeri mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir. Çalıştıkları örgütlerde özerk bir çalışma ortamının sağlanması durumunda belediye personelleri sorunlara daha mantıklı yaklaşabilmektedirler. Böylece daha fazla sorumluluk alabilen bireyler haline gelebileceklerdir. Durum böyle olduğunda personeller başkalarının yönlendirmesinden çok kendi yetenek, bilgi ve yaratıcılıklarını kullanacaklardır. O halde mesleğinde edinen deneyimin fazla olması sorunlara daha fazla çözümsel yaklaşımlara neden olacaktır.

Çalışmanın izleyen bölümünde Elbistan Belediyesi personelinin özerklik algısını araştırmak amacıyla yapılan alan araştırmasının sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilecektir.

c) Bulgular

Araştırma ile esas ulaşılmak istenen belediye personelinin özerklik konusu hakkındaki farklı algıları ortaya koymaktır. Bu sebeple Elbistan Belediye personelinin özerklik hakkındaki algıları önem taşımaktadır. Bu amaçla hazırlanan ve katılımcılara sorulan “sizce özerklik nedir ve ‘belediyeler özerk kuruluşlardır’ ifadesinden ne anlıyorsunuz?” sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar oldukça önemlidir.

Tablo 4: Katılımcıların “Sizce Özerklik nedir ve ‘Belediyeler Özerk Kuruluşlardır’ ifadesinden ne anlıyorsunuz?” sorusuna ilişkin görüş dağılımları

İdari, mali, siyasi anlamda bağımsız olmayı	22
İç işlerinde bağımsız, dış işlerinde merkezi yönetimle beraber olmayı	8
Siyasi anlamda bağımsız olmayı	4
Mali anlamda bağımsız olmayı	1
Çekimser kalanlar	5
Toplam	40

Tablo 4’te, “Sizce özerklik nedir ve ‘belediyeler özerk kuruluşlardır’ ifadesinden ne anlıyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlardan 40 katılımcının çoğunun (22 kişi) özerkliği “idari, mali, siyasi anlamda bağımsız olmak”, 8 katılımcının “içişlerinde serbest olmak, iç işlerinde merkeze birlikte hareket etmek”, 4 katılımcının “siyasi anlamda bağımsız olmak” şeklinde algılandıkça, bir kişinin özerkliği “mali anlamda bağımsız olmak” şeklinde tanımladığı, 5 kişi de çekimser kaldığı görülmektedir.

“Belediyeler Özerk Kuruluşlardır.” ifadesini de “özerklik nedir?” Sorusu ile bütünleştirerek cevaplayan katılımcılar, aynı cevapları vererek bir kısmı “mali bağımsızlık”, bir kısmı “siyasi bağımsızlık”, bir kısmı da “siyasi, mali, idari bağımsızlık” anlamını çıkardıklarını savunmuşlardır.

Katılımcıların görüşlerinden anlaşıldığı üzere yerel yönetimlerin özerkliği tek başına mali, siyasi ya da idari anlamda bağımsızlık anlamına gelmemektedir. Özerklik bunların hep birlikte olduğu, hesap verebilirlik göz önünde tutularak etkin, verimli hizmet sunan bir yerel yönetim algısından oluşmaktadır.

Tablo 5: Kurumunuzun aldığı kararlara katılabiliyor musunuz? Yani alınan kararlarda sizin fikriniz alınır mı veya size danışılır mı? sorusuna ilişkin görüş dağılımları

Evet katılıyorum	11
Hayır katılmıyorum	16
Zaman zaman katılıyorum	13
Toplam	40

Kurumunuzun aldığı kararlara katılabiliyor musunuz? Yani alınan kararlarda sizin fikriniz alınır mı veya size danışılır mı? sorusuna ilişkin verilen cevaplarda katılımcıların 11'i kurumunun aldığı kararlarda söz sahibi olduğunu söylerken, büyük bir kısmı olan 16 kişi alınan kararlardan haberinin dahi olmadığını, ayrıca görüşlerine de ihtiyaç duyulmadığını ortaya koydu. 13 kişi ise zaman zaman personelin çalıştığı birimi ilgilendiren kararlara katıldığını, proje ve alınan kararlardan haberi olmadığını, sadece üzerine düşen görevin uygulamak olduğunu ileri sürdü. Fikri alınmayan personelin kendisini önemsiz hissettiği kanısına varıldı.

Katılım konusunda siyasetin etkin rol oynadığını savunanlar da yer almakta. Belediye personeli ve belediye başkanı arasında savunulan siyasi parti yönünden uyum varsa, o personelin görüşünün alındığını diğerlerinin umursanmadığını savunmuşlardır.

Bu görüş de göz önünde bulundurulduğunda katılımı gerçekleştiren ve gerçekleştirilmeyen personel arasında bir sert çizgi oluşmasına yol açmıştır.

Buradan da anlaşılıyor ki belediye personeli, yöneticilerin planlarına, kararlarına yeteri ölçüde katılamamakta ve yönetim hakkında da yeterli bilgiye sahip olamamaktadırlar.

Tablo 6: Kurum olarak serbest kararlar alabiliyor musunuz ve bu kararları uygulamaya geçirebiliyor musunuz? sorusuna ilişkin görüş dağılımları

Kurum olarak serbest kararlar alabiliyoruz	11
Kurum olarak serbest kararlar alamıyoruz	16
Kurum olarak zaman zaman serbest kararlar alabiliyoruz	13
Toplam	40

Katılımcıların çoğunluğu serbest alamadıklarını, alınan kararlar üzerinde de merkezi yönetimin önemli ölçüde rol oynadığını ortaya koymaktadırlar. Öyle ki Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 4.maddesinin 6.paragrafında “yerel makamları doğrudan ilgilendiren tüm konulara ilişkin planlama ve karar alma süreçleri içinde, kendileriyle olanaklar ölçüsünde, zamanında ve uygun biçimde danışılacaktır” hükmü yer almakta, fakat Türkiye bu maddeye çekince koymuş bulunmaktadır. Türkiye'nin bu maddelere çekince koyması; Merkezi yönetimin yetki kaybetme kaygısı, gelirlerin merkezde toplanma istediği gibi nedenlere bağlanabilir.

Katılımcıların bazıları serbest kararlar alınmamasının nedenlerini yerel birimlerin siyasi olarak işleyişle de ilişkilendirmişlerdir.

Yerel makamlar hizmette buldukları zamanın büyük bir kısmını esas görevleri olan halka hizmet ve sosyal kültürel ekonomik manada kalkınmaya ayırmaları gerekirken, zamanlarının büyük bir kısmını mensubu oldukları siyasi partileri memnun etmekle tüketmişlerdir.

Serbest karar alamadığını belirten katılımcılar doğal olarak alamadıkları kararların uygulamaya da geçirilmesinin mümkün olmadığını savunmuşlardır.

Yerel bölgenin ihtiyaçlarını yine yerel bölgeye en yakın yerel birimler bilir ve yerel bölgenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kararlar alınabilir bilgisine de demişlerdir.

Yerel makamlar kendilerini ilgilendiren karar alma planlama gibi tüm konularda kendilerine danışılması ve kendilerinin yürütülecek tüm çalışmaların bir parçası olmak istediklerini dile getirmişlerdir.

Kurum personeli üzerinde merkezi yönetimin etkisi var mı? Varsa, ne tür etkiler olduğunu düşünüyorsunuz? sorusuna ilişkin görüş dağılımları Tablo 7 ve 8’de verilmiştir.

Tablo 7:Merkezi birimlerin yerel birimler üzerinde etkisi var mı? Sorusuna ilişkin görüş dağılımı

Merkezi yönetimin etkisi var	25
Merkezi yönetimin etkisi yok	12
Merkezi yönetimin zaman zaman etkisi var	3
Toplam	40

Halka hizmet yine halka en yakın birimler olan yerel yönetimler tarafından daha hızlı bir şekilde sunulmaktadır. Fakat merkezi yönetimin yetki devri yaptığı kuruluşlar yerel yönetimler değil, yine merkezi yönetimin yetki devrinde bulunduğu kurum, yine kendisinin Taşra Teşkilatı olan, valiliklerdir. Merkezi idare yetki devrini valiliklere vererek kontrolü de elden bırakmamaktadır.

Yerel birimlerin özerk sayılabilmesi; karar organlarının seçimle iş başına gelmesi ve verilecek olan kararların merkezi yönetimin onayına tabi olmaması şartına bağlıdır.

Yapılan araştırma sonucu, “yerel birimlerin merkezi idarenin etkisi altında olduğunu” savunan katılımcı sayısı 25 i bulmakta iken, “merkezi idarenin yerel birimler üzerinde hiçbir etkisi olmadığını” savunan katılımcı sayısı 12, “yerel birimler zaman zaman merkezi idarenin etkisi altındadır.” diyen katılımcı sayısı 3’tür.

Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na koyduğu çekinceler arasında “yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından bir paydaş olarak görülmesini gerektiren “yerel yönetimlere danışma”, “ maliye özerkliğin güçlendirilmesi” ve “ kendi aralarında ve uluslararası alanda iş birliğine girme” konularına odaklanmıştır.”(Sobacı 2015).

Tablo 8: Merkezi birimlerin yerel birimler üzerinde hangi alanlarda etkisi vardır? Sorusuna ilişkin görüş dağılımı

Merkezi idarenin etkisi ‘personeli yönlendirme’ alanındadır.	1
Merkezi idarenin etkisi ‘siyasi’alanındadır.	11

Merkezi idarenin etkisi 'işe alım' alanındadır.	4
Merkezi idarenin etkisi 'disiplin' alanındadır.	3
Merkezi idarenin etkisi 'departman değişikliği' alanındadır.	2
Merkezi idarenin etkisi 'son karar merci olması' alanındadır	7
Toplam	28

Tablo 8'e bakıldığında, merkezi yönetimin yerel birimler üzerinde personel yönlendirme, siyasi, işe alım, disiplin, departman değişikliği, son karar mercii olması alanlarında etkileri olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmada katılımcıların dile getirdikleri etkiler bunlardır.

Katılımcıların 1'i personel yönlendirme alanında yerel birimlerin, merkezi yönetimin etkisi altında olduğunu söylerken olumlu etkisinden bahsetmiş olup, kendilerini yapılacak olan hizmetler doğrultusunda doğru biçimle yönlendirdiklerinden bahsetmişlerdir.

Yine katılımcıların 11'i yerel birimlerin, "merkezi yönetimin siyasi etkileri altında kaldıklarını", kayırmacılık sisteminin etkili olduğunu, 3 katılımcı da bu durumun işe alım konusunu da yansıdığı üzerinde durmuştur. Savunulan fikir, kendi partisine tabii olan adayın hiçbir şart aranmadan işe alınması yönünde olmuştur.

Katılımcıların 3'ü de yine merkezi yönetimin olumlu etkisinden bahsederek, "disiplin alanında müdahalesi olduğunu" söylemişlerdir. "Merkezi idareyi sürekli ensesinde hisseden yerel yönetimler hizmetlerini daha disiplinli bir şekilde yürütmektedirler." görüşünü savunmuşlardır.

40 katılımcının 2'si "departman değişikliği alanında merkezi yönetimin etkili" olduğunu söylerken, 7 kişi de yerel birimler her ne karar alırlarsa alsınlar, "son kararı merkezi idarenin vereceği" yönünden bahsetmiştir.

Bunlar dikkate alındığında da yerel birimlerin birçok konuda merkezi idaresiz söz sahibi olamayacağına da vurgu yapmışlardır.

Tüm bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, aslında merkezi yönetimin ellerinde bulundurdukları yetkileri kaybetme endişesi ve yerel birimlerle yetkileri paylaşmak istememeleri sonucuna da ulaşılabilir.

Görevinizi tam olarak yerine getirebiliyor musunuz ve bunun için yetkilerinizi kullanabiliyor musunuz? Değilse sizce bunun nedenleri ne olabilir? sorusuna ilişkin görüş dağılımı Tablo 9, 10 ve 11'de verilmiştir.

Tablo 9: Belediye personellerinin görevini yerine getirip getirememe durumuna ilişkin görüş dağılımı

Görevimi yerine getirebiliyorum	19
---------------------------------	----

Görevimi yerine getiremiyorum	21
Toplam	40

Katılımcılar arasından 19'u görevini tam olarak yerine getirdiğini söylerken, 21'i görevini tam olarak yerine getiremediğini, bazı müdahalelere maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 10:Belediye personellerinin görevini yerine getirmede hangi faktörlerin etkili olduğuna dair görüş dağılımı

Görevimi yerine getiremememde siyasi nedenler etkilidir	20
Görevimi yerine getiremememde disiplinsizlik(ilgi,alaka yoksunluğu) nedenleri etkilidir	1
Toplam	21

“Yönetimin siyasi kaygıları baz alınarak işlemler yapılır.” şeklinde görüşler de bildirilmiştir. Bu nedenle yönetimin izin verdiği oranda görevler yerine getirilir ve yine bu durum göz önünde bulundurularak yetkiler kullanılır. Bu duruma tek sebep de belediyelerin siyasi kurum olması gösterilmektedir.

Tablo 11:Yetkilerini tam anlamıyla kullanan ve kullanmayan personel sayısına ilişkin görüş dağılımı

Yetkilerimi tümüyle kullanabiliyorum	22
Yetkilerimi kullanamıyorum	18
Toplam	40

Tablo 11'e baktığımızda katılımcılar görevlerini yerine getirememeye sebeplerini siyasi ve idari nedenlere bağlamaktadırlar.

Katılımcıların 15'i ilgi ve alaka yoksunluğundan bahsederken, aslında kendi görevleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, idarenin bilgilendirmelerinin de tabi olduğu siyasi partiye göre şekillendiğine vurgu yapmışlardır. Aslında katılımcılar kendi görev ve yetkilerinin farkında değillerdir. Farkında olanlar ise görevlerini yerine getirememelerinin ve yetkilerini kullanamamalarının nedenlerini, yine tabi olunan siyasi parti memnun etmek amacına bağlamıştır.

Tablo 12:Belediyeniz başka ülkelerdeki belediyelerle işbirliği yapıyor mu? sorusuna ilişkin görüş dağılımı

Evet, yapıyor	8
Hayır, yapmıyor	26
Bilgisi olmayan	6
Toplam	40

Belediyeniz başka ülkelerdeki belediyelerle işbirliği yapıyor mu? sorusuna ilişkin görüş dağılımına baktığımızda katılımcıların 8'i belediyenin başka ülkelerdeki belediyelerle işbirliği yaptığını dile getirirken, belediyenin başka ülkelerdeki belediyelerle işbirliği içinde olmadığını söyleyen kişi sayısı 26'yı göstermektedir. 40 katılımcıdan 6 tanesi ise bu konu hakkında hiçbir fikre sahip değildir.

“Yerel makamlar kanunda öngörülen şartlar dahilinde başka devletlerin yerel makamları ile işbirliği yapabilirler.” ibaresi Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 10. maddesinin 3. paragrafında da yer almaktadır.

1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun hükümleri doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı'nın izni ile yerel makamlar, yabancı ülkelerin yerel birimleri ile “kardeş kent” ilişkiler geliştirebilir (Altın,2016,s.146) .

Tablo 13: Kurumunuzda idari bir sorun olduğunda rahatlıkla yargı yoluna gidebiliyor musunuz? sorusuna ilişkin görüş dağılımı

Hayır, gidemiyoruz	18
Evet, gidebiliyoruz	19
Yorumsuz	3
Toplam	40

“Kurumunuzda idari bir sorun olduğunda rahatlıkla yargı yoluna gidebiliyor musunuz?”sorusuna yönelik görüş dağılımına baktığımızda hiçbir engele rastlamadan kolaylıkla yargı yoluna gidebilen personel sayısı 19 iken, yargı yoluna gitmenin çok da kolay olmadığını birçok engelle karşılaştığını dile getiren kişi sayısı 18'dir. Yargı yoluna gidememe durumunun iş kaybetme korkusu ve hakim olan siyasi parti kaynaklı olduğuna dikkat çekildi. 3 katılımcı ise bu soru karşısında çekimser davrandı.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel anlamda bakıldığında belediyelerimizin tam anlamıyla bir özerk yönetim sistemine sahip olmadıkları görülmektedir. Birimlerin özerkliğe sahip olması önce de belirtildiği üzere yeterli finansmana sahip olması, kesin karar alma yetisini elinde bulundurması ve organlarının bağımsızlığını sağlaması ile mümkün olabilmektedir.

Türkiye’de ağır vesayet altında olan yerel yönetimler özerkliğin niteliklerinden yoksundurlar. Örnek olarak İl özel idareleri her ne kadar yasada yerel yönetim birimleri olarak nitelendirilse de gerçekte bu nitelendirmeyi yapmak zor ve imkansızdır. İl özel idarelerine verilen görev ve yetkilerin yapılabileceği bir örgüte sahip değilken, hem de merkezi birimlerin taşradaki yetkilisi olan valiler yürütme görevini üstlenirken özerklikten bahsetmek doğru olmayacaktır.

Belediyeler üzerinde de idari vesayet yetkisi bariz belli oldukları halde il özel idaresine kıyasla bakıldığında daha çok serbest bir alana sahiptirler. Belediyelerin de mali kaynak yönünden merkezi idareye bağımlı olması durumu belediyelerin yerel halka götürmek istedikleri hizmetleri de önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Yerel özerkliğin gelişmesinde en gel oluşturan ağı idari vesayet yetkisi yasal düzenlemelerle hafifletilmesi ayrıca idari vesayetin usulüne uygun bir hal alması belediyelerimiz açısından oldukça önemlidir.

Çalışma sonucunda, yerel makamlar yerel hizmetlerin etkin, hızlı ve yerinde sunulması için yerel özerkliği şart olarak görmüşlerdir. Katılımcılara göre sorun olan şey, merkezi yönetimin “yetki kaybetme korkusu” gütmesi ve yerel birimleri idari, mali ve siyasi olarak kendilerine bağlamak istemeleri olarak yorumlanmaktadır. Özerklik uygulamalarında ortaya çıkan sorunların asıl nedenleri siyasi ve hukuksal yapıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü Anayasa’da belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde idari vesayet ve vesayet denetimi kuralı tam olarak gerçekleşmemektedir. Uygulamada merkezi yönetimin yerel birimler üzerindeki vesayet denetimi, yerel yönetimlerin özerklik haklarına ters düşmektedir. Merkezi yönetim birçok konuyu yerindelik denetimi yaparak kendi lehine kararlara bağlayabilmektedir. Bu durumun ortadan kalkması ancak merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde sadece hukukilik yönünden denetime sahip olması ile sağlanabilir.

Katılımcı yerel birimlere göre diğer bir sorun da gelenekselci bir merkezîyetçi yapının varlığını sürdürmesi durumudur. Merkez, tüm yetkileri elinde tutmaya çalışmış, yerel yönetimlerle paylaşma yoluna gitmemiştir. Bu durum hizmet sunumunda, karar almada, uygulamada hantal, bürokratik ve çözümü olmayan sorunları da beraberinde getirmiştir.

Araştırmada ortaya çıkan diğer bir sorun ise, yerel birimlerin görevleriyle orantılı mali kaynaklara sahip olamayışlarıdır. Bu durum yerel birimleri merkeze bağımlı hale getirmektedir. Yeterli gelirden yoksun olan yerel birimlerin merkeze bağımlı olması, onların özerk yapılar olmasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Araştırma sonrası ulaşılan bulgularda da görüldüğü üzere yerel birimin özerkliği şöyle dursun, belediye personelinin çoğunluğun özerklik konusunda doğru bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca merkezi birimlerin etkisi altında kalan yerel birimlerin özgün karar alıp veremedikleri, katılımcıların tam anlamıyla görevlerini yerine getiremedikleri görülmekte ve bir sorun ile karşılaştığında idari yargı yoluna gidebilmesi de katılımcıların işini kaybetme korkusu sebebi ile engellenmiştir.

Tabii olduğu siyasi partiyi mutlu ve memnun etmeyi hedef noktası bilen belediye yönetimi tamamen özerkliğini yitirmiştir.

Yapılan alan araştırmasında görüldüğü üzere yerel birimlerin gerektiği kadar özerk olduğu söylenemez. Yerel birimlerin özerkliği beraberinde yerel yönetimlerin müdahale olamadan kendi kurallarını koyabilme ve faaliyetlerini yine kendi istedikleri gibi yürütebilme, merkezi yönetimin yerel yönetimlere müdahalesini ortadan kaldırma, kendilerinin yerel kaynaklarını temin edebilme ve yerel halkın isteklerini yerine getirme ve refah seviyelerine katkıda bulunabilme gibi özellikleri de beraberinde getirir.

Yerel yönetimlere ilişkin sorunların çözümü için yapılması gereken, yerel birimlere demokratik devlet anlayışı da göz önünde bulundurularak anayasada gereken önemin verilmesi, yetki ve görevlerinin düzenlenmesidir. Ayrıca bir diğer çözüm ise merkezi yönetimin uyguladığı vesayet denetiminin değil, bağımsız etkin bir denetim sisteminin devreye sokulması gerekmektedir. Merkezi birimlerin elinde olan mali kaynakların da yerel birimlerle adil bir şekilde paylaşılması gerektiği de bir diğer çözüm olmakla birlikte, yerel birimlerin de varlıklarını sürdürebilmelerinin koşuludur.

Bu özelliklere sahip olduğunda, yerel yönetimler merkezi yönetimin egemenliğinde kalmayarak karar alıp verebilme yetkisini de elinde bulunduracak, bağımsız organlara sahip olacak ve en önemlisi yeterli mali kaynağa da sahip olacaktır. Unutulmamalıdır ki halka hizmet, halka en yakın birimler olan yerel yönetimler tarafından sunulduğunda değer kazanır.

Kaynakça

ADIGÜZEL, M. (2011, Nisan-Mayıs-Haziran). Belediyelerde Personel Sistemi Ve Uygulaması. *Dış Denetim Dergisi* , 232.

AKGÜL, B. (2012). Belediye yöneticileri gözünden Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın İncelenmesi. Ankara.

AKGÜNER, T. (1992). *Kamu Personel Yönetimi*. İSTANBUL: Der yayınevi.

AKIN, C. (mart 1997). Türkiye'de Yerel Özerkliğin Anlamı. *Türk İdare Dergisi* (414), 115.

ALTIN, İ. (2016). *Türkiye'de Belediye Başkanlarının Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na İlişkin Algı ve Yaklaşımları*. KUZGUN KİTAP.

Anonim. (tarih yok). *Özerklik Nedir?* 09 20, 2017 tarihinde www.filozof.net adresinden alındı

ARIKBOĞA, E. (2015). *Özerklik, Yerel Yönetimler ve Türkiye*. İstanbul: Kültür Yayınlar.

ARSLAN, A. (tarih yok). *Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim*. 08 30, 2017 tarihinde <http://www.kaynakindir.com>: [dergiler.sgb.gov.tr](http://www.kaynakindir.com/dergiler/sgb.gov.tr) adresinden alındı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı. (1992, Ekim 3). 3 18, 2017 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21364.pdf>. adresinden alındı

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun. (1991, 05 21). 03 13, 2017 tarihinde <http://www.tbmm.gov.tr>. adresinden alındı

AYDEMİR, S. R. (4 Eylül 2011). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Işığında Türk Yerel Yönetimleri. *Mevzuat Dergisi* (45).

AYDIN, A. H. (2016). *Kamu Yönetimine Giriş* (Cilt 3). Ankara: Seçkin Yayınevi.

AYDIN, A. H. (2017). *Türk Kamu Yönetimi* (Cilt 7). Ankara: Seçkin Yayınevi.

BENEDİKTER, T. (2016). *Modern Özerklik Sistemleri:Dünya Özerklik Örnekleri*. Ankara: Nika Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme kurumu. (1996). Yerel Yönetim Sorunları- Çözüm Önerileri. *Devlet Denetleme Kurulu Yayını* , s. 244-245.

ÇEVİKBAŞ, R. (2011). Yerel Yönetimlerde Siyasal Katılım. *Türk İdare dergisi* , 7.

Çoban, H., & Aktan, C. C. (2012). *Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri"*, *Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri: Katılımcılık*. 05 11, 2017 tarihinde http://www.sobiad.org/kamu_yonetim_merkezi/katilimci.htm: WWW.SOBİAD.ORG adresinden alındı

ÇOŞKUN, B. (2017). *Türkiye’de İdari Vesayet Denetimi*. 12 14, 2017 tarihinde Türkiye’de İdari Vesayet Denetimi: <http://www.todaie.edu.tr/> adresinden alındı

ÇOŞKUN, S., BOZKURT, Ö., ERGUN, T., & vd. (Şubat 2008). *Kamu Yönetimi Sözlüğü a.g.,196*. TODAİE Yayıncılık.

EREN, V., BULUT, Y., & TANIYICI, Ş. (2002). Türkiye’de Siyasi Partilerin Yerel Özerkliğe Bakışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 9 (19).

ERYILMAZ, B. (1988). 1980’den sonra Merkezi İdare İle Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler . *Araştırmalar Dergisi* (2).

ERYILMAZ, B. (2011). *Kamu Yönetimi* (Cilt 4). Ankara: Okutman Yayıncılık.

GÜLER, B. A. (2013). *Kamu Personeli: Sistem ve yönetim* (Cilt 2). Ankara: İmge Yayınları,.

GÜLLÜ, A. (2003). *Elbistan Tarihi* (Cilt 1). ELBİSTAN: Elbistan Yayınlar.

GÜNDAY, M. (1995). *İdare Hukuku*. İmaj Yayınları.

GÜRAN, S. (1980). *Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

HALE, C. D. (1997). *Fundamentals of Police Administration*. Boston: Holbrook Press.

İNANÇ, H., & ÜNAL, F. (2000). *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler*. 12 20, 2017 tarihinde dergipark.gov.tr adresinden alındı

KARAHANLIOĞULLARI, O. (1998). Belediye Personelinin Hukuki Yapısına İlişkin. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 47 (1-4).

KAYA, Y. (2006). Avrupa Birliği'nde Subsidiarite İlkesi Bağlamında Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Değerlendirmeler. *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yerel Yönetim Politikaları*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi Yayınlanmıştır.

KAYAR, N. (2013). *Kamu Personel Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

KELEŞ, R. (1994). *Yerinden Yönetim ve Siyaset* (Cilt 2). Ankara: Cem Yayınevi.

KELEŞ, R. (2009). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınları.

KOÇ, F. (2012, Aralık). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Yerel Özerklik Tartışmaları. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi Yayınlanmıştır.

NALBANT, A. (1997). *Üniter Devlet*. İstanbul: Yapı Kredi.

ÖNER, Ş. (2006). *Yeni Mevzuat Çerçevesinde Türkiye'de Belediye Yönetimi*. Nobel Yayınevi.

ÖZKALSAYAN, İ. (2012). *Türkiye'de İdari Sistem ve Örgütlenme*. 01 05, 2018 tarihinde www.kas.de.com adresinden alındı

SAYLAN, G. (2000). *Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynaklarına Geçiş*. İstanbul: Tesev Yayınları.

SOBACI, M. S. (Nisan 2015). *Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Uyumu Özerklik Miti Analizi* (Cilt 120). İstanbul: Seta yayınları.

ŞENSOY, B. (2010). Yerel Özerklik Ve Yerel Yönetimler Üzerindeki İdari Vesayet. *Marmara Üni.S.B.E.,Mahalli İdareler Ve Yerinden Yönetimler Bilim Dalı*. İstanbul: Yayınlanmış doktora tezi.

TORTOP, N. (2005, Ocak-Şubat). "Belediyelerde Özerkliğin Anlam ve Önemi". *İller ve Belediyeler* (693), 24.

TORTOP, N. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

TORTOP, N. (1999). *Mahalli İdareler*. ANKARA: Yargı Yayınları.

TORTOP, N. (5 Eylül 1996). Yerel Yönetimler ve Mali özerklik. *Ç.Y.Y.D* (5), 93.

TORTOP, N., İŞBİLİR, E. G., AYKAÇ, B., YAYMAN, H., & ÖZER, M. A. (2013). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

ÜNLÜ, E. (2000). Yerel Yönetimlerde Karar Alma Mekanizmalarına Halkın Katılımı. Isparta, Süleyman Demirel Üniv: Yüksek Lisans Tezi Yayınlanmıştır.

YALÇIN, B. (2011). *Sektöründe Sözleşmeli Personel İstihdamı, Akdeniz Üniversitesi örneği*. Isparta : Yüksek Lisan Tezi Yayınlanmıştır.

YALÇINDAĞ, S. (Ocak 1992). "Güçlü ve Özerk Yerel Yönetimler Demokrasimizin ve Yönetim Sistemimizin Temel Kuruluşları Olmalıdır". *Ç.Y.Y.D*, 5 (1), 3-13.

YILDIRIM, S. (1993). *Yerel Yönetim Ve Demokrasi*. (Jula-EMME, Çev.) İstanbul: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Ortak Yayını.

YILMAZ, N. (2013). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Açısından Türkiye'deki Yasal Düzenlemelerin İncelenmesi. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.

YÜKSEL, F. (1999). Yerel Yönetimlerin Özerkliği ve Denetimi. *M.Ü.S.B.E* , 52. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tez.

ZEYREKLİ, S., & EKİZCİOĞLU, R. (2007, Temmuz). Çağdaş Yerel Yönetimler, Avrupa Birliği bağlamında hizmette yerellik(subsidiarite)ilkesi ve ilkenin türkiye açısından ele alınışı. *16* , 36.

İnternet Kaynakları

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21364.pdf>.

Erişim Tarihi: 05.08.2017

<http://www.tbmm.gov.tr>. Erişim Tarihi: (13.03.2017)

<http://www.dergiler.sgb.gov.tr>

Erişim Tarihi: 30.08.2017

<https://www.frmttr.com/>,(18.11.2017)

https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/,

Erişim Tarihi: 20.12.2017

<http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/koytasari2009.pdf>,

Erişim Tarihi: 07.04.2017

https://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?

Erişim Tarihi: (18.11.2017)

<https://www.icisleri.gov.tr/>

Erişim tarihi: 15.07.2017

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/194143>

Erişim Tarihi: 18.05.2017

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html>

Erişim Tarihi: 28.10.2017

<http://www.mevzuat.gov.tr>

Erişim Tarihi: 05.05.2017

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e5aed2b6881d1b1_ek.pdf?

Erişim Tarihi: 08.10.2017

[https://www.scribd.com/document/58579870/Avrupa-Yerel-Yonetimler-Ozerklik-Sarti Ve-5393-Sayili-Belediye Kanunu-European-Charter-of-Self-Local-Government-and-Municipal-Act-of-5393](https://www.scribd.com/document/58579870/Avrupa-Yerel-Yonetimler-Ozerklik-Sarti-Ve-5393-Sayili-Belediye-Kanunu-European-Charter-of-Self-Local-Government-and-Municipal-Act-of-5393)

Erişim Tarihi: (11.08.2017)

http://www.dpb.gov.tr/F/Root/duyurular/657_SAYILI_DEVLET_MEMURLARI_KANUNU_ADAY_23022016.doc..

Erişim Tarihi: 20.03.2017

<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1971-4/3.pdf>

Erişim Tarihi: (20.01.2017)

BİZANS SANATININ SÜMELA MANASTIRI FRESKLERİNE YANSIMASI

REFLECTION OF THE BYZANTINE ART TO THE SUMELA MONASTERY FRESCOS

Kübra GÖYMEN

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, kubragoymenn@gmail.com

Sevcan YILDIZ

Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, sevcanyildiz@gmail.com

Özet

Bizans, 4. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar yaklaşık bin yıllık bir dönemde tüm ortaçağa egemen olmuş bir uygarlıktır. Önemli bir parçası Anadolu toprakları üzerinde bulunan Bizans, Roma İmparatorluğu'nun içinde doğup geliştiği için uzunca bir süre tüm Akdeniz çevresine egemen olmuştur. Bu kadar geniş bir alana yayılan Bizans sanatının eserleri gerek ölçüleri gerek biçim ve süslemeleri bakımından ilk çağ Roma sanatını miras olarak almasına rağmen Bizans sanatı bir Roma sanatı niteliği taşımamaktadır. Aynı zamanda, halkın bir kısmının dili Yunanca olduğu için Yunan Sanatı da sayılmaktadır. Bizans sanatı, Doğu Akdeniz çevresindeki insanların, Hıristiyan inancı içinde meydana getirdikleri bir sanattır ve ana kaynağı Anadolu topraklarıdır. Sümela Manastırı, Anadolu'da bulunan en güzel örneklerden bir tanesidir. Manastır doğal bir mağaraya inşa edilmiştir. Mağara kilisenin dış yüzü, çoğu ağır biçimde hasar görmüş resimlerle bezelidir. Birinci grup resimlerde evrenin yaratılışı betimlenir. İkinci grupta Tevrat ve Tekvin'den alınma, erkek ve kadının yaratılışı, Günaha Teşvik, Cennetten Kovulma gibi sahneler yer almaktadır. Üçüncü grupta Mahşer, Thomas'ın Şüphesi, Mezarda Melek, Birinci İznik Konsili, Kabil'in Habil'i Öldürüşü, Anastasis (İsa'nın Cehenneme İnişi) sahneleri betimlenmiş durumdadır. İlk üç panosu tahrip olan dördüncü grupta; Çarmıhta İsa, Hamsin Yortusu, Müjde, Mabeke Takdim gibi sahnelerinden oluşmaktadır. Çalışmada Sümela Manastırı'nın tarihsel süreçleri ve freskleri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Bizans Sanatı, Sümela, İkona

Giriş

Önemli bir parçası Anadolu toprakları üzerinde bulunan Bizans, Roma İmparatorluğu'nun içinde doğup geliştiği için uzunca bir süre tüm Akdeniz çevresine egemen olmuştur. Ayrıca ortaçağın en önemli dünya devleti olarak, yakın ilişkileri bulunan çevre ülkelerle karşılıklı sanat alışverişi içinde olduğu düşünülürse, bu geniş coğrafya üzerindeki çeşitli uygarlıkları (Anadolu, İran, Suriye, Mısır Kuzey Afrika, İtalya, Balkanlar gibi) bünyesinde toplayarak; bunları Roma'dan miras gelenekler, Helenistik Dönem'in estetik bilgisi ve yeni inancı

(Hıristiyanlık) değişik dünya görüşüyle yorumlayan bir karışımın, Bizans sanatının temelini oluşturduğu ortaya çıkmaktadır¹.

Bizans sanatının, Hıristiyanlık dinini resmi din olarak kabul etmesiyle, Roma kültüründen bu yenedünya görüşüne uygun unsurları almış, geri kalan, putperestlikle ilgili kültürü terk etmiştir. Bu açıdan Bizans, kendine özgü yeni bir dünyanın sanatsal sentezini de yapmak zorunda kalmıştır. Bizans'ın saray ve kiliselerinde, önceleri daha çok fresklerin yer almasının nedeni de budur².

Mozaik'e nazaran daha kolay bir tekniktir. Fresko kelimesi İtalyanca yaş (ıslak) kelimesinden gelir. Rutubetli binalarda canlı renkli ve ömrü az bir tekniktir. Mozaik gibi zemin döşemesinde de kullanılmıştır. Önce şablonları çizilerek teknik bilgiye göre yapılmaktaydı³.

Sümela Manastırı

Trabzon ili sınırları içinde, yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgisini çeken başlıca yerlerden biri, Maçka'nın güneyinde, Zigana tepelerinden birinin sarp yamacındaki Sümela Manastırır⁴.

Anadolu'nun pek çok manastır ve kilisesinde olduğu gibi, Sümela Manastırı'nın kuruluşunda da bazı inanışlar vardır. Bunların en yaygın olanına göre, Hz. İsa'nın azizlerinden Lukas'ın yaptığı bir Meryem İkonası nasıl olmuş bilinmez, Atina'ya kadar gitmiştir. Ancak ikona oradan hoşlanmamıştır. Bunun üzerine melekler ikonayı almış, Ziganaların ulaşılması zor bir yerindeki mağaraya bırakmışlardır. Rastlantı bu ya, Atinalı Barbaras ve Sophronias isimli bir keşiş, ikonayı mağaranın içine gömmüş ve hemen aynı yerde bir manastırın yapımına başlamışlardır. Hz. Meryem (Panaghia) anısına kurulan Sümela Manastırı'nın ismi Grekçe kara, siyah ve karanlık anlamın gelen Melas'tan gelmektedir. Ancak bu iddia da kesinlik kazanmamıştır. Manastırın yer aldığı vadi ve dağ yamacının koyu renkleri veya ikonanın siyah rengi bu ismin verilmesinde başlıca etken olmuştur⁵.

Halk tarafından bu manastıra Meryemana Manastırı denir. Meryem (Panaghia) adına kurulan bu manastırın, grekçe *SÜMELA* adının esasını, kara-siyah karanlık anlamına gelen Melas kelimesinden aldığı söylenir. Semavi Eyice'ye göre; evvelce burada saygı gören siyah Meryem tasvirinden Sümela adını aldığı ve bu dağın adı da manastırdan dolayı Oras Meya Karadağ olduğu kabul edilir.

Sümela Manastırı'nın kuruluşu, efsaneye göre iki Atina'lı; Barbaras ile yeğeni Sophronios rüyalarında Hz. Meryem'i görmüşler, rüyada Meryem onlara bir manastır yaptırmalarını, yerini ve oraya nasıl gideceklerini tarif etmiştir.

Bunlar St. Luka'nın yaptığı rivayet olunan tabloyu da beraberinde alarak yola çıkarlar. Deniz yoluyla Trabzon'a gelip, Karadağ'ın sarp yamacında kilise kurma kararı verirler. Theodosios devrinde (375–395) ilk kaya kilisesini kurarlar. Bu tarih, kilisenin kesin kuruluş tarihi değilse de bahsedilen tarihler arasında yapıldığı sanılmaktadır⁶.

¹ Evens, C. Helen - Wixam, William D., The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine , The Metropolitan Museum of Art, New York, 1992 S. 12.

² Turani, Adnan, Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999 S. 211.

³ Eyice, Semavi, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Ders Notları, Ankara, 1973 S. 85.

⁴ Dilaver, Sadi, Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997 S. 91.

⁵ Yücel, Erdem, Sümela Manastırı, Sanatsal Mozaik Dergisi, Sayı 3, Eke Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 1995 S. 27 – 28.

⁶ Canalıoğlu, M. Volkan, Trabzon 2000, Seçil Ofset, Ankara, 2000 S. 195.

Kaynaklara göre, XVII. yüzyılın ortalarına kadar kapısında bulunan yazıtta, manastırın kurucusu olarak İmparator Alexios Komnenos adı ve 1360 tarihi yazılıydı⁷.

Bu arada manastırın esasını İmparator II. Theodosius zamanında (408 – 450) kurulduğu, İmparator Jüstinyen'un kumandanlarından Belisalius yeniden yaptırdığı iddia edilmişse de bunu kanıtlayacak hiçbir belge ortaya konamamıştır. Manastırın bilimsel olarak tespit edilebilen tarihi, 8. yüzyıla inmektedir. O yıllarda Trabzon'da Komnenoslar'ın egemen olduğu ve III. Alexios Komnenos'un (1349 – 1390) bu manastıra ilgi gösterdiği bilinmektedir⁸.

İçerde Ayazma, arkada Dilek Kayası, Kitapsız kitaplık, Mutfaklar, Derslikler, Konuk Odaları, Keşiş hücreleri, Ayazma Çeşmesi, Yeni onarılmış kare tabanlı taş su haznesi ve her manastırda bulunduğu ileri sürülen, kutsal su gözesi ile büyük bir yapıdır. Ancak, Sümela'dan çok daha görkemli olan, hiç kuşkusuz, manastırı içinde saklayandır⁹.

Mağara kilisenin dış yüzü, çoğu ağır biçimde hasar görmüş resimlerle bezelidir. Birinci grup resimlerde *evrenin yaratılışı* betimlenir. İkinci grupta Tevrat ve Tekvin'den alınma, *erkek ve kadının yaratılışı*, *Günaha Teşvik*, *Cennetten Kovulma* gibi sahneler yer almaktadır. Üçüncü grupta *Mahşer*, *Thomas'ın Şüphesi*, *Mezarda Melek*, *Birinci İznik Konsili*, *Kabil'in Habil'i Öldürüşü*, *Anastatis (İsa'nın Cehennem İnişi)* sahneleri betimlenmiş durumdadır. İlk üç panosu tahrip olan dördüncü grupta; *Çarmıhta İsa*, *Hamsin Yortusu*, *Müjde*, *Mabede Takdim* gibi sahnelerinden oluşmaktadır.

Güney duvarın dış yüzünde bir av sahnesi ile Meryem'in melekler tarafından cennete götürülüşü betimlenir. Bu kısmen tahrip olmuş freksin yanında İsa, çiçek desenli bir tuzağa uzanmış Meryem'i kutsamaktadır.

Bu duvar ile ayazma arasındaki kalan mağara duvarında dört sıra halinde azizler ve Meryem betimleri bulunmaktadır. Apsisin dış yüzünde Doğum, İsa Mabetta, Lazaros'un Diriltilmesi, kuzeyinde Kudüs'e Giriş, Çarmıhtan İndiriliş sahnelerine yer verilmiştir. Mağaranın içinde keşiş Matheos'un 1732'de yenilendiği aziz betimleri ile Ünyeli sanatçı Savos tarafından yapılmış freksler bulunmaktadır. Güney duvarındaki azizlerin yanında, imparator giysileriyle Aleksios III. Manuel III. Ve Andronikos resimleri vardır. Tavanda, Paganian Palaytytera, İsa ve Cebrail, kuzey duvarında mahşer betimleri yer alır. Meryem'in mucizevi tahtta otururken betimlediği freks, mağaradaki en ilgi çekici resimlerden biridir¹⁰.

İçerisinde, freskolarla bezeli küçük şapellerden başka, kitaplık, konuklar için mekanlar vb. binalar harap durumdadır. Freskoların çoğu geç dönemde yapılmış olup, alt tabakalarda eski ve daha değerlilerin bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır. Uzaktan pek heybetli görünen ve Sümela'nın simgesi durumundaki keşişlerin barındıkları büyük binanın yanında, varlıkların eski gravürlerden tanık olduğumuz kayalara asılı gibi duran ahşap konutlar, zamanında büyük bir olasılıkla manastıra son derece güzel ve etkileyici bir görünüm kazandırıyorlardır¹¹.

Tepeye, yani Manastır'a varmadan önce sol doğru bir patika ayrılıyor. İleride, toprak yolla birleşen dar bir geçittir. Bu doğu yolu kavşak noktasında eski bir kilise yıkıntısıyla birleşmiştir. Dikdörtgen kesitli, içten içe büyüklüğü 4 x 9 m. boyutlarında, sağlam, taş yapıdır. Mihrabı vadiye, yani güney doğuya bakmaktadır. Kilisenin güney cephesi, yarım kubbeli bir yarım silindir şeklindedir. Çatı, birbirinden eşit uzaklıkta üç kemer üstün oturmaktadır.

⁷ Dilaver, Sadi, Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997 S. 91.

⁸ Yücel, Erdem, Sümela Manastırı, Sanatsal Mozaik Dergisi, Sayı 3, Eke Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 1995 S. 28.

⁹ Kökden, Uğur, Trabzon Adlı Anka kuşu, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, Sayı 69-70, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995 S. 83.

¹⁰ Anonim, Türkiye Rehberi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İzmir, 1990b S. 928.

¹¹ Dilaver, Sadi, Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997 S. 93.

Kemerler arasında, genişten dara doğru giderek mazgallaşan pencereler yer almıştır. Ayrıca, sağır duvarla (kuzey cephesi) son kemer arasında da bir pencere vardır. Sümela'nın yanında, bu kilise, çok daha insancıl görünmektedir. Çünkü daha alçak gönüllü, aynı zamanda çok daha harap durumdadır¹².

Manastır iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü, ilk yapılan han kesim olduğu taş ve oyukta görülen tapınma yerinin tavanındaki fresklerden bellidir. Bu fresklerde gölge ve derinlik olmayıp, gerek Hz. İsa'nın gerekse Hz. Meryem'in yüzleri hatta kirpik uçları bile tek düzlem üzerindedir ve ayrıntı olarak belirlenmiştir. Tapınak yerinin içi ve dışı İncil'den alınmış konuların freskleri ile süslenmiştir.

Meryemana Manastır'ının ikinci bölümü, giriş kapısını geçip içerideki basamaklardan inerken sağdaki yatak odalarını, salonları, kitaplıkları, kilerleri, erzak depolarını ve helaları kapsayan dört kattan oluşmuştur. Bütün odalarda ocak, ışık dolabı, kitap rafları vardır. Yine odalarda sofaların dışarıya doğru çıkma balkonları vardır. En alt katta tonozlu bir mutfak, onun altındaki mahzende de şarap ve yağ depoları bulunmaktadır. Bütün duvarların karaağaç ve meşe kaplı olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Duvarların kalınlığı 60-100 cm'dir. Manastır'ın bu bölümü alttan, önü kapı biçiminde açık olan dört kemer üzerine oturtulmuştur. Duvarın temeli ike kayanın yukarıdan aşağı üçgen biçiminde inen dar açılı yerinden başlamak üzere kurulmuştur. Bu bölüm ortaçağ özelliği göstermektedir. Bu nedenle Alexios III tarafından başlatılan bölüm olduğu söylenebilir. Odalara bugün yıkıntı basamakla çıkılmaktadır.

Manastırın giriş kapısından önce, içeri girmeden, yolun sağında ve solunda iki küçük kilise daha vardır ki, bunlara manastırın ilk kurucuları; Barnabaslar'a atfen Barnabas Kiliseleri adı verilmiş ve kayaların üstüne bu adlar oyulmuştur¹³.

Bunun yanında Kuştul (Şimşirli) köyü civarında Sümela kadar çarpıcı bir konumda Peristera Manastır bulunur. 4. yüzyılda Sümela ile birlikte kurulmuş bu yapının tam adı Ayios Yorgiosta Peristera yani Güvercinli Manastır denilmektedir. 1906'da yanmış olan yapı Abdülhamit döneminde yeniden inşa edilmiş, 1923'te de yeniden boşaltılmış olup bugün sadece tek tük fresk izleri görülebilmektedir¹⁴.

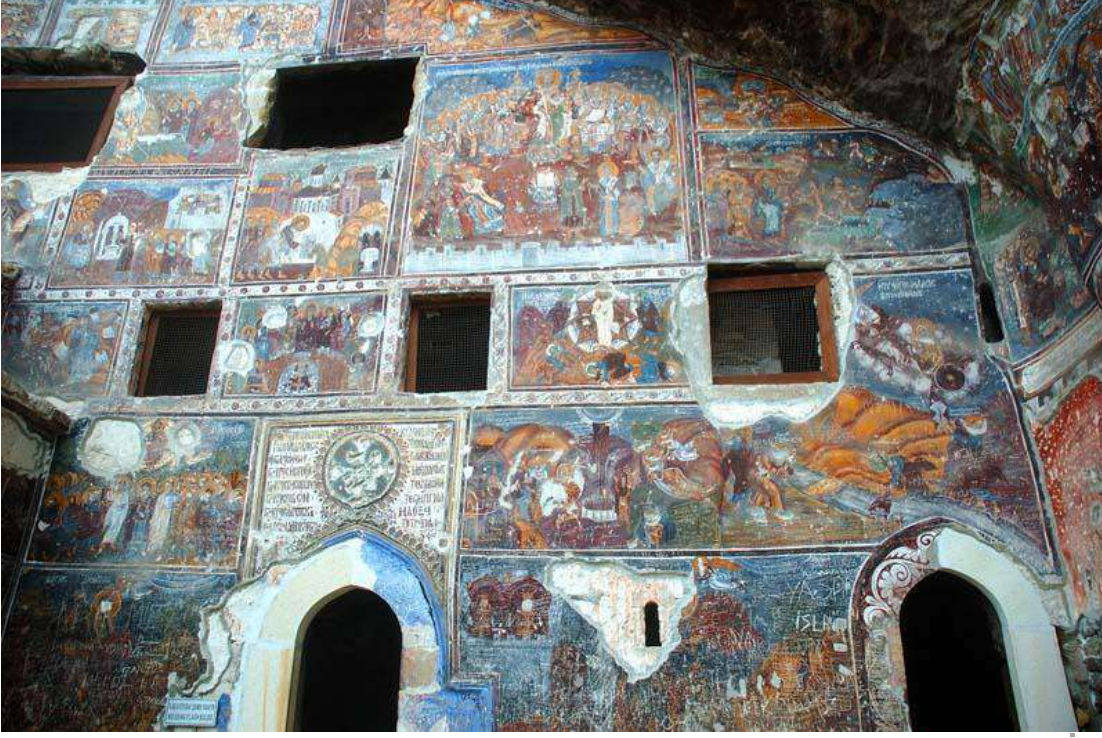
Ayrıca yine Trabzon'da hakim tepeler üzerinde manastırlar (Kızlar Manastır) vardır. Trabzon yolunda Akçaabat (Platana)'da iki önemli kilise bulunmaktadır. Bunlardan birinde renkli mermerle yapılmış geçmeli güzel bir döşeme görülebilir.

¹² Kökden, Uğur, Trabzon Adlı Anka kuşu, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, Sayı 69-70, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995 S. 82.

¹³ Anonim, Tarihi, Kültürü, Turizmi ve Her Yönüyle Trabzon, Ege Haber Ajansı Yayınları, İzmir, 1997b S. 24.

¹⁴ Nişanyan, Sevan ve Müjde, Herkesin Bilmediği Olağanüstü Yerler, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2002 S. 148.

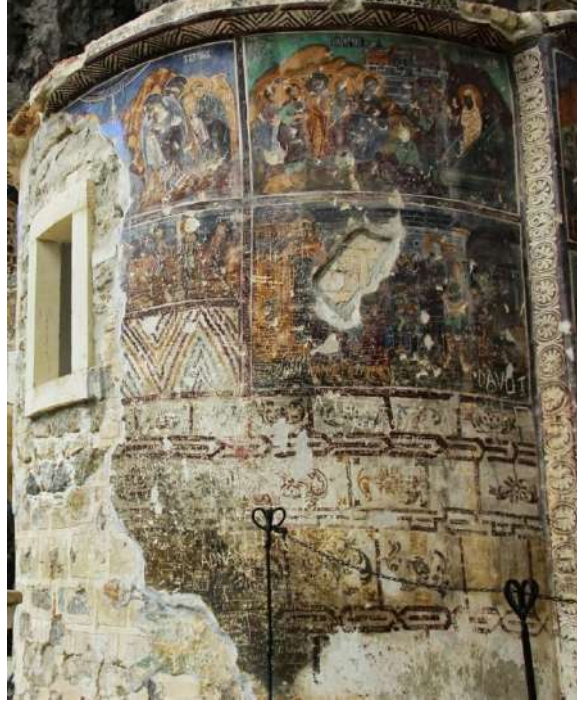

Resim 1: Doğu Duvarı Betimlemeleri - Kabil'in Habil'i Öldürüşü, Birinci İznik Konsili Sahneleri

Resim 2: Doğu Duvarı Betimlemeleri - Evrenin yaratılışı, Erkek ve kadının yaratılışı, Günaha Teşvik, Cennetten Kovulma, Thomas'ın Şüphesi, Mezarda Melek, sahneleri

Resim 3: Şapel Betimlemeleri: Müjde, Çarmıhta İsa, Hamsin Yortusu, Mabede Takdim sahneleri

Resim 4: Kuzey Kaya Betimlemeleri - Mahşer Sahnesi

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu, 4. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar yaklaşık bin yıllık bir dönemde tüm ortaçağa egemen olmuş bir uygarlıktır. İmparatorluğun büyük parçası Anadolu toprakları üzerinde bulunmakta olup Roma İmparatorluğu'nun içinde var olduğu için uzun bir süre tüm Akdeniz çevresine egemen olmuştur. Egemen olduğu bu geniş coğrafya üzerindeki çeşitli uygarlıkları bünyesinde toplayarak; bunları Roma Dönemi'nden miras geleneklerini, Helenistik Dönemi'nden estetik bilgisini ve Hıristiyanlık inancını, değişik dünya görüşüyle yorumlayarak Bizans sanatının temelini oluşturmuştur. Bizans sanatının en güzel örnekleri elbette ki başkent Constantinapolis'te bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Kapadokya bölgesinde bulunan kiliselerde de freskler yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Bizans sanatının en önemli unsurlarından olan freskler Hıristiyanlık sanatını da yansıtmaktadır. Trabzon'da bulunan Sümela Manastırı da güzel örneklerden birisidir. Fakat Kapadokya bölgesi kadar korunamamış, freskler çok fazla tahrip edilmiştir. Buna rağmen hala ayakta olan kısmıyla Bizans Sanatını yansıtmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim, Türkiye Rehberi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İzmir, 1990.
- Anonim, Tarihi, Kültürü, Turizmi ve Her Yönüyle Trabzon, Ege Haber Ajansı Yayınları, İzmir, 1997.
- Canalıoğlu, M. Volkan, Trabzon 2000, Seçil Ofset, Ankara, 2000 S. 195.
- Dilaver, Sadi, Tarihsel Yapılarıyla Trabzon, Bir Tutkudur Trabzon, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Evens, C. Helen - Wixam, William D., The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine , The Metropolitan Museum of Art, New York, 1992.
- Eyice, Semavi, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Ders Notları, Ankara, 1973.
- Kökden, Uğur, Trabzon Adlı Anka kuşu, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, Sayı 69-70, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995.
- Nişanyan, Sevan ve Müjde, Herkesin Bilmediği Olağanüstü Yerler, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2002.
- Turani, Adnan, Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Yücel, Erdem, Sümela Manastırı, Sanatsal Mozaik Dergisi, Sayı 3, Eke Basım ve Yayıncılık, İstanbul, 1995.

ALTERNATİF TURİZM KAPSAMINDA KARANLIK TURİZM: BARBARLIK MÜZESİ ÖRNEĞİ

DARK TOURISM IN SCOPE OF ALTERNATIVE TOURISM: SAMPLE OF THE MUSEUM OF BARBARISM

Seden TURAMBERK ÖZERDEN

Girne American University, t_seden@hotmail.com

Sevcan YILDIZ

Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, sevcanyildiz@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Günümüz dünyasında turizm alanında meydana gelen gelişmeler, turizm bölgelerinin tanınırlığını arttırma adına uyguladıkları imaj çalışmaları, alternatif turizm çeşitlerine olan ilgiyi arttırmıştır. Karanlık (Dark) turizm çeşidi de gün geçtikçe bilinirliği artan ve ilgi çeken alternatif bir turizm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde karanlık turizm farklı Türkçe kavramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar ekstrem turizm, keder turizmi, karanlık turizmi, savaş turizmi, doğal afet turizmi ve korku turizmi şeklinde örneklendirilebilir. Karanlık turizm bölgedeki savaşlar, ölümler, soykırımlar, depremler gibi trajik yaşanmışlıkları gözler önüne serer. Ziyaretçilerin iç dünyalarında önemli etkiler bırakırken, özellikle uygulanan bölge ile kan bağı bulunan katılımcılarının üzerinde karanlık, empati, sempati, keder, gurur gibi duyguların yoğun olarak yaşanmasını sağlar. İnsanlar geçmişten günümüze yaşanan zorlu günleri, yaşanan acıları gerek yad etmek gerekse ders çıkartmak adına ziyaretlerde bulunmuşlar hatta bunu sahip oldukları kimlik adına, yapılması gereken bir görev adletmişlerdir. Bunun en güzel örneklerinden biri Japonların okul çağındaki çocuklarını Hiroşima bölgesine götürmeleri ve yaşanmışlıklardan ders almalarını sağlamalarıdır.

Barbarlık Müzesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bulunan ve Kıbrıs savaşında, savaşın acı ve çirkin yüzünü yansıtan aslen ev fakat 1965 yılından sonra ziyarete açılan bir müzedir. Çalışmada, Karanlık Turizmin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki en önemli örneklerinden biri olan Barbarlık Müzesi ele alınmış, müzenin Kuzey Kıbrıs turizmi içindeki payı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Turizm, Barbarlık Müzesi, Kıbrıs.

1. GİRİŞ

İnsanlığın gördüğü savaşlar, yıkımlar, doğal afetler, soykırımlar tarihteki yerlerini alırken bazen geriye yaşanan acıların, üzüntülerin, gururun izlerini bırakmışlardır. Bırakılan izlerden günümüze kalan soyut ve somut kültürel miras, alternatif turizm kapsamında değerlendirebileceğimiz karanlık turizmin oluşmasında büyük bir pay üstlenmektedir. Ziyaretçileri yaşadığı anın çok gerilerine götürüp kimi zaman gururlandıran, kimi zaman

üzen, kimi zamansa manevi yönlerini kuvvetlendiren bir turizm dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karalık turizm, insanların geçmişte yaşanmış olan acı ve kederli olaylardan ders çıkarması ve bu olayların toplumsal bellekte yer etmesinde etkili olmakla birlikte, toplumsal belleğin ileri nesillere aktarılmasında da son derece önemlidir (Kozak, Kama, 2015: 1). Karanlık turizmi motivasyonunun nasıl oluştuğu ve turistleri ölümün gerçekleştiği karanlık alanlarına neyin sürüklediği uzun yıllar araştırılmıştır (Bowman ve Pezzullo, 2010: 189).

2. KARANLIK TURİZM KAVRAMI

Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu'na göre (2007: 217), karanlık turizmi, ilk olarak Lennon ve Foley tarafından incelenmiş ve akademik olarak araştırmalarda yer almaya başlamıştır. Liyanage, Stefaniak ve Powell'e göre ise kültür turizminin alt grubu olarak Mc Canell (1988) tarafından ilk kez olumsuz geziler olarak nitelendirilmiş, Bowman ve Pezzullo (2010), ise bu tür turizmle ilişkili yayınlanmış araştırmalarda kullanılan terminolojiyi ilk keşfedenlerdir (Liyanage, Stefaniak ve Powell, 2015: 283).

Alandaki turizm çalışmaları nispeten yeni gibi gözükse de ikinci Dünya Savaşı toplama kampları, Avrupa karanlığının önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Kampların düzenlenmesi ve korunması gerekliliği adına 1993'de Avrupa Birliği, öncelikle Nazi toplama kamplarının korunması ve anıt sitelerin oluşturulmasını finanse etmek amacıyla gerekli mevzuatı çıkarmıştır (Liyanage, Stefaniak ve Powell, 2015: 282). Bu örneğin dışında aşağıda sıralandığı gibi dünyada birçok karanlık turizmi örneği bulunmaktadır:

- Hiroşima'ya atom bombası saldırısı (1945) ve Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşın bıraktığı izler
- *Soykırım turizmi* ve *müzeler* toplu mezarların bulunduğu mekanlar; Kamboçya'da 1970'li yıllarda ortaya çıkan ölüm tarlaları ve Landmine Müzesi, Bosna'daki toplu katliamların olduğu ve şu an anıtlarının bulunduğu yerler
- *Trajik suç ve olaylar*; Prenses Diana'nın öldüğü yerde yalnız araba kullanma, İkiz Kule'lere yapılan saldırıların ardından anıtlaşan kalıntılardır (Yırık ve Seyitoğlu, 2014: 1-2).

Adnan Menderes'in idam edildiği Yassı ada ya da bugün müzeye dönüştürülmüş olan Ulucanlar Cezaevi burada yaşanan acı olayların toplum tarihinde hatırlanması açısından önemli dark turizmi mekânı olarak kabul edilebilir. Ayrıca, Osmanlı döneminin ilk hapisanelerinden biri olan tarihi Sinop Kalesi Cezaevi de karanlık turizmi kapsamında ziyaret edilen önemli bir dark alandır (Kozak, Kama, 2015: 6). Karanlık turizm kapsamında bakıldığında Türkiye'nin en önemli ziyaretçi potansiyeli olan bölgelerinden biri de Çanakkale'dir. Kozak ve Kama'ya göre (2015: 8), Çanakkale Savaşı Türkiye tarihinde yarattığı büyük dönüşümü Yeni Zelanda ve Avustralya üzerinde de yaratmasından dolayı önem taşımaktadır. Her yıl yaklaşık 2500-3000 Anzak'ın katıldığı törenlere yoğun turist akışı görülmektedir.

3. BARBARLIK MÜZESİ

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti:

Akdeniz'in Sicilya ve Sardunya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, üç kıtanın ticaret yollarının kesiştiği Doğu Akdeniz'in en büyük adası olması nedeniyle çok önemli bir coğrafi ve jeopolitik konuma sahiptir. Kıbrıs Adası'nın yüzölçümü, 9251 km² olup, doğu-batı ucu arasındaki (Zafer Burnu-Arnavut Burnu) maksimum uzunluğu 225 km ve genişliği ise, güneyde Gata Burnu ile kuzeydeki Koruçam Burnu arasında, 96,5 km'dir. Kıbrıs Adası'nın kuzeyde Türkiye'ye olan uzaklığı (Koruçam Burnu-Anamur Burnu arası mesafe) 71 km'dir. Ada'nın Suriye'ye olan uzaklığı ise yani Zafer Burnu ile Lazkiye'nin kuzeyinde yer alan Ra's İbn Han Burnu arasındaki mesafe 98 km'dir. Kıbrıs'ın Yunanistan sahillerine 800 km, Rodos Adası'na 400 ve Mısır'a olan uzaklığı 370 km'dir (Şahin, 2015: 341).

Kıbrısın Yakın Tarihi:

19. yy'da Osmanlı Devletinin yaşadığı hızlı gerileme dönemi, askeri başarısızlıkları da beraberinde getirmiş ve bunun bir sonucu olarak, 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşında, Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiştir. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ve daha sonra toplanan Berlin Kongresi ile Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılmış; Bulgaristan Devleti kurulmuş; Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık kazanmış; Bosna-Hersek Avusturya yönetimine geçmiştir. Ayrıca zor duruma düşen Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878'de İngiltere'yle yaptığı gizli savunma antlaşmasıyla (Kıbrıs Antlaşması) Rus tehlikesine karşı, geçici olarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye devretmiştir (Vatansever, 2012: 1494).

3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devletine geri verdiği zaman Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1 Temmuz 1878 tarihli ek anlaşmanın 6. maddesi uyarınca İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye geri vermesi gerekirdi. Ancak 5 Kasım 1914'te İngiltere, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasını gerekçe göstererek, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etti ve bu ilhak Türkiye tarafından 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'yla kabul edildi(Gül, M., 1995: 396).

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı İngiltere'ye süreli olarak devretmesinden sonra Kıbrıs Türk ve Rum halklarının ilişkilerini belirleyen en önemli faktör, Kıbrıs Rumlarının "Enosis" hayali olmuştur. İngiliz yönetimi ile birlikte adanın Yunanistan'a ilhakı çalışmaları artmıştır(Vatansever, 2012: 1496)

Enosis, Yunanlıların, "Megola İdea" hedefi çerçevesinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade eder. İlhak anlamındaki Enosis, ilk haritasının çizildiği 1791 yılından beri gündemdedir. Fiilen 1878'de ve resmen 1923'te İngiliz idaresi altına giren Kıbrıs'ta, 1925-1959 yılları arasında Rumlar, adanın statüsünü değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır(Vatansever, 2012: 1496-1497 ve Göktürk, 2008: 336).

İngiliz yönetimi boyunca, Türk nüfusunun baskılarla adadan ayrılması sonucu Rumlar çoğunluk durumundaydılar ve Rum çoğunluğa göre, yapılacak bir "plebisit", büyük olasılıkla "Enosis" sonucunu doğuracaktı. Sorun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında, aşılması

çok zor bir duruma gelmişti. Rumlar Enosis peşindeydiler; Türkiye bunu kabul edemezdi, İngiltere ise adadaki stratejik çıkarlarını korumak istiyordu.

Bütün bu gelişmeler ve 1958 yılında adadaki Türk-Rum çatışmasının yaygınlaşması sonucunda, girişimlerde bulunmuş ve taraflar bir araya getirilerek, 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı ve anlaşmaya varılan yapının Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayanan uzlaşma ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.

Kıbrıs sorunu, 1960 antlaşmalarıyla geçici olarak çözüme kavuştu, ancak Rumlar sorun çıkarmakta ve anayasayı tam olarak uygulamamakta kararlıydılar. Rum lideri Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis'e giden yolda bir basamak olarak görmüş ve bu yönde çalışmalarına başlamıştır. Bu sebeple, 1960 Antlaşmalarını temelinden değiştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur⁷⁷. Makarios'un kışkırtmaları kısa zamanda etkili olmuş ve adada Rum terörü giderek artmıştır. Öte yandan Rum yöneticileri de anayasa ihlalleriyle Türklerin haklarını çiğnemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, 1961 yılından itibaren Rumları, anayasa ihlalleri konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine 30 Kasım 1963'te Makarios, ayrı Türk belediyelerinin kurulması, devlet görevlerine Türklerin %30 oranında alınması, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkını kullanması, Türk Cemaatine tanınan hakların sınırlandırılması gibi konuları içeren Kıbrıs Anayasası'nın 13 maddesinin değiştirilmesine yönelik teklifini Türk tarafına ve diğer garantör devletlere sunmuştur. Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne düşüren bu teklif, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından reddedilmiştir⁷⁸. Böylece Makarios, 3 yıllık uzlaşma ortamını yeniden soruna dönüştürmüştür. Anayasa tekliflerinin reddi üzerine Rumlar, Türklerin Kıbrıs'tan atılmasını ve yok edilmesini öngören "Akritas Planı"nı⁷⁹ uygulamaya koymuşlar ve 21 Aralık 1963'te tarihe "**Kanlı Noel**" olarak geçecek olan soykırım hareketine başlamışlardır. Bunun üzerine Türkler yaşadıkları yerleri terk ederek, iletişim imkânlarından yoksun bir şekilde adanın %3'lük bir bölümünde yaşamak zorunda kalmışlardır. Ayrıca Kıbrıslı Türkler, devlet organlarından dışlanmış ve böylece "ortaklık cumhuriyeti" dağılmıştır. Lefkoşa, güvenliğin sağlanması amacıyla, 30 Aralık 1963 tarihinde "Yeşil Hat" denilen bir sınırla ikiye ayrılmıştır. Bu hat, Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimini ayıran, Lefkoşa'yı ikiye bölen, bu ara bölgeyi de İngiliz birliklerinin kontrolü altına sokan ve Rum saldırılarının durdurulduğu hattır. Bu hat, adada fiilen iki ayrı yönetimin kurulmasının başlangıcı olmuştur(Vatansever, 2012: 1498-1512).

Savaş Müzeleri:

Lambert ve Bounia, (2012: 184-185)'na göre; savaş müzeleri tipik olarak üç farklı fotoğraf kategorisinde sergilenir:

(a) belgesel tip: belirli bir savaş sırasında meydana gelen olayların foto-muhabir görüntüleri (cinayetler, imha, vb.)

(b) kahramanların veya şehitlerin portreleri

(c) askeri imgeler ve siyasi olayların görüntüleri ve askerlerin sosyal durumlarına ait görüntüleri.

İlk kategori genellikle yerel ya da uluslararası topluluğun foto muhabirleri tarafından çekilen fotoğraflardan oluşur. İkinci kategori, olaylardan önceki dönemlerden gelen fotoğraflardan oluşur. Son olarak, üçüncü kategori, ilk kategorinin aksine savaş trajedisini değil, ordunun kutlamalarını sergileme amacı güder. Bütün fotoğraflar genelde etiketlenir ancak neredeyse her zaman göze hoş görünmemektedirler. Fotoğrafçılarla ilgili bilgiler, niyetleri, ittifakları, işverenleri, resimin orijinal bağlamı ve çekim koşulları genellikle bulunmamaktadır.

Barbarlık Müzesi, bölünmüş Lefkoşa'nın kuzeyindeki (Kıbrıslı Türk) küçük bir müzedir. Bir savaş hareketinden ziyade masum vatandaşlara karşı yapılmış vahşetle anılan 1960'lı yıllarda Kıbrıs Türk Ordusu İhtisas Dairesi'nde görevli büyük bir subay olan Dr. Nihat İlhan'ın yaşadığı eski konutta gerçekleşmiştir. Müze anlatılarına göre, eşi, üç çocuğu ve mahalleden bir kadınla birlikte, Aralık 1963'te meydana gelen toplumsal çatışmalar sırasında Kıbrıslı Rum savaşıları tarafından evlerinin banyolarında öldürüldü. Ev, 1965'e kadar olduğu gibi korundu, sonrasında bir anıt mekan olarak halka açıldı ve resmen Ocak 1966'da müze haline getirildi. 1975 ve 2000 yıllarında gerekli tadilatlar yapıldı ve günümüzde de varolan sergi bölümü 2000 yılında açıldı. Sergi bölümünde mağdurların kişisel eşyaları dışında, müze anlatımı fotoğraflardan ve birkaç eserden oluşturulmuştur. Türkçe ve İngilizceye çevrilen metinler, olaydan birkaç gün veya hafta sonrasında uluslararası basın tarafından rapor edilenlerdir. Müzenin adından da anlaşılabilceği gibi bu alıntılar vahşetin tarafsız görüşleri olarak kabul edilir.

KKTC Eski Eserler ve Müzeler Daire Başkanlığının resmi sitesinde olay günü yaşananları şu şekilde açıklamış ve ev hakkında detaylı bilgilere yine aynı sitede yer vermiştir.

“21 Aralık 1963 tarihinde Rumların Türklere karşı adanın her tarafında başlattıkları saldırılarda çok sayıda savunmasız insan, kadın ve çocuk vahşice katledilmiştir. Bu katliamların en dehşet verici olanı, 24 Aralık 1963 gecesi Kumsal Mahallesi Şehit Mürüvvet İlhan Sokağındaki evde yaşanmıştır.

Bu evde Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı doktoru Binbaşı Dr. Nihat İlhan'ın ailesi ikamet etmekteydi. O gece Dr. Nihat İlhan görevde olduğundan, evde bayan Mürüvvet İlhan, çocukları Murat, Kutsi ve Hakan, ev sahibi Hasan Yusuf Gudum, eşi Feride Hasan Gudum, mahalle sakinlerinden Morali Ayşe Cankan, kızı Işıl Cankan ve Növber İbrahimoğlu bulunmaktaydı. Gece olunca, evin, Kanlı Dere yönünden kurşun yağmuruna tutulmasıyla birlikte bayan İlhan ile üç çocuğu banyonun küvetine, diğerleri küvetin çevresine ve Feride Hasan Gudum ise banyonun yanındaki tuvalete sığınmak zorunda kalmışlardı. Evi kurşun yağmuruna tutan caniler, bir süre sonra sokak kapısını kırarak eve girmiş ve banyo odasını makineli tüfekleriyle tarayarak banyonun küvetine sığınan bayan M. İlhan'ı, üç çocuğuyla birlikte orada acımasızca katlederek şehit etmişlerdi. Banyo odasına sığınan Işıl Cankan, Ayşe Cankan, Növber İbrahimoğlu ve Hasan Yusuf Gudum ağır yaralanmış. Tuvalet odasına sığınan Feride hanım ise, kapının makineli tüfeklerle taranması sonucu başından vurulup orada şehit edilmiştir.

Bu olayla ilgili olarak Le Figaro gazetesi muhabirlerinden Max Clos'un dünya kamu oyuna duyurduğu haberde : "Lefkoşa'nın Kumsal semtinde, 2, İrfan Bey Sokağı'ndaki bir evin banyosunda babaları bir Türk Subayı olduğu için öldürülen bir anne ve üç küçük çocuğunu gördüm" diye yazmıştır. Daily Express gazetesi yazarlarından Rene Maccoll ile Daniel Mac Geachie ise bu haberi dünya kamuoyuna : "Banyoda, balmumundan yapılmış gibi görünen üç çocuk, öldürülmüş annelerinin cesedi üstünde yığılmış durumda duruyordu. Banyoya yakın bir odada, başından vurulmuş başka bir kadın görünüyordu" şeklinde duyurmuştur.

Müzeze dönüştürülen evin bölümleri:

I. ODA (GİRİŞ)

Müzenin girişinde, 1963 - 1964 yıllarındaki olaylarla ilgili olarak yabancı basında yayınlanan yazılar sergilenmektedir..

II. ODA

Bu odada, şehit olan soydaşlarımızın fotoğrafları ve iki toplum arasındaki çatışmalar sırasında yara alan insanlar ile zarar gören kültürel varlıkların yansıtıldığı resim sergilenmektedir.

III. ODA

Bu mekanda Müriüvvet İlhan ile çocuklarına ait eşyalar ve 1963-1964 yıllarındaki olayların anlatıldığı yabancı basında yayınlanan yazılar sergilenmektedir.

IV. ODA

Bu odada şehit olan soydaşlarımızla toplu katliamları yansıtan fotoğraflar ve vahşetin simgeliği bir resim sergilenmektedir.

V. ODA (BANYO - TUVALET)

Banyoda 24 Aralık 1963 gecesi Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı Doktoru Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi Müriüvvet İlhan ile çocukları Murat, Kutsi, Hakan vetuvalette ise evsahibi Ferdiye Hasan Gudum şehit edilmiştir. Günümüze kadar ulaşan banyo ve tuvaletteki izler aynen korunmuştur.

VI. ODA

Bu odada 1963-1964 olaylarında tahrip edilen türk köylerinin fotoğrafları ve acı dolu uzun yıllardan sonra insanların geleceğe yönelik umutlarının simgeliği resim sergilenmektedir.

VII. ODA

Bu odada evlerinden göç etmek zorunda kalan soydaşlarımızın zor şartlar altındaki yaşam mücadelesini yansıtan fotoğraflarla, bu evde şehit olan ve yaralanan kişilerin resimleri,

1963-1968 şehitlerinin listesi ve Cumhurbaşkanı Sn. Rauf R. Denktaş'ın konu ile ilgili yazılı görüşleri sergilenmektedir.

Müzenin Tarihçesi:

İnsanlık dışı bir katliama sahne olan evin müzeye dönüştürülmesi ilk kez 1965 yılında ele alınmış ve burası Türk Cemaat Meclisi Sosyal İşler Dairesi tarafından kiralanarak 1 Ocak 1966 tarihinde "Barbarlık Müzesi" olarak ziyarete açılmıştır. Bu müze, 1974 Barış Harekatı'ndan hemen sonra kurulan Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü tarafından 1975 yılında tamir edilip yeniden düzenlenmiştir. Müzenin kamulaştırılması 1980 yılında Bakanlar Kurulu'nun kararıyla gerçekleşirken, bu evde yaralanan ev sahibi Hasan Yusuf Gudum'un da evin mutfağı ile bir odasını ölene kadar kullanmasına olanak yaratılmıştır.

Müze binası ile iç sergileme zaman sürecinde yıprandığından, gerek bina gerekse sergileme elden geçirilerek 14.2.2000 tarihinde resmi bir törenle yeniden hizmete açılmıştır (<http://www.eemd.gov.ct.tr>, 22.01.18).

K.K.T.C'DE BULUNAN MÜZELER İÇİNDE BARBARLIK MÜZESİNİN YERİ

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bulunan tüm müzelerin 2008 - 2017 yılları ve arasında gerçekleşen ziyaretçi sayıları KKTC Eski Eserler ve Müzeler Daire Başkanlığından alınan veriler ışığında derlenmiş olup beşer yıllık iki tablo şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1: KKTC’de Bulunan Müzelerin Ziyaretçi Sayıları (2008-2012)

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012
LEFKOŞA	71.860	68.002	73.864	90.664	98.870
Barbarlık Müzesi	49.663	43.056	51.232	65.096	71.794
Milli Mücadele Müzesi	9.918	12.787	13.409	12.548	16.498
Derviş Paşa Konağı	3.987	3.224	2.980	3.513	2.072
Mevlevi Tekkesi	7.946	7.385	4.620	8.588	7.531
Kütüphane Lapidari	346	-	-	-	-
Taş Eserler		619	561	919	975
GRUP BİLETİ		931	1.062		
MAĞUSA	107.691	123.554	119.575	108.793	145.844
Akkule	956	758	611	793	1.163
Agios Yunnais Kilisesi	608	213	647	52	-
Othello Kalesi	8.065	8.187	3.797	4.545	6.901
Cambulat Müzesi	2.641	5.981	5.498	6.508	7.199
Salamis Harabeleri	52.472	40.166	30.629	39.746	45.454
Kral Mezarları Müzesi	807	1.609	688	2.901	2.172
St. Barnabas Müzesi	25.220	22.539	30.242	32.100	55.266
Enkomi Harabeleri	254	233	219	418	743
İskele İkon Müzesi	449	772	361	353	283
Kantara Kalesi	10.914	11.271	8.432	14.109	16.669
Namık Kemal Müzesi	3.629	5.391	6.703	5.080	7.076
Sipahi	1.676	2.784	1.848	2.188	2.918
GRUP BİLETİ		23.650	29.900		
GİRNE	227.909	244.686	290.452	279.317	345.423
Girne Kalesi/Batık Gemi Müz.	94.681	79.711	89.508	98.431	120.547
Bellapais Manastırı	49.565	45.935	55.599	65.447	84.164
St. Hillarion Kalesi	52.247	52.963	64.004	77.569	94.501
Halk Sanatları Müzesi	-	-	-	-	-
Arhangelos İkan Müzesi	1.563	636	1.027	760	1.394
Güzel Sanatlar Müzesi	207	79	-	-	-
Barış ve Özgürlük Müzesi	22.894	14.519	32.012	34.713	41.582
Harup Ambarı Müzesi			-	-	552
Anthiphonitis Kilisesi	6.752	8.720	2.296	2.397	2.683
GRUP BİLETİ		42.123	46.006		
GÜZELYURT	22.816	32.798	25.079	20.199	23.458
Soli Harabeleri	7.611	9.089	7.078	9.544	9.616
Vuni Harabeleri	3.739	4.518	3.160	3.964	4.791
Arkeoloji ve Doğa Müzesi	11.466	16.537	14.433	6.691	9.051
GRUP BİLETİ		2.654	408		

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Daire Başkanlığı (KKTC).

Tablo 2: KKTC’de Bulunan Müzelerin Ziyaretçi Sayıları (2013-2017)

YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
LEFKOŞA	98.169	93.080	90.016	81.575	102.282
Barbarlık Müzesi	76.007	78.289	79.417	73.356	88.361
Milli Mücadele Müzesi	10.288	3.350	2.119	1.641	1.362
Derviş Paşa Konağı	3.773	2.833	12	-	3.013
Mevlevi Tekkesi	6.530	7.359	7.449	5.942	7.689
Kütüphane Lapidari	-	-	-	-	-
Taş Eserler	1.571	1.249	998	636	1.857
GRUP BİLETİ			21		
MAĞUSA	140.394	80.394	245.260	228.499	390.864
Akkule	1.582	1.066	8.838	1.486	245
Agios Yunnais Kilisesi	-	-	-	-	-
Othello Kalesi	4.637	-	4.427	9.480	14.990
Cambulat Müzesi	6.683	3.486	3.808	3.184	4.315
Salamis Harabeleri	48.660	32.050	32.557	47.130	53.794
Kral Mezarları Müzesi	1.461	3.301	1.539	584	574
St. Barnabas Müzesi	39.410	20.286	31.173	29.802	29.103
Enkomi Harabeleri	440	152	249	133	151
İskele İkon Müzesi	325	180	532	254	392
Kantara Kalesi	17.569	9.693	12.393	15.165	12.683
Namık Kemal Müzesi	15.422	7.366	11.014	6.081	18
Sipahi	4.205	2.814	2.838	1.901	2.229
GRUP BİLETİ			135.892	113.299	272.370
GİRNE	330.429	346.560	528.223	381.227	568.284
Girne Kalesi/Batık Gemi Müz.	147.999	162.976	138.936	115.035	146.841
Bellapais Manastırı	69.886	70.094	64.014	60.915	75.976
St. Hillarion Kalesi	59.227	56.853	56.324	35.172	43.085
Halk Sanatları Müzesi	-	-	-	-	-
Arhangelos İkon Müzesi	1.012	2.431	-	-	-
Güzel Sanatlar Müzesi	-	-	-	-	-
Barış ve Özgürlük Müzesi	48.318	50.270	37.173	27.770	24.861
Harup Ambarı Müzesi	1.442	1.388	811	1.755	741
Anthiphonitis Kilisesi	2.545	2.548	2.213	1.006	1.426
GRUP BİLETİ			228.752	139.574	275.354
GÜZELYURT	21.945	24.854	20.786	18.189	27.291
Soli Harabeleri	7.356	8.636	6.929	5.286	6.665
Vuni Harabeleri	4.962	4.125	3.645	3.539	4.416
Arkeoloji ve Doğa Müzesi	9.627	12.093	8.364	7.689	13.247
GRUP BİLETİ			1.848	1.675	2.963

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Daire Başkanlığı (KKTC).

Tablo 1 ve 2’de KKTC’de bulunan tüm müzelerin bölgelere göre ayrılmış bir şekilde son on yıllık ziyaretçi sayılarına yer verilmiştir. Bölgelerin genel olarak ziyaretçi sayılarına bakıldığında her geçen yıl yükseliş gösterdiği görülmektedir. Sadece 2016 yılında ziyaretçi sayılarında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 3: 2013-2017 Yılları En Çok Ziyaret Edilen 10 Müze

	ÖREN YERİ	2013	2014	2015	2016	2017
1	Girne Kalesi / Batık Gemi Müzesi	147.999	162.976	138.936	115.035	146.841
2	Barbarlık Müzesi	76.007	78.289	79.417	73.356	88.361
3	Bellapais Manastırı	68.886	70.094	64.014	60.915	75.976
4	Salamis Harabeleri	48.660	32.050	32.557	47.130	53.794
5	St. Hillarion Kalesi	59.227	56.853	56.324	35.172	43.085
6	St. Barnabas Müzesi	39.410	20.286	31.173	29.802	29.103
7	Barış ve Özgürlük Müzesi	48.318	50.270	37.173	27.770	24.861
8	Kantara Kalesi	17.569	9.693	12.393	15.165	12.683
9	Arkeoloji ve Doğa Müzesi	9.627	12.093	8.364	7.689	13.247
10	Milli Mücadele Müzesi	10.288	3.350	2.119	1.641	1.362

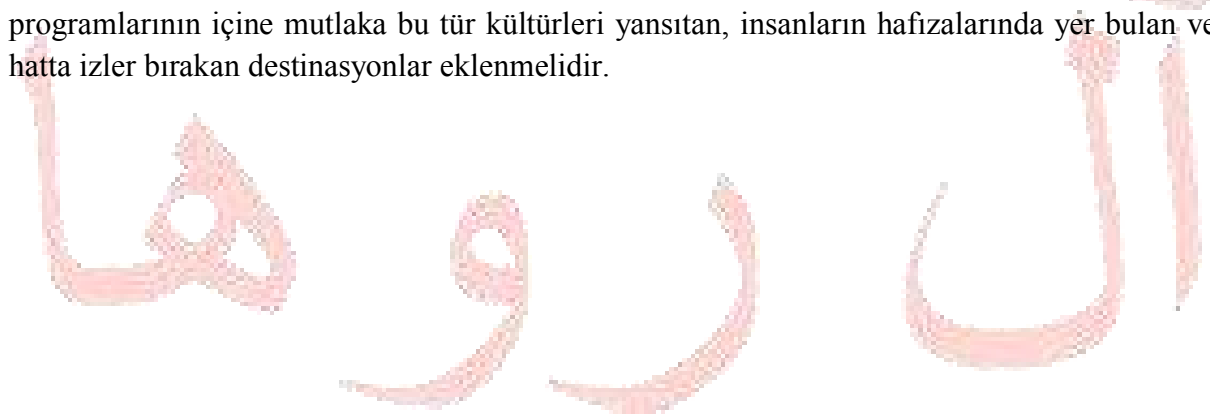
Tablo 1 ve Tablo 2’de KKTC’de bulunan müzelerin 2008-2017 yılları ziyaretçi sayılarına yer verilirken Tablo 3’de 2013-2017 yıllarında en çok ziyaret edilen 10 müzeye yer verilmiştir. Tablo 3, Tablo 1 ve 2 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Yıllar itibariyle incelendiğinde ilk 3 hiçbir değişiklik göstermemiştir. Barbarlık müzesi ikinci sırada yerini korumuştur. Ziyaretçi sayısına bakıldığında müzenin, KKTC turizmi açısından azımsanamayacak bir paya sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak ziyaretçi sayısında tüm müzelerde yaşanan düşüş Barbarlık Müzesi’ni de olumsuz yönde etkilemiştir. 2016 yılına kadar artış gösterirken 2016 yılında gerek Seyahat Acentalarının satış politikalarını ve tur programlarını değiştirmeleri gerekse ekonomik istikrarsızlık nedeni ile ziyaretçi sayılarında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. 2016 yılı sonlarında tekrar satış politikalarının ve tur programlarının değişmesi ile beraber ziyaretçi sayılarında artış 2017 yılı itibari ile gözlenmeye başlanmıştır.

SONUÇ

Alternatif turizmin diğer dallarına göre içinde barındırdığı negatif duygular sebebiyle farklılık gösteren karanlık turizm, uygulandığı destinasyonun, yöre halkının yaşanmışlıklarına dair ziyaretçiler üzerinde yoğun duygular bırakan bir turizm çeşididir. İnsanlar ait oldukları kültürlerin ve diğer kültürlerin yaşanmışlıklarını merak veya algılama duyguları ile ziyaret etmek isterler. Bu duygular içinde empati barındırırken insanları da karanlık turizme sevk etmektedir. Bu sebeptendir ki karanlık turizme olan ilgi her geçen gün artması beklenmektedir.

Barbarlık Müzesi, savaşın en çirkin yüzünü gözler önüne seren tam bir barbarlık örneğidir ki adı da buradan gelmektedir. Kıbrıs halkının yakın geçmişte yaşadığı vahşetin somut bir örneği olarak sergilenen kanıtlar, tüm dünyaya da yaşanan acı gerçekleri ispatlar niteliktedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nden alınan bilgiler ışığında Tablo 3'te de görüldüğü gibi yıllar itibariyle Barbarlık Müzesi ziyaretçi sayısında 2016 yılı dışındaki yıllarda artış gözlemlenmektedir. Bu durum da alternatif turizmin önemli bir alt dalı olan karanlık turizme olan ilginin artışı ile açıklanabilmektedir. Ziyaretçi sayılarını arttırabilmek için farklı çalışmalar yapıp, insanlar farklı kültürler hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca tur programlarının içine mutlaka bu tür kültürleri yansıtan, insanların hafızalarında yer bulan ve hatta izler bırakan destinasyonlar eklenmelidir.

KAYNAKÇA

Alaeddinoğlu, F., ve Aliğaoğlu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 215-225.

Göktürk, T. (2008). “Rumların Kıbrıs’taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi:1931 İsyanı, Öncesi ve Sonrası”, *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s.s. 335-363.

Gül, M., (1995). “Elviye-i Selase’nin Osmanlı Devletine İadesi ve Bazı Uygulamalar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:4, Sayı:15, s.368.

Kozak, A. M. ve Kama, S. (2015). Dark (karanlık) Turizmi Olarak Çanakkale, *8. Lisansüstü Öğrenci Araştırmaları Kongresi*. 3-6.

Lambert, T., Bounia, A.,(2012). War Museum and Photography, *Museum & Society*(2012), 10(3) 183-196. ISSN 1479-8360.

Sherry Liyanage J. Andres Coca-Stefaniak Raymond Powell , (2015), "Dark destinations – visitor reflections from a holocaust memorial site", *International Journal of Tourism Cities*, Vol. 1 Iss 4 pp. 282 – 298.

Şahin, İ., “Geçmişten Günümüze Kıbrıslı Rumlar: Dil, Din ve Kimlikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 39, Ağustos 2015, 340-353, s. 341.

Vatansever, M. (2012). “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 12, Özel S., 2010, s.1487-1530.

Yırık, Seyitoğlu (2014). “Karanlık Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında Sarıkamış” *Gazi Üniversitesi*, 15. Ulusal Turizm Kongresi, 754-755.

<http://www.eemd.gov.ct.tr/tr-tr/barbarl%C4%B1km%C3%BCzesi.aspx>, (erişim tarihi; 22.01.18).

DEVLETİN SINIRLARINDA YAŞAMAK: TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIR BÖLGESİ ÖRNEĞİ

LIVING IN THE BORDERS OF STATE: THE CASE OF TURKEY-GEORGIA BORDERLANDS

Kerem ÖZBEY

Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, ozbey-kerem@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, modern devletlerin egemenliklerini sembolize eden sınırların gölgesinde nasıl bir yaşamın sunulduğuna odaklanılmaktadır. Türkiye-Gürcistan sınırının ne tür bir özgül yapıya ve hangi içsel dinamiklere sahip olduğu bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, bu çalışmanın amacı, söz konusu sınır bölgesinde yaşayanların mevcut durumlarını tarihsel ve güncel boyutlarıyla resmetmektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada, üç farklı bağlama odaklanılmaktadır: Türkiye-Gürcistan sınırının özgül yapısı ve içsel dinamikleri, ulusal ve uluslararası göçler sonrasında sınır bölgesinde toplumsal yeniden yapılanması, günümüzde sınır bölgesinin mevcut durumu. Bu kapsamda, çalışmada, teorik tartışmaların yanı sıra Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde yapılan sistematik gözlemlere de yer verilmiştir. Sınırın toplumsal yaşam üzerindeki sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri Sarp, Kemalpaşa ve Hopa örnekleri üzerinden çok yönlü bir şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Sınır, Sınırdaki Yaşamak, Türkiye-Gürcistan Sınır Bölgesi

ABSTRACT

This work focuses on how life is presented in the shadow of the borders that symbolize the sovereignty of modern states. Turkey-Georgia border have what kind of specific structure and internal dynamics that which constitutes the main problematic of this study. In this problematic framework, the purpose of this study is to depict the current situation of the inhabitants of the border region with their historical and current dimensions. For this purpose, in this study, the focus is on three different contexts: specific structure and internal dynamics of the border between Turkey and Georgia, social restructuring in the border region after national and international migrations, the current state of the border region today. In this context, in study, theoretical discussions as well as the place was given to systematic observations made in Turkey-Georgia border. The social, cultural and economic impacts on the social life of the border have been analyzed in a multifaceted way through the examples of Sarp, Kemalpaşa and Hopa.

Keywords: State, Border, Living in Border, Turkey-Georgia Borderlands.

GİRİŞ

Sınırlar, modern dönemde devletlerin teritoryal alandaki egemenliğini sembolize eden hatlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern devletler, bu hatlar üzerinden kendi meşruiyet çerçevelerini oluşturmaktadır. Bir topluluk olarak ulusun, onun siyasal örgütlenmesini ifade eden ulus-devletin ve siyasal ve ideolojik hareketliliğinin tezahürü olarak ulusçuluğun inşası sınırlar üzerinden gerçekleşmektedir. Sınırların genelde sosyal bilimler, özelde ise sosyolojinin ilgi odağına dönüşmesinde bu temel motivasyon yatmaktadır.

Sınır bölgelerinde yaşayanlar açısından sınır, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Gündelik yaşamda kurulan toplumsal ilişki ve etkileşim tarzları sınıra dayalı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu açıdan devletin sınırlarında yaşamak, sınırları sosyolojinin temel bir inceleme nesnesi haline getirmektedir.

Bu çalışma, devletin sınırlarında yaşamının toplumsal izdüşümlerini analiz etmektedir. Bu amaçla çalışmada, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesine odaklanılmıştır. Bu sınır bölgesinde yer alan Sarp-Kemalpaşa-Hopa hattı, sınıra doğrudan temasın sağlandığı alanları oluşturmaktadır. Bu hat üzerinde yapılan gözlemlerin yer aldığı çalışmada, devletin sınırlarında yaşamının ne tür özellikler içerdiği vurgulanmaktadır.

1. SINIR VE SINIR BÖLGELERİ

Sınırlar, modern ulus-devletlerin yetki ve egemenlik sahasını belirleyen bir sosyolojik dinamik olarak cereyan etmektedirler. Yetki ve egemenlik nosyonlarının nerede başladığı ve son bulduğu sorusunun yanıtı olarak ortaya çıkan sınırlar, aynı zamanda toplumsal ilişki ve etkileşimin de temel belirleyicilerinden biri olarak işlevselleştirilmişlerdir. Toplumsal değişimle doğrudan irtibatlı olan sınırlar, bu anlamda sosyolojik bir boyuta sahiptirler (Özbey, 2017: 1468). Hastings Donnan ve Thomas M. Wilson'a göre sınır, devlet iktidarının uzamsal olarak ulaştığı en uç yerin, siyasal kontrol göstergelerinin ve devletin kendi içindeki veya devletlerarasındaki siyasal iktidar değişikliklerine ilişkin göstergelerin ifadesidir (Donnan ve Wilson, 2002: 86). Servet Karabağ'a göre ise sınırlar, harita ve arazide devletlerin yetki ve egemenlik hatlarını gösterirler. Bu hatlar boyunca devletler birbirleriyle fiziksel temas kurar ve işbirlikleri geliştirirler. Sınırlar aynı zamanda tartışma ve çatışmaların yaşandığı ve devletlerin birbirlerini derinden etkiledikleri hatlardır (Karabağ, 2014: 3). Joel S. Migdal'e göre ise, sınırlar, haritalar üzerinde yerleri bölen çizgiler olarak temsil edilen basit sınırlardan daha fazlasını iletme için kullanılmaktadır; sınırlar başka bir şey haline geldiği noktayı işaret etmektedir. Sınırlar, haritalarda görünen sınır bölünmeleriyle ya da bu konuda hiçbir harita üzerinde bulunmayan diğer bölen çizgilerle ilgili sembolik ve sosyal boyutları içermektedir (Migdal, 2004: 6). Bu bağlamda sınırlar, modern devletlerin çevresel organları olup, egemenliğin başlangıç ve bitiş noktalarını sembolize etmektedirler. Bu yönüyle sınırlar, sembolik bir değer taşımaktadırlar. Sınırların birer sembol işlevine sahip olduğunu, sınır bölgelerinde yaşayan insanlar üzerinden anlamak mümkündür. Çünkü sınır bölgelerinde

yaşayanlar, devlet iktidarının cisimleşmiş halini gündelik yaşam pratiklerinde doğrudan deneyimlemektedirler.

Latife Akyüz'e göre, sınır bölgeleri ulus-devletlerin egemenlik alanlarının başlangıcı ve sonudur. Bu nedenle ülkenin herhangi bir yerinden daha fazla güvenlik duvarlarına ihtiyaç duyulur. Bu bölgelerde yaşayan insanlar her daim dikenli teller, gözetleme kuleleri ve devriyelerle bir arada yaşamak zorundadır. Onlar için karşı taraftakiler, ötekiler yanbaşlarındadır. Her an düşmanla karşı karşıya olunan bir yerde devlete ve onun silahlı güçlerine daha fazla ihtiyaç duyulacaktır tabii ki. Ancak bu bölgeler aynı zamanda ulus-devletin egemenlik alanlarının sonudur dolayısıyla merkezde yaşanan her şey, yapılan her değişiklik en son bu bölgelere ulaşır. Bu içleme ve dışlama süreçlerinin bir arada bulunuşu, sınır bölgelerinin kendine haslığı ve sınır insanı olgusunu yaratan temel durumdur. Bu bölgeler ulus-devletin en fazla hissedildiği ama aynı zamanda ulusal kimlik kavramının en fazla tartışılabileceği yerlerdir (Akyüz, 2012: 139-140). Nermin Saybaşılı'ya göre, sınır bölgeleri aynı anda hem pürüzlü hem de düz mekânlardır. Sınırı koruyan askerler için ya da sınırla ayrılmış iki ülkenin devletleri için sınır bölgeleri pürüzlü mekânlardır, ya da öyle olmalıdırlar, öyle kalmalıdırlar. Diğer yandan bu tür sınır bölgelerinde hareket halinde olan ve sınırları kaçak olarak geçen insanlar yoluyla bu mekânlar kısa süreler için bile olsa düz mekânlara dönüşecektir (Saybaşılı, 2011: 70). Ramazan Aras'a göre ise, sınır, sınır bölgelerinde insanlar, mekânlar, gündelik hayat, ekonomiler, tarih, bilgi ve siyaset alanlarında meydana gelen çoklu değişimlerin, dönüşümlerin, kırılmaların ve kopuşların nasıl meydana geldiği sorusu daha fazla önem arz etmektedir (Aras, 2014: 17). Bu anlamda, sınır bölgelerinde yaşamak, esasında devlet sınırlarında yaşamak anlamına gelmektedir. Devlet sınırlarında yaşamamanın içerdiği çeşitli toplumsal izdüşümler bulunmaktadır.

2. DEVLETİN SINIRLARINDA YAŞAMANIN TOPLUMSAL İZDÜŞÜMLERİ

Devletin sınırları çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olduğu için, bu sınırlarda yaşamamanın pek çok toplumsal izdüşümleri bulunmaktadır. Bu izdüşümleri, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde yer alan Sarp, Kemalpaşa ve Hopa hattında yapılan gözlemlerden hareketle şu şekilde belirtmek mümkündür:

1. Devletin sınırlarında yaşamak, bir *kimlik inşası* sürecini gündeme getirmektedir. Sınırlar, biz/onlar, burası/orası, bu taraf/karşı taraf, içerisi/dışarı şeklinde kimlik ifade etme biçimlerini sürekli canlı tutmaktadırlar. Bu yönüyle sınırlar, kimliklerin inşa edildiği alanlardır. Bu bölgede yaşayanlar, sınırla kurdukları ilişkiler ve sınır üzerinden gerçekleştirdikleri deneyimler sonucunda kendi kimliklerinin inşasına katkı sunmaktadırlar. Bu bağlamda sınırlar, toplumsal ilişki ve etkileşim sahasını şekillendiren ve onu düzenleyen bir boyuta sahiptir.¹

2. Devlet sınırında yaşamak, söz konusu *sınırların özgül yapısı* dahilinde gerçekleşmektedir. Her devlet sınırı, içerdiği içsel dinamikler ve sahip olduğu özgül yapısı nedeniyle diğer devlet

¹ Sınır ve kimlik ilişkisi hakkında Bkz. Tekin, 2014; Akyüz, 2014; Özbey, 2016.

sınırlarından farklılaşmaktadır. Bu anlamda, her sınır bölgesinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Türkiye-Gürcistan sınırının özgül yapısı, iki farklı sosyo-politik ve ekonomik sistemin kesişiminde yer alıyor olmasıdır. Bir tarafında sosyalizmin, diğer tarafında ise kapitalizmin yer aldığı Türkiye-Gürcistan sınırı, bu yönüyle özgül deneyimler sunmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi boyunca Türkiye-Gürcistan sınırı iki farklı sistemin birbirinden ayrışmasını, bu dönemden sonra ise, birleşmesini sembolize etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte, sınır, iki farklı sistemin birbirinden ayrışmasından ziyade, birleşmesini sembolize eder hale gelmiştir.²

3. Devlet sınırlarında yaşamak, *güvenlikli bölgeler* temelinde gerçekleşen bir süreci içermektedir. Devlet sınırları, bir egemenlik sahasını temsil ettiğinden, bu sınır bölgelerinde güvenlik, kontrol, denetim mekanizmaları iç içe işlemektedir. Sınırlar genellikle güvenlikli bölgeler olarak kodlanmaktadır ve sınırı geçmek isteyenler açısından sınırlar, pek çok resmi prosedürleri içeren bir yapıya sahiptir. Alan yapılan gözlemler, Türkiye-Gürcistan sınırının da çeşitli güvenlik pratiklerinin işleyiş halinde olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkiye'den Gürcistan'a ya da Gürcistan'dan Türkiye'ye geçmek isteyenler, çok çeşitli güvenlik önlemleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu tür önlemler genellikle sınır kaçakçılığına yönelik bir işleve sahiptir. Ancak her ne kadar çok katı güvenlik önlemlerini içerse de Türkiye-Gürcistan sınırı, bir o kadar da kaçakçılığın icra edildiği mekânlara dönüşmektedir. Nitekim söz konusu sınır, sigaradan alkole, mazottan uyuşturucuya kadar uzanan geniş bir çizgide, çok çeşitli kaçakçılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekân haline gelmiş ve bu kaçakçılığın doğurduğu sosyal, ekonomik, kültürel vb. etkiler, Sarp, Kemalpaşa ve Hopa'da yaşayanların yaşamlarını doğrudan etkisi altına almakta ve burada yaşayanlar tarafından söz konusu kaçakçılığın olumsuz etkileri sıklıkla söze dökülmektedir.³

4. Devlet sınırlarında yaşamak, çok sayıda *göçmenle temas kurmayı* ve bu göçmenlerle ilişki ağları oluşturmayı içermektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesi çok sayıda göçmen açısından bir uğrak yeri ya da varış noktasıdır. Göçmenler, çok çeşitli nedenlerle sınır bölgelerinde yer almaktadırlar. Sözü edilen sınır bölgesinde bulunmalarının ana sebebi, enformel sektörde istihdam olmak, bu anlamda çalışma hayatının bir parçasına dönüşmektir. Yasadışı/kayıtdışı/kaçak göçmenler, sınır bölgelerindeki ekonominin yeni aktörleri olarak ön plana çıkmaktadırlar. Genellikle işgücü piyasasının farklı işkollarında yer almaktadırlar. Düşük statülü işlerde, düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Çalışma hayatında ucuz işgücü kaynağına dönüşmektedirler. Büyük çoğunluğu çalışma ve oturma izni olmadan piyasaya eklenmektedir. Buradan hareketle, devlet sınırlarında yaşamak, göçmen kimliğine sahip insanlarla doğrudan muhatap olma anlamına gelmektedir. Sınır bölgeleri kayıtdışı istihdam alanlarına dönüşmektedir.⁴

² Sınırların özgül bir yapıya sahip olduğu konusunda Bkz. Balibar, 2002.

³ Sınır bölgelerinin güvenlik boyutu hakkında Bkz. Akyüz, 2012; Özbey, 2016.

⁴ Sınır bölgelerinde ve daha genel anlamda göçmenler ile enformel ekonomi, kayıtdışı istihdam ve çalışma hayatı ilişkileri hakkında Bkz. Abadan-Unat, 2006; Toksöz, 2006; Erder, 2007; Lordoğlu, 2007; Özbey, 2016.

5. Devlet sınırlarında yaşamak, *sosyal hareketliliğin ve tabakalaşmanın* kendisine geniş bir alan bulduğu bölgelerdir. Bir diğer ifadeyle, sınır bölgeleri sosyal hareketlilik açısından bir kaynak konumundadır. Özellikle sınır bölgelerine yapılan ulusal ve uluslararası göçler, bu bölgelerdeki sosyal hareketliliği görünür hale getirmekte ve onu akışkan kılmaktadır. Türkiye-Gürcistan sınır bölgesi de, göçlerle birlikte sosyal hareketliliğin yoğun olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Alanda yapılan gözlemler göstermektedir ki; Gürcistan'dan Türkiye'ye geçenler ya da Türkiye'den Gürcistan'a geçmek isteyenler, Sarp sınır kapısında uzun kuyrukların ve bekleme alanlarında kalabalıklaşmanın oluşmasına neden olmaktadır. Gürcistan'da işsizlik, yoksulluk ve geçimsizlik sorunları yaşayan pek çok göçmen işçiler, ağırlıklı olarak Türkiye-Gürcistan sınırına en yakın bölgelere, yani sınır bölgelerine göç ederek çalışma hayatına dâhil olmaktadır. Genellikle işgücü piyasasındaki tabakalaşma sistemi içerisinde alt tabakalarda kendilerine yer bulan göçmen işçiler, birer ucuz işgücü olarak görülmekte ve düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadırlar. Kemalpaşa'da tekstil/konfeksiyon sektöründe, Hopa'da ise tarım, inşaat, orman, taşımacılık, seks ve eğlence sektörlerinde istihdam edilen göçmen işçiler, bu sayede sınır bölgelerindeki sosyal hareketliliğin ana kaynağına dönüşmektedirler. Bu nedenle, sınır bölgelerindeki sosyal hareketliliğin oluşumunda, göç olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan, göç ve sosyal hareketlilik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ulusal göçler üzerinden de anlamak mümkündür. Alanda yapılan gözlemler şunları göstermektedir: Kemalpaşa ve Hopa'daki işgücü piyasası Türkiye'nin çok farklı bölgelerinden insanları içeren bir boyuta sahiptir. Kemalpaşa'daki tekstil/konfeksiyon sektöründe çok sayıda Hataylı ve Batmanlı işverenler bulunmaktadır. Bu işverenlerin hizmetinde ise, Gürcü kadın işçiler çalışmaktadır. Benzer şekilde, Hopa'daki tarım, inşaat, orman ve nakliyecilik sektörlerinde Gürcü erkek işçiler çalışmakta, bu işçileri çalıştıranlar ise Hopalı işverenlerdir. Hopa'daki seks ve eğlence sektörlerinde çalışanlar, Gürcü, Rus ve Türk Cumhuriyetlerinden kadınlar iken, bu kadınların müşterileri arasında Erzurum ve Rizeli olanların sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Bu nedenle, sınır bölgelerindeki işgücü piyasası, ulusötesi ölçekte bir sosyal hareketliliği ve tabakalaşmayı içeren mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

6. Devlet sınırlarında yaşamak, *göçün kadınlaşması* sürecine tanıklık etmektir. Bu anlamda, devlet sınırlarında yaşamının önemli bir yönü de, kadınların kamusal alanda eskiye nazaran daha fazla görünür olmalarıdır. Özellikle göçmen kadınlar, bu görünürlüğü daha fazla artırmaktadır. Sınır bölgelerindeki enformel sektörde kayıtdışı istihdam olmanın sunduğu koşullardan faydalanan önemli bir toplumsal kesim de, göçmen kadın işçilerdir. Göçmen kadın işçiler, işgücü piyasasına dâhil olarak göç sürecinin ve sınır bölgelerinin temel aktörü konumuna ulaşmaktadırlar. Günümüzde kadınlara özgü mesleklerin artması ve erkeklerin yaptığı pek çok işi bugün kadınların da yapıyor hale gelmesi, göçmen kadınların kamusal alanda daha fazla görünür olmasının temel nedenlerindedir. Bu bağlamda, günümüzde

⁵ Kuramsal düzeyde sosyal hareketlilik ve tabakalaşma konusunda Bkz. Ünal, 2016. Göçmenlerin işgücü piyasasındaki sosyal hareketliliği konusunda Bkz. Abadan-Unat, 2006; Toksöz, 2006; Erder, 2007; Lordoğlu, 2007; Castles ve Miller, 2008, Özbey, 2016.

göçlerin ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri de, kuşkusuz göçün kadınlaşmasıdır. Göçün kadınlaşması süreci, göç sürecinde kadınların nesne olmaktan çıkıp özne konumuna dönüşmesidir. Bir diğer ifadeyle, göçmen kadınlar, göç kararının alınmasından göç sonrası çalışma hayatında hangi sektörlerde çalışacaklarına, ne kadar ücret aldıklarından bu ücretle kaynak ülkede ailesinin ve akrabalarının nasıl geçimini sağlayacağına kadar pek çok alanda söz sahibi olmuşlardır. Günümüz dünyasında meydana gelen göçlerin büyük çoğunluğunun ana karakterine bakıldığında, geçmişle kıyaslandığında, bugün artık kadınların da erkekler gibi göç etme iradesini kendisinde buldukları görülmektedir.⁶

7. Devlet sınırlarında yaşamak, *etnik kimliklerde çeşitliliğin* giderek arttığını görmektir. Çünkü sınırlar, iki ulus-devleti birbirinden ayıran hatlar olmanın da ötesinde, çok sayıda ulus-devlete mensup bireylerin hayat bulduğu alanlardır. Bu alanda yer almanın ortaya koyduğu ana sonuç ise, etnik kimliklerde çeşitliliğin gün yüzüne çıkmasıdır. Alanda yapılan gözlemler şunları göstermektedir: Sarp, Kemalpaşa ve Hopa'da, uluslararası göçlerle birlikte Gürcüler, Ruslar, Ukraynalılar, Kazaklar, Özbekler, Azeriler vs. yer alırken, ulusal göçler sonucunda ise, Türkler, Kürtler, Lazlar, Gürcüler, Hemşinliler ve Lomlar (Poşalar) vs. yer almaktadırlar. Bu tablo şunu göstermektedir: göçler, sınır bölgelerinde etnik kimliklerdeki çeşitliliği artırmaktadır. Bu çeşitlilik, kuşkusuz sınır bölgelerini kozmopolit bir mekâna dönüştürmektedir.⁷

SONUÇ

Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde yer alan Sarp, Kemalpaşa ve Hopa'da yapılan gözlemler, devletin sınırlarında yaşamanın çok farklı yönleri olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönlerden birincisi, kimlik inşasıdır. Sınır ve kimlik arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koyan bu sonuç, sınır inşasının esasında kimlik inşası olduğunu göstermektedir. İkincisi, sınırların özgül bir yapıya sahip olduğudur. Her devlet sınırı biriciktir, kendisine has özelliklere sahiptir, bu bakımdan diğer sınırlardan ayrışır. Üçüncüsü, devlet sınırlarının güvenli bölgeler olmasıdır. Bütün sınırlar öyle ya da böyle, güvenli bölgeler tesis etmeyi hedeflemektedirler. Denetimleri sıklaştırırlar, hareketliliği kontrol ederler, eylemleri gözetlerler. Buna karşın aynı sınırlar, kaçakçılık faaliyetlerinin serimlendiği mekânlar olarak ön plana çıkarlar. Sadece göçmenler kaçak değil, aynı zamanda göçmenlerin göç ettirdikleri ürünler de kaçaktır. Diğer bir ifadeyle, kaçakçılık, sınır bölgelerinde doğrusal değildir, çok katmanlı, çok yönlü ve pürüzlüdür. Dördüncüsü, göçmenlerle temasın yoğunluğudur. Günümüzde sınır bölgeleri, göçmenler tarafından esir alınmıştır. Devlet sınırları adeta göçmenlerle muhatap olmakta, bu sınır bölgesinde yaşayan yerli halk, göçmenlerle birlikte yaşama mücadelesi vermektedirler. Bu açıdan göçmenlerin çok fazla olduğu sınır bölgelerinde, yabancı, öteki, onlar, göçmenler, çalışanlar gibi kelimeler daha sıklıkla

⁶ Göçün kadınlaşması hakkında Bkz. Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009; Özbey, 2017. Kadınların görünürlüğü hakkında Bkz. Buz, 2009.

⁷ Göç ve etnik kimliklerde çeşitlilik konusunda Bkz. Castles ve Miller, 2008; Abadan-Unat, 2010; Toksöz, 2006; Tuna ve Özbek, 2012.

kullanılmaktadır. Beşincisi, sınırların sosyal hareketliliğin ve tabakalaşmanın alanlarına dönüştüğünü göstermesidir. Bu da kuşkusuz dördüncü ile doğrudan irtibatlı bir şekilde, diğer bir ifadeyle, ulusal ve uluslararası ölçekteki göçlerin sonucunda şekillenmektedir. Göçmenler, sınır bölgelerinde işgücü piyasasına eklemlenmekte ve çalışma hayatının bir parçasına dönüşmektedirler. Ekonomik nedenlerle göç ederek farklı iş kollarına dahil olan göçmenler, sınır bölgelerinde sosyal hareketliliğin ve tabakalaşma örüntülerinin oluşmasına neden olmaktadır. Altıncısı, göçün kadınlaşması olgusunun oluşmasıdır. Küresel göç hareketliliğinin en önemli özelliği, göçmenlerin büyük bir bölümünün kadınlardan oluşmasıdır. Erkeklerin belirleyici olduğu göçlerden, kadınların daha fazla görünür olduğu göçlere doğru bir dönüşüm yaşanmakta ve bu dönüşüm sonuçları sınır bölgelerinde somut bir hal almaktadır. Bu anlamda göçün kadınlaşması olgusu, göç, sınır ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği alanda görülmektedir. Yedincisi ise, sınır bölgelerinde etnik kimliklerin çeşitliliğinin giderek artmasıdır. Özellikle ulusal ve uluslararası göçler sonucunda bu çeşitlilik sınır bölgelerinde var olmakta ve bu durum, sınırları kozmopolit bir mekâna dönüştürmektedir. Sonuç olarak, devlet sınırlarında yaşamak, çok boyutlu bir sosyolojik süreci içermektedir ve bu yaşam, dinamik, karmaşık ve çok katmanlı bir yapı arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akyüz, L. (2012). “Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa: Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Analizi”, *Karardı Karadeniz*, Der. Uğur Biryol, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, L. (2014). “Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri”, *Sınırlar ve Türkiye’de Sınır Çalışmaları, Toplum ve Bilim Dergisi*, 131: 84-104.
- Aras, R. (2014). “Türkiye’de Sınır ve Sınır Bölgeleri Çalışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Mukaddime: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 15-37.
- Balibar, E. (2002). *Politics and the Other Scene*, London and New York: Verso.
- Buz, S. (2009). “Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadınların Görünürlüğü”, *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(11): 40-50.
- Castles S. ve Miller M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev. Bülent Uğur Bal & İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Donnan, H. ve Wilson, T. W. (2002). *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, Çev. Zeki Yaş, Ankara: Ütopya Yayınları.

- Erder, S. (2007). Yabancısız' Kurgulanan Ülkenin Yabancıları, *Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, Der. F. Aylan Arı, İstanbul: Derin Yayınları.
- Karabağ, S. (2014). *Jeopolitik Açından Sınırlar*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Lordoğlu, K. (2007). Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler, *Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, Der. F. Aylan Arı, İstanbul: Derin Yayınları.
- Migdal, J. S. (2004). Mental Maps and Virtual Checkpoints: Struggles to Construct and Maintain State and Social Boundaries, *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*, Edt. Joel S. Migdal, Cambridge, Cambridge University Press.
- Özbey, K. (2016). Sınır Kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye Günübürlük İşgücü Göçü - Hopa Örneği, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özbey, K. (2017). Sınıra Sosyolojik Bakmak: Türkiye Gürcistan Sınır Bölgesinde Yaşayanların Sınırı Algılama Biçimleri ve Sınır Deneyimleri, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 18-20 Mayıs 2017, Alanya/Antalya.
- Saybaşı, N. (2011). *Sınırlar ve Hayaletler: Görsel Kültürde Göç Hareketleri*, Çev. Bülent Doğan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekin, F. (2014). *Sınırın Sosyolojisi: Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tuna, M. ve Özbek, Ç. (2012). *Yerlileşen Yabancılar: Güney Ege Bölgesinde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü*, Ankara: Detay Yayınları.
- Ünal, A. Z. (2016). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009), Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2(1): 13-28.

İMPARATORLUK YÖNETİMİNDEN CUMHURİYET YÖNETİMİNE İSTANBUL

Doç. Dr. M. Salih MERCAN
Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, msmercan@beu.edu.tr

Özet

Türkiye büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın ilgasına karar verilmiş olması ülkenin her tarafında ve bilhassa İstanbul'da heyecanlı kutlamalarla karşılanmıştı. Bu karardan sonra hiçbir hükmü ve mevkii kalmayan ve esasen gayri meşru olan Tevfik Paşa hükümeti, iki günlük bir tereddüitten sonra 4 Kasım'da toplanmış, durumu bir daha gözden geçirmiş ve istifaya karar vermişti. Bu arada Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir kumandan idi.

Rafet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmış ve İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı.

Refet Paşa İstanbul'a vardığı gün, milli hükümetin ilk mümessili tanınarak karşılaştığı muazzam tezahürattan çok güzel istifade ederek, hala İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerine, Babıâli'ye ve Padişaha rağmen bu güzel şehrimizi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir vilayeti halinde, anavataına bağlamaya muvaffak oldu. Bu sırada Şarkı Trakya'nın tahliyesi de devam ediyordu. Edirne Valiliğine Şakir Bey (Kesebir) tayin edilmişti. Rafet paşa'ya İstanbul'da yapılan büyük karşılama merasimi ve paşanın fazla heyecana kapılarak sık sık irat ettiği hitabeler, Ankara'da ve bilhassa Büyük Millet Meclisinde bazı mebusların lüzumsuz ve aynı zamanda manasız kıskançlığa sebep olmuştu. Askeri mahdut olmakla beraber bir kısım mebuslar:

-Refet Paşa bu beyanatları hangi salahiyetle yapmaktadır? Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin salahiyetine nasıl tecavüz edebilir? Diyorlardı. Bu mebuslardan biri Ali Fuat Paşa'ya da meseleyi açmış:

Öyle değerli paşam, siz de her halde böyle düşünüyorsunuz. Diyecek olmuştu. Ali Fuat Paşa, bu mebusa belki biraz sert fakat susturucu bir cevap vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Refet Paşa, İstanbul, Trakya,

Abstract

Turkey in every part of the country have decided to reign, and in particular the abolition by the National Assembly was met with great exciting celebration in Istanbul. After this darkness, Tevfik Pasha's government, which had no provisions and positions and which was essentially illegitimate, gathered on November 4th after a two-day hesitation and decided to resign. In the meantime, after the Mudanya Conference, two important issues remain to be resolved. One of them was the delegation to be sent to the peace conference and this delegation was the person who would preside. The second point is that the song was about the delivery of Thrace. Extraordinary powers will be brought to this task with nobody, and the whole of Turkey should be especially recognized and loved Istanbul. Mustafa Kemal Pasha and Rauf Bey had seen Rafet Pasha as well. They had received parliamentary approval by presenting the parliament. Rafet Pasha was a commander who had found fame with the services of the National Struggle.

Rafet Pasha had also received some instructions from Mustafa Kemal Pasha about his mandate in Istanbul. The telegraph about the summit of the Grand Vizier Tevfik Pasha together with the Peace Conference reached Ankara. This telegraph will be a factor in determining the lifting of the reign. Rafet Pasha had seen this telegram and agreed with Mustafa Kemal Pasha about the attitude he would wear in Istanbul, especially about the reigns and the caliphate, and he also received some instructions from Mustafa Kemal Pasha about his mandate in Istanbul. The telegraph about the summit of the Grand Vizier Tevfik Pasha together with the Peace Conference reached Ankara. This telegraph will be a factor in determining the lifting of the reign. Rafet Pasha had seen this telegram and agreed with Mustafa Kemal Pasha on the attitude he would wear in Istanbul, especially on the words of the reign and the caliphate authority.

The day Refet Pasha arrived in Istanbul; he succeeded in connecting the motherland to the occupation forces still in Istanbul, in the province of the Grand National Assembly, despite the Babylonians and the Padisha, by taking advantage of the tremendous appeal that the national government recognized as the first deputy. . In the meantime, the song continued to be released in Thrace. Şakir Bey (Kesebir) was appointed to the Governor of Edirne. The great welcome ceremony held in Istanbul to Rafet Pasha and the frequent revelations of the pasha, which were often gained with excitement, caused unnecessary and at the same time unnatural jealousy of some of the mobs in Ankara and especially in the Grand National Assembly. Military limited as well as a number of mebusters:

How does Refet Pasha make these declarations? How can it rape the authority of the Grand National Assembly and the government? They said. One of Such a change of pashas, you always think that way. She had a speech. Ali Fuat Pasha, perhaps a bit stiff but silent answer to this call. these deputies also opened the issue to Ali Fuat Pasha;

Keywords: Grand National Assembly of Turkey, Rafet Pasha, Istanbul, Thrace

Giriş

Mudanya Konferansından sonra, çözümlenecek iki önemli mesele daha kalmıştır. Bunlardan biri sulh konferansına gönderilecek heyet ve bu heyete başkanlık edecek şahsın tayini idi. İkinci husus ise, Şarkı Trakya'nın teslimi meselesi idi. Fevkalade yetki ile bu vazifeye getirilecek kimse, bütün Türkiye'nin ve bilhassa İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, Rafet Paşa'yı münasip görmüşlerdi. Meclise arz ederek, meclisin onayını almışlardı. Rafet Paşa, Milli Mücadelede hizmetleri ile şöhret bulmuş bir komutandı.

Refet Paşa, İstanbul'daki vazifesi hakkında Mustafa Kemal Paşa'dan bazı hususi talimat da almıştı. Bu sıralarda, Sadrazam Tevfik Paşa'dan sulh konferansına beraberce gidilmesi hakkındaki telgraf Ankara'ya ulaşmıştı. Bu telgraf saltanatın kaldırılmasını belirleyen bir unsur olacaktır. Rafet Paşa bu telgrafi görmüş, İstanbul'da takınacağı tavır, bilhassa saltanat ve Hilafet makamına dair sarf edeceği sözler konusunda Mustafa Kemal Paşa ile anlaşmıştı.¹

Mudanya Mütarekesi, 15 Ekimde yürürlüğe girdiği için Refet Paşa hazırlıklarını suretle yapmış ve karargâhını kurmuştu. Beraberinde yüz yirmi kişilik bir maiyet bir jandarma bölüğü de bulunacaktı. Paşa, 19 Ekim 1922 Perşembe günü heyetine tahsis edilen Gülnihal vapuru ile Mudanya'dan merasimle uğurlandı.

İstanbul ecnebi işgalinde ve Sultan Vahdettin ile hükümetinin güya yönetimi altındaydı. Fakat Müslüman halk, artık kendilerini zafere götürecek Milli Mücadelecilerin temsilcisini karşılamak için bunları unutmuştu. İşgalciler, karşılama manzarasını hayretle izliyordu.²

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı, yeni Türkiye Devleti'nin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile egemenlik haklarının millete ait olduğunu öngören takrirler verildi ve Milletvekili takrirlerinin en önemlisi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyen takriri oldukça önemlidir. Çünkü bu önerge üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Saltanat kaldırılacak, hilafet makamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin belirleyeceği esaslar dâhilinde Osmanlı Hanedanı üyelerinden, ilim ve irfan sahibi bir zatın seçilmesi karar altına alınacaktır. Bu arada konuya önemli bir değişiklik getirecek **Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle 78** arkadaşının, Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiğini ve yeni Türkiye Hükümetinin onun vârisi bulunduğuna ve Makamı Hilâfetin esaretten kurtarılacağı konusunu içeren bir takrir vermiş ve takrir, Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1922 tarihindeki toplantısında gündeme alınmıştı. Bu önergeye göre Halife ile Saltanat birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılıyor, padişahta yalnız halifelik unvanı kalacaktı. Önerge mecliste okununca ciddi olarak muhalif bulunan bir gurup ortaya çıktı. Muhaliflerin başında Mersin Milletvekili Albay Selahaddin ve Samsun Milletvekili Ziya Hurşit Bey vardı. O günkü görüşmeler karşılıklı tartışmalarla geçti ve sonuca bağlanamadı 1 Kasım 1922'de konu yeniden mecliste tartışmalara yol açınca Mustafa Kemal Paşa Türk ve İslam tarihinde geçen olaylardan örnekler vererek hilafetin saltanattan ayrılabilceğini, egemenliğin ve milli saltanat makamının, Büyük Millet Meclisi olabileceğini savunan geniş bir açıklamalarda bulundu. Bunun üzerine konunun incelenmesi görevi Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa), Şeriye ve Adliye Encümenlerinden kurulan karma bir komisyona verildi. Burada yapılan müzakerelerde, özellikle hocalar, hilafetin saltanattan ayrılamayacağına dair, bir takım iddialarda bulundular. Bu gibi iddiaları daha önce hararetle reddeden milletvekilleri ortaya çıkmayınca, müzakereleri

¹-Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007, I-II, s. 151

²-Cebesoy, a.g.e. s. 151

izleyen Mustafa Kemal Paşa, karma komisyonu uyarmak ve etkilemek zorunda kaldı.³”Burada toplananlar, meclis ve herkes, sorunu tabi görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine gerçek, usulü dairesinde, ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir”. Dedi. Bu sert açıklama karma komisyon üzerinde yeterli etkiyi gösterdi ve hemen bir kanun tasarısı hazırlanarak aynı günde meclisin ikinci oturumunda oy birliği ile kabul edildi.⁴ Böylece iki buçuk yılı aşan bir süreden beri fiili olarak mevcut olan milli irade kanunla da teyit edilmiş oldu

Saltanatın kaldırılması ile birlikte saltanat kabinesinin, de hemen görevine son vermesi gerekiyordu. Ancak Padişah Vahdettin’in bu olupbittiyi kabulde gösterdiği tereddüt kabineye de sirayet etmiş ve ne yapacağını kestiremeyerek, birkaç toplantı yaptıktan sonra, 4 Kasım 1922’de istifanamesini, kanunen mevcut olmayan padişah’a vermişti. 5 Kasım 11922 günü, daha önce İstanbul’a gönderilmiş olan Büyük Millet Meclisi’nin fevkalade temsilcisi Refet Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa’nın istifasından sonra meydana gelen yeni durumu Anakara’ya bildirmekle beraber diğer taraftan da Babiâli’ye yerleşmiş, kendi tabiri ile “Saltanat’ı Milliye” idaresini İstanbul’a fiilen tesis etmişti. Zabıta, Belediye ve Adliye’den sonra diğer resmi teşekküller mümessilleri de toplu halde Babiâli’ye gelerek milli idareye biat ettiklerini bildirmişlerdi. Bunları, cemiyetler ve diğer teşekküller takip etmişti. Nezaret müsteşarları da talimat almak üzere Paşa’ya başvurmuşlardı. Refet Paşa’nın başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Bu sırada İstanbul’un idare şekli hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin talimatı da İstanbul’a gelmiş bulunuyordu.⁵

Refet Paşa, İşgal Kuvvetlerine, Babali’ye ve Padişah’a rağmen Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin bir vilayeti halinde anavatana bağlamaya muvaffak oldu.⁶***Ancak Refet Beyin İstanbul’a gelişi kadar, İstanbul’daki çalışmaları da Meclis’in gündemi konu olmuştur. Refet Paşa’nın Trakya’yı teslim almak üzere görevlendirilmesi ve İstanbul’a gelerek göreve başlaması konusunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki görüşme-tartışmalar yaşanmış ve konuyla ilgili birçok öneriler verilmiştir. Refet Paşa’nın İstanbul’a gelişi ve çalışması ve İstanbul’un yönetimiyle ilgili hususlar aşağıda verilmiştir.***

TBMM Hükümeti’nin İstanbul’un Yönetimine El Koyması

6 Kasım 1922’deki birleşimde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey söz alarak, 4 Kasım geç vakit Trakya’yı Hükümetimiz ve Başkumandanımız adına teslim almaya memur Refet Paşa’dan aldığı telgrafi okuyordu. İstanbul kabinesinin saat 42de istifa ettiğini bildirmiştir. Okunan telgraf ve konuyla ilgili görüşmeler aşağıda verilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, 4.11. 1338’de geç vakit, Trakya’yı Hükümetiniz ve Başkumandan namına tesellüme memur olan Refet Paşa arkadaşımızdan şu telgrafi aldım

“İstanbul kabinesi bugün saat 4 sonra da istifa etmiştir.”

SALÂHATTİN BEY (Mersin)-Başkumandanlık namına tesellüm ne demektir

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz izah edeyim. Yaptığımız mukavelename mucibince oraya bir Kumandan gönderdik. Kâfimi?

SALÂHATTİN BEY (Mersin)- Şahıs namına mı tesellüm ediliyor, yoksa Hükümet namına mı? Soruyorum.

³- Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Anakara, 1969, II/IV, s. 111

⁴-Tüzel, a.g.e s.111

⁵- Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2007, s.186

⁶-Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005, s.525

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Aynı zamanda her ihtimale karşı orada fiilî bir kumandanın bulunmasını elzem gördük. Böyle bir sıfat ve unvan vermeğe mecbur olduk. Hükümet ve Başkumandan namına, Trakya'yı tesellüme memur Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile icap edenlere tebligat icra etti

İstanbul'un İdare şekli Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Talimatı⁷

Madde 1. — Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 teşrinisanide ittihaz edilen mukarrarat üzerine; Büyük Millet Meclisinin tanımadığı teşkilâtın İstanbul'da tatili faaliyet eylemesi ve Şehremaneti ve İstanbul Vilâyeti Meclisi İdare heyetlerinin Ankara' dan talimata intizar eylediklerini beyan eylemeleri üzerine; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 4.11. 1338 zavalinden itibaren İstanbul'un idaresine vaziyet eylemiştir

Madde 2. — İstanbul, şimdilik. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına bir vilâyet olarak idare olunacaktır. Üsküdar, Çatalca, Beyoğlu mutasarrıflıkları İstanbul vilâyetine mülhaktır.

Madde 3. — İstanbul devairi merkeziyesi tatili faaliyet edecektir. Devairi mezkûre, memurin ve müstahdemlerinin ne suretle ifayı vazife edecekleri hakkında ayrıca talimat verilecektir.

Madde 4. — İstanbul devairi merkeziye; evrak, eşya ve nukutunun tahtı muhafazaya alınmasından her dairenin müsteşarı veya en büyük memuru ile müteselsilen şahsân mesuldürler. Bunlar ismen tanzif kılınacak ve 'isimleri bildirilecektir.

Madde 5. — Harbiye, Bahriye daireleri ile liman Riyaseti, Seyrüsefain İdaresi doğrudan doğruya, Ankara Müdafaa Milliye Vekâletine merbut olmak üzere müsteşarları tarafından idare olunacaktır. İstanbul Merkez Kumandanlığı, Polis Müdüriyeti, Jandarma Kumandanlığı ve Haliç Komodorluğu şimdilik doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaklardır.

Madde 6. — İstanbul'da bulunan bilumum kıtaatı askeriye Merkez kumandanlığına;

Madde 7. — Medarisi ilmiye ile bilcümle derecatı ile tedrisata kemakân devam ederek Ankara Umuru Şeriye Vekâletinde bulunan Tedrisat Müdüriyeti Umumiyesine malumat verecektir.⁸

Madde 8. — İstanbul mahallî evkafı, İstanbul Evkaf Müdürü tarafından idare olunarak Ankara Evkaf Vekâletine malumat verecektir.

Madde 9. — İstanbul vilâyeti ile işgal sahasında bulunan menatik hükkâm, memurin ve müstahdemini nizamiye, şer'iyeye, Tıbbî Adlî müessesesi, İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddeii umumiliğine merbut olarak, Büyük Millet Meclisinden sadır olan kavanîn dairesinde tarihi tebliğinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi namına sâdır olacak hükümler usulen doğruca Sivas'taki Mahkemei Temyize gönderilecektir. İstanbul Mahkemei Temyizi işarı ahire kadar ifayı vazifeden memnudur. Vazifelerine muvakkaten hitam verilmiş bulunan mahakim ve devairi adliyenin mümeyyiz ve başkâtiplerine sicil müdürü Şevket Beyefendinin nezareti altında birer kâtip tefrik edilerek mevcut kuyut ve dosyalarla nukut muhafaza ettirilecek ve bunlar emri muhafazadan şahsân mesul olacaktır, istinaf müddei umumiliği Adliye Vekâleti ile derhal tesisi muhabere ve emir telakki edecektir. İstanbul'da merci olarak Vilâyet makamını tanıyacaktır.

⁷ - Cebesoy, a.g.e. s.186

⁸ -T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, s. 1010

Madde 10. — İstanbul Vilâyeti mekâtibi iptidaiye ve taliyesi doğrudan doğruya Vilâyet Maarif Müdüriyetine merbut olacaktır. Maarif Vekâletine merbut Darülfünun ve şubâtı mekâtibi âliye ve Matbaai Âmire gibi müessesatı vesaire mevcut ve mer'î nizamnameler dâhilinde Maarif Vekâleti ile münasebet tesis edeceklerdir. Müzelerde. Matbaai Âmire, Maarif Nezareti, evrak mahzenlerinde ve depolarında mevcut sicilat ve eşya vesaire mahfuz katacak ve memurini aidesi bundan mesul tutulacaktır.

Madde 11. — Nafiaya merbut bilumum mekâtip tedrisatına devam edecektir.

Madde 12. — İstanbul vilâyetini, ziraat, baytariye, maden, sanayi ve ticaret muamelâtı vilâyet nezdindeki memurini aidesi tarafından rüyet edilecektir.

Madde 13. — Ziraat ve Ticaret Nezaretine merbut bakteriyolojihane, Halkalı Ziraat mektebi ve sanayi mektebi gibi müessesat mevcut ve meri nizamnameleri dâhilinde İktisat Vekâleti ile münasebet tesis edecektir.

Madde 14. — İstanbul müessesatı sıhhiyesi Ankara Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâletine tabidir. Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesinde mevcut nukut ve dosyalar İstanbul vilâyeti Sıhhiye Müdürünün mesuliyeti altında muhafaza edilecektir. Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi (muaveneti içtimaiye) Müdüriyeti namı ile Sıhhiye Vekâletine tabi olarak muhacirin umuruna bakacaktır.

Madde 15. — Maliye devairinin devamı zarurî olan işleri İstanbul defterdarlığına rüyet olunacaktır

Madde 16- İcra Vekilleri Heyeti kararına müstenit işbu talimatname 5 . 11 . 1338'de neşii tamim olunmuştur,⁹

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müstacelen ve muhtasarah Refet Paşa Hazretleri vasıtası ile İstanbul vilâyetine şimdi arz ettiğim gibi teşkilâtına ait talimatı derhal tebliğ etmiştik 4/5 gecesini. Aynı zamanda da devairi aidesinden, vekâletlerden bazı nikat hakkında tafsilen emirler ve talimatlar verilmektedir. Refet Paşadan aldığımız son telgrafta dünkü tarihlidir ki, bu emri derhal icap edenlere tebliğ ettiğini ve tatbikatına başladığını bildirmiştir¹⁰

Emaneti mukaddese hakkında da ayrıca emirler verilmiştir. Fakat meselenin nezaketi, kimin tarafından tatbik edileceği ve ne veçhile tatbik edileceği oradaki icra memurlarına terk edilmiştir. Onun için tafsilat arz edemeyeceğim.

Eski yöneticilerden bazıları son dakikaya kadar inatlarında devam etmişler. Fakat Büyük Millet Meclisinin bu duruma son vermiştir. Beyhude olarak Hükümet ismini taşıyan heyet ki mahalli idare tarzında telakki edilebilirdi. Bunlar son zamanlara kadar inatlarında devam etmişler. Teslim alınan idarelerde, bunlar emir telakki edinceye kadar mahkemeleri kapamışlar Maliye Vekâleti yalnız hastane ile ittihaz buyurduğu mukarrerat neticesinde İstanbul'da bulunan hükkâm ve memurini maliye vazifelerinde meşru olarak devam edemeyeceklerini anlamışlar ve derhal Büyük Millet Meclisine müracaatla tebligatını aldıkları zaman zannedirim ki, elan mütereddit imişler. Fakat hasta ihtiyacını temin edebileceği o da bir kararla tespit etmiş ve teriyatı kesmiştir. Onun için İstanbul heyeti istifaya mecbur kalmıştır. Malumatı mütemmim de budur. Yani kendileri Büyük Millet Meclisinin emirlerini aldıklarında zannedirim ki, halen mütereddit imişler. Fakat milletin hakikî kuvvetinin, meşru

⁹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

¹⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1011

kuvvetinin nerede olduğunu müdrük bulunan memurin hakikati görmüş ve o suretle işe mübaşeret etmişlerdir. Ve o suretle Hükümet ıskat edilmiştir.¹¹

HÜSEYİN RAUF-BEY (Devamla) — Aynı zamanda Hariciye Vekâletiniz İstanbul'da Hamit Bey vasıtası ile düveli itilafiye mümessillerine şimdi aynen arz edeceğim şifahî takririni göndermiştir.

Der saadette Düveli İtilafiye Mümessillerine

Türkiye'de şahsî saltanatın ilgası üzerinde İstanbul halkının vicdanı millîden feveran eden tuğyan ile anavatan idaresine iltihak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini tesis eylediklerini ihbar ile kesbi şeref eylerim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul vilâyetinde temini asayiş ve idarei umur için devairi aidesine evamir ve talimatı lâzime ita eylemiştir. Ordularımız, Mudanya konferansında tayin olunan huduttan ileri geçmeyeceklerse de İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bilfiil teessüs etmesi ile asayiş ve inzibatı temin; münhasıran Hükümeti mezkûreye teveccüh ettiğinden Şarkî Trakya'ya olduğu veçhile tarafımızdan İstanbul'a dahi inzibat memurin ve kıtaatının gönderilmesine ihtiyaç olduğu müsellemdir. Bu vaziyette düveli itilafiye kıtaatının İstanbul mıntakasında devamı ikametine lüzum ve imkân görülmeyeceğini kuvvetle ümit etmekteyim. Bu münasebetle Lozan Sulh Konferansının netayici müsbete vermesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin halisane ümitleri cümlesinden bulunduğunu beyan ile kesbi şeref eylerim.¹²

5 Teşrinisani 1338

T. B. M. Meclisi Hariciye Vekili

İsmet

RAUF BEY (Devamla) — Hariciye Vekili yazıyor. Bu nota da itilaf mümessillerine tebliğ edilmiştir. Fakat henüz bir cevap alınamamıştır. Malumu âliniz vaziyet biraz muğlaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin imanı, en layetegayyer akidesi ve bunun için tekmil kuvvetlerini tamamen istimal edeceği bir şey varsa, o da müstakillen idarei hükümet etmektir, Gayemiz ve hedefimiz budur. Bunu temine sonuna kadar çalışacağız. Ancak vaziyet muğlaktır diye demin arz ettim. Çünkü Mudanya Konferansı ile bir de vaziyeti mahsusa vardır. İkisini telif ile sakat vaziyete girmeden ciddiyet ve aynı zamanda hüsnü niyetle halle uğraşıyoruz. Muvaffakiyet cenabı haktandır. Şu muhakkaktır ki. Hükümetimiz behemehal müstakillen icrayı hükümet etmelidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi iştirak kabul etmez ve edemez. Bu bapta gelecek malumatı da peyderpey arz ederim.¹³

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Mudanya mukarreratının tarafımızdan ihlâl edildiği dermeyeranma karşı Hükümet ne düşünüyor? Muhasımlarımız, bu meselede dermeyeran değil, her şeyde her şeyi dermeyeran ederler. Ve bize her türlü takayyutta bulunuyorlardı. Bizim tarafımızdan sebebiyet verilmiş miydi? Muhasım adama (yasin) okunmaz. Ona mukabele etmek için elimizde ne gibi vesait ve tedbirler varsa onu kullanacağız. Fakat şimdiden o ne söyleyecektir? Bunu bilmiyoruz. Tabii, muhasımlarımız her türlü ifsadatta ve her türlü teşebbüsatta bulunacaklardır. Fakat biz de bunlara karşı her türlü tedbiri almaya çalışıyoruz. Allah'tan muvaffakiyet temenni ederiz. Sonra İstanbul'daki kuvvetleri defetmeden; hâkimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmak doğru mudur? Buna da tabii hakimiyeti milliyeyi kontrol altında bırakmayı kabul etmiyoruz. Arz ettiğim not ile de onu kabul etmediğimizi tebliğ ettik.

¹¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922), III, 1012

¹²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922), III, 1012

¹³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922), III, 1012

Fakat evvelce de arz ettiğim nota vaziyeti münasebeti ile mesele muğlaktır. Çalışacağız ve inşallah muvaffak olacağız¹⁴

Bayazid Mebusu Şevket Beyle rüfekasının, Refet Paşanın beyanat ve salâhiyeti hakkında icra Vekilleri Heyeti Riyasetiyle Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Vekâletlerinden istizah takriri

REİS- Efendim, Heyeti Vekileden bir istizah takriri vardır; okunacak :

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine¹⁵

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti âhiresi dolayısıyla İstanbul 'un TB'Bİ idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, mevcut kanunlar hilâfında birtakım icraat ve harekatta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizami sükût ile hiçbir muameleye teşebbüs etmedikleri Meşhud olan icra Vekilleri Reisiyle Hariciye, Dahiliye ve Maliye vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. — Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derece şümulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasi ve idari maksat ve gaye?

2. — Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında, İstanbul'da bir Hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu Hükümeti (Heyeti Vekilece) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı Hükümet pahayı müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. — Kanun vaz'ı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın Gümrük Resmi hakkındaki Kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı Hükümet ne vaziyet almıştır?¹⁶Balâda serd edilen imevad hakkında tasrih edilen vekiller taframızdan acilen cevabî İzahat verilmesini teklif eyleriz.

17 Teşrinisani 1338

Bayazid	Bitlis	Erzurum
Şevket	Yusuf Ziya	Salih
Erzurum	Lâzistan	Canık
Süleyman Necati	Osman	Emin
Erzincan	İçel	
Hüseyin	Haydar Lütfü	

REİS — Efendim, bu istizah takririnin üçüncü maddesine tevafuk eden ikinci bir istizah takriri daha var. O da okunacak:

Riyaseti Celileye

¹⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III, 1015

¹⁵- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yüz kırkıncı İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s.551-552

¹⁶-T.B.M.M. zabıt ceridesi, Yüz kırkıncı İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, 551

11 Teşrinisani 1338 tarihli ve 29 numaralı Tanin gazetesinde neşrolunan Refet Paşanın beyanatında Gümrük Tarife Kanununun bazı mevaddını tadil ettiğini, pirinç, şeker, un, margarin gibi eşya üzerinden alınan Gümrük Resmini tenzil eylediğini beyan etmektedir. Hükümeti mutlakada bile hükümdaran Heyeti Vekilenin reyini almaksızın Kavanini mevzuayı hotbehot tadil ve hükümden ıskat etmek hakkına malik olmadığından Refet Paşanın hareketi Meclisin hukuku sarihasına tecavüz olduğundan derhal azli icap ederken Hükümetin sükûtu, vaziyeti tasvip manasını ifade ettiğinden keyfiyetin tasrihini Heyeti Vekile Riyasetinden istizah eylerim.

16 Teşrinisani 1338

Diyarbakır Mebusu

Hacı Şükrü

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, İstanbul meselesine, Refet Paşanın ahval ve harekâtına dair rüfekadan bazıları Heyeti Vekile Riyasetinden, Dahiliye Vekâletinden, Hariciye ve Maliye Vekâletlerinden istizah için tahrir vermişlerdir. Bu istizah Heyeti Âliyenizce kabul edilmiştir. Cevabını her suretle vermeye amadeyiz. Fakat Ziya Hurşit Bey biraderimizin salonda bir takım propaganda yaptığını işittim. İstizah meselesi bugün mevzubahis olan mesele yalnız o istizahta, o tahrirde münderiç olan mesaildir. Heyeti Celileniz bunu kabul etmiştir. Bunun haricinde bir takım mesail vardır. Bunlara da her zaman cevap verebiliriz. Alenî celsede bunlara ait sizlere cevap vereceğim. Yalnız bilmediğim bir mesele hakkında bugün burada bir takım sualler sorarsanız, ben neden istizah olduğumu bilmeden nasıl cevap yerebilirim? Bir gün tayin edersiniz, o gün münakaşa ederiz. Yoksa benim bilmediğim bir mesele hakkında size şunu soracağım, bunu soracağım, bu dakikada cevap vereceksiniz demek doğru olamaz.¹⁷

Ali Fethi Bey'in konuşmasından sonra gizli oturum yapılarak konunun görüşülmesi kabul edilmiştir. Bu kararın alınması üzerine Bayazıt Mebusu Şevket bey ve arkadaşları imzalarını geri çektiklerini beyan etmişlerdir. Bu durum şöyle gelişmiştir.

REİS — Beyazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekasının... ŞEVKET BEY (Beyazıt) — Ben imzamı geri aldım.¹⁸

REİS — O halde Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyle rüfekasının istizah tahrirlerini okuyoruz:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Trakya'yı tesellüme memur iken İstanbul'un vaziyeti ahiresi dolayısıyla İstanbul Reisi idaresinde görünen ve Meclisi Âlinin kanaati, kavanîni mevcudesi hilâfında bir takım icraat ve harekâta bulunduğu anlaşılan Refet Paşanın harekâtı vakıası muvacehesinde iltizamı sükût ile hiç bir muameleye teşebbüs etmedikleri meşhut olan İcra Vekilleri Reisi ile Hariciye ve Dahiliye ve Maliye Vekillerinden zirdeki mevaddı istizah eyleriz:

1. Refet Paşaya verilen salâhiyetin mahiyet ve derecei şümulü ve bu salâhiyetin ne taraftan verildiği ve kendisine Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihindeki siyasî ve idarî maksat ve gaye?

¹⁷- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

¹⁸- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 20 Teşrinisani (Kasım) 1338 (1922), XXV, s. 1071

2. Refet Paşa Heyeti Vekile Reisi tarafından Mecliste okunan talimat hilâfında İstanbul'da bir hükümet teşkil etmekte ve gazetelerdeki beyanatında da bu hükümeti (Heyeti Vekile) unvanıyla tavsif etmekte olduğundan gerek bu tarzı tavsif ve gerek bu tarzı hükümet Paşayı Müşarünileyhin mezuniyet ve salâhiyeti cümlesinden midir?

3. Kanun vazı ve mevzu kanunların tadil ve ilgası münhasıran ve yalnız Büyük Millet Meclisinin hukuk ve salâhiyeti cümlesinden iken Refet Paşanın gümrük resmi hakkındaki kanunu tadil ve gümrük tarifesinde tenzilât icra etmesi ne suretle tefsir ve telif edilebilir ve buna karşı hükümet ne vaziyet almıştır? Balada serdedilen mevadda, tasrih edilen vekiller tarafından acilen izahat verilmesini teklif eyeriz.¹⁹

17 Teşrinisani 1338

Erzincan	Canik	Lâzistan	Bitlis
Hüseyin	Emin	Osman	Yusuf Ziya
Erzurum	Erzurum		İçel
Süleyman Necati	Salih		Haydar

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Efendim haşbel zarure vazifesi gayrı muayyen, fakat namahdut mesuliyeti seve, seve deruhte etmiş olmak itibariyle bugün bu husustaki maruzatımı celsei hafiye olduğundan tekmil üryanlığıyla Heyeti Celilenize arz edeceğim. Şüphesiz Heyeti Âliyeniz de vicdanınızla ve pek münevver olan efkârınızla mütalâa buyuracaksınız. Tabii pek musip bir karar ittihaz buyuracaksınız. Yalnız şunu arz etmek mecburiyetindeyim ki müdafaa etmek üzere bu kürsüye çıktığım hakikat ve ahvalin Heyeti Vekilenize cebrettiği, menafii memleket noktai nazarından cebrettiği vazife icabatıdır. Ne şahsı müdafaa edeceğim ve ne de prensibi müdafaa edeceğim. Bunu da söylemeyi bir vazifei vicdaniye addediyorum. Efendiler, istizahların ve bundan evvel verilen suallerin esasını bir cümle ile telhis etmek lâzım gelirse zannediyorum ki Refet Paşanın İstanbul'daki harekâtı kayıt ve şarta tabi değildir. Kanunları tağyir edecek hotserâne hareket ediyor merkezindedir zannedirim. Bilmem telhis edebildim mi? (Hay hay sadaları) Heyeti Vekilenizin noktai nazarını kemali teessüfle arz ediyorum. Bu hususta istizah sahibi olan arkadaşlarımla hali ihtilâftadır. İşte bu ihtilâfin sebebini arz edeceğim. Arkadaşlar, malumu âliniz ordularımız muzafferden bir taraftan Bahrisefit sahiline, bir taraftan Boğaz tarafına üçüncü koldan da Kocaeli Şibhiceziresine yanaştığı vakitte malum olan surette Mudanya'da bir konferans inikat etti. Orada bazı mükarrerat ittihaz edildi ki - Meclisi Âlinizce malumdur, bu mükarrerat mucibince Trakya'da Meclisi Âlinizin kavanîni ile idare edilebilmek üzere millî hudutlarımız dâhiline girdi. Allah'a hamdı senalar olsun. Fakat aynı mukavelenin sarih maddelerinden biri de Trakya'ya asker geçirmemekle mükelleftik. Heyeti Vekileniz Mudanya mukavelenamesinin sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe ve sulh müzakeratı başlayıncaya kadar geçen zaman zarfında meri olacağını nazarı dikkate alarak gerek bu geçen zaman zarfında ve gerek sulh müzakeratı devam ettiği müddetçe her türlü ihtilâf at bertaraf edilmek üzere tedbir ittihaz edildiği gibi inkitai münasebet de olabileceği ihtimalini düşünerek buna karşı da tedbir düşünmek mevkiinde idi. Geçenlerde alenî celselerin birinde veyahut kısmen alenî, kısmen hafî celsede arkadaşlardan bazılarının istizahına karşı kapalı olarak cevap vermiştim. Bu celsede hakkı müdafaa noktai nazarından mecbur oluyorum, arz edeceğim. Efendiler, inşallah muvaffak olacağız, müzakeratı siyasiyemizde herhalde Misakı Millîmizi tamamen istihsal edeceğiz. Fakat aksini de düşünmek herhalde zannedirim menafii milliye

¹⁹- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, S. 1071

zarurettir. İhtilâf zuhur ettiği anda Trakya'mızı müdafaa etmek için ordu geçiremeyeceğiz ve belki bir müddet için de geçiremeyiz. Orası bomboş kalırsa Yunanlıların Karaağaç taraflarındaki tahavvülâtı malum olan müzakerat dolayısıyla Balkanlardaki tahavvülât vesaire bir günde vaziyeti aleyhimize çevirebilir. Bunun için biz Trakya'da hafî tertibat ittihazına mecburuz. Bu mecburiyet ise Trakya'ya memur edilmesi lâzım gelen arkadaşın bu noktai nazardan tetkiki ve intihabı zaruretini bize ayan olarak göstermiştir. Tetkik ettik. Bu gibi hususlarda mücerrep olan ve bu hususta vücudundan istifade edilebileceği bizce malum olan Refet Paşayı bu vazife ile tanzif ettik. Efendiler, Refet Paşayı oraya Kumandan unvanıyla göndermedik. Çünkü Mudanya mukavelenamesine mugayir hareket etmiş olurduk. Ordu bulunduramayacağımız bir yerde kumandan bulunduramazdık. Aynı zamanda Refet Paşayı Trakya'ya vali diye de gönderemedik. Çünkü Meclisi Âlinizin kabul ettiği kanunlar mebuslukla valiliğin bir şahıs üzerinde içtima edemeyeceği merkezindedir. Bunu yapmak ve aynı zamanda bir surette göndermemiz lâzım gelirdi ki : İcabında askerî ve mülkî kuvvetleri ve tekmiil vezaifî bir elde toplayalım. En az zamanda en kuvvetli müdafaa tertibatı yapalım. Bunu temin etmek lâzımdı. İşte bu noktai nazardan Refet Paşaya verdiğimiz sıfat, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandanlık mümessilidir.²⁰

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Fevkalâde mümessil...

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arz edeceğim, müsaade buyurun. Lütfen istima buyurun. Her türlü istizahınıza cevap vereceğim. Hiç bir şey saklı değildir. Celse de hafidir. Evet efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mümessilidir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi namına Trakya'yı tesellüm edecektir. Bir mülki memurdur. Başkumandanlık mümessilidir. Çünkü: Mütareke şeraiti mucibince Trakya'daki askerî harekâtın murakıbidir, bu suretle de mümessildir. Yani şekli haziresini ve batınîsini telife çalışarak bundan daha münasip sıfat ve salâhiyet bulamadık. Refet Paşa bu vazifeyi deruhte ederek hareket etti ve İstanbul'a gitti. Bazı rüfeka İstanbul'a gitmesinde mahzur olduğunu ifade buyurdıklarını işittim. Evet efendiler, olabilirdi. Fakat hepinizin malumudur ki Trakya'nın tesellümü tarih itibariyle kademelere taksim edilmiştir. Muayyen zamanda muayyen mıntika teslim edilecek, o ikmal edildikten sonra diğer bir muayyen zamanda, muayyen bir mıntika tesellüm olunacak ve bu suretle bütün Trakya havzai hükümetimize dâhil olmuş bulunacaktır. Bu zamanlarda mülkî idarenin teessüs ve askerî idarenin refi yine bu tarihler arasındaki fasılalara inkisam etmiştir. Bunların hepsinin tertip ve tanzimi düveli İtilâfiye namına Mudanya mukavelenamesine vazı imza eden müttefin Generallerle olacaktır. Bu müzakeratın hepsi müttefik Generallerle icra edilecekti. O müttefik Generallerin bulunduğu yer de İstanbul idi. Bu itibarla Refet Paşanın İstanbul'a gitmesi zarurî idi. Refet Paşa İstanbul'a gittikten sonra hâsıl olan vaziyetin tetkikine gelince: Efendiler; Refet Paşanın - zannedirim telhisin arz ettiğim hususattan anlamış olacağınız veçhile - vazifesi batınen askerî, zahiren siyasî... İşte bu itibarla Refet Paşa İstanbul'a çıkar çıkmaz ahalinin emsali görülmemiş bir surette Refet Paşa vasıtasıyla Meclisi Âlinize karşı azim tezahüratı ve merbutiyeti görüldü. Refet Paşayı Büyük Millet Meclisinin ve onun hükümetinin mümessili olarak telâkki eden ahali, onun şahsına gösterdiği hürmetle zannedirim. Meclisi Âlinizin gayelerini tebcil ve takdis ettiğini göstermiştir.²¹

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu tezahürat üzerine Refet Paşadan sualler soruldu ve sorulan sualler de senelerden beri düşmanın maddî, manevî, hususî tazyiki, tertibatı desaisi altında inleyen İstanbul ahalisinin ayan olarak fikirlerine kadar girmemiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazettiği kavanin ve prensipler etrafında Refet Paşaya arz ettiğim

²⁰ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1073

²¹ - T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

gibi vazife itibariyle, mebus olmak itibariyle, hu vatanın evlâdı olmak itibariyle, Meclisi Âlinizin kanaatine müşterek bulunmak itibariyle bunlara cevap vermiştir. Cevapları - matbuatta da manzuru âliniz olmuştur daha ilk defa olarak bu kadar açık söylenilmiştir. Bunu, mütemadiyen suale maruz kalan tefsir ettirilmek için müracaata maruz kalan Refet Paşa tekrar etmiş, izah etmiş ve tefsir etmiştir. Evet efendim; bu esnada hepinizin malumu olan sulh konferansına davet meselesi ve bu davet notasının tevhit ettiği evza ve binnetice ittihaz edilen mukarrerat malumdur. Tekrara hacet yoktur. İstanbul'da evvelâ adliyenin, bilâhare maliyenin terki faaliyet etmesiyle mevkiini terke mecbur kalan İstanbul heyeti, her şeyi yüz üstüne bırakmış ve İstanbul haklı başsız, tam manasıyla - başsız kalmıştı. Aramızda ise işgal kuvvetleri vardı. Mudanya mukavelesine merbuttuk. Fiilen ve bilkuvve vaziyet edemedik. Refet Paşa - zannederim bundan evvel Heyeti Âliyenize arz edilmişti mesuliyeti der uhde ederek işe vaziyet etmiş ve derhal Hükümetinize haber vermiştir. Şimdilik efendiler Refet Paşa Trakya askerî ve siyasî vazifeye mükellef iken arz ettiğim zarureti mutlaka yüzünden İstanbul umuruna da karışmıştır. Ve öyle muhlik bir zamanda vaziyet etmeye mecbur olmuştur ki ufak bir tereddüt, ufak bir teenni İstanbul'un her zaman maruz kalması ihtimali olan elim avakibi intaç edebilirdi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu zaruret karşısında bu mühim vazifeyi deruhde eden ve derhal merkeze malumat veren Refet Paşaya, Hükümetiniz, evvelâ Heyeti Âliyenize de okunan talimatnameyi ve en mühim bir iki fıkrasını arz ettiğim talimatnameyi göndermiştir. Heyeti Âliyenizce malum olan talimatname, Hükümetin ve devairi merkeziyenin ilgası üzerine tehassül eden vaziyetin nasıl islah edileceğini gösteriyor. Diğer cihetten vaziyetin müşkülâtı nazarı itibara alınarak arz ediyorum ve tekrar ediyorum arkadaşlar, ileriden beri iktisadiyatı % 85, % 90 derecesinde Hıristiyanlar elinde bulunan ve mütarekeden beri denebilir ki % 100 tamamen ecnebi ve Hıristiyan murakabesinde bulunan İstanbul'un her an onların arzusuna ram olabilecek bir vaziyette bulunuşu ilk nazara aldığımız bir şekildir. Yani ecanip istedikleri anda İstanbul'u herhangi bir noktayı nazardan tehyiç, tekdit ve iğzap edebilirlerdi. Bir fesat ika edip halk arasında bir kıtal ica edebilirlerdi. Ahaliyi açlığa mahkûm ederek isyan ettirebilirlerdi. Hulâsa arkadaşlar, Heyeti Vekile ariz ve amik düşündükten sonra şu iki fıkrayı göndermiş ve kendisini vaziyete mecbur kılmıştır ve Meclisi Âlinize karşı mesuliyeti kabul etmiştir Arz ediyorum ve zannediyorum ki, hükmünüz bu iki fıkra üzerine olacaktır. Hükmünüze kemali hürmetle riayet ediyoruz. Ahvalin fevkalâdeliğine nazaran İstanbul'un vaziyetine yüksekte nezaret etmek ve mecburiyet görününce mukarrerat ittihaz edip bize malumat vermeye üzere salâhiyet verdik.²²

HÜSEYİN RAİF BEY (Devamla) — Evet, burada görülüyor, değil mi efendim?.. Efendim; hata denilmeyecek, isticalin ihdas ettiği bir yanlışlığı tashih etmiştir. Kanununuzu tadil etmemiştir. Eğer öyle hata etmiş olsalardı, esbap ve icabıyla Heyeti Âliyenize arz etmek ve hatayı da tashih ve affetmek de bir vazifedir. Fakat böyle değildir. Beyler; İstanbul idaresinin ne kadar ani ve seri bir surette merkeze intikal ettiği malumu âlinizdir. Bir akşam yemekten sonra oturduk, herkes dairesine ait şeylerden bahsetti. Bu kavanimizin tatbikinin hududu esasiyesi itibariyle temini idi. Bu meyanda tabii kavanînin rüsumata ait aksamının tatbiki da düşünülür ve gayet doğru olarak emir verildi. İstanbul'daki memurini hükümet, bu meyanda rüsumat memurları tabiatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kavanîni belki bilenler varsa da bir an içinde derhal kavrayacak veçhile meleke sahibi insanlar lâzımdır.²³ Bu emir gider gitmez derhal tatbik olundu. Bu meyanda mekulât, iaşe vesaireye ait aksam da aynen tarifei asliyenin beş misli olmak... (On beş misli, hayır beş misli sesleri) Ne ise, beş, on beş misli olmak üzere tatbik ve ilân etti. Efendim, İstanbul berren Avrupa'ya

²²- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1074

²³- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1077

merbuttur. Behren vesaiti ecnebiyeye müftekir ve nüfusu iki milyona yakın ve içinde Rus ve muhasım devletler tebaası dahil olmak üzere her devletten mühim adette insanları yaşatan ve besleyen bir şehirdir. Pekâlâ bilirsiniz ki bu iki milyon insanı - iki milyona yakın insanı besleyebilmek için yegâne membalarda, vesitiyle ambarlarıyla ecanibin elinde olan merkezlerdedir. Arkasındaki mıntika Trakya'dır. Burayı düşmanların suretle yaktıkları ve ne derecede kahpece tahribat yaptıkları, ne derece vahşiyat yaptıkları hatırı âlinizdedir. İstanbul memurları hakkında maruzatta bulunurken, bir beyanname neşrini arz ederken, Meclisi Âlinizden rica ederken İstanbul'un iktisadi icap edeceği zaruretler karşısında bazı tedbiri müstaceleye de teşebbüs edilmek lâzım olduğunu arz ettim. İşte efendiler bu zarurettten Hükümeti Milliyemiz aleyhine İstanbul'da Hıristiyan'ları, düşmanları Müslüman ve Türk unsur arasında bazı kısım müfsitleri biraz daha hafif ve zayıf kalplileri tehyic ve teşvik ederek bir fesat ocağı ihzar etmek ve onu işgal etmek merkezindedir. Çünkü derhal ekmekte birinci günü azîm bir fark gösterdi. Bundan azîm surette müteessir olan fukara kısım idi. (Yani Müslümanlardı sesleri) Şüphesiz Müslümanlar ve onların fukarası idi. Bir kaç gün daha devam edeydi avakibi elimesi muhakkak idi efendiler. Refet Paşa buna karşı ne yapmıştır efendiler, yaptığı iş bundan ibarettir. Gümrük tarifesinin tatbikine dair olan maddesinin sarahatini nazarı dikkatte tutun, «-İlânından bir ay sonra tatbik edilecektir» kaydı vardır, bir ay olmamıştır ve bu suretle vaziyeti idare etmiş, bir tehlikenin önünü almış, eğer hatası bu kadar telâkki edilirse ben de deruhte ediyorum ve birlikte Heyeti Âliyenize zaruret emretti diyorum ve itizar ediyorum. Buna vicdanınız ne derse insafınız ne emrederse onu yapınız.²⁴

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim, malumu âliniz askerlikte de zannederim böyle fevkalâde vaziyetin idaresi için... Mülkiye idaresinde de fevkalâde vaziyetlere karşı fevkalâde tedbir alınırken bir insanın her noktâ nazardan her hususu mükemmelen bilmesi imkânsızlığı karşısında bazı tedbir alınır. Ve bu tedbire müracaatla en az zararla vaziyet kurtarılıyor. Ve ahvali adıye şekline inkılâp eder. Ondan sonra vesaiti adıye ve makime ile idare edilir. İstanbul vaziyeti nazarı dikkate alınırsa arz ettiğim ve tafsile çalıştığım ve ümit ederim ki, izah edebildiğini vezaif ve eşkâlin icap ettirdiği askerî, mülkî, siyasî, (Adlî sesleri) adlî, malî, hulâsa bir devletin idaresinde herhangi şubeler varsa onların hepsi çok yakından ve gayet seri tebeddüle maruz olmak üzere bu işle meşgul olmak zarureti vardır. Meselâ ne gibi efendim? Kapitülâsyonları ilga ediniz diye emir vermek... Kapitülâsyonlar, adlîdir, malîdir. Kapitülâsyonlar asırlardan beri İstanbul'a yerleşmiş, 'kök salmıştır, kol salmıştır. Şu halde efendiler, verdiğimiz bu emri tatbik ederken Refet Paşaya kendi nefesine ve İlmine istinat edip de yanlış adımlar ata idi mi, daha muvafık olurdu? Yoksa hiç bir salâhiyeti olmayıp ta meziyeti 'ilminden, ihtisasından ibaret olan birtakım namuskâr insanlara «Sen bu işte benim müşavirim ol» diye bir teşkilât yapıp ta onlarla istişare ettikten sonra mı daha iyi idi.²⁵

Hüseyin Rauf Bey'in açıklamalarına karşı 21 Kasım 1922 tarihinde, Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve rüfckası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Beyin; İstanbul ahvaline ve Refet Paşanın harekâtına hareketi hakkında Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dâhiliye ve Maliye vekillerinden istizah takriri vermişlerdir. Bu takririn konuyla ilgili önemi nedeniyle bazı mebusların takrir hakkında beyanatları şöyledir:

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis): İstanbul'un Mudanya'dan sonra başlayan vaziyetinin ufak bir tarihçesini yaptı, Refet Paşanın harekâtını, menakibini, hidematını, bir lisanı tebcille tezkâr etti. Binaenaleyh yukarı, aşağı bir tarihçe ile bir menkıbe vücuda geldi, kanaatime göre; pek muhterem arkadaşım 'istizahın, etrafında gezdi, içerisine girmedi, temas etti ve fakat çekildi. Her ne olursa olsun bendeniz beyanatı âlilerini parça; parça tahlil ile nazarı dikkati calıp,

²⁴-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

²⁵-T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III, S. 1076-1077

içindeki hakayiki çıkarıp nazarı dikkati âlinize arz edeyim. Fakat evvel beevvel müsaadei âlinizle muhterem arkadaşımın Riyaset ettiği Hükümetin umumî kelimelerle bir taslağını çizeceğim.

Muhterem arkadaşlar; kanun hâkim olsun, kanunu hâkim kılan bugün bizim her günkü temelimiz, bu kavliyet sahasından bir defa fiiliyata intikal edince nazarlarımız önünde bu temenninin ve abus çehreler gören muamelâtı umumiyemizin seyir ve cereyanına bakanlar bu temenninin hayal, bir hayali muhal, hayali serap olduğuna kani oldum. Çünkü, ekser muamelâtımızda, bilhassa mesaili mühimmimizde kanundan ziyade şahısların âmil ve müessir olduğu görüldü. Çünkü mühim işlerimizi memur ettiğimiz şahısların pek lâübaliyane ve pek bigâne hallere davrandığı nazarlara çarpıyor. Bu hal ve harekât bu mütevali. müstevli harekât her gün nazarlar önünde mütecelli ve müteessim iken şayanı teessüf dür ki; hiç bir nazarı dikkati celp etmez. Olduğu gibi ve gelişi güzel, evet gelişi güzel gelir, geçer, kırar, döker. Evet işte; pek muhterem Rauf Beyefendi; o vakit gözlerimiz önünde şu levha teecessüm eder. Kanun sakın ve samit, mütevazı, müteceviz, mağrur, mağdur, sernigün, kimden kime şekva...²⁶

Acaba, bu mütevali, müstevli hal ve harekât karşısında bir biganelik, bu laubalilik... Hal ve harekât karşısında bu biganelik bu laubalilik, bu nazarı dikkati celp etmemek neden mütevellittir? Efendiler; bu cevabını veremeyeceğim mühim sualdir. Burasında sükût edeceğim. Yalnız mütehayyir kaldığım bir nokta vardır. Bu hal ve harekâtı mübalağa, kanaatine, fedakârlığına vatanperverliğine itimat ettiğim muhterem Rauf Beyefendinin Riyaset ettiği bir Hükümetten sudur ve zuhur ediyor. İhtimal ki hata ediyorum. Rauf Beyefendinin kanaatleriyle beraber muhat olduğu zaruret ve mecburiyetlerle ölçmek lâzımdır. Mehaza geç kaldı. Burada hem muhterem Rauf Beyefendinin beyanatı âlilerini parça parça tahlil etmek ve hem de bu husustaki mevcut olan kanaatimi, bu hususta mevcut olan hakikati açmak ve dökmek için, müsaadenizle asıl mevzua gireyim: Muhterem arkadaşlar; mevzuu müzakere, mevzuu istizah olan şey Refet Paşanın bu son defa başlayan devrei faaliyetini gazae sütunlarında iyiden iyiye takip eden tetkik edenlerden birisi de bendenizim. Bütün hal ve harekâtını affınıza mağruren iki kelime ile arz edeyim, iki kelimedede toplayacağım. (Askercesine) bir askerın harekâtıyla bir diplomatın, bir siyaset adamının, bir idare memurunun harekâtı arasındaki farkı nazarı dikkati âlinize arz ederim, takridatınıza terk ederim. Mahaza taşıdığı unvan ve sıfat ile hal ve harekâtı arasında o kadar derin bir zıddiyet mevcuttur ki o hal ve hareketi gözden geçirmesek bir devrei tevakkuf geçirmemek imkânsızdır. Efendiler; Refet Paşanın hizmete gönderilmesine matuf - ortada? bir şikâyet yok -. Şikâyet - itiraf buyrulduğu veçhile - Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşedilmiş olmasına mebnidir. Zannedersen salâhiyetini, hukukunu kıskanan her hangi bir arkadaşımızın bu hakkıdır, hakkı sahihidir. Muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki. musaraatan Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet bahşetmek ıztırarında kaldık, düşündük, taşındık mesuliyeti üzerimize aldık, bu fevkalâde salâhiyeti verdik. Siz bilirsiniz arkadaşlar... Bu belîğ, bu fasih itiraf karşısında benim diyecek pek az sözüm vardır. Muhterem arkadaşım buyurdular ki, biz verdik, fevkalâde salâhiyeti biz verdik. Bizde yok idi de, sizin salâhiyetinizi, sizin haberiniz olamadan, aldık verdik. Şimdi sizden istimdât ediyoruz, siz bilirsiniz. Bu demektir. Çünkü salâhiyeti dairesinde olan bir salâhiyeti istimdadı icap ettirmez.²⁷

Binaenaleyh nazarı dikkatimi celbeden, mesuliyeti üzerimize aldık verdik cümlesidir. Bendenize göre bu cümle zabıttadır. Çünkü müsmir, müçtemi; belki salâhiyet verdiği zamanlarda müçtemi olan bu Meclisi Âlinin haberi olmadan onun salâhiyetini alıp başkasına

²⁶ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁷ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

vermek, ona fevkalâde salâhiyet vermek, zannedersem doğru değildir. Bu - Atlarına mağruren, tabirim mazur görülsün - çaldın ise malı miriyi çaldın demektir.

Arkadaşlar, ihtimal ki yanlış anlamışım, fakat kanaatime göre kulağımızın dibinde bu şada bize şöyle bağıyor, şöyle haykırıyor; Salâhiyetinizi aldık, verdik, hukukunuza tecavüz ettik. Bilmem ki bu tecavüz karşısında Meclisi Âli tahammül gösterecek mi?

Malumu âlinindir ki, Başkumandan Paşa Hazretlerine, Başkumandanlıkla beraber, bir çok salâhiyet bahsetmiştik. Müşarünileyh Hazretleri, bu kabil salâhiyetin bir zata tevcihinin muvafık olmadığı hakkında bizzat bu kürsüde beyanatta bulundu. Bu salâhiyetleri bizzat reddetmek gibi bir büyüklük gösterdi. Demek ki bu salâhiyetler bir kişiye, bir zata tevcih edilemez, ve edilmediği hakayıktandır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Verilemez.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşaya vazife tevdi ederken unvan, sıfat aradık. Münasip olarak (Mümessilliği) bulduk. Zannedersem muhterem Rauf Beyefendi zühul ediyorlar. Çünkü Rauf Beyefendinin buyurdıkları veçhile, Refet Paşaya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Mümessilliği verilmiş değil, Büyük Millet Meclisi Mümessili Fevkalâdeliği verilmiştir. Efendiler; işte... İşte Refet Paşanın matbuata olan ve imzalan altında bulunan tebligatı... Müsaadenizle okuyayım.²⁸

12.11.1338

İstanbul'daki muhtelif dairelerin ve şubatının İstanbul veya Ankara'daki mercileri taayyün ettiğinden bundan böyle her türlü evamir ve talimat için doğrudan doğruya işbu mercilere müracaat lâzımdır.²⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İstanbul Fevkalâde Mümessili Refet

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Esası bir daha okur musunuz? Lütfen!

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — (Refet Paşanın beyannamesini tekrar okudu.) Binaenaleyh bunu okuduktan sonra bunu bir vesika olmak üzere Makamı Riyasete takdim ediyorum. (Refet Paşanın beyannamesini havi olan gazeteyi Riyasete takdim etti.) Efendiler, matbuatın bu kabil tebligatı resmîyeyi tahrif ve tağyir edeceğine ihtimal vermiyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Tekzibi vardır, ikinci bir gazetede belki tekzip olunmuştur.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Eğer böyle bir tahrif, böyle bir tağyir yapılmış olsaydı tabiidir ki, Refet Paşa esbabı kanuniyeye müracaat etmekle beraber, o tebligatı, o tağyirâtı, o tahrifatı tahsili ve ve tekzip edecek ve mahkemeye de müracaat edecekti. Bu tekzip ve tashihin vaki olmamasına binaen kanaatime göre Refet Paşa İstanbul'da Büyük Millet Meclisinin Mümessili Fevkalâdesidir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Bab teşkilâtı var, görmedin mi, gazetede?..

REİS — Sonra söylersiniz Osman Bey, rica ederim.

²⁸ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

²⁹ -Tevfik Bıyıkoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992, s. 459

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bu Meclisi Ali, isterse herhangi bir zata, arzu buyurursa kendisini temsil salâhiyetini, sıfatını tevcih edebilir. Fakat malumu âlileri bunu bir kanunla, bir karar ile yapabilir. Ortada bir kanun, bir karar mevcut olmadığı halde Refet Paşanın bu Meclisi Âliyi temsil-i - Bilmem ki ne diyeyim? - Bu Meclisi Âliyi temsil sıfat ve salâhiyeti bugüne kadar hiç bir bahtiyara nasip olmamıştır. Bu nam ve unvan ile hiç bir bahtiyar meydana çıkarılmış değildir. Çünkü bu Meclisi Âlinin vaziyeti hukukiyesi buna müsait değildir. Hâkimiyeti, milletin irade ve arzusunu nefsi maneviyesinde cemedan Meclisi Âli, kanunlarıyla bütün ittihaz eylediği mukarreratı, bütün cihana ve dünyaya ilân eyler. Büyük Millet Meclisi nasıl olur ki bu hukukunu, bu salâhiyetini. bu sıfatını bir şahsa, bir zata tevcih edebilir?³⁰

SAMİ BEY (İçel) — Yahut Hükümete...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Buna desatiri hukukiye müsait değildir. Meclisi Âlinin vaziyeti içtimaiyesi, vaziyeti teşekkül iyesi, zannedersem ki, hiç bir zaman buna müsaade etmez ve bir şahsa bu sıfatlar tevcih edilemez. Hal böyle iken Refet Paşanın bu sıfat ve salâhiyetle ortaya çıkması bilmem ki hangi garibenin doğurduğu bir haldir. Efendiler ciheti hukukiyesi böyle olmakla beraber ciheti siyasiyesine gelince bu daha başkadır. Malumu âliniz İstanbul Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir vilâyet parçası, bir cüzüdür. Bunun böyle olduğunu cihanda ne bir fert ve ne de bir siyaset adamı, ne de bir Hükümet inkâr etmiyor. Kabul ve tasdik ediyor. Hal böyle iken Türkiye'nin o vilâyetinde bir İngiliz mümessili, bir Fransız mümessili, bir İtalyan mümessilinin yanında bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bir mümessili fevkalâdesi ahzı mevki edilmesi zannederim pek garip bir şeydir. Hikmeti hukukiye ile katiyen kabili tevfiğ olamaz.³¹

OSMAN BEY (Kayseri) — Hayret, ender hayret...

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Efendiler, Refet Paşa bütün mahafili ecnebiyeye, mahâfili resmîye ve gayri resmîyeye, kendisini bu suretle tanıtmış ve bu suretle göstermiştir. (Büyük Millet Meclisi Mümessei Fevkalâdesi) Refet Paşaya muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, sıfat ararken mümessillik bulduk. Rica ederim aradılar, aradılar da hissiyatı tahrik eden bu unvanı mı buldular? Efendiler böyle şeyler birçok hissiyatın müvellididir,

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannederim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilsem gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hatıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdularına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor.

³⁰ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

³¹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1087

Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir sual soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.³²

HÜŞEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Ben böyle bir şey söylemedim.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Zabıt buradadır. Hatta buyurdular ki, vali diyecektik, kanunumuz mebuslukla valiliğin birleşmesine müsait olmayacağından onun için mümessillik dedik. Bunun için bu sıfatı verdik, demişti.³³

Efendiler, Refet Paşaya bir vali umumî denilebilirdi. Mebuslukla valiliğin içtimai meselesi zannederim bu Mecliste halledilebilirdi. Bunları demeyip de bilhassa Mümessil denmesine, nazarı dikkatinizi celp ederim. Mümessillik denmesi bilmem ki hangi hatıranın doğurduğu garibedir. Bendeniz kendi hesabıma arz ediyorum. İstanbul'da Türkiye'nin bir valisini, bir kumandanını, bir müfettişi umumîsini ezcanü dil arzu ederdim. Fakat bir mümessili görmek istemem ve görmeye icbar edilsem gözlerimi yumarım. Çünkü takip ettiğim gayei mukaddese ile bu unvan pek zıt düşer. Çünkü birçok hâtıranın müvellididir. Muhterem Rauf Beyefendinin buyurdıklarına nazaran Refet Paşa İstanbul'da alelusul bir teşkilât yaptı. Fakat bendenizin anladığıma göre Refet Paşa İstanbul'da emsali mesbuk olmayan bir teşkilât yapıyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, teşkilâtı hazırai Devlete benzemiyor. Öyle bir teşkilât yapıyor ki, ona misal gösterecek emsal bırakmıyor. O mücerret kendi kendine. veriliyor. Allahüâlem karargâhım on iki parçaya ayırıyor, on iki parçanın her birine ayrı ayrı birer isim veriyor, bu suretle bir teşkilât yapıyor. Hükümet içinde Hükümete, yeni ve son sistem bir teşkilâta şahit oluyoruz. Fakat o teşkilâtın alemdarlığını karargâh yapıyor. Hükümetimiz Heyeti Vekilemiz ise bu teşkil ve teşekkül karşısında ise mütevekkilâne bir vaziyet almış ve bizim gibi temaşayer vaziyettedir.³⁴

Efendiler; muhterem Rauf Beyefendi buyurdular ki, Refet Paşa kanunu tadil etmedi, mevcut bir hatayı tashih etti. Malumu âlin izdir ki tedvin edilen kanunlardan birisi her mahalde aynı suretle kabiliyeti tatbikiye bulamaz. Meselâ bir kanun Bursa'da kabili tatbiktir, fakat Bitlis'te kabili tatbik olamaz. Bendeniz, Rauf Beyefendinin müsaadeleriyle bir sual soracağım: Bitlis'e göre tadil ve tatbik edeyim.- (Handeler) Bendeniz de Bitlis'e göre mevcut hatayı tashih etmiş, bendeniz de Bitlis'e göre kabiliyeti tatbikiye bulmuş olayım. Buyurdıkları gibi bendeniz de Bitlis'te mevcut buhranın önünü alırım.

Efendiler; bir ferde, bir heyete, bir Hükümete kanun tadili salâhiyetini vermek, Meclisi Âlinin kuvvetini, parlamentoları ve cihanın parlamentolarını kapamak demektir. Çünkü onun

³²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1086

kanun tanzimiyle olan yegâne meşgalelerine icap ve mahal kalmıyor. Bendeniz de anladığıma göre kanun vazı, mevcut kavaninin tadili, ilgası mücerret bu Meclisi Âlinin hukuki salâhiyetinden, hukuku âliyesindedir. Mevcut kanunlardan birisini ilgaya tasaddi, bu Meclisi Âlinin hukukuna isyan, tecavüz mahiyetindedir. Bu tadile tasaddi edenler Meclisi Âlinin azasından olursa onun tecavüzü mübalâğa ile tecavüz olur. İşte efendiler Refet Paşa Hazretleri bu tecavüzü yapmış.

Bu kanunu, bu kavaninden birisini tadile cesaret göstermiştir. Evet, Gümrük Resmî hakkındaki Kanunu tadil etmiş ve tarifede pek fazla tenzilât yapmıştır. Ne kadar gariptir ki, yaptığı tadilâtı, bilâkaydüşart yaptığı tadilâtın Hükümetçe de kabul edileceğini beyan ve ilan eylemiştir. Yine Meclisi Âlinin hukuk ve salâhiyetinden bahsetmiş, onu unutmuş, o hususta gaflet etmiştir. O beyanatıyla şunları yazıyor, arz edeyim :³⁵

Muhtekirler, gümrük tarifesinin tebeddülünden istifadeye kalkıştılar. Geçen gece hep bu mesele ile meşgul oldum. İstanbul'da bir aylık ihtiyaca kâfi un bulunduğunu anladım. Ancak hadisatı iktisadiye irademiz vefkinde kuvvetlerle cereyan etmekte olduğundan buna karşı tedabiri mania ittihaz etmeyip, tedibin iktisadiye ile mukabeleye karar verdim. Kendi mesuliyetim altında olmak üzere şeker, un, margarin, pirinç gibi ihtiyacı zaruriyenin gümrük tarifelerini tadil ettim. Şimdiki tarife Hükümeti Milliyettin teessüsünden evvel cari olan tarifeden dündür. Eminim ki, Hükümetim Ankara'da tatbik edilen ve bundan beş defa fazla olan tarife üzerinde yaptığım bu tadilâtı kabul edecektir.) bunu da vesika olmak üzere Makamı Riyasete veriyorum.³⁶

Efendiler; Mesuliyet için, yolsuz harekât için, kanunsuz harekât için bundan daha mutantan ve daha müdellel bir vesika ararsanız onu benden aramayınız. Çünkü imkânsızdır. Bu kadar bedihi, bu kadar hakiki mesuliyeti tayin ve tespit etmeğe imkân yoktur. Rauf Beyefendi beyanatı âlilerine hitam verirken hatırımda kaldığına göre, şöyle buyurmuşlardır. İstanbul'un nezaketi mevkiyesine göre aman Refet Paşaya değmeyiniz, degecek olursanız pek azim mesuliyet tevellüt eder. Efendiler; bu en zayıf noktaya basmak bu vesile j ile mesul olan şahsı kurtarmak ve onun arkasına gizlenmektir. (Handeler) Bendenizin pek ziyade hürmetkar olduğum Rauf Beyefendi bu suretle beyanatta bulunacağına katıyen ümit etmezdim. Çünkü Rauf Beyefendi böyle zayıf bir noktaya dayanacağına hakiki bir noktaya yaslansa idi nazarımda daha büyük olurdu³⁷

Efendiler, yetişir bu talih oyunu. Milletler talih ile idare edilmez, milletler kaide ile idare edilir. (Bravo sesleri) Eğer Refet Paşa atıldığı oyundan zarar etseydi, mağlup olsaydı bugün ne vaziyetle idarei lisan edecekti? Efendiler herkese talih yar ve yaver olmaz. Milletin mukadderatını talihe terk ederseniz ve bunu imza ile geçecek olursanız yarın Hasan Paşa da bundan cesaret alır, aynı oyuna girişir. Bunun için berikinin talihsizliği sonra bir felâket getirir. Bunun içindir ki beşeriyetin harekâtını takyit içindir ki, cihanda beşeriyet kanun vazetmiştir. Eğer mütalaa gelişi güzel terk edilirse, müsaadenizle arz edeceğim, ona anarşi denilir. Yirminci asrı medeniyette anarşi yoktur. Arkadaşlar, sözüme nihayet verirken iki kelime daha arz edeceğim. | Emin olunuz ki zaman bizim için zamandır. Vakti değil sözleri asabımız üzerinde uyusukluk tesiri geçiştirilmiştir. Onun yapacağı tesir çoktan geçmiştir. Vakit nakittir, her ne vakit Hükümetimiz tahakküm eder, yeni vahitlerle yeni, yeni esaslar, asri esaslar üzerinde kanuni esaslar üzerinde ve o şekli heyetiyle cihana görünür, o vakit cihanın itimadını, cihanın emniyetini üzerine celbederiz. Hariçten daha azim muvaffakiyet temin ederiz. Yoksa efendiler vakti değildir bugün böyle geçsin, yarın şöyle geçsin diye çürük

³⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1088

³⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

esaslar ile gidersek emin olunuz cihanın korkarım ki emniyetini celhetmekte müşkülata düşeriz. Efendiler hukuki salâhiyetimizle oynayanlara karşı imza eden Hükümeti başımızda taşımak zannedersem doğru bir düşünce olamaz. İster bugün olsun, ister yarın için. Binaenaleyh Refet Paşa Kanunu tadil eder ve bu Meclisi Âlinin salâhiyet ve mezuniyeti kanuniyesi kararı olmadan kendisine Meclisin mümessili fevkalâdesi süsünü verir kâinata görünür de yine hukuk Ve salâhiyetimizle oynanmadığından bahsedilirse bendeniz gene kendimi hayretle karşılarım. Mâhaza efendiler tereddüt günlerinde değil, azmi kati ile ilerlemek günlerindeyiz. İşte bundan fazla bir şey söylemeyeceğim. Takdiri Heyeti Celilenize terk edeceğim.³⁸

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan)- Efendiler, bendenizden evvel İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendinin dün burada celsei hafiyede beyanatını dinledikten sonra Rauf Beyin burada bir ay zarfında ne kadar iş gördüğünü görerek çok muhterem malumu âliniz fevkalâde ehemmiyeti olduğu Meclisi Âlinizce de takdir edilmiş olan bu husus için hususi bir encümen teşkil edilmiş olan encümeni mahsusa havale edilmiş bir memaliki müstahlasa meselesi var. O zaman encümeni mahsus bir az fevkalâdeden işi tutarak o vakit o encümen Meclisi Âlinin hukukunu değil, yine kendi verdiği bazı hukuku bu heyetlere vermek istediği zaman Rauf Beyefendi şiddetle itirazlarda bulunmuşlar, kavanini tabiiyeyi ileri sürerek, kavanini mevzuanın ancak bunlara istinat olunabileceğini iddia etmişler ve bu sayede bu heyetler meselesini çürütmek istemişlerdir. Bir ay sonra kendileri değil, kendisinin salâhiyetini yani kendilerinde olmayan bir salâhiyeti bir tek adama vermişler ve bu tek adam bu işi yaptığından buna karşı daima tevil yolları aramışlardır. Yani bunun ispatı meydandadır. İsabeti için ayrıca delil, Refet Paşanın yaptığı harekâttır. Bunu bütün âlem okumuş ve bütün kainatın matbuatına geçmiş. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kadrü kıymeti bu meseleden dolayı ne hale gelmiştir? Bir paşa kendi başına kanunları keyfe mayeşa ben böyle kanunları tadil edeceğim, işte tadil ediyorum ve kabul ettireceğim, işte tadil ettim derse bunu okuyacak olan cihan matbuatına biz ne yüzle çıkacağız?³⁹ Hâkimiyeti Milliyeyi Meclisi Âlide tecessüm ettiriyoruz, bundan başka kimseyi tanımıyoruz. Saltanat makamını bile tanımıyoruz. Yani en hür Hükümetler sırasında bulunuyoruz. Meşrutiyetle idare olunan memleketlerin bazılarının kavanini esasiyesinden Meclis münakit olmadığı bir zamanda kanun isdarı, hükümdar ve hükümet tarafından, o bile kabil değildir. Nerede kaldı ki Heyeti Vekile tarafından o bile mümkün olsun. Efendiler 'bizde ise bugün Meclis müstemirren münakit bulunduğundan herhangi bir kanunun tadilini Meclis yapar ve milletin hakkına - rica ederim - milletin hakkına herhangi bir suretle tecavüz eden adama Meclisi Âlinin vereceği cevap nedir? Kanunlarımızda bu hususta bir meseleli cezaiye vardır. Yusuf Ziya Bey biraderimizin buyurdıkları gibi, milli mesail bir şahsın boyunlarına ve omuzlarına verilmez, milli mesailde âmil olan şey iradei milliyedir. İradei Milliye ise Meclisi Âlinizin çıkartacağı kanunlardır. Memleket onlarla idare olunur. Her tarafta, Yusuf Ziya Beyin pek güzel söylediği gibi, kanunları kendi kendine tadil etmek isteyen adamlar çıkarsa, memleketin her tarafında ihtilâllar ve inkılâplara meydan verilmiş olur.⁴⁰

Heyeti Vekile bizim İcra Vekillerimizdir. Bizim bütün mukarreratımızı bunlar ifa ve icra edeceklerdir. Meclisi Âlinin mukarreratını hüsnü suretle, muhafaza etmeyen Heyeti Vesileyi hâlâ başımızda gezdirecek miyiz? Meclisi Âliden çıkan kavanini, bir adamın kendi kendine» tadil etmesi, kimsenin tecviz edemeyeceği bir şeydir. Yarın böyle birçok yerlerde kanunları kendi kendine tadil edecek insanlar çıkarsa bu milletin Mecliste üç yüz azayı besleyip beherine iki yüz lira vermesinde ne fayda vardır? Bunu bana Rauf Beyefendi izah

³⁸ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

³⁹ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1089

⁴⁰ - T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

buyursunlar. Böyle emirlerle, emrivakilere, tadillerle bu Meclisi karşılaştırırlara ve bunun için de ahvali fevkalâdeden istifade etmek isterlerse.. O halde kendileri bu Meclisin mahiyeti teşriye ve hukikiyesini nasıl anlıyorlar? Bunu da anlamak istiyorum. Zannedirim bu cihetin de hiç tevil götürür yeri yoktur. Bendenizi kuşkulandıran bir mesele daha var; Refet Paşa yazdığı şeylerde muhtelif imzalar kullanıyor. Bazı emrinin altını şöyle imza etmiştir; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık mümessili.. Burada askerlik etmiş mütemayiz kumandanlarımız vardır. Bana misal gösterebilir ki Başkumandanlık mümessili diye bir yerde bir makam var mıdır? Başkumandanlık Hükümetin içine dâhil midir?⁴¹ Evet, Rusya imparatoru, Almanya imparatoru karargâhında bir mümessil bulundururdu. Fakat onlar Alman ve Rus İmparatorları idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Başkumandanlık tevcihine dair kanunun, zannedirim ki Rauf Beyefendi okumamışlardır. O kanunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, şahsiyetinde mündemiç olan Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşaya veriyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık unvanını Refet Paşa kendisi mi kullanıyor, yoksa Hükümet Heyeti Vekile- mi vermiştir? Eğer Heyeti Vekile vermiş ise Efendiler, pekâlâ biliniz ki dünyada en müthiş istibdat saltanatı kuruyoruz. Buna katiyen emin olunuz. İşte asker arkadaşlarımızın her birisi söylesinler. Başkumandanlık mümessili ne demektir, böyle şey olur mu? Başkumandanlık Hükümetin içinde değil midir? Eskiden yalnız bir birine akraba olan üç ailei hükümdarı vardı. Almanya Rusya. Bunların her bireri yekdiğerlerinde imparator mümessili diye generaller bulunduruyorlardı. Başka hiç bir hükümetin mümessili ve adamı yoktur. Hükümet mümessili vardır. Hükümet mümessili nezdine askeri bir adam verilmek lâzım gelirse bir ateşemiliter verilir. Binaenaleyh Başkumandanlık mümessili hakkında bendeniz tenevvür etmek isterim. Şimdiki bu usul baştan başa sakattır. Bu mesele uzun uzadıya söz götürmez. Büyük Millet Meclisinin kanunu bir adam vasıtasıyla tadil olunmuştur. Biz bunu kabul etmeyeceğiz. Hafî celsede bu kadar söyleyeceğim. Aleni celsede de başka söyleyeceklerim var.⁴²

HÜSEYİN RAUF BEY (İcra vekilleri Reisi) (Sivas) — Efendiler, gerek Ziya Bey arkadaşımızın ve gerekse Ziya Hurşit Bey arkadaşımızın sözlerini dinledim. Ziya Bey arkadaşımızın hatipkâr sözlerine teşekkür ederim. Ziya Hurşit Bey biraderimizin de mütalaatına hakkıyla cevap vereceğim. Fakat şimdilik mühim bir vaziyet hâsıl olmuştur. Bu vaziyet Heyeti Vekilinin bazı hususu müstacelen müzakeresini istilzam ediyor. Bize müsaade buyursanız toplanacağız. Müsaade buyurmazsanız bu işin intacını zaruri görüyorum. Bize müsaade buyursanız tekrar rica ediyorum, bu istizah yarın yine devam etmelidir.⁴³

Riyaseti Celileye

Mademki, kanunu Refet Paşanın tadil etmediği resmen Rauf Bey Beyan etmiştir, o halde izahatı kâfidir. İtimat beyan ile Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.⁴⁴

22 Teşrinisani 1338

Diyarbakir Mebusu

Hacı Şükrü

⁴¹-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴²-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴³-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1090

⁴⁴-T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)-Efendim, İstanbul'da Refet Paşa arkadaşımızın harekâtı hakkında rüfekadan bazılarının verdiği istizah kürsüde okununca, bu hadisenin esbap ve avamilini istizah sahipleriyle aramızdaki noktai nazar ihtilâfi mübeyyin bu izahatım rüfekayı sairece kâfi görülmedi. Bazı noktayı tekrar buyurarak istizahı tamik etmek istediler. Tekrar buyurdıkları hususatin esasatını tespit edebilirim, zannediyorum. Bunlara ayrı ayrı cevap vereceğim:

Rüfekadan Bitlis Mebusu Ziya Bey; hakikaten kendine has cazip ifadeleriyle bendenizi tatyip buyurduktan sonra Refet Paşanın ve Refet Paşayı tasviplâk görünen, Heyeti Vekilenin hata zannettikleri harekâtını bu suretle Heyeti Âliyenizi tasvir buyurdular. «Mudanya mukavelesiyle İstanbul'un vaziyeti taayyün etmişti» buyuruyor. Evet bunda müşterekiz. Mudanya mukavelesinde meskût geçilen İstanbul'un bizce vaziyeti muayyen idi. Tekrar ediyorum, işgal tabiri istimal edilmek şarkiyle ecanibin vücutlarını orada kabul ediyorduk. O zamanki halimizin hadisat cereyan ederken sulh konferansının içtima edeceği bir zamanda Meclisimizi işgal etmek itibariyle mahzurlu olduğunda isabet olduğunu siz de tasdik buyurursunuz, zannederim. Refet Paşanın idaresinin askerî olduğundan ve bir askerle idare memurunun arasındaki farkı Heyeti Âliyenizin nazarı dikkatine vaz buyurdular. Bu suretle Refet Paşanın o vaziyeti idaredeki askerî etvariyle icabatını gayrı kabili telif gördüler. Halbuki Ziya Bey arkadaşımız şüphesiz biliyorlar ki, Refet Paşanın en ziyade meşgul olacağı karşısındaki insanlar da askerdir. Öyle askerlerdir ki, onların emirleri altında müsella, mücehhez kuvvetleri vardır. Refet Paşanın yoktur. Bu noktai nazardan, Refet Paşanın isabeti musipti ve elzem idi. Diğer taraftan buyurdular ki, Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet vermişler, bu salâhiyeti kimden almışlar ki; vermişle? Efendiler tekrar ediyorum ve zuhl ettiğimi inkâr etmiyorum. Refet Paşaya salâhiyet verdik ve fakat fevkalâde tehirini kullanmadık. Refet Paşaya fevkalâde salâhiyet verilse bile hududu olması lâzım gelir. Bu itibarla Refet Paşaya biz fevkalâde salâhiyet vermedik.⁴⁵

Refet Paşaya salâhiyet verdik dedim. Fevkalâde tabirini kullanmadım. Refet Paşaya salâhiyet verdik. Yüksekten nezaret edecek ve müstacel karar ittihaz edecek ve bize de bildirecek. Tekrar ediyorum, fevkalâde değildir. Muhlik vaziyetlerin ihtimalini idrak eden Heyeti Vekileniz o idraklere karşı tedbir alabilmesi imkânını kendisine vermiştir. Yoksa şu kadar büyük salâhiyette filanı 'öldüreceksin, filanı asacaksın, filanı keseceksin, idarei örfiye ilân edeceksin diye bir salâhiyet vermedik. Şu halde zuhulen bile ifade ettiğimi zannetmiyorum. Fevkalâde salâhiyet tabirini 'kullanmadım. Efalini tasrih edeceğim. Ziya Bey arkadaşımız diğer taraftan kendilerinde olmayan salâhiyeti kendilerinin haberi olmadan almak malı mirîyi sirkat etmek demektir, buyurdular. İnsaflarına müracaat ediyorum, çok ağır tabir kullanmışlardır. Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlar bu isimle hayatlarında alâkaları olmayan insanlardır. Belki fevkalâde cüret tabirini kullanmış olsalardı daha hafif olurdu.⁴⁶

Refet Paşanın vazifei esasiyesi ki, izah ettim noktai nazarımda orduya merbuttur. Diğer cihetten telif için ve tesellüm için Hükümetinizin memur olması lâzım gelir. Şu halde ordu teşkilâtını yaptı ve ordu kumandanı salâhiyeti olan bir zatı tayin etmek istedi, vazifesi itibariyle memuriyeti bulunmamak itibariyle, Refet Paşayı intihap etti. Biz de aynı zata Hükümet noktai nazarından Trakya'nın tesellümünü tevdi münasip gördük. !Bunu başka türlü ifade ettiğimi hatırlamıyorum. Etti isem tashih ediyorum. Diğer taraftan aradık, aradık mümessil tabirini bulduk demediğimi zannediyorum ve ifade ettiğimi sureti katiyede hatırlamıyorum. Tetkik buyurmak isterseniz zabıtlara girişiriz. Refet Paşa Türkiye Büyük

⁴⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

⁴⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1106

Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandanlık namına tesellüme memur sıfatını haizdir. Mümessillik yok idi. Aradık taradık mümessillik bulduk demişim⁴⁷

İşte efendiler, bu itibarla Refet Paşa teşkilâtı Hükümet tarzında değil, deruhte ettiği vazifenin suhuletle ifası ve muamelâtın muntazaman ifası için kendisine merbut refakat erkânını, memurlarını teşkil, tensik etmiştir. Bundan başka bir şey değildir. Ziya Bey arkadaşımızın beyanatı arasında Refet Paşanın gümrük tarifesi kanununda tadilât ilân etmesi ve bunu kaldırıyorum, tadil ediyorum, Hükümetçe de kabul edilecek olursa... Bunu uçarı bir vaziyet görüyorum. - Tabir caiz ise - Efendiler, bunu bendeniz daha doğru bir fayda görüyorum. Refet Paşa kendi tatbikatında hata etti ise Hükümet tashih hakkını haizdir. Hükümetin kabulüyle bu, kesbi katiyet edecektir. Manasını niçin çıkarmıyorsunuz? Ben çıkarırım. İsterseniz üç saat uğraşırım. Hükümet bunu kabul etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla)- Zatı âlileri Hükümet kabul etti mi buyurdunuz. Evet Beyefendi, kabul elti ve bir kanun lâyihası teklif etti. Meclisi Âliniz müzakere eder kabul veya reddeder. Zaman geçmeden müsaade buyurunuz müzakere olunsun.⁴⁸

ZIYA HURŞİT BEY (Lâzistan)-Müzakereye lüzum yok, zaten tatbik ediliyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır ordu kumandanı da yapar. Diğer çok muhterem arkadaşım, Erzurum Mebusu Necati Beye de şimdi sırasıyla cevap vereceğim. İstihzahlarında itiraz buyurdular ki, Birincisi, Mudanya Konferansı esnasında Trakya'da asker gönderilmesi iktiza etmişti, bunu böyle setirle vesaire ile tevile ne hacet vardı? Beyler, Mudanya konferansında, konferans mukarreratı olarak askerî bir kumandanın Trakya'ya gitmesine dair bir karar olduğundan bendenizin malumatım yoktur. Arz ettiğim gibi kendi noktai nazarını gördü ve düşündü, Arkadaşımız Refet Paşayı münasip gördü, biz de Hükümet noktai nazarından düşündük, Teşkilâtı idariye noktai nazarından, idarenin yedi vahitle idaresi zarureti karşısında bu vazifeyi en iyi idare edecek Refet Paşayı gördük, verdik. Bu da konferansta müzakere edilmiş ve karar verilmiş bir şey değildir. Diğer taraftan İstanbul'da, Teşkilâtı Devlet haricinde teşkilât yaptığını buyurdular. Buna karşı düşündüğüm ve anladığım ve kani olduğum noktai nazardan demin maruzatta bulundum. Dediler ki, kanunu tadil ve tebdil noktasındaki kanatlarını ifade buyurdular. Bunu katiyen caiz görmediler. Bunda hiç şüphe yoktur ki, kanunu ceffelkalem lağveden herhangi bir insana, teşkilâta karşı, Büyük Millet Meclisi haricindeki teşkilâta karşı hiç birimiz müsamahakâr değiliz. Fakat tekrar ediyorum; bunda yeni bir kanun vazı yahut ilgası veyahut ilgası, veyahut zeyl yapması değildir. Esasen bir ay zarfında tatbik edilecek bir kanunun bir an evvel tatbikinde tahfif şeklinde olmasıdır. Buyurdular ki. Memleketimizin herhangi bir yerinde bulunanlar vasıtasıyla Heyeti Vekilimiz kanunları mı tadil ettireceklerdir? Hayır, tekrar ediyorum ve çok rica ediyorum ve hiç şüphesiz benimle beraber kanatlarına kail olduğum Necati Bey benimle hemfikirdir.⁴⁹ İstanbul ile memleketin diğer bir köşesini mukayese etmek doğru değildir, zannediyorum. Necati Bey arkadaşımızı ki, Hakkı Hami Bey biraderimizle ayın mütalaayı tekrar buyurdular. Gümrüklerde yapılan bu tadile şu misal teşkil edecektir; sulh konferansında bulunduğumuz bir sırada ellerinde bir senet olacaktır, zannedersen böyle buyruldu. Efendiler, bu noktai nazar bir suretle mucibi mühlik olabilir, vaziyet mucibi endişe olabilir. O da eğer İzmir'de, Ankara' da bugün böyle bir teşebbüste bulunursak varidi hatır olabilir. Halbuki İstanbul'da kökleşmiş şeyleri refet Paşa sizin muzaheretinizle, sizin teşebbüsünüzle yegân, yegân koparıırken bunun konferansta suistimal teşkil edeceği mütalaalarına kemali hürmetle iştirak ederim ve inşallah ümit ediyoruz ki, konferansta bu noktai nazardan milletimizin

⁴⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1107

⁴⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1108

amalini sonuna kadar istihsale çalışacağız. Bu gibi hususat onlar için İnşallah badii zaaf olacaktır. Arkadaşımız kürsü hitabeti teşrif buyurarak arz ettiğim gibi evvelâ kendilerinin hakikaten mütehasıs olduklarını ve kanunî cihetini teşrih ettiler. Kanunî cihetlere tevcih ettiler.⁵⁰ Necati Bey arkadaşımızın mütalaaların takviye ettikleri halde dediler ki, Heyeti Vekilemiz Refet Paşa da dâhil olduğu halde buraya gelirler, kendileri vatanperverdirler. Memleketin menfaati için bu kanunu tadil ile, ibka ederler ve memlekete hizmet ettik derler. Aynı zamanda bir ceza verip hariçte sui tesir olmasın dediler. Efendiler bu bir noktai nazardır ki, fedakârlık gösterecek, icap ettirecek ne bir zarar görüyoruz ve ne de o zararı bize tevdi ettiğiniz vazifeyi vüsatimizin kifayeti ve tecrübemizin derecesinde hüsnü ifa ile sizlerin, sizlerin temsil ettiğiniz milletimizin hissiyatını tahsil etmek üzere bunu biz fevkalâde ikbal ve saadet ve bir mevki telâkki etmiyoruz ki bunda fedakârlık hissi mevzubahis olsun. İşaret ettiğiniz anda sizin arzunuzu ve milletin arzusunu ifa bizim için mucibi fahridir, Heyeti Âlinizin izhar edeceği arzuyu biz hüsnü telâkki etmekle müşerref oluruz ve hiç bir zaman müteessir olmayız. Arzunuzu kesel gelmez, bununla zatı âlilerini temin ederim. Sununla eğer memleketin şahısla kurtulacağına kail olursanız ilk evvelâ çok istirham ederim beni hatırınıza getiriniz. Efendiler, istizahta izhar buyrulan ve esas nokta üzerinde maruzatı tenkit buyuran arkadaşlarımızın mütalaatına, kâğıt üzerinde tespit ettiğim cevaplar bunlardır ve ümit ediyorum ki, vicdanım sakin olarak cevap verebildim.⁵¹ Beyler, ümit ederim ki. Ziya Bey arkadaşımız tekrar zahaba zail olmaz. Bu mesele her şeyden yüksek gördüğüm memleketin istiklali ve bu meyanda hududu millîmiz dâhilindeki İstanbul'un en az zarar ve tehlike ile istihlâsıdır. Şüphesiz bunların hepsi kanunlarımızı tatbik suretiyle temin edilecektir. Ancak diyorum ve tekrara mecburum, İstanbul'da maneviyatınızla görünen ve onu gaye ittihaz eden muayyen arkadaşlarımız size istinat ederek, sizin emniyetinize haiz olur. Donanmasından başka istinat edecek hakiki ve müsellaah bir kuvveti yoktur. Şu itibarla muhakematımızda, muamelâtımızda, idarei tedbirimizde hâkim olan zihniyetin bu olduğuna itimat buyurmanızı rica ederim. Şimdi İstanbul vaziyetinin kan dökülmeden İstanbul'un mukaddes ve mübarek olan abidatı milliye ve diniyesi kül haline gelmeden kurtarılabilme için tatbikatta biraz itilâfkâr ve bir takım esasatı göz önünden kaybetmeyerek biraz müsamahakâr bulunmak lâzımdı. Şimdi Heyeti Âliyenizin noktai nazarı buna muhalif ise istirham ediyorum, rica ediyorum, rica ediyorum, çok rica ediyorum; şahsım hakkında söylüyor. Benim noktai nazarımdan çok ihtilâf hâsıl olacaktır. Benim hakkımda itimat izhar buyurmayınız, şekil için ve bir meselenin esasatını taharri etmeyerek hareket etmiş olmak itibariyle memlekete felâket getireceğine kani iseniz çok rica ederim - Benim ile "Sizin kanaatiniz arasında çok büyük fark vardır - beni istihdam buyurmayınız. Hülâsa bendeniz tekrar ediyorum, esasatta ihtilâf etmeden böyle düşman tesiri altında, fiilen düşman altında bulunan mahallerde daha sükûnetle, daha itilâfperverane bir surette maksat yolunda temini suretiyle kabil olur. O zaman temin etmesi için zaruridir. Eğer İstanbul'a ordu ile girmek: hakikati hâsıl olursa o zaman şiddeti bizden bekleyin, o zaman en merhametsiz, şiddetli muameleyi bizden bekleyin. Bu da yüzde yirmi beş, yüzde otuz İstanbul'u sarsılmadan elde etmek gözümüz önünde dururken İstanbul'da mücadele, muharebe ederek bir vaziyet ihdas etmeğe bendeniz taraftar değilim. Kanaatlerimi arz ettim⁵²

Efendiler, maruzatımı mümkün mertebe telhis ve sizi tasdi etmeyecek derecede izahata çalıştım. Sizden bir ricam var. Kanaatlerimi gayet açık olarak arz ettim. Sizden bir şey saklamadım, gizlemedim. Son kanaatimi da söyledim. Rica ederim sizden, hakikî kanaatinizi izhar ediniz. Gayet seri kararlar vermek icap ettiği çok, mühim devirler içinde ifayı vazifeye

⁵⁰- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1109

⁵¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1110

⁵²- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

mecburuz. Ona nazaran bizden biraz şüphesi olan arkadaşlar, şüphesiz olarak reylerini izhar etsinler. İşleri tarafeyn de anlansın.⁵³

ALİ FETHİ BEY (Dâhiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; T. B. M. M. İkinci Reis Vekili imzasıyla 19. 11. 1338 tarihli bir tezkere aldım. Bunda diyor ki Refet Paşa Hazretleri hakkında Bayazıt Mebusu Şevket Bey ve rüfekası tarafından verilip Heyeti Umumiyece bil kabul Vekâleti Celileye arz ve pazartesi ruznamesine ithal edilen istizah takririnin sureti musaddakası leffen takdim kılındı. Birer suretleri İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti ile Maliye ve Hariciye Vekâletlerine de gönderilmiştir. Bu istizah olunacak mevât sırasıyla tadat olunmuş ve neticede mevaddı mezkûrenin Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Vekâleti ve Heyeti Vekile Riyasetinden istizaha lüzum görülmüştür. Bu takrir Heyeti Celilenizce kabul edilmiş ve üç günden beri bu istizaha devam etmekteyiz. Söz söyleyen hatip arkadaşlarımızın sözlerine pek ziyade dikkat ettim. Bu istizah arasında Dâhiliye Vekili sıfatıyla sureti hususiyede ne gibi bir mesuliyet bana teveccüh edecektir, onu tetkik ettim. Maatteessüf veyahut maatteşekkür böyle hususî bir mesuliyete muttali olamadım. Rauf Bey biraderimizin, muhterem Reisimizin pek güzel beyan buyurdıkları üzere Refet Paşa Hazretlerine verdiğimiz salâhiyet verdiğimiz memuriyet hakkında almış olduğu mesuliyete bendeniz maalememnuniye iştirak ediyorum, hisseme isabet eden mesuliyete tamamen iştirak ediyorum. Yalnız Heyeti Vekileye isabet eden bu mesuliyete tamamen iştirak ile münhasıran Dâhiliye Vekâletine ne gibi bir mesuliyet terettüp edeceğini tetkik ettim, destles olamadım. Dâhiliye Vekilinden ayrıca istizah etmekten ayrıca bir maksatları vardır, o da bir takım hususâtı Dâhiliye Vekilinden sormak ve o suretle Dahiliye Vekilini istizaha çekmek.⁵⁴

Efendiler, ne istizahtan korkarım, ne de cevap vermekten korkarım. Mümkün olduğu kadar vusum dairesinde yaptığım işler hakkında size cevap vermeye çalışacağım. Fakat efendim, merdane olmak için, bu münakaşa merdane olabilmesi için ve tarafeyne müsavatan münakaşa. Ve bu suretle cereyan edebilmesi için istizah edilen mevaddın burada dercedilmesi lâzım gelir. Yoksa falan filan mevaddı soracağım veyahut gizli bir şeye dair soracağım size, fakat onu şimdi size söylemeyeceğim. Kürsüye geldiğim zaman Vekil Beyin bilmediği bir şeyi soracağım, vekili müşkül bir vaziyete koyacağım ve o suretle vekili düşürmeye çalışacağım demek pek de meraane olmasa gerektir. Eğer maksat hakikaten tenevvür ise, eğer maksat hakikati meydana çıkarmak ise iki tarafa da müsavi şeraitle bir vaziyet temini lâzım geliyor. Yoksa biz biliyoruz, zihnimizde saklıyoruz, müşkül vaziyete koyacağız, magehzuhur bir vaziyete koyacağız vekili.

Ondan sonra Hafız Mehmet Beyefendi; şimdi sormayacağım, illâ alenî celseye dökelim, orada soracağım diyor. Niçin burada söylemiyorlar. Her halde cevap vereceğim, hiç bir zaman cevaptan kaçmıyorum. Yalnız arz ettiğim gibi bunun tayin, tasrih ve tavzih edilmesi lâzımdır. Bunun haricinde münakaşa mevzubahis olamaz. Bir tarafı gayet kuvvetli bir vaziyete koymak, diğer taran da gayet müşkül ve çetin bir vaziyete koymak demektir ki, bu şeriat tahtında mücadeleyi zannederim ki, hüsemam kabul etmemeleri lâzım gelir. Başka bir şey değil.⁵⁵

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)- Arkadaşlar, Rûfekanın bilaistisna vatanperverlilerine şüphe yoktur. Meclisi Âlinizi teşkil eden her uzvu âli, bilhassa bugünlerde memleketin azami menfaatiyle alâkadar olacağına hiç şüphe yok. Bendeniz üç günden beri devam eden bu münakaşanın içinde şu suretle mütehasıs oldum. Şu münakaşatı yapmak isteyenler, Lozan'daki sulh konferansı ile ve onun karşısında Heyeti Vekilenin vazifesin;

⁵³- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 111

⁵⁴- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116

⁵⁵- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 116-1117

mütalâa etmek muvafıktır. Hiç zannetmem ki, Lozan'da bizi temsil eden Heyeti Murahhasa, memleketi müdafaa edip dururken duçarı zaafedecek amal beslesin. Hâlbuki bugünlerde Hükümetten gayrı kabili içtinap bir mesele olursa o başka meseledir. Fakat tehiri caiz olan mesail olduğu takdirde bu gibi istizahat yapılması doğru olmaz. En çok düşünülecek şey. Heyeti murahhasamızın noktai istinadı olan Heyeti Vekilemizin, kuvveali bir manzara arz edebilmesini temin etmektir. Yapılmış olan izahat tabii cevabı kâfi ile karşılanmıştır. Şimdi cereyan eden şey usulle menfat noktalarına ait olmak üzere mülâhaza olunabilir. Usule ait söylenen birçok sözler, zannederim, çok zaman izar etti. Usul noktai nazarından bir çok arkadaşlarımı dinledim. Elleriindeki kitaplara nazaran haklı olduklarını iddia ediyorlar. Ben o iddiada bulunmayacağım. Rica edeceğim ki, usul üzerinde birçok noktai nazarı tespit ile vakit geçirmeyelim. Hatta mümkünse Hükümete izharı rey için, celsei hafiyede beyanı itimat edelim. Ancak evvelce celsei âleniyede isi-izah yapıldığından dolayı geçmek zarurî ise evvelâ; burada tespit edildikten sonra geçmek doğrudur ve bu suretle geçilmelidir. Ârâ müspet veya menfî olarak tecelli ettikten sonra geçmek lâzımdır. Eğer müspet olarak burada ârâ tecelli ederse, hatta zahiren çok kuvvetli reyle arkadaşlarınıza beyanı itimat ederseniz, ben zannederim sizin için daha faydalıdır. Bu nokitai nazardan ben arzu ederim ki, bu münakaşattan sarfı nazar edesiniz ve konferansta neler yapıldığını muntazaman Hariciye Vekilinden sorasınız. Onları dinleyesiniz. Onlar da sizi mütemadiyen tenvir etsin. Onlar üzerinde görülecek daha mühim mesail vardır.⁵⁶

REİS — Efendim, 'takrirler var onları okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Mademki kanunu Refet Paşanın tadil etmediğini Rauf Bey beyan etmiştir, o halde izahat kâfidir. İtimat beyaniyle ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

22 Teşrinisani: 1338

Diyaribekir Mebusu Hacı Şükrü

Riyaseti Celileye

terâ Vekilleri Reisiyle, Hariciye, Dâhiliye. Maliye Vekillerinden istizah olunan mesele Heyeti Vek i temin vazifei müşterekesinden olmasına ve su halde aynı mesele hakkında müşarünileyhime ayrı ayrı beyanı itimat edilmesi caiz olamayacağına binaen maruzu istizah olan müşarünileyhimin cümlesi için birden ve bir defada reye müracaat edilmesini teklif ederiz.

22 Teşrinisani 1338

Karahisarişarkî	Çorum	Genç	Karahisarişarkî	Gaziantep
Memdu Necdet	Sıddık	Hamdi	Ali Surun	Yasin
	Elaziz			
	Hüseyin			

Riyaseti Celileye

⁵⁶- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1121

Mesele tenevvür ve tavazzuh ettiğinden naşi müzakerenin kifayetiyle beraber Refet Paşanın İstanbul'a ait muamelâtından dolayı Heyeti Vekile Reisi ile Dahiliye, Hariciye, Maliye vekâletlerinden vuku bulan istizah üzerine cereyan eden muamelât ve mevzuu istizah olan mosail ise millet ve vatanımızın selâmet ve saadetine matuf bulunmuş olduğundan Reis ve vükelayı müşarünileyhime beyanı itimat edilmek üzere reye vazını teklif eylerim.⁵⁷

22 Teşrinisani 1338

Genç Mebusu Hamdi

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas) — Rica ederim bu işi bitirelim. Kâfi derecede tenevvür olundu. İcap eden müzakere cereyan cici. Biliyorum, taşrada iken bir karar ittihaz etmedi iseniz... Alenî celsede mevzubahis edilmemek şartıyla... karar verdi ise benim sözüm yoktur.

HAFIZ ZİYA BEY (Bitlis) — Meclisi Âlinin istizah meselesini açar ve teklif edersem, açık celsede, ne buyuracaksınız? Çünkü Meclis karar vermiştir.

REİS —'Efendim, mesele bitmiştir... Rauf Beyefendi, Hacı Şükrü Beyin tavrini mi kabul ediyorsunuz⁵⁸

HÜSEYİN RAUF BEY (Heyeti Vekile Reisi) (Sivas)- Hayır, Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini. (Genç Mebusu Hamdi Beyin tavrini tekrar okundu)'

REİS — Efendim, bu tayini esami ile reye vazedilemez. Binaenaleyh reyi işarı ile olur. Genç Hamdi Beyin itimadı havi olan tavrini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edildi.

BİR MEBUS-Kabul edilen ne?

REİS- İtimat... Efendim, hafî celsede başka muamele kalmamıştır. Celsemin alenî olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.⁵⁹

Açık olarak devam eden meclis görüşmelerinde, Heyet-i Vekile Reisi Rauf Orbay'ın, açıklamalarından sonra Refet paşa'nın, İstanbul'da yaptığı çalışmalar, Büyük Millet Meclisi'nin verdiği yetkiye göre yaptığı görüşüne varılmıştır.

4 Kasım 1922 den itibaren İstanbul'da ve Kasım 1922 ayı içinde işgalden kurtulan Trakya'da B.M.M Hükümetinin kanunları yürürlüğe konulmuştur. En nihayet Edirne (25 Kasım. 1922) ve Çanakkale'de (26 Kasım 1922) de mülki idarenin Büyük Millet Meclisi Hükümetine geçmesiyle dört senelik yabancı işgalden sonra İstanbul ve üç senelik Yunan işgalinden sonra Doğu Trakya, Milli Türk Devleti idaresine kavuşmuşlardır.⁶⁰

Kaynaklar:

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkıncı İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 6 Teşrinisani 1338 (1922) , III

TBMM. Zabıt ceridesi, Yüz kırkıncı İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV

TBMM. Gizli Celse Zabıtları 20 Teşrinisani 1338 (1922), III,

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 21 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

⁵⁷- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1122

⁵⁸- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁵⁹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV, s. 1123

⁶⁰-Bıykoğlu, a.g.e., s. 462

TBMM. Gizli Celse Zabıtları, 22 Teşrinisani 1338 (1922), XXV

Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1969, II/IV

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete,, İstanbul, 2007

Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyet Doğru, İstanbul, 2010

Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005,

Tevfik Bıyıkoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1992

Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

SON SALTANAT'TAN SON HİLAFETE

Doç. Dr. M. Salih MERCAN

Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü, msmercan@bru.rdu.tr

ÖZET

Mudanya Askeri Sözleşmesinin imzalanıp yürürlüğe konması üzerine, Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Ekim 1922 tarihli bir telgrafla, kazanılan zaferden sonra Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliği ortadan kalkarak, milli birliğin sağlanmış olduğunu, başlanacak olan Barış Konferansına İstanbul ile Ankara hükümetlerinin ayrı ayrı çağırılacaklarının bilindiğini, iki hükümetin ayrı ayrı görüşlerde bulunması halinde bundan yararlanacak olan İngilizlerin “Halifeliğin koruyucusu” durumuna girmeye çalışacaklarını bu nedenle önceden görüşüp anlaşmaları gerektiğini bildirmişti.

Mustafa Kemal Paşa ise verdiği cevapta, Türkiye devletinin şekil ve niteliğinin anayasa ile belli bulunduğu u, Türkiye'nin mukadderatına el koyan ve bundan sorumlu olan hükümetin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğunu, açılması yakın olan barış Konferansı'nda Türkiye'yi ancak hükümetinin temsil edebileceğini açıklamıştı.

27 EKİM 1922'de de müttefik devletlerden beklenen konferans çağrısı yapılmış ve Fransa, İtalya, İngiltere hükümetlerinin kendi dillerinde yazılmış notaları İstanbul ve Ankara hükümetlerine verilmişti. Sözlü bildiri niteliğinde olan bu notalardan, Barış Konferansı'nın 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanacağı bildiriliyor, her devletin delegelerinin ikiden çok olmaması ve tam yetkili bulunması isteniyordu. Ve Ankara'ya yapılan tebligatta ilk defa “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti” deyimini kullanılıyordu. Sadrazam Tevfik Paşa, çağrı üzerine, bir kere de Meclis Başkanlığı'na başvurarak birlikte hareket edilmesini, bunun için buluşulup görüşülmesini istedi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin İstanbul'daki olağanüstü temsilciliklerine cevap vererek çağrıyı kabul ettiğini, delegelerini göndereceğini ve İstanbul Hükümeti'nin de çağrılmış olmasının Türkiye'yi ilgilendirecek bir işlem olmadığını bildirdi.

Açılacak Lozan Konferansına İstanbul'da bir delege heyetinin davet edilmesi ve Padişah Vahideddin ile Sadrazam Tevfik Paşa ve kabinesinin böyle bir daveti, ne pahasına olursa olsun kabul etmek istemesi Osmanlı Hanedanı Saltanatının bir an önce lağvedilmesini gerektirmişti. Konu Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1922 tarihindeki toplantısında gündeme alınmış ve verilecek önerge ile Hilafet ve Saltanat birbirinden ayrılacak, saltanat lağvolunacak, padişahta yalnız halifelik unvanı kalacaktı. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Saltanat Kabinesi'nin de hemen görevine son verilmesi gerekiyordu.

ANAHTAR KELİMELEER: Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa, Hükümet, Türkiye büyük Millet Meclisi, Telgraf, Konferans, Lozan

ABSTRACT

After the Mudanya Military Agreement was signed and put into force, Grand Vizier Tevfik Pasha gave a speech to Mustafa Kemal Pasha on 17 October 1922 with a telegram from the Istanbul and Ankara governments to the Peace Conference, that they should be summoned separately and that if the two governments had separate opinions they would try to get into the position of "the guardian of the Caliphate", who would benefit from it.

Mustafa Kemal Pasha, in response, the Turkey state that contains certain by the Constitution of the shape and nature of Turkey's destiny confiscated and the government is liable only is Grand National Assembly of Turkey Government, representative of Turkey, but the government in the peace conference, which close the opening !

On October 27, 1922, the conference call expected from the Allied Powers was made and the notes of the governments of France, Italy and England were given to the governments of Istanbul and Ankara. These notes, which are the oral declarations, informed that the Peace Conference would be held in Lausanne on November 13, 1922, and that the delegates of each state should not be too many and fully authorized.

And for the first time in the notification made to Ankara, "Turkey Grand National Assembly Government" statement used it was grand vizier Tevfik Pasha, call, zerine, once also to act together contacting the President of the Assembly, was asked to consider come together for it.

Grand National Assembly of Turkey Government of France, Italy and the uk accepts the call by responding to exceptional representation in Istanbul, will send their delegates and Istanbul Turkey of The invitation of a delegation delegation in Istanbul to the opening Lausanne Conference and the request of Sultan Vahideddin and Grand Vizier Tevfik Pasha and his cabinet to accept it at any cost necessitated the immediate abolition of the Ottoman Sultanate government have also invoked was reported that a transaction would concern. The subject was taken into consideration at the meeting of the Grand National Assembly on October 30, 1922 and the Caliphate and the Sultanate will be separated from each other only the title of caliphate would remain in the sultan. With the abolition of the sultanate, the Sultan's Cabinet had to be put to an immediate halt..

KEY WORDS: Mustafa Kemal Pasha, Tevfik Pasha, Government, Turkey Grand National Assembly, Telegraph, Conference, Lausanne

GİRİŞ

Fiilen İtilaf Devletleri'nin denetiminde bulunan İstanbul'un, 16 Mart 1920 tarihinden itibaren resmen işgal edilmesi, Ankara'ya doğru bir aydın ve subay göçünün başlamasına ve yeni bir meclisin toplanmasına ortam hazırlamıştır. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli genelgesi doğrultusunda yapılan seçimler sonucunda, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM, ilk günden itibaren üç ayrı kulvarda ciddi ve çetin bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelelerin en önemlisi işgalci güçlere karşı verilen askeri ve siyasi mücadeledir. Diğer İstanbul Hükümeti'ne, bu hükümet yanlısı kişi ve gruplara karşı verilen mücadeledir. Üçüncüsü ise Meclisin içindeki mücadeledir. Meclis içindeki farklı görüş ve yaklaşımlar sonucu ortaya çıkan gruplar arasındaki mücadele, özellikle 1921 yılından sonra şiddetlenmiştir. 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Farklı mekân ve zamanlarda yürütülen bu üç mücadele, Millî Mücadele'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur. TBMM gerek Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırmak, gerekse kendisini dünyaya kabul ettirmek için, hem askerî yönden hem de diplomatik yönden faaliyetlerde bulunmuştur. Hemen her askerî zafer, arkasında bir diplomatik zafer getirmiştir.¹

Mudanya Askeri Sözleşmesinin imzalanıp yürürlüğe konması üzerine, Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Ekim 1922 tarihli bir telgrafla, kazanılan zaferden sonra Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliği ortadan kalkarak, milli birliğin sağlanmış olduğunu, başlanacak olan Barış Konferansına İstanbul ile Ankara hükümetlerinin ayrı ayrı çağırılacaklarının bilindiğini, iki hükümetin ayrı ayrı görüşlerde bulunması halinde bundan yararlanacak olan İngilizlerin "Halifeliğin koruyucusu" durumuna girmeye çalışacaklarını bu nedenle önceden görüşüp anlaşmaları gerektiğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa ise verdiği cevapta, Türkiye devletinin şekil ve niteliğinin anayasa ile belli bulunduğu u, Türkiye'nin mukadderatına el koyan ve bundan sorumlu olan hükümetin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğunu, açılması yakın olan barış Konferansı'nda Türkiye'yi ancak hükümetinin temsil edebileceğini açıklamıştı.² Bu arada TBMM Hükümeti, Türkiye meselesini barışçı yollardan halletmenin mümkün olup olmadığını tespit etmek ve kan dökülmeden bir barış yapmanın yollarını araştırmak üzere son bir kez daha İtilaf devletleri nezdinde bir girişim yapmanın doğru olacağını kararlaştırdı ve bu sebeple İçişleri Bakanı Ali Fethi (Okyar) Beyi, Avrupa'ya gönderdi. Fethi Bey, 23 Temmuzda Fransa Başbakanı Poincare ile görüştü ve aynı gün gazetecilere, "Zafer kazanabiliriz. Fakat kan dökülmesini istemiyoruz" dedi. Fethi Bey, Paris'teki temasları ardından Londra'ya geçtiyse de, ne Balfour ne Lord Curzon kendisine randevu vermedi. Sadece 4 Ağustos'ta Foreign Office'de Vansittart'la görüşebildi ve o da Ali Fethi Bey'e, "İngiltere şimdi müzakere istemiyor" demekle yetindi.³

Avrupa'daki temasları hakkında TBMM'ye bilgi vermek üzere bir rapor hazırlayan Ali Fethi Bey, "Milli maksatlarımızın sağlanması ancak askeri faaliyetlerle mümkün olabilecektir. Başka tetkikatı yoktur" dedi ve tek çıkar yolun Yunanlıları, Anadolu'da silah yoluyla atmak olduğunu ifade etti. Avrupa'da bulunan diğer Türk yetkililerinin değerlendirmeleri de Fethi Bey'in mütalaalarıyla aynıydı ve safhadan sonra askeri çözümden başka herhangi bir alternatifin bulunmadığını belirtiyorlardı. 4 Ağustos 1922 günü, Mustafa Kemal Paşa da komutanlarla yaptığı görüşmelerin sonucu ve Türk Ordusu'nun tearuza hazır

¹ -Ertan, Tumiçin Faik, Lozan Konferansında Türkiye'yi Temsil Sorunu, Atatürk Yolu Dergisi, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013,S. 53, s. 63

²-Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru,İstanbul, 2010, s.374

³ -Osman Ozsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, Olaylar, Belgeler, Gerçekler,, İstanbul 2007, s. 388

olduğu yolundaki mütalaalarını Hükümete sundu. Çünkü İngiltere Başbakanı'nın açıklamaları, gerekse de Ali Fethi Beyin, Londra'da maruz kaldığı muamele bu işin silah yoluyla çözümlenmesinden başka yolu kalmadığının açık bir göstergesi olmuştu.⁴

Türk Ordusu 26 Ağustos sabahı Büyük Taarruz diye anılana saldırıya başladı. Yunanlılar 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da ağır yenilgiye uğradı, askerinin yarısı öldü ya da tutsak düştü. Binlerce Yunan askeri İzmir'e doğru kaçarken Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül'de Türk Ordusuna en ünlü emri verdi: "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri"⁵

Büyük taarruzun zaferle sona ermesi üzerine İtilaf Devletleri TBMM'ne mütareke çağrısında bulundular. Türk Ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşandıysa da görüşmeler 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı. Mudanya Mütarekesiyle Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya'nın kurtarılması gibi gelişmeler Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Bu durum Mudanya Mütarekesinin zayıf halkalarından bir kısmı olarak değerlendirilebilir. Ancak Trakya'yı anavatana bağlayan Mudanya Askeri Sözleşmesinin özel cephesinden birisi, Milli zaferle kudretindeki dinamizmi bütün dünyaya ispat etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini ve o zamana kadar Fransa dışında diğer İtilaf devletleri resmen tanımamalarına rağmen, Müttefik Devlet delegelerinin Mudanya Askeri Sözleşmesine imzalarını koydukları anda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hukuki hüviyet ve mevcudiyetini Müttefik Devletlere fiili ve resmi olarak onaylatmış bulunuyordu. Mudanya askeri sözleşme imzalandıktan sonra, açılacak olan barış konferansının yer ve zamanı konusunda taraflarca gerekli teşebbüs ve hazırlıklara başlanmıştı.⁶

Düşman işgalinden kurtulurken uğradığı feci suikastlarla yer yer yanıp kül olan memleketin, çeşitli ihtiyaçlarını acilen temin ile ve her tarafta idareyi yeni baştan tesisi suretiyle halkı, tabii hayatın huzur sükûnuna bir An evvel kavuşturmak hususundaki çalışmalara devam edilmiş ve yaklaşan sulh müzakereleri esnasında müdafaa edilecek esasların tespitinde son hazırlıkları da tamamlamakla meşgul olan TBMM ve icra heyeti, 28 Ekim 1922 günü İtilaf Devletleri tarafından bu müzakereleri 13 Kasım'da Lozan'da açmak için mümessiller göndermeye davet edildi. Fakat İtilaf Devletleri bizim artık tanımadığımız ve gerçekten vücudunun bir hükmü kalmamış olan İstanbul'daki eski hükümeti de, aynı zamanda bizimle beraber davet etmişlerdi.⁷

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Büyük Millet Meclis yönetimiyle birlikte İstanbul hükümetini de konferansa katılmaya çağrılması görüşünde direniyordu. Curzon'un bu tutum ve davranışı, Fransa Devlet Başkanı Raymond Poincare tarafından destekleniyor, ama Poincare, daha sonra bu konuda fikrini değiştiriyordu. Böylece Curzon yetkileri İstanbul'un surlarını aşmayan Tefik Paşa hükümetinin mezarını kazmış oluyordu. Çünkü 27 Ekimde bağlaşıklar, hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerini konferansa çağırırken, Ankara temsilci göndermeyi kabul etmekle birlikte, İstanbul hükümetine gönderilen çağrı nedeniyle İtilaf devletlerini protesto ediyor, bu davranışın, Mudanya Bırakışmasının "özüne ve sözüne" aykırı olduğu görüşünü ileri sürerek, İstanbul hükümeti konferansa katılırsa, bunun Büyük Millet Meclisi hükümetinin katılmasını önleyebileceği uyarısında bulunuyordu.⁸ Bu uyarıya rağmen yukarıda belirtildiği gibi Curzon direnmesi sonucu, İstanbul Hükümetine de yapılan konferansa katılmaya çağrısı üzerine, Tefik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na ayrı ayrı telgraf göndermek suretiyle konferansa ortak temsil edilecek bir şekilde katılma çağrısında bulundu. Bu çağrıya

⁴ -Özsoy, a.g.e., s 388-389

⁵ - Stanford J. Shav, Ezel Kural Shav, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul 2000, II, s. 413

⁶ -Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, İstanbul, II/IV, s. 89

⁷ -Tüzel, a.g.e., s. 108

⁸ - Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005, s. 526

Mustafa Kemal Paşa'nı verdiği menfi cevap yanında, Büyük Millet Meclisinde oldukça büyük bir çalkantıya sebep oldu. Meclis Başkanlığına gönderilen telgrafın yansımaları aşağıda safhalar halinde verilmiştir.

Sadrizam Tevfik paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf ve ondan sonra da doğrudan doğruya Meclise yaptığı müracaatta, Ankara'da haklı olarak şu mana verilmişti: Tevfik Paşa, Milli Mücadelenin başından beri memleket ve millete karşı durumu belli olan Padişah ve Halife Vahdettin'i, bütün salahiyetleriyle muhafaza etmek şartıyla bir Başkumandanlık karargâhına veyahut Ankara'da herhangi bir topluluğa müracaat eder gibi bir tavır takınmıştı. Harici siyasette anlaşmadığı ve birleşmediği ve konferansa bir heyet olarak gitmeyi teklif etmişti. Sulhu, evvela Anadolu'nun muzafferiyet ve kuvvetine istinat ederek ve sonra muhasımlarına birçok tavizler yaparak kurtardıktan ve muahedenin altına da Osmanlı Devletinin namına imza ettikten sonra harice ve dâhile karşı eski devlet şekline avdeti bir meri vaki haline getirecekti.

Sadrızamın bu düşünce tarzı memleket ve millet için çok sakattı. Harbi kazanmış, Fransa, Rusya gibi büyük devletlerle milli davasını ve hudutlarını mukavele ve muahedelerle tanıtmış, milli kudret ve hakimiyete dayanan bir idarenin hakiki mümessillerinin yalnız başına temin edeceği bir sulh, anlaşmış olsalar bile yine başka başka iki idareyi temsil edecek olan iki heyetin konferanstan getireceği sulhtan elbette memleket menfaatleri bakımından daha çok Milli Misak siyasetini temin edeceği şüphesizdi.⁹

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekimde Bursa'dan Milli Hükümetin İstanbul temsilcisi olan Hilaliahmer Reisi Hamit Bey vasıtasıyla Tevfik Paşa'ya bildirilmek üzere aşağıdaki Telgrafi çekmişti.

Buna da verdiğim cevap açıktır, yine aynı zata yazıyorum.

«Türkiye Devletinin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazarı dikkatte tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mukabil tedbirlerini düşünmüştür. Teşkilâtı Esasiye Kanunu İle şekil ve maiyeti taayyün eden Türkiye Devletinin tarihi teessüsünden beri Türkiye mukadderatına vazmiyed ve bundan mesul yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti olduğu, cihanca malûm ve hâdisatı fiiliye ve muamelâtı siyasiye ile müeyyet bulunmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının ihraz eylediği muzafferiyeti kafiye netice tabiiyeti olmak üzere vukuu karıp olan konferansta Türkiye Devleti yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur. Bu hakayık karşısında gayrimeşru ve gayri hukuki olduğu Meclisi Âlice mükerreren ifade ve ilân edilmiş olan heyetlerin veya bu gibi mensubinin şimdiye kadar biddefaat vaki olduğu gibi bundan sonra da siyaseti Devleti teşviştan müenebet eylemeleri hususunun ne derece azim mesuliyeti badi olacağı derkârdır efendim.»¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasından sonra Tevfik Paşa'nın Meclis'e gönderdiği ikinci telgrafi okundu

Dersaadet,

28 . X . 138

Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Gayet müstaceldir:

Konferansa Babîâlîde, Büyük Millet Meclisi de davet olundu. Babîâlî'nin ademiicabeti -Devletin altı asrı mütecaviz zamandan beri müesses ve mahfuz olan bütün

⁹ -Cebesoy, a.g.e. s.161

¹⁰ -T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (30.10.1338, Üçüncü İçtima Senesi, 129'ncü içtima), XXIV, s. 269-270

âlemi İslâm'ım alâkadar olduğu hüviyeti tarihiyesini. mahkûmu indiras etmek, Büyük Millet Meclisinin ademi icabeti ise cihanın müştak ve muntazır olduğu sulhu akim bırakmaktır. Bu mühim mesuliyetleri bittabi ne Babîâli, ne Büyük Millet Meclisi kabul ve tahammül eder. Zaten Babîâli ile Büyük Millet Meclisi arasında hakiki bir ikilik .mutasavver olmadığı ve her türlü ısrar ve tazyika karşı Sevr Muahedesinin ademi tasdikinde mukavemet ve tesadüf olunan müşkülâtı azîmenin iktihamı ih: umuru idarenin tedviri ve işgalin tahlili tesiri hususunda bezli makderet ve bu meyanda mıvaffakıyatı vakıanın husulüne bikaderilimkân hizmet eden heyetimiz. Hâkimiyeti Mili iyeyi tahkim ve tevsik suretiyle Vahdeti idareyi temin için müzakereye hazır olduğu halde mesaii harbiyenin bir sulhu nafi ile semarati siyasiyesini iktitaf hengâmmda nücahedei milletten ayrı kalmayı ve bu sebeple bilittihat istihsali mümkün olan menafii âliyei vatandan cüz'ü lâyetecazzasını bile ifateyi asla tecvit etmez. Ayrılık şöyle dursun-, en ufak bir muhalefeti dahi reva görmez. Hatta payiâdayı katî velevsi istilâyı izale yolunda seyfen mesaii cansiperane ve hüdapesnidanede bulunanları nefislerine tercih eyler. Binaenaleyh; ademiitilâf sebebiyle Devlet ve milletin başına maazallahü tealâ bir musibeti uzma getirmek ve muaveneti maddiye ve müzahereti mâneviyelerine nail olduğumuz âlemi tslâmı müteallim etmekten ise menafii âliyei vatan uğrunda temini vahdet evvelcâ vacip ise bugün farz olmuştur. Şu halde hem istikbali memleket, hem müdafaai hukuku yatan hakkında müzakerede bulunulmak üzere Büyük Millet Meclisince tayin olunacak bir zatın talimatı mahsusa ile hemen gönderilmesi hassaten temenni ve bu şık tensip buyurulmadığı halde heyetimizden Ziya Paşa Hazretlerinin oraya gönderileceği beyan ve cevabının telgrafla bildirilmesi niyaz olunur.¹¹

.Sadrazam Tevfik

Bu telgraf Mecliste okunduktan sonra birçok Mebus söz alarak Tevfik Paşa'nın hareketini şiddetle tenkit ettiler ve konuyla ilgili çeşitli takrirler (önergeler) verildi. Bu takrirlerinin en önemlisi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyen, saltanatın kaldırılmasını teklif eden takrir oldukça önemlidir. Çünkü bu önerge üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Saltanat kaldırılacak, hilafet makamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin belirleyeceği esaslar dâhilinde Osmanlı Hanedanı üyelerinden, ilim ve irfan sahibi bir zatın seçilmesi karar altına alınacaktır. Bu arada konuya önemli bir değişiklik getirecek **Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle 78** arkadaşının, Osmanlı İmparatorluğunun sona erdiğini ve yeni Türkiye Hükümetinin onun vârisi bulunduğu ve Makamı Hilâfetin esaretten kurtarılacağı konusunu içeren bir takrir vermiştir. Verile bu önemli takrir aşağıda belirtilmiştir.

B. M. Meclisi Riyasetine

¹¹T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (30.10.1338, Üçüncü İçtima Senesi, 129'ncü içtima), XXIV, s. 292-293-

Birkaç asırdır Saray ve Babıalı'nın cehalet ve sefahati yüzünden Devlet ve millet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkandıktan sonra nihayet hufrei inkıraza atılmış bulunduğu bir anda Osmanlı imparatorluğunun müessis ve sahibi hakikisi olan Türk Milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyam etmiş ve hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine hareket etmiş olan Saray ve Babıâli aleyhine muahedeye atılarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümet ve ordularını bitteşkil haricî düşmanın Saray ve Babıâli ile fiilen ve müsellâhan ve malûm müşkülâtı şedide ve mahrumiyeti elime içinde cidale girişmiş ve **bugünkü halâs gününe vasıl olmuştur**. Türk Milleti Saray ve Babıalı'nın hıyanetini gördüğü zaman Teşkilâtı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun **birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle de icrai ve teşriî kuvvetleri onun yedi kudretine vermiştir. Yedinci maddeyle harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cem eylemiştir**. Binaenaleyh; o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu münhedim olup yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri Padişah merfu olup yerine Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri ecnebi kuvvete, müzaheretini milliyeye malik olmayıp zillî zail halindedir.

Millet eski (otokrat) Hükümeti şahsiye ve Saray halkı ve etrafının sefahati esasi üzerine müessas bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir Halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz etmiştir. Hal böyleyken İstanbul'da düşmanlar ile teşriki mesai etmiş olanların halen hukuku Hilâfet ve Saltanat ve hukuku Hanedandan bahsetmelerini görmekle müstağrakı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşanın telgrafı kadar garip ve acayip ve hilafına vaka' bir vesika tarihte nadir görülmüş şeylerdendir. Büyük Millet Meclisinin buna cevap vermesini, binaenaleyh berveçhiâti kararın ittihazını talep ederiz:

- 1. Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemiyle beraber münkariz olmuştur.*
- 2. Türkiye Devleti namiyle genç, dinç, Millî Halk Hükümeti esasları üzerine müesses Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül etmiştir.*
- 3. Yeni Türkiye Hükümeti münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dâhilinde yegâne vârisidir.*
- 4. Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle hukuku hükümrani milletin nefsinde verildiğinden, İstanbul'daki Padişahlık mâdum ve tarihe müntekildir.*

5. İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve civarı da Büyük Millet Meclisine aittir. Binaenaleyh oraların umuru idaresi de Büyük Millet Meclisi memurlarına tevdi edilmelidir.

6. Türkiye Hükümeti hakkı meşru olan Makamı Hilâfeti esir bulunduğu ecnebiler elinden kurtaracaktır.¹²

Verilen ve okunan bu tahrir üzerine, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, söz alarak, Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının teklifleri, bir kanun teklifi mahiyetinde olup, bu teklifin Dâhiliye encümenine havalesini teklif etmiştir.¹³

Meclis oturumunu yöneten Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa, konuyla ilgili verilen tahrirleri şu şekilde özetlemiştir: Birçok tahrir, telgrafnameyi yazan milletvekilleri ve ahali, davet telgrafını gönderenin mensup olduğu, heyet ve heyeti kendisine bağlayanların bu hareket nedeniyle cezalandırılmaları gerektiği istenmektedir. Diğer bir takım tahrirler de, telgrafa vereceğimiz cevapta, vaziyetlerinin gayrimeşru olduğunu söyleyerek ihtarda bulunalım ve bu gibi teşebbüslerde bulunmamalarını söylenmesi gerektiği ifade edilmektedir. En nihayet Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının tahriri önemli konuları içermektedir. Bu tahrirde Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ererek onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kaim olduğuna, Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuku hükümlerle milletin nefsinde verildiğinden İstanbul'daki Padişahlığın madum (yok) olduğuna, İstanbul'da meşru bir hükümet tanınmadığını ve Halifelik makamının esir bulunduğu ecnebinin elinden kurtarılacağına dair hususları ihtiva etmektedir. Bu özlü konuşma üzerine Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının tahriri oylamaya sunulması kararlaştırılmıştır. **Yapılan oylama sonucunda 132 beyaz (evet), 2 yeşil (çekimser), 2'de kırmızı (ret) olmak üzere 136 kişi oy kullanmıştır. Ancak teklifin kabul edilebilmesi için 25 oya ihtiyaç duyulduğundan işlem tamamlanamamış ve görüşmelerin 01.11. 1338 (1 Kasım Çarşamba) tarihinde yapılacak oturumda ele alınması kararı alınmıştır.**¹⁴

01.11.1338 Çarşamba günü toplanan Büyük Millet Meclisi'nin ilk görüştüğü konu; Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ile Arkadaşlarının; Hilafetin Hanedanı Al-i Osman'a ait olduğuna ve halifenin bu hanedandan Büyük Millet Meclisince intihap olunacağına (seçileceğine) dair tahrir ile aynı tahrire 6'ncı madde eklenmesi konusunda, Erzurum

¹² - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncü içtima), XXIV, s. 293-294

¹³ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (30.10.1338, Üçüncü İçtima Senesi, 129'ncü içtima), XXIV, s. 284

¹⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (30.10.1338, Üçüncü İçtima Senesi, 129'ncü içtima), XXIV, s. 296-297

Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve arkadaşları da meclise bir takrir¹⁵ vermiştir. Bu takrirdede özetle şu hususlar yer almaktadır:

1. Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümrânisi mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve ferağ olmak üzere temsil ve bilfiil istimal ve iradei millîyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Mi- sakı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli Hükümet tanımaz. 16 Mart 1336 tarihinden itibaren hâkimiyeti şahsiye ye müstenit olan İstanbul'daki şekli Hükümeti tarihe muntakil addetmiştir.

2. Hilâfet, Türkiye Devletine ve Hanedanı Âli Osman'a ait olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından - Bilahare evlâdiyet usulüyle intikal etmek üzere - bu hanedanın ilmen ve ahlâken erşed ve aslah olanı nisabı müzakerenin slüsanı ekseriyeti ârasiyle intihap olunur. Makamı Hilâfetin istinatgâhı ancak «Türkiye Devleti»' dir.

Yukarıda belirtildiği üzere iki takrir birleştirilerek görüşülmesine başlanmadan önce Mustafa Kemal Paşa, gelen telgraflar ve verilen takrirler hakkında söz alarak şu konuşmayı yapmıştır:¹⁶Bu konuşmasında, Türk İslam tarihinde geçen olaylardan örnekler vererek hilafetin saltanattan ayrılabilceğini savunan geniş açıklamalarda bulundu.¹⁷

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar, İstanbul'da gayrimeşru bir sıfatı şahsına atfeden Tefvik Paşa evvelâ hususi ve mahrem olarak ordularınızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclisi Âliye müracaatta bulundu. Dikkat buyrulursa gelen telgrafname ile efkârı Umumiyei İslamiye teşviş edilmek isteniyor.

Bu telgrafnamedeki zihniyet istiklâlimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı dâvayı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukuken muvaffakiyetlere mazhar olan Hükümeti Milliyemizi duçarı zayıf etmeye matuftur. Mana ve mantıktan ari olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, Meclisi Âlinizin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzuubahs etmemizi istilzam eyledi. Şekli idaremizde mündemiç bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vâziülyed olması, Hâkimiyeti Milliyesini, Saltanatı

¹⁵ -Takrir: Önerge

¹⁶ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 305

¹⁷ -Tüzel, Tük İstiklal Harbi, II/IV, s. 111

Milliyetini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dâvayı mukaddesini müdafaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevalini müeddi oldu. Bu bâtıl, gayrimeşru, gayrimâkûl olan şey, bir milletin hukuku hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesiydi. Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzuyu millete tebaan milletvekillerinden terekübeden Heyeti Celilenizin tabîî surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş on dakika bir daha dinlemek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum.

Arkadaşlar! Tavzihi hakikat için hep beraber Türk tarihi ve İslâm tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz? Efendiler! Bu dünyayı beşeriyette asgari yüz milyonu müteceviz nüfustan mürekkep bir Türle. Milleti azîmesi vardır. Ve bu milletin sahai arzadaki vüsati nispetinde sahai tarihte de bir derinliği vardır.¹⁸

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; **birinci vâhidi kıyasi**, edvarı kablî tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk Milletinin cediti âlâsı olan Türk namındaki insan, ikinci eblülbeşer Nuh Aleyhüsselâmın Oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedariki vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve en katî ve en maddi delâilî tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki: Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelli gâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk Milletinin teşkil eylediği bir devletti.

Efendiler. Yine malûmdur ki; dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Ceziretülarapta mütekâsif olarak arzı mevcudiyet eder. Mazharı nübüvvet ve resalet olan Fahri âlem Efendimiz bu kitlei Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar. Tanrı birdir, büyüktür. Adatı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki; insanlar iki sınıfta, iki devrede mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sahavet ve şebabet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemal devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştilgal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan noktai tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştilgali lâzimei uluhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayrimazbut ve nâmütenahi denecek kadar çok Nebiler.

¹⁸ - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 305

Peygamberler ve Resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son Hakayıkı diniye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derecesi idrak, tenevvür ve tekemmülü her İmlim doğrudan doğraya ilhamatı İlâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebeptendir ki; Cenabı Peygamber, Hatemülenbiya olmuştur ve kitabı, kitabı ekincidir. Son Peygamberimiz olan Muhammed Mustafa Sallallâhü aleyhi vesselam (1394) sene evvel Rumi Nisan içinde Rebiyülevvel ayının 12' nci Pazartesi gecesı sahaba doğru tan yeri ağarırken doğdu, gün doğmadan... Bugün o gündür. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. (İnşallah sesleri) Filhakika Arabi tarihiyle bu akşam yevmi velâdetin senei devriyesine tesadüf ediyor. Hazreti Muhammed Eyyamı sebavet ve şebabeti geçirdi.¹⁹Fakat henüz Peygamber olmadı. Yüzü nurani. Sözü ruhani, reşit ve niyette bibedel, sözünde sadık ve halim ve mürüvetçe saire faik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu evsafı mahsusa ve mütemayizesiyle kabilesi içinde (Muhammedülemin) oldu. Muhammed Mustafa Peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında Nübüvvet ve (43) yaşında Risalet geldi. Fahri Âlem Efendimiz nâmütenahi tehlikeler içinde, bipayan mihnetler ve meşakkatler karsısında (20) sene çalıştı ve dini İslâmî tesise ait vazifei peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vasılı âlâyı illiyyin oldu. Kendisinin mazharı irşadatı olan bütün Müslim'in ve bilhassa ashabı Güzin birçok gözyaşları döktüler. Fakat muktazayı beşeriyet olan bu hali teessürün bifaide olduğunu derhal idrak eden erbabı fatanet Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalihi ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir Emir intihabı mevzuubahis edildi. Zatı Risaletpenahi Yarıgari olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı. Ve enfası vapsinini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Hâlbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emri intihapta mühim olarak üç muhtelif noktai nazarı tebarüz etti. Bu noktai nazarlardan birisi; Makamı Hilâfete istihkak, mesalihi ümmeti rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran Makamı Hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu noktai nazar Cumhura Sahabenindi.²⁰

İkinci noktai nazar, o güne kadar mısratı İslam'a hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesiydi. Bu, ensarın noktai nazarıydı.

¹⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV s. 306

²⁰ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 306

Üçüncü fikir ise kuvveti karabeti iltizam etti. Bu da Haşimilerin noktai nazarıydı. Bu üç noktai nazardan ittifakı âra ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaç eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin önüne geçmek lüzumuna kani olan... Hazreti Ömer'in tesiriyle Hazreti Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki ilk halifenin intihabında temayülâtı umumiyenin tabîi temerküzünden ziyade şahsi tesir, tespiti şekletmiştir.

Efendiler bu muhalefet ve münakaşatın nabemahal olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emri hilâfet, milleti İslimiye'ce en büyük bir maslahattır. Çünkü efendiler hilâfeti nebeviye, ehli İslâm arasında rabıta olan bir emarettir ve ehli İslâm'ın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emaretidir. Emaret ise, Cenabı Hakkın bir sır ve hikmetidir ki; teessüsü, daima satvet ve kuvvet ile meşruttur. Ve ondan maksadı asli de defî fesat ve hıfz ve asayişî bilâd ve tanzimi umum cihat ile mesalihi âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur. Adetullah bu veçhile cari olagelmıştır. Buna nazaran yukarda izah ettiğim üç muhtelif noktai nazardan birincinin ki kuvveti ve nüfuzu olan kavinin, milletin vârisi hilâfet olması noktasıydı. Diğer nıkatı nazara müreccih ve galip olması tabîidir ve Hazreti Ebubekir'in bittesir Makamı Hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle, zamanı saadetten sonra hilâfet unvanıyla bir emareti İslamiye teşekkül etti. Fakat efendiler, Peygamber'in vefatıyla derhal her tarafta irtidad başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsii hududu emareti İslimiye'ye tevessül eyledi. Ebubekir son demlerine yaklaşınca kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazreti Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer'in zamanı hilâfetinde memaliki İslâmiye fevkalâde denecek derecede süratle tevessü etti. Servet çoğaldı. Hâlbuki bir milletin içinde servet ve gına husulü beynennâs agrazı dünyeviye'nin hudusunu ve bu da ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bais olmak, bu âlemi kevm ve fesadın muktazayı ahvalindendir. İşte bu nokta Hazreti Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazreti Ömer tahattur ediyordu ki; Resulü Ekrem, mahremi esranı olan Havası ahabına şunu demişti. «Ümmetim düşmanlarına galebe edecek, Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kisia ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsanîyetler hâdis olarak mulûkü salife meslekine gireceklerdir.²¹

²¹ - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 307

Hazreti Ömer bir gün Hüzeyfe İbniyeman Radıyallahüanh Hazretlerine deniz gibi ternevvüc edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: «Senin için ondan beis yok. Senin zamanınla onun arasında kapalı bir kapı vardır» dedi.

Hazreti Ömer sordu:

-Bu kapı kırılacak mı? Yoksa açılacak mı?

Hüzeyfe «Kırılacak» dedi.

Hazreti Ömer, «öyle ise artık kapanmaz» dedi ve izharı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü Memaliki İslâmiye vüsat bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekli emaret ve bu tarzı idare ile her yerde adaleti kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki: Ya rab. Ruhumu kabzet.

Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu. «Nasıl ağlamayayım ki; Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki, Ömer'den sorulur» diye cevap verdi. Evet; Hazreti Ömer (Radıyallahüanh) artık hilâfet unvanı altındaki tarzı emaretin bir Devlet idaresine nâkâfi olduğunu bir zatın kendi faziletinde, kendi, kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir Devletin idaresine nâkâfi olduğunu bütün manayı şamiliyle idrak eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman (Bir haneden bir kurban yetişir) dedi. Abdürrahman bini Avf'ı çağırdı:²²«Ben seni veliaht eylemek istiyorum» dedi. O da; «Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?» dedikte Ömer : «Edemem» dedi. Abdürrahman, «Yallah ben de ebediyen bu işe giremem» dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emaret, Devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra ashabı şûra ve bütün halk Mescidi lebalep doldurdu ve orada bazı şayanı dikkat vaziyetlerle yine idarei ümmeti, intihap ettikleri bir halifeye tevdi ettiler. Hazreti Osman, Halife oldu. Fakat kırılmaya, malikimi olan kapı artık kırılmıştı. Memaliki İslimiye'nin her tarafında bin türlü kıylükal ve ademihöşnudu başladı. Zavallı Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için nezdi himayetkârisine davet etti. Buna muvafakat edemeyen Hazreti Osman'a tarafı vilâyetpenahiden muhafazai nefis için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıklar halkı Medine'de evinin içinde Hazreti Osman'ı tahtı muhasaraya aldı. Ve zevcei muhteremesinin yanında şehit ettiler. Birçok gürültülü ve kanlı vekayiden sonra Hazreti Ali (Kerremellahüveçhehu) Makamı Hilâfete getirildi.

²² - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 308

Tekrar edelim ki kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hittai Hicaziye de bambaşka bir şeydi. Hicaz 'da bir Halife, Suriye 'de kuvvete istinadeden bir vali ile Siffin'de karşı karşıya gelmeye mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Keremullahü veçhe)'nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis onu hunu Osman ile itham eyliyordu. Vazifesi âlemi İslâmda ahkâmı Kur'aniyenin temini tatbikatından ibaret olan Halife, mızraklarına Mesahifi Şerife geçirilmiş Emeviye Ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarure tarafeyn hakemlerinin vereceği hükme tebaiyete söz verdi. Muaviye'nin murahhası amrû Binil'âs ile Hazreti Ali'nin murahhası Ebu Musa El'eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hazreti Ali hazır bulunuyordu. (Emîrümüminîn Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir) diye yazılan cümleye derhal Muaviyenin murahhası itiraz etti ve dedi ki; (o Emîrümüminîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların Emiri olabilirsin. Şam ahalisinin Emiri değilsin.) Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı adi hile, cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amrû binil'âs Muaviye'ye hilâfetini tebşir etti. Diğer taraftan Hazreti Ali de hakemeynin hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakip icfrayı hilâfete devam etti. Görülüyor ki; Resulallahın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlemi İslâmiyet içinde, İslam'ın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddiayı hilâfetle arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olanı, saf ve nezih olanını mağlûp ve evlât ve ıyalini mahvüperişan eyledi. Ve bu suretle hilâfet unvanı altındaki Emareti islâmiyeyi yine hilâfet unvanı altında saltanatı İslâmiyeye tehvil etti.

Saltanatı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hunin ve elîm vekayi ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve hicretin 13' nci senesinde Arap milleti salatını Emeviyeyi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Devleti Abbasi'ye ve Devletin Re'sikârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkezi faaliyeti Irak'ta bulunan Hilâfeti Abbasiyenin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi (Halifei Resuiâllah) ve (Emîrilmüminîn) unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.²³

Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmiştim ki: Bundan 1.500 sene evvel, yani Hicreti Nebeviden iki buçuk asır evvel Orta - Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti

²³ -T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 308

mevcuttu. Kablelislâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler bundan 1000 sene evvel İslâmî kabul ettiler. Evvelâ Şarka doğru tevsii memalik ederek Çin hududuna kadar icrayı nüfuz eylediler, Hulefayı Abbasi'ye zamanında da bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle benam olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefayı Abbasiyenin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisabı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamına irtifa eylediler. Dördüncü asır hicride idi ki, Selçuk Hükümeti namı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu Devletin namı altında icrayı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan Cenuba, İran ve Irak'a ve Suriye'ye Anadolu'ya nüfuz eyledi.. Bağdat'ta oturan Hulefayı Abbasi'ye bu Türk Devleti muazzamasının dairei nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk Devleti beşinci asır evasıtında Maverâünnehir ve Harzimi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zabıtla hududunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahrin Ahmer ve Bahri Ummana kadar tevsii etti ve Bağdat'ta bulunan Hulefayı Abbasiyeyi yedi ihtiyar ve idaresine aldı. Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah namında Türk, hâkimiyetini temsil eden bir zat ile halife namını taşıyan muktadibillah yanyana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki; muazzam bir Türk Devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yedi idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında mernzuç bulundurmak mümkündür. Hazreti Selindin takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse o da Türkiye Selçuk Devletine daha sadık ve makamı hilâfete elyak diğer birinin halife Muktedibillâha halef olmasını temin idi.²⁴ Filhakika Muktedibillâh'ın Veliahdı olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşah ölmeseydi bu, böyle olacaktı. Şimdi efendiler. Makamı hilâfet mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanatı milliyeye makamı ki; (Türkiye Büyük Millet Meclisidir) Elbette yanyana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisidir, Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasıyla o makamı hilâfetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

²⁴ -T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, ,s. 309

Mütalaatı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha, beraber atalım.

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekli idaremizin ne kadar tabîî, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün âlemi İslâm için ne kadar nâfi ve musibolduğu neticesine isal edecektir. Efendiler. Orta-Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler daha Garpte İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum Selçukileri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devlet teşkil etmişlerdir. Konya'da merkezi hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri mâlumuâlileri olduğu üzere (699) senesine kadar muhafazai mevcudiyet eyliyorlar. Maruz İslâm Türk devletleri icrayı faaliyet ederken Cengizhan namındaki Cihangir Karakurum'dan çıkarak (559) senesinde hudutlarını Çin Denizine, Bahri Baltık'a, Bahrisiyah'a kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi, ki (656) senei hicriyesinde Bağdat'ı zapt ederek Halifei Abbasi Mutasım'ı idam ediyor ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilâfete hatime veriyor.

İrtihali Fahri Âlemden sonra birinci Halifei Resul Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ona teveccüh eylemişti. İkinci halife Hazreti Ömer, Hayatı içtimaiyedeki temevvücatın gayrikabili tevkif olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek muztariburruh olarak vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince: Mukadder dan tehacümat içinde kanını Kitabullah'a akıtarak terki dünya eyledi.

Hazreti Ali, hilâfeti uhdesinde takarrür ettirememek ve ehli beyti Resulün hukukunu muhafaza edememek bedbahtlığıyla giryan oldu.²⁵

Emeviler, doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet nüfuzu hilâfeti Bağdat surlarına kasma mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mu'tasım'ı evlât ve iyaliye ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahaliysiyle beraber Hülâgû'ye kurban verdiler.

Hulefayı Abbasiyenin zaafını görmekle (Halifei Resulullah) ve (Emîrülümünîn) unvanlarını almış olan ve nüfuzu hilâfetleri Elhamra Sarayının kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de beşinci asrı hicri iptidasındaki akıbeti faciası malûmdur.

Bağdat'ta Hülâgû'nün ihdas eylediği vak'ai mühimine neticesinde küreî zemin üzerinde Halife ve Makamı Hilâfet mâdum bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani (659) tarihi hicrisinde idi ki, Hulefayı Abbasiye neslinden Elmüstansır Billâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır Hükümetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından, Halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat hiçbir salâhiyeti, hiçbir

²⁵ - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 309

tesir ve nüfuzu olmayarak doğrudan himayesinde yekdiğerini istihlâf ile İmran hayat eylemiştir.

Selçuki Devletinin idaresinde teşettütü umumi hâsıl olması üzerine Türkler (699) tarihi hicrisinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devletini ihvaen tesis eylediler.

Bu Devletin ulularından Yavuz Hazretleri (924) tarihi hicrisinde Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarlarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahısı âciz tarafından kullanılması âlemi İslâm için şin olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devletinin kuvasıla istinat ettirerek ihya ve ilâ eylemek üzere aldı.

Efendiler, Osmanlı Devleti ki, (669) da teessüs etmişti. Hilâfeti aldığı (924) tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarihi cihanda; devri itilâ denilen muvaffakiyeti mütevaliye ve Azime ile mali olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı. Ondan sonra.. Ondan sonra efendiler; inhitat, inhitat başlıyor.

Efendiler, devri inhitatın her safhası Türkiye Devletinin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, Devletin istiklâlîni darbiliyor, arazi, servet, nüfus ve haysiyeti millet azami bir süratle mahıv ve tebah oluyor. Nihayet Âli Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdeddin'in devri saltanatında Türk milleti, en derin hufrei esaretin önüne getiriliyor.²⁶

Binlerce senelerden beri istiklâl mefhumunun timsali asili olan Türk Milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor.. Fakat bu tekme için bir hain, bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalp ve vicdanı, ulviyeti insaniyeden mücerret bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle adi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilirdi?

Türkiye Devletinin istiklâlîne hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamiyle kabul etmek istidadında kim olabilirdi?

- Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, Sultan diye, Padişah diye, Halife diye başında bulundurduğu Vahdeddin.. Vahdeddin, bu hareketi denaetkâranesiyle yalnız kendinin lâyıq olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdeddin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zaruri kıldı. Fakat efendiler; millet hiçbir vakit bu hareketi hiyanetkâranenin kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü millet, icabı teamül olarak başında bulunanın mahiyeti hareketini

²⁶ - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130^{ncu} içtima), XXIV, s. 309

suhuletle idrak edecek rüş ve kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzuhundan, asırlardan beri duçar olduğu felâketlerin esbabını bir anda hulâsa edebilecek hassasiyet ve intibahta idi. Millet, şahısların hırsı saltanat, hırsı tahakküm; hırsı istilâdan başlayarak temini menfaat ve rahat ve tevsii sefahat ve rezalet, ibzal ve israfat gibi hasis maksatları için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayici elîmesini derhal hulâsa edebilecek rüş ve kemalde idi. Artık milletin en makul ve en meşru ve en insani salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarihi cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyleyen Türk Milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzı mevki etti. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta, değil, bütün efradı tarafından müntahap vekillerden tereküp eden bir Meclisi Âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclisi Âlinindir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Ve bu makamı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti derler. Bundan başka bir makamı saltanat, bundan başka bir heyeti hükümet yoktur ve olamaz²⁷. Kendine sıfatı Hilâfeti izafe eden bu mevkii şahsi münhedim olunca makamı Hilâfet ne olacaktır? suali vâridihadır olur.

Efendiler Hulefayı Abbasi'ye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da Hilâfet Makamının asırlarca müddet saltanat makamıyla yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla Makamı Hilâfetin yanyana bulunabilmesi en tabii halattandır. Şu farkla ki: Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda aslolan milletin kendisi oturuyor. Makamı Hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bikudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgâhı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asri bir devleti mütemeddine halinde her gün daha rasın olacak, her gün daha mesut ye müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmuyacak ve diğer taraftan Makamı Hilâfet de bütün âlemi İslam'ın ruh ve vicdanının ve imanının noktai rabıtası, kulubu İslimiye'nin bâdii inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.²⁸

Efendiler, Türkiye Devletinin. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyiz ve halâs ve saadet vadettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecaribi fiiliye ve bunun semeratı mesudesi kâfi

²⁷ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 310

²⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 314

fikir ve kanaat verebilir, itikadındayım. Bundan sonra Makamı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi İslım için ne kadar feyzibar olacağını da istikbâl bütün vuzuhiyle gösterecektir.

Türk ve İslam Türkiye Devleti bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne memba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir Devleti olacaktır. Mevzuubahis olan meselenin esasında tamamen müttehit ve müttefik olduğunu, büyük bir kanaati vicdaniye ve muhakemei fikrîye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir haldir. Heyeti Celilenizin nâmütenahi takdirat ve tebrikâtını istilzam eden bir hakkıdır. Deminden mufassal bir takrir okunmuştu, şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyatı, arz ettiğim gibi nıkatı esasiyede, birdir. Binaenaleyh yapılacak şey, bu üçünü daha sarili ve daha güzel bir tarzda tespit etmek ve Heyeti Celilenizin reyı katisine iktiran ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mâni olmaktır”.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu açıklayıcı konuşmasından başka, saltanatın kaldırılmasının kararının olgunlaştırılması sürecinde önderlik, daha doğrusu önder, psikolojik ve politik yöntemlere başvurmuştur. İkna yöntemine, can alıcı bir noktaya geldiğinde de gözdağı verme yoluna başvurduğu görülebilir. İkna yöntemi ile ilgili birkaç örnek verecek olursak, Mustafa Kemal Paşa, ilkin saltanatın kaldırılması konusunda Kazım Karabekir Paşa'yı ve Rauf Bey'i ikna etti.²⁹ 26-29 Ekim tarihleri arasında Çankaya'da, daha sonra da TBMM'de Birinci Grup'ta (31 Ekim) uzun ikna seansları yaptı. Asıl önemlisi 1 Kasım 1922 tarihli birleşimde yaptığı bu uzun konuşmadır.³⁰ Bu arada bazı mebuslar padişahlık müessesinin kaldırılması konusunda, bazı yorumlarla işi uzatmak isterler. Ama Mustafa Kemal Paşa, bir sıra üzerine çıkarak sağ elini karşısında bulunan Anakara Mebusu Hacı Mustafa Efendinin boynu hizasında sağa sola elini oynatarak işe müdahale eder.

“Burada içtima edenler, Meclis ve herkes, meseleyi tabi görürlerse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde gene hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. İhtimal ki bazı kafalar kesilecektir”.³¹

Bu dil bazı mebusların anlayacağı bir dil idi. Hacı Mustafa Efendi, durumu derhal kavrar “affedersiniz efendim, biz meseleyi başka naktai nazardan alıyorduk. İzahlarınızdan aydınlandık”³² Ve mesele karma (Anayasa, Şer-ıye, ve Adliye) encümene havale edilecektir.

²⁹ -Bülent Tenör, Kurtuluş ve Kurulu, İstanbul, 2009, s.189

³⁰ -Tenör, a.g.e., s. 189

³¹ -Şevket Süreyya Aydemir İkinci Adam, 1884-1938, İstanbul, 1975, II, s. 223

³² -Aydemir, a.g.e. s. 224

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki açıklayıcı konuşmasından sonra, aynı konu üzerine verilen takrirlerin birleştirilmesi hususunda yeni takrirler verilmiş ve takrirler esas alınarak hazırlanan meclis mazbatası okunmuştur.

Riyaseti Celileye

Birkaç asırdır Saray ve Babıalı'nın cehalet ve sefahati yüzünden Devlet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessisi ve sahibi hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Babıâli aleyhine mücahedeye atılarak Türkiye'de Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bitteşkil haricî düşmanlar, Saray ve Babıâli ile fiilen ve müsellâhan ve malûm müşkülâtı şedide ve mahrumiyeti elime içinde cidale girişmiş, bugünkü halâs gününe vasil olmuştur.

Türk milleti Saray ve Babıâli'nin hıyanetini gördüğü zaman **Teşkilâtı Esasiye Kanununu ısdar** ederek onun **birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icraî ve teşriî kuvvetleri onun yedi kudretine vermiştir. Yedinci madde** ile de harp ilânı sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde cem eylemiştir.

Binaenaleyh o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine o zamandan beri padişahlık merfû olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaîm olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri ecnebi kuvvete ve muzaheretini milliyeye malik olmayıp bir zıllizâil halindedir. Millet şahsi hükümranlılık ve Saray halkı ve etrafının sefaleti esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk Hükümeti idaresi tesis ve vaz 'edilmiştir.

Hal böyle iken İstanbul'da düşmanlarla teşriki mesai etmiş olanların el'an hukuku hilâfet ve saltanat ve hukuku hanedandan bahseylemelerini germekle müstağrakı hayret bulunuyoruz. Tevfik Paşanın telgrafı kadar garip ve acayip ve hilafı mavaka'ı bir vesika tarihte nadir görülmüştür. Binaenaleyh; Türkiye Büyük Millet Meclisi berveçhi âti nevaddı neşir ve ilâna karar vermiştir.³³

Meclise sunulan bu takrirden sonra, Hilâfet ve saltanatın hukuku hakkında Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşları ile Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve

³³ - T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 314

arkadaşlarının vermiş oldukları teklifler Şer'iyeye, Adliye ve Kanunu Esasi encümenlerine havale ve tevdi edilmiş, müşterek encümenimizin 1.XI.1338 tarihli toplantısında Rıza Nur Beyin teklifi düzeltilerek ve Hüseyin Avni Beyin teklifinin de değiştirilip iki madde ilave edilerek neşir ve ilân olunmak üzere Heyeti Umumiyyeye arzına müttefikan karar verilmiştir.³⁴ Düzenlenen maddeler şöyledir.

MADDE 1- Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümransisini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimal ve iradei milliyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misakı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli Hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiye ye müstenit olan İstanbul'daki şekli Hükümeti 16 Mart 1336' dan itibaren ve ebediyen tarihe muntakil addeylemiştir . (tarihe intikal eden).

MADDE 2- Hilâfet, Hanedan Al Osman'a ait olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu Hanedanın ilmen ve ahlâken, ersad ve aslah olanı intihap olunur. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgâhıdır.

Karma komisyonda gönderilen mazbata görüşülürken,1-2 kasım 11922 gecesi Mustafa Kemal Paşa, komisyonu etkilemek ve uyarmak üzere bir konuşma yaptı. Bu konuşmada “Hâkimiyet ve saltanatın hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere il, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle ve kudretle zorla alınır” ifadelerini kullanarak bir gözdağı ve oldubitti yöntemine başvurmuştur.³⁵Bu konuşma üzerine karma komisyon mazbatayı oy birliği ile kabul ederek genel kurula göndermiştir³⁶.

Genel Kurul'daki oylamada da oldubitti tarzı bir örnek yaşandığı söylenebilir. İsim okunarak oylama önerisine karşılık Mustafa Kemal Paşa buna gerek olmadığını söyledi, tasarının oy birliği ile kabul edileceğini “zannederim” dedi.³⁷

Mazbata meclise sunulduktan sonra, Meclis Başkanının, konunun müzakeresi için iki takrir verildiğini belirterek meclis ekseriyetinin müzakereyi yeterli gördüğünü ve bu durumu oylamaya sunacağını belirttikten sonra yapılan oylama sonucu müzakerenin yeterli olduğu belirttikten sonra, maddeler üzerinde oylamaya geçileceğini açıklamıştır. Yapılan ikinci oylama ile encümenin ortak kararıyla kabul ettiği beyanname ve maddeleri oy birliği ile kabul

³⁴ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXIV, s. 314,

³⁵ -Tanör, a.g.e. s. 189

³⁶ -

³⁷ -Tanör, a.g.e., s190

edilerek ilan edilmiştir: Ancak Mebus Ziya Hurşit Bey; kendisinin muhalif olduğunu, binaenaleyh ittifakla değil, ekseriyet ile kabul edildiğini sözleri duyulduysa da “söz yok” diye susturuldu.³⁸

Mazbata ve maddelerinin kabulünden sonra Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, verdiği takrirdede, dua yapılması ve durumun halka duyurulması için top atılmasını teklif etmiştir. Ayrıca, İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Başbakan) de verdiği bir takrirdede bu gece yarının bayram olarak kabul edilmesini teklif etmiştir. Konuyla ilgili iki takrir aşağıda verilmiştir.

Riyaseti Celileye

İşbu beyanname ve mevaddın Meclisi Âlice kabulünü müteakip ve Mevlidi Nebeviyi tes’iden ittihaz olunan mukarreratı tebrikken bir dua tilavet olunmasını ve saltanat ve Hükümeti Milliye’nin şu suretle tecellisini bir kat daha ilânen bermutat top endaht edilmesi lüzumunu teklif eylerim.³⁹

Yozgat

Süleyman Sırrı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas)- Efendim, bu akşam Risaletpenalı Efendimizin Velâdetlerine tesadüf etmekle âlemi İslâm müşerreftir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi ki; hakiki millete istinat ediyor, onun da bihakkın istiklâlinin teyit edildiği gündür. Bu ikisi hürmetine bu mesut geceyi tes’iden bu gece ve yarının bayram kabul edilmesini bendeniz de teklif ediyorum.

Bu teklif bravo sesleri ve alkışlarla karşılanmıştır.

REİS- Efendim, Rauf Beyefendi bu gece ve yarının bayram addedilmesini teklif ediyor⁴⁰

TBMM Hükümetinin İstanbul'un Yönetimine El Koyması

6 Kasım 1922'deki birleşimde (103) İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey söz alarak, 4 Kasım geç vakit Trakya'yı Hükümetiniz ve Başkomutan adına teslim almaya memur Refet Paşa'dan aldığı telgrafı okuyarak, İstanbul kabinesinin saat 4'de istifa ettiğini bildirmiştir.

Rauf Beyin, Hükümet yanında Başkomutan adına teslim almaktan söz etmesi, 4 Kasımda gerçekleşen istifanın iki gün sonra Meclise bildirilmesi Selâhattin Bey (Mersin) ve Ziya Hurşit Bey (Lâzistan) tarafından eleştirilmiş, Rauf Bey, istifa olayını görüşme açılması için değil, Yüce Meclise bilgi olarak sunduğunu, Meclis toplantısı daha önce bugüne ertelendiği için durumun bu birleşimde arz edildiğini, ancak İcra Vekilleri Heyetinin derhal toplanarak konuyu görüştüğünü ve Refet Paşa'ya İstanbul'un yönetimiyle ilgili bir talimat gönderilmiştir.⁴¹

³⁸ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXI, s. 316

³⁹ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXI, s. 315

⁴⁰ - T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (İçtima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima), XXI, s. 315

⁴¹ -Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi

Halife Vahdettin'in firarı ve hal'i hakkında müzakerat ve Halifelîğe Abdülmecid Efendinin seçilmesi.

- Refet Paşa Vahdettin'in Saraydan Kaybolduğunu Bildirmesi

18 Kasım 1922'deki gizli birleşimde söz alan İcra Vekilleri Heyeti Reisi H. Rauf Bey, dün akşam geç vakit Hilâfet makamında bulunan Vahdettin Efendinin kaçtığına dair bir haber aldıklarını, durumu ve sonuçlarını görüşmek üzere gizli oturuma geçilmesini istemesi üzerine yeniden açılan oturumda Refet Paşa'dan aldığı aşağıdaki telgraflar ve verilen yanıtları okumuş, sonuç olarak durumu İcra Vekilleri Heyetinde görüştüklerini her şeyden önce boşalan Hilâfet makamına, yüceliğine uygun bir kişinin seçilmesi gerektiği üzerinde durduklarını, seçilecek Halifenin İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya gelmesi, şimdiye kadar savundukları ilkelere ters düşülebileceği ve naklin özellikle barış görüşmelerinin başlayacağı bir dönemde önemli sakıncalar doğuracağı düşüncesiyle İstanbul'da kalmasını çoğunlukla uygun gördüklerini belirtmiştir.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendi Hazretlerine

Vahidüddin Efendi bu gece saraydan gaybubet eylemiştir. İstanbul kumandanı ve polisi müdürünü tahkikat ve tedabiri lâzime itti hazı için saraya gönderdim. Alacağım malumatı ayrıca arz ederim. Vahidüddin, azlebi ihtimal Başmabeyincisi ve bir kaç mukarribini ile beraber ve İngilizlerin delaleti ile gayyubet eylemiştir. Emaneti mukaddesenin, İngilizler tarafından her hangi bir suretle alınması ihtimaline karşı dairedeki muhafaza tertibatı haziresini hiç bozmaksızın emaneti emin bir mahalle kaldırtacağım. Vahidüddin'in firarına ve harekâtı muhtemelesine karşı esasen kendisinin mahlu olduğunu derhal ilân sureti ile mücadeleye başlamağı pek lüzumlu görüyorum. Bu bapta iradei samilerine makine başında muntazırım.⁴²

Refet

'Bunu müteakip 17.11.1338 tarihli diğer bir telgrafnamesinde diyor ki.

Heyeti Vekile Riyasetine

Harington'dan şimdi aldığım mektubun ve melfuf beyannamenin suretlerim berveçhi zir arz ediyorum.

Beyannamenin ajanslar vasıtası ile Avrupa'ya da tebliğ edilmiş olduğunu bittetik anladığımı da arz ederim.

Mektup suretlidir.

Bir nüshasını leffettiğim resmi beyannamede söylendiği veçhile Zatı Şahane, kendisini İngiltere'nin ziri himayesine vaz'ederek bir İngiliz sefinei harbiyesi ile İstanbul'dan müfarakat etmiştir.⁴³

Birçok elfazı ihtiramiye. 17/11 /1922

“

Beyanname

Resmen beyan olunur ki; Zatı şahane, vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatım tehlikede gördüğünden bütün İslamların halifesi sıfatı ile İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zatı Şahanenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkumandanı General Sir Çarley Harington, Zatı Şahaneyi almağa giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zatı

⁴²- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1042

⁴³- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043

şahane, vapurda, bahri sefit filosu umum kumandam Amiral Son Düdrook tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere fevkalâde komiser vekili Sir Nevil Henderson, zatı şahaneyi, sefinede ziyaret ederek; Kral Beşinci Jorj'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur. Beraber gidenler şunlardır. Ser karin Ömer Yaver Paşa, Hadaka kumandanı kaymakam Zeki Bey, Esvapçı başı küçük İbrahim Bey, berber başı Mahmut Bey, Seccadeci başı İbrahim Bey, Musahibi sani Mazhar ağa, Musahibi salis Hayrettin ağa, Sertabip Reşat Paşa, Vahiddüddün oğlu Ertuğrul Efendi.

Efendim; vaktin geç olmasına rağmen müstaceliyeti meselenin icabettirdiği vaziyete rağmen atideki cevabı yazdık.

Refet Paşa'ya yazılan cevap.

İstanbul'da Refet Paşa Hazretlerine

1. Vahidüddin Efendi, Meclisçe usulü dairesinde henüz haledilmiş değildir. Eğer mumaileyh hakkında cereyan etmiş muamelat neticei tabiyesi olmak üzere mahlu addedilseydi yerine diğerinin intihabı icap ederdi. Binaenaleyh firarı üzerine tarafı âlinizden mahlu olduğunu derhal ilân etmek doğru değildir. Bu mesele, ancak Meclis tarafından hal ve tespit edildikten sonra verilecek talimata göre hareket buyurursunuz. Şimdilik İngilizlerin firarı ne suretle tertip ettiklerini ve evvelce vuku bulan işar üzerine tahtı muhafazada bulundurulması için alınan tedbirler ne suretle tecavüz eylediklerini bildiriniz. Mücadeleye efkârı umumiyei İslâmiyeyi tenvire medar olacak kuvvetli bir surette başlamak için Meclisin kararına istinat etmek muvafık olur.

2. Emanatı muhafaza etmek mühimdir. İngilizler emanatı ancak silâh istimal ederek ve kan dökerek almalıdırlar. Bu hususta icap edenlere bu noktai nazardan evamiri katiye verilmelidir. Nakli mahal ile tarafımızdan ihdasına sebebiyet verilmek caiz değildir. Henüz düveli itilâfiye kontrolü mevcut iken emaneti esnayı nakilde müdahale etmek suretiyle ele geçirmeleri baldulihimal değildir.

3. Meclisçe intihap olunacak halife malûm değildir. Ancak intihap keyfiyetinin dağdağalı olmaması düşünülmektedir. Bu meselede en çok atfi ehemmiyet ettiğimiz nokta Meclisin intihap ettiği halifenin dahi padişahlık davasına kalkması bu hususta, İngilizler ve diğer Müttefik Devletlere istinat etmesi ihtimalidir. Binaenaleyh, İntihap olunacak zatla daha evvel görüşmek ve anlaşmak bu nokta üzerinde hatta elinden senet almak muvafıkı ihtiyattır. Ben, tarafınızdan gayet mahrem bir tarzda şahsi olarak Abdülmecit Efendinin hissiyat ve temayülâtını şimdiden anlaşılacak bizi tenvir etmenizi muvafık buluyorum. Bu nokta da anlaşılmadıkça intihap tehhür eder. Bu hususun bu gecedem temim çaresi aranılmalıdır.⁴⁴

Efendim; bu noktada biraz malumat vermek lüzumunu hissediyorum.

Efendim, Vahidüddin Efendi, Başmabeyincisini Refet Paşaya göndermiştir. Bir iki gün evvel demiştir ki; Mustafa Kemal Paşa, ile muhabere etmek istiyorum. Bir emin adam memur etsin. Bunun için ben açık telgraf mı çekeyim, mektup mu yazayım; yoksa siz mi cevap verirsiniz? Diyormuş. Bu haber buraya geldi. Tezekkür ettik. Bu oyunlara karşı bir ihtiyatı mahsus olmak üzere dedik ki evvel emirde bu arzusunu tahriri bir şey ile yazsın. Ondan sonra bu mesele üzerinde görüşebiliriz. Bunun üzerine derhal kabul ile filan memurumuzu sevk ve idare edin denildi. Bunun üzerine Refet Paşa'dan cevap gelmemişti. Bu fıkra ile onu soruyoruz. Vahidüddin ile görüşen adam diye okundu.

4. Vahidüddin Efendinin benim memur edeceğim zatla görüşmek hakkındaki müracaatına verdiğimiz cevap üzerine hiç bir muamele cereyan etmedi mi? Vaziyetin tahlili için bunu da bildirmek lâzımdır.

⁴⁴- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043

5. Balâdaki mevaddın ihtiva eylediği noktai nazarlara göre tedbiriniz ile yeni malumatınızı yarın 18/11/1338 öğleye kadar bildirmeniz mühimdir. Çünkü mesele Mecliste mevzubahis olunca derhal intaç edebilmek için buna ihtiyaç vardır.

6. Bu cevabımda Rauf Bey ile mutabıkız. Henüz keyfiyet Heyeti Vekilece malum değildir.⁴⁵

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Efendim; geçen vakitte, böyle bir talimat verdik. Heyeti Vekileyi teşkil eden zevat ile bugün aynı zemin üzerinde görüştük Refet Paşa'dan gelen telgraf devam ediyor. Okundu.

Yine 17/18 tarihli telgraf devam ediyor. "Abdülmecit ile görüştüğüne dair".

Heyeti Vekile Reisi Rauf Beye Şimdi Abdülmecit Efendi. ile görüştüm. Şahsî bir mahiyeti olan mükâlematta, Ankara'da ittihaz edilen mukarraratı tasvip ettiklerini ifade eyleyen kendilerinin bana hitaben bizzat yazdıkları bir mektubun suretini aynen berveçhi ati arz ediyorum.

Suret: İstanbul T.B.M. Meclisi Hükümeti fevkalâde memuru Refet Paşa. Hazretlerine.

Büyük Millet Meclisinin hilafet ve saltanat hakkında ittihaz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum.⁴⁶

27 Rabiülevvel 1341
Refet İmza

BİR MEBUS BEY - Efendim; Abdülmecit bir unvan yazıyormu imzasında.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) - Hayır, ihmal edilmiş olacaktır, imza.

ŞEVKET BEY (Beyazıt) - İmza kimindir, lütfen okunsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) - Rauf Beyefendi, ben de ehemmiyet verdim bu noktaya. İmzası nedir diye sordum. Refet Paşadan gelen telgraf okundu. Bundan evvelki maruzatımda diye.

**Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine
ve İcra Vekilleri Heyet-i Reisi Rauf Beyefendiye.**

Bundan evvelki maruzatımda Vahiduddin Efendinin keyfiyeti halinin Meclis tarafından ilânını, bu suretle mücadeleye başlamamızı ve fakat bu hususun teşriini arz etmek istemişim. Yarın için neşrolunacak Sabah Gazeteleri üç seneden beri malum olan harekâtıyla kendi kendini memlekette bu âlemi İslâm nazarında halletmiş telakki olunan Vahiduddin emsali diğer memleket hainleri gibi aynı tarz ve aynı vasıta ile firar etmiş olduğunu ve bilhassa bu tarz ve vasıtai firarının âlemi İslâm'ın kendi hakkında vermiş olduğu hükmün doğruluğunu bir kere daha tasdik ve teyit eylediğini bir kaç satırla yazmak suretiyle iktifa edecektir. Burada ittihaz olunacak iki yol vardır. Birisi Vahidüddin'in üç seneden beri devam eden ihaneti sebebiyle esasen makamı hilâfeti münhal telâkki etmek ve Vahidüddin'i şimdiye kadar orada (Zillullah) vaziyette oturmuş göstermek ve zaten son cuma selâmlığında namaz kıldığı camide hutbede kendi ismini okutmamak suretiyle bunun kendi tarafından dahi tasdik edilmiş olduğunu iddia etmek İkinci tarz, Son güne kadar makamı hilâfette bulundurduğu halde firar ve düşmana iltica suretiyle hilâfete ihanette bulunduğunu iddia etmek. İngilizler Vahidüddin'e halife oyunu oynatmak isterlerse bu ikinci şık kendi hesaplarına belki daha muvafık gelebilir. Fakat İngilizlerin dahi Vahidüddin ile âlemi İslâm üzerine bir oyun

⁴⁵ - T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043

⁴⁶ - T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1044

oynamaya muvaffak olamayacaklarını bildiklerini ve bu son vaziyetin daha ziyade şeriki cürümlerini kurtarmak maksadıyla yapılmış olduğunu zannetmek istiyorum. General Pelle de bu fikirdedir. Yalnız İngiliz tebligindeki tarzı ifade calibi dikkattir. Gazetelere talimat vermek için bu iki şıktan hangisini daha muvafık buluyorsanız İngiliz'ler Vahidüddin'in kaçırılması için hiç bir cebir istimal etmemişlerdir. Bu büyük sarayın her tarafım muhafaza etmek elimizdeki kuvvetle gayrı mümkündür. Biz daha ziyade dâhildeki arkadaşlarımızın nezareti ile ve hariçte bulduğumuz gözcülerle iktifaya mecbur idik. Vahidüddin sabaha karşı sarayın Orhaniye Kışlası tarafındaki bir kapısından çıkmış ve oraya gelen otomobile binmiştir. Emanet muhafızlarını takviye ediyorum. Yerlerinde bırakacağım. Bu gece Mecit Efendi ile görüşeceğim, Vahidüddin'in müracaatına verilen cevabı Çarşamba günü Yaver Paşaya tebliğ ettim. Perşembe günü Yaver Fahri Bey vasıtasıyla tekit ettim Cuma sabahı da firar etti.⁴⁷

İmza Refet

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyefendiye

Bu gece General Pelle ile Vahidüddin'in firarı hakkında görüştüm. İngiliz müsteşarı geminin hareketinden soma nezdine gelerek firardan malumat vermiş ve Vahidüddin'in Türk'ler tarafından bırakılmasını Düveli mütelifi için sıkıntılı bir vaziyet ihdas edeceğinden bu suretle harekete mecbur kaldıklarını söylemiş. General Pelle bu firarla İngiliz'lerin hilâfet oyunu oynamak isteyeceklerim zannetmemekte ve buna ehemmiyet vermemektedir.⁴⁸

Rafet

Bu telgraf 17/18'de çekilmişti. Efendim bu malumat üzerine bu sabah Heyeti Vekileyi teşkil eden arkadaşlarımızı topladık ve hafi olarak tetkik ettik. Müzakeremizin neticesi olarak Heyeti Âliyenize arz edeceğim nikat kısadır. Bittabi ittihaz olunacak karar müzakere neticesinde tespit edilecektir. Evveleminde halife makamım işgal eden zatın şimdiye kadar bizce malum olan bir hıyaneti vardır. Sevr muahedesini tasdik etmekle Türkiye'nin idamını kabul etmiş olmasıdır. Bu sefer gene halife ismini takınarak İslâm'ın en kavi ve şerir ve şeni düşmanı olan İngilizlere halife unvanıyla müracaat ederek kendisini bütün âlemi İslâm'a ihanet etmesi tarzında bir şekilde kabul edilebilir. Şu halde bu insan suretinde görünen, Türkiye'miz için, necip milletimiz için ve âlemi İslâm için mühlik zehirli bir yılan olan, bu suretle mündefi olması üzerine münhal kalan emaneti İslâmiyeye bir zatın intihabının zarurî olduğu merkezindedir. Efendiler; malumuâliniz asırlardan beri necip milletimiz alemdarı İslâm olarak makamı hilafeti sinesinde her türlü tehacüme, mehalike karşı muhafaza etmiş ve bununla bihakkin iftihar edebilecek bir millettir. Böyle hıyanetler, sui kasıtlar avni hakla hiçbir veçhile müessir olmayacaktır. Bu 'itibarla her şeyden evvel münhal kalan bu mevki bir halife intihabı suretiyle inhilâlden kurtarmak zarureti lüzumunu Heyeti Âliyenize arz ediyorum. Bu müzakere esnasında rüfekamdan bazı zevat halifenin intihabı meselesinde nokai nazar arz edeceklerdir. Ekseriyetin fikri derhal intihabın icrası olduğunu arz ediyorum. Ekalliyette kalan arkadaşlarımızdan bazıları intihabın icrasıyla halifenin Anadolu'ya gelmesidir. Tabii bu arkadaşlarımız söz sırasında noktai nazarlarını arz edecektir. Fakat bendeniz her şeyden evvel ekseriyetin noktai nazarını arz etmiş olmak için her şeyden evvel bir halife intihabının en kısa bir zamanda icrası ve bu zatın bu zamanda İstanbul'dan çıkmasının şimdiye kadar müdafaa ettiğimiz esasatı ihlâl edememesi noktai nazarından, alelhusus sulh esnasında İstanbul'dan makamı hilâfeti başka mahalle nakletmek keyfiyetini mahzurlu gördüm. Bu itibarla İstanbul'da kalması cihetini ekseriyetle iltizam ettik. Diğer arkadaşlarımızdan bazıları da gene mühim nikat serdiyle Anadolu'ya naklini iltizam buyurdular. Efendim; hulâsa malumatımızı mümkün olduğu kadar manayı hak kişiyle ve

⁴⁷- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1044

⁴⁸- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1044

hulâsa suretiyle Heyeti Âlinize arz ettim. Tekrara mecburum ki inhilâlin uzun müddet devamı Şer-ıye Vekili arkadaşımızın da sarahaten beyan ettiği veçhile dâhil ve hariçte fitne ve fesadı mucip olabilir. Bir an evvel temin buyursanız.⁴⁹

Rauf Beyin bu açıklamasından sonra söz alan bazı Milletvekilleri Hilafet hakkında şu görüşleri ileri sürmüşlerdir.

SELAHADDİN BEY (Mersin). Hükümet ne intihap ediyorsa onu söylesin, onun üzerinde müzakere edelim. Her halde eşhas üzerinde söyleyiniz ki onu anlayalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz onu arz edeyim; intihap hakkı Heyeti Celilenize aittir. Bir müntehip ibrazı ile Heyeti Âliyemize, yani bunu intihap ettik, kabul ediniz suretinde. Bendenizin kanaatimi sorarsanız, her şeyin ehveni olmak üzer ve her şeyden evvel zemin ve zamana da muvafık Abdülmecit Efendinin (Velihaht sadaları) Velihaht sözünü de söylemiyorum, Abdülmecit Efendinin intihabı ile ve hatta bu gün müttefikân intihabı ile birçok mahazirin mündefi olacağı kanaatindeyim efendim.

ALİ VEFA BEY (Antalya) — Heyeti Vekilede ekalliyette kalan arkadaşlarımızın mühim bir nokta zikrettiklerinden bahis buyurunuz. Bu nedir anlayalım efendim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İfademde zannediyorum ki söyledim. Arkadaşlarım kendi noktai nazarlarını izah ederler diye tafsilen arz etmedim. Noktai nazarları halife İstanbul'da kalırsa tekrar İngiliz tesiratına vesaire ye kapılır. Esarettedir, caiz değildir, mütalaasında bulundular. Ekalliyette kalan arkadaşlarımızın mütalaaları hemen bu esas etrafındadır.

TEVFİK EFENDİ (Kângırı) — Bizde böyle hilâfetler ıskat edildiği vakit, inhilâl edeceği vakit makamı Meşihatın bir fetvası ile hilâfetin nezi lâzımdır. Acaba bizim Şer-ıye Vekâletinden hilâfetin Vahidüddin Efendiden nezi hakkında bir fetva alınmış mıdır? Alınmamış ise Meclisi Âli o fetvayı da kendi kendisine vermiştir. Bir kâfiri veli ittihaz eden bir adam mümine halife olamaz. Mahludur. Bu fetva bir kere peşinen alınmalıdır. Alındıktan sonra evvelâ hal sonra intihap yapılmalıdır.⁵⁰

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Şer-ıye Vekili Efendi Hazretleri, heyetimizin müzakeratında müşterek idi ve ekseriyetin fikrine müşterek idi. Kendileri bir halifenin intihabı lüzumunu ifade etmiş olduklarından halli lüzumunu tabi atıyla ifade etmiş oldular. Tabii size cevap verecektir efendim.

REİS — Efendim; Şer-ıye Vekilini dinleyelim

VEHBÎ EFENDİ (Şer-ıye Vekili) (Konya) — Efendim, müsaade buyurun. Ahvali tafsil edecek değilim. Bugün halife makamında olan bir adam ecnebi bir düşman himayesine iltica ederek fiilen hilâfetten feragat etmiştir. Binaenaleyh ikinci bir halifenin intihabı Müslim'in üzerine vaciptir ve Müsliminin de hal ve alkline bu gün memur olan Meclisi Â'lini'zidir. Binaenaleyh beynel Müslim'in fitne ve fesada foais olmasın için her şeyden evvel bunu intihap ermeli. Ondan sonra şeraiti ne i'di, veyahut onun hakiki ne idi, iriil'letin hakkı ne idi, efendiler bunlar ikinci meseledir. Şimdi rica ederim, İstanbul'u düşünelim, Anadolu'yu düşünelim, bütün âlemi İslâmi düşünelim. Hep âlemi İslâm gözünü şu Meclise dikmiş bakıyor: Ne yapıyorlar ve ne yapacaklar? Şimdi bir fetva isteniyor. Bu da hakindir ve doğru bir meseledir. Öteden beri anlattığımız da budur. Kâtip efendi okusun⁵¹

REİS- Efendim, bendeniz de buradan okutacaktım. Efendim bunu kendileri okumak lâzım gelmiyor. Kendileri dediler.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)- Arkadaşlar mevzubahis olan meseleyi çok münakaşa etmek, çok tahlil etmek mümkündür. Fakat zannediyorum ki münakaşat ve

⁴⁹- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1044

⁵⁰- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1044

⁵¹- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1043-1045

tahlüatta ne kadar ileri gidersek meseleyi halletmekte o kadar müşkülât ve teahhura'ta uğrarız. Bir de mevzubahis olan meseleyi muhtelif safhadan mütalâa etmek mümkündür. Meselâ şimdi kürsüyü terk öden refiki muhteremimiz doğrudan doğruya halife olacak zatın sıfatını salâhiyetinin ne olacağından bahis buyurdular. Zannediyorum iki ondan evvel firari halifeyi halletmek ve onun yerine bir halife intihap etmek birinci safhayı (teşkil etmek lâzım gelir. İkincisi 'intihap olunacak halifeye keyfiyeti intihabı tebliğ 'edeceğiz. Ondan sonra bu müntahap halife nerede oturacaktır? Ahvali umumiyeyi siyasiye 'hangisini müreccih görmektedir? Ondan sonra bu halifenin salâhiyetinin derecesi ne olmak lâzım gelir meselesi mevzu bahis olabilir. Binaenaleyh bugün hepsi'ni birden halletmenin imkânı yoktur. Bendeniz söyleyeceğim bir kaç söze, arkadaşımın mevzubahis ettiği noktadan başlayacağım. Bu Meclis, Türkiye Milletinin Meclisidir. Türkiye halkının meclisidir. Bunun sıfatı, bunun salâhiyeti, yalnız Türkiye halkının yalnız Türkiye Milletinin, Devletinin hissiyatına, mukarreratı'na aittir. Bu Meclis kendisine, bütün âlemi İslâmiyet'e şamil bir kudret veremez efendiler. Binaenaleyh bu Meclisin Riyasetinde bulunacak zatın da olsa olsa temsil edeceği şey, yalnız Türkiye'ye ait olabilir. Bu mahdut bir şeydir. Hâlbuki Makamı Muallâyı Hilâfet, bütün âlemi İslâm'a şamile bir makamı mukaddestir. Türkiye Devletinin ve halkının bu noktadaki vazifei diniye ve vicdaniyesi diğer âlemi İslâm'ın dahi aynı güne gelmesine kadar bu Makamı Muallâya mesnet olmaktır. Bütün kudretiyle, bütün kuvvetiyle onun kuvvetini, kudretini, şerefliyi bütün âlemi İslâm nazarında ve gayri İslâm'ı âlem nazarında masun bulundurmaktır. Yoksa kendi mevcudiyetini halifenin bir yedi iktidarına veremez, veremez efendiler ve vermeyecektir efendiler. Âlemi İslâm'da teşevvüş varmış veyahut olacakmış. Bu sözlerin hepsi yalandır, kim söylemişse yalan söylüyor.⁵²

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Paşa Hazretleri, ben yalan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Sen yalan söyleyebilirsin, müstaitisin.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Katiyen söylemem ve bunu kabul etmem Paşam.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla)' — Ben bir defa Size yalan söyledim demiyorum. Size bunu söyleyenler yalan söylemiştir, diyorum. Sen kendin üzerine aldın.

YUSUF ZİYA BEY (Devamla) — Bendeniz yalan söylemem.

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendiler; o fetva, firarı halife hakkında yapılacak muameleyi tespit ediyor. İntihap olunacak halife hakkında da itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki hasbelicap ve hasbel hadisat, muktazayı tarihî olarak hanedanı Âli Osmanî kabul etmek ve muhafaza etmek zaruretiyledir. Bu ailenin, içinde bizim aradığımız evsafı bulmak bugün için biraz müşküldür. Belki gençleri sureti mahsusada yetiştirildikten sonra evsaf ve sıfatı lâzımevi haliz insanlara tesadüf edilebilir. Fakat bu gün bu ciheti hakikaten tetkik ve tahlil edecek olursak pek müşkül vaziyette kalabiliriz. Onun için intihap meselesinde bendenizce çok dağdağsız muameleye temayül göstermek muvafık oluyor.⁵³ O da zaten firariden sonra gelmesi herkesçe muntazır olan bir zait vardır. Abdülmecit Efendi, bir defa bu adam bazı fenalıklar ve hatalar yapmıştır. Şahsiyeti üzerinde Meclisi Âlimizde de birçok tenkidatta bulunmuştur. Bunlara rağmen dün gece bu adam ne vama bir senet vermiş oluyor ki (Türkiye Büyük Millet Meclisinin mukarreratını ben kabul ediyorum) diyor. Binaenaleyh intihabatta mazhari suhulet olabilmek için 'bu zat üzerinde efkârı temerküz ettirmek muvafık olur zannındayım.

Şimdi halife intihap olunacak zatın İstanbul'da kalması veyahut buraya getirilmesi meselesi var ki bu nazik bir meseledir. Efendiler. Şimdi hakiki vaziyeti tetkik edecek olursak İstanbul kuvayı itilâf iyenin kuvayı askeriyesi tahtı işgalindedir. Onların tahtı tesirindedir. Buna hiç şüphe yoktur. Fakat bu tesirin derecesi dün ile bu gün bir değildir. Yani bu gün hiç 'bir kuvvet 'kullanmadığımız İstanbul üzerinde haizi tesir ve nüfuz olmaya başlamışızdır.

⁵²- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1051

⁵³- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1051

Bunun atisi 'bu nüfuzu akimiyetin şeyisine doğru delâlet etmektedir. Bunun en birinci delili Harington'un, yahut İngilizlerin kendilerinin İstanbul'da hâkim olmadıklarını veyahut kariben hâkimiyetlerinin zail olacağına kail olarak ellerindeki avı beraber alıp kaçırmak istemişlerdir ve kaçırmışlardır. Bu delili bahirdir ki biz İstanbul'da tesisi nüfuz etmekteyiz. Bu tamamdır denilemez. Yani Makamı Hilâfet tamamen tahlis edilmemiştir. Fakat Türkiye'nin bir vazifesi Makamı Hilafeti kurtarmaktır. Bu bizim için bir davayı mahsustur. Bunu Makamı Hilafet olarak nihayetine kadar göstermek ve onun kurtarılmasına çalışmak biçim için hayırlı bir davadır. Bizim için bu dava âlemi İslâm nazarında fevkalâde takviye eden bir meseledir. Bunu sarsmak doğru değildir. Yani Makamı Hilafeti başka bir yere nakletmek bu günün şeraiti hususiyesi itibariyle doğru olamaz.

İkincisi yine menfi olarak düşündüğümüz zaman makamı hilafet henüz haizi tesir ve nüfuz olmadığı ve düşmanların tesirinin haizi nüfuz olduğu bir mıntıkadadır. Halifeyi hapsedmek onu tanımamak: bu adamların ellerindedir. İsterlerse yapabilirler. Fakat bu tarzı hareketleri bizim aleyhimize değildir. Belki bizi cihan nazarında mağdur ve mazlum gösterecek ve davamızı haklı gösterecek kendi aleyhlerine bir takım harekâttir. Binaenaleyh bunları yapacakları itibariyle hiç bir vakit tevahhuş etmemelidir. Bu itibarla intihap edeceğimiz halifenin orada kalmasını davamız noktai nazarından muvafık gibi ad ediyorum. Üçüncüsü bizim cihan nazarında en büyük kudret ve kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir.⁵⁴ Efendiler yani Makamı Hilâfet tahtı esarete alabilir. Halife namını taşıyan, İngilizlere iltica edebilir ve onlarla beraber kaçabilir. Efendiler her şeyi yapabilir. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisinin tarzı idaresini, siyasetini, kudretini katiyen sarsamazlar. (Alkışlar) Binaenaleyh aman halifeyi kaçıracağız, esir edeceğiz, şöyle olacak, böyle olacak diye biz telaş edecek değiliz. Telaş edecek bütün âlemi İslâm olmak lâzım gelir. Onlar da telaş etsinler. Onlar da bizimle beraber çalışsınlar ki Makamı Hilafeti kurtaralım ve serbest olarak bütün cihana şamil bir halifeyi oraya oturtalım. Onlar da ancak bu suretle bize muavenette bulunurlarsa.

Bir de halifenin Anadolu'ya bu günlerde getirilmesi mevzubahis olmamak; lâzım gelir. Biz murahhaslarımızı dünya nazarında sulh için Lozan'a göndermişiz ve sulh talep ediyoruz ve sulhun olacağına da ümit var bulunuyoruz. Binaenaleyh yeni bir hadise, ve çok ehemmiyet verir gibi hiç bir hadise almamak lâzım gelir. Sulh yapalım diyoruz. Şayet sulh olmazsa, muharebe yapmak mecburiyeti olursa o zaman belki halifenin düşman tahtı tesirinde ben durmam diyip buraya gelmesi ve bizimle beraber burada nazarı dikkati celp ederek mücadeleye devam olunması bizim için bir kudret olabilir. Yoksa gelmesi ve getirilmesi meselesi değildir. Bizi duçarı zaaf eden bir meseledir. Sonra arkadaşlar evvel ve ahir arz ettim. Tekrar edeyim, bütün zihniyetlerin tenevvür etmesi için tekrara lüzum görüyorum. Türkiye halkı bilâkaydüşart hâkimiyetine sahip olmuştur. Hâkimiyet, hiç bir renkte hiç bir şekilde hiç bir mana ve delâlette iştirak kabul etmez. Halife olsun, unvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir müşareket sahibi olamaz. Efendiler millet buna katiyen müsaade edemez ve bunu teklif edecek hiç bir Millet Vekili olduğuna kani değilim. (Alkışlar) Binaenaleyh bütün harekâtımız bütün mukadderatımız bu noktai nazardan olabilir. Başka türlü imkânı katisi yoktur.⁵⁵ (Fetvai şerif okunsun sedaları)

VEHBÎ EFENDİ (Şer-ıye Vekili) (Konya) — Efendim, Yusuf Ziya Bey ruhani yet, cismaniyet diye bazı şeyler söyledi ve diğer zamanlar da bu kelime istimal olunuyor. Ruhaniyet, cismaniyet tabiri nisraniyete ait bir tabirdir. İslâmiyet'te ruhaniyet, cismaniyet diye tabir yoktur. Sonra arkadaşlardan ekseriya efendim hilâfetin vazifesi nedir? Bu ikide bir soruluyor. Efendiler İslâmiyet'te müstebit bir hükümet yoktur. Hükümeti İslâmiyet tamamen

⁵⁴ - T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1051

⁵⁵ - T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1051

meşruattır. Fakat meşrutiyeti şeriatın ahkâmını icra suretiyle meşrutur. Ama bu olabildi mi olamadı mı?⁵⁶

Evet, suistimalat ta oldu, şeriata hiç yanaşmayanlar da oldu, ahkâmı şeriatın haricine de çıkıldı. Fakat makamı 'hilâfetten veyahut makamı hükümdarîde bulunan adamların bu vazifeyi ifa etmemelerinden dolayı bu vazife kendilerinden sakıt olmak lâzım gelmez. O vazife ile memur edilir. Fakat ifa etmemişlerdir. Halife İslâmlara ait bir unvandır. Ve Kuranı azirnişşan ile sabittir. Efendiler Cenabı Hak Hazreti Âdemi halife kıldım buyuruyor. Fakat hilâfetin manası efendiler dünyayı vakti merhununa kadar imara say etmektir. Bu imara da şeriat dairesinde sây etmektir. Binaenaleyh halife olan zat, seri şerifin ahkâmını icraya memur olması lâzımdır. Hilâfet, İslamlara mahsus yor. Bu da ahkâmı şeriyeyi icra ile memurdur. Halife denilen zat tenfizi ahkâma, icrayı hukuka, mazlumun intikamını zalimden almaya. Kadir olmalı. Fakat efendiler halife denilen âlim olmalı, mütehit olmalı, sahibi rey ve tedbir olmalı. Bunun içinde de şecaat besalet te var, her şey var. Fakat bu şeraitin cemini bir şahısta bulmak imkânı var mıdır yok mudur? Elcevap : Yoktur. Yok olunca ne oluyor şer'an her umuru ehline tevdi ile takdimi amal tarifesine riayetle Makamı Hilâfette bulunur. Şimdi efendiler bizim hali 'hazırımıza gelince, evet biz bir halifeye biat ederiz. Bu Müslümanlar için vaciptir; lâzımdır. Hatta tehiri de caiz değildir. Bu halife de lâzım gelen vazaifi şer-iyesini Meclise terk eder. Meclis vasıtasıyla icra ettirebilir. Bunun için cümleden rica ederim. Evvel intihap meselesini bilelim de sonra sıfatlarını düşünelim. (Doğru sesleri)⁵⁷

REİS — Efendini deminki fetvayı Encümene göndermişsiniz. Encümen bir mazbata yazmış arzu ederseniz onu okuyayım.

Seriye Encümeni Mazbatası

Sultan Vahdettin'in Halifelikten İndirilmesine Dair Fetva ve Şeriye Encümeni Raporu

Heyeti Vekilenin halifenin firarından bahisle Meclisin kararı veçhile aherinin intihabına dair Meclise vaki olan beyanatına binaen cereyan eden müzakere neticesinde Seriye Vekâleti Celilesi tarafından fetva ısrarı lüzumu teklif olunmasıyla Vekâleti müşarünileyha'dan takdir buyrulan fetva Mecliste kıraat olunmuş ve fetvayı celile tarzı tahririnde usul ve teamülü kadimeye tevafuk etmeyen bir noktası ki o da tahsisen inhilâlan beyan edildiği cihettir. Bu cihetin tasrihi talep olunmuş ve 'Meclisçe bu cihetin ilâvesi lüzum ve âdemi lüzumu müzakere olunmak üzere keyfiyetin Şerliye Encümenine havalesi kabul olunarak Encümenimize tevdi olunmakla bu babta müzakere icra edilmiştir. Neticede fetvanın esbabı inhilâli mübey olan metnin vakia mutabık olduğu cihetle yalnız şıkkı sani olarak bu surette münhali olur mu ibaresinin tahrir ve Heyeti itfaiyece imza edildikten sonra Şeriye Vekâleti Celilesince imza olunması usulü müttehezaya muvafık olduğuna müttefik karar verildi.⁵⁸

18 Teşrinisani 1338

Aza Kâtip Konya Rifat 'M, M. Seriye ve Evkaf Encümeni Reisi Karalhisani Sahip Ankara İsmail Şükrü Mustafa Aza Aza Denizli Adana Hasan Mehmet Hamdi Aza Aza Kütahya Erzincan Seyfi Fevzi

Minettevfik

Bu meselede, eimmei Hanefiyeden cevap ne veçhiledir? İmamı Müslimin olan Zeyt 'düşmanın umum müslimin aleyhinde mucibi mahvolan tekâlifi şedidesini biliâzarure kabul ile hukuku Islâmiyeyi müdafaadan aczini izhara müslimînin müdafaaten mücahedelerinde düşmana muvafakatle müslimînin ihtilâl ve intikasını mucip harekâta fiil sn teşebbüs ve

⁵⁶- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1052

⁵⁷- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1052

⁵⁸- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1053

harekâtı ihtilâlkâraneye devam ve ısrar ve badehu ecnebi himayesine iltica ederek Makamı Hilâfeti terk ve firar ile Hilâfetten bilfiil feragat etmekle seran münhali olur mu?

Elcevap : Allahü Âlem Bissevap; Olur.

Ketetbetülfakir
Afa Anhülgani
Mehmet Vehbi

Bu suretle hukuk ve menafii İslâmiyeyi siyaneten Makamı Hilâfete lâıyk bir zata erbabı hallü akit tarafından biat olunmak vacip olur mu?

Elcevap : Allahü Âlem olur.⁵⁹

Ketebeülfakir
Afa Anhülgani
Mehmet Vehbi

REİS- Efendim; müsaade buyurursanız usulü müzakereye aiit bendeniz maruzatta bulunayım. Encümene havale buyurduğunuz Seriyeye Vekâleti tarafından verilen fetvayı Encümen bir mazbata ile tadilen Heyeti Umumiyyeye göndermiştir.

Yukarıda belirtilen fetva doğrultusunda birçok Milletvekili görüş belirtmiştir. Bu konuşmalara Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara)- Arkadaşlar; ben yapılması lâzım gelen muameleyi şimdi arz edeceğim gibi tasavvur etmekteyim. Heyeti Celileniz halifeyi intihap eder. Bunun üzerine Meclislin bir intihap kararnamesi ortaya çıkar. Bu kararname üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi filân zatı Makamı Hilâfete intihap ettiğine dair bir beyanname tertip eder. Aynı zamanda Makamı Hilâfete intihap olunan zat dahi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Makamı Hilâfete intihap edildiğini bütün âlemi İslâm'a tebliğ edecek bir beyanname olacaktır. Her iki beyanname dahi Meclis tarafından görüldükten, sonra tespit olunacaktır. Bu kararlar beraber bu iki beyanname intihap olunan zata Meclisinizin tespit edeceği bir vasıta ile bildirilecektir. İntihap olunduğunu kendisi kabul ederse o beyanname imza ettirilecek ve o beyanname de âlemi İslâm'a gidecektir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi beyannamesi de âlemi İslâm'a gidecektir. Başka hiç bir muameleye lüzum yoktur.⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamasından sonra konuyla ilgili bazı tavriler verilmiş ve müzekkerenin sona erdirilmesi istenmiştir. Verilen tavrilerin bir kaçı aşağıda belirtilmiştir.

REİS -- Efendim, tavriler var, rica ederim dışarı çıkmayalım; ekseriyete hâlel gelir. Sivas Mebusu Vasıf Bey ve rüfekasının tavriri;

Riyaseti Celileye

Halifenin İstanbul'da ecnebi tazyiki altında kalarak ifayı vazifeye gayrı muktedir bulunması mehaziri dairedir. Binaenaleyh, müntahap halifenin burada biat icra olunmak ve İstanbul ecnebi işgalinden kurtarılınca kadar muvakkate burada kalmak üzere Ankara'ya davetini ve gerek Büyük Millet Meclisi tarafından ve gerekse Anadolu'ya muvasalatı akabinde halife tarafından merkezi mukaddesi hilâfeti İslâmi'ye olan İstanbul'dan tebaüdü muvakkati esbabının beyannamelerle âlemi İslâm'a ve cihanı medeniyete ilânını teklif eyeriz.⁶¹

Sivas Lâzistan Vasıf Ziya Hurşit Karahisarısahip Erzurum Mehmet Şükrü Süleyman Necati Mersin Sinop Selâhattin Hakkı Hami içel Yozgat Mehmet Şevki Feyyaz Âli

Muş Mebusu Ahmet Hamdi Efendinin tavriri:

⁵⁹- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1053

⁶⁰- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1059

⁶¹- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1059

Riyaseti Celileye
Erzurum kongresini müteakip münhal'i Vahidüddin'e yazdığı malum beyannamesiyle rüştünü ispat eden **Abdülmecit Efendi Hazretlerinin intihabını teklif eylerim.**⁶²

Muş Ahmet Hamdi

Gaziantep Mebusu Abdürrahim Eâmi Efendinin takriri:

Riyaseti Celileye

Halife İslâm'ın kudreti içtihat kudreti kaza teşhizi cüyüş ile bilcümle hudut ve nüfuzu İslâm'ı muhafazaya kudreti fiiliyesi olmak gibi evsafı haiz ve cami bugün bir Halife bulmak gayrimümkün olduğundan vezaifi mezkûreyi bugün icra ümmeti temsil eden Meclisi Âli deruhte etmişse de Halife bulunduğu şehrin en büyük camiinde cuma ve idin namazlarında bilfiil imamet etmek ve Hulefayı salifenin kisvei diniyesini lâbis olması lüzumunu da intihabda şart edilmesini teklif eylerim.

Gaziantep
Abdurrahman Lâmi

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri:

Riyaseti Celileye

Hilâfet esaret kabul etmez. Halifenin her halde hâkimiyetimizin bilfiil müesses olduğu bir mntıkada bulunması ve binaberin tahlif ve biat için Halifenin her halde Anadolu'ya geçirilmesi lâzımdır. Bu lüzumu teklif ve işbu takririmizin tayini esami ile reye vâzını teklif eyleriz.⁶³

Kayseri Mersin Osman Salâhattin İzmit Erzincan Sırrı Hüseyin Biiltliü Ant al} a Yusuf Ziya Ali Vefa Maraş Siverek M. Hasip Bekir Sı'ki Dersim Yozgat Mustafa Bahri Yozgat Karahisansah.p Mehmet Şükrü Er/urum Salih Süleyman Necati Kângiri Neşet Kâzım

*İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin, Halife Vahidüddin Efendinin bir İngiliz harp gemisine binerek İstanbul'dan ayrılmış olduğuna dair beyanatı*⁶⁴

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF B. (Sivas) — Arkadaşlar, dün geç vakit İstanbul'da bulunan Refet Paşa, Hazretlerinden aldığım 17.. XI . 1338 tarihli bir telgrafi zatiâtilerime arz ediyorum.
2, — Halife Vahidüddin Efendinin saraydan gaybubet ettiğine dair Refet Paşadan mevrut telgraf.

İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi Hazretlerine

Vahidüddin Efendi bu (gece saraydan 'gaybubet eylemiştir, İstanbul Kumandanını ile polis müdürünü tahkikata ve tedabiri lâzime ittihazı için saraya gönderdim. Alacağım malûmatı ayrıca arz ederim.

Refet

3. — Halife Vahidüddin Efendinin İngiliz himayesini ve İstanbul'dan başka yere naklini Harmgton'dan talep ettiğine dair Refet Posadan mevrut telgraf

RAUF Bey- Aynı tarihte Refet Paşa Hazretlerinden aldığım bir telgrafta - ki aynen arz edeceğim. - şöyle malûmat veriliyor.

⁶²- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1059

⁶³- T. B. M. M Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV, s. 1059

⁶⁴- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

Heyeti Vekile Riyasetine

Harington'dan şimdi aldığım mektubun melfuf beyannamenin suretlerini beryeçhi zir arz ediyorum. Beyannamenin ajanslar vasıtasıyla Avrupa'ya da tebliğ edilmiş olduğunu bit tetkik anladığımı da arz ederim.

Mektup sureti

Bir nüshasını leffettiğim resmî beyannamede söylendiği veçhile Zatı Şahane kendisini İngiltere'nin ziri himayesine vaz'edecek. Bir İngiliz sefinei harbiyesiyle İstanbul'dan müfarekat etmiştir. Birçok el fazı ihtiramiye.

Tarih: 7 . XI. 1922

İmza

Harington

Melfuf olan beyannamede resmen beyan olunur Melfuf olan beyannamede resmen beyan olunur ki : Zatı Şahane vaziyeti hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslamların halifesi sıfatıyla... (Hâşa, sesleri) İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini talep etmiştir. Zatı Şahanenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkumandanı General Sir Öhamles Harington Zatı Salhaneyi almaya giderek bir İngiliz harp sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve Zattı Şahane vapurda Bahrisefit Filosu Umum Kumandanı Amirail Sir Dobroek tarafından istikbal edilmiştir.⁶⁵

RAUF B/(Kıraatte) (Devamla) — İngiltere Fevkalâde Komiser vekili Sör Nevil Henderson Zatı Şahaneyi, sefinede ziyaret ederek Kral Besinci Jorj'a bildirilmek üzere arzularım sormuştur. Beraber gidenler şunlardır. Serkarini Ömer Yaver Paşa, Hademe Kumandanı Kaymakamı Zeki Bey, Esbabcı başı Küçük İbrahim Bey, Berber Başı Mahmud Bey, Seccadeci Başı İbrahim Bey, Müsahibisani Mazihar Ağa Musahibi Salis Hayrettin Ağa, Sertaibib Reşat Paşa, Vahidüddin'in oğlu Ertuğrul Efendi... (Ailesi yokmu, sadalan)'Arkadaşlar bu malûmat dün gece geç vakitte ancak malûmunuz oldu. Bu sabah Heyeti Vekile arkadaşlarımla içtima ederek tetkik ettik ve telâkkimizi hulasaten Heyeti Âliyenize arz edeceğim. Tabii Heyeti Celilece ittihaz olunacak karar; pek hassas olan bu vaziyeti inşallah milletimizin saadeti noktai nazarından, âlemi İslâmın vifakı noktai nazarından ensep bir tarzda olacaktır. Beyanname de nazarı dikkati âlilerini celbetmiştir ki vaziyeti hazımda Zatı Şahane kendisini emniyette göremediğinden... Bu vaziyeti hazıra nedir efendim? Vaziyeti hazıradaki bir tebeddül vardır. Fakat bu tebeddül de İstanbul ahalisinin vicdanı Millî ve dinisinden feveran eden his ile, Türkiye Büyük Millet Meclisine iltihak etmeleri ve hürriyet, istiklâl talep etmeleridir. Demek ki Türk milletinin, İslâm'ın esasatından olan hürriyete mazhariyeti halife makamında bulunan zat için matlup değilmiş. Hürriyeti kendisi için muzır addetmiş. Bilmem Heyeti Âliyenizce başka bir tebeddül görülüyor mu? (Hayır'«adaları) bendenizce ve Heyeti Celilenizce başka bir tebeddül yoktur. Senelerden beri İstiklâl ve hürriyet için çalışan milletimiz, halifeyi ve istiklâlini ve istikbalini temin için çalışan milletimiz bu gayesine vasıl olmak üzere iken bu zat tevahhuş ediyor ve maalesef efendiler hilâfeti İslâmiyeyi İngiliz himayesine terk edecek kadar azim ve vâki olmamış tarihî bir hıyanet irtikâp ediyor. Efendiler, malûmu alinizdir ki aynı şahsiyet, bildiğiniz veçhile Sevr Muahedesini kabul etmek suretiyle Türk milletinin ve aziz vatanımızın inkısamını kabul etmiştir.⁶⁶

YASİN B. (Gaziantep)-İhanet etmiştir.

ŞERİYE VEKİLİ VEHBİ Efendi (Konya),- Efendim Heyeti Vekile Reisi Beyefendi Hazretlerinin beyanâtı veçhile hilâfet unvanını taşıyan zatın firarı tahakkuk etmiştir. Böyle

⁶⁵ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 562

⁶⁶ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 563

milleti İslâmiyenin reisi tanınan bir adamın ecnebi himayesi altına geçmesi ve bize düşman olan İngilizlerin vapuru ile firar etmesi İslâmiyet namına zül ve ardır. (Şahsına münhasır. sesleri) Binaenaleyh bu adam fiilen hilâfet makamını terk etmesiyle şer'an münhalidir. Yani bugün şu saatte hilâfet makamı münhaldir. Hilâfet makamı münhal olunca âmmei Müslümin üzerine tir imam intihap ve biy'at edilmesi vaciptir. "Binaenaleyh şer'an şu saatce üzerimize terettüb eden bir vücup vardır o vücube eda ile mükellefiz, onu eda bir halife intihap edilmesiyle hâsıl olacağı lan makamı hilâfete bir halife intihap edilmesini teklif eylerim. (Fetva isteriz sesleri) Evet bir fetva da yazılmıştır, okunsun.

RAUF B. (Devamla)- Sabur olan mütevekkil olan hamûl olan takat istiklâl ve hürriyetini hiçbir vakit karşısındakine feda etmemiş ve etmeyecek olan milletimiz buna da tahammül etmiş, gayesine yürümüş ve tamamıyla muvaffak olmaya yaklaştığı bir zamanda aynı şahsiyet bu defa da hilâfeti uzmayı İslâmiyenin kendi nefsine münhasır olduğunu farz edecek kadar belâhet göstererek «İngilizlerin himayesine tevdi ettim» diyecek kadar cüret göstermiştir. Efendiler İslâm müstakil olarak yaşamıştır, müstakil olacaktır ve istiklâlini hiçbir kuvvet ihlâl edemeyecektir. Bu hiçbir beşerin yedi iktiradında değildir. Nerede kaldı ki asırlardan beri hanedan için, bu memleket için, bu vatan için kan döken bu millete ve bütün İslâmiyete ihaneti sabit olmuş, tahakkuk etmiş böyle bir şahsiyet tarafından ihlâl edilebilsin. İşte efendiler halife makamında bulunan şahsın ân firarı irtikâp etmesi yani uhdesine mevdu olan vazifeyi terk ile düşman tarafına firar etmesi... (İdam sâdaları) cihetiyle heyeti hükümetiniz teemmülü neticesinde mevkii hilâfetin münhal olduğu kanaatine gelmiş ve yeni bir halifenin intihabının esasatı diniyemiz ve selâmeti milliyemiz noktai nazarından tahtı vücûbdâ olduğunu görmüştür. Bu suretle noktai nazarımı arz ettikten sonra sözü Seriyeye Vekili Muhteremi Vehbi Efendi Hazretlerine terk ediyorum.⁶⁷

ŞERİYE VEKİLİ VEHBİ Efendi (Konya)- (Alkışlar) Efendim Heyeti Vekile Reisi Beyefendi Hazretlerinin beyanatı veçhile hilâfet unvanını taşıyan zatın firarı tahakkuk etmiştir. Böyle milleti İslâmiyenin reisi tanınan bir adamın ecnebi himayesi altına geçmesi ve bize düşman olan İngilizlerin vapuru ile firar etmesi İslâmiyet namına zül ve ardır. (Şahsına münhasır. sesleri) Binaenaleyh bu adam fiilen hilâfet makamını terk etmesiyle şer'an münhalidir. Yani bugün şu saatte hilâfet makamı münhaldir. Hilâfet makamı münhal olunca âmmei Müslümin üzerine tir imam intihap ve biy'at edilmesi vaciptir. "Binaenaleyh şer'an şu saatce üzerimize terettüb eden bir vücup vardır o vücube eda ile mükellefiz, onu eda bir halife intihap edilmesiyle hâsıl olacağı lan makamı hilâfete bir halife intihap edilmesini teklif eylerim. (Fetva isteriz sesleri) Evet bir fetva da yazılmıştır, okunsun.⁶⁸

Saltanattan Son Hilafete

Hazreti Muhammed (SAS), sadece bir din kurucusu değildi. İslamiyet'in getirdiği birlik ülküsünü ilk önce kendi ortamında gerçekleştirdi. Dağınık halde bulunan Arap kabilelerini, bir düzen içine sokması gerekiyordu. Bu durum kendisini aynı zamanda bir "devlet kurucusu" da yaptı. O hem Peygamber, hem de devlet başkanı, hem yargıç, hem başkomutandı. Böylece hiç devlet düzeni görmemiş Araplar ilk kez birleşme yoluna girmeye başladılar. Hz. Muhammed'in vefatı (632), İslam Devletini başsız bıraktı. Kur'an ve Hadis, böyle bir durumda ne yapılacağını öngörmemişti. Kısa bir tereddütten sonra Hz. Muhammed'in en yakınlarından biri olan Hz. Ebubekir, Ashap tarafından devletin başına getirildi. O, Hz. Peygamber'in sadece yöneticilik sıfatını devralmıştı; yalnız bu bakımdan Hz. Peygamber'in "halefi" idi. Böylece İslamiyet'te "Halifelik" kurumu doğmuş oldu.

İlk dört halife (Hz. Ebubekir- Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali "632-658") döneminde İslam Devleti büyük bir gelişme gösterdi. Ancak Halifelik Kurumu bu dönemden

⁶⁷ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 563

⁶⁸ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 563

sonra, bir hanedan sistemi içinde kaldı. İlk önce Emeviler (658-670), daha sonra Abbasiler (670-1258), Halifelerin çıktığı iki hanedan idiler. 1258 yılında Cengiz'in torunlarından Hulagu(1217-1265) Abbasi soyunu ortadan kaldırdı. Bu büyük kıyım sonucu, halifelik makamına gelecek kimse kalmadı. Ancak Abbasilerin pek uzak iki akrabası Mısır'daki Kölemen Sultanı Baybars'a (1223-1277) sığındı. Baybars bunlardan biri olan Ahmed'i "Al-Muntasar Billah" adıyla halife ilan etti. (1261). Bu olaydan sonra halifeler Kölemen sultanlarının siyasal aracı oldular. Onları İslam âleminde kabul ve tasvip edenler çok azdı. Öyleki, giderek pek çok hükümdar kendilerine "halife" unvanı da verdiler. Böylece halifelik kurumu ortadan kalktı.

Daha Abbasilerden itibaren halifelik "birleştirici" olma niteliğini yitirmişti. Nitekim Endülüs'te hüküm süren hükümdarlar Emevi soyundan oldukları için kendilerini Emevi Halifelerinin devamı olarak gördüler. Abbasi Halifeliği ayrıca daha IX. Yüzyıldan başlayarak siyasi gücünü kaybetmeye başlamıştı.

İlk Halife Hz. Ebubekir, Ashap tarafından seçilmişti. Buna dayanılarak diğer halifelerinde "seçildiği" kabul edilir. Ama bu seçim İslam cemaati adına bir – iki yapması yeterli sayılmıştır.

Seslim, (Yavuz 1512-1520) Mısır'ı fethedince(1517) orada, Kölemen Halifesini buldu. III.Mütevekkil Alallah adındaki bu Halifeyi Yavuz, İstanbul'a getirdi. O zatın elinde Moğollardan nasılsa kurtarılmış bazı kutsal eşyalarda bulunuyordu. (Emanet-i Mukaddese). Bu eşyalar sarayda muhafaza altına alındı. Kesin olarak bilinmeyen bir tarihte de Osmanlı Sultanları kendilerine "halife" sıfatını takmaya başlamışlardır. Böylece Osmanlı Padişahları aynı zamanda "Halife-i Müslim'in*" de oldular⁶⁹

Bütün bu açıklamalar göstermiştir ki, halifelik dini değil, dünyasal bir makamdır. Halife sadece bir devlet başkanıdır. Bir cumhuriyette "cumhur"un seçtiği Cumhurbaşkanı varken, ayrıca bir başka devlet başkanının bulunması mümkün değildir. Ancak özellikle Kurtuluş Savaşı'ndan sonra halifenin bu niteliği belli çevrelerce saptırılmış ve halife gerçek devlet başkanı olarak görülme istenmiştir. Bir hanedana mensup olan halife devlet başkanı sayılırsa "cumhuriyet1" rejiminden bahsetmek mümkün değildir.⁷⁰

- Halife Vahdettin Efendinin inhilâ ettiğiine dair Şer'ie Vekili Vehbi Efendinin fetvası⁷¹

Minel Tevfik. İmamı Müslimin olan sîeyad düşmanım umum Müslimin aleyhinde mucibi mahvolan tekâlifî şedidesini bilâzaruretini kabul ile hukuku İslâmiyeyi müdafaadan aczini izhara Müsliminin. müdafaaten mücahedelerinde düşmana muvafakate Müsliminin ihtilâl ve istikasını mucip harekâta fiilen teşebbüs ve harekâtı ihtilâl'kâraneye. devam ve ısrar ve; badehu ecnebi himayesine iltica ederek Makamı Hilâfeti terk ve firar ile hülafetten bilfiil feragat etmekle şer'an münhali olur. .mu? Elcevab -. Alâhuallem (bisisevâb olur.

Ketebehül fakir afa anhülğani

Mehmed Vehbi

İNTİHAP

Şehzade Abdülmecid Efendinin Makamı Hilâfeti İslâmiyeye intihabı

Bu surette hukuk ve menafii İslâmiyeyi siyanetten Makamı Hilâfete lâıyk bir zata erbabı hal ve akt tarafından biat olunmak vacip olur mu? Elceyap Allâhu âlem olur.⁷²

⁶⁹- Kazın Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, 1923-1927, I, s.278

⁷⁰-Öztürk, a.g.a. s. 278

⁷¹- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 563

⁷²- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 564

Ketebehül fakir afa
Mehmed Vehbi

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY. (Sivas) — Efendiler bu fetvayı şerifte Zeyid diye tekrar edilgen şahıs ârı firarı irtikâp eden şahıs, tekrar ediyorum, vazifesini terk ile düşman cihetine ârı firarı irtikâp eden Vahidüddin efendidir.

REİS- Efendim Heyeti Vekile Reisi Bey ve Şer'îye Vekili Vehbi Efendi Hazretleri Makamı Hilâfetteki zatın, Halife namım taşıyan zatın şu fetvayı şerifle ve süperi saire ile münhalî olduğunu beyan buyurdular ve derhal bir intihap icrasını teklif ettiler. İntihap icrasını reyi âlinize vaz ediyorum.⁷³

SAMİ BEY (İçel) — Reis Bey Celsei hafiyede mevzuubahs olmuştur.

ŞEVKİ BEY. (İçel) — 200 bin kişinin kanı dökülmüştür. Ne olacak? Bu intihabı yapalım gitsin.

(İntihaba başlandı. Reyler toplandı.)

REİS — Efendim bulunmayanların esamisi tekrar okunacaktır, dikkat ediniz.

REİS — İstihsalî âra hitam bulmuştur. Tasnifi araya memur olanlar : Atıf Bey (Kayseri), Rifat Bey (Kayseri), Ragıb Bey (Kütahya) dır.)

REİS — Efendim Makamı Hilâfeti Islâmîye için vuku bulan intihabatta reye iştirak eden **163 zattır**, muamele tamam... **148 zat Abdülmecid Efendi Hazretlerine; iki zat Abdürrahim Efendiye, 3 zat Selim Efendiye rey vermişlerdir. 9 zat da müstenkif olarak rey vermiştir.** Binaenaleyh **148 rey ile Abdülmecid Efendi Hazretleri Makamı Muallâyı Hilâfete intihap edilmişlerdir.**⁷⁴

Halife Abdülmecid Hazretlerine Emanatı Mubarekeyi teslim ve arzı tebrikat etmek üzere Meclisten bir heyet intihabedilmesine dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi

REİS — Divanı Riyasetin bir kararı var; okuyoruz.

Heyeti Umumiyye

Heyeti Celilece Makamı Muallâyı Hilâfete intihap buyrulan Halifei Müslim'in Abdülmecid Hazretlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi namına Emanatı Mubarekeyi teslim etmek ve arzı tebrikat eylemek üzere Meclisten bir heyetin önümüzdeki Cuma günü Der saadet'te bulunacak veçhile hareketleri Divanı Riyasette takarrür etmiştir. Nizamnamei Dâhilînin yüz yetmiş yedinci maddesi mucibince işbu heyete Divanı Riyasetten bir Reisvekili, iki Kâtip ve bir idare Memuru intihap edilmiş olduğundan maddeye tevfikan Heyeti Umum'iyeden gidecek zevatın miktarının tespiti ve aynı madde ahkâmına tevfikan bakur'a intihabın icrası rica olunur efendim.⁷⁵

19. XI. 1338

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

REİS — Bu takrir kabul edildikten sonra Muş Mebusu Hacı Ahmed Efendi de otuz aza teklif ediyor. Tezyide mütaallik olduğu için neye koymak lâzımdır. Otuzu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi. O halde efendiler kurayı çekeceğiz.

Çekilen kura sonucu şu üyeler tespit edilmiştir.

(Kur'a keşide edildi.) Rasim B. (Cebelibereket), Halil İbrahim Ef. (Eskişehir), Mehmed Vasfi Ef. (Karahisarı Şarki), Operatör Emin B. (Bursa), Durak B. (Erzurum) (Hasta, sedaları), Hamdı B. (Tokat) (Yoktur, sedaları), Ziya B. (Kângın), Eyub Sabri B. (Eskişehir), Hacı Mustafa Ef. (Ankara), Şeyh Servet Ef. (Bursa) (Yok, sesleri), Feyyaz Âli B. (Yozgat),

⁷³ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 564

⁷⁴ - T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırkinci İçtima, 18.11.1338 Cumartesi, XXIV, s. 564

⁷⁵ - T. B. M. M. ZABIT Ceridesi, Yüz Kırk Birinci İçtima, 20.11.1338 Pazartesi, XXV, s. 12

Hilmi B. (Ardahan), Hüseyin B. (Erzincan), Şerif B. (Sinop), Mehmed Ef. (Adana), Server B. (Ardahan)

REÎS — Müsaadenizle isimleri bir daha okuyayım. (Tekrar okundu.)

Efendim, dört arkadaşımızı da Divanı Riyaset intih ab etmiştir: İkinci Reisvekili Müfid Efendi Hazretleri, Kâtip Hakkı Beyle Atıf Bey idare memurlarından da Emir Paşa Hazretleri intihab olunmuşlardır. Bunlarla beraber on dokuz aza intihab edilmiştir. On dokuz aza seyahati icra edeceklerdir.⁷⁶

Yeni halifenin takip edeceği hareket tarzı hakkında ve Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla 18 Kasım'da, yani intihap yapıldığı gün Refet Paşa'ya şifreli bir telgrafla talimat verilmiştir. Bu talimatta şu ifadeler yer almaktaydı:

“Abdülmeccid Efendi, Halife-i Müslim'in unvanını kullanacaktır. Bu unvana başka sıfat ve kelime ilave edilmeyecektir. Alem-i İslam'a iblağ olunmak üzere izhar edeceği bir beyanname, delaletimizle, evvela şifre olarak bildirilecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve delaletinizle kendisine bildirilecek, ondan sonra neşrolunacaktır. Bu beyannamenin metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir.⁷⁷

a) Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendisini hilafete intihabından sarahaten beyan memnuniyet olunacaktır.

b) Vahidettin Efendi'nin tarzı hareketi mufassalan takbih edilecektir.

c) Teşkilat-ı Esasiye Kanununun onuncu maddesine kadar olan mevadı muhteviyatı tarzı münasipte ve mühim mana ve müfadı aynen zikredilmek suretiyle Türkiye Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin mahiyeti mahsusatı ve usulü idaresinin Türkiye halkı ve bütün İslam âlemi için enfa ve evfak olduğu zikir ve tespit kılınacaktır.

ç) Türkiye Milli halk hükümetinin hıdematı mesbuka ve mesail meşkuresinden takdirane bir lisanla bahsolunacaktır.

d) İşbu beyannamede nikatı mesrureden maada, siyasi addedilebilecek bir nokta ve fikir dermeyan edilmeyecektir.”

Mustafa Kemal Paşa'nın Halifeyi Tebriki

Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün Abdülmeccid Efendi'ye yine Refet Paşa vasıtasıyla fakat açık tel olarak hilafet makamına intihap edildiğini bildirmiş ve kendisini tebrik etmişti. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey de iki gün sonra doğrudan doğruya halifeye tebriklerini ifade eden bir telgraf çekmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı aynen şöyledir.⁷⁸

Hanedan-ı Ali Osman'dan Halife-i Müslimin Abdülmeccid Efendi Hazretlerine

Amme-i Müslimin için mucibi mahvolan düşmantekalifi şedidesini kabul ve Müsliminin müdafa-i mücahedanelerinde düşmana muvafakatle beynelmüslimin ikai şer ve fesat ve sefki dırnaya fiilen teşebbüs ve bu harekâtında devamı ve ısrar ve binnihayet ecnebi himayesine tevdi nefis ederek bir İngiliz gemisiyle makam ve maka-ı hilafetten firar eden Vahidettin Efeendi'nin Türkiye büyük Millet Meclisi Şer-iyeye Vekaleti'nden verilen fetva-yı şerife mücibince halline Meclis Heyeti Umumiyesininin 18 Teşrinisani 1338 tarihinde münakit 140'ncı içtimanın beşinci celsesinde mütefikân karar verilmiştir.

Türkiye Devleti'nin hakimiyetini bila kaydı şart milletın uhdesinde mahfuz tutan Teşkilat-ı Esasiye Kanununa tevfikân icra kudreti ve teşri selahiyeti kendisine mütecelil ve mütemerkiz bulunan milletın yegane ve hakiki mümessillerinden mürekkep Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrinisani 1338 tarihinde mütefikân kabul ettiği esbabı mucibe ve esasat dahilinde Meclis-i Alice 18 Teşrinisani 1338 tarihinde münakit celsede makamı

⁷⁶- T. B. M. M. ZABIT Ceridesi, Yüz Kırk Birinci İçtima, 20.11.1338 Pazartesi, XXV, s. 17

⁷⁷-Cebesoy, a.g.e. s. 201-211

⁷⁸- Cebesoy, a.g.e., s. 212

muallayı hilafete intihap buyurmuş olduklarını hürmeti mahsusa ile zatı hazret-i hilafetpenahilerine arz ederim. Türkiye Büyük Millet Meclisince alem-i İslam'a ve Türkiye halkına iblağ olunmuştur.

İntihabı vakım âlem-i İslam için müteyemmen ve fuyuzat bahşolmasını eltafi ilahiyeden tazarru ve niyaz ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Gazi Mustafa Kemal

Seçilen hilafet alayı, 24 Kasım Cuma günü İstanbul'da merasim icra etmek ve Halifeye beyannameyi imza ettirmek üzere biat merasimini ifa etmek üzere 24 Kasım da İstanbul'da bulunacaklardı. Bu heyete İstanbul Kumandanlığına tayin edilen Milli Müdafaa Vekâleti Müsteşarı Selahattin Adil Paşa ile mahiyeti de katılacaktır.

Halife Abdülmecit Hazretlerinin Meclise Teşekkürü ve İslam Alemine Yayınladığı Beyanname

***-Halife Abdülmecit Hazretlerinin Meclise Teşekkür Telgraftı
Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine***

Ammei Müslimin için mucibi mahvolan düşman tekalifşedidesini kabul ve Müsliminin mücahedelerinde düşmanı muvafakatle beynelmüsliminikaışerru fesat ve selkidimaye fiilen teşebbüs ve bu hareketin devam, ısrar ve binnihaye ecnebi himayesine tevdi nes ederek makar ve makamı hilafetten firar eden Vahiseddin Efendinin Türkiye Büyük Millet meclisi Şer'ie Vekaletinden verilen fetvayı şerife mucibince inhilana Meclis Heyyeti Umumiyesinin 18.11.1338 tarihinde münakit yüz kırkıncı içtimam beşinci celilesinde müttefikan karar verildiği beyaniyle ve Türkiye Devleti'nin hakimiyetini bilakaydu şart milletin uhdesinde mahfuz tutan Tekilatı Esasiye Kanunu'na tevfikan icra kudreti ve teşri selahiyeti kendisinde mütecelli ve mütemerkiz bulunan milletin yegane ve hakiki mümessillerinden mürekkep Türkiye Büyük Millet meclisinin 18.11.1338/1922 tarihinde müttefikan kabul ettiği esababı mucibe ve esast dairesinde Meclisi Alice münakit celsede Makamı Muallayı Hilafete intibah olduğumun müşir 18.11.1338 tarihli telgrafname isimlerinin mahzuziyetle aldım Meclisi Alice bu surette hakkımda ibraz olunan nişanei hürmet ve muhabbetten dolayı hasseten müftehir ve müteşekkirim. Hırz-ı can eylediğim bu vadiatullahı menafıya İslamiyeye bi hakkın hizmet suretiyle hüsnü muhafazaya muvaffakiyeti ve âlemi İslamın daima mazharı tevfikatı sūphaniye olmasını Barıgahı Ahadiyetten tazarru ve niyaz ederim.⁷⁹

4 Rebiyülahir 1341

Hadimülharemeynü şşerifeyn

Abdülmeccid bini Abdülaziz

Halife Abdülmecid Hazretlerinin İslam Âlemine Neşrettiği Beyanname

Allahu Azimüşşanın iradei sūphaniyesiyle inayeti kudsiyeti Rabbanıye ve ruhaniyeti celilei Nebeviyede halet ederek muamelatı nesa ve ihtiyacı zaman muvaffık mukarreratı musıbesiyle üç buçuk seneden beri rüş ve kiyasetini ispat ve kiyasetini ispat ve hâkimiyetini temin ederek Türkiye Büyük Millet meclisinin intihap ve müzaheretine bilistinat Makamı muallayı hilafeti İslamiyeyimaattazim işgal ediyorum. Cenabı hakkın inayet ve siyaneti ve Peygamberi Zışan Efendimizin imdadı ruhaniyeti ve gaza erleriyle din fedailerinin azim ve cesareti sayesinde Ümmeti mübeşşerei Muhammediye hakkında ahiren tecelli eden muzaferyatı muşaaai Hudapesandaneden dolayı kemali huzu ve huşu ile secdeyi şükranına kapanarak asırlardan beri Hilafeti Celilei İslamiyenin hadim ve müdafii olmakla müftehir ve

⁷⁹- Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, 1923-1927, I, a.g. e. S. 294

mübahi bulunan Türk Milleti necibesinin ve Hanedanı Osmanninin hidematı fedakareniye tebecilenalemi İslam'ın haklarında daima ve bilhassa bu son elem ve imtihan devresinde bir ibraz ve ibzalinden farığ olmadığı muzahareti ulviyeyi uhuvvetkaraneyi bir hissi amik ve iftihar ve mahmidetle yad ve tezkar ve uluvkadir ve necabetle mütenasiben ve herbarmütezyiden haili Rıfat ve saadet olmasını eltafi Celile isamadaniyeden tazarru ve niyaz eylerim.

Ümmeti muazama İslamiyenin gayet amali, kelamı kudsiyeden ittisamu ilahinin ve şeriatı garrayı Ahmediye'ninebnayı beşere vait ve tebşir buyurdıkları tekemmulatı dünyeviye ve uhreviye imaneviyanın esbabı tecelisinemütebiden bezli makderetten ibarettir. Bu itibarla Makamı Muallayı Hilafetin mahzavedi iatullah olan bu vazife ulviye imamet vedaiyyine hakkıyla ifa edebilmek ve uğruna bütün ömrümün muhassaisi istihzarat ve mesaisine vakfettiğim hizmeti celile İslamiyeye alakadari istitaa muvaffak olabilmek için Cumhuriyet Müslimin ve ulemayı dinimubinin irşadı meşveret ve inzimamu muavenetine hasseten arz iftikar ve müracaat ederim.

Hemen Cenabı Kaadiri Mutlak cümlemizi tevfikatı Rabbaniyesine mazhar ve sulh ve müsellimeti cihanın ve refahiyet ve saadeti umumiyenin idrakiyle kamyab ve myesser buyursun. Amin!...

Darülhilafetü laliyye
Halifei Müslimin Hadimülharemynüşşerifry
Abdülmeccid bini Abdülaziz Han

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Halifeye Telgrafı

Meclisi Millinin devri cedidesive Riyaseti intihabım münasebetiyle zan Hazreti Hilafet penahi tarafından varit telgrafnameye cevap yazılmış olmakla beraber azayı kirama da itirafi selamı müşir olmak itibarıyla berayı malumat Meclisi aliye arz ediyorum efendim.⁸⁰

Gazi
Mustafa Kemal

T.B.M. Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Azim ve iradeimilliyenin lehülhamd velminnepurşan-ü şeref muvaffakiyet ile cilvegeri husul olduğu şu anı mühim ve mübeccel tarihte Meclisi Millimizin devrei cedidesinin teyemmünen inikadını ve Makamı Celilei Riyasete merdume kiçeşmi iftiharî millet olan zatılilerinin bihakkın şerefbaşolmalarını görmekten mütehasıl hissiyat ve tebrikatı mahsusanın iblağına müsaraat eder ve nazımı umuru devlet ve rehberi saadeti mülk ve millet olan Meclis-i alinin her halukardamenafi aliye vataniyeye hadim icraat ve mavaffakiyeta mazhariyetini Cenabı Hak'tan niyaz ve istirham ve azayı muhteremei Meclise ithafi selam eylerim.⁸¹

15.8 1339
Abdülmeccid

⁸⁰ - Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, Büyük Zafereden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, İstanbul, 2007, 211

⁸¹ - Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, 1923-1927, I, s.278

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

¹- T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 18 Kasım 1338 (1922), XXIV,
T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (30.10.1338, Üçüncü İctima Senesi, 129'ncu içtima), XXIV
T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Yüz kırk birinci içtima 20 .11 . 1338 Pazartesi, XXV
T.B.M.M.. Zabıt Ceridesi (İctima senesi 3,01.11.1338, Çarşamba, 130'ncu içtima),

XXI

Bülent Tenör, Kurtuluş ve Kurulu, İstanbul, 2009
Abidin Tüzel, Türk İstiklal Harbi, İstanbul, II/IV,
Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozana, Lozan'dan Cumhuriyete,
İstanbul, 2007

Ertan, Tumiçin Faik, Lozan Konferansında Türkiye'yi Temsil Sorunu, Atatürk
Yolu Dergisi, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) 2013,
Kazım Öztürk, Türk parlamento tarihi, III. Dönem, 1923-1927, I
Mahmut Goloğlu, Milli Mücadele Tarihi-IV 1921-1922 Cumhuriyet Doğru, İstanbul,
2010

Osman Ozsoy, Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, Olaylar,
Belgeler, Gerçekler,, İstanbul 2007

Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 2005
Stanford J. Shav, Ezel Kural Shav, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,
İstanbul 2000, I

Şevket Süreyya Aydemir İkinci Adam, 1884-1938, İstanbul, 1975, II
Türk Parlamento tarihi, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, 1923-1927, I

TÜRKİYE'YE KESİN DÖNÜŞ YAPMIŞ OLAN TÜRK KÖKENLİ İŞÇİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR

Murat ALTUNTAŞ

Yalova Üniversitesi

Sosyal Hizmet Bölümü, muraltuntas21@hotmail.com

Göç; bireylerin, grupların veya toplumların yaşadığı yerleşim alanından başka bir yere terör, politik, ekonomik, eğitim, korku, doğal afetler, zulüm, sosyo-kültürel gibi sebeplerden dolayı, ülke içinde bir bölgeden farklı bir yerleşim alanına gidilmesine iç göç, ülke sınırını aşarak farklı ülkelere gidilmesine dış göç denilmektedir. Göçmenler genellikle kırsal kesimden kente göç etmektedir. Dış göçlerde ise bu durum az gelişmiş ülkelerdeki insanların genellikle göç rotasını geliştirmek/gelişmiş ülkelere yönelmesidir. Ravenstein'in Göç Kanunları, Neoklasik Teori, İtme-Çekme Kuramı, İlişkiler Ağı Kuramı, Dünya Sistemleri Kuramı (Merkez-Çevre Kuramı) göç kuramları arasında yer almaktadır.

Türkiye 30 Kasım 1962 yılında yurtdışına işçi göndermeye Ankara Antlaşması ile başlamıştır. Bu antlaşma ile birlikte Türkiye başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine işçi göndermeye başlamıştır. İşçi göçmenliğinin en büyük sebeplerinden başında ekonomi gelmektedir.

Türkiye'den başka ülkelere işçi göçmenliği yapmak isteyenlerin başlıca sebepleri arasında; istihdam, sosyo-kültürel ve siyasi sebepler yer almaktadır. Bu bölümde yurtdışına giden işçi göçmenlerin genel olarak hangi sebeplerden dolayı tercih ettiği üzerine durulacak ve nedenler üzerinden argümanlar çerçevesinde analizler yapılacaktır.

İstihdam sorunu: 1961-1965 yılları arasında işçileri için önemli birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bunlardan bazıları; sosyal güvenlik ve toplu sözleşme gibi konuların yasalaşmasıdır. Darbe sonrası bunalım yaşayan ekonomiye bu tür değişiklikler işçi göçünü engelleyememiş aksine Avrupa'nın birçok ülkesi ile işçi göçmenliği anlaşmaları yapılmıştır.

1960 yılları ile ülkeler arası işçi anlaşmaları ile başlanan göç serüveni, işçilerin gittikleri ülkelerde birçok sorunla karşılaşmak zorunda kalmışlardır. Türk kökenli işçilerin yabancı **dil, sosyal ağaya uyum, kültür şoku, eğitim** gibi konularda zorluklarla mücadele etmişlerdir. Bazı yabancı ülkelerde ırkçı yaklaşımlar, ikinci vatandaş olarak görülmesi ve faşist uygulamalar karşısında Türk kökenli işçiler büyük sorunlar yaşamışlardır. İslamofobi ile birlikte son yıllarda İslam üzerinden Türk kökenli işçilere baskılar artmıştır.

Araştırmanın Problemi

Türkiye'ye geri dönen işçi göçmenlerin karşılaştıkları en temel sorunların başında gelen; dil, istihdam ve kültürel sorunların bireyin psiko-sosyal yönünün zayıfladığı görülmektedir. Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan Türk kökenli işçi göçmenlerin çocukların yaşamış olduğu en büyük sorunlardan bir tanesi eğitim sorunudur. İşçi göçmenlerin çocukların eğitimleri ile ilgili nasıl bir çözüm yaklaşımı sergilediği ele alınmıştır. Bu çalışma ile birlikte amaçlanan hedeflerden bir tanesi, geri dönen işçi göçmenlerin hangi sebeplerden dolayı mutsuz olduğu ve sorunlar karşısında nasıl bir tutum sergilediğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı

Ele alınacak araştırmanın amaçlardan bir tanesi: Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan Türk kökenli işçi göçmenlerin yaşamış olduğu zorluklar ve toplumsal normlara olan uyum sorunlarını gün yüzüne çıkarmayı hedeflemiştir. 1960 senesi sonrası Türkiye'den işçi göçmeni statüsü olarak ayrılan ve daha sonra vatanına gelen bu insanların nasıl bir zorlu sürecin içinde yaşadığı tespiti üzerine durulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Ele alınacak bu çalışmanın ana perspektifi olan: Türk kökenli işçi göçmenlerin Türkiye'de yaşamış olduğu veya yaşayacakları toplumsal uyum sorunlarının öneminin boyutunu gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de geri dönen işçi göçmenleri ile ilgili sınırlı sayıda araştırma yapılmasından dolayı, ele alınacak bu çalışmada kuramsal ve kavramsal boyutu harici, Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan bireylerle niteliksel görüşmeler yapılmış olup, konunun önemi vurgulanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya kuramsal ve teori kısımları ile birlikte bireysel görüşme araştırma tekniğiyle de desteklenmiştir. Türkiye'den yabancı ülkelere işçi statüsü ile giden ve uzun yıllar yurtdışında kalmış olan bireylerle, Türkiye'de yaşamış olduğu zorluklar ile ilgili niteliksel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Genel olarak sorulan tüm soruları yanıtlayan işçi göçmenleri, bazı sorular karşısında sorun yaşamadığı için cevap vermemiştir. 25 kişi işe bire bir görüşülmüştür.

Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapmış olan Türk Kökenli İşçilerin Yaşamış Oldukları Problemler

Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapan Ebeveynlerin ve Çocuklarının Dil Sorunu

Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan bireyler, zaman içinde dil problemleri ile karşı karşıya kalmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'de Türkçeye tam hâkim olamadıkları için iş ortamında, okul ortamında veya toplu alanlarda zorluk yaşayanlar, çözüm olarak Türkçe dil kurslarına giderek veya çevresindeki kişiler ile birlikte pratik yaparak sorunu çözmeye çalışmışlardır.

Yabancı ülkelerde öğrendikleri dilin gramer yapısı ile Türkçe dil grameri arasındaki farklılıkların olması, cümle kurmada Türkçe dil yapısı ile diğer dillerin yapısında bariz farklılıkların oluşu, sonradan dili öğrenenler veya Türkçe dilinin geliştirmek isteyenler açısından zorluklar çekmişlerdir. Kendilerini tam anlamıyla ifade edemedikleri durumlarda, akıcı dil konuşmada sorunlar yaşayanlar ve buna bağlı olarak toplum içinde ayıplanmaları bu süreci daha da sancılı duruma getirmiştir.

Ebeveynlerin Çocuklarının Eğitim-Öğretim Sorunu

Türkiye'ye geri dönüş yapmış olan işçi göçmenlerin çocukları için en büyük sorunların başında eğitim ve öğretim hayatında yaşamış olduğu sorunlar ön planda yer almaktadır. Yabancı ülkelerdeki eğitim ve öğretim yapısının Türkiye'ye göre farklı metotların olduğu, bilgi aktarımının Türkiye'ye nazaran daha farklı bir boyutta olduğu ve en önemlisi ezber sistemine Türkiye'de çok fazla olduğu için çocuklar ilk aşamalarda alışma sürecinin uzun tutmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'deki ezberci sistem ve tekdüzene olan bir eğitim politikası ile yoğun bir alışma dönemine giren göçmen çocuklar, okula uyum sorunu uzun sürmüş, çocuklar üzerinde psikososyal sorun haline dönüşmüştür.

Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapan İşçi Göçü Ebeveynlerin ve Çocuklarının Sosyo-Kültürel Sorunları

Sosyal sorun uyumu ile birlikte başlanan problemler yığını, özellikle Türkiye'ye kesin dönüş yapmış işçi göçmenlerinin çocuklarını önemli ölçüde etkilemiştir. Yabancı ülkede kalmanın getirmiş olduğu yabancı dil bilme, yabancı kültürlerle hâkim olma ve maddi statü olarak Türkiye'de yaşayan bazı çocuklara göre daha farklı bir boyuta olması, diğer çocuklar tarafından çekememezlik, kıskançlık ve alay etme gibi uzun süre yurtdışında kalmışlığın getirmiş olduğu hal ve hareketlerin Türkiye sosyal yapısına bazı yönleriyle uyumlaşmadığı ve

bazı kesimlerce bu davranışların kendi kültürüne göre algılamaları sonucu çevresi tarafından farklı yorumların gelmesine sebebiyet vermektedir. Diğer bir sorun ise sonradan gelen çocukların zaman içinde katı davranışların hızlı bir şekilde kazanımı görülmektedir.

Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapan İşçi Göçmenlerin İstihdam Sorunları

Türkiye'ye dönen işçi göçmenlerin belirli bir bölümünün emekli yaşlarında dönmesi, onların istihdam sorununun büyük ölçüde zorlamamıştır. Genç yaşında ailesi ile Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan bireyin, Türkiye'de istihdam sorunuyla karşılaşma oranı oldukça fazladır. Bunun nedenleri arasında en çok bireyin eğitimini tamamlamadan Türkiye'ye kesin dönüş yapması ve belirli bir meslek alanında uzmanlaşmaması yatmaktadır. Türkiye'de istihdam sorunu ile karşılaşan Türk kökenli işçi göçmenleri, birçok iş sektöründe çalışmak zorunda kalmıştır. Geldikleri ülkelerde ki iş tanımının Türkiye'de olmaması sebebiyle farklı çalışma koşullarında yer almışlardır. Geri dönüşler ile başlanan sosyal uyum sorunları istihdam ile devam etmiş ve işçi göçmenleri birçok alanda çıkmaza girmişlerdir. Türk kökenli işçi göçmenleri entegrasyon sorununun Türkiye'de birçok alanda aynı zamanlarda olmasından oldukça rahatsız olmuşlardır.

Sonuç ve Öneriler

- Ele alınan bu çalışma makro ve mikro perspektifi açısından araştırılmış olup, niteliksel görüşmeler ile desteklenmiştir.
- Türk kökenli işçi göçmenleri Türkiye'ye kesin dönüş yaptıktan sonra birçok uyum sorunuyla karşılaşmış, vatan hasreti ile geldiği memleketlerinde kendilerini toplumsal çatışma içinde yer bulmuştur. İşçi göçmenlerin Türkiye'de yaşamış olduğu zorlu süreç içinde, hem kendileri hem de ailesi toplumsal sorunlarla karşılaşmak zorunda kalmışlardır.
- Türk kökenli işçi göçmenlerine yönelik yasal düzenlemeler yapılmalı, uyum sorunu yaşayan bireylere yönelik profesyonel hazırlık yapılmalıdır.
- Bu kişilere yönelik dil kursları düzenlenmeli, toplumsal uyum sorunu yaşayanlara yönelik psikodrama programları düzenlenmelidir.
- İşçi göçmenlere karşı olan algıları makro düzeyde araştırmalı ve çalıştaylar düzenlenmelidir.

SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM ARAÇLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRME: KAMU HASTANELERİ KURUMU ÖRNEĞİ EVALUATION ON STRATEGIC MANAGEMENT VEHICLES IN HEALTH CORPORATION: PUBLIC HOSPITAL ASSOCIATION EXAMPLE

Çağatay ALAN

Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, cagatay.alan@gop.edu.tr

Ahmet GÜVEN

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmetguven@gmail.com

Özet

Türkiye’de neo-liberal sağlık reformları, 2003’den beri uygulanmakta olan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile hız kazanmıştır. Bu bağlamda, birinci basamak sağlık hizmetleri “Aile Hekimliğinin Modeline”, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri “Kamu Hastaneleri Birliği’ne” dönüştürülmüş, sağlık hizmetinin sunumu ve finansmanı birbirinden ayrılmış, Genel Sağlık Sigortası kurulmuş ve bir ücret sistemi olarak, üretilen sağlık hizmeti ve ücretler arasında ilişki kuran performans yönetimi sistemi getirilmiştir.

Yaşanan tüm değişim ve gelişmelere sağlık kurumlarının adapte olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan stratejik yönetim anlayışı kapsamında hastane yöneticileri stratejik yönetim araçlarından faydalanmaktadır. Stratejik yönetimin uygulanabilmesi ve iyi bir stratejik plan yapılabilmesi için stratejik yönetim araç ve tekniklerinin kullanımı önemlidir. Stratejik yönetim araçları, maliyetleri ve masrafları azaltma, çevreyi değerlendirme ve analiz etme ve yöneticilere karar vermede yol göstermektedir. Mevcut araçlar yöneticiler tarafından net bir şekilde algılanabildiğinde beraberinde sağlık kurumu için birçok fayda getirecektir. Stratejik araçların, stratejik yönetim literatüründe ve stratejik yönetim eğitiminde çok önemli olduğu bir gerçektir. Dolayısı ile üzerinde tartışılan, yeni bakış açıları geliştirilmeye çalışılan bu araçların uygulamada nasıl yer aldığına yönelik sınırlı sayıda çalışmaların çoğaltılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı sağlık kurumlarının işleyişi açısından önem taşıdığı düşünülen stratejik yönetim araçlarını tanımlamaya çalışıp Kamu Hastaneleri Birliklerinin neden kapatıldığını bu araçların stratejik yönetim süreci içerisindeki yerini ve önemini ortaya koyarak anlatmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıkta Dönüşüm Programı, Kamu Hastaneleri Birlikleri, Stratejik Yönetim

Abstract

The neo-liberal health care reform in Turkey since 2003 and has rapidly gained the doğt conversion program. In this context, primary care services "Model of Family Medicine", secondary and tertiary care services. The "Public Hospitals Union" has been transformed, the

presentation and financing of the health service are separated, the General Health Insurance is established and establishes a relationship between the health service and the calculator as a fee system.

Hospital administrators benefit from strategic management tools within the framework of the strategic management concept required for the adaptation of health institutions to all life processes. The use of strategic management tools and techniques is crucial for the implementation of strategic management and for a good strategic plan. Strategic management tools lead to reducing costs and costs, evaluating and analyzing the environment, and deciding on managers. When available tools can be clearly understood by the managers, they will bring many benefits for the health care facility. It is a fact that strategic tools are very important in strategic management literature and strategic management education. When available tools can be clearly understood by the managers, they will bring many benefits for the health care facility. It is a fact that strategic tools are very important in strategic management literature and strategic management education. Therefore, there is a need to reproduce and develop a limited number of studies on how these tools, which are being discussed and developed to develop new perspectives, take place in practice.

The aim of this study is to try to define the strategic management tools that are thought to be important for the functioning of health institutions and try to explain why the Public Hospitals Unions are closed by putting the importance and importance of these tools in the strategic management process.

Keywords: Health Transformation Program, Public Hospitals Associations, Strategic Management

1. GİRİŞ

Stratejik yönetim, strateji olgusu kapsamında örgütlerin ya da kurumların işleyişlerinin, amaçlarının, hedeflerinin planlandığı, mevcut durumdan hareketle gelecekte ortaya çıkabilecek koşulların kestirilmeye çalışıldığı, bir yönetim sürecini ifade etmektedir. Stratejik yönetim geçmişten ziyade geleceği yönetmeyi isteyen; bu yönde kararlar alan ve uygulayan bir yönetim anlayışına sahiptir (Yüzbaşıoğlu, 2004:94). Stratejik yönetim kamu kurumlarında stratejik planlama, bütçeleme, personel ve performans ölçümü konularını da içinde barındıran bir nitelik göstermektedir(Bryson vd., 2010:13). Stratejik yönetim özel sektör, kamu sektörü ve kar amacı taşımayan örgütlerde geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin belirlenmesinde ve hedeflere ulaşılması için yapılması gerekli olan işlemlerin tespit edildiği bir yönetim tekniği olarak kabul edilmektedir(Aktan, 2003: 68).

Kamu yönetiminde stratejik yönetim,

(a)kurumların hedeflerine ulaşmasını sağlayacak fonksiyonel kararların kesin ve açık olarak belirlenmesi,

(b)bütünlüğün tamamlanması ve değerlendirilmesi sürecine yer veren stratejik analiz,

(c)strateji biçimlendirme ve uygulama

sürecinden meydana gelmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2004:389). Kamu kurumlarında uygulanmak istenen stratejik yönetim süreci; kurumun hedeflerine ulaşabilmesi için stratejik planlama yapılması, bu planın gerçekleştirilmesi için oluşturulan politikalar ve örgütsel yapı marifetiyle stratejilerin uygulanması ve tüm bu faaliyetlerin yönetim amaçları ile uygunluğunun stratejik denetimi şeklinde üç ana aşamadan oluşmaktadır(Söyler, 2007: 105).

Stratejik yönetim sürecini benimseyen örgütlerin başarısı, kendi stratejileri ile rakip örgütlerin stratejik temel dayanaklarını belirlemelerine bağlıdır(Yüzbaşıoğlu,2004b:194). Örgüt stratejileri, örgütlerin hedef ve amaçları olarak kabul edilmektedir(Nasi ve Frosini, 2010:87). Bu nedenle yöneticiler, stratejik yönetim sürecinde örgütü bir bütün olarak düşünmeli, örgütün çevresi ile olan ilişkilerini ve içerisinde faaliyet gösterilen çevre koşullarını da dikkate alarak rakiplerine karşı en uygun şekilde rekabetçi üstünlüğü sağlamaya çalışmalıdırlar(Gürpınar ve Döven,2007:174). Stratejik yönetim sürecinde kurumun hedef ve amaçları doğrultusunda kurum yöneticilerine; kurumun stratejilerinin belirlenmesinden planlamaya, planlamadan denetime kadar çok sayıda önemli görevler düşmektedir.

2. KAMU YÖNETİMİNDE STRATEJİK YÖNETİM

Kamu yönetimi, serbest piyasa koşullarının aksine rekabet olgusuna sıcak bakmamaktadır. Ancak, kamu kurumlarının yaşadığı finansal sorunlar, vatandaşların değişen ve artan beklentileri, kamu hizmetlerinde kaynakların etkin ve verimli kullanılmaması ve bununla birlikte işlerin aksaması gibi nedenler bu sektörde de rekabetin oluşmasını ortaya çıkarmıştır (Eren, 2003: 85).

Özel sektör kar amacı güderken, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları birçok toplumsal hizmetleri de gerçekleştirmektedir. Bu hizmetleri gerçekleştirirken kaynakların kıt olduğu anlayışı çıkış noktası kabul edilmeli ve bu kaynakların iyi kullanılması için stratejik davranmaları gerekmektedir. Ayrıca beklentilerin gerçekleştirilmesi, geleceği tahmin edebilme gibi durumlarda stratejik düşünce gerekmektedir.

Türkiye’de kamu yönetimi reform politikalarının desteklenmesi amacıyla Dünya Bankası tarafından PFPSAL (Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi) uygulaması ile stratejik planlama için belirli düzenlemeler yapılmıştır. Merkeziyetçi bir yönetim şekline sahip Türkiye’de Dünya Bankası tarafından gündeme getirilen merkezden uzak bir yönetim ve yönetişim gibi uygulamalarla hedeflerini belirlenmiştir (Emin, 2009: 40).

Kamu yönetiminin yeniden yapılanmasını gerekli kılan etkiler vardır. Bunlar: AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı, Uzun Vadeli Strateji Programı ve 2001-2005 dönemlerini kapsayan VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile kamu yönetiminde stratejik planlama zorunlu hale gelmiştir (Gürer, 2006: 63).

01.01.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu ile kamuda stratejik planlama çalışmalarının yasal dayanağını oluşturmuştur. Bu kanun ile kamu idarelerinin planlı hizmet sunumu, politika geliştirme, belirlenen politikaları somut iş programlarına ve bütçelere dayandırma ile uygulamayı etkili bir şekilde izleme ve değerlendirilmesini sağlamaya yönelik, temel bir araç olarak benimsenmiştir (5018 Sayılı

Kanun). Ayrıca 5393 sayılı Belediye, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunları ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerine de stratejik planlama yükümlülüğü getirilmiştir (5216 ve 5393 sayılı Kanun).

Kamu kuruluşlarının hazırladıkları stratejik planlar, DPT ve diğer ilgili kurumların inceleme ve onayından geçtikten sonra yürürlüğe girmektedir. Kamu Kuruluşları bütçe tekliflerini stratejik planlarındaki amaç ve hedeflere göre hazırlamak sorumludurlar. Bu bütçe teklifleri DPT ve Maliye Bakanlığı tarafından değerlendirilmektedir (Canbay, 2008: 6). Sonuç olarak 5018 sayılı Kanun ile kamu kuruluşlarına stratejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Böylece kamu reformlarını için stratejik planlama bir dayanak oluşturmaktadır.

2.1. Kamu Yönetimi Stratejik Yönetimde Yaşanan Sıkıntılar

Kamu yönetimi tarihsel süreç içerisinde dünyanın her yerinde gerek kendi yapısından kaynaklanan nedenlerden ötürü gerekse toplumsal ve çevresel nedenlerden dolayı çok sayıda sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar karşısında bir çözüm yolu olarak her ülkenin çok sayıda reform denemesine başvurduğu gözlenmektedir. Kamu yönetimi reform girişimleriyle yönetsel aksaklıkların ve bozuklukların giderilmesi ve yönetime yeni bir biçimin verilmesi arzulanmaktadır (Acar ve Sevinç, 2005: 23). Ancak arzulan amaçlar için hazırlanan reform girişimlerinin de çok farklı sorunlara neden olduğu da bir diğer realiteyi oluşturmaktadır. Kamu yönetimi ortaya çıkan sıkıntı ve sorunların çözümü için geliştirilen reform çalışmalarının ana eksenini kamu yönetimi uzun bir dönem uygulanan klasik yönetim anlayışının olumsuzluklarından kaynaklanan sorunların giderilmesi çabası oluşturmaktadır.

Kamu yönetimi Weber'in bürokrasi modeliyle uygulamada beklenen rasyonel işleyişin gerçekleşmemesi durumu, pek çok soruna yol açtığı için eleştirilere uğramıştır (Eryılmaz, 2004: 208). Bu nedenle özellikle klasik anlayışın temelini oluşturan bürokrasi anlayışının neden olduğu sorunlar hedef alınarak, bürokrasi kaynaklı sorunlardan kurtulmak için başta özel sektörün kullandığı teknik ve metotlardan faydalanarak kamu yönetimi anlayışında yeni bir yönetim anlayışının ortaya çıkarılması istenmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de klasik yönetim anlayışının izlerinden kaynaklanan sorunlar incelendiğinde öncelikli olarak bürokrasi içerikli sorunların ön planda olduğu gözlenmektedir. Strateji kavramının özüne ters düşen durağanlık anlayışına sahip olan bürokrasi anlayışı değişen şartlara ve ihtiyaçlara göre hareket etme gücünü sınırlamaktadır. Çalışanların birer makine parçası olarak değerlendirildiği örgüt yapısı içerisinde çalışanların, söz sahibi olmamaları ve değişim içerisinde görüşlerine yer verilmemesi strateji olgusunun doğasına ters düşmekte, kamu kurumlarının gelişimine ve kendilerinden beklenen işlevleri yerine getirmelerine engel olmaktadır (Eryılmaz, 2004: 209).

Türk kamu yönetimi de durum bu yöndedir. Kamu yönetiminin yapılanma ve işleyişinde tarihsel sürecin rolü başta olmak üzere kamu yönetimi yaşanan kimlik krizi karşısında araştırmacı ve uygulayıcıların duruşu, kamu yönetimi üzerinde sosyal, kültürel, ekonomik ve politik etkenlerin rolü, bürokrasi kaynaklı sorunlar karşısında geleceğe dönük dersler çıkarılıp çıkarılamaması, yapılan reform çalışmalarında siyasetçilerin, sivil toplum kuruluşlarının,

üniversite ve vatandaşların katılımı, kamu yönetiminde kurumların ve bireylerin karşılıklı güven ilişkisi, kamu yönetiminde eğitim içerikli güçlükler gibi çok sayıda durumun kamu yönetiminin temel sorunlarını oluşturduğu düşünülmektedir(Acar ve Öztaş, 2007:75-76).

Türk kamu yönetiminde temel sorunlar arasında aşırı merkezîyetçi yapılanma önemli bir sorun kaynağını oluşturmaktadır. Merkezîyetçilik, kamusal kaynakların başkent örgüt tarafından kullanılmasını ve yönetilmesini ifade etmektedir(Acar ve Sevinç,2005:21) Kamu yönetiminin, klasik, dışa kapalı, merkezîyetçi, statükocu, kırtasiyeci, hantal, sorumluluktan kaçan ve siyasal anlamda yozlaşan bir yapı halinde olması temel eleştiri noktalarını ve başlıca sorunlarını oluşturmaktadır(Karakaş ve Yaralı, 2004: 557). Kamu kurumlarında gözlenen katı hiyerarşik yapı, yetkilerin üst basamaklarda toplanması, gizlilik, siyasi/ıdari güç ile uzmanlık gücü arasında yaşanan çatışmalar, kuralların yoğunluğu, takdir yetkisinin daraltılması rekabetin yokluğu, kendi kendini yenileyememe ve dolayısıyla gelen verimsizlik kamu yönetiminin temel sorunlarını oluşturmaktadır(Eryılmaz, 2004:242).

Modern anlamda bir kamu yönetimi yapısının oluşabilmesi için karar verme süreçlerinde yerleşme, yönetsel hiyerarşiyi azaltma, bürokratik performansı geliştirme, bütçe sürecini daha elverişli duruma getirme, daha iyi kamu hizmetini daha az maliyetle sağlama, stratejilerini hedefleyen yönetimde “kürek çekme değil dümen tutma” felsefesinin benimsendiği bir yapıya gidilmelidir(Özer,2005:39).Kamu yöneticilerinin strateji olgusunu kullanabilen stratejik düşünme niteliğine sahip liderlik vasfı taşıyan bir karakter sergilemesi kurum başarısı üzerinde ve kurumun karşı karşıya kaldığı sıkıntılardan kurtulması noktasında önemli bir yere sahiptir(Aktan, 2003:79).

3. SAĞLIK KURUMLARINDA STRATEJİK YÖNETİM

Yöneticilerin stratejik kararlar vermelerine yardımcı olan teknikler, yöntemler, modeller, çerçeveler, yaklaşımlar ve yöntem tümü stratejik yönetim araçları olarak adlandırılmaktadır. Stratejik araçlar, rekabetçi pazarlarda oluşan karmaşık talepleri karşılamak ve stratejik bir avantaj elde ederek onu sürdürebilmek konusunda işletmelere destek sağlayabilmek adına tasarlanmış yöntemlerdir (Bilgin Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 221). Stratejik yönetimin uygulanabilmesi ve iyi bir stratejik plan yapılabilmesi için stratejik yönetim araç ve teknikleri en temel faktörlerdir. Stratejik yönetim araçları çevreyi değerlendirme ve analiz etme, maliyetleri ve masrafları azaltma ve yöneticilere karar vermede yol gösterme amaçlarıyla kullanılmaktadır. Mevcut araçlar yöneticiler tarafından net bir şekilde algılanabildiğinde beraberinde sağlık kurumu için birçok fayda getirecektir. Ancak günümüzde stratejik yönetim araçlarının kullanım şekilleri ve uygulamaları açık değildir. Stratejik araçların, stratejik yönetim literatüründe ve stratejik yönetim eğitiminde çok önemli olduğu bir gerçektir. Dolayısı ile üzerinde tartışılanyeni bakış açıları geliştirilmeye çalışılan bu araçların uygulamada nasıl yer aldığına yönelik sınırlı sayıdaki çalışmaların çoğaltılması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Özalp ve diğerleri 2012: 112).

3.1. Sağlık Kurumlarını Tarafından Kullanılan Stratejik Yönetim Araçları

Bu çalışmada Rigby ve Bilodeau (2013)'nun araştırdığı araçlar arasından Türkiye sağlık sistemine en uygun olduğu düşünülen, üzerinde daha fazla çalışılan, sağlık kurumu

yöneticileri tarafından kullanılması en muhtemel 16 stratejik yönetim aracı üzerinde durulacaktır. Bu araçlar şunlardır:

1. Dengeli Puan Kartı (BalancedScorecard)
2. Kıyaslama (Benchmarking)
3. Değişim Mühendisliği (Business ProcessReengineering)
4. Temel Yetenekler (CoreCompetencies)
5. Toplam Kalite Yönetimi (Total Quality Management)
6. Müşteri İlişkileri Yönetimi (CustomerRelationship Management)
7. Küçülme (Downsizing)
8. Misyon ve Vizyon İfadeleri (MissionandVisionStatements)
9. Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing)
10. Stratejik Planlama (Strategic Planning)
11. Stratejik Ortaklıklar (Strategic Alliances)
12. Sosyal Medya Programları ve İnternet (Social Media Programs and İnternet)
13. Değer Zinciri Analizi (Value Chain Analysis)
14. İş Portföy Analizleri (Business Portfolio Analysis)
15. Tedarik Zinciri Yönetimi (SupplyChain Management)
16. SWOT Analizi (SWOT Analysis) (Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 222)

Dengeli puan kartı işletmelerin uzun dönemli stratejileriyle somut hedef ve faaliyetlerinin ilişkilendirilmesinde önemli bir yönlendiricidir. Sağlık sektörünün kendine has özellikleri de göz önüne alındığında performans ölçmek ve bu doğrultuda iyileştirmelere gitmek sağlık kurumu yöneticilerinin önemle üzerinde durması gereken konulardan biridir. Dolayısı ile dengeli puan kartı sağlık kurumlarına stratejilerini hedefleriyle ilişkilendirme ve stratejilerinin sonuçlara ulaşip ulaşmadığını kontrol etme imkânı sağlayan önemli bir araçtır.

Kıyaslama sağlık kurumu yöneticisine kendi kurumunu sektördeki en başarılı rakibiyle karşılaştırarak amaç ve faaliyetlerini bu doğrultuda belirleme açısından kolaylık sağlamaktadır. Aynı zamanda bu kıyaslama sağlık kurumu içerisindeki farklı birimler arasında kıyaslama yapılarak genel performansın artırılmasına da katkı sağlaması açısından yöneticiler için önem taşımaktadır.

İş süreçlerinin yeniden yapılandırılması olarak da bilinen değişim mühendisliği sağlık kurumları yöneticilerinin çevrelerinde gerçekleşen değişimleri anlamasını ve geleneksel

yapılarını değiştirerek bu değişimlere sürekli ayak uydurmasını sağlayan bir araçtır. Sağlık kurumu yöneticileri değişim mühendisliği sayesinde kaynaklarını kurumlarına değer katan faaliyetleri maksimize ederek ve fazladan maliyet yaratan faaliyetleri de minimize ederek kullanma ve böylelikle performanslarını geliştirme fırsatı yakalamaktadırlar (Çınar, 2017: 59).

Temel yeteneklere odaklanmak ise sağlık kurumlarına nadir, değerli, taklit edilemez ve ikame edilemez yeteneklerinin farkına vararak bu yetenekleri rekabet ortamında avantaj sağlayacak faaliyetlere yönlendirme imkânı sağlamaktadır. Temel yeteneklerinin farkında olan sağlık kurumu yöneticileri bu yeteneklerine odaklanarak avantaj sağlarken daha az yeterli oldukları faaliyetlerde dış kaynak kullanımına gidebileceklerdir. Bu noktada karşımıza çıkan ve önemli bir stratejik yönetim aracı olan dış kaynak kullanımı da sağlık kurumlarının rekabet avantajı elde etmede daha zayıf kalacakları faaliyetlerini dış kaynaklardan temin ederek var olan ya da potansiyel temel yeteneklerini daha fazla geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde bazı kaynak, varlık ya da yeteneklerin birden fazla sağlık kurumu tarafından beraber kullanılarak kurumsal amaçlara ulaşılmasını hedefleyen stratejik ortaklıklar da sağlık kurumu yöneticilerinin temel yetenek olarak adlandıramadıkları faaliyetlerini kurulan bu ortaklıklarla daha etkili bir şekilde gerçekleştirmesine olanak sağlayan önemli stratejik yönetim araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeşilaydın ve Bayın, 2016: 20). Sağlık kurumu yöneticileri stratejik ortaklığı bir stratejik yönetim aracı olarak kullanarak zayıf olduklarını düşündükleri faaliyet alanlarında rakipleriyle işbirliği kurarak bu zayıflığı kendileri için bir avantaja dönüştürebilirler. Diğer yandan sağlık kurumları kendi bünyesinde yürütülen ve kendisine büyük oranda avantaj sağlamadığını düşündüğü faaliyetlerini dış kaynak kullanımıyla azaltma ya da yeniden yapılandırarak bünyesinden çıkarma gibi girişimlerde bulunabilmektedir. Bu da stratejik yönetim araçlarından biri olan küçülme stratejisidir ve sağlık kurumuna finansal sonuçlarda büyüme elde etme imkânı sunmaktadır.

Sağlık kurumları yöneticilerine hastalarına ilişkin bilgileri toplama, analiz etme ve yönetme konusunda yardımcı olan yönetsel bir stratejiye dayanan müşteri ilişkileri yönetiminin de stratejik yönetim aracı olarak kullanılması sağlık kurumlarına önemli rekabet avantajı sağlamaktadır. Yöneticiler müşteri ilişkilerini güçlendirerek rakiplerinden fark yaratabilmekte, hastalarının rakipleri yerine kendi hastanelerini tercih etmelerini ve hastanelerine sadakat göstermelerini sağlayabilmektedirler (Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 224)

Misyon ve vizyon ifadeleri ise bir sağlık kurumunu tanımlayan en özet ifadelerdir. Bu ifadeler aracılığıyla yöneticiler hastanelerinin sektördeki amaç ve duruşlarını kısa ve öz bir şekilde dile getirebilmektedir. Dolayısı ile yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren yöneticiler kendilerini en iyi şekilde ifade ederek rekabet ortamında varlıklarını etkili bir şekilde sürdürebilmek amacıyla, hastanelerini dış çevrelerine yansıtan bu ifadelerle önem vermelidirler. Stratejik yönetim araçlarının bir diğeri olan ve sunulan mal ve hizmetlerin kalitesinin sunumun her aşamasında ve sürekli olarak iyileştirilmesi esasına dayanan toplam kalite yönetiminin hastanelerde uygulanması ile hizmet sunumunda kalitenin, çalışanların ve müşterilerin memnuniyetinin, yönetimin ve personelin niteliğinin, bilgi sistemlerinin niteliğinin ve iletişimin etkililiğinin artması beklenmektedir. Bu gelişmelerin hem çalışanların

hem de hastaların daha memnun ve sağlıklı olmasına zemin hazırlayacak olması toplam kalite yönetiminin önemini ortaya koymaktadır

Stratejik yönetimin gerekliliklerinden biri olan stratejik planlama örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin niteliğini ya da yönünü belirleyecek kritik kararların verilmesi ile ilgili çabaların tümünü içeren bir stratejik yönetim aracıdır. Sağlık kurumu yöneticilerinin stratejilerini belirleyebilmesi ve bu stratejilerini en doğru şekilde uygulayabilmesi için stratejik planlama aracı büyük önem taşımaktadır (Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 225). Sosyal medya araçları ve internet de stratejik yönetim aracı olarak kullanıldığı takdirde hastalara ve paydaşlara erişimi kolaylaştırarak, dolayısıyla da memnuniyeti artırarak sağlık kurumu yöneticilerine önemli avantajlar sağlamaktadır. Değer zinciri analizi sağlık kurumlarının amaçlarına ulaşmak için yürüttüğü büyüklü küçüklü çeşitli faaliyetlerin her birinin değer zincirinin bir halkası olduğu ve kurumlarına farklı değerler kattığı anlayışına dayanmaktadır. Dolayısı ile değer zinciri analizini etkili bir şekilde gerçekleştirebilen bir sağlık kurumu yöneticisi değer zinciri analizinin her bir halkasındaki faaliyetlerin değerini artırarak kurumunun sektördeki değerini artırabilmekte ve büyük ölçüde rekabet avantajı sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada açıklanan stratejik yönetim araçlarının sonuncusu olan SWOT analizi ise sağlık kurumunun güçlü ve zayıf yanlarının belirlenerek bu yanların çevreden gelebilecek fırsat ve tehditlerle optimal faydayı sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi anlayışına dayanmaktadır. Bir sağlık kurumu, çevresel değişimlerin yarattığı olanaklardan yararlanabildiği ve aynı zamanda da tehditlerden korunabildiği sürece yaşamını devam ettirebilecektir. Bu nedenle SWOT analizinin sürekli ve doğru şekilde yapıyor olması sağlık kurumuna önemli avantajlar sağlamaktadır.

3.2. Kamu Hastaneleri Kurumunun Stratejik Yönetim Araçları ve İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi

2009 yılından itibaren Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın ikinci aşaması olarak Kamu Hastane Birlikleri ortaya konulmuştur. 2 Kasım 2011'de Resmi Gazetede 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu Hastaneleri Birliği uygulamasına geçileceği bildirilmiştir. Bu kapsamda 2 Kasım 2012'de uygulanmaya Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesinin pilot hastane olarak seçilmesiyle uygulanmaya konulmuş ve ilk özerkleştirilen hastane olmuştur. Kendisine bağlı sağlık kurumlarını yeniden yapılandırarak yerinden yönetim anlayışı ile kendi gelirleri ile giderlerini karşılayan kurum haline dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu kararname ile Sağlık Bakanlığına bağlı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu (TKHK) kurulmuştur (Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011): 94). Bu kapsamda ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri TKHK'ya bağlanmıştır. TKHK bu ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerini verebilmek için sağlık tesislerinin açılması, işletilmesi ve denetlenmesi ayrıca bu hastanelerde koruyucu, teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin verilmesini sağlamakla görevlendirilmiştir (www.tkhk.gov.tr).

2 Kasım 2011 tarihinde 663 Sayılı KHK ile kurulan ve daha sonra 25 Ağustos 2017 tarihinde yayınlanan 694 Sayılı KHK ile kapatılan Kamu Hastaneler Kurumunun neden kapatıldığı ve

neden bu kadar kısa ömürlü olduğu sorularına stratejik yönetim araçları vasıtasıyla açıklamaya çalışacağım.

Kamu Hastaneleri Kurumu kapatıldıktan sonra Türk-Sağlık Sen “2011 yılında Türk Sağlık-Sen olarak Türkiye Halk Sağlığı ve Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumlarının kurulması ile sağlıkta çok başlılık olacak ve kargaşa yaşanacak, bu yanlıştır demiş ve sosyal taraf olarak görüşlerimizi dile getirmiştik. Uyarılarımız dinlenmeden çok başlı sistem ne yazık ki hayata geçirilmişti.

Bugün Hükümet yayınlanan KHK ile Türkiye Kamu Hastaneleri ve Türkiye Halk Sağlığı Kurumunu kapattı. Bakanlığa bağlı birer genel müdürlük haline dönüştürdü. Sağlık hizmetlerinin tek çatı altında yürütülmesi gerekliliği sürekli olarak savunduğumuz bir yönetim modeli olmuştu.

Aksi takdirde aradan geçen yıllarda kaybedenin, zarara uğrayanın devlet olduğunu, yıprananın devlet kurumları olduğunu açıkça görüyoruz. Personelden hizmet alan vatandaşlarımıza kadar herkesi olumsuz etkileyen bu tür yap-bozlara bir daha tevessül edilmemelidir.

Türkiye’de siyaset ve hükümet yaparım olmazsa bozarım yerine istişare ve diyaloga açık olmalıdır.” Açıklamasında bulunmuştur.

Misyon oluşturma bileşenleri incelendiğinde, müşteriler, hizmetler, yer ve piyasa, teknoloji, karlılık/süreklilik/büyüme, felsefe, yetkinlik, kamu kaygısı ve çalışanlar bileşeni stratejik yönetim literatüründe sıklıkla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada da bu bileşenler dikkate alınmıştır. Bu kapsamda KHB misyon bildireleri oluştururken en fazla hizmet, yer/piyasa ve müşteri bileşenine vurgu yaparken, teknoloji, süreklilik/büyüme/karlılık, felsefe ve yetkinlik bileşenlerine fazla yer vermediği görülmüştür (Yavuz, 2017: 78).

Eğer bir kurumun teknoloji, süreklilik, büyüme ve karlılık gibi bileşenlere yer vermemesi, bu bileşenlere yeteri derecede önemsiz görmesi halinde uzun ömürlü bir kurum olamayacağını söylememiz yanlış olmayacaktır.

KHB’nin misyon ve vizyon bildirelerinin sağlık sektöründe faaliyet gösteren ifadeler içerip içermediği değerlendirilmiştir. Sağlık sektöründe faaliyet gösterdiğine vurgu yapan KHB; Sağlık Bakanlığı, sağlık sunucuları, sağlık çalışanı, hasta yakınları, sağlık yatırımları gibi ifadeler kullanarak sağlık sektörüne ait ifadeler kullanılmıştır. Misyon ve vizyon bildireleri detaylı incelendiğinde “sağlık hizmetler” olarak geçen ifadenin kapsamıyla ilgili bir vurgu yer almamış, “sağlık” ibaresi çıkartıldığında farklı faaliyet alanındaki turizm ve ulaşım gibi bir işletmenin misyon ve vizyon bildireleri olarak uyarlanabileceğini söyleyebiliriz (Yavuz, 2017: 78).

KHB’nin çatı kuruluş rollerinin misyon ve vizyon ifadelerinde vurguların olup olmadığı görülmüştür. (Demir ve Uğurluoğlu, 2015: 225). Bu yapılanmanın rolünün misyon ve vizyon bildirelerine aktarılması beklenilenden düşük olmuştur. Hazırlanan misyon ve vizyon bildireleri herhangi bir sağlık işletmesinin misyon ve vizyon bildireleri olarak yayınlamıştır.

Bir sağlık kurumu, çevresel değişimlerin yarattığı olanaklardan yararlanabildiği ve aynı zamanda da tehditlerden korunabildiği sürece yaşamını devam ettirebilecektir. Stratejik yönetim araçlarından biri olan SWOT analizi KHB tarafından yüzeysel bir şekilde yapıldığı, bir süreklilik arz etmediği de tespit edilmiştir. Eğer çevresel değişimlerin yarattığı olanaklardan yararlanabilip, tehditlerden korunabilseydi Kamu Hastaneleri Kurumu özerk olmayı avantaj haline getirebilirdi.

Stratejik yönetimin temel ilkeleri dediğimizde; sürdürülebilirlik, çekirdek yetenek/enderlik, ayırt edici yetenek/önderlik, hız, proaktif olma, kapsamlılık, taklit edilememe, yenilikçilik, rekabetçi üstünlük ve uygulanabilirlik, tutarlılık, koşullara uyum ve çözüm anlaşılmalıdır.

Kamu Hastaneleri Kurumu' nu bu temel ilkeler açısından değerlendirdiğimizde aşırı bürokratik ve yetki karmaşası yaşandığı için sürdürülebilir olmadığını, ayırt edici yeteneklerin ön plana çıkarılmadığını söyleyebiliriz. Yöneticilerin katı hiyerarşik yapıdan dolayı liderliklerini ön plana çıkaramadığını, proaktif olamadığını, yeni kadrolar açılarak siyasi güç ile uzman gücün çatıştığını uyum ve çözüm ilkesinin gerçekleşemediğini, hızlı karar alma mekanizmalarının bu yetki karmaşasından dolayı tıkandığını da belirtmemiz gerekir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hastanelerde etkili bir şekilde koordine edilmesi gereken otelcilik, poliklinik, ameliyathane, röntgen laboratuvar gibi farkı özellikteki çok sayıda hizmet bir arada sunulmakta; bu sunum sırasında gerçekleşebilecek hatalar ve aksaklıklar üretim kaybı ya da maddi zarardan ziyade insan hayatı ya da yaşam kalitesi üzerinde telafi edilemeyecek ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte sağlık sektörünün içinde bulunduğu değişken ve karmaşık çevresel koşullar altında rekabet hızla artmakta ve kaynak kullanımında verimlilik, etkililik gibi kavramlar giderek daha da önem kazanmaktadır.

Kamu Hastaneleri Birlikleri 2011 Kasım ayında, 'Sağlıkta Dönüşüm Projesi' kapsamında 81 ilde Kamu Hastaneler Birliği (KHB) Genel Sekreterliği kuruldu. Ayrıca Halk Sağlığı Kurumu ve Sağlık Müdürlükleri ile 3 farklı yönetim yapısı planlandı. 81 ilde en üst yönetici olarak KHB Genel Sekreterlikleri oluşturuldu. Kamu hastaneleri yönetimi ve satın almalarında, en güçlü isim olan KHB Genel Sekreterlikleri, sistem kurulduğunda yüksek ücretle tercih edilen makamlar oldu. Ayrıca bu yapının merkez ve taşra teşkilatları için yüzlerce yönetici kadrosu oluşturuldu.

Aynı düzenlemeyle, illerdeki, Halk Sağlığı Kurumu ve Sağlık Müdürlükleri de ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinden sorumlu yapılar olarak hayata geçirildi. Bu birimlerde, ana çocuk sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, çevre sağlığı, verem savaş dispanserleri, koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri gibi hizmetlerden sorumlu kılındı. Sağlıkta daha hızlı ve verimli çalışma amacıyla yapılan bu düzenleme, yeni kadrolar açılması dışında, beklenen sonucu vermedi. İllerde sağlıkla ilgili yönetim, üç başlı oldu. Üç kurum arasında koordinasyon sorunu yaşandı ve yetki karmaşası ortaya çıktı. Yaratılan bürokrasi, hizmetlerde gecikme oluşturdu. Ayrıca, yeni oluşturulan kadroların, bazı gruplar tarafından kadrolaşma amacıyla kullanıldığı öne sürüldü. O dönem, eleştirilen bu yapının işlemediği 6 yıl sonra görüldü (www.gercekgundem.com).

Yapılan yeni düzenleme ile sağlık müdürlüklerinin de yapısı ve görevleri de yeniden düzenlendi. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ile Halk Sağlığı Kurumunun kapatılmasıyla bu kurumların il müdürlükleri lağvedildi ve bunların görevleri il sağlık müdürlüklerine devredildi. Buna göre il sağlık müdürlükleri bünyesinde ihtiyaca göre halk sağlığı, kamu hastaneleri, ilaç ve tıbbi cihaz, sağlık ve acil sağlık hizmetleri ile personel ve destek hizmetlerini yürütmek üzere başkanlıklar oluşturuldu. Yeni düzenlemeye göre de İl ve ilçe sağlık müdürünün tabip olması zorunlu oldu.

Yeni yapılandırmada hastane yöneticiliği kaldırılarak hastane yöneticisi-başhekim ayırımına da son verildi. Yeni KHK'ya göre, bundan sonra kamu hastaneleri hastane başhekimisi tarafından yönetilecek. Hastane başhekimine bağlı olarak idari ve mali işler ile sağlık bakım hizmetleri müdürlükleri kurulacak (www.medikalakademi.com.tr).

Stratejik yönetimin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için sağlık kurumu yöneticileri çevreyi değerlendirerek analiz etme, maliyetleri azaltma ve karar verme aşamasında yol haritası oluşturma imkânı sağlayan stratejik yönetim araçlarına sıklıkla başvurmalıdır.

Başta kamu hastaneleri kurumu ve diğer kamuya bağlı hastanelerin stratejik yönetim araçlarını iyi kullanmadığını söyleyebiliriz. Buna örnek verecek olursak özel bir hastanede yetenekli bir doktorun başta hastane olmak üzere reklamı yapılmakta, ön plana çıkartılmaktadır. Bu durum kamuda ise tamamen vatandaşların kanaatiyle belirlenip kulaktan dolma bilgiyle yetenekli doktora ulaşılabilir.

Yine aynı şekilde kullanılması gereken stratejik yönetim araçlarından dengeli puan kartının, kıyaslamaların, değişim mühendisliğinin, müşteri ilişkileri yönetiminin, toplam kalite yönetiminin, özgün misyon ve vizyon ifadelerinin, dış kaynak kullanımının ve diğer araçların olmadığı kamu yönetimindeki dışa kapalılık ve sorumluluktan kaçma gibi nedenlere bağlayabiliriz.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ilerde oluşturulacak kurumlara yönelik önerileri şöyle özetleyebiliriz:

Özel sektör dışında kamu ve gönüllü kuruluşlar da misyon ve vizyon kavramları ile kendilerini tanımlamalı ve gelecek öngörülerini açıklamalıdır. Yeni bir yönetim yaklaşımını benimseyen, benimseyecek olan kamu kurum ve birlikler, konunun önemini anlayıp daha kapsamlı, kâğıt üzerinde kalmayan, yapmış olmak için değil işlerliği olan bildirgeler hazırlaması gerekmektedir.

Bu kapsamda Kamu Hastaneler Kurumu'nun misyon bildirgesi incelendiğinde bu bildirgenin literatürde geçen bileşenlere uygun olarak hazırlanmadığı ve çatı kuruluş rolünün anlaşılmadığı görülmüştür.

Yapılan literatür taraması sonucunda (Yavuz, 2017: 81) etkili misyon bildirgelerinde olması gereken bileşenler incelendiğinde; bir misyon bildirgesinin başarılı olabilmesi için; müşteri, ürünler ve hizmetler, yer vepiyasalar, teknoloji, süreklilik, büyüme ve karlılık, felsefesi, yetkinlik, kamu kaygısı, çalışanlar bileşenleri yer alması gereklidir. Bundan yola çıkarak

kapatılan Kamu Hastane Birliklerine ve kamuda bulunan hastanelere yönelik hazırlanan misyon önerisi aşağıda sunulmuştur:

“Sağlık hizmetlerinin organizasyon ve sunumunda insan odaklı yaklaşımı benimsemiş, dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler eşliğinde tıbbi ve fiziki donanımına sahip, modern tıbbın imkânlarını kullanarak kendi iline bağlı sağlık tesislerinde; kendi kurum ve çalışanları ile bütünleşerek çalışanlarının memnuniyetini sağlamak ve aynı zamanda çalışanlarını yeni bilgi ve uygulamalarla desteklemek. Hasta ve yakınlarının memnuniyetini sağlayacak şekilde teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin bağlı tesislerde verilmesini sağlamak ve bu tesislerdeki faaliyetlerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve denetlenmesi işlevlerini yerine getirip yeni yönetim anlayışının iyi bir temsilcisi olmak.”

Bu çalışma sonucunda KHB'nin bir çatı kuruluş rolü olduğu anlaşılmamıştır. Bundan sonra kamu kurumu ve yöneticilerinin stratejik yönetim araçları ve ilkelerinin önemini anlaması ve o yönde çalışmalar yapması gerektiğini söylememiz gerekir.

5. KAYNAKÇA

Acar, A. veSevinç İ. (2005) “1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Merkez Örgütlerinde Yapılan Reform Çalışmaları” Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı13, s.19-37.

Acar, M. ve Ö. Nail (2007). “Kamu Yönetimi Disiplininde Temel Soru(n)lar Tartışması ve Türkiye Açısından Bir Deneme” Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner (Editör), Kamu Yönetimi Yöntem ve Sorunlar, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aktan, C. C. (2003). Değişim Çağında Yönetim, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bryson, John M.,Frances S. Berry, andKaifengYang (2010) “TheState of PublicStrategic Management Research: A SelectiveLiteratureReviewand Set of FutureDirections”, TheAmericanReview of Public Administration, XX(X) .1-27

Bilgin Demir, İ., Uğurluoğlu Ö. (2015). Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim Araçları, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 2015; 18(2): 219-251

Canbay, Ş. K. (2008). Kamuda Stratejik Planlama Ve Stratejik Yönetim.(Yüksek Lisans Tez). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Çınar, G. (2017). Kamu Hastanelerindeki Yönetim Aksaklıklarının Çalışan Performansına Etkisi. Beykent ÜniversitesiSosyal Bilimler Enstitüsüİşletme Yönetimi Anabilim DalıHastane Ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Emin, F.T. (2009). Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç Ve Dış Dinamikleri. Yönetim Ve Ekonomi. 16(2): 31-48.

Eren, V. (2003). Kamu Yönetiminde Rekabet, Rekabetin Kurumsallaştırılması Ve Rekabet Mekanizmaları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 58(4):83-105

Eryılmaz, Bilal (2004) Kamu Yönetimi, İstanbul: Erkam Matbaası.

Gürer, H. (2006). Stratejik Planlamanın Temelleri Ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler. Sayıştay Dergisi. 63: 91-105.

Karakaş, Bülent ve Aysun Yaralı (2004) “Kamu Yönetiminden Bilgi Yönetimine”, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25-26 Kasım 2004, Eskişehir.

Nasi, G.,Francesca F. (2010) VisionandPractice of E-Government: An EmpiricalStudy, Financial Accountability& Management. 26(1): 85-101.

Özer, M. Akif (2005) “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, Sayıştay Dergisi, Sayı 59, s.3-46.

Rigby D. andBilodeau B. (2013) Management Tools andTrends 2009. Bain&CompanyInc., Boston.<http://www.bain.com/publications/articles/management-tools-and-trends-2013.aspx>, (01.12.2017).

Söyler, İ. (2007) Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim Uygulanabilir mi? (Engeller/Güçlükler) Maliye Dergisi. 152: 103-115.

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu. <http://www.tkhk.gov.tr/> (01.12.2017)

Yavuz, K. (2017). Türkiye Kamu Hastaneleri Birliklerinin Misyon ve Vizyon İfadelerinin İçerik Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Ana Bilim Dalı

Yüzbaşıoğlu, N. (2004) İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanları. Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi. 12: 387-410.

Yüzbaşıoğlu, N. (2004) 2000’li Yıllarda Strateji ve Planlama, Konya: Çizgi Kitapevi, Birinci Baskı.

<https://www.gercekgundem.com/erdogan-talimat-verdi-6-yil-sonra-yeniden-degisiyor-289142h.htm>, (05.12.2017).

<https://www.medikalakademi.com.tr/saglik-bakanligi-teskilat-yasasindaki-degisiklik-ne-anlama-geliyor-ve-neler-getiriyor/>, (04.12.2017).

**TÜRKİYE’DE KAMU KURUMLARININ BİLGİ TEKNOLOJİLERİ
KULLANIMINDAKİ YERİ**
**PLACE IN THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY PUBLIC INSTITUTIONS
IN TURKEY**

Ahmet GÜVEN

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmetguvenn@gmail.com

Çağatay ALAN

Ögrt. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, cagatay.alan@gop.edu.tr

ÖZET

Küreselleşme ve içinde bulunduğumuz bilgi çağı birçok örgüt gibi kamu kurumları üzerinde önemli bir etki meydana getirmiştir. Rekabetin hızla genişlediği günümüzde bilgi teknolojileri artan rekabet ortamında örgütlerin kullanmak zorunda oldukları önemli bir yönetim faktörü haline gelmiştir. Özel sektör örgütlerinin rekabet ortamında yarışın dışında kalmamaları için hayati olarak gördükleri bu aracın kamu örgütlerinde de vatandaş memnuniyeti ve örgütsel başarının sağlanması için kullanılması oldukça önem arz etmektedir. Kamu kurumlarının bu araçlardan faydalanması ve örgütlerinde bu araçlara güncel bir şekilde yer vermeleri gerekliliği günümüzde karşı konulamaz bir gerçeklik halini almıştır. Bu gerçeklik karşısında Türkiye’de kamu kurumlarının mevcut durumları incelendiğinde, bilgi teknolojileri kullanımı konusunda kamu kurumlarının istenilen düzeyde olmadıkları gözlemlenmektedir. Bu sorunun öncelikli kaynağı olarak yürütülen kamu politikaları ve kamu kurumlarına verilen teknolojik desteğin yeterli olmaması ilk sıralarda gelirken, bunlara ilave olarak kamu çalışanlarının tecrübesizliği, vatandaşların beklenti ve taleplerini yönetime yeteri kadar iletememeleri gibi nedenleri de saymak mümkündür. Sebebi ne olursa olsun rekabetin ülke sınırlarını aştığı günümüzde kamu kurumlarının halkın beklenti ve taleplerini modern çağın gereklerine uygun bir şekilde yerine getirmesinde bilgi teknolojilerine dayalı bir kamu yönetiminin inşası kaçınılmazdır.

Bu çalışmada Türkiye’de kamu kurumlarını, bilgi teknolojilerini kullanım düzeyleri ve bu düzey üzerinde politika yapıcıların etkisi, farklı kamu kurumlarında çalışan kamu personeline yapılan mülakatlardan elde edilen veriler ışığında analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümde, bilgi teknolojileri kavramından hareketle kavramsal bir çerçeve çizilecektir. Ardından ikinci bölümde, Türkiye’de kamu kurumlarında bilgi teknolojileri kullanımının önemi, bu sürecin gelişimi ve günümüzdeki mevcut durum değerlendirilecektir. Son bölümde ise, Türkiye’de farklı bölgelerde görev yapan farklı kamu kurumlarında çalışan personelle yapılan mülakatlardan hareketle kamu kurumlarında bilgi teknolojisi kullanımının yeri elde edilen verilerden hareketle saptanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Teknolojileri, Kamu Kurumları, E-devlet, Kamu Personeli

ABSTRACT

Globalization and the information, we have brought about have had, a major impact on public institutions, like many other organizations. In today's rapidly expanding competition, information technology has become an important management factor that organizations have to use in an increasingly competitive environment. It is of most importance that this tool, which the private sector organizations regard as vital for not staying out of the competition in a competitive environment, is also used in public organizations to ensure citizen satisfaction and organizational success. The necessity of public institutions to utilize these tools and to present these instruments in their organizations in an up-to-date manner is now an irresistible reality. When this reality in the face of the current state of public institutions in Turkey are analyzed, information about the use of public institutions observed that technology is not at the desired level. It is also possible to list reasons for such problems as the lack of public policy and technological support provided to public institutions as primary sources, in addition to the inexperience of public employees, and the inability of citizens to convey their expectations and demands as much as they can manage. Whatever the reason, competition is inevitable for the construction of a public administration based on information technologies in today's world, where public institutions have fulfilled the expectations and demands of the public in accordance with the requirements of the modern age.

In this study, levels of public institutions to use information technology in Turkey and the data obtained from interviews with policy makers on the impact of this level of public employees in different public institutions will be analyzed in the light. In the first part of this study, a conceptual framework will be drawn from the concept of information technology. Then in the second part, the importance of the use of information technology in public institutions in Turkey, the development of this process and the current situation will be evaluated today. In the last chapter, Turkey will also be studied to determine the movement who are working in different regions of the interviews conducted with staff working in different public institutions place the data obtained from the use of information technology in public institutions move.

Keywords: Information Technologies, Public Institutions, E-government, Public Staff

GİRİŞ

Küreselleşmenin dünya üzerinde en önemli etkilerinden bir tanesi, hiç kuşkusuz teknoloji ve bilim alanında meydana gelen gelişmelerin tüm insanlığı, örgütleri, şirketleri etkilediği gibi devletleri de aynı doğrultuda etkisi altına almasıdır. İletişim ve haberleşme alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler, bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan yenilikler tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Özellikle haberleşme ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler bu etkiyi artırmıştır. Dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen bilimsel, toplumsal, ekonomik vb. bir olay aynı anda dünyanın başka bir yerinde

öğrenilmekte, bu olaylara anında tepkiler verilmektedir. Haberleşme ve iletişim araçlarının bu denli etkin olmasının hiç kuşkusuz arka planında, bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişimin günümüzde sınırlarını zorlaması yer almaktadır.

Bilginin artan önemi ve değerinin çok iyi anlaşılmaya başlanması, devasa kütüphanelerin mikro çiplere sığdırılması, bilginin hızlı ve kolay paylaşımı, bilgiye erişimin çok daha ucuz ve yaygın hale gelmesi bireylerden küresel dünyaya tüm insanlığı etkisi altına almasına neden olmaktadır. Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde, bilişim araçlarına yapılan yatırımların artması, hem özel hem de kamu sektörü tarafından yakından takip edilen bir konu haline gelemsine neden olmuştur. Özel sektör, kar marjını artırmada rakip firmalarla rekabet etmede bilgiyi ve bilişim teknolojilerini ön plana çıkarırken, kamu yönetimi açısından da vatandaşların beklenti ve taleplerinin daha etkin karşılanması gereksinimi nedeniyle bilgi ve bilişim teknolojileri kavramı üzerinde durulan önemli bir konu haline gelmiştir.

Özel sektör, kamu yönetimine kıyasla bilgi ve bilişim araç gereçlerinden sektörün varlığının devam etmesi adına çok hızlı ve yerinde faydalanmak zorundadır. Bu gerçeğe karşın kamu yönetiminin varlık sorunu olmaması ve rekabet konusunda özel sektör gibi bir rekabet felsefesi taşımamasından ötürü özel sektörün hızına göre bilişim sistemlerinden faydalanma konusunda birçok uygulamada geri kaldığı gözlenmektedir. Buna rağmen bilgi ve bilişim alanında yaşanan değişim ve gelişim karşısında kamu yönetiminin de çok sesiz kalması mümkün değildir. Siyasal, ekonomik ve toplumsal gerekçelerle devletler sundukları hizmetlerin kalite ve verimini artırma adına bu araç ve gereçleri kamusal hizmet sunumunda kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu kapsamda kamu yönetiminde görülen en ciddi sorun bilgi ve bilişim teknolojilerine yönelik politika ve uygulamaların yerinde ve gerekli alt yapı hazırlanarak sunulması ve sunulan faaliyetlerin takibinin yapılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde birçok kamu kurumu e-devlet adı altında bilgi ve bilişim araç ve gereçlerini bir sistem dahilinde sunmaya çalışmaktadır. Ancak alt yapı yetersizliği başta olmak üzere, kamu çalışanlarının tecrübesizliği ve isteksizliği gibi nedenlerden dolayı istenilen başarıya ulaşılamadığı gözlenmektedir. Özellikle kamu çalışanlarının bilgi ve bilişim sistemlerinin başta kullanımı, işleyişi ve kurumlar arasında koordinasyonu ve kullanım farklılıkları açısından düşünceleri incelendiğinde hem sorunların tespiti hem de kamu yönetiminde bilişim teknolojilerinin yeri ve önemi konusunun daha net anlaşılacağı düşünülmektedir.

Hazırlanan bu çalışmayla öncelikle kamuda bilişim teknolojileri adı verilen ve e-devlet uygulamaları ile kamu yönetiminde kendine yer bulan faaliyetlerle ilgili genel bir giriş ve değerlendirmeye yer verilecektir. Yine aynı bölüm içinde bilişim teknolojileri, e-devlet, kamu yönetiminin konumu, bilişim teknolojilerinin kamu yönetimi ve vatandaşlar için faydaları, kamu yönetiminde bu araçların kullanımını etkileyen faktörler ve yaşanan sıkıntılar gibi konulara değinilecektir. Ardından Türkiye'nin farklı bölgelerinde görev yapan farklı kamu kurumlarından (Maliye, Yerel yönetimler, Milli eğitim müdürlüğü, Emniyet müdürlüğü, Üniversite, Kaymakamlık, Sosyal Güvenlik Kurumu vb.) seçilen kamu çalışanlarına bilgi ve

bilişim teknolojisiyle ilgili derinlemesine mülakat yapılacaktır. Gerçekleştirilen mülakat sorularından hareketle kamu çalışanlarının bilişim teknolojilerinin kamu yönetimindeki durumu, kendi kurumları ve diğer kurumlarda uygulanmasıyla ilgili düşünceleri, karşılaşılan sorunlar, önerilen çözümler vb. konulardaki düşüncelerine yer verilecektir.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1.Bilgi, Bilişim Teknolojileri ve E-Devlet

Küreselleşme sürecinde ülkelerin dünyada meydana gelen gelişmelere ayak uydurabilmeleri için değişen teknoloji ve bilimsel gelişmeleri yakından takip ederek örgütlerinde yer vermeleri gerekmektedir (Sadioğlu ve Yıldız, 2007: 326). Değişimin kaçılmaz olduğu dünyamızda teknoloji alanında yaşanan gelişmelerde günümüzde oldukça hızlı bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. İlk çağlardan günümüze teknoloji alanında yaşanan gelişmeler insan ihtiyaçlarını karşılamak adına günümüze dek büyük bir değişim süreci geçirmiştir. Teknolojik araç ve gereçlerin yapımına başlandığı ilk çağlar göz önüne alındığında neredeyse insanların dünyada var olmasıyla birlikte bilgi ve teknolojinin de varlık kazandığını söylemek mümkün olacaktır. Mağaralarda yer alan çizimlerden, doğal ve insan yapımı süs eşyaları ve yiyecek saklama kaplarına kadar pek çok alanda ilk çağlarda görülen teknik araç ve gereçler insanlığın maddi ve manevi kültürünü oluşturan ilk teknolojik ürünler olarak günümüze dek ulaşan teknoloji ve bilgi birikiminin kökenini oluşturduğu söylenebilir (Aksoy, 2003:4).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin ardından önemli bir güç haline gelen bilgi ve bilişim sistemleri dünyayı küresel bir bilgi toplumu haline dönüştürmüştür. Önemli bir güç unsuru olan bilgi aynı zamanda bireyin ve doğal olarak toplumun yapısında birtakım değişikliklere neden olmuş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle üretimi, erişimi ve iletimi konusunda önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur (Alaca ve Yılmaz, 2016: 508). Günümüzde güç ile eş anlamlı kullanılmakta olan bilginin etkin bir şekilde üretilmesi, aktarılması, geliştirilmesi ve paylaşılmasında yaşanan gelişmeler bilgi teknolojileri kavramının önemini daha da artırmaktadır (Karkacıer, 2014: 12). Bilgi ve bilişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin günümüz dünyasında ekonomik ve sosyal kalkınma boyutunda gelişme sürecini büyük ölçüde etkilediği açık bir gerçektir (Aydın, 2012:181).

Günümüzde bilgiye duyulan ihtiyaç ve bilginin öneminin son derece arttığı görülmektedir. Bu önem artışı bilgi sektörü adı verilen bir alanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tonta,1996: 367). Bilgi ve iletişim veya bilgi teknolojisi, yönetim ve karar alma süreçlerini desteklemek amacıyla oluşturulan ve bu süreçlerde gerekli olacak verilerin toplanması, işlenmesi, depolanması ve dağıtılmasını sağlayan bileşenlerin tümünü ifade ettiği için toplumsal olduğu kadar yönetsel değişmelerin de odak noktasında yer alan bir konudur (Siew ve Leng, 2009, 19). Bilgi teknolojisi yönetsel olarak ele alındığında, bilginin yaratılması, depolanması ve dağıtılması için kullanılan çeşitli araç ve yöntemleri ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Eser, 2010: 113). Bilişim ve iletişim teknolojileri genel

anlamı ile “bilginin toplanmasını, işlenmesini, bilginini saklanmasını ve gerektiğinde herhangi bir yere iletilmesini ya da herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini otomatik olarak sağlayan teknolojiler bütünü” olarak ifade edilebilir (Ceyhun ve Çağlayan, 1997: 16). Benzer bir diğer tanımda, bilgi teknolojileri; bilgin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını, gerektiği zaman herhangi bir yere iletilmesini ya da herhangi bir yerden bu bilgiye erişimini sağlayan teknolojiler bütünü olarak tanımlandığı görülmektedir (Işık ve Akbolat, 2010: 367). Bilgi teknolojileri, sesli, resimli, yazılı ve sayısal verilerin toplanarak işlenmesi, saklanması ve dağıtımını sağlayan, elektroniğe dayalı hesaplama ve iletişim teknolojilerini içeren bir kavramdır (Yüksel, 2005: 248). Günümüz iletişim ve bilişim teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler, özellikle de internetin gelişip büyümesi tüm kamu ve özel sektör örgütlerini önemli bir biçimde etkilemiştir (Özbilgin, 2003: 23). Küreselleşmeye bağlı olarak tüm dünyada başta internet olmak üzere haberleşme teknolojilerinin gelişimiyle birlikte bilgi transferinin miktarı ve hızındaki artışın önemli seviyelere yükseldiği görülmektedir (Aksoy, 2012: 401). Son yıllarda, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin toplumsal yaşama yansımaları; eğitim, sağlık, tarım ve sanayi başta olmak üzere bütün toplumsal alanları, örgütlenme ve yaşam tarzını önemli ölçüde etkilemektedir (Çelen vd., 2010: 60).

Bilgi ve iletişim teknolojileri bireylere görüşlerini ifade edebilme, fikirlerini başkalarına aktarabilme, siyasi ve demokratik süreçlerin içerisinde yer alabilme, vatandaşların demokratik süreçlere katılımını artıracak stratejik araçları bünyesinde barındırması açısından önemli toplumsal görevler yüklemektedir (Gökçe ve Örselli, 2012: 40). Bilişim Teknolojileri açısından ele alındığında mobil telefonlardaki gelişmeler, televizyon kanal ve yayınları, kişisel bilgisayar ve internet kullanımı bilgi pazarını genişletmiş ve dünya ekonomisinin bütünleştirilmesinde önemli roller oynadığı görülmektedir (Aydın, 2012: 185). Tarım toplumunda kara sabana verilen önem, sanayi toplumu için kullanılan makineye verilen önem ne denli önemliyse bilgi toplumunda bilgisayar kullanımına verilen önemde o oranda bilgi teknolojileri için önem arz etmektedir (Webster, 1996: 78).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki akıllara durgunluk veren nitelikteki gelişmeler, ekonomik, toplumsal, kurumsal ve yönetsel alanda bilgi çağı olarak isimlendirilen ve insanlık tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen bir değişimi gündeme getirmiştir (Yüksel, 2005: 248). Başta bilgisayar ve internet olmak üzere, bilgi teknolojileriyle ilgili son yarım yüzyıldaki gelişmeler, veri işlemeye inanılmaz bir hız kazandırmış, bilginin daha güvenilir, daha ucuz ve iletiminin daha kolay hale gelmesini mümkün kılmıştır (Yüksel, 2005: 249). Bilgi teknolojilerinin gelişiminde, bilgisayarın icadı ve kullanımının yaygınlaşması adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bilgisayar, her şeyden önce bilginin bir araya getirilmesi, depolanması ve işlenmesinde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ardından internetin yaygınlık kazanmasıyla bilginin dolaşımı ve dağıtımı, büyük bir hız kazanırken, aynı zamanda bilginin paylaşımı süreçlerini de basitleştirilmesine yol açmıştır (Yüksel, 2005: 249). Bilgi teknolojileri, hem kamu ve hem de özel sektör organizasyonları dâhil olmak üzere

birçok örgütte üretkenliği ve etkinliği arttırmada önemli bir rol oynamaktadır (Al-Gahtani, 2003: 57).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde bilgisayar kullanımını önemli ölçüde yaygınlaştırmıştır. Bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasına paralel olarak internet kullanımının da bir genişlemenin söz konusu olduğu görülmektedir (Özel, 2012: 1). İlk bilgisayar olarak kabul edilen ENIAC'tan bu yana yarım yüzyılı aşkın bir süre geçmiş ve 1990'lı yıllardan itibaren bilgisayarların hızı ve kapasitesi internetle buluşarak baş döndürücü şekilde gelişim göstermiştir. Bu gelişime paralel olarak önce bilgisayarlar ağlarından oluşan modeller geliştirilmiş ve nihayetinde de ağların birbirine bağlanması sonucunda işlemci/sunucu teknolojisine ulaşılmıştır. Daha sonra internet bağlantılı bilgisayarlar arasında veri transferine olanak veren ağların yaygınlık kazandığı tek merkezden idare edilebilen çok gelişmiş günümüz sistemlerini ortaya çıktığı görülmektedir (Aydın, 2012:183).

Bilgi ve iletişim teknolojileri arasında günümüzde hiç kuşkusuz internet teknolojilerinin ayrı bir yeri vardır (Turan ve Çolakoğlu, 2008:109). Sosyal anlamda internet ve dijital teknolojiler hem fırsatlara hem de tehditlere yol açmaktadırlar. Bireyler hem bilgiye hem de eğlenceye aynı anda ulaşabilme olanağı bulmakta ve ortak ilgilerine küresel bağlantılar bulabilmektedirler (Aksoy, 2003: 21). Bilgi teknolojilerinin kullanımına, özel hayata müdahale imkanı vereceği gerekçesiyle, kuşkuyla yaklaşanlar bulunmaktadır (Yıldız, 1999:145). Yeni teknolojilerin genel anlamı ile insan davranışı ve sosyal yaşamı üzerine olumlu etkileri olsa bile, bazı olumsuz etkileri de olduğu gözlemlenmiştir. Bunlardan en önemlisi, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin insanları antisosyal yapmakta ve insanlar arasındaki fiziksel iletişimi sınırlamakta olduğudur (Turan ve Çolakoğlu, 2008:111). Bilgi teknolojileri kapsamında internete yönelik yapılan bu eleştirilere rağmen internetin günümüzde önemi çok büyüktür.

Bilgisayar ve internetin geliştiği ve yaygınlık kazandığı 90'lar sonrası, teknoloji ile internet üzerinden pek çok hizmetin özel sektör ve kamu kurumları tarafından kullanılmaya başlanması özellikle kamu yönetiminde hızlı ve büyük bir dönüşümün habercisi olmuştur (Çiçek, 2007: 2). Kamu yönetiminde vatandaşın devletten beklediği hizmetlerle ilgili bilginin paylaşılması, hizmetin yerine getirilmesinde bilgi teknolojilerinin kullanılması kamusal hizmet sunumunda önemli gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Bilgiyi değerli kılan unsurun amaca uygun, zamanında, doğru, güvenilir, güncel, erişilebilir, paylaşılabilir ve ekonomik olması olduğu göz önüne alındığında (Karkacier, 2014: 12). Kamu yönetiminin bilgi teknolojilerinden faydalanarak etkin, kaliteli hizmet sunması başta vatandaşlar olmak üzere birçok insanı olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu bağlamda devletlerin kamu politikası oluşturma sürecinde bilgi ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerini kamusal hizmet sunumunda giderek daha da ön plana getirdiği görülmektedir (Karışık ve Sezer, 2015: 200). Özellikle günümüzde hızlı gelişen haberleşme ve iletişim teknikleri ile beraber, en kapalı toplumların bile dünyayı küçülten bu küreselleşme

olgunun etkisi altında kalmaktan kaçamayacakları, kamu ve özel sektör örgütlerinin bu olgunun dışında kalmalarının mümkün olmayacağı görülmektedir (Güven, 2006: 370). Dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kamusal hizmetlerin bilişim teknolojileri aracılığı ile sağlanmasına yönelik çalışmalar hız kazandığı görülmektedir (Kocaoğlu ve Emimi, 2014: 203). Bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler kamu hizmeti sunan yönetsel kurumların yapı ve işleyişlerini küresel gelişmelere uygun şekilde dönüştürmek zorunda bırakmıştır (Akgün, 2003: 65-66). Buna bağlı olarak ülkelerin kamu yönetimleri de mevcut değişime ayak uydurmak zorunda kalmakta, vatandaşlardan gelen yeni hizmet beklentilerini karşılamak için yeni çareler bulmak yoluna gitmektedirler (Kocaoğlu ve Emimi, 2014: 204).

Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında birçok gelişmiş ülkedeki ilerlemelere paralel olarak, Türkiye’de de birçok kamu kurumunda bilgi işlem merkezleri ve internet siteleri oluşturulmuş ve bilginin işlenmesi, aktarılması ve depolanması süreçlerinde bilgisayar, tablet, akıllı tahta vb. sistemlerini kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Çelen vd., 2011: 59). Kamu yönetiminin iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerden olumlu yönde etkilendiği görülmektedir (Güven vd., 2010: 554). Bu gelişmelere bağlı olarak kamu yönetiminde bilgiye verilen önem son çeyrek yüzyılda küreselleşme, teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak hız kazandığı görülmektedir (Güven, 2017: 127).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile birlikte klasik kamu hizmet sunumu yerine bilişim teknolojilerine dayalı bir devlet anlayışına geçilmekte ve bu aşamada katılımcı yönetim ve doğrudan demokrasi gibi kamusal hizmet sunum yöntemleri gelecekte daha da önemli hale gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bürokratik, merkeziyetçi devlet anlayışı yerine vatandaş katılımını esas alan devlet anlayışını gündeme getirmiştir (Kırışik ve Sezer, 2015: 211). Çağımızda bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler geleneksel devlet yapısının daha hızlı ve esnek bir devlet modeline dönüşmesine sebep olmuştur (Güven, 2017: 129). Ortaya çıkan bu yeni modele elektronik devlet “e-devlet” adı verilmiştir (Başar ve Bölükbaş, 2010: 158). Bu anlayış e-devlet kavramını klasik devlet karşısında kamu yönetiminde karşılık bulmasına neden olmuştur. E-devletin vatandaş, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlar arasında daha az problem yaşamak amacıyla elektronik bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla kamu hizmetlerinin daha etkin, hızlı, şeffaf ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlayan bir araç olduğu düşünülmektedir (Delibaş ve Akgül, 2010:105).

E-devlet, kamu kurumlarının hizmet sunduğu vatandaşlara ve iş dünyasına yönelik olarak kalitenin artırılması ve maliyetlerin azaltılması amacıyla bilgi teknolojileri ağırlıklı hizmet sunumu üzerine odaklanan bir yönetim anlayışını ifade etmektedir (Melitski ve Holzer, 2007: 6). E-devlet politik ve yönetsel yapılar ve süreçlerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Sobacı, 2012: 4). 1990’lı yılların sonlarına doğru e-devletin yönetimin idari yapısının tüm seviyelerinde önemli bir unsur haline geldiği görülmektedir (Torres, Pina ve Acerete, 2005: 218). E-devlet

uygulamaları sayesinde klasik kamu yönetimi anlayışında olduğu gibi, yurttaşların her işlem için ayrı devlet dairesine gitmesi gerekmekte, e-devlet yapısında hizmetlerin tek bir noktadan sunulabilmesi mümkün hale gelmektedir (Kocaoğlu ve Emni, 2014: 207).

E-devlet, “vatandaş ön plana alan ve merkezi bir konuma yerleştiren, kamu çalışanını verdiği hizmetin kalitesinden sorumlu tutan, kamu personelinin performansını ölçen, kamu hizmeti sürecini yalnızca kamu kurumlarının olanakları ile sınırlı görmeyip bu sürece özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da dâhil eden” bir yaklaşımdır (Yıldız, 2003: 307). E-devletle birlikte, demokratik bilinç ve yönetimden hesap sorma ve onun daha şeffaf ve katılımcı hizmet sunmasına ilişkin artan taleplerde eklenince, kamu idarelerinin yeni arayışlara girme gerekçeleri daha iyi anlaşılabilir (Kocaoğlu ve Emni, 2014: 204). E-devletin kamu yönetiminde işlevsellik kazanmasında hem kurumlara ait kurulan internet sitelerinin varlığı hem de bu sitelerin bir ağda toplanarak faaliyette bulunması önemli olmuştur. Ancak hali hazırda kurumların kurduğu internet sitelerinin, istisnai ve başarılı bazı uygulamalar dışında, hizmet vermektense çok tanıtma ve bilgi alışverişi ile sınırlı bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Kamu örgütlerinin hizmet sunumunda bilgi teknolojisi kullanımında gerek altyapı ve insan kaynağı, gerekse de web sitelerinin etkin kullanımı ile ilgili sorunlar e hizmet sunumunda karşılaştıkları en önemli sorunlar arasında görülmektedir (Kocaoğlu ve Emni, 2014: 204).

2. Kamusal Hizmet Sunumunda Bilgi Teknolojilerinin Yeri ve Önemi

Günümüzde bilgi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin temel anahtar rolünü oynamaktadır (Turan ve Çolakoğlu, 2008: 107). Kamu yönetiminde bilgi ve bilişim teknolojilerinin gücünden, temel kamusal mal ve hizmet sunumunda birçok araçla faydalanılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu hizmetlerin vatandaş-yönetim ilişkisi içinde verimliliğin artırılması ve daha genel olarak gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için etkin bir şekilde yerine getirilmesinde bilgi teknolojileri önemli bir yere sahiptir (Flak vd., 2005: 42-43). Kamu yönetiminde bilgi teknolojisi kullanımının kurumların iç ve dış paydaşları arasında bilgi akışını sağlıklı bir hale getirdiği ve yönetim-vatandaş ilişkilerine olduğu kadar kurum içi ve kurumlar arası ilişkileri de geliştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bir yandan kurumun daha etkin ve verimli hizmet üretmesi temin edilirken; diğer yandan da vatandaşın talep ve beklentilerine yönelik hizmetin daha kolay ulaştırılabilmesini, ağır işleyen, hantal ve kırtasiyeciliğin fazla olduğu bir kamu bürokrasisinin olumsuz yönlerinin ortadan kaldırılmasını amaçlanmaktadır (Kocaoğlu ve Emni, 2014: 217).

Bilgisayar ve internetin yaygınlaşmaya başladığı 1990'lı yılların özellikle ikinci yarısından itibaren Türkiye’de bilgi toplumu olma yönünde çabaların önemli düzeyde arttığı gözlenmektedir. Türkiye’de bu dönemde, bilgi toplumuna geçiş amacına yönelik olarak ön plana çıkan rapor ve araştırmaların yanı sıra bilgi toplumunun belli unsurlarının koordinasyonuna yönelik çalışmalarda da ciddi bir artışın yaşandığı görülmektedir (Alaca ve Yılmaz, 2016: 508).

1990'lı yıllardan günümüze Türkiye'nin bilgi teknolojilerine yönelik plan, rapor ve programlarını bazılarını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 1. Türkiye'de Uygulanan Bilgi Teknolojilerine Yönelik Plan, Rapor ve Program Örnekleri

Plan-Rapor ve Programlar	Tarih ve Destekçiler	Amacı
Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon Raporu	1993 Türkiye - Dünya Bankası	Türkiye'de bilgi toplumuna yönelik bilgisayar kullanımı, yazılım pazarı, bilgi ekonomisinde insan kaynağı, iletişim ağları ve yasal altyapı alanında tespitlere yer verilerek bir eylem planı önerisi getirmek
KamuNET (1998-2002)	1998 Başbakanlık Müsteşarlığı	Kamu bilgisayar ağları konusunda yapılan faaliyetlerin değerlendirilmesi, koordinasyonu, izlenmesi ve finansmanı konusunda karşılaşılan darboğazların aşılması amaçlanmaktadır.
E-Ticaret Koordinasyon Kurulu (1998-2002)	1998 Teknoloji Yüksek Kurulu-Dış Ticaret Müsteşarlığı	Türkiye'de elektronik ticaretin yaygınlaştırılması amacıyla Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu oluşturmak
Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA)	1999 Ulaştırma Bakanlığı - TÜBİTAK	Türkiye'nin enformasyon politikalarının belirlenmesi amacıyla enformasyon teknolojileri altyapı ve kullanımı geliştirmek
Vizyon 2023	2001 TÜBİTAK	Kamu ve özel kuruluşlar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla eşgüdüm gerçekleştirmek
E-dönüşüm Projesi	2003 Başbakanlık	Türkiye'nin bilgi ve teknoloji alanında çağın gereklerine tüm kamu kurumlarıyla beraber ayak uydurması amaçlanmaktadır
e-Devlet Kapısı projesiyle	2008 Başbakanlık	Tüm kamu kurum ve kuruluşlara elektronik erişimi tek bir adreste toplayarak koordinasyonu sağlamak
Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi Projesi (FATİH Projesi)	2016 MEB	Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim sürecinin temel amaçlarından biri olması ve öğrenci ve öğretmenlerin bu teknolojiyi etkin kullanması amaçlanmaktadır

Yukarıda sıralanan kamusal hizmet sunumunda kamu kurumlarının bilgi teknolojilerinden faydalanmaları amacını güden plan ve projelere yönelik çalışmaların günümüzde hızla arttığı görülmektedir. E-devle çatısı altında kamu kurumlarının koordinasyonuna yer verilerek projeler arasında birlik ve bütünlüğün sağlamasına yönelik ciddi adımların atıldığı bilinmektedir. Günümüzde hemen hemen bütün kurumların, bilgi teknolojilerini kullanması kaçınılmaz hale gelmiştir (Yüksel, 2005: 248).

Türkiye de bilgi teknolojileriyle ilgili ilk izler 1960'lı yıllara kadar geri gitmektedir. Türkiye de ilk bilgisayarın Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından kullanılmaya başlanması, 1993 yılında ilk internet erişiminin ODTÜ tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. İlerleyen yıllarda hızla genişleyen internet ağı günümüzde tüm dünyayı sardığı gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır (Güven, 2017:130). Türkiye'de 1960'larda Planlı Dönem ile başlayan Bilim Teknoloji politikaları oluşturma çalışmaları özellikle "Türk Bilim Politikası 1983-2003" ve "Türk Bilim ve Teknoloji Politikası 1993-2003" dokümanlarıyla önemli bir boyut kazandığı görülmektedir. TÜBİTAK'ın koordinasyonunda, ilgili kamu ve özel kuruluşlar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla eşgüdüm içinde yürütülen Vizyon 2023 Projesi'nin temel eksenini "Teknoloji Öngörü Projesi" oluşturmaktadır (Ersöz, 2009: 5).

Teknolojik değişimler ve özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki değişimler kamu yönetiminin bürokratik ve ağır işleyen hantal yapıya dinamizm kazandırmış ve kamu hizmetlerinin etkinliğinin artmasına, vatandaşların katılım olanaklarının genişlemesine ve kamu hizmetlerinin sunumundan memnuniyet düzeylerinin yükselmesine olanak sağlamıştır (Kırışık ve Sezer, 2015: 202). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler devleti siyasal, toplumsal ve ekonomik açılardan etkileyerek değişime zorlamaktadır. Devletin bu değişim sürecinde kamu politikalarının oluşturulmasında bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlandığı görülmektedir. Aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojileri de kamu politikaları üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Kırışık ve Sezer, 2015:199). Bilgi ve iletişim teknolojileri vatandaşların hem ulusal hem de yerel politika oluşum aşamalarına katılımına daha çok imkân vermekte ve demokratikleşmeye katkıda bulunmaktadır (Yıldırım ve Öner, 2004: 8-9). Bu benzeri pek çok sebep kamu yönetiminde bilgi teknolojileri kullanımını zorunlu kılmaktadır. Kamuda bilgi teknolojileri kullanımını gerekli kılan sebepleri Güven (2017:128) şu şekilde sıralamaktadır. Küreselleşme, siyasal etkiler, kalite ihtiyacı, özel sektörün etkisi, internetin hızlı yayılımı, eğitim seviyesinin artışı, refah düzeyinin gelişmesi, iletişim araçlarının yaygınlığı, teknolojide yaşanan gelişmeler, rekabet kavramının genişlemesi, halkın beklentilerindeki değişim, haberleşme araçlarının yaygınlaşması, etkili ve verimli hizmet sunumu ihtiyacı vb. nedenler bilgi teknolojisi kullanımını zorunlu hale getirmektedir.

Bu gerçeklik karşısında günümüz Türkiye'sinde 2018 yılı itibariyle bilişim teknolojisine yer vermeyen internet erişimi olmayan kamu kurumu nerdeyse yok gibidir. İnternet ağlarının yaygınlaşması, kablosuz erişim olanakları birçok yerel yönetim, özel ve kamu kurumu eliyle ücretsiz olarak cadde ve meydanlarda kullanılması, akıllı telefonlar, tablet vb birçok araçla internete hızlı erişim günümüz Türkiye'sinin yeni gerçeklerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin ulaştığı bu durumun e-devletin kamu kurum ve kuruluşlarında etkin bir şekilde kullanılması ve yaygınlaşması geleneksel devlet anlayışından kaynaklanan pek çok sorunu ortadan kaldıracığı yönünde beklentileri artmasına neden olmuştur (Çakır, 2015: 37). Bilgi teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanımının dünyada yaygınlaştırılması konusunda da ciddi çalışmalar yürütülmektedir. Nitekim AB'nin E-Avrupa 2002-2005 Eylem Planı, bu konudaki önemli hedeflerden bir tanesini oluşturmaktadır (Yüksel, 2005: 256). Kamu politikası sürecinde bilgi ve iletişim teknolojisi kullanımının kamu yönetimine etkileri konusunda olumlu etkilerinin yanı sıra, engelliler için erişim güçlüğüne bulunması, aşırı enformasyon sorunu, kamu yönetimi bilgilerinde gizlilik olması ve internete erişimin sınırlı olması gibi sorunların bulunduğu da görülmektedir. Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojileri alanında sürekli bir yenilik yaşandığı görülmektedir. Bu yeniliklere uygun yasal düzenlemelerin oluşması zaman almaktadır (Kırışık ve Sezer, 2015: 209). Bu da beraberinde bir takım sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.

Günümüzde kamu kurumlarına ait web adresleri hizmet sunumunda önemli işlevlere sahiptir. Hemen hemen tüm kamu kurumlarının kendisine ait bir internet (web) sitesi

bulunmaktadır. Ancak çoğu sitenin belli işlevleri görmekle sınırlı bir içeriğe imkan verdikleri görülmektedir. Özellikle bu sitelerin hizmet sunumunu gerçekleştirmekten uzak bilgi paylaşımı odaklı bir yapı sergiledikleri en çok karşılaşılan durumdur (İçişleri Bakanlığı, 2011, 47). Bilgi ve iletişim teknolojisi kullanımında web adreslerinin rolü inkar edilemez. Web sitelerinin kurumlara birçok kazanımı olmaktadır. Web sitesi oluşturma yoluyla hizmetlerin elle yürütülmesi yerine elektronik ortamda yürütülmesi ve böylece zaman tasarrufuna ve maliyet düşüşüne imkan sağlanabilecektir. Diğer yandan web siteleri aracılığıyla uzaktan ve istenen zamanda hizmet alımı sağlanacak ayrıca vatandaşların hizmetlerden haberdar olma ve olumlu-olumsuz geri dönüşler yapma imkanı verilecektir (Şahin vd., 2013: 60). Tüm bu gelişmelere rağmen kamu örgütlerinin yapı ve işleyişinde değişiklikler yapmak, bilgi ve iletişim teknolojileri olanaklarını sağlamak, web siteleri oluşturmak kamu örgütlerinde dönüşümün sağlanması ve arzu edilen yararların ortaya çıkması için yeterli olmayacaktır (Gatautis, 2008: 25). Ülkemizin son yıllarda artan bir ivme ile izlediği dışa açılma politikasının da başarılı olabilmesi ve uluslararası rekabetin acımasızca hakim olduğu pazarlarda payını arttırabilmesi için, öncelikli alanlarda maliyetleri düşürmesi gerekmektedir. Bunun yolu da ileri teknoloji yoğun ve daha az emek kullanmaktan geçmektedir (Aydın, 2012:180). E-devlet faaliyetleri bu hedefe ulaşmada kamu kurum ve kuruluşlarına büyük kolaylık sağlayan bilgi ve teknoloji ağırlıklı araçların başında gelmektedir.

3. Kamu Çalışanlarının Bilişim Teknolojiyle İlgili Görüşleri

Bu bölümde, Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı kurumlarda çalışan kamu çalışanlarına yönelik olarak, kamusal hizmet sunumu sırasında bilişim teknolojisi kullanımının önem ve etkilerini ölçmek amacıyla kamu çalışanlarına yöneltilen mülakat sorularına yer verilmektedir. Bu kapsamda her kurumdan 1 kişi olmak üzere, Defterdarlık, Yerel yönetimler, Milli eğitim, Emniyet, Üniversite, Kaymakamlık, Sosyal Güvenlik Kurumlarında görev yapan toplam 7 kişiye mülakat soruları yöneltilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan mülakat soruları, kamu çalışanlarının kendi kurumları ve diğer kamu kurumlarında bilgisayar donanım ve yazılım yeterlilikleri ile bilgisayar ve internet kullanım düzeyinin ne durumda olduğunu; bilişim teknolojileri ve e-devlet kullanımının temel unsuru haline gelen internete bakışlarını ve tüm bu bilişim teknolojisi unsurlarının kurumun hizmet sunumunu nasıl ve ne şekilde etkilediğini tespit etmeye yönelik soruları kapsamaktadır.

3.1. Kamu Çalışanlarının Kişisel Bilişim Teknolojisi Kullanım Düzeyleri

Tablo 2. Kamu Çalışanlarının Kişisel Bilişim Teknolojisi Kullanım Düzeyleri

	Def	Yer	Mil	Emn	Ünv	Kay	Sos
Gün içinde işyeri dışında iş ile ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?	2	1	2	1	1	1	1
Gün içinde işyeri içinde mesai içinde iş ile ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?	7	6	3	6	3	5	5
Gün içinde işyeri içinde mesai içinde iş dışındaki konularla ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?	2	3	3	2	3	3	4
Gün içinde iş dışında iş dışı internet kullanım oranınız kaç saattir?	3	2	4	3	5	4	4

Kamu çalışanlarının kişisel bilişim teknolojileri kullanım düzeyleriyle ilgili verdikleri yanıtlar incelendiğinde “Gün içinde işyeri dışında iş ile ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?” sorusuna Defterdarlık ve Milli eğitim çalışanlarının 2 saat diğer kamu çalışanlarının günde 1 saat zaman ayırdıkları görülmektedir. Kamu çalışanlarına yöneltilen bir diğer soruda “Gün içinde işyeri içinde mesai içinde iş ile ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?” sorusuna Defterdarlık çalışanının 7 Milli eğitim ve Üniversite çalışanlarının ise 3 saat yanıtı verdikleri görülmüştür. “Gün içinde işyeri içinde mesai içinde iş dışındaki konularla ilgili internet kullanım oranınız kaç saattir?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde yerel yönetimler, Milli eğitim, Üniversite ve Kaymakamlık çalışanlarının 3 saat Defterdarlık ve Emniyet çalışanlarının ise 2 saat zaman ayırdıkları yanıtını verdikleri görülmektedir. “Gün içinde iş dışında iş dışı internet kullanım oranınız kaç saattir?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde ise Yerel yönetim çalışanlarının 2 saat Üniversite çalışanlarının ise 5 saatini ayırdıkları görülmektedir.

3.2. Kamu Çalışanlarının Kurumsal Bilişim Teknolojisi Kullanım Düzeyleri

Kamu çalışanlarının kurumlarıyla ve diğer kamu kurumlarına yönelik bilişim teknolojisi kullanım düzeyleriyle ilgili düşüncelerini yansıtan ifadeler aşağıda verilmektedir.

Tablo 3. Kamu Çalışanlarının Kurumsal Bilişim Teknolojisi Kullanım Düzeyleri

İfadeler	
1	Kurumunuzda bilgi teknolojilerine ne kadar yer verilmektedir.
2	Kurumunuzda internet hızı ne düzeydedir?
3	Kurumsal işlemlerinizin ne kadarını internet üzerinden yapıyorsunuz?
4	Kurumun kendine ait web adresi e-hizmet sunmaya ne düzeyde uygundur?
5	Kurumunuzun bilgi teknolojisi kullanımı konusunda diğer kurumlarla olan koordinasyona düzeyi nasıldır?
6	Diğer kamu kurumlarına göre kurumunuzdaki bilgi teknolojisi kullanım düzeyi nasıldır?

Aşağıdaki tablo kamu çalışanlarının kurumlarıyla ve diğer kamu kurumlarına yönelik bilişim teknolojisi kullanım düzeyleriyle ilgili sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Tablo 4. Kamu Çalışanlarının Kurumsal Bilişim Teknolojisi Kullanım Düzeyleri

	Defterdarlık			Yerel Yön			Milli Eğit.			Emniyet			Üniversite			Kaymakam			Sos. Güv.			
	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	
1			*		*				*		*				*		*			*		
2		*				*			*		*			*			*			*		
3			*		*			*		*				*		*			*			
4		*			*		*			*				*		*		*		*		
5			*	*				*			*	*				*		*		*		
6		*		*			*			*	*	*			*		*		*	*		

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde “Kurumunuzda bilgi teknolojilerine ne kadar yer verilmektedir.” Sorusuna Defterdarlık, Milli eğitim ve Üniversite çalışanlarının çok seçeneğini işaretledikleri buna karşılık, diğer kamu çalışanlarının orta seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Kurumunuzda internet hızı ne düzeydedir? Sorusuna Yerel yönetimler ve Milli eğitim çalışanları çok iyi yanıtını verirken diğer kurumların orta seviyede olduğu yanıtını verdikleri görülmüştür. Kurumsal işlemlerinizin ne kadarını internet üzerinden yapıyorsunuz? Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde Defterdarlık ve Üniversite çalışanlarının çok yanıtını verirken Emniyet çalışanlarının az yanıtı verdikleri görülmüştür. Kurumun kendine ait web adresi e-hizmet sunmaya ne düzeyde uygundur? Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde Milli eğitim çalışanının az yanıtını verirken Üniversite çalışanının çok yanıtını ifade ettiği görülmektedir. Kurumunuzun bilgi teknolojisi kullanımı konusunda diğer kurumlarla olan koordinasyona düzeyi nasıldır? Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde; Defterdarlık, Emniyet çok yanıtını verirken, Yerel yönetimler, Üniversite ve Kaymakamlık çalışanlarının az yanıtını verdikleri görülmüştür. Diğer kamu kurumlarına göre kurumunuzdaki bilgi teknolojisi kullanım düzeyi nasıldır? Sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde Yerel yönetimler, Milli eğitim, Üniversite ve Sosyal güvenlik çalışanları az yanıtını ifade ederken Defterdarlık, Emniyet ve Kaymakamlık çalışanlarının orta yanıtı verdikleri görülmektedir.

Bu sorulara ilave olarak kamu çalışanlarına yöneltilen “Kamu kurumlarında bilgi teknolojisi kullanımı hakkında düşünceniz nedir?” açık uçlu sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde şu cevaplarla karşılaşılmıştır.

Bilgi teknolojileri kullanımı kamu hizmet sunumunda bir rahatlama ortaya çıkarmıştır. Vatandaşların hizmet almak için sadece kamu kurumlarına gelip iş takibi yapmaları yerine evlerinden 7-24 hizmet alabilmelerine imkanı tanımaktadır. Kamusal hizmet sunumunda şeffaflık sağlamakta, maliyetleri aşağı çekmektedir. Örneğin, fatih projesi kapsamında dağıtılan tabletler, akıllı tahtalar internet ağının tüm sınıflara gelmesi eğitim için çok olumlu katkılar sağlamıştır. Bu olumlu katkılar yanında halen kurumların e-hizmet sunan araçlarının tüm işlemleri internetten sunamaması, vatandaşların güvenlik kaygıları, kurum çalışanlarının sistemi iyi anlayamamaları gibi nedenler hizmetlerin yine elden sunulmasına neden olmaktadır. Bunlara ilaveten kurumun sunduğu hizmetlerde e-randevu sistemiyle işlem yapılmasına rağmen randevu içinde ek işlemlerin çıkması hizmet hızını artırmış gibi gösterse de süreç içinde yeni zaman kayıplarına neden olabilmektedir. Devletin teknolojiye bu denli yatırım yapmasına rağmen, bilgi teknolojileri araç ve gereçlerin bir kenarda atıl kalması, kullanımından kaçınan personel ve vatandaşların düşük talepleri de olumsuz örnekler arasında sayılabilir.

Kamu kurumlarında bilgi teknolojisi kullanımının etkin hale getirilmesinde devletin kurum çalışanlarını sistem hakkında bilgilendirmesi, araç gereç temini kadar önemli bir konudur. Yine alt yapı konusunda internet hızından kaynaklanan, sistem güncellemesi vb sorunlardan dolayı kaybolan zamanı gidermek amaçlı teknik destek hizmeti sunan ara

elemanların sayısını artırması, bilgi teknolojilerini birbiriyle entegre çalışacak şekilde koordine etmesi, her türlü işlemi bilgi teknolojileri ile sunulabilir hale getirmesi gibi konularda önemleler alması, vatandaşların evlerinden çıkmadan kamusal hizmet almalarını teşvik edecek politikalar geliştirerek kurumların iş yüklerini azaltıcı bürokrasi ve zaman kaybını en aza indirecek politikalar benimsemesi yerinde olacaktır.

SONUÇ

Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler haberleşme ve iletişim çağı olarak adlandırılan dünyada kamu kurumlarının bu gelişmeleri göz ardı edebileceği bir konu değildir. Küreselleşme ile birlikte insan ihtiyaçlarının ön plana geldiği bir dünyada, bireylerin talep ve beklentilerine cevap vermek, insanları memnun etmek hem özel hem de kamu kurumlarının ortak görevidir. Kamu kurumları için bilgi ve bilişim teknolojilerinin önemi devlete olan bağlılık ve vatandaş memnuniyeti için daha da bariz bir şekilde ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde birçok ülkenin, eğitim, sağlık, ulaştırma vb. birçok kamusal hizmetin sunumunda bilgi ve bilişim teknolojilerine ağırlık verdiği görülmektedir. Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan bu yana internet ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak kamusal hizmet sunumunda bu araç ve gereçlerden faydalanmaya çalışan ülkeler arasında gelmektedir. 2018 yılına geldiğimiz günümüzde yeni doğan bebeklerin bile elinde akıllı telefonlar, tabletler onların en sevdiği oyuncaklar haline gelmişken bilgi ve bilişim teknolojilerinden vatandaşların uzak kalması düşünülemez. Kamu yönetimi de bu anlamda son teknolojik gelişmeler ışığında kamusal hizmet sunumunda bilgi teknolojilerine yoğun bir şekilde yer vermek durumundadır. Türkiye’nin bu anlamda gerçekleştirmeye çalıştığı faaliyetler oldukça yerindedir. Ancak uygulamaya bakıldığında bazı sorunların hala var olduğu görülmektedir. Özellikle bu teknolojik gelişmenin kamu kurumlarında uygulanması için araç gereç temini yanında alt yapı ve sistem bakımından sorumlu elemanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlara ilave olarak bu araç ve gereçlerin kullanımını teşvike yönelik eğitim ve kullanımını özendirecek vatandaşa yönelik vergi indirimi, ceza indirimi, ücretsiz internet vermek gibi teşviklerle kullanımını yaygınlaştırması halkın desteğini alması gerekmektedir.

Kamu çalışanları açısından da benzer yöntemlerle çalışanların bu araç ve gereçleri en iyi şekilde kullanabilmelerine alt yapı ve teknik desteğe kısa sürede ulaşmalarına olanak verilmelidir. Devletin şeffaf, hesap verebilir, bürokrasiden uzak, vatandaş beklentilerine cevap veren, düşük maliyetli, etkin, verimli hizmet sunmasında bilgi ve bilişim teknolojilerini daha da yaygınlaştırması ve bu alana daha çok önem vermesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, B. (2003), Küreselleşme, Sanal Siyaset ve E-Demokrasi, Küresel Sistemde Siyaset–Yönetim-Ekonomi, (M.A. Çukurçayır, Der.) İstanbul: Çizgi Yayınevi, 59-84.
- Aksoy, B. (2012), “Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma İlişkileri”, *Ege Akademik Bakış*, 12(3).

- Aksoy, H. H. (2003). Eğitim Kurumlarında Teknoloji Kullanımı Ve Etkilerine İlişkin Bir Çözümleme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 1(4), 4-23.
- Alaca, E., ve Yılmaz, B. (2016). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve Bilgi Toplumuna Dönüşüm: Türkiye’de Durum. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 507-523.
- Al-Gahtani, S.S. (2003). “Computer Technology Adoption in Saudi Arabia: Correlates of Perceived Innovation Attributes,” *Information Technology for Development* 10(1): 57-69.
- Aydın, İ. (2012). Bilişim Sektörü ve Türkiye’nin Sektördeki Potansiyeli. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 1(1), 180-200.
- Başar, M. S. & Bölükbaş, A. (2010), “Gelişmişlik Göstergeleri ve E-Devlet”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1).
- Ceyhun, Y., ve Çağlayan, M. U. (1997). Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta. *Türkiye İş Bankası Kültür*.
- Çakır, C. (2015), “E-Devlet Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Global Journal of Economics And Business Studies*, ss.37-48.
- Çelen, F. K., Çelik, A. & Seferoğlu, S. S. (2011), “Türkiye’deki E-Devlet Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *İnönü Üniversitesi Akademik Bilişim Dergisi*, Malatya, Türkiye, ss.1-9.
- Çiçek, S., Çiçek, H. G., ve Çiçek, U. (2007). Kamu Hizmetlerinin Etkinliğinde E-Devlet Kullanımına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. XXII. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 201-224.
- Delibaş, K. & Akgül, A. E. (2010), “Dünyada ve Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları: Türkiye’de E-Demokrasi ve E-Katılım Potansiyellerinin Harekete Geçirilmesi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1).
- Ersöz, F. (2011). Avrupa İnovasyon Göstergeleri (EIS) Işığında Türkiye’nin Konumu. *İTÜ Dergisi*, 6(1).
- Eser, N. (2010). “Bilgi Sistemlerinin Kamu Yönetimine Katkısı Ve Türkiye’deki CBS Tabanlı E-Yönetim Projeleri”, *Kamu Yönetimi ve Teknoloji*, KAYFOR, Ankara: TODAİE.
- Flak, L.S., Olsen, D.H. ve Wolcott, P. (2005), Local e-Government in Norway Current Status and Emerging Issues, *Scandinavian Journal of Information Systems*, 17(2), 41-84
- Gatautis, R. (2008). “The impact of ICT on public and private sector in Lithuania”, *Engineering Economics*, 4(59), 18-28.
- Gökçe, O. ve Örselli, E.. (2012). “E-demokrasi Vatandaşların Siyasete İlgilerinin ve Katılımlarının Arttırılmasının Bir Aracı mı?”, İçinde M. Z. Sobacı ve M. Yıldız (Ed.), *E-Devlet: Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Güven A. (2006), “Küreselleşmenin Yönetici Davranışlarına Etkisi”, 5. Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, 15-17 Haziran 2006, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tokat, ss.362-371.
- Güven, A. (2017). *Kuramdan Uygulamaya kamu Yönetiminin Dönüşümü*, Orion Kitapevi, Ankara.
- Güven, A. , Acungil, Y. ve Şimşek Ü. (2010), “E-Devlet Uygulamaları Konusuna Kamu Yönetimi Öğrencilerinin Bakışı (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama)”, *Uluslar Arası 8. Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, İstanbul., 554-566.

- Işık, O. & Akbolat, M. (2010), “Bilgi Teknolojileri ve Hastane Bilgi Sistemleri Kullanımı: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Bilgi Dünyası*, 11(2), ss.365-389.
- Karkacıer, A. (2014). Activities Of Audit On Information Technologies In CMB. *Uluslararası Yönetim, Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 2 (1), 11-17. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/jimeep/issue/32349/356550>
- Kırışık, F., & Sezer, Ö. (2015), “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Kocaoğlu, M. ve Emini, F.T. (2014). Yerel Hizmet Sunumunda Bilgi Teknolojisi Kullanımının Önemi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Kırşehir İl Özel İdaresi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 203-222.
- Melitski, J. ve Holzer, M. (2007), *Assessing Digital Government at the Local Level Worldwide: An Analysis of Municipal Web Sites Throughout the World, Current Issues and Trends in E-Government Research*. D.Norris, (Ed.). Hershey: Cybertech Publishing.
- Özbilgin, İ. G., & Kurulu, S. P. (2003), “Bilgi Teknolojileri Denetimi ve Uluslararası Standartlar”, *Sayıştay Dergisi*, S. 49. ss.123-128.
- Özel, H. A. (2013). E-T İcare ve Türkiye'nin Bilgi Toplumundaki Yeri. *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-17.
- Sadioğlu, U. ve Yıldız M. (2007). Kamu Yönetimi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Bir Bibliyografik Analiz, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 325-359.
- Siew, L.S. ve Leng, L.Y. (2009), E-Government in Action: Singapore Case Study, *Journal of Political Marketing*, 2(3), 18-30.
- Sobacı, M. Z. (2012), E-Devlet: Kuramsal Bir Bakış, E-Devlet: Kamu Yönetimi ve Teknoloji İlişkisinde Güncel Gelişmeler. M. Z. Sobacı ve M. Yıldız (Ed.). Ankara: Nobel Yayınları, 3-37.
- Şahin, A., Bayrakçı, E., Taşpınar, Y. ve Söylemez, A. (2013), *Yerel Yönetimlerin E-Hizmet Sunum Platformu, Belediye Web Sitelerinin Web Olgunluğu Açısından Değerlendirilmesi, Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar*. Y. Bulut, V. Eren, S. Karakaya ve A.Aydın (Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 59-74.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2011), *e-Devlet (Yerel) Uygulamaları Anketi Raporlaması*, Ankara
- Tonta, Y. (199). Bilgi Toplumu ve Bilgi Teknolojisi, *Türk Kütüphaneciliği*, 13(4). 363-375.
- Torres, L., Pina, V. ve Acerete, B. (2005), E-Government Developments on Delivering Public Services Among EU Cities, *Government Information Quarterly*, 22, 217-238.
- Turan, A. H., ve Çolakoğlu, B. E. (2011). Yüksek Öğretimde Öğretim Elemanlarının Teknoloji Kabulü ve Kullanımı: Adnan Menderes Üniversitesinde Ampirik Bir Değerlendirme. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 106-121.
- Webster, F. (1996). *The Information Societ: Conceptions and Critique*, *Encyclopedia of Librariy and Information Science*, (21), (Ed. A. Kent), New York.
- Yıldırım, U. ve Öner, Ş. (2004). Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye’de E-Belediye Uygulamaları”, *The Turkish Online Journal of Educational Technology TOJET*, 3(1).
- Yıldız, M. (1999). “Yerel Yönetimlerde Yeni Bir Katılım Kanalı İnternet: ABD’de ve Türkiye’de Elektronik Kamu Bilgi Ağları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, TODAİE Yayını, C. 8(4).

- Yıldız, M. (2003). Elektronik (e)-Devlet Kuram ve Uygulamasına Genel Bir Bakış ve Değerlendirme, Çağdaş Kamu Yönetimi I: Konular Kuramlar Kavramlar (M. Acar ve H. Özgür, Ed.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 305- 327.
- Yüksel, F. (2005). Bilgi Teknolojileri Ve Yerel Yönetimler. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1(10), 246-259.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENİM GÖRDÜKLERİ KENT İLE İLGİLİ SORUNLARA DUYARLILIKLARI VE FARKINDALIKLARI: GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

SENSITIVITY AND AWARENESS OF UNIVERSITY STUDENTS ON RECEIVING EDUCATION THE CITY: A RESEARCH ON GOU UNIVERSITY STUDENTS

Yavuz ACUNGİL

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, yavuz.acungil@gop.edu.tr

Ahmet GÜVEN

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmetgüven@gmail.com

ÖZET

Tarih boyunca kültürlerin ve toplumların büyüdüğü, geliştiği mekânlar olan kentler özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra hızla sayıları ve nüfusları artan mekânlar haline gelmiştir. Kentler Sanayi Devrimi ile birlikte geçirdikleri bu hızlı dönüşüm sonrası hem fiziksel anlamda hem de toplumsal anlamda bünyesinde birçok sorunların baş gösterdiği yerler olmuşlardır. Geç sanayileşen ülkemizde Cumhuriyet döneminde ilk zamanlarda kentler ile ilgili çok önemli gelişmeler görülmesine de 1950'li yıllarla artmaya başlayan kentleşme eğilimi günümüze kadar hız kesmeden devam etmiştir. Kentlerin geçirdiği bu hızlı dönüşüm karşısında insanlara sunduğu toplumsal ve fiziksel imkânlar aynı hızda gelişme gösterememiştir. Aynı şekilde kentte kırsal alanlardan göç eden ve kentlerin bir aktörü haline gelen bireyler de hızla gelişen kentlere aynı hızla ayak uyduramamışlar, kentlilik bilinçlerinin oluşumunda sıkıntı yaşamışlar ve kentlileşememişlerdir.

Kentte yaşayan bireyler için kentteki yaşama uyum gösterme, kente aidiyet hissetme, kentsel unsurların farkında olma ve kentle bütünleşme yani kentlilik bilincine sahip olma kente özgü yaşam biçiminin geliştirilmesinde önemli etkenlerdir. Kentin daha yaşanabilir bir yer olmasında kentte yaşayan halkın da kente yönelik bir yaşam biçimine sahip olması, kendi yaşamını bu yönde geliştirmesi beklenmektedir. Sadece kentin yerlisi halkın değil aynı zamanda o kentte belirli süreler için bulunan, kentin gündelik yaşamında önemli rolleri olan bireylerin de kente uyum göstermesi önem arz etmektedir. Ülkemizde uygulanan “her ile bir üniversite” politikası kapsamında sayıları hızla artan üniversitelerdeki öğrencilerin de kent sorunlarına duyarlılıkları ve farkındalıkları, kentteki yaşama uyum göstermeleri ve kentle bütünleşmeleri kent yaşamında önem kazanmıştır. Buldukları kentleri algılayabilen, kentin özelliklerinin farkında olan, kente bağlılık geliştiren, kentle bütünleşmiş bireylerin çoğalması kentlerin mevcut sorunlarının çözümünü kolaylaştıracak ve daha yaşanabilir mekânlar haline gelmesine yardımcı olacaktır.

Tokat merkezde sayıları 20.000'i aşmış üniversite öğrencilerin öğrenimlerini sürdürdükleri kentin gündelik yaşamındaki etkileri inkâr edilemeyecek kadar büyük boyuttadır. Bu öğrencilerin Tokat kenti ile ilgili farkındalıkları ve kent sorunlarına duyarlılıkları kentle bütünleşmelerinde önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın amacı Gaziosmanpaşa Üniversitesi lisans öğrencilerinin öğrenimlerini sürdürdükleri kentle ilgili ne kadar bilgi sahibi olduklarını yani kent sorunlarına duyarlılıklarını ve kentsel farkındalıklarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Tokat merkezde bulunan lisans öğrencilere yönelik veri toplamak amacıyla nicel analiz tekniği uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Farkındalık, Kent Sorunlarına Duyarlılık, Kentleşme

ABSTRACT

Throughout history, cities, where cultures and societies have grown and developed, have become rapidly increasing numbers and populations, especially after the Industrial Revolution. After this rapid conversion with the Industrial Revolution, the cities became places where many problems were dominant both in the physical sense and in the social sense. In our late industrialized country, not very important developments about the cities in the early period of the republic period were seen but the tendency of urbanization which started to increase with the 1950s continued unabated. However, the social and physical opportunities provided by the rapidly growing population of the cities have not developed at the same rate. Likewise, the individuals who migrated from the rural areas in the city and became individuals of the cities were not able to catch up with the fast-growing cities at the same speed, they had problems in the formation of urban consciousness and they were urbanized.

For the people living in the city, adapt to the life in the city, feeling of belonging to the city, being aware of the urban elements and having urban consciousness, in a word the integration with the city, are important factors in the development of the urban life style. The students in the universities, which are rapidly increasing in number within the scope of "a university in every province" policy applied in our country, have gained importance in urban life because of their sensitivities and awareness to urban problems, adaptation to urban life and integration with the city. For the city is a more livable place, it is expected that the people living in the city will have a life style for the city and develop their own life in this direction. It is important that not only the native people of the city but also the individuals who have important roles in the daily life of the city for a certain period in that city also adapt to the city. The proliferation of individuals who are able to perceive the cities they are in, who are aware of the characteristics of the city, develop loyalty to the city, and integrate with the city will help solve the existing problems of the cities and become more livable spaces.

The effects of the daily life of the city where the university students who have exceeded the number of 20.000 in Tokat city center continue their education are big enough to be denied. The awareness of these students about Tokat city and their sensitivities to urban problems is one of the important factors in integrating with the city. The aim of the study is to measure how much information about the city where Gaziosmanpaşa University undergraduates

continue their education, namely urban awareness. In this direction, a quantitative analysis technique was applied to collect data for undergraduate students in Tokat.

Key Words: Urban awareness, Sensitivity to urban issues, Urbanization

GİRİŞ

Tarih boyunca uygarlıkların ve kültürlerin geliştiği ve sürdürüldüğü mekânlar olan kentler yaşanan hızlı kentleşme süreci sonunda ortak bir kent kültürünün gelişmemesi, kente özgü yaşam biçimlerinin geliştirilememesi sorunları ile baş başa kalmıştır. Fiziksel ve toplumsal yapının gelişmesinde aslı sorumluluğun merkezi ve yerel yönetimlerin üzerinde olduğu bu mekânlarda o yörede yaşayan bireylere de sorumluluklar düşmektedir. Bireylerin sorumlulukları, yaşadıkları kente bütünleşme, kente aidiyetlerini geliştirme, kentin sorunlarına duyarlı olma, kent ile ilgili farkındalıklarını geliştirme şeklinde olmaktadır. Buldukları mekânları benimseyen, kendini o mekâna ait hisseden, o mekânın sorunlarına duyarlı olan, o mekâna yönelik farkındalıkları gelişmiş olan bireylerin çoğalması kentlerin bünyesinde yer alan sorunların çözümünü kolaylaştırması ve daha yaşanabilir mekânlar haline getirmesi konusunda etken olacaktır.

Araştırma kentin gündelik yaşamında önemli rolleri olan üniversite lisans öğrencilerinin öğrenim gördükleri kente duydukları aidiyeti, kentin sorunlarına yönelik duyarlılıklarını ve kentsel farkındalık algılarını saptamayı amaçlamaktadır. O yörede doğup, hayatına devam eden bireylerin katkıları olduğu gibi o yörede belirli süreler içinde bulunan bireyler de kentin gündelik hayatına katkıları bulunmaktadır. Bu bağlamda kentte öğrenim gören lisans öğrencilerinin yaşadıkları kente özgü ortak kültür edinebilmeleri, kente özgü ortak yaşam biçimi geliştirmeleri önem kazanmaktadır. Bu çerçevede çalışmada Tokat il merkezinde öğrenim gören lisans öğrencilerinin kente aidiyet, kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık algıları ölçülmüş ve elde edilen veriler yorumlanarak kentsel yaşam kalitesinin iyileşmesine yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Kent ile ilgili duyarlılık ve kentsel farkındalık kavramlarını açıklayabilmek için bu kavramlarla bağlantılı kentleşme, kent kültürü ve kentlilik bilinci kavramlarından bahsetmek gerekmektedir. Günümüzde kentsel mekânlarda yaşanan hızlı değişimler toplumsal yapılarda da dönüşümlere yol açmaktadır. Öğrenim gördükleri kentlerde yaşayan ve o kentlerin ekonomisine, sosyo-kültürel yapısına, toplumsal yapısına ve gündelik yaşantısına katkı sağlayan üniversite öğrencilerini kentte göz ardı etmek önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Geldikleri yörelerden öğrenim gördükleri kente uyum sağlama, kentin sorunlarına duyarlı olma ve kentin sahip olduğu değerlerin farkında olmaları kentin yerel gelişiminde ve kentlileşmesinde çok büyük önem arz etmektedir.

Kente uyum konusunda karşımıza ilk olarak kişilerin kentlileşmesi karşımıza çıkmaktadır. Kentlileşmeyi tanımlarken, kente göç ile birlikte başlayan nüfus dinamiğinin kentin belirli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süregelen bir aşama olarak ifade ederiz. Bu süreç içinde yeni kentliler çeşitli aşamalardan geçerek kentin sürekli yerlisi durumuna gelirler. Bu

bağlamda kentlileşme hem bir toplumsal değişme süreci hem de fiziksel yerleşme sürecidir (Sencer, 1979: 292). Kentlileşme aynı zamanda birey ölçeğindeki bir değişim sürecidir (Güçlü, 2002: 15). Keleş'e göre ise kentlileşme "...kentleşme akımı sonucunda, toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması süreci"dir (Keleş, 1998: 80).

Kentlilik bilincinin alt bileşenlerini oluşturan kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık kavramlarından bahsedebilmek için o kentte yaşayan bireylerin kent kültürüne ve gündelik yaşam kalıplarına uyum sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda kent kültürü, kentlerin bünyesindeki insanların birbirleriyle ilişki etkileşimlerini bir ilişki ağı içinde düzenleyen sistemi bir arada tutan unsur olarak görülür. Kent kültürü, toplumsal sınıf, etnik ve dini farklılık ve farklı sosyal ve mesleki grupların oluşturduğu alt kültür değerlerini mozaik olarak bir arada tutan çağdaş kent anlayışının ve işleyişinin bir ürünü olarak ifade edilmektedir (Tatlıdil, 2009: 326). Kent kültürünün oluşmasında kentle ilgili kararların kentli bireylerin katılımı ile alınması, kentlilerde kolektif bir zihin oluşumunun sağlanması, kentteki sosyo-kültürel yaşamın zenginleştirilmesi ve bu zengin sosyo-kültürel yaşama kentte yer alan farklı sosyal dokuların katılımının sağlanması gibi birçok etken yer almaktadır (Görün ve Kara, 2017: 396).

Kent kültürü edinmek ise belirli bir bilgi, bilinç ve deneyime sahip olmayı gerektirmektedir. Yani kent kültürü edinmek, kentin örgütlü dokusu içinde yer almakla mümkündür (Güçlü, 2002: 83). İnsanların yaşadıkları kent ile ve kentte yaşayan halk ile bütünleşmesi esastır. Kentte yaşayanların kentlilik bilinci geliştirebilmeleri için kentsel yaşam kültürünün oluşturulmasına, bireylerin kültürel ve sosyal manada eğitilmelerine, kent kültürünü edinmelerine gerek vardır (Biol, 2008: 28). Bu bağlamda kentleşme, kentlileşme ve kent kültürünün kesişme noktasında yer alan kentlilik bilinci kavramı, "kent kültürünü anlamak, kendini kente, kentin dinamiklerine ait ve güvende hissetmek, kentsel oluşumlardan sorumluluk duymak" şeklinde tanımlanabilir. Kentte yaşayan bireylerin birbirini fark etmesi, anlaması, farklılıklarını zenginlik olarak algılaması ve bu çeşitlilikten kent kültürü-kentlilik adına ortaklıkları çıkarma çabalarının bütünü olarak da görülmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009: 17-22). Bireyin kendini yaşadığı kentin bir parçası olarak görmesi, kente karşı duyarlılık göstermesi ve sorumluluk hissedebilmesidir (Geyik, 2010: 26).

Kentte yaşayan bireylerin aidiyet duygusunu geliştirmek ve gelecek kuşaklara bu duyguyu aktarabilmek amacıyla "kentlilik bilinci" kapsamında kentler için şu üç temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009: 25):

- Kentin tarihi ve kültürel değerlerinin farkına varmak.
- Kentin fiziksel, kültürel ve sosyal dönüşümünü gerçekleştirmek.
- Kente aidiyet duygusunu hissederek, kenti sahiplenip korumak.

Kentlerde yaşayan bireylerin kentlilik bilincini belirleyen unsurlar ve kentlilik bilinci göstergeleri; kente duyulan aidiyet ve bağlılık, kent kurumlarına katılım, kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık olarak sıralanmaktadır (Geyik, 2010: 38-39; Mutlu, 2011: 6; Batmaz ve Gürer, 2016: 168-169).

Kente aidiyet; bireyin kendini yaşadığı mekâna ait hissetmesi, kendini kentin bir parçası olarak görmesi ve bu aidiyet hissini kent içi pratiklerde sergileyebilmesidir (GENAR, 2006: 141).

Kenti sahiplenme; bireyin kenti sahiplenerek koruması ve kentin gelişimine katkı sunmasıdır. Sahiplenmenin olabilmesi için öncelikle bireyin aidiyet duygusunun sağlıklı bir biçimde gelişmiş olması gerekmektedir (GENAR, 2006: 130). Kenti sahiplenen birey aynı zamanda yaşadığı kent hakkında da bilgi donanımını geliştirir (Beyazlı ve Aydemir, 2008: 51).

Kent kurumlarına katılım; kent kurumları kent içinde ve kentin doğasına uygun nitelikler taşımaktadır. Birey kent kurumları ile olan sağlıklı ilişkileri sayesinde hem kent doğasını kavrayabilir hem de kente uygun bir yaşam felsefesi belirleyebilir (Geyik, 2010: 39). Kent konseyleri, sivil toplum kuruluşları, sanat ve kültür merkezleri gibi bireye gelişme imkânı sunan bu kurumlara ve etkinliklere katılım önemlidir (Acungil, 2012: 40).

Kent sorunları ile ilgilenme; birçok fırsatın mekânı olan kentler aynı zamanda birçok problemi de bünyesinde barındıran merkezlerdir. Bu kentsel problemlerin varlığını kısa zamanda ve tümden kaldırmak mümkün olmasa da azaltmak mümkündür. Bu durum ise kentte yaşayan bireylerin kent sorunlarına duyarlılıklarına ve sorunların çözümüne katkıda bulunmalarına bağlıdır. Yaşadığı kentin sorunlarına duysız kalan birey kentlilik bilincinden yoksun kalmış birey demektir. Kentlilik bilinci oluşumunda paylaşımcı ve katılımcı birey sayısını çoğaltacak faaliyet alanlarının genişletilmesi gerekmektedir (Geyik, 2010: 39). Diğer yandan katılımcı faaliyetlerin sürdürülebilirliği için bunların “etkili olabileceği” ortamların saplanması gerekir. Katılım sürecinde bireyler, gösterdikleri gayretin kent yönetimleri tarafından dikkate alındığını görmek ve bilmek arzusundadırlar. Bu sebepten, kent yönetimlerinin davranış biçimi, katılımcılık oranını ve bireylerin kararlılığını belirler (Mutlu, 2011: 16).

Kentsel farkındalık; kenti sahiplenme ve kent sorunlarına duyarlılık ile bağlantılı bir unsur olan kentsel farkındalık, bir kentte sunulan olanakları, eksiklikleri, değişiklikleri görebilme, kentin sahip olduğu kültürü ve tarihi hakkından bilgi sahibi olma, kentsel yönetimlerin hizmet sunumlarını izleme gibi öğelerden meydana gelmektedir. Bu bağlamda farkındalık, peyzaj, altyapı ve üst yapı olanakları, yönetim, ekonomi gibi kentin asli unsurları hakkında bir değer yargısına sahip olmayı gerektirir (Mutlu, 2011: 16). Kent kültürü oluşturmanın ve kentlileşmiş bireylerin sayısının çoğaltmanın nihai amacı kentleri yaşanabilir mekânlara dönüştürmektedir. “Kentsel yaşam kalitesinin artırılması” olarak da ifade edilen bu amaç tüm bireylerin hiçbir ayırım gözet(il)meksizin eşit, dengeli, ihtiyaçları oranında kentin sunduğu olanak ve imkânlardan yararlanma hakkına sahip olmaları olarak ifade edilmektedir. Bilince sahip olan bir kentli birey, kentte yaşamaktan kaynaklanan hakları ve sorumluluklarını bilir ve bunların gereğini yerine getirir. Böyle bir birey, artık kendisini sürece dâhil etmeyen her oluşumu sezinler, bu durum ile mücadele eder; sonuç alamadığı zaman ise duruma alışmak yerine rahatsızlık duyar ve bu rahatsızlığı çerçevesinde kamuoyu yaratmaya çalışır. Kentini tanıyan, seven, onun her ögesini benimseyen, kentine sahip çıkan, doğal ve yapay her türlü çevre değerlerini koruyan kentli bireyler kentsel yaşam kalitesinin de yükselmesine katkıda bulunurlar (Batmaz ve Gürer, 2016: 169).

Literatür

Literatürde kentlilik bilinci algısını ölçmeye yönelik birçok çalışma dikkat çekmektedir. GENAR (2006) Konya’da, Birol (2008) Balıkesir’de, Beyazlı ve Aydemir (2008) Trabzon’da, Geyik (2010) Sancaktepe Mevlana Mahallesi’nde, Mutlu (2011) Samsun’da, Keskin, Sağocak ve Arslan (2015) Bursa’da, Batmaz ve Gürer (2016) Kırıkkale’de ve Yeşil ve Yüksel (2016) Ordu’da o yöre halklarının kentlilik bilincini ölçmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Acungil (2012) Tokat ilinde yöre halkının kentlilik bilincini ölçmeye yönelik yapmış olduğu çalışmada yöre halkının Tokat’ı benimsediğini ama kent ile ilgili konularda harekete geçme hususunda etkin görünmediklerini ortaya konulmuştur. Çalışmada katılımcıların kentsel farkındalıklarının da çok yüksek olmadığı gözlenmiştir. Çalışmada Tokat’ta yaşayan bireylerin tam olarak “ortak bir kimlik” geliştiremediklerinden yani tam bir yer kimliği sağlayamadıklarından dolayı kentlilik bilinçlerinin tam olarak oluştuğunun söylenemeyeceği ifade edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin kentlilik bilinci algısını ölçmeye yönelik ulaşılabilen tek araştırma ise Görün ve Kara’nın (2017) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi son sınıf lisans öğrencilerinin kentlilik bilinci algısına yönelik yaptıkları çalışmadır. Çalışmada son sınıf lisans öğrencilerinde kentlilik bilinci algısının oluştuğunu söylemenin mümkün olduğu ortaya konulmuştur. Katılımcıların kendilerini kentli olarak gördükleri, kentsel farkındalıklarının yüksek olduğu, kentin sorunlarının bilincinde oldukları ortaya konulmuştur.

Kentlilik bilincini oluşturan unsurlardan kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık konularına yönelik bir çalışmaya ise literatürde rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalar genelde o yöre halkının kentlilik bilinci algısını ölçmeye yöneliktir.

Çalışmanın nicel soruları hazırlanırken GENAR (2006), Geyik (2010), Mutlu (2011) ve Acungil’in (2012) çalışmalarından anket soruları hazırlanırken faydalanılmıştır. Anket Nisan-Mayıs 2017 tarihleri arasında internet ortamında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma ve Bulgular

Bu başlık altında araştırmanın amacı, hipotezleri, yöntemi ve araştırma verilerinin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, Tokat kentinde lisans düzeyinde eğitim görmek amacıyla Tokat’a gelen ve burada ikamet eden öğrencilerin Tokat iline dair farkındalıklarını, kent sorunlarına yönelik duyarlılıklarını ve kentlilik bilincine dair algılarını ölçmektir.

Araştırmanın hipotezi lisans düzeyi öğrencilerde öğrenim gördükleri kente yönelik aidiyetlerinin düşük olacaktır. Aynı zamanda aidiyetlerine bağlı olarak öğrencilerin kente ilişkin sorunlara duyarlılıklarının çok gelişmiş olmadığı ve kentin tarihi ve kültürel özellikleri ile ilgili farkındalıklarının düşük olacaktır. Bir diğer hipotez ise Tokat’ta doğup, burada ikamet eden öğrenciler ile Tokat’a dışarıdan gelen ve kentte ikamet eden öğrenciler arasında kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık algısı konusunda farklılık olacaktır.

Yöntem

Araştırmada bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Nicel araştırma sonucunda elde edilen veriler kodlanarak SPSS 16 paket programında analiz edilmiştir.

Anket formu 24’li likert ölçekli olmak üzere 43 kapalı uçlu sorudan oluşmuştur. Araştırmanın örnekleminin seçiminde “basit tesadüfi örneklem” tekniği kullanılmıştır. Basit tesadüfi örneklem yönteminde ana kitledeki her birimin örneğe girme olasılığı eşit hale getirmek esastır (İslamoğlu, 2011: 169-170). Araştırmanın evrenini Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nde öğrenim gören üniversite lisans öğrencileri oluşturmuştur. Lisans öğreniminde 73 bölümün bulunduğu üniversitede ön lisans, lisans ve lisansüstü dâhil toplam 34.747 öğrenci bulunmaktadır. Baş’ın (2003: 46) belirttiği gibi örnek kütle için %5 hata payı %5 önem seviyesinde 384 anket yeterli olmak ile birlikte ankete katılan 852 öğrencinin anketine çalışmada yer verilmiştir. Anket internet ortamında oluşturulmuş ve öğrencilerin tamamına anket ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ankete verilen cevaplar kodlanarak SPSS 16 paket programında analiz edilmiştir Likert ölçeğindeki anket sorularına güvenilirlik analizi yapılmış ve güvenilirlik analizi sonucunda çalışmanın Cronbach’s Alpha değeri 0,822 olarak çıkmıştır. $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında çıkan değer anketin yüksek derecede güvenilir olduğunu (Akgül ve Çevik, 2003: 435-436) göstermektedir. Çalışma ile ilgili frekans ve Ki-kare analizlerine bakılmıştır (Ki-Kare testinde anlamlı bir farkın var olduğundan bahsedebilmek için anlamlılık değeri olan ve Asymp. Sig. (P) olarak ifade edilen değer 0,05’den küçük olması gerekmektedir) (Altunışık vd., 2010: 224).

Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi: Bulgular ve Yorumları

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin demografik göstergeleri Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1: Demografik Veriler

İfadeler		Frekans	Yüzde	İfadeler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	340	39,9	Tokat’a Gelmeden Önce İkamet Edilen Yer	İl Merkezi	340	49,9
	Kadın	512	60,1		İlçe	245	35,9
	Toplam	852	100,0		Kasaba	17	2,5
Yaş	18-21 arası	508	59,6		Köy	80	11,7
	22-25 arası	327	38,4		Toplam	682	100,0
	26-29 arası	12	1,4		Doğum Yeri	Tokat	170
	30 ve üzeri	5	0,6	Tokat Dışı		682	80,0
	Toplam	852	100,0	Toplam		852	100,0

Tablo 1’e göre araştırmaya katılanların %60’ı kadın öğrencilerden oluşurken, %40 civarı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %98 gibi büyük çoğunluğunun 18-25 arası yaş arası bireylerden meydana geldiği görülmektedir. Katılımcıların %80’i Tokat dışında doğan bireylerden meydana gelmektedir. Tokat dışından gelen bireylerin %85,4’ü Tokat’a

gelmeden önce kent olarak kabul edilen¹ il ve ilçe merkezlerinde ikamet ettiğini, %14,2'si kasaba ve köylerde ikamet ettiğini belirtmiştir.

Araştırmada kentsel sorunlara duyarlılık ve kentsel farkındalık algılarının belirlenmesi için öncelikli olarak yaşanan kente aidiyetin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu kapsamda katılımcılara kendilerini nereli olarak tanımladıkları, öğrenim gördükleri kentin yönetimi hakkında bilgi sahibi olma durumları, öğrenim gördükleri kentin sorunlarını neler olarak gördükleri, kentin kültürel ve tarihi değerleri hakkında sahip oldukları bilginin ortaya konulması gerekmektedir.

Tablo 2: Kente Duyulan Aidiyet ve Kenti Benimseme ile İlgili İfadelere Katılım

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim Yok		Katlıyorum		Kesinlikle Katlıyorum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1.Kentin gerçek sahibi kentte doğup büyüyendir	167	19,6	410	48,1	35	4,1	159	18,7	81	9,5	852	100,0
2.Kentin gerçek sahibi kentte yaşayan herkeştir	48	5,6	137	16,1	37	4,3	460	50,5	200	23,5	852	100,0
3.Kentin gerek fiziki gerekse sosyal açıdan gelişmesinde, daha düzenli ve yaşanabilir bir yer olmasında en büyük sorumluluk kentte yaşayanlara aittir	46	5,4	82	9,6	29	3,4	418	49,1	277	32,5	852	100,0
4.Kendimi doğup	50	5,9	149	17,5	60	7,0	353	41,4	240	28,2	852	100,0

¹ Ülkemizde kent-kır ayrımında farklı ölçütlerin kullanıldığı gözlenmiştir. Buna göre bazı tanımlarda nüfus ölçütü önemli bir kriter kabul edilirken, bazı tanımlarda ekonomik kriter öne çıkmış, bazılarında ise toplumbilimcilerin ölçütleri bir yeri kent olarak belirlemede kullanılmıştır (Keleş, 2008: 110). En çok kullanılan nüfus kriterinde ise birçok farklı uygulama dikkat çekmektedir. 442 sayılı Köy Kanunu'nun 1. maddesinde nüfusu 2.000'den aşağı yerleri köy, nüfusu 2.000-20.000 arası yerleri kasaba ve 20.000'den çok nüfusu olan yerleri kent sayarken; kalkınma planlarında genellikle 20.000'den fazla nüfusa sahip yerleri kent olarak kabul etmiştir. TÜİK ise ilk zamanlarda idari bölünmeyi ölçüt almış, il ve ilçe merkezlerini kent saymış, diğer yerleri köy olarak kabul etmiştir. 1965-1985 yılları arasında ise 10.000 nüfus kriteri getirmiş ve bu kriterin üzerinde nüfusa sahip yerleri kent olarak kabul etmiştir (İrdem ve Mutlu, 2016: 160). 6360 sayılı yasayla ise büyükşehirlere bağlı ilçelerin bünyesindeki köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği sonlandırılmış, köyler mahalleye, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine bağlanmışlardır. Önceden köy ve belde olan bu yerler 2017 yılı itibarıyla emlak vergisi ve Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca vergi, resim, harç ve katılım payı gibi mali konularda bir yükümlülük altına sokulmuştur. 6360 sayılı kanunun getirdiği bu düzenleme ile birlikte kır-kent ayrımında bir muğlaklık (İrdem ve Mutlu, 2016: 166) meydana gelmiştir. Bu kapsamda çalışmada TÜİK'in yayınlarında belirttiği gibi il ve ilçeler kent olarak kabul edilmiştir.

büyüdüğüm yere ait hissediyorum												
5.Kendimi şu an öğrenim görmekte olduğum yere ait hissediyorum	100	11,7	281	33,0	110	12,9	289	33,9	72	8,5	852	100,0
6.İlk fırsatta ailemin yanına/doğduğum yere giderim	36	4,2	159	18,7	112	13,1	316	37,1	229	26,9	852	100,0
7.Kendimi kentin gündelik yaşamında önemli aktörlerden biri olarak görüyorum	35	4,1	221	25,9	206	24,2	323	37,9	67	7,9	852	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi katılımcıların kentin sahibinin kimin olduğuna yönelik sorulara bakıldığında kentin gerçek sahibinin kentte doğup büyüyen bireyleridir ifadesinin aksine kentte yaşayan herkesin kentin gerçek sahibi olduğuna yönelik ifadeye olumlu yanıt vermişlerdir. Katılımcıların %74’ü kentin gerçek sahibinin kentte yaşayan herkes olduğuna yönelik yanıt vermiştir. Kendini doğup büyüdüğü yere ait hissedenlerin oranı %69,2 çıkarken, kendini şu an öğrenim gördüğü yere ait hissedenlerin oranı ise %42,4 çıkmıştır. Her ne kadar katılımcılar kentin gerçek sahibinin kentte yaşayanlar olduğunu ifade etmişse de büyük bir çoğunluğun hala kendilerini doğdukları kente ait hissettikleri ve öğrenim gördükleri kente aidiyet hususunun çok fazla geliştiğinin söylenemeyeceği görülmektedir. Bu durumu destekleyen bir diğer husus ise ilk fırsatta ailesinin yanına/doğduğu yere gideceğini belirten katılımcıların %64’ü bulmasıdır. Kente diğer bir aidiyet göstergesi olan kentin gündelik yaşamında katılımcılar kendilerini önemli bir aktör olarak görmelerinin oranı ise %45,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bu durum bize şunu göstermektedir; katılımcılar kentte yaşayan herkesin kentin gerçek sahibi olduğunu beyan etse de kendilerini hala doğdukları yere ait hissetmekte ve öğrenim gördükleri kenti sahiplenme ve kente aidiyetlerinde sıkıntı yaşamaktadırlar.

Tablo 3. Kent Sorunlarına Duyarlılık ile İlgili İfadelere Katılım

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim Yok		Katlıyorum		Kesinlikle Katlıyorum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1.Kentin sorunlarından ziyade öğrencilerin kentte yaşadığı sorunlar beni ilgilendirir	72	8,5	303	35,6	96	11,3	278	32,6	103	12,1	852	100,0
2.Yaşadığım kentin sorunları beni her zaman ilgilendirir	18	2,1	60	7,0	89	10,4	495	58,1	190	22,3	852	100,0
3.Yaşadığım kentin sorunlarına kayıtsız kalamam	18	2,1	47	5,5	84	9,9	494	58,0	209	24,5	852	100,0
4.Kentin sorunlarının	16	1,9	67	7,9	128	15,0	497	58,3	144	16,9	852	100,0

çözümüne yönelik davranışlarda bulunurum													
5.Tokat ile ilgili konular ilgimi çekmektedir	36	4,2	71	8,3	87	10,2	493	57,9	165	19,4	852	100,0	
6.Tokat'ta bulunan sosyal ve kültürel etkinliklere genellikle katılırım	32	3,8	234	27,5	138	16,2	390	45,8	58	6,8	852	100,0	
7.Tokat ile ilgili güncel gelişmeleri yerel gazetelerden takip ederim	66	7,7	320	37,6	147	17,3	277	32,5	42	4,9	852	100,0	
8.Tokat ile ilgili güncel gelişmeleri radyo ve televizyondan takip ederim	52	6,1	285	33,5	117	13,7	334	39,2	65	7,5	852	100,0	
9.Tokat ile ilgili güncel gelişmeleri internetten takip ederim	33	3,9	146	17,1	76	8,9	473	55,5	124	14,6	852	100,0	
10.Tokat'la ilgili dernek, vakıf veya başka herhangi bir kuruluş faaliyetine katılırım	78	8,5	373	43,8	137	16,1	211	24,8	59	6,9	852	100,0	
11.Tokat'm yöresel festivallerini, etkinliklerini takip ederim	48	5,6	243	28,5	140	16,4	359	42,1	62	7,3	852	100,0	
12.Tokat'm tarihi, kültürel ve coğrafi özelliklerini iyi bilirim	23	2,7	120	14,1	154	18,1	443	52,0	112	13,1	852	100,0	
13.Tokat'ta yaşamaktan memnunum	70	8,2	100	11,7	91	10,7	422	49,5	169	19,8	852	100,0	
14.Başka illere gezerken hep Tokat ile kıyaslarım	62	7,3	184	21,6	76	8,9	382	44,8	148	17,4	852	100,0	
15.Tokat ile ilgili birçok anım olduğu için kendimi Tokat'a ait hissediyorum	82	9,6	211	24,8	118	13,8	296	34,7	145	17,0	852	100,0	
16.Geleceğimi Tokat'ta kurmak isterim	162	19,0	233	27,3	208	24,4	171	20,1	78	9,2	852	100,0	

Kentin sorunlarından ziyade öğrenci sorunlarının kendisini ilgilendirdiğini belirten katılımcıların oranı %44,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak kentin sorunlarının kendilerini her zaman ilgilendirdiğini düşünenlerin oranı %80,4 çıkmıştır. Yaşadığım kentin sorunlarına kayıtsız kalamam diyenlerin oranı da benzer şekilde çıkmıştır (%82,5). Oturduğunuz muhit ile ilgili proje olsa nasıl katkı sağlayacaklarının sorulduğu ifadeye katılımcıların % 15,3'ü oluşturulacak komisyonlara belirli bir ücret karşılığı katılmak isteyeceğini, %68,2'si belediyenin oluşturacağı çalışma gruplarına gönüllü katılacağını, %15'i ise hiçbir şekilde katkı sağlamayacağını belirtmiştir. Katılımcıların %73,2'si öğrenim gördükleri Tokat ile ilgili konuların ilgisini çektiğini belirtse de, Tokat ile ilgili sosyal ve kültürel etkinliklere katıldığını belirtenlerin oranı %52,6, yöresel festivallerini, etkinliklerini takip edenlerin oranı %49,4 olmuştur. Tokat ile ilgili güncel gelişmeleri yerel gazetelerden takip edenlerin oranı %37,4, radyo ve televizyondan takip edenlerin oranı %46,7, internetten takip edenlerin oranı ise %60,1 olmuştur. İnternet kullanımının yaygın olduğu üniversite gençliği arasında internetten takip edenlerin oranının fazla olması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Katılımcıların çoğu Tokat ile ilgili gelişmeleri takip ettiğini ve kent ile ilgili sorunlara duyarlı olduğunu belirtse de Tokat ile ilgili dernek-vakıf ve herhangi bir kuruluş türü faaliyetlere katılım konusunda katılımın zayıf

olmuştur (%31,7). Katılımcıların kent ile ilgili sorunlara duyarlılık ifadelerine verdikleri cevaplardan tam olarak bir duyarlılığın geliştiğini söylemek mümkün değildir.

Tokat'a aidiyeti ölçen ifadeler verilen yanıtlar şu şekildedir: Tokat'ta yaşamaktan memnun olduğunu ifade eden katılımcıların oranı %70,3 olurken, başka illerde gezerken Tokat ile kıyasladığını ifade edenlerin oranı %62,2, kendini Tokat'a ait hissettiğini söyleyenlerin oranı %51,7 ve geleceğini Tokat'ta kurmak isteyeceğini belirtenlerin oranı %29,3 olmuştur. Tokat ile ilgili konularda duyarlılık olduğu ifade edilse de bunun eyleme geçmesine yönelik verilen ifadelerde bu duyarlılık görülmemektedir.

Tablo 4. Kentsel Farkındalık ile İlgili İfadeler

İfadeler	Evet		Hayır		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1. Mevlevihaneyi gezdiniz mi	391	45,9	461	54,1	852	100,0
2. Latifoğlu konağını gezdiniz mi	342	40,1	510	59,9	852	100,0
3. Sulusokak'ı hiç gezdiniz mi	690	81,0	162	19,0	852	100,0
4. Tokat Kalesi'ni hiç gezdiniz mi	441	51,8	411	48,2	852	100,0

Kentsel farkındalığa yönelik ifadeler verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin %81'i kent merkezine çok yakın olan tarihi Sulusokak'ı gezdiği görülürken, yine merkeze yakın bir noktada yer alan Tokat Kalesi'ni gezenlerin oranı %51,8'e düşmüştür. Tokat Kalesi ve Sulusokak'a göre yeri daha az bilinen Mevlevihane ve Latifoğlu Konağı'nı gezenlerin oranı daha düşük olmuştur. Tokat'ın tarihi ve kültürel değerlerine yönelik farkındalığın orta düzeylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Tokat'a Özgü Değerleri Tanıma

İfadeler	Evet		Hayır		Fikrim Yok		Toplam	
	Fre.	Y.	Fre.	Y.	Fre.	Y.	F.	Y.
Cahit Külebi Tokatlıdır	246	28,9	48	5,6	558	65,5	852	100,0
Tokat OKA bünyesindedir	498	58,5	69	8,1	285	33,5	852	100,0
Tokatspor Futbol Süper Ligindedir	129	15,1	403	47,3	320	37,6	852	100,0
Plevne Belediyespor Voleybol 1. Ligindedir	379	44,5	57	6,7	416	48,8	850	100,0
İl Özel İdaresinin logosunda Tokat Yaprağı vardır	321	37,7	95	11,2	436	51,2	852	100,0
Tokat Belediyesi'nin logosunda Behzat Cami ve Saat Kulesi vardır	492	57,7	45	5,3	315	37,0	852	100,0
Tokat'ın yeni yerleşim alanı kentin kuzeyindeki dağlık bölgedir	402	47,2	18	2,1	432	50,7	852	100,0

Tokat'a özgü değerlere yönelik farkındalık ifadeleri incelendiğinde Tokatlı halk şairi Cahit Külebi'nin Tokat'ta doğduğunu bilenlerin oranı %28,9, Tokat'ın Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı bünyesinde olduğunu bilenlerin oranı %58,5, Tokatspor'un Futbol Süper Ligi'nde yer almadığını bilenlerin oranı %47,3, Tokat Belediye Plevnespor'un Voleybol 1. Ligi'nde

(Efeler Ligi)² yer aldığını bilenlerin oranı %44,5, il özel idaresinin logosunda Tokat Yaprağı'nın yer aldığını bilenlerin oranı %37,7, Tokat Belediyesi'nin logosunda Behzat Cami ve Saat Kulesi'nin yer aldığını bilenlerin oranı %57,7 ve Tokat'ın yeni yerleşim alanlarının kentin kuzeyindeki dağlık bölgede olduğunu bilenlerin oranı ise %47,2 olmuştur. Verilen cevaplar katılımcıların Tokat'a özgü değerler konusunda bazı sorularda çok az bilgi sahibi olduklarını bazı sorularda ise orta düzeyde bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin kentsel farkındalıklarının düzeyinin çok yüksek olmadığı gözlenmiştir.

Tablo 6. Yerel İdarecileri Tanıma

Vali ve Belediye Başkanını tanıma	Frekans	Yüzde
Her ikisinin de adını biliyorum	355	41,7
Sadece valinin adını biliyorum	22	2,6
Sadece belediye başkanının adını biliyorum	328	38,5
Her ikisinin de adını bilmiyorum	147	17,3
Toplam	852	100,0

Katılımcıların kentsel farkındalıklarını ölçmeye yönelik diğer bir ifade olan yerel idarecileri tanımaya yönelik ifadelerine verdikleri cevaplarda görüldüğü gibi katılımcıların %17,3'ünün yerel idarecileri hiç tanımamaktadır. Halka daha yakın bir pozisyon olan belediye başkanının adının %80,2 gibi bir bilinme oranı varken, valinin adının %44,3 oranında bilinmektedir.³

Tablo 7. Doğum Yeri ile Kente Aidiyet Arasındaki İlişki

		Kendimi şu an öğrenim görmekte olduğum yere ait hissediyorum						Toplam
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum		
Doğum Yeri	Tokat	Sayı	11	43	18	63	35	170
		Yüzde	6,5	25,3	10,6	37,1	20,6	100,0
	Tokat Dışı	Sayı	89	238	92	226	37	682
		Yüzde	13,0	34,9	13,5	33,1	5,4	100,0
	Toplam	Sayı	100	281	110	289	72	852
		Yüzde	11,7	33,0	12,9	33,9	8,5	100,0

Tablo 7'de görüldüğü gibi katılımcıların doğdukları yer ile şu an öğrenim gördükleri kente kendilerini ait hissetme ifadeleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($\chi^2=47,351$, $P:0,000$). Buna göre doğum yeri Tokat olan katılımcıların kendilerini Tokat'a ait hissetme oranı (57,7) Tokat dışında doğan katılımcılara göre (38,5) daha fazla olmuştur.

² Anketin yapıldığı tarihlerde Efeler Ligi'nde yer alan Plevne Belediyespor 2016-2017 sezonunda ligden düşmüş ve şu an Voleybol Erkekler 1. Lig B Grubunda yer almaktadır.

³ Anketin yapılma sürecinde Tokat Valisi Cevdet Can iken Haziran 2017 tarihinden sonra bu göreve Ömer Toraman getirilmiştir.

Tablo 8. Doğum Yeri ile Öğrenci Sorunlarının Katılımcıları İlgilendirmesi Arasındaki İlişki

			Kentın sorunlarından ziyade öğrencilerin kentte yaşadığı sorunlar beni ilgilendirir					Toplam
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Doğum Yeri	Tokat	Sayı	15	77	29	33	16	170
		Yüzde	8,8	45,3	17,1	19,4	9,4	100,0
	Tokat Dışı	Sayı	57	226	67	245	87	682
		Yüzde	8,4	33,1	9,8	35,9	12,8	100,0
	Toplam	Sayı	72	303	96	278	103	852
		Yüzde	8,5	35,6	11,3	32,6	12,1	100,0

Tablo 8’de görüldüğü gibi doğum yeri ile kentın sorunlarından ziyade öğrencilerin kentte yaşadıkları sorunlarının kendilerini ilgilendirdiği ifadeleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($x^2=24,641$, $P:0,000$). Tokat doğumlu olan katılımcıların %28,4’ü bu ifadeye katılırken, Tokat dışında doğan katılımcıların %48,7’si bu ifadeye katılmıştır. Diğer bir ifadeyle Tokat dışında doğan katılımcıların neredeyse yarısı öğrencilerin sorunlarını kentın sorunlarının önüne geçirmektedir.

Tablo 9. Doğum Yeri ile Geleceğini Tokat’ta Kurma Arasındaki İlişki

			Geleceğimi Tokat’ta kurmak isterim					Toplam
			Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Doğum Yeri	Tokat	Sayı	15	30	40	54	31	170
		Yüzde	8,8	17,6	23,5	31,8	18,2	100,0
	Tokat Dışı	Sayı	147	203	168	117	47	682
		Yüzde	21,6	29,8	24,6	17,2	6,9	100,0
	Toplam	Sayı	162	233	208	171	78	852
		Yüzde	19,0	27,3	24,4	20,1	9,2	100,0

Doğum yeri ile Tokat’ta yaşamaktan memnuniyet duyma ifadeleri arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($x^2=33,509$, $P:0,000$). Tokat doğumlu olan katılımcıların %82,2’si bu ifadeye katılırken, Tokat dışında doğan katılımcıların %69,3’ü bu ifadeye katılmıştır. Tablo 9 incelendiğinde ise doğum yeri ile geleceğini Tokat’ta kurmayı isteme ifadeleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($x^2=52,573$, $P:0,000$). Tokat doğumlu katılımcıların yarısı geleceklerini Tokat’ta kurmayı isterken, Tokat dışında doğan sadece katılımcıların %24,1’i geleceğini Tokat’ta kurmayı istemektedir. Diğer bir ifadeyle her ne kadar Tokat dışında doğan

katılımcılar Tokat'tan yaşamaktan memnun olduklarını dile getirirse de geleceklerine Tokat'ta yer vermeyi pek düşünmemektedirler.

Tablo 10. Doğum Yeri ile Cahit Külebi Tokatlıdır İfadesi Arasındaki İlişki

		Cahit Külebi Tokatlıdır			Toplam	
		Evet	Hayır	Fikrim Yok		
Doğum Yeri	Tokat	Sayı	98	1	59	170
		Yüzde	57,6	0,6	34,7	100,0
	Tokat Dışı	Sayı	257	21	269	682
		Yüzde	37,7	3,1	39,4	100,0
	Toplam	Sayı	355	22	328	852
		Yüzde	41,7	2,6	38,5	100,0

Tablo 10'da görüldüğü gibi doğum yeri ile Cahit Külebi Tokatlı olduğuna yönelik ifadeler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($\chi^2=35,544$, $P:0,000$). Tokat doğumlu olan katılımcıların %58,2'si Cahit Külebi'nin Tokatlı olduğunu bilirken, Tokat dışında doğan katılımcıların %40,8'i bunu bilmektedir. Tokat doğumlu katılımcıların kente ait değerleri daha fazla tanıdıkları görülmektedir.

Cinsiyet ile Tokat'ın tarihi yerlerini gezme ile ilgili sorular arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir ilişki kurulamasa da erkek katılımcıların bu tarihi yerleri daha çok gezdiği görülürken, kadınların tek başlarına gitmelerinin sıkıntı olacağı yerleri daha az gezdiği görülmüştür.

SONUÇ

Ülkemizde son yıllarda hız kazanan kentleşme hareketi kent yapılarını, kentlileşmemiş, kentsel aidiyeti gelişmemiş, kent sorunlarına yönelik duyarlılığı sahip olamamış ve kentsel farkındalığı zayıf kalmış toplumsal yapıların oluşması sorunları ile karşı karşıya bırakmıştır. Kentlerde yaşayan bireylerden beklenen kente uygun yaşam biçimlerini geliştirmeleri, kent kültürünü edinmeleridir. Daha önce yöre halkına yönelik olarak yapılan çalışmaların aksine bu çalışmada eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu kabul edilen üniversite lisans öğrencilerine yönelik kentsel sorunlara duyarlılık ve kentsel aidiyet konularındaki algılarını ve bilinçlerini ölçmek amaçlanmıştır.

Lisans düzeyi öğrencilerde kentlilik bilinci algısının düşük olduğu hipotezini elde edilen veriler doğrultusunda doğrulandığını kısmen söyleyebiliriz. Katılımcılar kentin gerçek sahibinin kentte yaşayanlar olduğunu ifade etse de büyük bir çoğunluğu hala kendilerini doğdukları kente ait hissettiklerini belirtmiştir. Bu durumda katılımcıların öğrenim gördükleri kente aidiyetlerinin çok fazla geliştiği söyleyememekteyiz. Aynı şekilde katılımcıların Tokat ile ilgili memnuniyeti ölçen sorulara verdikleri yanıtlar da çelişkiler barındırmaktadır. Öğrenciler her ne kadar Tokat'taki yaşamları ile ilgili memnun olduklarını dile getirirse de geleceğini Tokat'ta kurma konusunda isteksiz oldukları gözlenmiştir.

Çalışmanın diğer bir hipotezi öğrencilerin kente ilişkin sorunlara duyarlılıklarının çok fazla gelişmediği ve kentin tarihi ve kültürel özellikleri ile ilgili farkındalıklarının düşük olacağıdır. Verilen cevaplar doğrultusunda hipotezimiz doğrulanmamıştır. Bu konudaki ifadeler verilen cevaplardan katılımcıların çoğu Tokat ile ilgili gelişmeleri takip etmekte ve kent ile ilgili sorunlara karşı duyarlı davranmaktadırlar. Aynı şekilde Tokat'ın tarihi ve kültürel değerlerinde de orta düzeyde bir farkındalığın olduğundan bahsedebiliriz. Ancak Tokat ile ilgili dernek-vakıf ve herhangi bir kuruluş türü faaliyetlere katılım zayıf kalmıştır.

Tokat'ta doğup, burada ikamet eden öğrenciler ile Tokat'a dışarıdan gelen ve kentte ikamet eden öğrenciler arasında kent sorunlarına duyarlılık ve kentsel farkındalık algısı konusunda farklılık olacağı hipotezimiz doğrulanmıştır. Tokat'ta doğan ve öğrenimine Tokat'ta devam eden öğrencilerin kent aidiyeti, kent sorunlarına duyarlılıkları ve kentsel farkındalıkları Tokat dışında doğup öğrenimine Tokat'ta devam eden öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır.

Çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde, katılımcılarda kente aidiyetliğin, kent sorunlarına duyarlılığın ve kentsel farkındalığın tam anlamıyla geliştiğini söylemek mümkün değildir. Katılımcılar birçok hususta verdikleri cevaplarda kent ile ilgili konularla ilgili olduklarını ifade etse de eyleme geçme konusunda zayıf kalmaktadırlar. Kentte yaşayan bireylerin kendini o kent içinde önemli aktörlerden biri olarak görmesi, kent sorunlarına daha duyarlı olmaları, kentsel farkındalıklarının daha gelişmiş olması yalnız o bireylerin sorumluluğunda değildir. Bu konuda daha bilinçli kuşaklar oluşturma konusunda gerek eğitim bakımından gerek kentlerdeki yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının aktif olmaları bakımından da büyük eksikliklerin olduğunu görmek gerekir. Kentinin sorunlarına duyarlı, kentsel farkındalığı yüksek bireylerin çoğalması, kentlerin bünyesindeki sorunların çözümünde ve daha düzenli kentlerin oluşmasında temel etken olacaktır. Kentin önemli aktörleri konumundaki üniversite öğrencilerinin kent ile ilgili sorunlarına daha fazla kulak verilmesi ve kent içi karar alma mekanizmalarına dâhil edilmesi bu bireylerin kente yönelik aidiyetlerini kolaylaştıracak ve kenti benimsemelerini hızlandıracaktır. Kenti sahiplenen bireyler aynı zamanda yaşadığı kent hakkında da bilgi donanımını geliştirecek ve edindikleri kent kültürü ile sorunlara karşı daha fazla sorumluluk hissedeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Acungil, Yavuz (2012), Kentleşme Sürecinde Tokat'ta Kentlilik Bilinci, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Tokat.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003), İstatistiksel Analiz Teknikleri SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları, Emek Ofset, Ankara.
- Batmaz, Nazlı Yücel ve Alper Gürer (2016), “Kırıkkale İlinin Kentlilik Bilinci Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, 4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi, ss. 163-177.

- Beyazlı, Dilek ve Aydemir, Şinasi (2008), “Kentlilik Bilinci ve Mekân Trabzon Kenti Örneği”, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d3019b856147c17_ek.pdf, Erişim Tarihi 01.02.2017.
- Birol, Gaye (2008), “Kentlilik Bilinci ve Balıkesir’den Yarım Asırlık Bir Örnek: Yeni Çarşı Deneyimi”, Ege Mimarlık Dergisi, Sayı 65, ss. 28-31.
- Görün, Mustafa ve Kara, Gamze (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Kentlilik Bilinci Algısı: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 15, Sayı 30, ss. 393-409.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Kentleşme Şurası 2009, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu, <http://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kitap9.pdf>, Erişim Tarihi: 01.02.2018.
- GENAR (2006), Konya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, Sosyal Doku Projesi Kent Araştırmaları 3, Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Geyik, Selda (2010), Kırdan Kente Göç Sonrası Kentlilik Bilinci (Mevlana Mahallesi Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Enstitüsü, Sakarya.
- Güçlü, S. (2002), Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İrdem, İbrahim ve Mutlu, Ahmet (2016), “6360 Sayılı Yasanın ‘Kır-Kent’ Kavramlarını Muğlaklaştırması Sorunu ve Olası Sonuçları”, KAYSEM 10, 5-7 Mayıs 2016 İzmir, ss. 159-176.
- Keleş, R. (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. (2008) *Kentleşme Politikası*, 10. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskin, E. N., Sağocak, M. ve Arslan, T. V. (2015), “Kentlilik Bilinci Çalışmaları İçin Bir Model Önerisi: Bursa’da Kentlilik Bilinci Araştırması”, PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, ss. 21-43.
- Mutlu, A. (2011), Metropol Kent Samsun’da Kentlilik Bilinci, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Proje Raporu, Samsun.
- Sencer, Yakut (1979), Türkiye’de Kentleşme: Bir Toplumsal ve Kültürel Değişme Süreci, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatlıldil, E. (2009), “Kent ve Kentli Kimliği: İzmir Örneği”, Ege Akademik Bakış, Sayı 9 (1), s.s. 319-336.
- Yeşil, M. ve Yüksel M. (2016), “Ordu Kenti Örneğinde Kentlilik Bilinci, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, s. 43-65.

**YEREL KALKINMADA YEREL YÖNETİMLERİN ETKİNLİĞİ KONUSUNA
YEREL HALKIN BAKIŞI (TOKAT ÜZERİNDE BİR UYGULAMA)
LOCAL GOVERNMENT IN THE LOCAL DEVELOPMENT LOCAL PEOPLE
OVERVIEW (APPLICATION ON TOKAT)**

Ahmet GÜVEN

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmetguvenn@gmail.com

Yavuz ACUNGİL

Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, yavuz.acungil@gop.edu.tr

ÖZET

Kalkınma başta ekonomik olmak üzere, sosyal, siyasal, kültürel alanları da kapsayan bir kavramdır. 1950’li yıllardan itibaren ülkemizde yaşanan göç olgusu ve bunun neticesinde ortaya çıkan çarpık kentleşme, kentlerin düzenli ve dengeli kalkınmalarını da etkilemiştir. Oluşan dengesizliklere uzun yıllar boyunca merkezi yönetim politikaları ile çözüm aranmış ancak çok fazla başarıya ulaşılamamıştır. Günümüzde bu politikalar yerini daha yerel kapsamlı politikalara bırakmıştır. Yerel dinamiklerin harekete geçirilerek yerel halkın fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmesinin sağlanması ile yerel düzeyde kalkınmanın sağlanmasına çalışılmaktadır. Bu sayede yönetimlerin ve halkın ortak yaşam alanı olan kentteki yaşam alanlarının iyileştirilmesi, sosyal refahın geliştirilmesine çalışılmaktadır. Bu kapsamda en büyük sorumluluk yerel yönetimlere düşmektedir. Yerel yönetimler kendi görev ve yetki alanlarında kamu gücünü kullanarak etkin bir şekilde yerel kalkınmada öncülük etme imkânlarına sahiptirler. Yerel yönetim birimleri fiziksel altyapı yatırımlarını gerçekleştirerek, planlı bir şekilde kentin gelişimini sağlayarak, önemli ölçüde istihdam sağlayacak sanayi ve ticaret kuruluşlarını kente çekmeye çalışarak, yerel ölçekte kamu, özel, sivil toplum kuruluşlarını işbirliği içinde çalışmasını sağlayarak, kültürel ve sosyal etkinlikleri geliştirerek yerel kalkınmaya hizmet etmektedirler. Aynı zamanda günümüzün bir gerçeği olan kentler arası rekabet sürecinde de başarılı olmak ve yerel ekonominin gelişmesini sağlamak hususunda yerel yönetim birimlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Yerel halkın geçimini sağladığı yer olan kentlerde yaşayanların karar alma sürecinde rol almaları, görüş ve önerilerinin dikkate alınarak yer verilmesinin sağlanması da yerel yönetimlerce sağlanması gerekmektedir. Yerel kalkınmanın sağlanarak yerel halkın sosyal, kültürel ve refah seviyelerinin geliştirilmesi bölge insanına katkı sağlayabileceği gibi ülkelerin genel sosyo-ekonomik yapısına da katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede kent merkezinde yaşayan yerel halkın yerel kalkınmayı nasıl algıladıkları ve yerel yönetim birimlerine bakışları önem kazanmaktadır. Çalışmada yerel yönetim birimi olan belediyenin yerel kalkınma konusundaki çalışmalarını yerel halkın nasıl değerlendirdikleri ve

bu konuda ne gibi beklentileri oldukları araştırılacaktır. Bu kapsamda Tokat kent merkezinde yaşayan yerel ile halk nitel bir görüşme yapılarak yerel kalkınmayı algılama biçimleri öğrenilecek, yerel kalkınma konusunda belediyenin yaptığı çalışmalarını nasıl bulduklarına yönelik düşüncelerine ve çözüm önerilerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerel kalkınma, Yerel yönetimler, Belediyeler, Tokat

ABSTRACT

Development is a concept that covers economic, social, political and cultural fields. The phenomenon of immigration experienced in our country since the 1950's and the uneven urbanization that emerged as a result of this have also affected the regular and balanced development of the cities. For many years, imbalances have been sought after with central government policies, but too much success has not been achieved. Nowadays, these policies have been replaced by more local policy. Local dynamics are being mobilized to ensure that local people develop in physical, social, economic and cultural areas and development is promoted at local level. In this respect, efforts are being made to improve the living spaces in the city, which is the common living area of the administrations and the people, and to improve social welfare. In this context, the greatest responsibility falls on local governments. Local governments have the opportunity to actively lead in local development by using their public power in their respective duties and powers. Local government units serve local development by realizing cultural infrastructure and investments, providing urban development in a planned way, working in cooperation with public, private and non-governmental organizations on local scale by trying to attract industrial and commercial establishments to provide significant employment . At the same time, there is great responsibility for local government units to be successful in the current competition between cities, and to ensure the development of the local economy. It is necessary for local residents to take part in the decision-making process and provide them with their opinions and proposals to be included in local governments. The development of social, cultural and welfare levels of the local people by providing local development will contribute to the people of the region as well as contribute to the general socio-economic structure of the countries.

In this framework, how local people living in urban centers perceive local development and their perception of local government units gain importance. In the study, it will be investigated how the local people evaluate the work of the municipality, which is the local government unit, on local development and what kind of expectations they have in this regard. In this context, the local people living in the city center of Tokat will be given a qualitative interview to discuss ways of perceiving local development, and suggestions and suggestions on how to find the work done by the municipality about local development.

Keywords: Local development, Local governments, Municipalities, Tokat,

GİRİŞ

Yerel yönetimler konumları gereği yerel halkla olan iletişimlerinden dolayı yerel beklenti ve ihtiyaçların karşılanmasında önemli görevleri olan yönetsel birimler arasında gelmektedir. Alt yapıdan, çevre düzenlenmesine, çöplerin toplanmasından yerel kalkınmaya kadar pek çok alanda yerel yönetimlerin görevleri yereli ilgilendiren yasalarda yer almaktadır. Bölgede yaşayan insanların mahalli düzeydeki ihtiyaçlarını, kaynakları oranında karşılamaya çalışan bu birimlerin özellikle yerel düzeyde kalkınma konusunda bölgeye ciddi katkılarının olduğu düşünülmektedir. İktisadi bir konu olmasına rağmen yerel düzeyde yerel idarelerin yerel kalkınma konusuna yönetim sürecinde yer vermeleri özellikle günümüzde birçok nedenden dolayı zaruri hale gelmiştir. Başta, vatandaşlardan gelen talepler olmak üzere, bölgenin gelişmişlik düzeyinin artırılması kentsel alanın cazibe ve çekim alanına kavuşturulmasında iktisadi açıdan kalkınmış bir bölge insanına ve mekana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda birçok yerel yönetim birimi kaynakları zorlayarak yerel kalkınmaya destek olmaya çalışmaktadır. Ancak yeterli kaynak olmaması ve yönetsel politikalardan dolayı pek çoğu başarılı olamamaktadır.

Yerel kalkınma ve yerel yönetim ilişkisi yerel kalkınma için potansiyel bir güç olan yerel idarelerin bu güçlerin farkına varmalarına ve ellerindeki kaynaktan en iyi şekilde faydalanarak gelecek kaynaklarının önünü açması için bir fırsat olarak düşünülmektedir. Bu düşünce yerel halk tarafından da desteklenen bir konudur. Yerel düzeyde yaşayan halkın ilk muhatap olarak gördüğü yerel idarelerin, bölgenin kalkınmasında, sosyal, fiziksel ve ekonomik olarak güçlü bir bölgenin varlığında önemli görevleri olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyen örneklerin varlığı da göz önüne alındığında örneğin, yerelin imkânları ve kendine has özelliklerine göre, turizm, sanayi, ticaret, sağlık, inanç, tarım vb. nedenlerden dolayı çekim merkezi haline gelen bölgelerin hem yerel kalkınma anlamında güçlendiği hem de yerel idarelerin dolaylı olarak kaynak miktarını artırarak daha iyi yerel hizmet sunduğu görülmektedir.

Hazırlanan bu çalışma yerel bir idare olan Tokat Belediyesi üzerinden Tokat ilinde yaşayan yurttaşların yerel kalkınma ve yerel idareler arasındaki ilişkiye bakışını ortaya koymayı amaçlayan bir araştırmaya yer vermektedir. Bu çerçevede hazırlanan çalışmada kent içinde farklı niteliklere sahip 7 kişiyle derinlemesine mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatlar sonucunda yerel idarelerin yerel kalkınma konusunda önemli bir aktör olarak görüldüğü ve yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bu aktörlerin yerel kalkınma potansiyelinin istenilen düzeyde kullanılmadığı genel sonucuna ulaşılmıştır.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kalkınma ve Yerel Kalkınma

Kalkınma kelimesi ekonomik anlamın yanı sıra sosyal, siyasal ve kültürel anlamları da içeren ilerleme ve büyüme anlamlarına gelen bir kavramdır (Bilgin, 2002: 3). Kalkınma kavramı insanların yaşamında meydana gelen çok yönlü iyileşmeleri ve gelişmeleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Şahin, 2013: 206). Sadece istihdam, kaynakları etkin kullanma ve faktör verimliliği gibi teknik etkinliklerin dışında teknolojik yenilik, katılımcılık, çevre, kentsel

yaşam şartlarında iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi, demokratikleşme, yönetim, çevre gibi etkinliklerde de gelişmeleri ifade etmektedir.

Yerel kalkınma; kırsal bölgede yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan olumlu yönde değişimlerine sebep olan, refah düzeylerinin geliştirilmesini amaç edinen bir kalkınma türüdür (Güven ve Dülger, 2016: 59). Yerel kalkınma genel bir çerçevede kentler, metropoliten alanlar ve alt bölgesel alanlarda yaşayan topluluktaki herkesin yaşam kalitesini artıran ve ekonomik yararları yükselten sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yerel otoritelerin, özel sektörün, kar amacı gütmeyen kurumların ve yerel halkın birlikte çalışması şeklinde ifade edilebilir (Kaypak, 2013: 203). Yerel kalkınma da bu doğrultuda yerel düzeydeki ekonomik faaliyetlerin kalkınmanın tüm unsurlarını kapsayacak bir şekilde ilerlemesi ve güçlendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sakınç, 2013: 25-26). Diğer bir ifadeyle yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi ile yerel halkın ekonomik, toplumsal, fiziki, politik ve kültürel alanlarda sürdürülebilir şekilde gelişmesini ve kalkınmasını amaç edinen bir kavramdır (Aktaş, 2013: 196). Yerel düzeyde yeni iş imkânları meydana getirecek ve kent ekonomisine hareket getirecek en etkin politikaların belirlenmesi, bu politikaların en verimli şekilde bir araya getirilmesidir (Şahin ve Güven, 2011: 228).

Kentsel ve bölgesel düzeyde ekonominin geliştirilmesi; yeni iş kollarının oluşturulması; işsizliğin ve yoksulluğun en aza indirilmesi; yerel politikaların oluşumunda demokratik ve özerk örgütlerin etkinleştirilmesi yerel kalkınmanın başlıca amaçları arasında sayılmaktadır (Sakınç, 2013: 26). Yerel kalkınmanın temel amacı sosyal paydaşların katılımını ve istihdam olanaklarını arttıracak politikaları uygulayabilmesi için yerel örgütlerin kapasitelerini güçlendirecek katılımcı bir çevre ortaya koymaktır (Güven ve Dülger, 2016: 63).

1.2. Türkiye’de Yerel Yönetim Birimi Olarak Belediyeler

Merkezi yönetimin tam karşıt yapısını ifade eden yerel yönetimler “adem-i merkeziyet” olarak bilinen kavramdır. 1961 ve 1982 anayasalarında “yerinden yönetim” olarak ifade edilen bu kavram tanım olarak yürütme gücünün belirli ölçülerle merkezi yönetim ile yerel yönetim birimleri arasında paylaşılmasını ve bir takım yetkilerin yerel birimler eliyle kullanılmasını içermektedir (Keleş, 1998: 145). Yasalara göre oluşturulan yönetim birimleri merkezi yönetimin üstlendiği hizmetlerin dışında kalan hizmetleri yerine getirebilmek için yine yasalarla belirlenen tüzel, siyasal ve mali yetkilerle donatılmışlardır (Keleş, 2012: 23). Anayasanın 116. maddesinde de yerinden yönetim kuruluşu olarak yerel yönetimlerden bahsedilmekte ve yerel yönetimler şu şekilde ifade edilmektedir: “Mahalli idareler, il, belediye veya köy halkının müşterek mahalli ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir.”

Tanzimat’tan önce kadıların yargı işleriyle beraber sürdürdüğü yerel halka hizmet götürme anlayışının ilk olarak Tanzimat ile birlikte İstanbul’da (1855 yılında) geliştiği görülmüştür. Zamanla İstanbul genelinde yaygınlaşan bu yönetim birimi 1876 Vilayet Belediye Yasası’nın her kent ve kasabada birer belediye örgütü kurulmasını öngörmesi ile tüm ülke düzeyine yayılmıştır. II. Meşrutiyet’i izleyen yıllarda, 1912 yılında çıkarılan Dersaadet Hakkındaki Geçici Yasa ile merkezci gelenek 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Yasası’na kadar

yürürlükte kalmıştır. 1580 sayılı kanun ise 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Yasası'na yerini bırakmıştır.

Belediyeler, merkezi yönetimin dışında, yerel bir topluluğun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, karar verici organlarını halkın doğrudan seçtiği demokratik ve özerk kuruluşlar (Keleş, 1998: 144) olarak tanımlanmaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda da yerel yönetim birimi olarak belediye şu şekilde tarif edilmiştir (Madde 3): “Belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi.” Aynı kanununun 14. maddesi yerel yönetim birimi olarak belediyenin görevlerini; kentsel altyapısının oluşturulması, çevre sağlığı, temizlik ve katı atık hizmetleri, ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi, okul öncesi eğitim kurumlarının açılması, kadınlar ve çocuklar için koruma evlerinin açılması, kültür ve sanat, turizm gibi hizmetlerin yapılması belediyelerin görev ve sorumlulukları olarak sıralamıştır.

Belediyenin en önemli gelir kalemini merkezi yönetim genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmesi oluşturmaktadır. Belediyelerin genel bütçeden alınan pay dışında kanunda sayılan görev ve hizmetleri yürütmesi hususunda sahip olduğu mali olanaklar 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 59. maddesinde sayılmıştır. Belediyenin diğer gelir kaynakları olarak çeşitli vergiler (İlan ve Reklam, Eğlence, Haberleşme, Elektrik ve Havagazı Tüketim, Yangın Sigortası, Emlak, Çevre Temizlik gibi), harçlar, resimler, katılma payları ve bağışlar sıralanmıştır. Merkezi yönetim bütçesinden ayrılan kısıtlı paylara büyük ölçüde ihtiyaç duyan belediyelerin mali eylem ve işlemlerinde rahat hareket edebilmesi için kanunda kendisine bırakılan gelir kalemlerini toplaması, görev ve hizmet sunumundaki kaliteyi artırabilmek için büyük önem arz etmektedir. Zira hızlı nüfus artışı ve kentleşme sonucu kentlerde çeşitli kentsel hizmetlere talep artması (Egeli ve Diril, 2012: 35), aynı zamanda halka en yakın yönetim birimi olarak belediyelerin hizmet sunumundaki giderlerinde de artışa yol açmaktadır.

2.YEREL YÖNETİM-KALKINMA İLİŞKİSİ

Kalkınma konusu devletlerin genel yönetim konuları arasında üst yönetim tarafından ilgilenilen bir konu olmakla birlikte kalkınma teori ve politikalarında yaşanan gelişme ve değişimler sonucunda bu politikaların yukarıdan aşağıya doğru olan yönü, 1990'lı yıllardan itibaren yerini aşağıdan yukarı doğru bir eğilime bırakmıştır (Tiktikçigil, 2009: 715-716). Bu süreç, merkezi idareler yanında, yerel yönetimlerin de kalkınma politikalarında önemli bir aktör olmasını gerekli kılmıştır (Güven ve Dülger, 2016: 64). Yerel idarelerin kırsal kalkınma araçlarını etkin kullanabileceği düşüncesi, yerel idarelerin kırsal kalkınma konusunda önemli bir araç olma potansiyeline sahip olmasına neden olmuştur. Yerel yönetimlerin kırsal kalkınmayı bu kapsamda önemsemesi ve diğer paydaşlarla etkin kullanması başta yerelin dolaylı olarak da ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Güven ve Dülger, 2016: 58).

Kentlerin başta ekonomik olmak üzere birçok açıdan gelişmesi sağlıklı kentleşme ve yerel yönetimlerin yerel hizmet sunumunda önemli bir belirleyicidir. Bu bağlamda kalkınmanın

yetersiz olduğu kentlerde yerel sorunların çözüme kavuşması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle belediyeler kentin ekonomik, fiziksel, sosyo-kültürel açıdan kalkınmasında etkin olmak durumundadır (Kaya, 2004: 31). Yerel ölçekli ekonomik kalkınma konusunda ortak yerel kaynakları paylaşan yerel topluluklar ve yönetimlerle işletmelerin koordinasyon içinde ve işbirliği ile eylemde bulunabilmelerini, bölge içinde kendi buldukları pozisyonlarını ve karşılıklı bağımlılıklarını daha iyi kavramalarını, etkin ve verimli bir çalışma ortamı oluşturmalarını, yerelde ve daha büyük pazarlarda rekabeti ve işbirliğini tekrar gözden geçirmeleri önem kazanmaktadır. Bu süreçte ise yerel yönetimler, bölgede sunulacak hizmetlerin dağıtımının koordine edilmesi ve planlanmasında başat rol üstlenmesi, yerel stratejik kalkınma planları hazırlaması ve kamu yararı ön planda tutularak zorunlu altyapı yatırımlarını gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Genç ve Yılmaz, 2013: 124).

Aynı zamanda Türkiye’de Belediye Kanunu ile birlikte belediyelere idari sınırlarındaki yerlerin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak görevler verilmiş ve bu görevler yerel kalkınmanın ve refahın sağlanması ve sürdürülebilir kılınması amaçlanmıştır. İlgili yasal mevzuatta yerel idarelerin yerel kalkınma konusunda potansiyel bir güç olduğuna vurgu yapmaktadır. Belediye Kanunu’nda belediyelere idari sınırlarındaki yerlerin toplumsal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak görevler verilmiş ve bu görevler yerel kalkınmanın ve refahın sağlanması ve sürdürülebilir kılınması amaçlanmıştır. Bu süreçte şu ilkelere uyulması halinde yerel kalkınma süreci sağlıklı bir şekilde işleyecektir (Şentürk’ten aktaran Zengin vd., 2014: 107):

- a. Yerel aktörler ile yapılacak işbirliği,
- b. Yerel müteşebbislerin yapabilirlik kapasite ve yeteneklerinin geliştirilmesi,
- c. Kamunun öncülük ve rehberlik etmesi,
- d. Kent planlarının yerel kalkınma anlayışına göre yeniden ele alınması,
- e. İşgücünün geliştirilerek kalitenin artırılması,
- f. Kentin ekonomik durum analizinin yapılarak etkinliklerin bu doğrultuda iletilmesi.

Yerel yönetimler yerel kalkınma sürecindeki ilkeleri gerçekleştirmede ekonomik gelişme, sosyal paylaşım ve kapsayıcılık, siyasal katılım ve kültürel çoğulculuk olmak üzere dört önemli misyon üstlenmektedir. Bunlar (Göymen, 2004: 53-54); “bir yörenin tüm kaynaklarının (doğal kaynaklar, insan, sermaye, teknoloji) akılcı bir şekilde ve belirli önceliklere göre, yöre insanının gönencini (refahını) arttıracak şekilde harekete geçirilmesi; toplumda eşitlik, paylaşım, dayanışma, gönüllülük, toplum hizmeti, ortak gelecek, ortak sorumluluk gibi değer ve kavramları yerleştirmek, geliştirmek, sosyalizasyon sürecinin bir parçası yapmak. Bunları yaparken tüm sosyal kesimleri kapsamak; Tüm yurttaşların, siyaset ve karara alma mekanizmaları konusunda ilgilenmelerini ve bilgilendirilmelerini sağlayarak demokratik, katılımcı, saydam, hesap verebilir siyasal yapılar ve süreçler oluşturmak. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi sağlamak; yöredeki, ırk, dil, din, kültürel farklılıkların insanları / grupları ayırıcı / uzaklaştırıcı değil; yakınlaştırıcı, birleştirici, sosyal ilişkileri ve toplumu zenginleştirici olmasını sağlayacak politikalar uygulamak.” şeklinde sıralanmaktadır.

3. TOKAT HALKININ YEREL KALKINMAYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde, Tokat kent merkezinde yaşayan muhtar, esnaf, memur, öğrenci, işçi, ev hanımı ve emekli sıfatını taşıyan tesadüfen seçilen 7 kişiyle Tokat belediyesinin yerel kalkınma konusunda gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin görüşlerini ortaya koymaya yönelik olarak, mülakat yapılmıştır. Hazırlanan mülakat soruları, bölgede yaşayan farklı kesimlerden seçilen vatandaşların Tokat belediyesi tarafından yürütülen yerel kalkınma çabalarıyla ilgili düşüncelerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

3.1. Araştırma Bulguları

Tablo 1. Yerel Kalkınmanın Ölçüsü nedir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
Fabrika ve iş yeri sayısının çokluğu	--	--	--	--	7	35
Kent nüfusunun çokluğu	2	3	1	1	--	15
İlde yapılan ihracatın artışı	--	--	--	2	5	33
Eğitim, sosyal vb. kamusal hizmet artışı	2	1	--	2	2	22
İstihdam oranının artışı	--	--	--	--	7	35
Kişi başına düşen milli gelirin artışı	--	--	--	1	6	31

Yerel kalkınmanın ölçüsünü belirlemeye yönelik sorulan soru ile ilgili verilen yanıtlar incelendiğinde fabrika ve iş yeri sayısının çokluğu, istihdam oranının artışı ve ilde yapılan ihracatın artışı seçeneklerinin en yüksek puan alan ilk üç ölçüt olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Bu sonuca göre katılımcıların yerel düzeydeki ekonomik sorunları diğer sorunların önünde gördüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Türkiye göz önüne alındığında Tokat'ın Kalkınmışlık Düzeyi Nasıldır?

İfadeler	Toplam
Orta düzey	2
Kalkınmış	--
Az kalkınmış	3
Geri kalmış	2
İleri düzey	--

Türkiye göz önüne alındığında Tokat'ın kalkınmışlık düzeyini belirlemeye ilişkin soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, az kalkınmış yanıtının ilk sırada yer aldığı ve bunu orta düzey ve geri kalmış yanıtlarının izlediği görülmektedir.

Tablo 3. Bulduğunuz bölgenin en önemli sorunları nelerdir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
İşsizlik sorunu	--	2	--	2	3	27
Ulaşım sorunu	1		2	1	3	26
Alt yapı yetersizliği	3	1	2	1	--	15
Konut fiyatlarının yüksek oluşu	--	--	--	2	5	33
Toplu taşıma yetersizliği	3	2	1	1	--	14
Sanayi yatırımı eksikliği	--	1	--	2	4	31
Sosyo kültürel eksiklik	1	2	2	1	1	20
Çevre kirliliği	4	1	1	1	--	13
Spor alanı park ve yeşil alanlar yetersizliği	2	1	1	3	--	19
Otopark yetersizliği	--	1	2	1	3	27

Bulduğu bölgenin en önemli sorununu belirlemeye yönelik soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, konut fiyatlarının yüksek oluşu, sanayi yatırımı eksik olduğu, işsizlik ve otopark sorunlarının en yüksek puanı aldığı görülmektedir. Katılımcıların yanıtları incelendiğinde maddi açıdan en çok etkilendikleri konuları sorun olarak görmektedirler.

Tablo 4. Yerel Kalkınmada hangi yerel kurumlar öncü olmalıdır?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
Belediye	--	--	--	3	4	32
STK	4	2	1	--	--	11
Kent konseyleri	4	3	--	--	--	10
İl özel idaresi mahalle muhtarlığı	2	--	--	3	2	24
Üniversite	5	1	1	--	--	10
Ticaret ve sanayi odası	4	2	1	--	--	11

Yerel kalkınmada hangi yerel kurumların öncü olması gerektiği sorusuna verilen en yüksek puan belediyeler seçeneği verilirken, bunu yine bir diğer yerel yönetim birimi olan il özel idaresi mahalle muhtarlığı izlediği görülmektedir. Beklenildiği gibi halkın yerel yönetim birimi olan belediyeden beklentisi üst seviyededir. Dikkat çeken bir diğer hususta üniversitenin yerel kalkınmada halkın gözünde çok etkin bir kurum olarak görülmemesidir.

Tablo 5. Yerel kalkınmaya yönelik yerel idarenin kanalizasyon, su, park vb. yatırımları yeterli buluyor musunuz?

İfadeler	Toplam
Evet	1
Kısmen	3
Hayır	3

Yerel idarenin alt yapı yatırımlarının yeterliliğine ilişkin soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, hayır ve kısmen yanıtının ilk sırada yer aldığı ve evet yanıtının da son sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Sosyal ve kültürel alt yapı faaliyetleri arasında yer alan fuar festival gibi tanıtıcı faaliyetler hakkında ne düşünüyorsunuz?

İfadeler	Toplam
Daha çok yapılmalı	4
Yeterince yapılmakta	3
Gereksiz	--

Tanıtıcı faaliyetler hakkındaki düşünceleri saptamaya yönelik soruya verilen yanıtlar incelendiğinde daha çok yapılmalı yanıtının ilk sırada yer aldığı ardından yeterince yapılmakta seçeneğinin işaretlendiği görülmektedir. Bu sonuç yerel tanıtımlar konusunda bir eksikliğin olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Bölgenizde yerel kalkınmayı engelleyen faktörler nelerdir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
Bilgi ve teknolojinin yetersizliği	3	1	2	1	--	15
Girişimcilik ruhunun yeterince gelişmemiş olması	--	--	--	3	4	32
Ortaklık ve birlikte hareket etme anlayışının eksik olması	--	--	1	3	3	30
Kurumsal desteğin yetersiz olması	--	--	1	1	5	32
Sermaye birikiminin yeterizliği	--	--	2	4	1	27

Bölgelerindeki yerel kalkınmayı engelleyen faktörleri belirlemeye yönelik sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde, kurumsal desteğin yetersiz olması, girişimcilik ruhunun yeterince gelişmemiş olması ve ortaklık ve birlikte hareket etme anlayışının eksik olması yanıtlarının en yüksek puanı aldığı görülmektedir. Bölgede faaliyet gösteren kamu ve özel

sektör örgütlerinin yerel kalkınmada yeterince sorumluluk üstlenmediği ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde bölge insanı da yerel kalkınma konusunda pasif kalmakta ve sorumluluğu kendisi dışındaki kuruluşlardan beklemektedir.

Tablo 8. Sizce bölgenizdeki yerel yönetimlerin yerel kalkınma adına merkezden yeterince kaynak aldığını düşünüyor musunuz?

İfadeler	Toplam
Evet	1
Hayır	4
Kısmen	2

Yerel yönetimlerin merkezden yeterince kaynak alıp almadığını tespit için sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, hayır yanıtının ilk sırada yer aldığı beraberinde kısmen yanıtının da verildiği görülmektedir.

Tablo 9. Sizce girişimcilerin bölgeye yatırım yapmama sebepleri nelerdir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
İş gücünün nitelikli olmaması	1	1	1	2	2	24
Bölge insanı olmaması	--	1	--	2	4	30
Pazara yakın olmaması	1	--	--	2	4	29
Alt yapı eksikliği	--	--	2	2	3	29
Ulaşım sorunu	--	--	--	3	4	32
Bölgenin çekici olmaması	--	--	1	3	3	30

Katılımcılara göre girişimcilerin bölgeye yatırım yapmama sebeplerini belirlemeye yönelik sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, ulaşım sorunu ilk sırada gelirken bu sorunu bölge insanı olmaması ve bölgenin çekici olmaması girişimcileri yatırım yapmaktan alıkoyan nedenler olarak görülmektedir. Bölgenin sahip olduğu coğrafi sıkıntılara ek olarak merkezi ve yerel yönetim birimlerinin yeterli ulaşım yatırımlarını yapmaması, hava-demir-kara yolu ağlarının yetersiz kalması, bunun sonucu olarak da bölgenin çekiciliğini kaybetmesi temel sorunlar olarak ifade edilmiştir.

Tablo 10. Bölgenizde sanayinin geliştirilmesinde yerel yönetimlerin yapması gerekenler nelerdir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	

Alt yapı geliştirmek	--	--	1	3	3	30
Bölgenin reklamını ve tanıtımını artırmak	--	--	--	3	4	32
Bürokratik engellerin kaldırılmasında aracılık etmek	--	2	2	2	1	23
Sermaye birikiminin oluşmasına katkı sağlamak	--	--	--	4	3	31
Bilgi ve teknolojinin geliştirilmesine öncülük etmek	--	2	2	2	1	23

Bölgede sanayinin geliştirilmesinde yerel yönetimlerin neler yapması gerektiğini saptamaya yönelik sorulan sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde, bölgenin reklamını ve tanıtımını artırmak ilk sırada işaretlenen şık olarak gelirken, bu yanıtı sermaye birikiminin oluşmasına katkı sağlamak ve alt yapı geliştirmek yanıtlarının izlediği görülmektedir.

Tablo 11. Bölgenizde girişiciliği engelleyen unsurlar nelerdir?

İfadeler	Önem derecesi (1-5 puan arası)					Toplam
	1	2	3	4	5	
Dar görüşlülük	1	3	2	1	--	17
Kamu kuruluşlarının gereğinden fazla olması	1	1	1	2	2	24
Eğitim kurumlarının iş hayatından kopuk oluşu	--	--	1	3	3	30
Girişimcilerin birbirlerini engellemeleri	2	1	1	2	1	20
Bölge insanının devletten iş beklemesi	--	--	1	3	3	30
Kaynak yetersizliği	--	--	1	1	5	32

Bölgede girişiciliği engelleyen unsurları saptamaya yönelik sorulara verilen yanıtlar incelendiğinde kaynak yetersizliği ilk sırada gelen engel olarak görülürken bunu, bölgenin reklamını ve tanıtımını artırmak ilk sırada işaretlenen şık olarak gelirken bu yanıtı eğitim kurumlarının iş hayatından kopuk oluşu ve bölge insanının devletten iş beklemesi seçeneklerinin izlediği görülmektedir. Bölgede kaynak ihtiyacının sağlanamaması, sermaye, doğal ve beşeri kaynak sorununun varlığı bölgeye gelecek olan girişimcileri de olumsuz yönde etkilemekte buna bağlı yerel kalkınma konusunda sorun yaşanmaktadır. Halkın her şeyi devletten bekleme alışkanlığı yanında eğitim kurumlarının girişiciliği desteklemeyen yapıda faaliyet göstermesi yerel kalkınmada önemli sorun kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 12. Yerel yönetimlerin yerel kalkınmada öncelikli araçları nelerdir?

Alt yapı			İstihdam			Çevre			Mimari			Yardım			Tanıtım			Kurs		
AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK	AZ	ORTA	ÇOK
		*		*			*			*			*			*			*	

--	3	5	--	4	3	1	5	1	1	4	2	--	3	5	--	3	4	2	3	2
----	---	---	----	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	----	---	---	---	---	---

Yukarıdaki tabloda yerel yönetimlerin yerel kalkınmada öncelik vermesi gereken konular ve katılımcılar tarafından önem derecesi ifade edilmektedir. Buna göre alt yapı, yardım ve tanıtım faaliyetleri ilk öncelikli araçlar olarak değerlendirilirken istihdam, çevre, mimari ve kurs faaliyetleri orta derece öncelikli araçlar olarak düşünüldüğü görülmektedir.

Bu sorulara ilave olarak “Yerel yönetimlerin yerel kalkınma üzerine etkileri konusunda ne düşünüyorsunuz?” açık uçlu sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde şu cevaplarla karşılaşmıştır.

Yerel yönetimler yerel kalkınmada önemli aktör olabilir. Ancak uygulamaya bakıldığında birçok yerel idarenin kendi öz görevleriyle mücadelede dahi yeterli kaynağa sahip olmadığı görülmektedir. Bu nedenle yerel idarelerin kendi işlerine ayıracak yeterli kaynağı olmamasına rağmen yerel kalkınmaya ayıracak ekonomik güçleri çok sınırlıdır. Bununla birlikte bazı yerel idarelerin yerel kalkınma konusunda konumlarından kaynaklanan fırsatlara sahip oldukları ve bu fırsatları yerel kalkınmaya aktarabildikleri görülmektedir. Turizm, tarım, sanayi, liman gibi kentleri kasabaları geliştiren ve dolaylı olarak da yerel kalkınmayı artıran etkenler söz konusudur. Ancak kırsal alanda yer alan yerel idarelerin büyük bir bölümünde bu fırsatların olmaması yerel kalkınmayı engellemektedir. Bu genel profil içinde sayıları az da olsa yerel idarelerin bölgenin tanıtımına yönelik festival, şenlik gibi faaliyetlerle bölgenin tanıtımı ve canlılık kazanmasına yardım eden faaliyetler yürüttükleri bunun yanında meslek edinme kursları, mikro krediler, yardımlar gibi faaliyetler sergileyerek kalkınmaya destek vermeye çalıştıkları da görülmektedir. Ancak tüm bu ve benzeri faaliyetler yerel idareler için kaynak sıkıntısından dolayı çok sınırlı kalmaktadır. Vatandaşlarda kalkınma konusunda ilk beklentilerini merkezi idare ve diğer özel sektör kuruluşlarından beklemektedirler.

SONUÇ

Yerel kalkınma konusunda yerel yönetim birimlerinin bir potansiyele sahip olduğu ve bu potansiyelin yerel halk tarafından kabul edilmesine rağmen uygulamada çok işlevsel örneklerle rastlanmadığı düşünülmektedir. Özellikle yerel idarelerin kendi asli görevlerini yerine getirme sürecinde karşılaştıkları maddi sıkıntılar yerel idarelerin doğrudan ve dolaylı olarak yerel kalkınmaya destek vermesini engellemektedir. Yerel idarelerin doğrudan yerel kalkınmaya destek olması yerine daha çok tanıtım, alt yapı iyileştirmeleri, sınırlı ekonomik yardımlar ve meslek edindirme kursları gibi lokal desteklerle katkı sağladıkları uygulamada görülen örnekler arasında yer almaktadır. Yerel kalkınma konusunda turizm, tarım, sanayi vb nedenlerden dolayı öne çıkan bölgelerin yerel idarelerinin karşılıklı olarak yerel kalkınmada daha aktif görevler üstlendiği buna karşılık daha küçük ölçekli ve kırsal yerel idarelerde bu alanda yerel kalkınmaya destek olunmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Tokat'ta yaşayan halkında görüşü de bu doğrultudadır.

Tokat ilinde yerel idarelerin başta belediyeler, il özel idaresi ve köylerin yerel kalkınma konusunda yeterli kaynağa sahip olmaması yerel idarelerin öncelikli yerel sorunlarla mücadele etmesi, vatandaşların merkezi idare ve özel girişimden umut beklemesi, yerel idarenin kısmen yerel kalkınmaya destek verebileceği sonucuna ulaşılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte yerel kalkınma konusunda yerel idarelerin potansiyel gücü korunmaktadır. Yerel idarelere fırsat ve kaynak sağlanması halinde yerel yönetimlerin yerel kalkınmada önemli aktör olabileceği inancı halk tarafından benimsenmektedir. Bölgenin tanıtımı, alt yapısı, ulaşımı, çekiciliği gibi unsurların artırılması halinde yerel kalkınmanın da artacağı yönünde beklentiler mevcuttur.

Yerel kalkınma dolaylı olarak ulusal kalkınmanın da bir aracını oluşturmaktadır. Bu nedenle yerel idarelere yeterli desteğin verilmesi yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir aktör olan bu birimlerin hem kalkınma hem de yerel hizmetleri daha etkin gerçekleştirmesi adına büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

5393 Sayılı Belediye Kanunu.

Aktaş, M. (2013). Küreselleşme Sürecinde Yerel Kalkınma Devlet ve Demokrasi, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, edt. Özer, B. ve Şeker, G., ss. 185-199, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2

Egeli H. ve Diril F. (2012). Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Mali Özerklik ve Vergilendirme Yetkisi, Sayıştay Dergisi, Sayı 84, ss. 25-44.

Genç, N. ve Yılmaz, M. (2013), “Yerel Yönetimlerin Ekonomik Kalkınmaya Yönelik Mali Yardım Kullanımı: Aydın İli Örneği”, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, edt. Özer, B. ve Şeker, G., ss. 119-152, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Göymen, K. (2004). Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler, Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü Sempozyumu, Pendik Belediyesi Yayınları, ss. 49-65.

Güven, A. ve Dülger, B. (2016). Kırsal Turizmin Yerel Kalkınmadaki Rolü ve Yerel Yönetimlerle Olan İlişkisi, Journal Of International Management, Educational And Economics Perspectives 4 (2), 58–66

Kaya, E. (2004). Yerel Kalkınma Yönetimi, İstanbul: Sistem Multimedya Yayınları.

Kaypak Ş. (2013). Yerel Kalkınmada Yeni Bir Anlayış: Kentlerin Markalaşması (Hatay Marka Kent Örneği), Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, edt. Özer, B. ve Şeker, G., ss. 201-221, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2012). Yerinden Yönetim ve Siyaset, 8. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

- Sakınç, S. (2013). Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, edt. Özer, B. ve Şeker, Güven, ss. 25-36, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Şahin, D. ve Güven, A. (2011). Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelesi, 26. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğler Kitabı, 2-5 Mayıs 2011, ss. 226-243.
- Şahin, Y. (2013), Kentleşme Politikası, 3. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Tiftikçigil, B. Y. (2009) Bölgesel Kalkınmada Aşağıdan Yukarıya Yönetim Anlayışı ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Ortaya Çıkışı, Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler: 4. Ulusal Yerel yönetimler Sempozyum Bildirileri, Cilt:II, TODAİE, Ankara.
- Zengin, E., Başkurt, M. ve Es, M. (2013). Köydes Projesinin Trakya Bölgesi Köylerinin Altyapısı Üzerindeki Etkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, edt. Özer, B. ve Şeker, ss. 55-78, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN URFA VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Fatih GENCER

Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, fatihgence@gmail.com

Özet

19. Yüzyılın başından itibaren Osmanlı coğrafyasında etkinliklerine başlayan Amerikalı misyonerler, tesis etmiş oldukları eğitim ve sağlık kurumları ile zamanla imparatorluğun dört bir yanına yayılmayı başarmışlardı. Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinde başlangıçta Hakkâri bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştıran misyonerler, yüzyılın ikinci yarısından itibaren neredeyse tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da faaliyet gösterir duruma gelmişlerdi. En önemli amaçları Müslüman, Hıristiyan fark etmeksizin Osmanlı toplumunu Protestanlaştırmaktı. Başlangıçta bölgedeki Müslüman ahali öncelikli hedefleri arasında yer alsa da kısa sürede Müslümanlar, daha sonra da Rumlar üzerinde etkili olamayacaklarını anlamışlardı. Bundan sonra Amerikalı misyonerler faaliyetlerini genellikle Ermeniler üzerine yoğunlaştırmışlardı. Kurdukları müesseseler ve sundukları imkânlar ile batılı fikirlerin Ermeniler arasında yayılmasını hızlandırmışlar, onların Osmanlı toplumuna yabancılaşmasına yol açmışlardı. Böylece yüzyıllardır var olagelen toplumsal denge sarsılmış, Osmanlı yönetimi ile Ermeniler arasında bir güven problemi ortaya çıkmıştı. Bu durum aynı zamanda yüzyılın sonlarına doğru Müslüman ahali ile bir kısım Ermeniler arasında bir takım huzursuzlukların belirginleşmesine ve Ermeni nüfusunun yoğun olarak bulunduğu bölgelerde birkaç isyanın çıkmasına yol açmıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı hükümetinin uygulamak zorunda kaldığı tehcir sonrasında da misyonerlerin Ermenilere olan ilgisi devam etmiş, bu süreçte Ermenilere ellerinden geldiğince yardım etmeye çalışmışlardı. Özellikle ABD'de düzenlemiş oldukları yardım kampanyalarında akla mantığa sığmayan gaddarlık hikâyeleri ile milyonlarca dolar bağış toplayabilmişler, ancak aynı zamanda Amerikan toplumunun Türklere karşı önyargı ile bakmasına yol açmışlardı.

Tehcir bölgesine yakın olması hasebiyle Urfa ve çevresi savaş yıllarında misyonerlerin yoğun olarak buldukları bölgelerin başında gelmekteydi. Burada bulunan misyonerler Francis H. Leslie önderliğinde Alman misyonerlerinin marifetiyle gizli bir şekilde tehcir edilen Ermenilere yardım etmişlerdi. Osmanlı hükümeti bu durumdan haberdar olunca derhal müdahale etme gereği hissetmiş ve konu ile ilgili ihmali olan memurların şiddetle cezalandırılacağı uyarısında bulunmuştu. İstanbul'daki Amerikalı yetkililerin devreye girmesi ve hükümetin vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamada bir takım zorluklar yaşaması üzerine Osmanlı hükümeti yardım faaliyetlerine müsaade etmişti. Ancak Osmanlı yetkilileri misyonerlere daima şüphe ile yaklaşmışlar, faaliyetlerine izin vermekle birlikte onları sürekli denetim altında tutmaya çalışmışlardı. Bu konuda Urfa mutasarrıflığı da dâhil olmak üzere bölgede bulunan tüm mülki amirlerden yardım dağıtımının kendi gözetimleri altında yapılmasını istemişlerdi. Bununla birlikte yetkililer misyonerlere zorluk çıkarmamış, yardım

faaliyetlerinin yürütülmesini kolaylaştırmışlardı. Ancak savaşın getirdiği bir takım sıkıntılar sebebiyle özellikle ordunun ihtiyaçları gözetilerek bazı Amerikan müesseselerinin zapt edildiği de olmuştu. Ayrıca casusluk yaptıklarından şüphelenilen bir takım misyonerler sıkı bir şekilde gözetim altına alınmış, bazı durumlarda ise bölgeden tamamen uzaklaştırılmışlardı. Amerika ile ilişkilerin kesilmesinden sonra Osmanlı hükümeti bu durumun savaş manasına gelmediğine vurgu yaparak Urfa'daki yetkililerden Amerika'yı savaşa itebilecek davranışlardan kaçınmalarını istemişti. Ayrıca savaş bittikten hemen sonra da Urfa Mutasarrıflığı'na gönderilen talimatta; Urfa'da bulunan Amerikalıların her türlü saldırıdan korunmaları bu hususta icap edenlere gereken tebligatın yapılması talimatını vermişti.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Amerikalı Misyonerler, I. Dünya Savaşı, Yardım Faaliyetleri

Amerikalı Protestan misyonerler Osmanlı coğrafyasına, özellikle de Anadolu'ya 19. yüzyılın başlarından itibaren ilgi duymaya başlamışlardı. Misyonerler faaliyet sürdürmeyi planladıkları bölgeleri öncelikle yeterince tanımak için araştırmalar yapıyorlar, bölge halkının dini anlayışını, gereksinimlerini, ekonomik durumlarını tam manasıyla tetkik ediyorlardı. Daha sonra ahali üzerinde etkili olabilecekleri en iyi yöntemleri belirleyerek faaliyetlerine başlıyorlardı. Misyonerlerin en önemli amacı Anadolu'da Protestanlığı yaymaktı. Asıl gayelerini perdelemek ve insanlara daha kolay bir şekilde ulaşabilmek için ise okul, hastane gibi insanlar için hayati önemi olan bir takım müesseseler tesis etmişlerdi. Anadolu'da edindikleri tecrübelerden sonra Müslüman ahaliyi ve Rumları etkileyemeyeceklerini idrak edip, Ermeniler üzerine yoğunlaşmaya karar vermişlerdi. Böylece Ermeni nüfusunun yoğun olduğu doğu vilayetlerinin her birinde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra okullar, hastaneler, yetimhaneler, dispanserler gibi kurumlar oluşturmuşlardı. Bu bölgede 1873 yılında Antep, 1874 yılında Harput, 1888 yılında Tarsus kolejleri açılmıştı. Bunlara ek olarak Doğu Anadolu'nun değişik yerlerinde 21 orta dereceli misyoner okulu aktif hale getirilmişti¹. Böylece misyonerlerin yoğun çabaları neticesinde 1900'lerin başında 25.000'den fazla öğrenci bu okullarda eğitim görmeye başlamıştı².

Misyonerler bir takım mesleki eğitim programları düzenleyerek okullarına ilgi duymayan kadın ve çocukları da etkilemeyi başarmışlardı. Üstelik dış bağlantılarını kullanarak kendilerine yakın olan Ermenilerin ticaretlerini kolaylaştırıp onlara bir takım ekonomik kazanç yolları da sağladılar. Böylece bilerek veya bilmeyerek yüzyıllar boyunca süregelen Osmanlı toplumunun dokusunu bozmaya başladılar. Okullarında yürüttükleri batılı eğitim sistemiyle hem batılı fikirleri Ermenilere aşıladılar, hem de Ermeni milliyetçiliğinin daha hızlı bir şekilde gelişmesine yol açtılar. Dolayısıyla Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuş sürecini hızlandırdılar. Bunun yanında Ermenilerin Batı'ya açılan

¹ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 229.

² Joseph L. Grabill, "Missionary Influence On American Relations With The Near East, 1914-1923", *The Muslim World*, Vol. LVIII, No: I, January 1968, s. 44.

pencereleri oldular ve Ermeni milliyetçiliğinin Amerika'daki sesi ve temsilcisi rolünü üstlendiler³. Misyonerler toplumun yaşam tarzını, tüketim alışkanlıklarını ve giyim kuşamlarını adım adım değiştirerek, batı menşeli ürünlerin bu bölgede pazar bulmasına yardımcı oldular. Üstelik emperyalist devletlerin Osmanlı coğrafyasında kendi menfaatleri için kullanabilecekleri bir topluluk vücuda getirdiler. Yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü misyonerler uhrevi bir amaca hizmet etmekten çok, emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'nun vilayetlerindeki ileri karakolluğunu yapmış oldular.

Amerikalı misyonerler faaliyetlerini sürdürürken karşılaştıkları her sorunda ABD'li diplomatların yardımını kolaylıkla temin ettiler. Amerikan kamuoyunu da etkileyebilme imkânına sahip oldukları için aynı zamanda ABD'nin Osmanlı Devleti politikasının şekillenmesinde önemli roller oynadılar. Misyonerler 19. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen Ermeni olaylarına doğrudan müdahil oldukları için hayırsever din adamı olarak değil daha çok siyasi figürler olarak ön planla çıktılar. Bu süreçte Ermenilere yardım için kampanyalar düzenlediler, aynı zamanda da kamuoyunun Ermeni meselesine daha duyarlı hale getirmek için Türklerle ilgili oldukça önyargılı bilgileri Amerikan toplumuna ulaştırdılar⁴.

Bilindiği üzere 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı aslında emperyalist devletlerin dünyayı paylaşma mücadelesiydi. Şüphesiz paylaşılacak toprakların en kıymetlilerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı coğrafyaydı. Savaş öncesinde ve savaş yıllarında hem İngilizler hem de Ruslar Ermenilerle yakından ilgilenmekteydiler. Coğrafi yakınlığı sebebiyle Rusya Ermenilerle daha yakın ilişkiler kurmuş, bu çabasının sonucunda bir kısım Ermenilerin desteğini almıştı. Özellikle oluşturulan Ermeni gönüllü alayları Rusların öncü kuvveti rolünü üstlenmiş, Van isyanı gibi büyük kalkışma hareketlerine girişmişlerdi. Hem çıkardıkları isyanlarla hem de cephe gerisindeki ikmal hatlarına zarar vermeleriyle Osmanlı kuvvetlerini oldukça zor durumda bırakmışlardı⁵. Üstelik Sarıkamış felaketinden sonra Doğu Anadolu'nun savunmasız kaldığını gören ihtilalci Ermeniler bölgedeki Osmanlı varlığını yok etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı⁶.

Dönemin Osmanlı yetkilileri yıkıcı faaliyetlerine engel olmak için Ermenilerin savaş bölgesinden iç bölgelere kaydırılmasına karar vermişlerdi. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Enver Paşa'nın tavsiyesine de uyarak, Meclis-i Vükela kararı olmaksızın Ermenileri buldukları yerlerden memleket içerisine dağıtmak anlamına gelen tehcir uygulamasını başlatmıştı. 9 Mayıs 1915'te Van Valisi Cevdet Beye ve Bitlis Valisi Mustafa Halik Beye gönderdiği şifreli bir telgrafla Van vilayeti ile Erzurum'un güneyi ve Bitlis'in Muş, Sason ve Talori kazaları

³ Fatih Gencer, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce Yayınları, İstanbul 2006, s.35.

⁴ H. L. Kieser, *İskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.219-220.

⁵ Tuncay Ögün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayât-ı Şarkiye Mültecileri (1915-1923)*, Babil Yayınları, Ankara 2004, s. 12.

⁶ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 169.

civarlarındaki Ermenilerin ivedilikle güneye sevk edilmesini istemişti⁷. Yine 23 Mayıs 1915'te Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerine gönderilen şifreli telgraflarla söz konusu bölgelerde meskûn olan Ermenilerin Musul vilayetinin güney kısmı ile Urfa Sancağında hükümetçe belirlenen yerlerde iskân edilmeleri bildirilmişti. Ayrıca iskân edilecek Ermenilerin sevki, canlarının ve mallarının muhafazası, gıda ihtiyaçları ve istirahatlarının bölgede bulunan memurların sorumluluğunda olduğu vurgulanarak bu konuda gereken hassasiyetin gösterilmesi talimatı verilmişti⁸.

Misyonerler Ermenilerin tehcir edilmesiyle birlikte eğitim merkezli çalışmalarını sonlandırarak yardım faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamışlardı. Osmanlı coğrafyasındaki misyoner kuruluşların İstanbul'daki veznedarı William Peet ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'a yakınlığıyla tanınan İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau Ermenilere yardım için ABD yetkililerine ve vatandaşlarına çağrıda bulunmuşlardı. Bu çağrılar üzerine ABD'nin önde gelen misyonerleri New York'ta bir araya gelerek 16 Eylül 1915'te Yakın Doğu Yardım Komitesi adlı bir yardım örgütü kurmuşlardı⁹.

Amerikalı misyonerler savaş öncesine kadar olan sürede Urfa ve çevresinde toplumu kendi amaçları doğrultusunda şekillendirecek derecede etkili faaliyetlerde bulunmuşlardı. Nitekim 1915 yılında sadece Urfa ve Birecik'te 1557 Protestanlığı benimsemiş kişinin olması onların başarısının açık bir göstergesiydi¹⁰. 1915 yılında Urfa'da Elvesta T. Leslie adında bir misyonerin yönetiminde birkaç misyon binası bulunmaktaydı. Bu binalar; demircilik atölyesi, bir okul ve bir yetimhaneden oluşmaktaydı¹¹.

Tehcir uygulamasının başlatıldığı zaman Urfa'da bulunan Ermeniler tehcire tabi tutulmamıştı. Ancak Urfa tehcir kafilelerinin güzergahında ve tehcir bölgesine oldukça yakın bir konumda yer almaktaydı. Bunun yanında tehcir edilen Ermeniler geçici iskân mahallerine gidinceye kadar bir müddet Urfa'da bekletilmekteydi. Bu durum Urfa'yı misyonerler için oldukça önemli bir hale getirmişti. Urfa'daki misyonerler diğer bütün misyonerler gibi tehcirden hemen sonra kurulmuş olan Yakın Doğu Yardım Komitesi'ne bağlı olarak çalışmaya başlamışlar, komitenin yurt dışında toplamış olduğu yardımları Ermenilere ulaştırmaya gayret etmişlerdi¹². Misyonerler bir yandan yardım faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan öğrenci bulamadıkları için boş kalan okullarını yetimhaneye çevirmekteydiler. Bu şekilde atıl durumda kalmayan binalarını muhafaza edebileceklerini düşünmekteydiler. Bu durumu fark eden yetkililer mekteplerin yetimhaneye çevrilmesinin padişahın iznine bağlı olduğu gerekçesiyle misyonerlerin bu tarz faaliyetlerine engel olmaya çalışmışlardı¹³. Aynı zamanda

⁷ BOA, DH-ŞFR, 52/282, 24.C.1333 (9 Mayıs 1915)

⁸ BOA, DH-ŞFR, 53/93, 9.B.1333, (23 Mayıs 1915).

⁹ Fatih Gencer, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 46, 2009, s.251.

¹⁰ DH. ŞFR. 485/68, 12 Ağustos 1331 (25 Ağustos 1915).

¹¹ Halil Özşavlı, *Urfa Ermeni Olayları (1880-1920)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2011, s.52.

¹² Robert L. Daniel, *American Philanthropy in The Near East 1820-1960*, Ohio University Press, Washington D. C. 1970, s. 152.

¹³ DH.ŞFR,55A/155, 27 Ağustos 1331 (9 Eylül 1915).

Ermenileri isyana teşvik eder düşüncesiyle yardım faaliyetlerine de sıcak bakmamışlardı. Bu nedenle Amerikalı misyonerler, başlangıçta Alman misyonerler vasıtasıyla yardım faaliyetlerini gizlice yürütmüşlerdi¹⁴.

Osmanlı yetkilileri gizli yardımlardan haberdar olunca da hemen gerekli mercilere uyarılarda bulunmuşlardı. Örneğin Urfa'da Amerikan konsolosu olduğu söylenen Edison'un Ermenilere para dağıttığı haber alınmıştı. Bunun üzerine para dağıtımına engel olunması için Urfa Mutasarrıfı uyarılmıştı. Ayrıca Hariciye Nezareti'nin Urfa'da Amerikan konsoloslğunun bulunmasını kabul etmediğinden Edison'a bir diplomat gibi değil sıradan bir Amerikan vatandaşı olarak muamele edilmesi istenmişti¹⁵.

Talat Paşa 30 Kasım 1915'te Urfa Mutasarrıfına şifreli bir telgraf göndermiş, Amerika'da çok miktarda para toplandığını, bu paraların tehcir edilen Ermenileri bir araya toplamak amacıyla gizlice dağıtıldığını bildirek mutasarrıftan konu ile ilgili tahkikat yapmasını istemişti¹⁶. Ayrıca misyonerlerin istedikleri her yere girip çıkmalarına da merkezi hükümetin izin vermeye niyeti yoktu. Bu nedenle Haçin gibi önemli bir yere misyonerlerin gitmesine asla izin verilmemişti¹⁷. Bunun yanında bir kısım misyonerlerin hem yurt dışına çıkmaları hem de İstanbul'a gelmeleri yasaklandığından Mardin'deki misyonerlerin buldukları yerden ayrılmalarına müsaade edilmemişti¹⁸. 3 Şubat 1916 tarihinde ise Urfa ve Zor Mutasarrıflığı ile Adana, Musul, Halep vilayetlerinden ticaret amacıyla tehcir bölgesine giriş çıkış yapmak isteyen Amerikalıların ve Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin engellenmesi istenmişti¹⁹.

Osmanlı Hükümeti'nin misyonerlere karşı şüpheli yaklaşımı, misyonerleri sindirmeye yönelik faaliyetler olarak değerlendirilmemelidir. Hükümetin bu tutumu misyonerlerin bilgileri dâhilinde ve kontrolleri altında olması arzusunun kaynaklanmaktadır. Ancak Amerikalı misyonerler ABD diplomatlarının himayesi altında memleketin her tarafına gidip gelebilmekte ve Osmanlı ordusu ve Ermenilerle ilgili bilgileri İtilaf devletlerine ve ABD'ye iletmekteydiler²⁰. Örneğin Antep-Urfa bölgesinde yardım faaliyetlerinde bulunan Mrs. Merrill Dr. Hamilton ve Elvesta T. Leslie Ermenilerle ilgili bir takım akıl almaz ve son derece abartılı söylentileri doğrulamaya gerek bile duymadan ABD'deki yetkililere iletmışlerdi²¹. Washington Sefareti bu konuda Hariciye Nezareti'ni uyarmış, Amerikan gazetelerde Osmanlıların Ermenileri katlettiğine yönelik haberlerin çıktığını ve bu haberlerin misyonerler

¹⁴ ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol 48, No. 0979. ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol 48, No. 0979.

¹⁵ DH. ŞFR. 55/183, 10 Ağustos 1331 (23 Ağustos 1915).

¹⁶ DH.ŞFR.60/178, 17 Kanun-ı Sani 1331(30 Kasım 1915).

¹⁷ DH.ŞFR, 54/60, 6 Haziran 1331(19 Haziran 1915).

¹⁸ DH.ŞFR.54A/180, 16 Temmuz 1331 (29 Temmuz 1915).

¹⁹ DH. ŞFR. 61/32, 21 Kanûn-ı Sâni 1331 (3 Şubat 1916).

²⁰ DH. EUM.5.Şb, 30/1-3., 1.M.1335 (28 Ekim 1916).

²¹ Gencer, *a.g.e.*, s.45-46.

vasıtasıyla Amerika'ya iletiildiği uyarısında bulunmuştu²². Bu nedenle söz konusu kişilere asla güvenilemeyeceği bilgisi dönemin istihbarat raporlarına yansımıştı²³.

Diyarbakır Valisi Reşit Bey misyoner Dr. Smith'in Ermeniler için casusluk yaptığını, İngiliz konsolosunun ayrılmadan önce ona verdiği çok mühim evrakları imha ettiğini tespit etmişti. Ayrıca misyonerlerin hükümet aleyhine evraklar topladıklarını ve şifre ile telgraf çektiklerini, hatta Dr. Smith'in asilerin silah ve mühimmatını bir müddet sakladığını öğrenmişti. Reşit Bey konu ile ilgili olarak İstanbul'u bilgilendirirken söz konusu olumsuz faaliyetleri sebebiyle misyonerlerin ya şehir dışına çıkarılması veya tutuklanması için izin istemişti²⁴. Daha sonra tahkikata devam eden Reşit Bey Amerikalı misyonerlerin Ermeni asilerle doğrudan ilişki içerisinde olduklarını, Ermenileri isyana teşvik ettikleri gibi iletişimleri konusunda onlara yardımcı olduklarını tespit etmişti. Misyonerlerin yaptıklarına karşılık yalnızca hudut dışına çıkarılmalarını yeterli görmeyen Reşit Bey, suçları sabit olanların divan-ı harbe sevk edilmeleri önerisinde bulunmuştu²⁵.

Urfa Mutasarrıfı da misyoner Leslie'nin hareketlerinden şüphelenmiş ve evini gözetim altına almıştı. Muhtemelen ABD'li yetkililer bu durumdan şikâyetçi olunca da İstanbul hükümeti konu ile ilgili Urfa Mutasarrıfı'ndan bir açıklama istemişti²⁶. İlerleyen günlerde Urfa'da meydana gelen isyan hareketi, aslında Urfa mutasarrıfının tedbir almakla ne kadar haklı olduğunu ortaya koymuştu. Asi Ermenilerin bir kısmı, Urfa'da devriye gezen Osmanlı jandarmalarına ateş açarak iki jandarmanın ölümüne, sekizinin de yaralanmasına sebep olmuşlardı. Daha sonra Osmanlı kuvvetleri üstlerine gidince, bunlar Urfa'da bulunan Amerikalı misyonerlerin binalarına sığınmışlardı. Binanın çeşitli yerlerine mazgallar açmışlar ve çevredeki Müslüman hanelerine saldırarak çok sayıda insanı katletmişlerdi. Misyonerlere binadan çıkmaları teklif edilmişse de Ermenilerin onların çıkmasına müsaade etmediği cevabı verilmişti. Teslim olmayı reddeden Ermenileri etkisiz hale getirmek için binanın topa tutulması gerektiği kanaatinde olan askeri yetkililer, harekete geçmeden önce Hariciye Nezareti'nin görüşüne başvurmuşlardı. Hariciye Nezareti'nden gelen yanıtta binanın topa tutulması halinde içeride bulunan Amerikalıların zarar görebileceği ve bunun Amerika'ya abartılarak aksettirileceği ihtimali üzerinde durularak, Osmanlı aleyhtarı çevrelerin etkisiyle ABD'de Osmanlı Devleti aleyhinde bazı faaliyetlerde bulunulabileceğine dikkat çekilmiş ve binanın kuşatılarak, asi Ermenilerin dışarı çıkarılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulmuştu²⁷. Üstelik isyancılar Leslie'nin idaresi altında bulunan demir atölyesinde çok sayıda el bombası, mermi ve su borularından toplar imal etmişlerdi. Hatta Leslie'nin isyan

²² BOA, HR.SYS., 2881/2, 20 Kasım 1915.

²³ DH. EUM.5Şb. 68/21 10 Eylül 1334 (10 Eylül 1918).

²⁴ DH.ŞFR., 474/78, 25 Mayıs 1331, (7 Haziran 1915).

²⁵ DH.ŞFR., 475/4, 28 Mayıs 1331, (10 Haziran 1915).

²⁶ DH. ŞFR, 55/183, 10 Ağustos 1331 (23 Ağustos 1915).

²⁷ BOA, HR-SYS, 2875/3, 11 Ekim 1915.

sırasında misyoner binasını zapt eden Ermeni asileri komuta ettiğine dair veriler bulunmaktaydı²⁸.

Ekim ayının ortalarına doğru Urfa'da sükûnet sağlanmış ancak misyonerlerin binalarındaki direniş devam etmişti. Osmanlı kuvvetleri bu bina üzerine baskılarını artırınca buradaki isyan da kısa süre sonra bastırılmış ve Leslie ile yanında bulunan İtilaf devletleri vatandaşı dokuz kişi 17 Ekim 1915'te Urfa Mutasarrıfı tarafından teslim alınmıştı²⁹. Leslie isyana iştirak ettiği gerekçesiyle hemen Divan-ı Harbe nakledilmişse de kendisinin rehin alındığını ileri sürerek suçlamaları kabul etmemişti. Yargılamalar sırasında kendisinin kesin olarak idam edileceğine kanaat getirdiği için psikolojik rahatsızlık belirtileri göstermeye başlamıştı. Öyle ki 30 Ekim günü Amerikan yetimhanesinde elde ettiği bir zehri içerek intihar etmişti³⁰. Kaldırıldığı Alman hastanesinde yapılan inceleme sonrasında içtiği zehrin tesiriyle ölmüş olduğu anlaşılmıştı. Üzerinde çıkan İngilizce evrakta intiharından kimsenin mesul tutulamayacağı ve Ermeni isyanına en küçük bir katkısının bulunmadığı yazılıydı. Ancak istemeden de olsa olaylara sürüklenmiş bulunduğu ifadesi yer almaktaydı³¹.

I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı hükümeti kapitülasyonları kaldırarak yabancıların bir takım imtiyazlarına son vermişti. Böylece misyonerlerin faaliyetlerinin denetlenmesi hususunda elini oldukça güçlendirmişti. ABD'li diplomatlar misyonerlerin yardım faaliyetlerine dair bazı isteklerde bulduklarında yetkililer; "...*kapitülasyonlar namı altındaki imtiyâzât-ı ecnebiyenin ve ona müteferri' ve onlardan mütevellid bilcûme müsaadât ve hukukun ref' ve ilgası...*" kararını gerekçe gösterip söz konusu istekleri reddedebiliyorlardı³². Ancak Amerikalı diplomatların yoğun baskıları ve ahalinin ihtiyaçlarının giderilmesinde karşılaşılan güçlükler Osmanlı Hükümeti'nin yardım faaliyetlerini yasaklanması konusundaki kararlılığından vazgeçmesine yol açmıştı³³. Dönemin belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı hükümetince ilk kez 9 Şubat 1916 tarihinde yardım faaliyetlerine izin verilmişti. Urfa Mutasarrıflığı'na bu konudaki ilk talimat 23 Mart 1916'da verilmişti. Ancak söz konusu izin şu şartlara bağlanmıştı³⁴:

- 1-Yardım faaliyetleri devlet görevlilerinin denetimi altında yürütülecektir
- 2- Yardımlar Hilâl-i Ahmer ile işbirliği içerisinde dağıtılacaktır
- 3-Yardımlardan din, mezhep, ırk farkı gözetilmeksizin tüm muhtaç insanların faydalanması sağlanacaktır.

²⁸ Halil Özşavlı, *a.g.e.*, s.52-53.

²⁹ DH. ŞFR, 493/148, 4 Teşrin-i Evvel 1331, (17 Ekim 1915).

³⁰ Halil Özşavlı, *a.g.e.*, s.83.

³¹ DH. ŞFR,57/255, 20 Teşrin-i Evvel 1331 (2 Kasım 1915); DH. ŞFR, 495/35, 18 Teşrin-i Evvel 1331 (31 Ekim1915).

³² BOA, DH-İD. 163/61-1, 22.S.1333, (9 Ocak 1915).

³³ Charles Edward Delgado, *Facing The New Turkey: Turco American Treaty of Lausanne 1900-1927*, Master Thesis, California State University, 2002,s.24.

³⁴ Gencer, a.g.m., s.252.

Hükümet yardımları kontrol altında tutmaya oldukça önemsemiş, bu nedenle başta Urfa Mutasarrıflığı olmak üzere bölgedeki tüm mülki amirlerden yetkililerin aracılığı olmaksızın yardım yapılmasına izin verilmemesini istemişti. Ayrıca bu konudaki kararlılığını vurgulamak için gizli yapılan yardımlara göz yuman görevlilerin şiddetle cezalandırılacağı uyarısında bulunmuştu³⁵. Hükümetçe her ne kadar yardım dağıtımına izin verilmişse de bölgede bulunan misyonerler hükümet görevlilerince yakından izlenmiş ne zaman nereye gittikleri, kimlerle görüştükları sürekli takip edilip ilgili makamlara konu ile ilgili detaylı bilgiler verilmişti³⁶.

Amerikalı misyonerler Osmanlı hükümetinden gerekli izni aldıktan sonra yardım faaliyetlerini daha etkin ve hızlı bir şekilde yürütmüşlerdi. 1916 yılı boyunca Urfa ve çevresinde binlerce Ermeni'ye yardım etmişlerdi. Misyoner raporlarına bakılacak olursa 1916 sonunda Urfa'da 700, Antep'te 8000 ve Halep'te ise 17.220 kişiye yardım edilmekteydi³⁷. Misyonerler yardım faaliyetlerinin yanı sıra Ermenilerin kimseye muhtaç olmadan hayatlarını idame ettirebilmeleri için onlara meslek dersleri vermekteydiler. Bu kapsamda yaklaşık beş bin kişi Halep'te söz konusu kurslara devam etmekteydi³⁸.

Osmanlı hükümetinin yardım faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik tutumunun 1917 yılında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 2 Şubat 1917 yılında Urfa Mutasarrıflığına gönderilen talimatta Amerikalıların bölgedeki muhtaç kişilere para dağıtacağı bu konuda konsolos ile görüşülüp gereken kolaylığın sağlanması istenmişti³⁹. Aynı tarihte Halep vilayetinden de yardım faaliyetleri konusunda benzer isteklerde bulunulmuştu⁴⁰. 4 Ocak 1917'de yine Halep Vilayeti'ne gönderilen şifreli telgrafta Amerikan konsolosunun mültecilere ve Ermenilere yapacağı yardımın hükümetin bilgisi ve gözetimi altında yapılmasının münasip olduğu belirtilmişti⁴¹. 1917 yılında yardımlardan faydalananların sayısı yüz binleri aşmıştı. Nitekim konu ile ilgili bilgi veren Dr. J.K.Marden; Halep, Bab, Suruç, Mümbiç, Cısr-i Şugr, İdlib, Antakya, Ayntab, Maraş, Kilis, İslâhiye, Cerablus, Birecik, Mardin, Musul, Meskene, Hammanm, Rakka, Abu Harara, Sebba, Deyrizor, Hamai Selimiye, Hums, Şam ve başka küçük kazalarda bulunan toplam 485.000 kişiye Şubat 1916 tarihinden itibaren yardım yapıldığını ifade etmişti⁴².

Aslında Osmanlı hükümeti Amerikan vatandaşları olan misyonerlere karşı dengeli bir politika izlemek istemekteydi. Misyonerlerin attıkları her adımdan haberdar olmak isteyen hükümet aynı zamanda onlardan kaynaklanacak muhtemel bir sorun sebebi ile ABD ile

³⁵ DH.ŞFR.62/210, 21 Mart 1332 (3 Nisan 1916).

³⁶ DH.ŞFR, 519/10, 25 Nisan 1332 (8 Mayıs 1916).

³⁷ ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol. 48., No. 0854-857.

³⁸ ABCFM, ABC, 16. 9. 3. Western Turkey Mission, Vol. 48, No. 0978.

³⁹ DH. ŞFR, 71/150. 20 Kanun-i Evvel 1332, (2 Şubat 1917); DH.İ.UM.EK, 26/51, 20 Kanun-ı Evvel 1332, (2 Ocak 1917).

⁴⁰ BOA, DH-ŞFR, 71/146, 8.Ra.1335 (2 Ocak 1917).

⁴¹ BOA, DH-ŞFR, 72/18, 20 Ra. 1335 (14 Ocak 1917).

⁴² Hikmet Özdemir-Kemal Çiçek-Ömer Turan-Ramazan Çalık-Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, TTK Yayınları, Ankara 2005, s. 75.

gerilim yaşamak istemiyordu. Bu nedenle 10 Nisan 1916 tarihinde Urfa ve Halep'teki yetkililer uyarılmış, ABD ile ilişkilerin oldukça önemli olduğuna vurgu yapılarak misyonerlere kötü muamele yapılmaması ve bir sorunla karşılaşılması halinde derhal durumun bildirilmesi istenmişti⁴³.

Savaş yıllarında ordunun acil ihtiyaçlarını karşılamak için Tekâlif-i Harbiye olarak adlandırılan ve 6 Şubat 1913 tarihinde Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe giren bir kanun çıkarılmıştı. Bu kanuna istinaden bir takım Amerikan müesseselerine el konulmuştu⁴⁴. El konulan binalar arasında Urfa'da bulunan Amerikan Sanayi Mektebi de bulunmaktaydı⁴⁵.

ABD'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasından sonra Osmanlı hükümeti Amerikalı misyonerlere karşı daha hassas davranmaya başlamıştı. 21 Nisan 1917 tarihinde bütün vilayetlere talimatta yalnız konsoloslarla ilişkilerin kesilmesi emri verilmiş, Amerikalılara eskiden olduğu gibi iyi muamele edilmesi istenmişti⁴⁶. 1 Mayıs'ta ise ABD ile ilişkilerin kesilmesinin savaş manasına gelmediği tekrar hatırlatılarak, savaşa sebep olabilecek davranışlardan kaçınılması istenmişti⁴⁷.

ABD ile ilişkilerin kesilmesinden sonra Osmanlı Hükümeti Urfa ve çevresindeki vilayetlere gönderilen bilgilendirme yazısında tüm Amerikalılara duyuruda bulunarak yurtdışına çıkmak isteyenlerin en geç 15 Temmuz'a kadar İstanbul'a gelmelerini istedi. Bu tarihe kadar İstanbul'a gelmeyenlerin yurtdışına çıkmalarına kesinlikle izin verilmeyecekti. İstanbul'a gelenler, üç gün içerisinde yurtdışına çıkmamaları durumunda ülkenin iç kesimlerine gönderileceklerdi⁴⁸. Anlaşıldığı kadarıyla yurt dışına çıkan misyonerler yanlarında bazı Ermenileri de götürmek istemişlerdi. Hükümet yetkilileri bu durumu sezmiş olacaklar ki Urfa mutasarrıflığına bir talimat göndererek yurt dışına çıkmak isteyen Amerikalıların yanlarında Ermenileri götürmelerine asla müsaade edilmemesi istenmişti⁴⁹.

Savaşın başından beri tüm batı devletlerinde özellikle Amerika'da Türkler aleyhinde çok güçlü bir propaganda faaliyetlerine girişilmişti. ABD Almanya'ya savaş ilan edince, Türk karşıtı lobi Osmanlı Devleti'ne de savaş ilan edilmesi için tüm imkânlarını ve tüm kitlesel iletişim araçlarını kullanmaya başlamıştı. Bu durumun farkında olan Osmanlı yetkilileri savaş isteyenlerine ellerine koz vermemek için ABD vatandaşı olan misyonerlere karşı olabildiğince dikkatli davranmıştı. 2 Mayıs 1917'de tüm vilayetlere gönderilen talimat ile Amerikan müesseselerine el konulması kesin bir dille yasaklanmıştı⁵⁰. Savaşın sonuna doğru 1 Ekim 1918 tarihinde daha önce uyarılmasına rağmen bazı Amerikan müesseselerine el konulmakta olduğunun haber alındığı belirtilmiş, bu gibi olaylara kesinlikle müsaade edilmemesi

⁴³ DH. ŞFR. 62/286, 28 Mart 1332 (10 Nisan 1916)

⁴⁴ Düstur, 5, İkinci Tertib, s. 48-49.

⁴⁵ DH.ŞFR., 57/322, 24 Mart 1331 (6 nisan 1915).

⁴⁶ DH. ŞFR.75/192-a, 21 Nisan 1333 (21 Nisan 1917)

⁴⁷ DH. ŞFR. 75/1192, 1 Mayıs 1333 (1 Mayıs 1917).

⁴⁸ BOA, DH-ŞFR, 78/74, 9 Temmuz 1333 (9 Temmuz 1917)

⁴⁹ DH. ŞFR. 76/48, 7 Mayıs 1333 (7 Mayıs 1917).

⁵⁰ DH.ŞFR., 76/15, 2 Mayıs 1333 (2 Mayıs 1917).

istenmişti⁵¹. Aynı tarihte Urfa'ya yazılan yazıda ise Amerikan müesseselerine karşı yapılan herhangi bir saldırının Amerika'da kamuoyunu son derece kötü etkilediği vurgulanmış, bu nedenle ABD vatandaşlarının ve onlara ait olan mülklerin her türlü saldırıdan korunmasının elzem olduğuna dikkat çekilmişti⁵². Yetkililerin bu uyarıları yeterince etkili olmamış olacak ki 21 Ekim 1918'de Urfa Mutasarrıflığından el konulmuş olan Amerikan müesseselerinin tahliyesi tekrar istenmişti⁵³.

Mütareke döneminde binaların Amerikalılara terki hususunda daha kesin emirler verilmiştir. Mesela Sivas, Diyarbakır, Van, Hüdavendigâr, Mamuratülaziz ve Halep vilayetleriyle, Urfa ve Maraş mutasarrıflıklarına çekilen bir telgrafla Amerikan müesseselerinin derhal boşaltılarak güvenliklerinin sağlanması istenmişti⁵⁴. Bu talimata Urfa Mutasarrıflığına verilen cevapta; Urfa'da yetimlere mahsus bir sanayi mektebinin bulunduğu vaktiyle asi Ermenilerin sığınağı olan bu binanın önemli bir kısmının tahrip olduğu ve eşyasının yağmalanmış olduğu bilgisi verilmişti⁵⁵.

Savaşın bitimiyle birlikte Yakınoğu Yardım Komitesi bünyesindeki Amerikalı misyonerler Adana, Antep, Ankara Bursa, Kayseri, İstanbul Derince, Diyarbakır, İzmit, Harput, Konya, Malatya, Maraş, Mardin, Merzifon, Samsun, Sivas, İzmir, Tarsus, Trabzon ve Urfa'da yardım üniteleri ile çok geniş bir alanda hizmet vermeye başlamıştı⁵⁶. Osmanlı hükümeti bu dönemde de misyonerlere propaganda imkânı verecek olayların yaşanmaması gayret sarf etmekteydi. Ancak misyonerlerin istedikleri her yere gidip gelmelerine bir takım önceden planlanmış olayları engel olabilecek durumda değildi. Savaş sonrasında misyonerlerin ulaştığı bölgelerde bir kısım Ermeni ve Süryani çocukları bilinçli olarak, yalın ayak ve çıplak oldukları halde onları karşılamaya götürülüyorlardı. Misyonerle de bu gibi olayları biraz da abartarak Amerika'da önde gelen gazete ve dergilerde yayınlıyorlardı. Hükümet imkânları son derece kısıtlı olduğu için bu gibi durumlara bir daha meydan verilmemesi konusunda mülki amirleri uyarmaktan öteye bir şey yapamıyordu⁵⁷.

A-ARŞİV KAYNAKLARI*

1-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

2-AMERICAN BOARD ARŞİVİ (ABCFM)

3-ARAŞTIRMA İNCELEME ESERLER, MAKALELER, SÜRELİ YAYINLAR

BARTON, James Levi, *Story Of Near East Relief (1915–1930) An Interpretation*, The Macmillan Company, New York 1930.

⁵¹ DH. ŞFR, 92/156, 1 Teşrin-i Evvel 1334 (1 Ekim 1918).

⁵² DH. ŞFR, 92/154, 1 Teşrin-i Evvel 1334 (1 Ekim 1918); DH.EUM.5Şb. 75/2, 17 Teşrin-i Evvel 1334 (17 Ekim 1918).

⁵³ DH. ŞFR.93/32, 21 Teşrin-i Evvel 1334 (21 Ekim 1918).

⁵⁴ BOA, DH-ŞFR, 93/32, 29.M.1337 (4 Kasım 1918); DH.EUM.5Şb, 75/4, 4 Teşrin-i Sani 1334 (4 Kasım 1918).

⁵⁵ DH.ŞFR., 599/71, 22 Kanun-ı Evvel 1334 (22 Aralık 1918).

⁵⁶ J. L. Barton, *Story Of Near East Relief (1915–1930) An Interpretation*, The Macmillan Company, New York 1930, s. 141.

⁵⁷ DH. ŞFR, 99/85, 5 Mayıs 1335 (5 Mayıs 1919)

* Arşiv belgelerinin numaraları metin içerisindeki dipnotlarda gösterilmiştir.

DELGADILLO C. E., *Facing The New Turkey: Turco American Treaty of Lausanne 1900-1927*, Master Thesis, California State University, 2002.

DANIEL, Robert L., *American Philanthropy in The Near East 1820–1960*, Ohio University Press, Washington D. C. 1970.

Düstur, 5, İkinci Tertib, s. 48–49.

GENCER, Fatih, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, Alternatif Düşünce Yayınları, İstanbul 2006.

GENCER, Fatih, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 46, 2009, s.250-264.

GRABILL, Joseph L., “Missionary Influence On American Relations With The Near East, 1914–1923”, *The Muslim World*, Vol. LVIII, No: I, January 1968, pp.141-154.

KIESER, H. L., *Iskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839–1938*, Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

KURAN, Ercüment, *Türk Çağdaşlaşması*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

ÖĞÜN, Tuncay, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayât-ı Şarkiye Mültecileri (1915–1923)*, Babil Yayınları, Ankara 2004.

ÖZDEMİR, Hikmet – ÇİÇEK, Kemal – TURAN, Ömer – ÇALIK, Ramazan–HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeniler Sürgün ve Göç*, TTK Yayınları, Ankara 2005.

ÖZŞAVLI, Halil, *Urfa Ermeni Olayları (1880-1920)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2011.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998

OSMANLI DEVLETİ'NDE YAYINLANAN İLK KADIN MİZAH DERGİSİ: *LEYLÂK* THE FIRST WOMEN HUMOR MAGAZINE IN THE OTTOMAN GOVERNMENT: *LEYLÂK*

Yrd. Doç. Dr. Ebru DAVULCU

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi-eakbaba@erciyes.edu.tr

Özet

Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe gazetenin yayınlanmasından 38 yıl sonra 1869'da, ilk kadın eki *Terakki-i Muhadderat*, *Terakki* gazetesinin ilavesi olarak yayın hayatına başlar. Ardından da Tanzimat Dönemi'nde *Mürebbi-i Muhadderat*, *Âyine*, *Âile*, *İnsaniyet*, *Hanımlar*, *Şükûfezar*, *Parça Boğçası*, *Mürüvvet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Hanımlara Mahsus Malumat*, *Âlem-i Nisvan* ve II. Meşrutiyet döneminde *Demet*, *Kadın Dergisi*, *Kadınlar Dünyası*, *Mehasin*, *Malumat*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlık* adlı gazete ve dergiler kadınların hizmetine sunulur. Bu gazetelerin ana işlevi, kadının eğitimidir. Bu bakımdan gazete ve dergilerde eğitim, aile, iş, evlilik konuları işlenmiştir.

Leylâk dergisi, 1330 (1914) yılında kadınları eğlendirmek ve tabii olarak eğitmek için yayın hayatına başlayan ilk kadın mizah dergisidir. Erkek gazeteciler tarafından çıkarılan *Leylâk*, Osmanlı Devleti'nde ilk kadın karikatürist Fatma Zehra'nın karikatürüne de ev sahipliği yapar. İçeriği ile ilgili ise, ilk sayısında edebî bir niteliğe sahip olduğunu ve özellikle kadınları güldürmeyi amaç edindiğini duyurur. Bununla birlikte, hasis, tamahkâr insanı; batılılaşmanın etkisi ile geleneksel yaşam biçimine aykırı bir biçimde modanın esiri olan, aile ilişkilerini ters yüz eden, erkeğin otoritesini yıkan ve onunla alay eden kadını eleştiren karikatürleri ile de eleştirel bir misyonu yüklenmiştir.

Niteliksel tarihî bir araştırma olan bu çalışmada, *Leylâk* dergisi anlatılmıştır. Çalışmanın amacı, kadınlar için yayınlanan bu mizah gazetesini tanıtmaktır. Ayrıca kadını güldürmeyi amaç edinen bu gazetede erkeklerin ve tek kadın karikatürist Fatma Zehra'nın karikatür ve yazılarını, gülmenin sosyolojik boyutu açısından değerlendirmeye tabi tutmaktır. Çalışmada öncelikle *Leylâk* dergisi tanıtılmıştır. Daha sonra ise, dergide yayınlanan yazı ve karikatürler konularına uygun olarak, başlık kullanılmadan, alt alta tasnif edilerek incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda dergide yayınlanan karikatürlerde kadının özellikle moda tutkusu sebebiyle eleştirildiği görülmüştür. Erkek ise, kadın karşısında otoritesini yetirmekle ve kadının esiri olmakla hievedilir. İmzasız yayınlanan –Sadece bir yazıda M. Raif imzası görülür– yazıların da daha çok toplumsal eleştiri içeren yazı ve masallara; kadınları eğlendirmek için şakalara, bilmecelelere ayrıldığı görülür.

Yalnızca üç sayı yayınlanan derginin sayılarına, Hakkı Tarık Us koleksiyonundan ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, Kadın Dergileri, *Leylâk* Dergisi

Abstract

In 1869, 38 years after the publication of the first Turkish newspaper in the Ottoman Empire, the first women addendum, *TerakkiMuhadderat*, started being published as an addendum to the *Terakki* Newspaper. Then, in the Tanzimat period, with the names of *Mürebbi-iMuhadderat*, *Âyine*, *Âile*, *İnsaniyet*, *Hanımlar*, *Şükûfezar*, *ParçaBoğçası*, *Mürüvvet*, *HanımlaraMahsusGazete*, *HanımlaraMahsusMalumat*, *Âlem-iNisvan* and in the II Meşrutiyet

period, *Demet*, *Kadın Dergisi*, *KadınlarDünyası*, *Mehasin*, *Malumat*, *HanımlarÂlemi*, *Kadınlık* newspapers and magazines are offered to women. The main function of these newspapers is to educate women. In this respect, newspapers and magazines covered the subjects of education, family, work, marriage.

Leylâk magazine is the first female comic magazine that started publishing life in 1330 (1914) to entertain and nurture women. Launched by male journalists, *Leylâk* is also the host of the first female cartoonist FatmaZehra's caricatures in the Ottoman State. As far as content is concerned, it announces in the first issue that, it has a literary character and aims especially to make women laugh. However, it has also undertaken a critical mission with its caricatures as criticizing the greed, and curmudgeon person; the women who are the prisoner of fashion with the influence of westernization and contrary to the traditional way of life, who reverses family relations, who destroys men's authority and makes fun of them.

In this work, which is a qualitative historical research, *Leylâk* magazine is explicated. The aim of the work is to introduce this humor journal, published for women. Additionally, in terms of sociological dimensions of laughing, it is to evaluate the caricatures and the articles of men and FatmaZehra, who is the only woman caricaturist in this journal, which aims to make women laugh. Firstly *Leylâk* magazine was introduced in the study. Later on, the texts and cartoons published in the magazine were analyzed in accordance with their topics, without using a title, by sub-classification.

As a result of the examination, it was seen in the cartoons published in the magazine that women was criticized especially because of fashion passion. Men, on the other hand, is criticized for losing his authority over women and being a prisoner of women. In its articles that are published in an unsigned form -only in one article the M. Raif signature is seen-it is seen that the writings are mostly separated to the articles and stories including social criticism: to the jokes and riddles to entertain women.

Issues of the magazine that has only been published three times, has been reached from the Hakkı Tarık Us collection.

Keywords: Humor, Woman Magazines, *Leylâk* Magazine

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kadınlar için ilk kez 1869'da *Terakki* gazetesinin eki *Terakki-i Muhadderat* yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra da Tanzimat döneminde *Mürebbi-i Muhadderat*, *Âyine*, *Âile*, *İnsaniyet*, *Hanımlar*, *Şükûfezar*, *Parça Boğçası*, *Mürüvvet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Hanımlara Mahsus Malumat*, *Âlem-i Nisvan* ve II. Meşrutiyet döneminde *Demet*, *Kadın Dergisi*, *Kadınlar Dünyası*, *Mehasin*, *Malumat*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlık* adlı gazete ve dergiler eğitim, aile, iş ve evlilik konuları başta olmak üzere kadınları eğitmek için yayınlanmışlardır.

15 Mayıs 1330 (1914) tarihinde ise kadınlar için basın hayatında bir ilk yaşanır. *Leylâk* dergisi çıkarılmaya başlanır. *Leylâk*, ilk kadın mizah dergisidir. Erkekler tarafından yayınlanmaya başlanan derginin hedef kitlesi, daha çok kadınlardır. Derginin ilk sayısında yapılan açıklamada, kadınları eğlendirmenin, güldürmenin amaç edinildiği açıklanmıştır. Bununla beraber, yayınlanan kimi teşekkür, bilmece ve diğer yazılarda erkeklere de hitap edilmiştir. Bu bakımdan erkeklerin de derginin okuyucusu olarak gözetildiği ifade edilebilir.

Leylâk dergisi, 3 sayı yayınlanmıştır. Bu kısacık yayın hayatında, okuyucusunu eğlendirmek için yayınladığı yazı ve karikatürde, bireysel ve daha geniş anlamda toplumsal eleştiri de yaparak mizahî işlevini yerine getirmiştir. Yazılarda hasis, tamahkâr, geleneksel değerlerden uzaklaşmış insan; karikatürlerde, özellikle modanın esiri olan, aile ilişkilerini ters yüz eden, erkeğin otoritesini yıkan ve onunla alay eden kadın hicvedilmiştir.

Dönemin yozlaşmış ilişkilerini gözler önüne sermesi bakımından önemli olan derginin diğer bir önemli özelliği ise, Osmanlı Devleti'nin ilk kadın karikatüristi Fatma Zehra'ya ev sahipliği yapmasıdır. Dergide, Fatma Zehra'nın modayı eleştiren bir karikatürü vardır.

Leylâk dergisi hakkında daha önce bilimsel bir araştırma yapılmamıştır. Niteliksel, tarihî bir araştırma olan bu çalışmada, dergi tanıtılacak ve içeriğindeki yazı ve karikatürler incelenecektir. Daha sonra elde edilen veriler, konularına göre tasnif edilerek aktarılacak, değerlendirilecektir.

Derginin sayılarına, Hakkı Tarık Us koleksiyonundan ulaşılmıştır.

1.Leylâk Dergisi Hakkında Genel Bilgiler

Leylâk dergisi, 15 Mayıs 1330¹tarihinde yayınlanmaya başlamış ve 3. sayısı,12 Haziran 1330'da çıkarıldıktan sonra kapanmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürü A. Cevad, sermuharriri Küçük Hanım'dır. İstanbul'da Zarâfet Matbaasında basılan derginin idarehanesi, Babıali civarında Ebusuud caddesinde 59 numaradır. Derginin tevziat yeri, Babıali caddesinde İttihad-ı Ticaret kitaphanesidir.On beş günde bir yayınlanan edebî bir mizah dergisi şeklinde tanımlanan *Leylâk*'ın ücreti, 20 paradır. Abonelik bedelleri ise; senelik 20 kuruş, altı aylık 11 kuruştur.

Leylâk, kadınlar için erkekler tarafından yayınlanmış bir mizah dergisidir. Dergide yayınlanan yazılar incelendiğinde sadece birinde imza olduğu görülür. “Kamburun Kurnazlığı” adlı bu yazıdaki imza, M. Raif'e aittir. Dergideki karikatürlerin çizerleri ise Cevad Nuri², Fatma Zehra³ ve müstear adıyla Küçük Hanım'dır. Kimi karikatürler de imzasız yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki ilk kadın karikatürist Fatma Zehra'nın karikatürlerine ev sahipliği yapması sebebiyle *Leylâk* dergisi ayrıca önem taşımaktadır.

Biçimsel bir değerlendirmesi yapılacak olursa; dergi 8 sayfa halinde ve siyah beyaz yayınlanmıştır. Dili Osmanlı Türkçesi'dir. İlk sayfada serlevha ve tam boy bir karikatür bulunmaktadır. Serlevhada derginin adının yanı sıra; tarih ve sayı, sahiplik, abonelik, nüsha fiyatı, idarehane adresi bilgileri ve derginin niteliğine dair, “Şimdilik on beş günde bir neşrolunur edebî mizah gazetesi” ibaresi yer alır. Ayrıca “Leylâk” adı üzerinde ortada, penceresi önündeki leylak çiçekleri ile ilgilenen modern bir kadın resmedilmiştir. 3. sayı ile birlikte de dağıtım adresi serlevhaya eklenmiştir.

¹ Dergide geçtiği şekli ile tarih kullanılmıştır.

² Cevat Nuri'nin yaşam hikâyesi bilinmemektedir. Karikatürleri, *Gıdık, Cadaloz, Falaka, Baba Himmet, Karikatür* dergilerinde yayınlanmıştır. Genellikle karmaşık İstanbul karikatürleri resmetmektedir (Çeviker, 1988: 122).

³ Fatma Zehra'nın yaşam hikâyesi bilinmemektedir. İlk ve son kez bir karikatürü ile *Leylâk*'da yer almıştır (Çeviker, 1988: 123).

Resim 1: *Leylak*'ın serlevhası

Derginin 2-6. sayfaları hikâye, masal vb. eğlence içerikli yazılara ayrılmış, 7. sayfasında da bilmeceler, itizmalar, teşekkürler, müsabaka ilânları, reklâmlar yayınlanmıştır. Son sayfada ise, tam boy bir karikatür ile matbaa ve mesul müdür bilgileri bulunmaktadır. Yalnızca 2. sayının son sayfasında ortada bilmece kupon numarası verilmiştir (*Leylak*, 29 Mayıs 1330: 16).

Dergide, 3 adet reklâm bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1. sayıdaki Zarafet matbaasına ait reklâmdır (*Leylak*, 15 Mayıs 1330: 7). İkincisi 3. sayıdaki *Nevsâl-i Millî Ansiklopedisi*, üçüncüsü yine aynı sayıdaki *Hayat-ı Nisvanın Serair-i İnkişafı* adlı kitaba ait reklâmlardır (*Leylak*, 12 Haziran 1330: 23).

Derginin çıkış amacına ilişkin ise, ilk sayıda bilgi verilmiştir. 2. sayfada yer alan “Maksad ve Meslek” başlıklı yazıda, Paul de Kock’un insanı ağlatmanın güldürmekten daha kolay olduğu; marifetin kalemi, insanı güldürebilecek surette kullanmakla ilişkilendirilebileceğine ilişkin sözü kullanılmış; sonra da derginin ikinci şıkkı kendisine meslek kabul ettiği ve okuyuculara her hafta hoş kokulu, zarif bir demet leylâk takdim edeceği açıklanmıştır. *Leylak* dergisinin tabiatın kendisine bahşettiği niteliklerden daha üstün özelliklere sahip olduğunun bildirildiği yazıda, hoş kokusunun yayında dergide her hafta en güçlü mizah yazarlarınca ressamlarca toplumun güldürücü yanlarının okuyuculara aktarılacağı dile getirilmiştir. *Leylak*’ın okuyucuların değerbilirliğinden emin olduğunun açıklandığı yazıda, son olarak kadınlardan ve de erkeklerden rağbet; Allah’tan da başarı dilenmiştir (*Leylak*, 15 Mayıs 1330: 2).

Bu yazı *Leylak* dergisinin hedef kitlesinin, kadınlar kadar erkekler de olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte derginin aynı sayısında -1. sayı- yer alan başka bir yazıda yalnızca hanımefendilere seslenilmiş ve derginin ana amacının kadınları eğlendirmek olduğu ifade edilmiştir. “Leylak”ın hanımefendilere mühim hizmeti” başlıklı bu yazıda, o güne dek hanımların gençleşmek için Avrupa’nın bir takım hazır pudraları, düzgünleri, kremleri vb. ye rağbet ettikleri; fakat neticede yumuşak ciltlerinin bozulduğu, saçlarının döküldüğü, gençleşmeden ihtiyarlaştıkları belirtilmiştir. Sonra da *Leylak* ile buna çare bulunduğu, çarenin de bu malzemeleri kullanmayarak, iki lakırdı olduğu açıklanmıştır. Söylenen yapırsa 60-70 yaşındaki kadının 20-30 yaşında gibi görüneceği kaydedilmiştir. Buna erkeklerin gıpta etmesi gerektiği de eklenmiştir (*Leylak*, 15 Mayıs 1330: 6).

Dergide yayınlanan bilmecelerin kazananlarının açıklandığı yazılar incelenirse de *Leylak*’a kadınlar kadar erkeklerin de ilgi gösterdiği anlaşılacaktır. 1. sayıdaki bilmecenin cevabını

bilerek kazananların birincisi ve üçüncüsü (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 15); 2. sayıdaki bilmecenin kazananlarından birincisi ve ikincisi erkektir (*Leylâk*, 12 Haziran 1330: 23). *Leylâk* da erkeklerin gösterdiği bu ilgiye kayıtsız kalmamış, bilmecelerin kazananları için vereceği ödüllere tuvalet takımı, birer şişe lavanta, şemsiye vb. yanında erkeklerin de kullanabileceği baston, yazı takımı vb. eklemiştir. Ayrıca derginin ikinci sayısında, dergiye karşı buyurdıkları nezaket nedeniyle hem kadınlara hem de erkeklere teşekkür edilmiştir (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 15).

Şimdilik 15 günde bir, daha sonra mükemmel bir şekilde haftada bir yayınlanacağını duyuran *Leylâk* dergisi (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 7), yalnızca 3 sayı yayınlanmıştır. Yapılan incelemede, kapatılma nedenine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

2. *Leylâk* Dergisinde Yayınlanan Yazılarda İçerik

Leylâk dergisi incelendiğinde, ilk sayıdaki “Tramvay idaresi kazayı men’ ediyor” hariç, yayınlanan diğer tüm yazıların okuyucuyu eğlendirmek için hazırlanmış hikâye, masal ve şaka içerikli yazılar olduğu görülür.

“Tramvay idaresi kazayı men’ ediyor” başlıklı yazıda, tramvayların elektriklendiğinden ve artık süratine, intizamına diyecek olmadığından bahsedilmiş, ardından her ay 20-30 kişinin tramvay kazalarına kurban gitmesi gibi ufak bir hata (!) olduğu belirtilerek, bu hatanın önlenmesi için tedbir alınmak istendiğinden ve tramvay idaresinin aldığı önlemlerden bahsedilmiştir (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 5). Diğer yazıların başlıkları ise, “Pûse-Aman Gıdıklanıyorum”, “Turan Masalları-Lapışka”, “Kamburun kurnazlığı”, “Tamahkârlığın Neticesi”dir. Bir de her sayıda “Cicili Şakalar” köşesi bulunmaktadır.

“Pûse-Aman!...Gıdıklanıyorum”da genç bir kadınla evlenmek sevdası nedeniyle geleneksel değerlerinden uzaklaşan Ubeyde Efendi’nin düştüğü komik hal anlatılır. Ubeyde Efendi servetten itibara birçok şeye maliktir. Eksikliğini hissettiği tek şey ise, genç ve güzel bir eştir; ancak genç bir eşin kendisinin yaşlılığından ve beyazlaşmış sakallarından hoşlanmayacağına dair korkuyu da içinde duymaktadır. Hikâyede Ubeyde Efendi genç bir eşe kavuşur; fakat korktuğu da başına gelir. Genç kadın Ubeyde Efendi’yi sakallarından gıdıklanma bahanesi ile yanına yanaştırmaz. Hikâyenin sonunda çareyi bir berbere gidip sakallarını kestirmekte bulan Ubeyde Efendi’yi genç kadın bu sefer de dadısının muşmula suratına benzetir (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 2-4).

Derginin 2. sayısında yer alan “Turan Masalları-Lapışka” adlı diğer bir yazıda, nenesi tarafından büyütülen Turgut’un yaşını aldığını ve artık nenesine kendisinin bakması gerektiğini düşünerek çalışmak için yollara düşmesi anlatılır. Turgut yolda Turan yurdunun zenginlerinden dünya güzelinin babası ile karşılaşır. Bu adam çok hasistir. Kızını karşılığında vermesi bahanesiyle gençleri kendisi için çokça çalıştırmakta; ancak bıktırıp kaçırmaktadır. Masalda Turgut’u da kendi işinde çalıştırmak için kandırmak isteyen adamı Turgut’un nasıl alt ettiği ve dünya güzelini aldığı komik bir dille anlatılır (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 10-14).

Derginin 3. sayısındaki “Tamahkârlığın Neticesi” başlıklı hikâyede ise, hükümdarın nükte yapmayı gayet seven ve bir o kadar da tamahkâr olan bir nediminin başına gelenler anlatılmıştır. Hükümdar nüktedan nediminden kendisi gibi nükteli birini bulmasını istemiş, tebdil-i kıyafet yollara düşen nüktedan nedim bir köyde, misafir olduğu evin sahibinin kendisi gibi olduğunu görünce, ona gerçek kimliğini anlatmış ve hükümdarın emrini anlatmıştır. Payitahta dönerken de ev sahibine hükümdarca ne verilirse taksim etmesini söylemiştir. Hükümdarın huzuruna çıkan ev sahibi önce latifeli birkaç söz ettikten sonra kendisine ne talep ettiği sorulmuş; o da sopa istediğini ifade etmiştir. kendisi 500 sopa yiyince de geriye kalan

500 sopanın Nedim'in hakkı olduğunu söylemiş; Nedim de tamahkârlığının cezasını böylece çekmiştir (Leylâk, 12 Haziran 1330: 19-21).

Bu üç yazıda okuyucular eğlendirilmiştir. Bununla birlikte insanın ya da daha geniş kapsamda toplumun aksayan yanlarına da işaret edilmiştir. İlk yazıda geleneksel değerlerden uzaklaşan, ikinci yazıda hasis, bencil, üçüncü yazıda ise tamahkâr insanlar hicvedilmiş ve komik duruma düşürülmüştür.

Dergide sadece güldürmek ve eğlendirmek amacıyla hazırlanmış yazılar da mevcuttur. Derginin tek imzalı yazısı olan “Kamburun Kurnazlığı” buna örnektir. M. Raif imzalı hikâye niteliğindeki bu yazıda, kurnazlığı ile çalıştığı evin beyinin oğluna ünlü dünya güzelini nasıl aldığı anlatılan bir kamburun hikâyesi yayınlanmıştır (Leylâk, 12 Haziran 1330: 18-19).

Dergide iki adet muhavere de mevcuttur. Bu muhaverelerden ilki uşak ile efendisi ve sonra da uşak ile bir arkadaşı arasında geçer. Bu muhavere, efendisine parasının yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz veren bir uşağın, arkadaşı ile yaptığı aşağıdaki konuşmayı içerir (Leylâk, 12 Haziran 1330: 22):

- Merhaba Hasan Bey. Nasıl rahatsın ya. İyi bir yere düşmüşün galiba.
- Yok düşmedim ayaktayım.
- Yani derim ki beyin zenginmiş.
- Çok zengin ama senin nene lazım. Zenginin parası zügürdün çenesini yorar.
- Allah versin canım bana ne... Bir sigara yapsana
- Eyvallah...
- Bu kadar parayı bankaya verse.
- Ya...Neden onları kazandırısın evde saklıyor
- Ne canım bir kazaya uğramaz mı
- Neden kazaya uğrayacak paranın yerini o bir ben bir de Allah biliyor.
- Bana emniyetin var. Bilirsin ki ben doğru adamım. Nerde saklı?
- Doğruluğuna diyecek yok. Mum gibisin. Sıcağı görünce erirsin. Hiç canım nafile söylemem. budala mıyım ben.
- Neme lazım onun parası ona... Mesela üstünde mi taşıyor yoksa kasada mı
- Ulan ne kurnazsın... Şöyle böyle beni aldatacaksın da ben de aptal gibi erik ağacının altına gömülüdiyeceğim değil mi? Nah sana!

Yayınlanan diğer muhavere, anne ve çocuk arasında geçmiştir. Muhaverede çocuk annesine yanlışlıkla dadısı ve babası arasındaki uygunsuz ilişkiden bahsetmiştir (Leylâk, 12 Haziran 1330: 22).

Derginin 1. ve 2. sayısında yayınlanan “Cicili Şakalar” köşesi de eğlence içeriklidir. Bu köşede, kadın ve aile ile ilgili yapılan iğneleyici şakalar yayınlanmaktadır. 1. sayıdaki “Cicili Şakalar” köşesi aşağıdaki gibidir (Leylâk, 15 Mayıs 1330: 7):

- Kadın neye benzer biliyor musunuz yeni açılmış bir güle... Ömrü de gülün ömrüne müsavidir.

Yüzü güzel huyu çirkin bir kadın biliyor musunuz neye benzer? Altından mamul zarif bir bardağa, fakat sakın zahiri güzelliğine aldanıp içmeye kalkışmayınız içerisi keskin sirke doludur.

Teehhül (evlenme) vakti ne zamandır. Bence her zaman; çünkü insan mutlak bir zevceye muhtaçtır. Gençliğinde maşukası, kemâlinde hâlâdaşı, ihtiyarlığında dadısı olur.

Evli bir arkadaşına ahvalini sordum. Dedi ki birinci senesi can cana!. ikinci sene yan yana, üçüncü sen sirt sırta, dördüncü sene git öte

Demek evlendiniz de çocuk çocuk sahibi bile oldunuz, maşallah... Allah bağışlasın fakat bekârlığımızda nasıldınız şimdi nasıl? Bekârlığımda sultan idim şimdi de köle.

Hanım-Evlendiğimiz zaman kaç yaşında idiniz?

Bey- Vallahi .. hatırlamıyorum!

Hanım- Nasıl olur o vakit aklınız başınızda değil miydi?

-Değilmiş zahir... Aklım başımda olsaydı herhalde sizinle evlenmezdim.

2. sayıdaki “Cicili Şakalar” köşesinde ise, 13-14 yaşına geldiği halde bir talibi olmadığını söyleyen genç kıza, “Anasına bak kızını al.” sözünden hareketle annesinin gazetesine kendi fotoğrafını vermeyi düşündüğünü söylemesi konu edilmiştir. Diğer şakada da validesine kendisinin evleneceği kızın tango olması gerektiğini söyleyen bir gencin, validesinin bulunduğu kızla evlendikten sonra zevcesinin fazla açık giyinmesinden duyduğu rahatsızlığı anlatması konu edilmiştir (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 14).

3. *Leylâk* Dergisinde Yayınlanan Karikatürlerde İçerik

Leylâk dergisinin her sayısında 4 karikatür –toplamda 12 karikatür– yayınlanmıştır. Bu karikatürlerde kadın, kadın-erkek ilişkilerindeki yozlaşma, moda eleştirileri yapılmıştır.

Derginin ilk sayısında kapakta yayınlanan aşağıdaki karikatür müstear adı ile Küçük Hanım tarafından çizilmiştir (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 1).

Resim 2: -Efendim! Her gün sokak! Her gün sokak! olur mu Hiç olmazsa bir de evde otur da görücüye olsun görün.

-Anneciğim pek güzel söylüyorsunuz ama! Evde kalsam bir kişi görür halbuki sokakta?...

Karikatürde modern kıyafetleri ile –Özellikle genç kızın yırtmaçlı, bacağına açıkta bırakan eteği dikkat çekmektedir.– iki kadın görülmektedir. Aralarında geçen konuşmadan anne-kız oldukları anlaşılan bu iki kadından anne kızına sürekli sokaklarda dolaşması nedeniyle sitem etmektedir. Anne kızının evde kalmasını ve geleneksel değerlere uygun olarak görücüye çıkmasını istemektedir. Kız ise, görücü sistemi ile evliliği düşünmemekte ve kendisine eş bulmak için daha çok erkeğe rastlayacağı sokaklara çıkmayı tercih etmektedir.

Geleneksel Osmanlı sisteminde kadın ve erkeğe farklı dünyalar sunulmuştur: Erkeğin dünyası kamusal, kadınınki özeldir. Gereksel dinsel, gerekse toplumsal kurallar tarafından belirlenen bu sistemde kadın ve erkeğin rolleri birbirinden ayrılmış; dışarıya ait roller erkeğe, eve ait roller kadına verilmiştir (Çakır, 1994: 158).

Kadının II. Meşrutiyet döneminde kamusal alanda varlık göstermesi tartışmalıdır. Kadın bu konuda hem teşvik edilmiş hem de denetimden çıkabileceği nedeni ile duyulan toplumsal kaygı sebebiyle engellenmeye çalışılmıştır (Berktaş, 2002: 355). II. Meşrutiyet dönemi mizahçılarına, karikatüristlerine göre ise, sokaklar kadınlar için tehlikelidir. Bu dönemde yayınlanan mizah dergilerinde sokaklar kadınlara erkeklerce sarkıntılık yapılan yerler olarak tasvir edilmektedir. *Leylâk* dergisinin kısacık yayın hayatında bu konuya ayrılmış karikatürler mevcuttur.

Resim 3:A! (...)i evde bağlı bıraktım zannediyordum meğerse arkamdan geliyormuş!...

Cevad Nuri imzalı yukarıdaki karikatürde, sokakta görmeye alışkın olmadığı kadını fark eden erkeğin takibi; buna karşılık kadının bu peşinden gelen bu erkeği köpeğe benzeterek, yapılan sarkıntılıktan duyduğu rahatsızlığı anlatmıştır (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 8).

Derginin 3. sayısında yayınlanan Cevad Nuri imzalı bir başka karikatürde ise, kadın peşinden gelen erkeğe hoş bir nazar atarak karşılık vermektedir. Karikatür metninde “Biri gider biri bakar kabahat kimden kopar” yazılıdır (*Leylâk*, 12 Haziran 1330: 17). Yine Cevad Nuri imzalı, sıralı iki karikatürde yolda çevirdiği bir kadına ayın on dördü gibi olan yüzünü beş dakika görmek için hayatının yüz senesini feda edeceğini söyleyen bir erkeğin kadının peçesini açmasıyla korkması ve kadının o kadar korkacak ne olduğunu sorması resmedilmiştir (*Leylâk*, 12 Haziran 1330: 20-21). Bu bakımdan *Leylâk*’ın hem kadını hem de erkeği eleştiren bir tutum sergilediği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde aydınlar ideal Osmanlı kadını için üç ilke benimsemişlerdir: İyi ana, iyi eş, iyi Müslüman olmak (Güzel, 1985: 859). Kadının bu ilkelerden uzaklaşması eleştirisi

almasına sebep olmaktadır. *Leylâk* dergisinde kadının iyi bir eş olmaktan uzaklaştığını, erkeği aşağılarken gösteren karikatürler vardır.

Cevad Nuri tarafından çizilen karikatürlerden birinde, hiçbir kusurunun olmamasına rağmen izdivaç teklifini kabul etmeyen kadına bunun sebebini soran bir erkek resmedilmiştir. Kadın cevaben erkeğin biraz hım hım konuştuğunu söyleyince, erkek kusurunun yalnızca burnunda olduğunu açıklar (*Leylâk*, 12 Haziran 1330: 24).

Yine Cevad Nuri imzalı bir başka karikatürde, havalar sıcak olmasına rağmen kürk giymiş bir kadın resmedilmiştir. Kadın erkeğin sıcak havada nasıl kürk giydiğine dair şaşkınca ifadesi karşısında, erkeğin soğukluktan korunmak istediğini söyleyerek karşılık vermiştir (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 16).

Resim 4: Bey – Bu sıcakta kürkle yeldirmeyi nasıl giyiyorsunuz (!) Bahusus ortalıkta hiç soğuk yok.
Hanım – Ya!...Sizin soğukluğunuz.

İmzasız yayınlanan bir karikatürde de kadın bir beyi olsa, ayakkabılarını bağlamak için kullanacağını söyleyerek erkeklerin görevlerini neye indirgediğine işaret etmektedir (*Leylâk*, 29 Mayıs 1330: 9).

Resim 5: - Ah bir beyim olsaydı hiç şüphesiz şimdi şu potinlerimi bağlamak zahmetine girmezdim.

Erkeğin geleneksel değerinden uzaklaştığını gösteren imzasız bir karikatür de oldukça ilgi çekicidir. Karikatürde iki erkek konuşmaktadır. Erkeklerden biri diğerine neden böyle şen olduğunu sorunca diğeri karısının etrafında dolaşan ateşli kişiler nedeniyle karısını harik sigortasına kayıt ettirmesini gösterir (*Leylak*, 29 Mayıs 1330: 13).

Dergide Osmanlı Devleti'nin ilk kadın karikatüristi Fatma Zehra'nın da bir karikatürü bulunur. Bu karikatür “moda” konuludur. Moda, değişiklik ihtiyacı ya da süslenmek özentisi ile toplum yaşamına giren geçici yenilik, belirli bir süre bir şeye gösterilen aşırı düşkünlüktür (www.tdksozluk.com). II. Meşrutiyet döneminde mizah basınında, moda ile ilgili çok fazla hiciv yapılır. Bunun sebebi genellikle, güzelin tanımlanmasındaki ahlakî boyutun dışlanmasıdır. Güzel artık, modaya uygun olandır. Dolayısıyla Batıdan kaynağını alması sebebiyle güzel, Batıya uygun olandır (Barbarosoğlu, 1995: 124).

— اهو! چوله قان تر ایچنده قوشه قوشه زومبه کیدورسک؟
— طولانی سوورسک لاقوردی به طوتوبده بی بولدن آلاقویه بزمنکبه بر استقاریباله بر چارشافاق آدم
موداسی کیمه دن یشتدیروم .

Resim 6: -Yahu! böyle kan ter içinde koşa koşa nereye gidiyorsun?

-Dur Allahını seversen lakırdıya tutup da beni yolumdan alıkoyma. Bizimkine bir iskarpinle bir çarşaflık aldım. Modası geçmeden yetiştireyim.

Modanın hicvedildiği bu karikatürde; hızla geçmesi nedeniyle moda, modaya esir olunması sebebiyle de toplumsal bir eleştiri yapılmıştır (*Leylâk*, 15 Mayıs 1330: 4).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde 15 Mayıs 1330'da, erkekler tarafından yayınlanan ilk kadın mizah dergisi *Leylâk*, insanı ağlatmanın güldürmekten daha kolay olduğu sözünü kendisine şiar edinmiş ve güldürmeyi kendisine meslek olarak seçmiştir. Kadınların yanı sıra erkek okuyucuları da kendisine kitle olarak belirleyen dergide yayınlanan yazı ve karikatürler, mizah içeriklidir.

Yapılan incelemede dergide yayınlanan yazıların, güldürmek amacının yanı sıra içeriğinde toplumsal eleştiri barındırdığı da görülür. "Pûse-Aman Gıdıklanıyorum", "Turan Masalları-Lapışka", "Tamahkârlığın Neticesi" adlı yazılarda; geleneksel değerlerden uzaklaşan, hasis, bencil, tamahkâr insanların hicvedilmiş ve komik duruma düşürülmüştür.

Bununla birlikte, dergide okuyucuyu yalnızca eğlendirmek, güldürmek amacını güden yazılar da mevcuttur. "Kamburun Kurnazlığı", "Muhavere" başlığı altındaki yazılar bunlara örnektir. "Cicili Şakalar" başlıklı derginin ilk iki sayısında yayınlanan köşede ise, kadınları iğneleyici şakalar yayınlanmıştır.

Dergi karikatürce de zengindir. Her sayıda 4 adet olmak üzere toplam 12 karikatür yayınlanmıştır. Bu karikatürlerden 6'sı Cevat Nuri, 1'i Fatma Zehra, 1'i müstear adı ile Küçük Hanım imzalıdır. 4 karikatürde ise imza yoktur. Bu karikatürlerde daha çok kadınlar, kadın-erkek ilişkileri, moda konu edilmiştir. Kadınların erkekler tarafından taciz edilmeleri bakımından tehlikeli olması sebebi ile sokakta tek başlarına, çok fazla vakit geçirmeleri karikatürlerde eleştirilen konulardan biridir. Bunun yanında, geleneksel değerlerden uzaklaşarak erkeklerini aşağılayan, aile içi otoriteyi ters yüz eden kadın da eleştiri altındadır. Erkekler de karikatürlerde eleştirilmiştir. Erkeklerin eleştirilmesindeki temel sebep, kadını taciz etmeleridir.

Dergide, Osmanlı Devleti'nin ilk kadın karikatüristi Fatma Zehra'nın da bir karikatürü bulunur. İlk sayıda yayınlanan karikatürde, moda konusu ele alınmıştır. Hızla geçmesi sebebiyle moda, modaya esir olunması nedeniyle de insan ve daha genelde toplum hicvedilmiştir.

Leylâk dergisi, 3 sayı yayınlanmıştır. Bu kısa zaman diliminde, dönemin kadın başlığı çatısı altında, toplumsal problemlerine ışık tutması bakımından dergi önem taşımaktadır.

Kaynakça

Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık (1995). *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Berktaş, Fatmagül (2002). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Feminizm”. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*. Cilt I. içinde (s. 348-361). Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, Serpil (1994). *Osmanlı Kadın Hareketleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çeviker, Turgut (1988). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü/2*. İstanbul: Adam Yayınları.

Güzel, Şehmuz (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. (3, 858-874). İstanbul: İletişim Yayınları.

Türk Dil Kurumu. *Moda*. Web Sayfası:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f88036f3c8592.62983622.

Leylâk, “Bilmece”, 12 Haziran 1330, s. 23.

Leylâk, “Bilmece”, 29 Mayıs 1330, s. 15.

Leylâk, “Cicili Şakalar”, 29 Mayıs 1330, s. 14.

Leylâk, “Cicili Şakalar”, 15 Mayıs 1330, s. 7.

Leylâk, “*Hayat-ı Nisvanın Serair-i İnkışafı*”, 12 Haziran 1330, s. 23.

Leylâk, “İ’tizar”, 15 Mayıs 1330, s. 7.

Leylâk, “Kamburun Kurnazlığı”, 12 Haziran 1330, s. 18-19.

Leylâk, “*Leylâk*’ın hanımefendilere mühim hizmeti”, 15 Mayıs 1330, s. 6.

Leylâk, “Maksad ve Meslek”, 15 Mayıs 1330, s. 2.

Leylâk, “*Nevsâl-i Millî*”, 12 Haziran 1330, s. 23.

Leylâk, “Pûse-Aman!...Gıdıklanıyorum”, 15 Mayıs 1330, s. 2-4.

Leylâk, “Tamahkârlığın Neticesi”, 12 Haziran 1330, s.19-21 .

Leylâk, “Teşekkür”, 29 Mayıs 1330, s. 15.

Leylâk, “Tramvay idaresi kazayı men’ ediyor”, 15 Mayıs 1330, s. 5.

Leylâk, “Turan Masalları-Lapışka”, 29 Mayıs 1330, s. 10-14.

Leylâk, “Zarafet Matbaası”, 15 Mayıs 1330, s. 7.

Leylâk, 29 Mayıs 1330, s. 16.

Leylâk,” Muhavere”, 12 Haziran 1330, s. 22.

Karikatürler

Leylâk, 12 Haziran 1330, s. 17.

Leylâk, 12 Haziran 1330, s. 20-21.

Leylâk, 12 Haziran 1330, s. 24.

Leylâk, 15 Mayıs 1330, s. 1.

Leylâk, 15 Mayıs 1330, s. 4.

Leylâk, 15 Mayıs 1330, s. 8.

Leylâk, 29 Mayıs 1330, s. 13.

Leylâk, 29 Mayıs 1330, s. 16.

Leylâk, 29 Mayıs 1330, s. 9.

آل روهها

VLADİMİR VE GEORGİİ STENBERG FİLM AFİŞLERİNİN ESTETİK ANALİZLERİ

Rahşan Fatma AKGÜL

Yrd. Doç., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, rahsan.7@hotmail.com

Özet

1917 Bolşevik Devriminden Stalin' in başlattığı politik harekete kadar Sovyetler Birliği sadece yaşam biçimini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda devrimi birçok sanatsal keşif için fırsat olarak değerlendirmiştir. Eş zamanlı bir birliktelikte birbirlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan farklı sanatsal eğilimler, devrimle beraber kurgulanan yeni politik yapının itici gücüyle grafik tasarım gibi uygulamalı sanatlarda sosyal sorumluluk duygusunu yaratmıştır.

Bu etkileyici sorumluluk duygusu sanatçıların ve tasarımcıların yeni bir toplum oluşmasında aktif rol oynamalarını sağlamıştır. Kendilerini "sanatçı mühendisler" olarak adlandıran grubun önemli isimlerinden olan Vladimir ve Georgii Stenberg kardeşler, 1920'li ve 1930'lu yılların başında yaptıkları film afişleri ile dönemin erken Sovyet reklamcılığına yeni bir bakış açısı kazandırmışlardır. Bu yeni bakış açısı ile Stenberg Kardeşler afişin temel işlevini anladıklarını çarpıcı derece etkili yenilikler yaratarak göstermişlerdir. Sovyet grafik tasarımcıları grafik tasarım tarihine kendi jenerasyonlarının teknik açıdan en orijinal ve yenilikçi sanatçıları olarak imza atmışlardır. "Sanatçı mühendis" olarak nitelendirilen bu tasarımcı konsepti ile grafik tasarım resimsel anlatımdan, çizgisel olmayan öyküsellğe ve montaj tekniği ile tasarımsal bir birliktelik yaratmaya kaymıştır.

Komedi filmlerinden propaganda belgesellerine kadar geniş bir yelpazede afiş üreten Stenberg Kardeşlerin, tipografik çalışmalarında uyguladıkları deneysel tutumların özellikle 1960'ların fototipografik reklamlarına çıkış noktası olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte onların afişlerindeki kuramsal ve biçimsel farklılık dönemin forma yönelik olan yenilikçi tutumu ile birleşince 20. Yüzyıl reklam tasarımlarında göze çarpan yakın çekim kompozisyon anlayışının kaynağını gözlemlemek mümkündür. Temelde objektif bir sanat formunu biçimsel araç olarak kullanan ve amacı belirli bir filmi göstermek olan film afişlerine karşılık Stenberg' lerin film afişlerinde, objektif olmayan objeleri gözlemlemek olasıdır. Bu anlamda araştırma, Stenberg Kardeşlerin film afişlerinin estetiksel analizlerini yaparak, bu afişlerin yirminci yüzyıl reklam tasarımına ve tipografisine etkisini analiz etmeyi ve yorumlamayı yöntem olarak benimsemiştir. Bu yöntem doğrultusunda yapılan yorumlarda Stenberg Kardeşlerin yeni buluşlarla birleşen eklektik tasarım anlayışları üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar kaynak olarak kullanılmıştır. Stenberg Kardeşlerin 1923 ile 1933 yılları arasında ürettikleri sayısız film afişleri bugün bile radikal ve farklı bir görsel anlatım diline sahiptir. Fakat bu görsel anlatım dili kaynağını salt ilginç bir sanatsal yaratıcılıktan almaz.

Anahtar Sözcükler: Grafik Tasarım, Sovyet Film Afişleri, Stenberg Kardeşler, Fotomontaj

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda bazı ülkelerde yeni sanat akımları ve hareketleri, sinema alanında ise avangard ya da deneysel olarak adlandırılabilir çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu hareketler savaşın sonuçlarını farklı biçimlerde yaşayan Rusya, Fransa, Almanya gibi ülkelerde yaklaşık olarak eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Savaşın ardından güçlenen sosyalistler, 1917 yılındaki ayaklanma ile Çarlık rejimine son verip, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurduğunda ortaya çıkan yeni düzen beraberinde zorlu bir değişimi de getirmiştir. Ülke ekonomik ve toplumsal anlamda sıkıntı içinde bulunmanın yanı sıra dışardan ve içerden gelen zorlu saldırılarla mücadele vermek zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte gerekli olan ekonomik gelişmeyi sağlamaya çalışmanın yanı sıra komünist rejimi farklı ırk ve uluslardan oluşan Rus toplumuna kabul ettirerek bütünlük kurmaya çalışmakta karşılaşılan diğer zorluklar arasındadır. Böylelikle sosyalist rejim bu amaçları gerçekleştirebilme adına Rus sanatçılardan yardım almaya karar vermiştir. Bu karar beraberinde tiyatro, sinema ve propagandanın önemli bir dili olan grafik tasarım gibi alanlara büyük bir önem kazandırmıştır.

Devrim öncesi Rusya' da kendini gösteren ve devrim sonrasında Rus sanatçıların öncül etkisi ile varlığını devam ettiren akımlardan biri Kübo- Fütürizm' dir. En önemli temsilcisi Kaşimир Malevich olan Kübo-Fütürizm, adından da anlaşılacağı üzere Kübizm ve Fütürizm' in birlikteliği gibi ifade edilebileceği gibi, aynı zamanda Süprematizm ve Konstrüktivizm' in soyutlama anlayışına geçişte oluşturmaktadır. (Coşkun, 2017, s. 46)

Rusya' da ortaya çıkan bir diğer akım olan Konstrüktivizm' de bazı özelliklerini Malevich' in sanat anlayışından almıştır:

“... bu akımın ütopacı yanı, Malevich' in sanat anlayışının uzantısıdır. Malevich' e göre sanat, her zaman kendini doğrulayan, pratik sonuçlardan çok yüce amaçlara yönelen, ele aldığı sorunlara özgül değil genel çözümler arayan, bu yüzden de felsefe ve matematik gibi salt gerçekliği araştıran uğraşlar kadar insanlığa değerli katkıları olan bir tür etkinliktir” (Lynton, 1991, s. 121-122)

Bununla birlikte Rus Konstrüktivizminin asıl temsilcisi Vladimir Tatlin' dir. 1920'li yıllarda Tatlin, toplum yararına çalışma adına diğer sanatçılar ile, ilhamını günlük yaşantıdan ve onun sorunlarından alan bir sanat anlayışıyla, fabrikalarda yeni tasarımlar gerçekleştirebilmek için çalışmıştır. Bu yönelim beraberinde makineleşme, tasarım ve üretim gibi kavramları sanatsal kaygıların önüne taşımıştır. Böylelikle Konstrüktivist sanatçılar ve tasarımcılar çalışmalarını devrimin hizmetine sunmakla kalmamış, kişisellik ile ilişkilendirdikleri burjuvazinin hizmetinde olan akademik sanatı yeni bildirilere uyarlamaya çalışmışlardır.

Sinema bu anlamda devrimin etkili bir ifade aracı olma potansiyelini taşımasıyla, dünya sinemasını etkileyen gelişimini devrim sonrasında yaşamıştır.

1920' ler ve 1930' lar Avrupa' da da grafik tasarım için devrimci bir dönemdir. Bu dönemde sadece grafik tasarımın bilinen anlamı değişmekle kalmayıp, tasarımcının kimliği, kendilik algısı ve söylemi de etkilenmiştir. Yapımcı olarak tasarımcı kavramı ve kimliği ya da Dadaist Raoul Hausmann'ın söylemiyle “monteur” (mekanik ya da mühendislik), açıklayıcı bir yaklaşımdan doğrusal olmayan bir anlatıya evrilmeye başlamıştır. Değişimle beraber gelen bu yeni fikir, önceden var olan görüntüleri (başta fotoğraf olmak üzere) nefes aldıkları ve ait oldukları gerçeklik üzerine kurulmuş olan önceki durumlarından koparıp, yeni bir tasarımın birlikteliğinde bir araya getirme fikridir. Kolajın böylesine yorumlanmış yeni kullanımı ve yorumu grafik tasarımın giderek objektif olmasına yardımcı olmuştur. (Mount, 2001, s. 260)

“20'lerin ortasında ve 30'ların başlarında Rus avangardının afişleri, sinemanın en parlak döneminde yaratılmıştır. O dönemin sinema afişleri, propagandasını yaptıkları resimlerde kullanılan yakın çekimler, olağan olmayan ışıklandırma açısı, çarpıtılmış oranlar gibi aynı yenilikçi sinematografik teknikleri içermiştir. İnsan yüzleri, değişik renklere boyanmış; silüetler, parçalara ayrılmıştır. Bu kuşakta yalnızca bir kural var olmuştur: Birisinin hayal gücüne serbestçe oyun kazandır. Rus avangardist sinema afişleri, tüm dikkatin, filmin ana karakterine yoğunlaştığı orijinal ifadeci biçimi bizlere göstermiştir.” (Öztuna, 2008, s. 88)

Resim 1. Georgii ve Vladimir Stenberg Kardeşler.

Böylesi bir ortamda propaganda araçlarından biri olarak grafik tasarım, devrimin patlak vermesi ile büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen ve endüstrileşme sürecine diğer ülkelere oranla daha geç giren bir ülkede, kitleleri yeni toplumsal düzene adapte etmeye

çalışan film sektörünün yanında yerini almıştır. Çünkü o dönemin film afişleri, yeni komünist rejimin en önemli ajitasyon araçlarından ikisini birleştiren devrimci bir sanat biçimidir. Yeni toplumun inşasında rol almak isteyen ve kendilerini “sanatçı mühendis” olarak adlandıran grubun öncü isimlerinden olan Stenberg Kardeşler, devrimle beraber olasılıkların olağanüstü dünyasından esinlenme fırsatı bulmuş tasarımcılardır. Kardeşler bu anlamda güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar arasındaki ilişkide meydana gelen değişikliği kucaklayarak serbestçe deneyimlemişlerdir. Çünkü onlar için bu yeni toplumun başarılı olabilme şartı çağdaşları olan sanatçılar gibi, sanatın günlük yaşama entegre edilmesi ve proletaryanın ihtiyaçlarına hizmet etmesi ile mümkündür. Avangardçılar gibi Stenberg’lerde temsili resimleri eski moda ve burjuva olarak görmekte ve değerli olan sanat biçiminin toplumun faydasına çalışması gerektiğine inanmaktaydılar.

Stroganov Sanat Okulu'na 1917 ve 1922 yılları arasında devam eden Stenberg Kardeşler, askeri mühendislik dersleri alarak köprü ve demiryolu yapımında uzmanlaşmışlardır. Aynı süreçte “Genç Sanatçılar Topluluğu” nun birer üyesi olarak, birçok sergiye katılan kardeşler, 1921’de Sanatsal Kültür Enstitüsü bünyesinde Alexei Gan, Varvara Stepanova, Alexander Rodchenko ve Carl Ioganson ile birlikte, “The First Working Group of Constructivists” adını verdikleri bir grup kurdular. Sonrasında mekânsal tablolarını ve çalışmalarını sergiledikleri bir serginin ardından "Konstrüktivistlerin Dünyayı Adlandırması" başlıklı bir manifestoya imza attılar. (Mount, 2001, s. 260)

Aynı dönemde birkaç yerel tiyatroyla, afiş, sahne tasarımı ve kostüm tasarlayarak çalışmaya başlayan kardeşler, “Konstrüktivizm” alanındaki fikirlerini tiyatroya uyarlamışlardır. Tiyatro çalışmalarına ek olarak Stenberg’ ler, sanat ve mühendislik alanlarındaki uzmanlıklarını geliştiren birçok projeye imza atmışlardır. Profesyonel olarak modern tasarım kavramının o günlerde gelişmemiş olmasına rağmen kariyerleri boyunca bu alanı geliştirmeye çalışmışlardır.

19. yüzyılda renkli litografi geliştirildiğinde, afişler en dikkat çekici reklam biçimi olarak gündeme gelmiştir. Çünkü renkli baskı o dönemlerde dergilerde ve gazetelerde henüz uygulanan bir yöntem olmadığı gibi, televizyonda hala yüz yıl uzakta bulunmaktadır. 19. yüzyıl afişleri Toulouse-Lautrec tarafından tasarlanan Paris'teki kabareler ve dans salonları için yaratılmış afişlerden oluşmaktadır. Konstrüktivizm’le beraber, sanatsal anlayış, seçkin bir izleyici için resim ve heykel yapmak yerine sanatçıların yeteneklerini afişler, dergiler, tiyatro yapımları ve endüstriyel ürünler tasarlamak için kullanmaları gerektiğine dönüşmüştür. Bu değişim doğal olarak, yeni ve gelişmiş bir toplumun ancak en yeni ve en ileri sanat tarafından getirilebileceği düşüncesini güçlendirmiş ve bu nedenle -Stenberg Kardeşler tarafından tasarlanan cesur film afişlerinde olduğu gibi- günün radikal sanat eğilimleri ansızın günlük ilgilere uygulanmıştır.

Resim 2. The Eyes of Love,1923.

Stenberg'ler 1923'te "The Eyes of Love" filminin afişini tasarlayarak ilk film afişlerine imza attılar. Bir filmin nasıl ilan edileceği düşüncesi üzerinde yoğunlaşan Stenberg Kardeşler, bu afiş yoluyla yeni bir formatla, yine yeni bir sanat formunu gündeme getirdiler. Günümüzde film afişlerinde çoğunlukla kullanıldığı gibi o dönemde de film afişlerinde kullanılan en yaygın yöntem, dramatik ve etkili bir sahneyi ya da tercihen film yıldızını gösteren bir figürü görsele taşımaktır. Stenberg'lerin film afişlerinde ise göze çarpan durum, filmin genel ruh halini yakalamaya çalışmak üzerine olmasına rağmen kardeşler nadiren belirli anları tasvir etmişlerdir. Montaj yolu ile olayların eş zamanlılığını vurgulayıp, filmin yeni çekilmiş izlerini parçalar halinde yeniden yaratmışlardır. Stenberg afişleri düşüncenin dolaylı anlatımıyla ilgilidir ve küçük farklı parçaların düzenlenmiş bir alegorisidir. Kullandıkları biçimsel cihazlar, filmin türüne göre değişkenlik göstermektedir.

Resim 3. A Commonplace Story,1927

Stenberg'lerin oğlunun ölümünün ardından fahişeliğe sürüklenen bir kadının melodramını anlatan “A Commonplace Story” filminin afişinde, kullandıkları tasarım çözümü basittir:

Afişte, kadın vücudunun yakından çekimine ek olarak, figürün korku dolu yüzü siluet şeklinde verilmiş, erkekler topluluğuna dönmüş ve izleyene yakında olan tehlikenin varlığı ve bundan kaçmanın imkansız olduğunu düşündürmektedir.

Bu etkiyi elde etmek için Stenberg'ler fotomontaj tekniğini değiştirip geliştirmişlerdir. Fotomontaj, yani kısaca kompozisyon yaratma amacıyla farklı fotografik öğelerin bir araya getirilmesi tekniği, dönemin birçok sol avangard hareketi tarafından kullanılarak popüler hale gelmiştir.

“Grafik alanında fotomontaj tekniği, kurgunun özgün bir sinema dili olarak Sovyet sinemasında kullanılmaya başladığı yıllarda yaygınlaşmıştır. Bu tekniğin öncülerinden Rodchenko' nun fotomontajlarında da sinemasal özelliklere rastlanır: Eş zamanlı eylem, iki ya da daha fazla görüntünün üst üste bindirilmesi, ayrıntının yakın çekimle vurgulanması, çok sayıda unsurun ritmik kullanımı ve perspektife dayalı kısaltmalar...” (Becer, 2007, s.146)

Böyle bir durumda fotomontajı grafik tasarımda şiirdeki metafora benzetmek yanlış olmaz. Görsel bir şiir olarak, bir fotomontaj çalışması parçalarının toplamından daha fazlasını ifade etmektedir; gerçekte anlamı farklı unsurlarının birleştirici bir okumaya dayandığı benzersiz bir varlıktır.

Bu anlamda 1923' te Alexander Rodchenko'nun Vladimir Mayakovsky'nin "Pro Eto" adlı eserinde yayınladığı fotomontajları, fotomontaj tekniğinin Rusya'da bilinen en eski yöntemler arasında yer aldığını açıkça göstermektedir. (Mount, 2001, s. 261)

Stenberg'ler fotomontajın doğrudan materyallerini kullanmayıp tekniği kullanmışlardır. Onların afiş tasarımları fotografik resimlerden ziyade, fotoğraflardan sonra oluşturulan çizimlerden meydana gelmekteydi ve fotoğrafın gerçekçiliğini taklit eden bir yıkımın üzerine tasarımlar inşa edilmekteydi.

Dönemin tanınan ve kullanılan baskı işlemleri reklam baskısı işleminde talep edilen boyut ve sayıda siyah – beyaz fotoğrafların çoğaltılması noktasında yetersiz kalmıştır. Pek çok açıdan fotomontaj tekniği, fotografik gerçekçiliğe doğrusal soyut formların eklenmesiyle ve değiştirilmesiyle tasarımcıları özgürleştirip onlara geniş imkanlar sağlamıştır.

Bu imkanların nasıl kullanıldığına en iyi örneklerden biri “The Pounded Cutlet” tir. Bu afişte bir darbenin gücünü öne çıkarmak için kullanılan ana hatlar, gerçekçiliğin soyut formlarla buluşmasını görsel anlamda ifade etmektedir. Burada, Stenberg' lerin afişlerinin çoğunda kullandıkları hareket ilkesi, zamanın sinematik geçişine gönderme yapmaktadır.

Resim 4. The Pounded Cutlet, 1926

Kazmir Malevich ve Wassily Kandinsky' nin Suprematist çalışmalarından etkilenen Stenberg Kardeşlerin çalışmalarında çoğunlukla, hikâye anlatımı amacıyla, çapraz biçim veya geometrik bir yapılandırma gözlenmektedir. Soyutlanmış bazı şekiller anlatı niteliği taşıırken aynı zamanda kompozisyon ve yapının çeşitliliğinde öncelikli olarak kendisini göstermektedir. Bununla birlikte temelde objektif bir sanat formunun biçimsel araç olarak kullanıldığı film afişlerinde objektif olmayan nesnelere kompozisyonda gözlemlenmek ilginçtir.

Stenberg afişlerinin olmazsa olmazı bu yeni gerçekçiliği başarmak için, kardeşler kendi projeksiyon cihazlarını yaratmışlardır. Vladimir'in 1975'te verdiği röportajda;

"Biz yansıttığımız görüntüleri özgürce değiştirmemizi sağlayan, yalnızca büyütme ve azaltma kalmayıp aynı zamanda yansıyan görüntüyü çarpıtabilen özel bir (film) projektör icat ettik; örneğin, dikey olarak tasarlanmış bir görüntünün çapraz olarak düzenlenmiş bir görüntü gibi görünmesini sağlamak için. Ayrıca, iyi bilinen bir oyuncunun yüzünü bir afişe yerleştirmek zorunda kaldığımızda, film karesinden bir resmi afişe tam olarak kopyalamak için fotoğraf prensiplerini kullandık. Her türlü teknik mümkün oldu. Kendimizi bu yeni teknolojilerden korkmak yerine çıkarlarımız için entegre etmeye motive ettik." demektedir. (Mount, 2001, s. 261)

Bu araç 1920'lerin materyal kıtlığında Stenberg' leri geleneksel kompozisyon anlayışının dışına çıkarmış ve afişlerinde tipografinin sınırsız manipülasyonuna izin vermiştir.

Resim 5. Miss Mend, 1926

Kardeşlerin afişlerinde göze çarpan bir diğer yenilik ise; çalışmalarında her bir görüntünün kendi perspektif kurallarına uymasına rağmen afiş yüzeyinde birleştiklerinde diğer görüntülerle pek az bağlantısı olan yeni ve tamamen modern bir perspektif kurgulamış olmalarıdır. Görüntü parçalarının ölçeklerindeki çeşitlilik ve yüzey üzerinde organizasyonu, katmanlar arasındaki ilişki, mekânsal anlamda sıra dışıdır.

Örneğin, dedektif hikâyelerinin film uyarlaması için yapılmış "Miss Mend" filminin afişinde şekillerin büyüklüğü ve resim düzlemi arasındaki ilişkide belirgin bir bağlantı yoktur. Yalnızca görüntüler birbirinden farklı kalite ve tonlarda çekilmediğinden ve çizilmediğinden, tasarım birleşik bir fikir gibi bir araya toplanmıştır. Stenberg'lerin projeksiyonu kullanımı, mekanik yeniden üretimle erken yapısalci yaklaşım kaygılarını ve tasarım sürecinin, emek ve nihai ürün arasındaki ilişki ile meşguliyetini yansıtmaktadır. Sonuçta onların afiş tasarımında kullandıkları malzemeler -selüloit şeritler ve bir ışık projektörü- sinemanın temel materyalleridir. Formların sürecini tasarımlarının ayrılmaz birer parçası yapan Stenberg'ler kendi tasarım anlayışlarını yansıtırken sonuçta elde ettikleri nesneye de sadık kalmışlardır. (Mount, 2001, s. 262)

Resim 6. High Society Wager, 1923

Yukarda görseli görülen 1923 yapımı “High Society Wager” afişinde karakterler bir merdiveni tırmanır biçimde gösterilmektedir. Film, kumar oynayan bir çiftin kaçınılmaz çöküşünü anlatmaktadır. Stenberg afişleri filmde belirli bir sahne göstermez; bunun yerine bazı görsel unsurların montajını yapar. Kompozisyonu oluşturan sarmal merdiven bir yandan geometrik bir Konstrüktivizm elemanı olarak kendini gösterirken bir yandan da tehlikeli bir macerayı Tatlin ve Rodchenko’ nun çalışmalarına ters düşecek biçimde kurgulamaktadır. Aynı zamanda merdiven kahramanların çöküşüne yol açan “toplumsal tırmanış” için bir metafor görevi üstlenmektedir. (Eskilson, 2007, s. 212)

Resim 7. The Three Millions Case, 1929

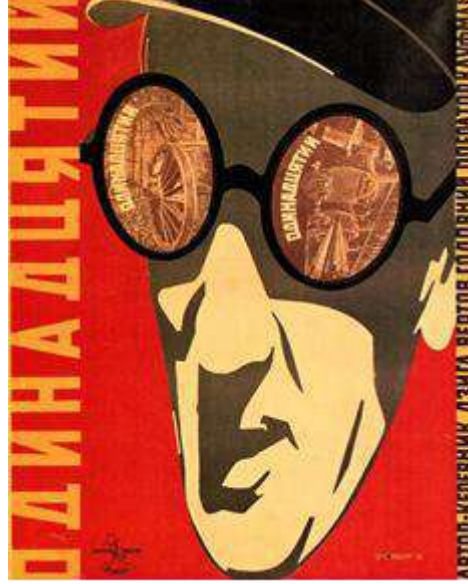
Üç yüzden fazla afişe imza atmış Stenberg'lerin öncülüğünü yaptığı üslup yeniliği; özellikle yirminci yüzyılın reklam tasarımına damgasını vuran yakın çekim tekniği olmuştur. Büyümüş bir yüzün tekrarlanan illüstrasyonu, o dönemin Batı grafik tasarımda sıkça rastlanan bir örnek değildir. Stenberg'lerin afiş tasarımlarında çoğu zaman, yüzlerin iki düzlemde bölünmüş gibi görünmesinin nedeni, izleyicide film karesi dizisi ile karşılaştıkları izlenimi yaratma isteği kaynaklıdır. Figürün yüzündeki bölünme zaman zaman "Üç Milyon Vaka" afişindeki androjen portrede olduğu gibi bir karakterin kişiliğinin farklı yönlerini basitleştirir.

Resim 8. The Man With The Movie Camera, 1929

Dziga Vertov'un Moskova'da tek bir gün olan olayları anlatan "The Man with The Movie Camera" filmi Stenberg'lerin en dinamik tasarımlarından biridir. Bu afişte bir kamera ve üç ayakla bir kadının vücudu temsil edilmektedir. Kameranın kadının yüzünün yarısının yerine geçmesi ve mercek yerine bir göz koyulması Bolşeviklerin kamerayı nasıl idealleştirdiklerini yansıtmaktadır ki bu durum teknoloji yoluyla ütopyik bir toplum gerçekleştirme arzusunu ifade etme biçimlerinden biridir. Rusya'da kameraya olan hayranlık, kameranın fotoğrafların kimliğin yaratımında bir yaratıcının bireysel görüşünden çok ortak ideallerin göstergelerini birleştirmeye elverişli bir ortam hazırlamasıdır. Ayrıca kamera bulunduğu çağda birçok sanatçıya ve tasarımcıya Konstrüktivist estetikle modern makineleşmenin birlikteliğini sentezleme fırsatını da sunmuştur.

Resim 9. The Eleventh, 1928

Stenberg afişlerindeki gerçek fotografik öğelerin sıra dışı kurgularından birinin Vertov'un "The Eleventh" adlı iki reklamın ikinci bölümünde görülmesi tesadüf değildir. Burada, gözlük camları, Sovyetler Birliği'nin kitlesel sanayileşmesini tasvir eden fotoğraflar ile yer değiştirmiştir. Stenberg'lerin afişlerinde göze çarpan bir diğer farklı unsur renk kullanımınıdır. Renkleri doğanın bir yansıması olarak kullanmak yerine duygusal bir yanıt vermek amacıyla ortaya çıkarmayı tercih etmişlerdir. Bu da afişlere daha ifadeci bir anlatım katmış ve tonların şiddetli yapaylığı kendi dönemleri için istisnai bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken durum, afişlerin yapıldığı dönemde sinema filmlerinin siyah beyaz olduğudur ve bunun sonucu olarak Stenberg'lerin çalışıp görsel olarak deneyimleyecekleri herhangi bir örnek modellerinin olmamasıdır. Bütün çalışmaları, litografik baskı sürecinin manipülasyonu yoluyla elde edilmiş bir renk diline sahiptir. Kırmızılarının, mavilerin, turuncularının ve yeşillerin "eşzamanlı zıtlıkları", eserlerdeki sürrealizmi arttıran optik bir titreşime neden olmaktadır. Özellikle yüz gibi doğal elementler çoğunlukla yeşil, sarı, mavi gibi sıra dışı tonlarda vurgulanmaktadır. Yenilikçi arka plan siyah kullanımları karanlık bir tiyatrodaki film izleme deneyimini hatırlatan keskin kontrast ışık hüzmelerine sahip karanlık atmosferlidir. Genellikle formların kenarlarındaki Fütürist benzeri bir gölgelendirme ile hacmi ortaya çıkarmaktadırlar. Bunun olmadığı durumlarda ise, figürlerin kompozisyon içindeki görünümü, filmin yarı saydam doğasını hatırlatan, vurguları çevrelerindeki alanlarda gösterilen silüetler şeklindedir. (Mount, 2001, s. 262)

1920'lerin sonunda Sovyet sineması daha önce de sözü edildiği üzere dünya çapında önemli bir yere sahipti fakat bu etkisini kısa bir süre sonra kaybetmiştir. "Rus montajı" sesin gelmesiyle popülerliğini kaybetmiş ve bu Rus sinemasının gerilemesine yol açmıştır. Fakat Rus sinemasına asıl darbeyi 1930'ların başında yaşanan siyasal değişimler yol açmıştır. 1928'den 1932'ye kadar Sovyetler Birliği, sosyal hayatın bütün alanlarını etkileyen büyük bir

değişim yaşamıştır. 1920’lerde var olan mütevazı çoğulculuğun yok edilmesine Stalinist’ ler “Kültür Devrimi” demişlerdir. Sanatçılar ve tasarımcılar yeni düzenin gerektirdiği ilke ve yöntemlerde çalışmaya zorlanmışlar, bazıları pasif kalsa da çoğunluğu bu dikteyle iş birliği içinde olmak zorunda kalmıştır. (Smith, 2008, s. 446)

Sonuç olarak Stenberg’ ler afişin işleyişini ve işlevini çok iyi anlamışlar ve grafik tasarım alanına getirdikleri yenilikleri görsel açıdan dikkat çekici ve izleyici tarafından kolay algılanabilir çalışmalara adapte etmişlerdir. Durağan afiş kompozisyonuna dinamizm kazandıran kardeşler, afişlerindeki bu hareketi kışkırtıcı bir dil kullanımı ile gerçekleştirmişlerdir. Stenberg’ lerin harf formları ile yaptıkları deneysel girişimler, 1960’ ların fototipografik reklam çalışmalarının çıkışı ve ilhamı olarak görülebilir. Çünkü onların kısa süren erken dönem çalışmaları grafik tasarım tarihi üzerinde yadsınamayacak izler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Becer, E. (2007). Modern Sanat ve Yeni Tipografi. Ankara: Dost Yayınevi.

Coşkun, E. E. (2017). Dünya Sinemasında Akımlar. Ankara: Phoenix.

Eskilson, F. E. (2007). Graphic Design A New History. London: Laurence King Publishing.

Mount, C. (2001). Film Posters By Moscow’s Stenberg Brothers, 1923-1933. S. Heller, G. Ballance (Ed). *Graphic Design History*. (s. 259-264). New York: Allworth Press.

Lynton, N. (1991). Modern Sanatın Öyküsü. (C. Çapan, S. Öziş, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Öztuna, H. Y. (Ekim, 2007). Sovyet Film Afişleri: Stenberg Kardeşler. *Görsel İletişim Kültür Dergisi Grafik Tasarım*, 13, s. 88.

Smith, N. G. (2008). Dünya Sinema Tarihi. İstanbul: Kabalcı.

RESİM DİZİNİ

Resim 1. <https://bangbangstudio.ru/en/shooters/soviet-poster>

Resim2. <http://www.eyemagazine.com/blog/post/the-men-with-a-movie-poster>

Resim3. <https://tr.pinterest.com/pin/7810999327890594/>

Resim4. <https://tr.pinterest.com/pin/14988611231765696/>

Resim 5. <https://tr.pinterest.com/pin/411235009693938934/>

Resim 6. <https://www.pinterest.co.uk/pin/176344141629773859/>

Resim 7. https://projects.eh.bard.edu/1917/posters/g4_19.html

Resim 8. <https://tr.pinterest.com/pin/533043305868627811/>

Resim 9. <https://tr.pinterest.com/pin/450782243930345520/>

ÖRGÜTSEL USTALIK VE REKABET STRATEJİLERİNİN STRATEJİK ESNEKLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY AND COMPETITION STRATEGIES ON STRATEGIC FLEXIBILITY: AN EMPRICAL STUDY

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibakan63@hotmail.com

Dokt. Öğr. Buket SEZER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, buketsezer86@gmail.com

Yls. Öğr. Ceylan KARA

Uludağ Üniversitesi, ceylankara02111987@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, örgütsel ustalık ve rekabet stratejilerinin stratejik esneklik üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, öncelikle çalışmanın teorik kısmı üzerinde durulmuş, daha sonra ise araştırma bulguları sunulmuştur. Çalışmanın uygulama kısmında örgütsel ustalık ve rekabet stratejilerinin, stratejik esneklik üzerindeki etkisini test etmek amacıyla, Kahramanmaraş ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde üst, orta ve alt kademede bulunan yöneticiler ile firma sahipleri olmak üzere toplamda 142 katılımcı üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Alan araştırmasından elde edilen bulgular, örgütsel ustalık ve rekabet stratejilerinin, stratejik esneklik üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Ustalık, Rekabet Stratejileri, Stratejik Esneklik

ABSTRACT

This research has been done to examine the the effect of organizational ambidexterity and competition strategies on strategic flexibility. For this purpose, the theoretical part of research was presented, then, findings of the empirical research were presented. In the empirical research part, in order to test the effect of organizational ambidexterity and competition strategies on strategic flexibility, a survey study was conducted on totally 142 participants including senior, mid-level and junior administrative officer operating in various sectors in the province of Kahramanmaras. Findings obtained from field study indicate that organizational ambidexterity and competition strategies have an impact on strategic flexibility.

Key Words: Organizational Ambidexterity, Competition Strategies, Strategic Flexibility

1.GİRİŞ

Her iki farklı yeteneği aynı anda başarı ile yürütebilme becerisi olarak tanımlanan örgütsel ustalık son zamanların en dikkat çeken konuları arasındadır. Hem meydana gelen çevresel değişimlere uyum sağlayan hem de dinamik çevre koşullarında işletmelerini başarıyla yönetmeye devam eden örgütler “ustalaşmış örgütler” olarak adlandırmaktadırlar.

Örgütsel ustalığın gerçekleştirilmesi ve başarıyla yürütülebilmesinde örgüt tarafından belirlenen rekabet stratejileri de büyük önem taşımaktadır. İşletme yönetiminin temel

görevlerinden bir tanesi de işletmenin sahip olduğu kaynakları, ulaşmak istedikleri hedef ve amaçlar doğrultusunda tutarlı ve rekabetçi temeller üzerine oturtacak şekilde düzenlemektir. İşletmeler faaliyet gösterdikleri alanlarda rakiplerine karşı üstünlük elde etmek için bazı rekabet stratejilerine başvurumaktadırlar. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı çağımızda, bu belirsiz rekabet ortamında işletmelerin hayatta kalabilmeleri ve karşılaştıkları sorunları çözebilmelerinin anahtarının “esnek stratejiler” üretebilmek olduğu düşünülmektedir. Sürekli değişen pazar trendleri, rakiplerin davranışları, müşterilerin beklentileri gibi dış baskılarla başa çıkabilmek için örgütlerin stratejik olarak esnekliklerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Örgütsel ustalık değişkeninin yanı sıra rekabet stratejilerinin alt boyutları olarak ele alınan düşük maliyet liderliği ve farklılaştırma stratejileri de araştırmanın değişkenleri arasında bulunmaktadır. Bu stratejilerden sadece birine odaklanmak yerine, dengeli bir şekilde her ikisini birden kullanabilme becerisinin örgütsel ustalık olarak adlandırılabilceği bazı araştırmacılarca ele alınmıştır. Ayrıca bu rekabet stratejilerinin uygulanabilmesi için örgütlerin gerekli stratejik esnekliğe sahip olması görüşüne dayanılarak, stratejik esneklik ile ilgili değişkenler de çalışma kapsamına alınmıştır (Santos-Vijande, 2012:1083).

2. ÖRGÜTSEL USTALIK (AMBIDEXTERITY) TANIMI

Ustalık, bir bireyin iki elini de eşit bir beceriyle kullanabilmesi yeteneğidir. İnsanların iki elini birden aynı şekilde kullanabilme gibi bireysel yetenekleri ustalık olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra örgütsel teorisyenlerce örgütler için kullanılmaya başlanan bir metafor olmuştur. Günümüzde “ustalık” kavramı, ustalaşmış örgütleri tanımlamak için de kullanılmaktadır (Lubatkin vd., 2006: 647).

Varlığını sürdürmek isteyen firmalar, düzenli olarak kaynaklarını ve yeteneklerini yenilemek zorundadırlar (Vijande, 2012: 1079). Yoğun rekabetin yaşandığı sürekli gelişen ve değişen dünyamızda, yöneticiler kendilerini her an yeni bir girdabın içinde bulmaktadırlar. Bir yandan verimliliklerini arttırmak isterken, diğer yandan maliyetlerini düşürmek gibi bir yığın tezatla yüzleşmek zorundadırlar. Bu yüzden değişimin hızı giderek arttıkça, bu değişimlere cevap verebilecek inovasyonlara olan ihtiyaç da artma eğilimi göstermektedir. Bu inovasyonlardan biri de adını son zamanlarda sıkça duyar olduğumuz “örgütsel ustalık” tır (Reeves vd., 2013: 1).

Örgütsel ustalık, eşit ustalıkla yeni fırsatlar araştırmanın yanı sıra, mevcut yeteneklerden de faydalanma becerisidir (Akdoğan vd., 2009: 17). Örgütsel ustalığın net bir tanımı olmamakla birlikte, en basit ve en genel tanımıyla iki şeyin eş zamanlı olarak yapılmasıdır. Faydalanma ve araştırma kavramlarının anlamlarından örgütsel ustalık ortaya çıkmaktadır (O'Reilly ve Tushman, 2013: 15).

3. REKABET STRATEJİLERİ TANIMI

Son zamanlardaki teknolojik gelişmeler ve küreselleşme, rekabetin şeklini hızla değiştirmiştir. Eskiden rekabet fiyat ve maliyet rekabetine, ürün farklılaştırmaya ve kaliteye odaklanmaya dayanmaktayken; günümüzde de aynı unsurlar rekabet stratejilerini belirlemektedir. Bunların arasındaki fark, rekabet gücünü arttırmak ve liderlik güçlerini korumak için yatırımlarını yönlendirdikleri alan ve kullandıkları teknolojilerdedir (Aktan ve Vural, 2004: 9). Bir sektörde rekabet eden her firmanın, açıkça belirtilmiş veya belirtilmemiş bir rekabet stratejisi mutlaka vardır. Bu strateji, bir planlama süreci içinde açıkça yer almamış olabilir, ama firmanın farklı bölümlerinin işlevleri ile evrilmiş olabilir (Porter, 1980: xxiii).

Rekabet stratejilerinin temelini, bir örgütün rekabetçi güçler karşısında nasıl ayakta kalabileceği ve bu güçlere karşı koyarken hedeflerine nasıl ulaşabileceği oluşturur (Aktan ve Vural, 2004: 107).

Rekabet stratejilerini uygulayarak, ortalamanın üzerinde bir getiri ve rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen firmaların müşteriler için bir değer yaratması gerekir. Çünkü benzer mal ve hizmetlerle, aynı pazara ve müşterilere hitap edilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda, müşteriye ya düşük maliyetli veya farklı özellikleri olan mal ve hizmet sunmak, onlar için bir değer yaratma manasına gelmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004: 257).

Firmaların kurumsal düzeyde stratejilerinde olduğu gibi, işletmeye yönelik stratejilerinde de temel amaçları sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü kazanmak ve bunun sürekliliğini sağlamaktır. Bunun içinde firmanın yetenek ve kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu yüzden, firmalar hem kaynaklarını etkin kullanmak hem de karlılıklarını üst düzeyde tutmayı istiyorlarsa, bu hedeflerini etkin bir strateji ile bütünleştirmelidirler. Bunun yolu Porter'a göre, bir firmanın nasıl rekabet edeceği, hedeflerin neler olması gerektiği ve bu hedefleri gerçekleştirmek için hangi stratejilerin izlenmesi gerektiğini gösteren bir rekabet stratejisi geliştirilmelidir (Saridoğan, 2010: 93).

4. STRATEJİK ESNEKLİK

Stratejik esneklik, değişen rekabet koşullarına karşı proaktif olabilmek ve bu değişimi hızla cevaplayabilmek kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır (Santos-Vijande vd., 2012: 1082). Schez (1995)' e göre ise, Stratejik esneklik, çevredeki değişimlerle mücadele edebilmek için örgütün kaynak ve süreçlerini yeniden tahsis edebilme ve yeniden şekillendirebilme yeteneğini yansıtır (Akt. Li vd., 2015: 258).

Hitt vd. (1998)'e göre, modern pazardaki firmalar, sürekli olarak kolaylıkla önceden tahmin edilemeyen, sık sık ve eş zamanlı olarak meydana gelen birçok durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Organizasyonlar bu gibi durumlarda, hızlı uyum sağlama becerisini göstermek için süreç ve yapılarını sürekli olarak yeniden düşünmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, stratejik esneklik, pazardaki tehdit ve fırsatları acil bir şekilde cevaplayabilmek için proaktif davranarak, pazardaki değişimleri yönetebilme becerisi sunmaktadır (Akt. Santos-Vijande vd., 2012: 1082).

Firmaların beklenmedik durumlara ve hızla değişen çevreye uyum sağlamak için stratejik esnekliğe ihtiyaçları olmakla birlikte; ayrıca işletme verimliliğinde başarı sağlamak için işletim süreçlerini de en uygun hale getirecek stratejiler belirlemek zorundadırlar (Kortmann, 2014: 475). Bu açıdan bakıldığında, Santos- Vijande vd. (2012: 1082) stratejik esnekliğin, Porter'in rekabet stratejilerinin her ikisinin birden (düşük maliyet liderliği ve farklılaşma stratejisi) öncülü olabileceğini söylemektedirler.

Stratejik esneklik, bir işletmenin sahip olduğu bilgi ve yeteneklerini kullanarak, belirsiz çevre şartları karşısında sağlam durabilmesini sağlayan bir işletme yeteneğidir. Değişen üretim stratejileri ve teknolojiye karşı işletmenin hızla yanıt verme kapasitesini artırır. Değişen durumlar karşısında esnek olabilmek, kalite, maliyet ve beraberinde rekabette söz sahibi olmak demektir. Bununla birlikte bu özelliğe sahip olabilmek rekabetçi bir üstünlüğe sahip olmaktır. Yüksek kalitede ve düşük maliyetlerle, pazara ürün ve hizmet sunabilmek için stratejik esnekliğe sahip olmak bir zorunluluk halini almıştır. Ayrıca bu özellik, işletmenin rekabetçi kabiliyetini artırma konusunda da kilit rol oynamaktadır (Eren, 2012: 105).

5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın ana amacı, örgütsel ustalık ve rekabet stratejilerinin stratejik esneklik üzerindeki etkisini ölçmektir.

Çalışmada öncelikli olarak, örgütsel ustalık, rekabet stratejileri ve stratejik esneklik ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Daha

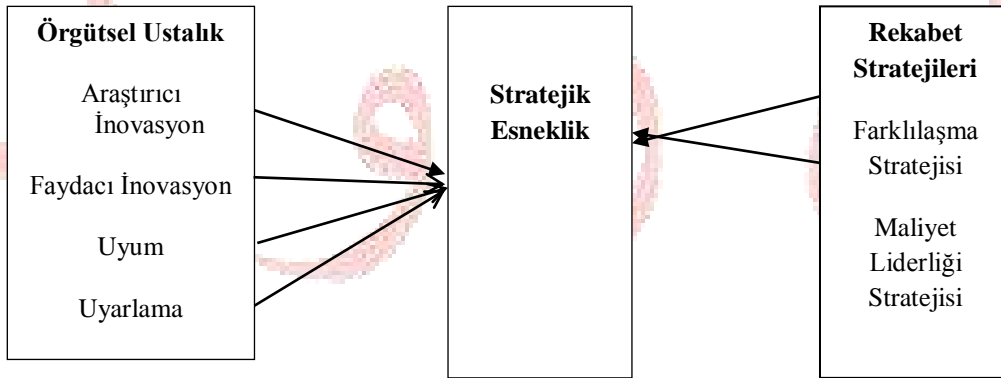
sonra Kahramanmaraş' ta bulunan sektörlerde, firmaların üst, orta ve alt düzey yöneticilerine hazırlanan anketler uygulanmıştır.

Hazırlanan anket 2 bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, 11 sorudan oluşan katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yarayan sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, örgütsel ustalığın iki boyutundan biri olan yapısal ustalığın alt boyutlarından araştırmacı ve faydacı inovasyon soruları yer almaktadır. Araştırmacı ve faydacı inovasyonla ilgili 8 önerme Kortmann (2014)'nın çalışmasından, içeriksel ustalığı oluşturan uyum ve uyarılma ile ilgili 6 önerme DeClecq vd. (2013) 'nin çalışmalarından, stratejik esneklik ile ilgili (6), rekabet stratejilerinin alt boyutları olan farklılaştırma (6) ve maliyet liderliği stratejileri (5) ile ilgili 17 önerme ise Santos-Vijande vd. (2012)'nin çalışmalarından uyarlanmıştır. Asılları İngilizce olan önermeler Türkçe'ye çevrilerek daha anlaşılır hale getirilmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada stratejik esneklik değişkeni bağımlı değişken, örgütsel ustalık ve rekabet stratejileri ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bağımlı değişken olan stratejik esneklik değişkeni; bağımsız değişken olan örgütsel ustalık araştırmacı ve faydacı inovasyon, uyum ve uyarılma boyutlarıyla, rekabet stratejileri farklılaştırma ve maliyet liderliği stratejisi boyutu ayrı ayrı incelenmiş ve analizlere dahil edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan araştırma modeli Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Bu bilgiler ışığında çalışmanın hipotezleri şunlardır:

H1: Örgütsel ustalığın araştırmacı inovasyon boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2: Örgütsel ustalığın faydacı inovasyon boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H3: Örgütsel ustalığın uyum boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H4: Örgütsel ustalığın uyarılma boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H5: Rekabet stratejilerinin maliyet liderliği boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H6: Rekabet stratejilerinin farklılaştırma boyutunun stratejik esneklik üzerinde pozitif etkisi vardır.

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, Cronbach Alfa değerleri ile ölçülmüştür. Değişkenlerin tamamının değeri Nunally (1978)'nin kabul edilebilir düzey olarak tanımladığı 0,70 ve üzerinde bir değerde bulunmuştur.

Tablo 1: Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>Önerme Sayısı</i>	<i>Cronbach's Alpha Değeri</i>
Örgütsel Uсталık (Faydacı İnovasyon)	4	0,900
Örgütsel Uсталık (Araştırmacı İnovasyon)	4	0,818
Örgütsel Uсталık (Uyarılma Yeteneği)	3	0,848
Örgütsel Uсталık (Uyum Yeteneği)	3	0,800
Stratejik Esneklik	6	0,907
Rekabet Stratejileri (Farklılaştırma Stratejisi)	6	0,916
Rekabet Stratejileri (Maliyet Liderliği Stratejisi)	5	0,855

Bu bölümde ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işletmede buldukları pozisyon, işletmede toplam çalışma süreleri gibi demografik değişkenlere göre durumları ortaya konulmaktadır. Demografik değişkenlere ait veriler, Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	25	17,6	Bekâr	42	29,6
Erkek	117	82,4	Evli	100	70,4
Yaş			Eğitim Durumu		
20-25	18	12,7	İlköğretim	1	0,7
26-30	34	23,9	Lise	18	12,7
31-35	43	30,3	MYO	26	18,3
31-40	21	14,8	Lisans	81	57,0
41-45	16	11,3	Lisansüstü	16	11,3
46-50	8	5,6			
51 ve üzeri	2	1,4			

Pozisyon			İşletmede Çalışma Süresi		
Üst Düzey Yönetici	32	22,5	1 yıldan az	11	7,7
Orta Düzey Yönetici	53	37,3	1-3 yıl arası	40	28,2
Alt Düzey Yönetici	22	15,5	4-6 yıl arası	40	28,2
Diğer	35	24,6	7-9 yıl arası	25	17,6
			10 yıl ve üstü	26	18,3
Faaliyet Alanı			Faaliyet Alanı		
Finans			Tekstil	51	35,9
Mühendislik	21	14,8	Telekomünikasyon	3	2,1
Enerji	6	4,2	Lojistik	2	1,4
Kimya	8	5,6	Gıda	14	9,9
Eğitim	2	1,4	Diğer	32	22,5
	3	2,1			
Firmanın					
Sahibi	5	3,5			
Çalışanı	137	96,5			

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modelde bulunan değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerinin istatistiksel açıdan derecesine bakılmıştır. Değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3: Örgütsel Uсталık, Rekabet Stratejileri, Stratejik Esneklik Ölçeklerinin Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6	7
1.Örg. Uсталık Faydacı Boyut	1						
2.Örg. Uсталık Araştırmacı Boyut	,789*	1					
3. Öuiçuyum	,770*	,713**	1				
4. Öuiçuyarlama	,691*	,684**	,792**	1			
5.Strjkesneklik	,664*	,718**	,689**	,622*	1		
6.RSfarklılaştrm	,667*	,700	,695	,655*	,814**	1	

	*	**	**	*			
7.RSmaliyet	,730*	,632	,677	,620*	,726**	,781	1
	*	**	**	*		**	

** 0.01 düzeyinde anlamlılık ilişkisi

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre, örgütsel ustalığın alt boyutları ile rekabet stratejileri alt boyutları ve stratejik esneklik arasında $p < 01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Alt boyutlar arasında bir kıyaslama yapıldığında, rekabet stratejisi alt boyutu farklılaşma stratejisi ile araştırmacı yenilik arasında en güçlü ilişki, uyarılama boyutu ile ise daha düşük bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Rekabet stratejisi alt boyutu olan maliyet liderliği stratejisi ve faydacı inovasyon arasında en güçlü ilişki, uyarılama boyutu ile ise daha düşük bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. En güçlü ilişkinin ise farklılaşma stratejisi ve stratejik esneklik arasında olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi sonuçları araştırmacının hipotezlerini destekler doğrultuda çıkmış olup, rekabet stratejileri ve stratejik esneklik değişkenlerinin, örgütsel ustalık boyutları ile arasında anlamlı, pozitif ilişkiler olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla regresyon modelleri oluşturulmuş ve bulgular Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 4: Örgütsel Ustalık Boyutlarının Stratejik Esneklik Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Araştırmacı İnovasyon	,718	12,199	,000
	$R^2 = ,512$	F=148,804	,000
Faydacı İnovasyon	,664	10,511	,000
	$R^2 = ,437$	F=110,485	,000
Uyum	,689	11,238	,000
	$R^2 = ,471$	F=126,301	,000
Uyarılama	,622	9,396	,000
	$R^2 = ,382$	F=88,290	,000

Araştırmacının birinci hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel ustalık bağımsız değişkeninin alt boyutları olan araştırmacı inovasyon ($\beta = ,718$; % 51,2), faydacı inovasyon ($\beta = ,664$; % 43,7), uyum ($\beta = ,689$; % 47,1) ve uyarılama ($\beta = ,622$; % 38,2); stratejik esneklik bağımlı değişkenini $p < .001$ düzeyinde, anlamlı, pozitif yönde etkilemektedir. Bu verilerden hareketle örgütsel ustalık boyutları olan araştırmacı inovasyon (H1), faydacı inovasyon (H2), uyum (H3) ve uyarılamanın (H4), stratejik esnekliği etkilediği sonucuna ulaşılarak, araştırmacının ilk dört hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Rekabet Stratejisi Boyutlarının Stratejik Esneklik Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Farklılaştırma Str.	,814	16,585	,000
	$R^2 = ,660$	F=275,028	,000
Maliyet Liderliği Str.	,733	12,762	,000
	$R^2 = ,534$	F=162, 878	,000

Rekabet stratejisi boyutlarının stratejik esneklik üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, rekabet stratejileri bağımsız değişkeninin alt boyutları olan farklılaştırma stratejisi ($\beta = ,814$; % 66,0, maliyet liderliği stratejisi ($\beta = ,733$; % 53,4), stratejik esneklik bağımlı değişkenini $p < 001$ düzeyinde, anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Bu verilerden hareketle rekabet stratejisi boyutları olan farklılaştırma stratejisi (H5) ve maliyet liderliği stratejisinin (H6), stratejik esnekliği etkilediği sonucuna ulaşılarak hipotezler kabul edilmiştir.

8. SONUÇ

Günümüzde işletme yöneticilerinin en önemli sorunu, işletme çevresinde meydana gelen değişikliklerin ve belirsizliklerin kaynaklarının ne olduğunu anlamak ve bu sorunlara çözüm bulma yöntemlerini geliştirmektir. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı çağımızda, bu belirsiz rekabet ortamında işletmelerin hayatta kalabilmeleri ve karşılaştıkları sorunları çözebilmelerinin anahtarının “esnek stratejiler” üretebilmek olduğu düşünülmektedir. Genel anlamda stratejik esneklik, “işletmelerin belirsiz rekabet koşullarında uyumlaştırılması zorunlu olan esneklik alanlarının tamamının belirlenerek bunlara uygun stratejiler geliştirilmesini” öngörmektedir (Tekin ve Zerenler, 2012: 59).

Araştırma sonucunda, ölçeklerin güvenilirlikleri oldukça yüksek bulunmuştur. Korelasyon tablosu incelendiğinde, araştırma modelinde yer alan tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Yapılan ilk regresyon analizi sonucuna göre, örgütsel ustalığın tüm boyutlarının stratejik esneklik üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu görülmektedir. Yani örgütsel ustalığın olduğu bir firmada, yeni rakiplerin girişinin takip edilmesi, müşterilerin ürün ve hizmet tercihlerindeki değişimlerin izlenmesi, radikal teknolojik değişikliklerin olabileceği veya şuan ki teknolojinin eskiyebileceği üzerine tahminler yürütülmesi, önemli ekonomik değişimlerin takip edilmesi, yeni iş tehditlerinin ve yeni iş fırsatlarının tespitinin yapılması daha kolay olacaktır. Çünkü, örgütsel ustalık arttıkça stratejik esneklik de artacaktır. Ayrıca, stratejik esneklik üzerindeki en yüksek etkiye sahip olan değişkenin % 51,2 ile araştırmacı inovasyon olduğu, en düşük etkiye sahip değişkenin ise % 38,2 ile uyarılma yeteneği olduğu görülmektedir.

Stratejik esneklik, bir bakıma örgütün üst yönetiminin elinde bulunan bir güçtür. Hızlı düşünme, değişen şartlara hızlı bir şekilde tepki verebilme, herhangi bir zorluk karşısında hemen ne yapabileceğini önceden kestirebilme ve örgütün vizyonuna uygun şekilde stratejik bir çözüm üretebilme ve buna uygun kararlar alabilme üst yönetimin kabiliyetine bağlıdır. Bu yüzden, üst yöneticiler de sosyal sermayelerini oluşturan personelleri, tedarikçileri, müşterileri, rakipleri, işçi birlikleri, devletin siyasi kurumları ve sosyal kurumlarla olan sosyal

ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek zorundadırlar. Bu edinilen sermaye de örgütün yararı için kullanılacaktır. İletişim ne kadar kuvvetli kurulabilir ve geliştirilebilirse, iletişim kurulan herkesten bir bakış açısı, yeni bir fikir, yeni bir katkı elde edilmiş olunur. Edinilen her bir bilgi her bir tecrübe, firmanın değişimlere uyum sağlama ve değişimleri cevaplayabilme kapasitesini arttırır. Bu da sonuç olarak stratejik esnekliğin kazanılmış olması ile sonuçlanır (Strategic Direction, 2103: 12).

Şirketler günümüzde öngörülemeyen pek çok çevresel değişimin etkisi altında kalmaktadırlar. Karşılaştıkları problemler karşısında zamanında çözüm bulup, stratejik önlemler almaya ihtiyaçları vardır. Bu çözüm yolu ise stratejik esnekliktir. Çünkü stratejik esneklik, daha iyi bir örgütsel performans sağlamakta, örgütsel istikrar ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmekte oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Gutierrez ve Perez, 2010: 1192).

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Ş., Akdoğan, A., ve Cingöz, A. (2009). Organizational Ambidexterity: An Empirical Examination of Organizational Factors as Antecedents of Organizational Ambidexterity, *Journal of Global Strategic Management*, 3(2): 17-27
- Aktan, Ç. C. ve Vural, İ. Y. (2004). Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu”, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara.
- Declercq, D.,Thongpapanl, N. & Dimov, D. (2013). “Shedding New Light On The Relationship Between Contextual Ambidexterity And Firm Performance: An Investigation Of Internal Contingencies”, *Technovation*, 33: 119–132.
- Eren, S. S. (2012). “Stratejik Esneklik Ve Pazar Dinamizminin Girişimsel Pazarlama Odaklılığına Etkisi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 7(2): 101-112.
- Gutierrez, L.J. & Perez, F. (2010), “Managerial Networks And Strategic Flexibility: QM Perspective”, *Industrial Management& Data Systems*, 110 (8): 1192-1214.
- Hitt, M., Keats, B., & Demarie, S. (1998). “Navigating in The New Competitive Landscape : Building Strategic Flexibility and Competitive Advantage in the 21th Century”, *The Academic of Management Executive*, 12(4), 22-42.
- Kortmann, S.,Gelhard, C., Zimmermann, C. & Piller, F.T. (2014). “Linking Strategic Flexibility And Operational Efficiency: The Mediating Role Of Ambidextrous Operational Capabilities”, *Journal Of Operations Management*, 32: 475–490.
- Li, C., Lin, C. & Tien, Y. (2015), “CEO Transformational Leadership and Top Manager Ambidexterity”, *Leadership & Organization Development Journal*, 36(8): 927-954.
- Lubatkin, M.H., Simsek, Z., Ling, Y. & Veiga, J.F. (2006). “Ambidexterity and Performance in Small toMedium-Sized Firms: The Pivotal Role of Top Management Team Behavioral Integration”, *Journal of Management*, 32(5): 646-672.
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric Theory*, McGraw-Hill, New York.
- O’Reilly, C. A. & Tushman, M. L. (2013). “Organizational Ambidexterity: Past, Present and Future”, *Academy of Management Perspectives*, *Acad Manage Perspect*, 27(4): 324-338.
- Porter, M. E. (1980). *Rekabet Stratejisi Sektör ve Analiz Teknikleri*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

- Reeves, M., Haanas, K., Hollingsworth, J. & Pasini, F. L. S. (2013). “Ambidexterity: The Art of Complex Environments”, Perspectives, The Boston Consulting Group.
- Sanchez, R. (1995). Strategic Flexibility in Product Competition. Strategic Management Journal, 16(1): 135-159.
- Santos-vijande, M., Sanchez, J., and Trespalacios, J. (2012). “How Organization All Earning Affects A Firm's Flexibility, Competitive Strategy, And Performance”, Journal Of Business Research, 65: 1079–1089.
- Sarıdoğan, E. (2010). Mikro Ekonomi ve Makroekonomi Düzeyinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Tekin, M. ve Zerenler, M. (2012). Rekabetin Anahtarı: Esnek İşletme, Günay Ofset Matbaacılık, Konya.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

ÖRGÜTSEL ÖĞRENMENİN FİRMA PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL LEARNING ON FIRM PERFORMANCE: AN EMPRICAL STUDY

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibakan63@hotmail.com

Dokt. Öğr. Buket SEZER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, buketsezer86@gmail.com

Yls. Öğr. Ceylan KARA

Uludağ Üniversitesi, ceylankara02111987@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, örgütsel öğrenmenin firma performansı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla İstanbul, Bursa, Sakarya ve Kahramanmaraş' da turizm, tekstil, otomotiv, metal, enerji ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren şirket yöneticileri ve çalışanlarına bir anket çalışması yapılmıştır. Başlangıçta 300 anket dağıtılmış olup, geçerli olduğu düşünülen 237 veri araştırma kapsamına alınmıştır. Eldé edilen veriler korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak örgütsel öğrenme boyutlarının, firma performansı üzerinde etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Öğrenme, Firma Performansı

ABSTRACT

In this study, the effect of organizational learning on firm performance is examined. For this purpose, a questionnaire was conducted to the company managers and employees operating in tourism, textile, automotive, metal, energy and service sectors in Istanbul, Bursa, Sakarya and Kahramanmaraş. At the beginning 300 questionnaires were distributed and 237 data considered valid were included in the survey. The obtained data were subjected to correlation and regression analyzes. As a result, it has been found that organizational learning dimensions have an effect on firm performance.

Key Words: Organizational Learning, Firm Performance

1.GİRİŞ

Rekabetin giderek arttığı, değişimin hız kazandığı belirsiz çevre koşulları göz önüne alındığında günümüz işletmelerinin yaşamlarını sürdürebilmek ve rekabet güçlerini

koruyabilmek adına değişimleri kaçınılmaz olmaktadır. Gelecekte var olabilmenin temel koşullarından birisi ise bu değişimin küresel dünya şartlarına uyumun sağlanmasıyla mümkün olabileceğidir. Günümüzdeki başarılı şirketler ise bu duruma sadece geleceği okumaya çalışarak değil, çevrelerinde olup biteni sürekli gözlemleyerek, bu değişimleri hızla cevaplayabilecek esnekliğe sahip olmaya çalışarak yanıt vermektedirler. Çevrede olup bitenleri okuyabilmek için ise örgütsel öğrenme yeteneği gerekmektedir.

Bilgi yoğun dünyamızda başarının olmazsa olmaz anahtarının örgütsel öğrenme olduğu öngörülmektedir. Çünkü sadece geçmişin bilgisine sahip olmak ya da sadece belli başlı görevler, sorumluluklar veya süreçler hakkında bilgi sahibi olmak yeterli gelmemektedir. Önemli olan geleceğe dair vizyon sahibi olmak, değişimi önceden görüp adapte olabilmek ve belirsiz koşulları yönetebilmektir. Bu başarı da tabii ki sadece üst yönetimin değil, tabandan yukarıya doğru tüm kademelerde bilginin paylaşılmasını gerektirir. Geleceği okuyabilen, değişime uyum sağlayabilen işletmeler belirsizliği azaltmak ya da engellemek için harcamaları gereken zamanı ve enerjiyi yeteneklerini geliştirmeye ve performanslarını arttırmaya kanalize edebileceklerdir.

Bu çalışmanın temel amacı, örgütsel öğrenmenin firma performansı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Yapılan çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde örgütsel öğrenme ve firma performansı kavramları açıklanmış olup, ikinci bölümde ise örgütsel öğrenmenin firma performansı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan analizlere yer verilmiştir.

2. ÖRGÜTSEL ÖĞRENME TANIMI

Günümüz dünyasında çok hızlı bir şekilde değişim yaşanmaktadır. Örgütlerin belirledikleri hedeflere ulaşabilmeleri için bilgiyi etkin ve hızlı bir biçimde kullanması gerekmektedir. Bu yüzden rekabet avantajı veya üstünlüğü sağlamak isteyen örgütler sürekli bir değişim ve yenilik içerisinde olmalıdır. Bu değişimin etkin bir biçimde olması ancak kendini öğrenen örgütlerce mümkündür. Çünkü ilerleme çalışanların ve örgütün kendilerini öğrenmelerine yani bilgiyi etkin kullanmalarına bağlıdır (Garvin, 1993: 80).

Öğrenme, gözlem, eğitim ve kazanımlardan sonra oluşan bilgilerin davranışlarda meydana getirdiği uzun vadeli olan değişimlerdir (Certo, 2006: 48). Bu tanıma benzer tanımlama yapan Koçel (2007: 332)'ye göre öğrenme, bireyin zihinsel ve sezgisel oluşumları kullanarak yeni bilgilere ulaşmaya çalışması ve bunları yeniden yorumlayıp davranışlarını şekillendirme sürecidir.

Yenilikleri yakından takip edip ve değişimleri yönetebilmek için bilim insanları son zamanlarda çalışmalarında sıklıkla örgütsel öğrenme kavramı üzerinde açıklamalar yapmaktadırlar (Yılmaz, 2011: 323). Huber (1991)' e göre örgütsel öğrenme “bilgiyi işleme yoluyla örgütün potansiyel davranış alanının genişletilmesi” dir.

Örgütler belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek için organize olmuş sosyal sistemlerdir. Bu sistemlerin varlığını devam ettirebilmesi için yaşanan çevresel değişimleri iyi yönetebilmeleri gerekmektedir. Bu da ancak öğrenen örgütlerce mümkün olabilmektedir. Bilgi aktarımını sağlayan ve örgütün temel yapı taşları olan bireyler ise örgütsel öğrenmeyi gerçekleştiren

sistemin en küçük parçaları olarak kabul edilmektedir (Devecioğlu ve Biçkes, 2016: 10). Bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bu sosyal yapı içerisinde örgütsel öğrenme örgüt içinde doğal olarak gerçekleşmektedir (Seymen ve Bolat, 2002:102).

Artan rekabet koşullarında örgütsel öğrenme firmalar için son derece önemli hale gelmiştir. İlgili literatür incelendiğinde özellikle 1970’li yıllardan sonra araştırmacıların yeni tanımlamalar getirdiği örgütsel öğrenmenin, firma performansı üzerinde pozitif etki yarattığı görülmektedir (Çelik, 2014: 195).

3.FİRMA PERFORMANSI TANIMI

Performans kavramının sözlük anlamı, başarı, ustalık, kapasite, bir işin üstesinden gelme ve üzerine düşen görevi başarılı bir biçimde yerine getirme olarak tanımlanmaktadır (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2015: 57). Şimşek ve Nursoy (2002:129)’a göre ise performans, amaçlı ve hedeflenmiş bir etkinlik sonucunda elde edileni nitel veya nicel olarak tanımlamak şeklinde açıklamaktadırlar.

Örgüt bakımından performans kavramı bir örgütün belirlediği hedefleri hangi ölçüde gerçekleştirebildiğinin (Ho, 2008:1238) ve öz kaynaklarını ne kadar etkin ve verimli şekilde kullandığının göstergesi olarak açıklanmaktadır (Ogebe vd., 2013: 443).

Firma performansı, işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve kar elde edebilmeleri için belirledikleri stratejilerinin belirledikleri hedeflere ne kadar ulaşıp ulaşılmadığını ifade eder (Porter, 1991: 100).

Firma performansı, örgütün içinde bulunduğu durumu, sahip olduğu kaynakları ve örgütün kendi dinamizmi içinde ele alıp bilgi verir. Bu tanımlamaya göre firma performansı, örgütün genel olarak tüm stratejilerinde başarılı olma durumunu ifade eder (Eren vd., 2013:4877).

Ekonomik amaçlara ulaşabilmenin yanı sıra değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilme firma performansının bir göstergesidir (Bulut, 2009: 516). Bu yüzden bu çalışmada örgütsel öğrenmenin firma performansı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

4.ARAŞTIRMANIN AMACI YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu araştırmanın amacı, örgütsel öğrenmenin firma performansı üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışmaktır.

Araştırmanın ana kütesini Bursa, İstanbul, Sakarya ve Kahramanmaraş’ta bulunan turizm, tekstil, otomotiv, metal, enerji ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren şirket yöneticileri ve çalışanları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 300 adet anket elden dağıtılmış olup; bu anketlerin uygun şekilde doldurulup doldurulmadığı denetlenmiştir. Dağıtılan anketlerden bir kısmı katılımcılar tarafından doldurulmamış ve bir kısmı da eksik ve yanlış olarak doldurulduğu anlaşıldığından kapsam dışında tutulmuş olup; toplamda 237 adet anket araştırma kapsamına alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı % 79’dur.

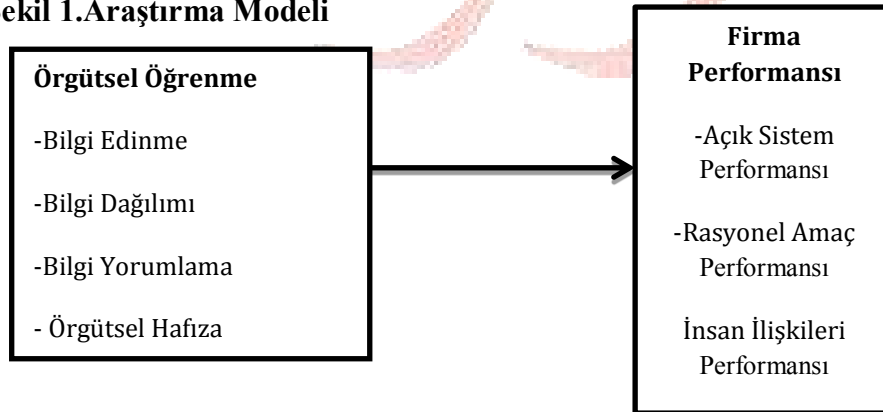
Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmıştır. Örgütsel öğrenme ile ilgili 13 önerme Golmoradi ve Ardabili (2016)'nin çalışmasından uyarlanmış olup örgütsel öğrenme ölçeğini ilk geliştiren ise Lopez vd. (2004)'dir. Örgütsel öğrenme ile ilgili önermelerden 1 tanesi güvenilirliği düşürdüğü için kapsam dışında tutulmuştur. Firma performansı ile ilgili 10 önerme ise Gabriel vd. (2016)'nin çalışmalarından uyarlanmıştır. Fakat firma performansı ve boyutları ile ilgili ilk görüş ise Quinn Ve Rohrbaugh (1983) tarafından ileri sürülmüştür. Yine bu ifadelerden 1 tanesi güvenilirliği düşürdüğü için kapsam dışında tutulmuştur.

Anket başlıca iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde anketi yanıtlayan kişilerin demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, vb.) ait sorulara, ikinci bölümde ise araştırma değişkenlerini ölçen önermelere yer verilmiştir. Anketin ikinci bölümünde yer alan önermeler 5'li Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) ile ölçümlenmiştir. Elde edilen veriler SPSS programında analize tabi tutulmuştur.

5.ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLER

Araştırmada katılımcıların firma performansı algıları bağımlı değişken, öğrenen örgüt algıları ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bağımlı değişken olan firma performansı açık sistem performansı, rasyonel amaç performansı ve insan ilişkileri performansı olmak üzere üç boyutlu olarak, bağımsız değişken olan öğrenen örgüt ise bilgi edinme, bilgi dağılımı, bilgi yorumlama ve örgütsel hafıza olmak üzere dört boyutlu olarak ayrı ayrı incelenerek analize dâhil edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmaktadır:

Şekil 1.Araştırma Modeli

Bu bilgiler ışığında çalışmanın hipotezleri şunlardır:

H1: Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2: Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H3: Örgütsel öğrenmenin bilgi yorumlama boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H4: Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H5: Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H6: Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H7: Örgütsel öğrenmenin bilgi yorumlama boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H8: Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H9: Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H10: Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H11: Örgütsel öğrenmenin bilgi yorumlama boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

H12: Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.

6.ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 1: Kişiyeye İlişkin Demografik Özellikler

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	92	38,8	Bekar	97	40,9
Erkek	145	61,2	Evli	134	56,5
			Diğer	6	2,5
Yaş			Eğitim Durumu		
20-25 yaş	55	23,2	İlköğretim	56	23,6
26-35 yaş	117	49,4	Lise	94	39,7

36- 50 yaş	58	24,5	Ön Lisans	44	18,6
51 ve üzeri	7	3,0	Lisans	42	17,7
			Lisans üstü	1	,4
Sektör			Kaç yıldır çalışıldığı		
Turizm	41	17,3	1 yıldan az	39	16,5
Tekstil	80	33,8	1-5 yıl	83	35,0
Otomotiv	45	19,0	6-10 yıl	66	27,8
Metal	10	4,2	11-15 yıl	33	13,9
Enerji	39	16,5	16 yıl ve üzeri	16	6,8
Hizmet	22	9,3			
Pozisyonunuz			Firmanın Bul. İl		
Yönetici	41	17,29	Bursa	116	48,9
Mühendis	38	16,03	Sakarya	38	16,0
Çalışan (Tüm sektörler için)	158	66,66	Kahramanmaraş	61	25,7
			İstanbul	22	9,3
Firmanın Hizmet Yılı			Firmanın Hizmet Yılı		
1-5 yıl	10	4,2	26-30 yıl	25	10,5
6-10 yıl	10	4,2	31-35 yıl	5	2,1
11-15 yıl	44	18,6	36-40 yıl	4	1,7
16-20 yıl	40	16,9	41-45 yıl	1	,4
21-25 yıl	61	25,7	46-50 yıl	37	15,6

Ankete katılanların % 61,2'si erkek, % 38,8'i kadınlardan oluşmaktadır. Bekar olan katılımcıların yüzdesi % 40,9 iken; evli olan katılımcı yüzdesi ise % 56, 5'tir. Katılımcıların % 23,2'si 20-25 yaş aralığında, % 49,4'ü 26-35 yaş aralığında, % 24,5'i ise 36-50 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun 26-35 yaş aralığında olduğu söylenebilmektedir.

Ankete katılanların % 23,6'sı ilköğretim, % 39,7'si lise, % 18,6'sı ön lisans, % 17,7'si ise lisans mezunlardır. Katılımcıların yarısından fazlasının ilköğretim ve lise mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcılara işletmede çalıştıkları pozisyon sorulduğunda % 17,29'unun

yönetici, % 16,3'ünün mühendis, % 66,66'sının ise çalışan statüsünde bulunduğu görülmektedir.

Katılımcıların çalıştıkları şirketlerin buldukları sektördeki hizmet yıllarına baktığımızda, % 8,4'ü 1-10 yıl, % 18,6'sı 11-15 yıl, % 16,9'u 19-20 yıl, % 25,7'si 21-25 yıl, % 14,7'si 26-45 yıl ve % 15,6'sı ise 46- 50 yıllık faaliyet deneyimine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buldukları şirkette kaç yıldır çalıştıkları sorusuna ise, % 16,5'i 1 yıldan az, % 35'i 1-5 yıl, % 27,8'i 6-10 yıl, % 13,9'u 11-15 yıl ve % 6,8'i ise 16 yıl ve üzeri yıldır aynı şirkette çalıştıkları cevabını vermişlerdir. Çalışanların bulunduğu sektörlerin yüzdeleri ise sırasıyla % 17,3 turizm, % 33,8 tekstil, % 19 otomotiv, % 4,2 metal, % 16,5 enerji ve % 9,3 ile hizmet sektörüdür.

Tablo 2: Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	<i>Önerme Sayısı</i>	<i>Cronbach's Alpha Değeri</i>
Örgütsel Öğrenme (Bilgi Edinme)	3	0,793
Örgütsel Öğrenme (Bilgi Dağılımı)	3	0,827
Örgütsel Öğrenme (Bilgi Yorumlama)	3	0,808
Örgütsel Öğrenme (Örgütsel Hafıza)	4	0,848
Firma Performansı (Açık Sistem Performansı)	4	0,805
Firma Performansı (Rasyonel Amaç Performansı)	3	0,807
Firma Performansı (İnsan İlişkileri Performansı)	2	0,745

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her birinin güvenilirliklerinin test edilmesinde Cronbach Alfa kat sayısı kullanılmıştır. Literatüre göre, alfa değeri 0,70 veya üzerinde bulunan bir değere sahipse ölçek güvenilir kabul edilmektedir. Ankette yer alan tüm ölçeklere ilişkin alfa değerlerinin güvenilir ve kabul edilebilir bir düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Katılımcıların örgütsel öğrenme alt boyutları ve firma performansı alt boyutlarına ait algılarına yönelik tanımlayıcı bulgular Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 3: Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Ölçek	Alt Boyutlar	Min.	Mak.	X	S
Örgütsel Öğrenme	Bilgi Edinme	1,00	5,00	3,5471	,90367
	Bilgi Dağılımı	1,00	5,00	3,6118	,94171
	Bilgi Yorumlama	1,00	5,00	3,6821	,82238
	Örgütsel Hafıza	1,00	5,00	3,8734	,78270
Firma Performansı	Açık Sistem Performansı	1,00	5,00	3,5408	,96887
	Rasyonel Amaç Performansı	1,00	5,00	3,6878	,91700
	İnsan İlişkileri Performansı	1,00	5,00	3,5970	,86912

Örgütsel öğrenmenin alt boyutlarına yönelik tanımlayıcı bulgulara göre, “bilgi edinme” ($X=3,54$, $S=,903$); “bilgi dağılımı” ($X=3,61$, $S=,941$); “bilgi yorumlama” ($X=3,68$, $S=,822$); “örgütsel hafıza” ($X=3,87$, $S=,782$) aritmetik ortalamaları bu şekilde belirlenmiştir. Firma performansı boyutlarına ait ortalama ise “amaç sistem performansı” ($X=3,54$, $S=,968$); “rasyonel amaç performansı” ($X=3,68$, $S=,917$); “insan ilişkileri performansı” ($X=3,59$, $S=,869$); şeklinde belirlenmiştir.

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modelde bulunan değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerinin derecesine bakılmıştır. Değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 7. 3: Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1.FPASP	1,000						
2.FPRAP	,514**	1,000					
3.FPİİP	,315**	,405**	1,000				
4.ÖÖBE	,225**	,204**	,258**	1,000			
5.ÖÖBD	,218**	,297**	,260**	,504**	1,000		
6.ÖÖBY	,354**	,321**	,321**	,390**	,582**	1,000	
7. ÖÖÖH	,183**	,209**	,288**	,409**	,412**	,525**	1,000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Yapılan korelasyon analizi sonucu örgütsel öğrenmenin alt boyutu olan bilgi yorumlama ile firma performansının alt boyutu olan açık sistem performansı arasındaki ilişki diğer alt boyutlar arasındaki ilişkiye göre daha güçlü olarak çıkmıştır. Örgütsel öğrenmenin alt boyutu olan örgütsel hafıza ile firma performansının alt boyutu olan açık sistem performansı

arasındaki ilişki ise diğerlerine göre daha zayıf çıkmıştır. Tüm boyutlar ele alınarak bakıldığında ise, örgütsel öğrenmenin alt boyutları olan bilgi dağılımı ve bilgi yorumlama arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 4'te, örgütsel öğrenmenin alt boyutlarının firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerindeki etkisini açıklayan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Örgütsel Öğrenme Boyutları ile Firma Performansının Açık Sistem Performansı Boyutuna Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
FP(Açık Sistem Performansı)			
ÖÖBE	,225	3,537	,000
	R² = ,047	F=12,511	,000
ÖÖBD	,218	3,418	,000
	R² = ,043	F=11,684	,000
ÖÖBY	,354	5,796	,000
	R² = ,121	F=33,589	,000
ÖÖÖH	,183	2,861	,000
	R² = ,030	F=8,186	,000

Tablodan görüldüğü gibi, örgütsel öğrenme boyutlarından bilgi edinme % 4,7, bilgi dağılımı% 4,3, bilgi yorumlama % 12,1 ve örgütsel hafıza ise % 3 oranla firma performansının açık sistem performansı boyutunu açıklamaktadır. Dolayısıyla örgütsel öğrenme boyutlarının firma performansının amaç sistem performansı boyutu üzerindeki etkisini ifade eden H1 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.*), H2 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır.*), H3 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi yorumlama boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*) ve H4 (*Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının açık sistem performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*) hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel Öğrenme Boyutları ile Firma Performansının Rasyonel Amaç Performansı Boyutuna Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
FP(Rasyonel Amaç Performansı)			
ÖÖBE	,204	3,197	,000
	R² = ,038	F=10,223	,000
ÖÖBD	,297	4,775	,000
	R² = ,085	F=22,801	,000
.ÖÖBY	,321	5,197	,000
	R² = ,099	F=27,013	,000
ÖÖÖH	,209	3,274	,000
	R² = ,044	F=10,722	,000

Tablo 5’te, örgütsel öğrenme boyutlarından bilgi edinme % 3,8, bilgi dağılımı% 8,5, bilgi yorumlama % 9,9 ve örgütsel hafıza ise % 4,4 oranla firma performansının rasyonel amaç performansı boyutunu açıkladığı görülmektedir. Tablo 5’ten elde edilen veriler ışığında, örgütsel öğrenme boyutlarının firma performansının rasyonel amaç modeli üzerindeki etkisini ifade eden H5 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*), H6 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*), H7 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi yorumlama boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*) ve H8 (*Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının rasyonel amaç performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*) hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 6. Örgütsel Öğrenme Boyutları ile Firma Performansının İnsan İlişkileri Performansı Boyutuna Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
FP(İnsan İlişkileri Performansı)			
ÖÖBE	,258	4,087	,000
	$R^2 = ,062$	F=16,714	,000
ÖÖBD	,260	4,124	,000
	$R^2 = ,064$	F=17,007	,000
.ÖÖBY	,321	5,196	,000
	$R^2 = ,099$	F=26,994	,000
ÖÖÖH	,288	4,602	,000
	$R^2 = ,079$	F=21,180	,000

Tablo 6’da, örgütsel öğrenme boyutlarından bilgi edinme % 6,2, bilgi dağılımı% 6,4, bilgi yorumlama % 9,9 ve örgütsel hafıza ise % 7,9 oranla firma performansının insan ilişkileri performansı boyutunu açıkladığı görülmektedir. Tablo 6’ dan elde edilen verilere göre,, örgütsel öğrenme boyutlarının firma performansının insan ilişkileri modeli üzerindeki etkisini ifade eden H9 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi edinme boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*), H10 (*Örgütsel öğrenmenin bilgi dağılımı boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*), H11 (*Bilgi yorumlama boyutunun insan ilişkileri modeli üzerinde pozitif etkisi vardır*) ve H12 (*Örgütsel öğrenmenin örgütsel hafıza boyutunun firma performansının insan ilişkileri performansı boyutu üzerinde pozitif etkisi vardır*) hipotezleri kabul edilmiştir.

7.SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmeler rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlamak ve bu avantajı devam ettirebilmek için çevrelerindeki değişimlere uyum sağlamak zorundadırlar. Bunun için bütün çalışanların bilgiyi etkin ve dış çevre ile etkileşimli şekilde kullanması şarttır. Örgütsel öğrenme ise hem çevreyle etkileşim sağlayan hem de değişimin olmazsa olmaz şartlarından olan ve firma performansı üzerinde etkisi olan faktörler arasındadır.

Yapılan araştırma sonucunda ankette yer alan tüm ölçeklere ilişkin alfa değerlerinin güvenilir ve kabul edilebilir bir düzeyde olduğu görülmüştür. Korelasyon analizi sonuçları da araştırma modelinde yer alan tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, literatürdeki Biçkes ve Özdevecioğlu (2016), Calantone, Çavuşgil ve Zhao (2002:518) ve Bolı’var-Ramos vd. (2012: 344) gibi çok sayıdaki çalışmanın

sonuçları ile örtüşmektedir. Buna rağmen Kitapçı ve Çelik (2014: 834) araştırmalarında yapmış oldukları regresyon analizi sonucuna göre bir firmanın örgütsel öğrenme kapasitesinin firmanın kalite performansı üzerinde etkisinin olmadığını belirtmektedirler.

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre ise, örgütsel öğrenme değişkeninin tüm boyutlarının firma performansı boyutları üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Yani firma çalışanlarının fuar ve sergilere düzenli olarak katıldığı, yeni iş fikirlerinin denendiği, tüm çalışanların aynı amaç etrafında birleştikleri, çalışanların birbirleriyle bilgi ve tecrübelerini paylaştıkları, takım çalışmasının yaygın olduğu, bilgiye istenilen zamanda erişimin kolay olduğu, veri tabanlarının güncellendiği bir çalışma ortamı mevcuttur. Bu çalışma ortamının bulunması firmanın rakiplerinden daha kaliteli hizmet sunması, daha verimli olması, etkin olması, müşterilerinin daha memnun olması, daha karlı, üretken ve büyüyen bir firma olması üzerinde etkilidir. Bunun sonucu olarak da firma da personel devir hızı ve işe devamsızlık oranı azalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bolívar-Ramos, M. T., Garcı'a-Morales, V. J. and Garcı'a-Sa'nchez, E. (2012), "Technological Distinctive Competencies And Organizational Learning: Effects On Organizational Innovation To Improve Firm Performance", J. Eng. Technol. Manage. 29, 331-357.
- Bulut, Ç., Yılmaz, C. ve Alpkan, L. (2009). "Pazar Oryantasyonu Boyutlarının Firma Performansına Etkileri". Ege Akademik Bakış, 9(2): 513-538.
- Calantone, R. J., Cavusgil, S. T. ve Zhao, Y. (2002). "Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance". Industrial Marketing Management, 31(6): 515-524.
- Certo, S. C. ve Certo, S. T. (2006). Modern Management, Prentice Hall, New Jersey.
- Çelik, V. (2014). "Örgütsel Öğrenme Kapasitesi ve Yeniliğin, Finansal Performansa Etkisi". Balıkesir üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(31): 193- 212.
- Eren S.S, Gül H. ve Tokgöz E. (2013). "Küçük ve Orta Boy İşletmelerde (Kobi) Örgütsel Öğrenme ve Yenilik Performansı İlişkisinin Genel Performansa Etkileri". E- Journal of Yaşar University, 29(8): 4872-4895.
- Garvin, D. A. (1993). "Building a learning organization". Harvard Business Review, 71(4): 78-91.
- Golmoradi, R. And Ardabili, F. S. (2016). "The effects of Social Capital and Leadership Styles on Organizational Learning", Procedia - Social and Behavioral Sciences 230, 372 - 378.

- Ho, L. A. (2008). "What affects organizational performance? The linking of learning and knowledge management". *Industrial Management & Data Systems*, 108(9): 1234-1254.
- Huber, G. P. (1991). "Organizational learning: the contributing processes and the literatures", *Organization Science*, 2(1): 88-115.
- Juan-Gabriel Cegarra-Navarro , Pedro Soto-Acosta, Anthony K.P.Wensley Juan-Gabriel Cegarra-Navarro , Pedro Soto-Acosta, Anthony K.P.Wensley (2016), "Structured Knowledge Processes and Firm Performance: The Role Of Organizational Agility", *Journal of Business Research* 69: 1544–1549.
- Kitapçı, H. ve Çelik, V. (2014), "The Relationship between Ambidexterity, Organizational Learning Capacity and Firm Quality Performance: An Empirical Study", *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 109: 827 – 836.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Basım Yayın, İstanbul.
- Ogebe, P., Ogebe, J. ve Alewi, K. (2013). "The Impact Of Capital Structure On Firms' Performance In Nigeria". *Journal of Risk Finance*, 6(5): 438–445.
- Özdevecioğlu, M. ve Biçkes, D.M. (2016). "İşletmelerde Örgütsel Öğrenmenin Finansal Performans Üzerindeki Etkisi ve İnovasyonun Aracılık Rolü". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(25): 8-28.
- Özdevecioğlu, M. ve Kanıgür, S. (2015). "Çalışanların İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik Algılamalarının Performansları Üzerindeki Etkileri". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1): 53-82.
- Perez Lopez, S., Montes Peon, J. M., & Vazquez Ordas, C. J. (2004). *Managing knowledge: The link between culture and organizational learning*. *Journal of Knowledge Management*, 8(6): 93–104.
- Porter, M.E., (1991). "Towards a Dynamic Theory of Strategy," *Strategic Management Journal*, 12: 95-117.
- Quinn, R. E. And Rohrbaugh, J. (1983), "A Spatial Model of Effectiveness Criteria: Towards a Competing Values Approach to Organizational Analysis", *Management Science*, 29 (3): 363-377.
- Seymen O. A. ve Bolat T. (2002). *Örgütsel Öğrenme*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Şimşek, M. ve Nursoy, M. (2002), *Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçme*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2011). "Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Öğrenme İlişkisi: Kavramsal Bir Yaklaşım" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 46: 313-332.

BÂKÎ VE FUZÛLÎ DİVANLARINDA KAPININ ALGILANMA BİÇİMİ

THE CONCEPTION OF DOOR IN THE DIVANS OF BAKİ AND FUZULİ

Mahmut GİDER

Dr., Bingöl Üniversitesi, mahmutgider@mynet.com

Özet

Arap ve Fars edebiyatlarından beslenerek şekillenen klasik Türk şiiri, İslam kültürüne ait sanat ve estetiğin en önemli şubelerinden birini teşkil etmektedir. 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî ve Fuzûlî'nin Divanları, klasik Türk şiiri sahasında yazılmış iki önemli eser olmanın yanı sıra İslam'ın manevî kültürüne ait önemli tasavvurlar ihtiva etmektedir.

Bu çalışmada, Bâkî ve Fuzûlî divanlarında mekânsal unsurlardan “kapı”nın algılanma biçimi ele alınmıştır. Mekânlar arasında geçişi sağlayan yer/yapı olarak bilinen kapı, çerçeve açısından kapalı mekân ile açık mekân arasında geçiş yeri olma özelliğini taşıdığı için şiirde daha çok bekleyişin sembolü olarak kullanılır. Kapı, divanlarda yapay mekânların cüz'ü olması hasebiyle demirden yapılma, mahremiyeti sağlama, üzerinde yazı veya resim nakşedilme gibi hususiyetleriyle doğrudan veya göndermelerle muhtelif teşbih ve tasavvurlara konu edilir. Daha çok aşk bağlamında sevgili ve memdûh övgüsü ile ilişkilendirilerek kullanılır. Aşk bağlamında sevgilinin kapısı, şifahane ve Mescid-i Aksa'ya benzetilir; adaletin te'sis edildiği, sultan ve kölelerin saygı ile eğildiği, âşığın intizâr ile beklediği yer olarak algılanır. Kapı, memdûh övgüsü bağlamında temsil edilen ulûhiyyet makamları (Allah, peygamber) ve beşerî makamlara göre (sultan, bey) maddî ve manevî anlamda mansıp elde etme aracı olarak telakki edilir, yüceltilerek kozmik ve kutsal mekânlarla aynı mesabede görülür. Ulûhiyyet makamlarını temsil edecek şekilde kullanılan kapı, rahmet ve mağfiret aracı; otoriteyi temsil edecek şekilde kullanılan kapı, bir ihtiyacı giderme, maddî anlamda pâye/makam elde etme aracı ve sığınak olarak algılanır. Bu yaklaşımların yanı sıra kapının eşik mekân olma özelliği nazara sunulur ve kapı, soyut kavramlarla tavsif edilerek metafor olarak kullanılır.

Anahtar Kelimeler: Divan, Fuzûlî, Bâkî, Kapı, Algı

Abstract

Classical Turkish poetry shaped by feeding from Arabic and Persian literatures constitutes one of the most important branches of art and aesthetic understanding of Islamic culture. As well as being two important works written in the field of classical Turkish poetry, the Divans of Bâkî and Fuzûlî, 16th century poets, contain important information belonging to the spiritual cult of Islam.

In this study, the conception of "door", one of spatial elements in Bâkî and Fuzûlî Divans, is discussed. The door, which is known as the place/structure that makes the passage between spaces, is mostly used as a symbol of waiting in poetry since it has the feature of being a passageway between closed and open space in terms of frame. Since the door is a part of artificial spaces in Divans, it becomes a subject to some simile and envisions directly or implicitly because of its features such as being made of iron, providing confidentiality, having a characteristic to be written and engraved on it. It is mostly used in relation to love by associating beloved and memorial praise. In the context of love, the door of lover is likened to a shrine and Masjîd al-Aqsa; and it is perceived as the place where justice is established, the sultan and the slaves bow with respect, and the lover waits with the expectancy. The door is considered as a means of obtaining high authority in the material and spiritual sense according to the religious authorities (Allah, the prophet) and the human authorities (sultan, bey), and also it is glorified and is seen at the same value as the cosmic and holy places. The door used to represent the religious authorities are perceived as means of mercy and forgiveness; and the door that are used to represent authority are perceived as satisfying a need, a means of obtaining materiality and as a shelter. In addition to these approaches, the door, which is also mentioned as a threshold space, is used as a metaphor by describing it with abstract concepts.

Keywords: Divan, Fuzûlî, Bâkî, Door, Conception

Giriş

Klasik Türk şiiri, 13. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 19. yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını sürdürmüştür. Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî şiirini dil ve üslûp açısından etkileyen bu şiir, zengin mazmun ve imgeleriyle modern Türk şiirini muhteva açısından etkilemeye devam etmektedir. Arap ve Fars kültürlerinden etkilenen klasik şiir, İslam kültürüne ait sanat ve estetiğin en önemli şubelerinden birini teşkil etmektedir. Bâkî ve Fuzûlî'nin kaleme aldığı şiirlerin sanat seviyesi yüksektir. Bu şiirler, Fars şiiriyle boy ölçüşebilecek ve hatta onu gölgede bırakabilecek imge ve mazmunlarla yüklüdür. Özellikle bu şairlerin divanları üzerine yapılan tematik çalışmalardan elde edilen çıkarımların diğer klasik şairler için bağlayıcı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Bâkî ve Fuzûlî divanlarında hem yapay mekânların bir cüz'ü olan hem de eşik mekân özelliği taşıyan "kapı"nın algılanma biçimi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İnsan, sosyal bir varlık olduğu için hayatını devam ettirme hususunda tabii mekânların yanında inşâî mekânlara ihtiyaç duyar. *"Tabiatla iç içe yaşayan birey, sosyalleştikçe ve bireyin ben duygusu şekillendikçe, mahremiyet kavramı oluştu ve kendine ait mekânlar oluşturmaya başladı."* (Bayrak, 2013: 38). Barınma, korunma ve eğlence mekânları inşâî mekânlardan bazılarıdır. Bu mekânların en önemli cüzlerinden biri kapıdır.

Barınma mekânlarından evin inşâî mekânlar içinde ayrı bir yeri vardır. Zira ev, kişinin kendisini koruması, varlık mücadelesini sürdürmesi ve güvende hissetmesi hususlarında

“kabuk” (Demir, 2001: 14) işlevi görür. İnsanın ihtiyaçlarına ve mahremiyet tasavvuruna göre şekillenen ev, kişi-mekân etkileşimi bağlamında ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle edebî eserlerde şairin/yazarın evi algılama biçimini ortaya koymak, onun mekân tasavvuru hakkında fikir vereceği gibi duygu ve hayal dünyasının çözümlenmesine büyük bir katkı sağlar. Evi, “mekân çözümlene aracı” olarak gören Gaston Bachelard, “Mekânın Poetikası” adlı eserinde inşâ bir unsur veya imge olarak evi “öz varlığımızın topografyası, dünya köşesi, ilk evreni ve gerçek bir kozmosu” (1996: 27-32) olarak görür. Bu meyanda öncelikle evin, akabinde evin cüzlerinden kapı, eşik, köşe, mahzen, çatı, oda, mutfak gibi unsurların algılanma biçiminin ortaya konulması, şairlerin ruh dünyalarının çözümlenmesine, hayatı anlama ve anlamlandırma biçimlerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlar. Ev, çerçevesel açıdan kapalı bir mekân olduğu için ev ile dış mekân arasında bağlantıyı sağlayan unsurlardan kapı, önemi haiz bir unsurdur.

Kapı, “bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı” (Akalin vd., 2011: 1306) demektir. “İnsanoğlunun dış dünya ile şahsî dünyası arasında perde vazifesi gören” (Atmaca, E.-Adzhumerova, R., 2010: 24) kapı, şiirde daha çok “içerdekini dışarıdakini, dışarıdakini içerdekini beklemesinin imgesi” (Narlı, 2007: 60) olarak kullanılır. Kapının açık veya kapalı olma durumu, farklı veya karşıt imgeleri çağrıştırdığı için “çifte simgeselliğe sahip olduğu” (Bachelard, 1996: 237) düşünülmektedir.

Kapı, iç mekân ile dış mekân arasındaki bağlantıyı sağladığı, yani bir mekândan başka bir mekâna geçerken köprü işlevi gördüğü için eşik mekân özelliği taşır (Karçığa, 2014: 131). “Geçiş süreçlerinin yaşandığı evre, eşiksel mekânların oluşmasına zemin hazırlar. Her mekân kendisinden bir önceki ya da sonraki mekâna eşik konumundadır.” (Bayrak, 2013: 270). Eşik mekânlar, içinde bulunulan mekân/konum ile elde edilmek istenen mekân/konum arasındaki yeri karşıladığı için Ârâf metaforunu çağrıştıır. Eşik mekânın kapalı veya engellerle dolu oluşu, kişiyi mevcut yazgısının ön gördüğü hayatı yaşamak zorunda bırakırken aşılması, ona yeni bir yazgının inşâsı konusunda uygun zemin ve süreci hazırlar. Eşik mekânlardan “evin kapısı”nın aşılmasıyla, güvenlik düzeyi yüksek bir ortama girme imkânı elde edilirken, “tekke kapıları”nın aşılmasıyla *erginleşmeyi gerçekleştirme hususunda seyr ü sülük yolculuğunun başlamasına, maddeden manaya, kesretten vahdete geçiş için* (Eren, 2010: 273) ihtiyaç duyulan şartlar sağlanmış olur. Böylece kişinin mevcut yazgısında olumlu bir dönüşüm yaşanır. “Yarı-açık” mekân özelliği taşıyan kapı, kapalı mekânları ayırma, onların arasında bağlantıyı sağlama işlevini görmenin yanı sıra (Arslan, 2014: 54) sınırlı alanlar ile sınırsız alanlar (açık mekân) arasında ihtiyaç duyulan bağlantıyı sağlar (Simmel, 2013: 19). Bu yönüyle köprü işlevi görür.

“Kapı” sözcüğünün birçok deyim ve atasözü içinde yer alması, önemli bir kültürel motif, dilsel unsur ve kavram olduğunu gösterir. “Açık kapı bırakmak, kapısını aşındırmak, dış kapının mandalı, kapı gibi, kapısına kilit vurmak” kabilinden deyimler; “Allah, gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.”, “Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.”, “Ölüm bir

kara devedir ki herkesin kapısına çömelir.” gibi atasözleri, kapı sözcüğünü içeren özlü sözlerden birkaçıdır.

Modern Türk şiirinde imge veya sembol olarak yoğun bir biçimde kullanılan kapı, klasik Türk şiirinde farklı teşbih ve tasavvurlara konu edilen mekânsal unsurların başında gelir. Kapı, temsil ettiği varlığa göre (Allah/peygamber/sultan/sevgili) değer kazanır. Bu meyanda ulûhiyyet makamlarını temsil eden kapılar, rahmet ve mağfiret aracı; sevgilinin kapısı, “*cennet, kible, secdegâh, gök, asuman, arş, yastık ve gül bahçesi*” (Pala 1995: 51); şeyhin kapısı, manevî himmet umulan yer; sultanın kapısı ise maddî bir ihtiyacı giderme veya makam elde etme noktasında sığınılan yer olarak tasavvur edilir. Bu yaklaşımlardan dolayı klasik şiirde, kapı yüceltilerek kozmik veya kutsal mekânlarla aynı mesabede görülür.

“*Osmanlı Türkçesi’nde, kapı anlamında yaygın olarak kullanılan dört ayrı kelime bulunmaktadır. Bunlar, Türkçe kapu, Arapça bâb, Farsça der ve yine Farsça olan dergâh kelimeleridir.*” (Şavk, 2014: 8). Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında kapı algısıyla alakalı yapılan incelemede tespit edilen sözcüklerden “kapı/kapu”, “bâb, ebvâb” ve “der”, değerlendirmeye tabi tutulurken; “*dergâh*” sözcüğü “eşik” anlamında kullanıldığı için değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır. Kapı, divanlarda daha çok aşk bağlamında değerlendirildiği için sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Memdûh övgüsü bağlamında da ele alınan kapı, yer yer inşâî mekânların cüz’ü olarak gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Özellikle sevgili ve memdûha ait mekân ve muhitlerin kapıları, âşık/şair tarafından intizar ile beklenen/gözlenen yer olarak telakki edildiği için farklı çağrışımlara konu olabilecek şekilde tasvir edilmiştir.

1. Bâkî ve Fuzûlî Divanlarında Kapı Algısı¹

1.1. Aşk ve Sevgili Bağlamında Kapı

Aşk, klasik Türk şiirinin ana konularından biri olduğu için mekânsal birçok kavram, aşk bağlamında ele alınır. Bu meyanda kapı, sevgiliye ait mekânların cüz’ü olarak ele alındığında yüceliği temsil edecek şekilde kullanılırken, âşık ile ilişkilendirildiğinde değersizliği, ötekileşmeyi, mahviyyetkârlığı temsil edecek şekilde kullanılır. Divanlarda sevgilinin kapısı, şifahane ve Mescid-i Aksa’ya benzetilir; adaletin te’sis edildiği, köle ve sultanların saygı ile eğildiği, âşığın intizar ile beklediği yer olarak tasavvur edilir.

Klasik şiirin ana konularından biri aşk olduğu için şiirlerde söz konusu edilen hastalıklar, genellikle aşk kaynaklı ruhsal hastalıklardır. Dolayısıyla şifahane, maddî hastalıkların tedavi edildiği yerden ziyade ruhsal hastalıkların tedavi edildiği (tumarhane) yerdir. Sevgili, çekilen acıların müsebbibi olarak telakki edildiği için âşığa iltifat ettiği takdirde, âşığın şifa bulacağı düşünülür. Bâkî, âşığın dertlerle dolu yaralı gönlünü, şifahaneye

¹ Bu çalışmada kullanılan şiir metinleri, Sabahattin Küçük tarafından hazırlanan “Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım” ve Kenan Akyüz vd. tarafından hazırlanan “Fuzûlî Dîvânı” adlı eserlerden alınmıştır. Eserlerin künyeleri kaynakçada belirtilmiştir.

benzettiği sevgilinin kapısına arz ettiğini ileri sürer. Bu yaklaşımla sevgili, hekim/tabip; sevgilinin kapısı şifahane olarak algılanmıştır:

Dil-i pür-derd-i mecrûhı der-i cânâne tapşurdum

Varup dâru 'ş-şifâya yine bir dîvâne tapşurdum (G.341/1)

Klasik şiirde yüceltilmek istenen unsur ve yapılar, Kâbe ve Mescid-i Aksa gibi kutsal mabetlerle benzerlik noktasında ilişkilendirilir. Bu bağlamda Bâkî, sevgilinin kapısını vefa ehlinin Mescid-i Aksa'sı, kendi kiblesi olarak görür. Mescid-i Aksa, Müslümanların Kâbe'den önceki kiblesiydi. Kutsal bir mabet olan Mescid-i Aksa'nın sevgilinin kapısı ile benzerlik noktasında ilişkilendirilmesinin temelinde, sevgilinin hakikî aşk bağlamında ele alındığı, dolayısıyla ona ait değersiz mekânların dahi kutsal mekân mesabesinde görüldüğü anlaşılır:

Tapundur Ka 'be-i 'ulyâ-yı eshâb-ı safâ kiblem

Kapundur Mescid-i Aksâ-yı erbâb-ı vefâ kiblem (G.333/1)

Klasik şiir anlayışına göre sevgili, otoriteyi temsil eden güç olarak telakki edildiği için aldığı karar ve sergilediği davranışlar nedeniyle sorgulanmaz. Buna mukabil âşık, tavır ve davranışlarından dolayı sorgulanıp suçlanır ve genellikle hâkir görülür. Âşık, düçâr kaldığı şartlara bakmadan sevgilinin kapısını aşındırır ve hatta söz konusu makamdan adalet umar. Bu yaklaşım, otorite olarak tasavvur edilen sevgilinin lütuf ve ihsanına mazhar olma isteği bağlamında değerlendirilebilir (Nazik, 2012: 1846). Bâkî, sevgilinin kapısını, âşığın mücadele ümidini diri tutan, uğradığı zulmü ortadan kaldırıp adaletin te'sisine vesile olan yer olarak algıladığı için otoriteyi temsil eden makam olarak tasavvur etmiştir:

Kapunda dâd umar ey şâh-ı 'âdil

Dil-i mecnûnı gör dîvâne geldi (G.500/3)

Kutsal makam mesabesinde görülen mekânlara herkes baş eğer. Bu bağlamda Bâkî Divanı'nda sevgili, maddî ve manevî açıdan yüceliği temsil eden varlık olarak telakki edildiği için aşk memleketinin sultanı olarak görülür ve sevgilinin kapısına taç sahibi insanların (sultan) yanında kulların da baş eğdiği ifade edilir. “Baş eğme” edimi, her ne kadar kul ve kölelere yaraşır bir davranış olsa da sultanların bile ihtiram ile eğildikleri makamlar vardır. Örneğin namaz kılınırken makamların farklılığı ortadan kalkar, rüku' ve secdede herkes eğilir. Bâkî bu yaklaşımla sevgiliyi, Mutlak Varlık veya ona yaklaştırılmış bir tip; kapı ve eşiği ise kutsal mekân/makam olarak algılamıştır:

Der ü dergâhına sultân-ı 'aşkun ser-fürû eyler

Esîr-i tâcdâr olsun gedâ-yı hâksâr olsun (G.352/3)

Bâkî, âşığın karamsar ruh hâlini tasvir ederken yaşlı gözlerinin, kapı halkası gibi sevgilinin kapısında olduğunu ifade eder. Bu yaklaşımıyla karamsar ruh hâline rağmen ümit ile bekleyiş içinde olan âşığı, gözetlediği mekân veya mekânsal unsur nedeniyle bekçiye

benzetir. Âşığın en büyük uğraşlarından biri, sevgiliyi ve sevgiliye ait mekânları gözlemektir. Zira maddî ve manevî değer taşıyan varlıklar için verilen uğraş, söz konusu davranışı da yüceltir. Âşığın kıymet kazanma konusunda bir çabası olmasa da bu sürecin ona değer kazandırdığı düşünülür. Bunun yanı sıra kapı halkasının göz ile benzerlik noktasında ilişkilendirilmesinin temelinde, biçimsel benzerlik de vardır:

Görem diyü seni a 'yân-ı erbâb-ı nazar her gün

Kapundan halka-i der gibi gitmez çeşm-i ter her gün

Tolanur peyk-i âhum kûyunu şâm u seher her gün

Ruhun bâğın rakîb-i dîv-sîret seyr ider her gün

Yüzünü göremez yıllarca ammâ bunda âdem var (Mh.9/IV)

Sevgili, güzellik ve kıymet bakımından ay ve güneş gibi kozmik unsurlardan üstün görülür. Fuzûlî, ışıyla sevgilinin kapısına yüz sürdüğü için ayın, felek tarafından geceden sabaha kadar yüzü yere sürülmek suretiyle cezalandırıldığını ifade eder. Bu yaklaşım, yüceliği temsil eden kozmik varlıkların, sevgilinin eşliğine şayeste görülmediğini, bu mekânın daha üstün varlıkların iltifatına layık olduğunu ortaya koyar:

Der ü dîvârına güstâh yüz sürmüş diye gerdün

Yüzünü geceler sürter yere tâ subh mehtâbın (G.158/5)

Bâkî, ayrıca âşığın can ve gönlünün sevgilinin mahallesinde kaldığını, sevgili kapıya çıkmadığı için çaresizce beklediğini ifade eder. Kapı, pencere gibi yarı açık mekânsal unsurlar, kapalı mekân ile açık mekân arasında bağlantıyı sağladıkları için bu yapılar, özlem ile beklenen ve gözlenen yerler olarak değerlendirilir:

Bir Kul oğlu âfetün kûyında kaldı cân u dil

Kapuya çıkmaz görünmez n'eylesün bî-çâreler (G.59/4)

Sevgilinin kapısı, âşığın sevgiliye en fazla yaklaşabildiği yerlerden biri olduğu için vuslat uğruna verilen mücadelede âşığın sıklıkla uğradığı ve dolayısıyla birçok sıkıntıya düşürdüğü yerdir. Bu bağlamda Bâkî, sevgilinin kapısında ağlayıp inlemenin gayriihtiyari olarak gerçekleştiğini (G.469/5), âşığın gözyaşlarının sel gibi aktığını (G.402/3) ve âhından önce sevgilinin kapısına vardığını (G.201/3), âşığın bu mekânda devasız dertlere müptela olduğunu ifade eder. Bu yaklaşım, âşığın vuslat mücadelesindeki samimiyetini, çektiği sıkıntıların büyüklüğünü ve sevgilinin kapısının dönüştürücü etkisini ortaya koyar:

Kapunda hâsıl itdi bu devâsuz derdi hep gönlüm

Ne derde mübtelâ oldı dil-i bîmârı görsünler (G.55/2)

Ötekileştirilme veya melâmete uğrama durumlarından dolayı âşığın yaşadığı hâller tasvir edilirken kapı, bazı tasavvurlara konu edilir. Fuzûlî, âşığın sinesindeki yaralardan alevlerin yükseldiğini ileri sürerek âşığı, kapı ve duvarları yanan bir ocağa benzetir (G.120/2). Ayrıca âşığın kanlı gözlerinin, sevgilinin kapısının toprağını lale rengine dönüştürdüğünü ifade eder. Bu yaklaşımlar, âşığın sevgili uğruna döktüğü gözyaşlarının kanlı olduğunu gösterir. “Lale rengi” teşbihi, aynı zamanda âşığın aşk derdinden aldığı lezzeti gösterir. Kapıda kanlı gözyaşı dökmek, çekilen acının büyüklüğünü göstermenin yanı sıra, iç mekâna alınmamayı, öteki olarak görülmeyi sembolize eder:

*Lâle-reng etdi gözüm kan ile hâk-i derini
Kımyâ-gerdir eder gördüğü toprağı kızıl (G.175/2)*

Âşık, mahviyyetkârlığı ilke olarak benimsediği için sevgiliye ait değersiz mekân/mekânsal unsurlara ihtiram eder. Sevgilinin kapı veya eşığının toprağı, bu unsurlardan bazılarıdır. Âşık, sevgilinin kapısına varan yolun toprağı olmayı yücelme vesilesi olarak telakki eder. Bu yaklaşım, Bâkî'nin kurbiyet veya vuslata vesile olabilecek her türlü davranışı yücelttiği ve bedenden toprağa dönüşüme işaret ettiği düşünülür:

Kapunda hâk-i râh olmak bana va'llâhi rif'atdür

Egerçi kim beni düşkün sanup üftâdedür dirler (G.185/4)

Ev, “kabuk” işlevini gördüğü için tasavvufta, gönül ile ilişkilendirildiğinde kapı, pencere gibi cüzleriyle sâliki, masıva olarak telakki edilebilecek varlıklardan korur. Bâkî Divanı'nda âşığın gönül evinin tenhalaştığı, kesretin gönle girmemesi için gönül evine kapı yapıldığı ileri sürülür. Gönül, cemalullâhın tahassüs yeri olarak görüldüğü için önce arındırılmalı sonra masıva veya kesret olarak telakki edilebilecek unsurların geçişine kapatılacak şekilde korumaya alınmalıdır. Bu bakış açısı, kapının, vahdetin muhafazası konusunda koruyucu bir rol üstlenecek şekilde kullanıldığını, dolayısıyla set olarak algılandığını gösterir:

Dün gice dil hânesin bi'l-cümle tenhâ eyledüm

Kapu yapdum gayra kesretten müberrâ eyledüm (G.339/1)

Barınma mekânlarının güvenliğini sağlama konusunda alınan tedbirlerden biri kapıya köpek bağlamaktır. Fuzûlî, âşığın gönlünü, boynunda tasmaıyla sevgilinin kapısında gezdirilen köpeğe benzetir. Böylece âşığın sadakat ve bağlılığının yanında, barınma mekânlarının güvenliğinin sağlanması için kapılarına köpek bağlama edimine işaret eder. Bunun yanı sıra hakir görülmesine rağmen âşığın sevgiliye ait mekânları koruma konusundaki hassasiyetini ortaya koyar:

Kapında ham kadümi gezdürüp yürür gönlüm

İtindürür yüğürür her taraf kılâde ile (G.248/5)

Mekânların güvenliğini sağlama yollarından biri, kapılarını demirden yapmaktır. Fuzûlî, âşîğın gönlünü, kapısı demirden yapılmış gam hazinesi olarak görür. Hazinenin gam içermesi, gamın âşîğın nazarında değeri yüksek olan maddelerle aynı mesabede görüldüğünü, acıyı kanıksama durumundan dolayı gam duygusunun demir gibi âşîğın gönlüne katılık/kavilik kazandırdığını gösterir. Hazine kapısının demirden yapılması ise gamın, gönlün kalıcı bir sakini olarak düşünüldüğünü ortaya koyar. Bu yaklaşımla ayrıca altın, mücevher gibi değerli maddelerin sağlam ve kapalı kapılar arkasında korunma gerçekliğine işaret edilmiştir:

Gönlümün zahmına peykânını etdim merhem

Genc-i gamdır n'ola ger böyle demir kapılıdır (G.93/6)

Feleğin âşıkların belini büküğü, dolayısıyla dünya kapısından eğilerek çıkma zamanının geldiği ifade edilir. Belin bükülmesi, hastalık veya yaşlılık nedeniyle kaybedilen gücü ve yaklaşan ölümü temsil eder. Fuzûlî, “Dünya kapısından eğilerek çıkmanın vaktidir.” ifadesiyle bir gün mutlaka tezzüz edilecek olan ölüm olgusuna, inşâî mekânlara ait kapıların alçak yapılması nedeniyle kapıdan eğilerek girip çıkma edimlerine işaret etmiştir:

Ey Fuzûlî kadimiz kıldı felek ham ya 'ni

Vaktidir çıkmaya dünyâ kapısından eğilin (G.159/7)

1.2.Memdûh Övgüsü Bağlamında Kapı

Klasik şiirde en çok işlenen konulardan biri “memdûh övgüsü”dür. Klasik şairler, varlıkları ve onlara ait mekân/mekânsal unsurları temsil ettiği ulûhiyyet makamlarına (Allah-peygamber- halife...) ve beşerî makamlara (sultan-bey...) göre yüceltir. Bu makamlar, maddî ve manevî anlamda mansıp elde etme araçları olarak düşünülür ve kaderin olumlu anlamda değişmesi için “eşik mekân” olarak algılanır. Eşik mekânların en önemli özelliği, mevcut durum/gerçeklik ile elde edilmek istenen durum arasında mahiyet ve mekân açısından Ârâf'ı temsil etmesidir.

Fuzûlî Divanı'nda kapı, Allah ile ilgili tasavvurlara konu edildiğinde “rahmet”, “mağfiret” ve “gufrân” sözcükleri ile tavsif edilir. Kapı, klasik şiirde genellikle “dergâh-ı İlahî” ve “sığınılacak makam” anlamlarına gelecek şekilde Allah ve peygamber ile ilişkilendirilir. Affetme adımı, Allah'ın uhdesinde olduğu için inananlar, mağfiret kapısı olarak bilinen dergâh-ı İlahî'ye iltica eder. Bu meyanda Fuzûlî, rahmet kapısının kapandığını söyleyerek (K.37/28) kişinin Allah'ın rahmetinden (cennet, cemalullâh) mahrum kaldığını; mey (aşk şarabı) içilmeden mağfiret kapısının açılmayacağını ifade ederek mağfiret kapısının açılma şartını İlahî aşkın tahassüs ve tezekkürüne bağlar:

Mey içmeden açılmaz imiş bâb-ı mağfiret

Sevgendler bu bâbda pîr-i mugân içer (G.77/3)

İslam inancına göre Hz. Muhammed, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir (Kur’ân-ı Kerim: Enbiya, 21/107). Mahşer gününde Hz. Muhammed’in, Müslümanların affedilmesi konusunda aracı olacağına inanılır. Fuzûlî, mağfiret kapısının anahtarı, Hz. Muhammed’e verildiği için onun lütfuna mazhar olmak istediğini söyler. Bir mekânın kapı anahtarını elde etmek, o mekâna rahat bir biçimde girip çıkmayı kolaylaştırır, kişinin mekân üzerindeki hâkimiyetini sağlar. Hz. Muhammed de âhiret gününde “rahmet vesilesi olma” vasfının tecellilerini göstereceği için şairin O’nun mahşer yerindeki tasarrufuna ve gücüne işaret ettiği düşünülür:

Yâ Nebî lütfun Fuzûlîden kem etme ol zamân

Kim olur teslîm miiftâh-ı der-i gufrân sana (G.6/10)

“Hâmîlik” başka bir deyişle “patronaj”ın (İnalcık, 2011: 11) önemsendiği devletlerden biri Osmanlı İmparatorluğudur. Dolayısıyla otoriteyi temsil eden saray ve payitaht gibi mekânlara şairlerin teveccüh ettiği vakidir. “*Patrimonyal devlette yüksek kültür; yalnız yüksek saray kültürü olarak var olmuştur. Hükümdar sarayı ve ekâbir sarayları, toplumda şeref ve itibârın servet ve becerinin tek kaynağı ve sığınağı idi. Osmanlıda, en yüksek mimar, sarayın mimarbaşı, en iyi kuyumcu, sarayın kuyumcubaşı ve en gözde şair, padişahın ilgi ve lutfuna layık görülen sultanü’şu‘arâ idi.*” (İnalcık, 2011: 8).

Bâkî Divanı’nda, düşkünlerin secde edilecek yer mesabesinde gördükleri memdûhun kapısı (K.23/29), iltifat (G.184/6), lütuf ve ihsân yeri olarak düşünülür (G.542/3). Hükümdarın fetihleri uğurlu görüldüğü için bayrağı, sığımlacak güç; kapısı cihan hükümdarlarının iltica ettikleri yer olarak tasavvur edilir. İltica, şartların zorlaması nedeniyle daha güvenli bir ortama sığınmak demektir. İltica edilecek mekânların güvenilirliğine inanılır. Bu meyanda memdûhun kapısı, huzur ve güvenliği temsil eden en ideal yer olarak tasavvur edilmiştir:

Hemîşe feth-i firûzı livânâ iltivâ itsün

Kapuna iltica kulsun cihânun hân u hâkânı (K.14/37)

Fuzûlî, te’sis edilen adalet sayesinde zararlı unsurların memleketten çıkarıldığını, dolayısıyla tedbir için kimsenin kapı ve duvara ihtiyaç duymadığını ileri sürerek otorite övgüsünde bulunmanın yanı sıra, kapıyı can ve mal güvenliğini sağlayan araç olarak görür. Kapı ve duvara ihtiyacın duyulmaması, güvenliğin mutlak manada te’sis edildiğini gösterir:

Öyle kim adlin zarar resmin götürdü mülkden

İhtiyât için gerekmez kimseye dîvâr ü der (K.34/20)

Bâkî, memdûh övgüsünde bulunurken ona ait kapıların halkasını da ihtiyaçların karşılanacağına inanılan yer olarak tasavvur eder. Böylece bir yapının cüz'ünü yüceltmekle yapının temsil ettiği gücün mahiyetini anlatmaya çalışır:

Feth-i bâb-ı keremi her ki kapundan bilmez

İhtiyâcı eline halka-i her der hâtem (K.19/36)

Meyhane; bâde, şarap gibi keyif verici içkilerin içildiği yer olduğu için eğlence mekânları içinde büyük bir öneme sahiptir. Mecazî aşk bağlamında öz anlamıyla kullanılırken hakikî aşk bağlamında tekkeyi karşılar. Tekke, manevî anlamda yücelmek isteyen insanların eğitim yuvasıdır. Fuzûlî, kadrinin yükselmesi için gece gündüz meyhane kapısında, saadet kapısını bekler gibi beklediğini ileri sürerek meyhaneyi, tekke; meyhane kapısını ise baht veya devlet kapısı (Der-saadet) (Tarlan, 2009: 299) olarak tasavvur eder. Otoriteyi (şah, sevgili) temsil eden mekânlara vasıl olmak büyük bir çaba gerektirir. Bu yaklaşımıyla Fuzûlî'nin, söz konusu mekânları, maddî ve manevî anlamda pâyeye elde etme aracı olarak algıladığını; âşığın veya kendi kaderinin dönüşmesi konusunda eşik mekân olarak tasavvur ettiğini gösterir:

Sâkin-i hâk-i der-i mey-hâneyiz şâm ü seher

İrtifâ'-ı kadr için bâb-ı sa'âdet bekleriz (G.123/2)

Meyhane, rintlerin aşk şarabını içip huzur buldukları yerdir. Meyhanede yaşanan sarhoşluk, âşığa kötümser hâlini unutturup -geçici de olsa- onu mutlu eder. Bu durumdan dolayı âşık, meyhane kapısında yapılan hizmeti Acem hükümdarlarından Dârâ'nın kapısında yapılan hizmetten üstün görür. Saltanat kapısı, maddî anlamda paye elde etme vesilesi iken; aşkın terennüm ve tezekkür mekânı olan meyhane, manevî anlamda paye elde etme mekânı/makamıdır. Bu düşünce, meyhane kapısında yapılan hizmetin, hükümdar kapısında yapılan hizmetten üstün tutulduğunu gösterir. Bu bakış açısıyla ayrıca Bâkî'nin, başkasının kapısında çalışma anlamına gelen kölelik olgusuna işaret ettiği düşünülür:

Bâkiyâ meykedenün ehl-i hârâbat içre

Hidmet-i hâk-i deri devlet-i Darâdan yig (G.261/5)

Sevgili/memdûh, kutsal varlık olarak tasavvur edildiği için ona ait mekân veya mekânsal unsurlar, aşkın/müteâl mekânlara benzetilir. Bu mekânlardan biri de cennettir. Fuzûlî, memdûhun kapısındaki bahçeyi, cennet gülünün bahçesi olarak görür ve böyle bir kapıdan kabul edilmeyi cennet bahçesini kazanmakla eşdeğer görür. Memdûhun kapı veya eşğine kabul edilmek yazgının olumlu anlamda dönüşmesi noktasında büyük bir önem arz eder. Bu durum, madde âleminde cennet hayatı mesabesinde bir hayat yaşama bağlamında da değerlendirilebilir:

Ravza-i hâk-i derin bâğ-ı gül-i cennetdir

Kim ki cennet diler ol ravzada me'vâ eyler (K.42/38)

1.3.Yapay Mekânların Cüz'ü Bağlamında Kapı

Bâkî ve Fuzûlî divanlarında kapı, estetize edilerek ele alındığı için daha çok göndermeler yoluyla yapay mekânların cüz'ü olarak ele alınır. Bu bağlamda “kapılara resim yapma ve yazı yazma”, “kapının evin mahremiyetini sağlaması”, “kapıların açık ve kapalı olma durumu”, “cennet ve cehennem kapılarının açık olma durumu” işlenmiştir.

Dinî inanış ve kültürel anlayışa göre bazı toplumlar, iç mekânlarının kapılarına resim yaptırırken bazıları yazı yazdırır. Müslüman toplumlar, dinî mekânlarının kapı ve duvarlarına Allah'ın isimlerini, besmele, ayete'l-kürsî, istiaze (muavezeteyn) sureleri ve bazı duaları yazdırırken; gayrimüslimler, resim yaptırır. Bu bağlamla alakalı olarak Fuzûlî, puthane kapı ve duvarlarına resimlerin çizildiğini ifade ederek putperest ibadethanelerinin bir yönünü tasvir eder:

Girip büt-hâneye kılsan tekellüm cân bulur şeksiz

Musavvirler ne sûret kim der ü dîvâre yazmışlar (G.68/5)

Bunun yanı sıra âşîğın aşk gamından kapı ve duvarlara yazdığı yazıların âşîğın gönlünün şahitleri olduğunu ileri sürerek dertlerini başka insanlarla paylaşamayan kişilerin duvarlara yazı yazma edimine göndermede bulunduğu düşünülmektedir:

Ey Fuzûlî der ü dîvâra gamım yazmaktan

Şâhid-i hâl-i dilimdir der ü dîvâr benim (G.207/7)

Rint meşrep bir şair olan Bâkî, eğlence mekânlarından meyhânenin kapısının açılmasını murat eder. Böylece hem bu mekâna vâsıl olma konusundaki iştihakını dile getirir hem de yüceltiği bir mekânın kapısını meşrebine uygun bir bağlam içinde değerlendirir:

Ola kim bâb-ı meykede açıla

Diyelim yâ Müfettihe'l-ebvâb (G.21/2)

Evin en önemli işlevlerinden biri “mahremiyet sahası” (Eren, 2010: 272) olmasıdır. Mahremiyet, “özel yaşam” (Şavk, 2014: 12) anlamına gelip gelenekçi ve kapalı toplumlarda daha fazla önemsenen bir olgudur. Evin mahremiyetini sağlayan yapıların başında kapı gelir. Fuzûlî, âşîğa “Nerde olursan ol, kapı levhası gibi masumiyet yolunu gözet, duvarlarda pencere gibi göz açtırma.” diyerek kapı levhasını bekçiye benzetir ve kapının tamamlayıcı bir unsur olarak evin mahremiyetini sağlama konusundaki işlevine vurguda bulunur. Ayrıca mahrem mekânlara girilirken kapıda bekleme veya kapıdan girip çıkma usullerinin ahlakî kurallara uygun olması gerektiğine işaret eder:

Kanda olsan kapı levhi tek gözet ismet yolun

Açma göz dîvarlardan her eve revzen kimi (G.286/10)

Barınma mekânlarının cüz'ü olan kapının önemli unsurlarından biri kapı halkasıdır. Bâkî, kaderinde yaşanan olumlu dönüşümü anlatırken perdenin kalkıp kapının halkasının görüldüğünü ve Allah'ın gök kubbenin kapısını açtığını ifade eder. Kapı, gözlenen/beklenen yer olduğu için bu yaklaşımla intizarlı bekleyişin umuda dönüşümü tasvir edilmiştir:

Götürdi perdeyi gözden görindi halka-i der

Bu gice gök kapusun açdı Bârî-i Mûte'âl (K.20/12)

Kapıların kapalı veya açık tutulma durumu, insanın bahtı bağlamında ele alınır. Fuzûlî, sabah rüzgârı dışında kimsenin kapısını açmadığını ileri sürerek (G.273/5) kimsesizliğini, sahipsizliğini anlatırken; yüzüne kapalı olan kapıların açıldığını ileri sürerek ters giden bahtının düzelmeye başladığını düşünür:

Zamân zamân yüzüne bağlı kapılar açıla

Nefes nefes olup efvân kapında hayl ü haşem (K.16/35)

Cennet ve cehennem kapılarının açık olduğuna dair inanış, klasik şiirde bazı tasavvurlara konu edilir. Bu bağlamda Fuzûlî, ramazan ayında cennet kapısının açık olduğunu ileri sürerek Ramazan ayı girdiğinde cennetin kapılarının açılıp, cehennemin kapılarının kapanacağı ve şeytanların zincirlere vurulacağına (Abdulbâkî, 2004: 283) dair hadise ve bu ayın ibadet ile geçirilmesinin sağlayacağı manevî katkıya işaret eder:

Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı

Ne revâ kim ola mey-hâne kapusu bağlu (G.239/4)

Ayrıca Fuzûlî, cehennem kapısının açık olma durumunun vaiz tarafından -sürekli- dillendirildiğini ifade ederek insanları cehenneme gönderme konusunda adeta yarış hâlinde olan zühdî anlayışı tenkit eder:

Mü'ezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe

Cehennem kapısın açdırma vâ'izden haber sorma (G.241/4)

Klasik şiirde insan dışındaki varlıklara insana ait özellikler izafe edilerek aynîleşme veya özdeşlik sağlanır. Bu bağlamda kapı özellikle memdûh övgüsü bağlamında değerlendirilirken benzetme yoluyla Bâkî Divanı'nda lütuf (K.19/35), ihsân (G.542/3), kerem (K.19/36), ümit (G.335/2) ve vuslat (G.36/4) ; Fuzûlî Divanı'nda ise gufrân (G.6/10), mağfîret (G.77/3), rahmet (K.37/28), feyz (K.25/21), saadet (G.123/2), nusret (Trc.15-VII/7), belâ

(G.57/6) ve iftikâr (K.11/43) kavramları ile tavsif edilmiştir. Bu yaklaşımlar, kapının divanlarda mekânsal bir unsurdan ziyade metafor olarak ele alındığını gösterir.

Sonuç

İntizarlı bekleyişin imgesi ve sembolü olarak kullanılan kapı, gerek yapay mekânların cüz'ü olduğu için gerekse yüceltilen varlıklara ait mekân ve makamlar bağlamında ele alındığı için şiir metinlerinde sıkça iltifat edilen sözcüklerden biridir. Maddî kültürün önemli unsurlarından biri olan kapı, Bâkî ve Fuzûlî divanlarında memdûh övgüsü, yapay mekânların cüz'ü, aşk ve sevgili bağlamında ele alınmıştır.

Kapının önemli özelliklerinden biri, iç mekân ile dış mekân arasında köprü vazifesi görmesidir. Divanlarda kullanılma biçimine göre engelleyici veya destekleyici olma özellikleri nazara sunulmuştur. Daha çok muhtelif varlıklara (Allah-sevgili-sultan/bey) veya isteklere (vuslat-iltifat) vâsıl olma konusunda araç olarak kullanılmıştır. Gazelerde daha çok âşğın sevgilinin teveccühüne, kasidelerde ise şairin memdûhun ilgisine mazhar olup kaderinin dönüşmesi konusunda verdiği mücadelenin zemini olarak algılanmıştır. Kapı bu yönüyle eşik ile aynı mesabede görülmüştür. Klasik şiirde tasvir edilen varlıklar idealize edildiği için özellikle yüceltilen varlıklara ait kapıların soyut kavramlarla tavsif edilerek estetik bir unsur olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Abdübâkî, Muhammed Fuad (2004), *Müttefekun Aleyh Hadisler*, Ter. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya: Hüner Yayınları.

Akalın, Şükrü Hâluk vd. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Arslan, Sema (2014), *Türk Romanında Mekânsal Öge ve Mekânsal Davranış*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Atmaca, Emine-Adzhumerova Reshide (2010), "Kapı ve Eşik Kelimeleri Üzerine", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* (II), s. 23-45.

Bachelard, Gaston (1996), *Mekânın Poetikası*, Çev. Aykut Derman, İstanbul: Kesit Yayınları.

Bâkî, *Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, Ankara: TDK Yayınları, 1994.

Bayrak, Özcan (2013), *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekân ve Algı*, İstanbul: Kesit Yayıncılık.

- Demir, Ayşe (2011), *Mekânın Hikâyesi Hikâyenin Mekânı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1996), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eren, Abdullah (2010), “Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî ve Yahyâ Bey Divanı’ndan Hareketle Sevgili Eşiği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3/10, s. 272-285.
- Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur (1990), Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnalçık, Halil (2011), *Şâir ve Patron*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karçığa, Servet (2014), “Tanpınar’ın Şiirlerinde “Eşik Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.35, s.131-138.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Haz. Hayrettin Karaman vd. (2007), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Narlı, Mehmet (2007), *Şiir ve Mekân Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi*, Ankara: Hece Yayınları.
- Nazik, Sıtkı (2012), “Bâkî Dîvânı’nda Sevgilinin Otorite Sahibine Teşbihi”, *Turkish Studies*, C. 7, S.3, s. 1859-1883.
- Pala, İskender (1995), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Simmel, Georg (2013), “Köprü ve Kapı”, *Felsefe Logos*, Çev. Özgü Ayvaz, S. 50, s. 17-29, İstanbul: Fesatoder Yayınları.
- Şavk, Serkan (2014), *Kapılar, Mahremiyet ve Kamusalılık: Erken Modern Dönemde İstanbul’un Mekânsal Yapısı (XVII-XVIII. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (2009), *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

FİLİBELİ VECDÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ÇİÇEKLER

Nursel CAMBAZ

Yüksek Lisans öğrencisi, Bartın Üniversitesi, nurselcmbz@gmail.com

ÖZET

Klasik Türk şiirinde şairler, var olan ortak konuları kendi üslup ve hayal dünyalarıyla birleştirerek yeniden oluştururlar. Bu konulardan biri de çiçeklerdir. Çiçekler, Türklerin yerleşik yaşama geçmesinden sonra edebiyatta estetik unsur olarak kullanılmıştır. Çiçeklerle ortaya konan bu estetik, günlük yaşantıdan da faydalanılarak şairler tarafından sıkça ele alınmıştır. Klasik Türk şiirinde çiçekler; renk, koku ve şekil gibi fiziksel özellikleri itibariyle daha çok sevgilinin güzellik unsurları çerçevesinde ele alınarak şiire derinlik katan çağrışımlarla işlenmiştir. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında yaşadığı bilinen Filibeli Vecdî de şiirlerinde çiçekleri bu bağlamda ele almıştır. Kaynaklarda hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Filibeli Vecdî'nin iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Şiirlerinde Arapça-Farsça kelime ve tamlamaları kullanmasına rağmen, şairin duygu ve düşüncelerini açık bir şekilde, edebî sanatlarla pek fazla yer vermeden anlattığı görülür. Bu çalışmada, Dîvân'ından hareketle Filibeli Vecdî'nin şiirlerinde çiçeklerin nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Şiirlerindeki bulgular doğrultusunda sırasıyla gül, lâle, sümbül, nergis, zambak, erguvân çiçeklerinin genel özellikleri ve şiirdeki işlevleri bağlamında bunların klasik şiire yansımaları ele alınmıştır. Gül, Vecdî'nin şiirlerinde en fazla adı geçen çiçek olmuştur. Bu çiçek, gül-bülbül mazmunuyla; insanın fiziksel özellikleriyle ve şarapla ilişki kurularak şiirlerde işlenmiştir. Lâle ise tasvirlerle açıklanmıştır. Bu tasvirler, savaş ve doğa tasvirleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş tasviri olarak lâleler, mızrakların ucuna asılan başlara benzetilmiştir. Doğa tasviri ile lâle, gülden sonra bahçede yerini alan ikinci çiçek olmuştur. Sümbül de şekil ve kokusu itibariyle saçla ilişkilendirilmiştir. Saçın doğal kıvrımlı ve dağınık olma hali sümbülün perişanlığına bağlanarak şiirlerde işlenmiştir. Sümbülün çok güzel kokan bir çiçek olması şiirlerde Çin, Hıta gibi ülkelerle birlikte anılmasına sebep olmuştur. Şiirlerde geçen diğer bir çiçek nergistir. Nergis, klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsuru olan göz ile birlikte kullanılmıştır. Bu yüzden sevgilinin uykulu, âşkın ise uykusuz bakışı nergisle temsil edilmiştir. Şiirlerde erguvân ve zambak çiçeğine bir iki şiir dışında rastlanmamıştır. Bu çiçekler de daha çok rengi itibariyle şiirlere konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Filibeli Vecdî, Dîvân, çiçekler, estetik

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı, altı asır varlığını sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir. Bu gelenek, içerisinde birçok konuyu barındırmasına rağmen bazı değerlendirmelerde bu edebiyatın sosyal hayattan uzak olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Oysa bakıldığında sosyal hayat, doğadaki canlı cansız varlıklar ve nesnelere klasik Türk edebiyatında şairler tarafından

sıkça işlendiği görülmüştür. Doğadaki nesnelere biri de çiçeklerdir. Çiçekler, edebiyata estetik bir unsur olarak yansıtılmıştır.

Türk edebiyatında doğada görülen çiçeklerin estetik ürün olarak kullanılması, Türklerin yerleşik yaşama geçmesiyle mümkün olmuştur. Bu geçişin maddî göstergesi de yerleşik hayatla beraber görülmeye başlanan ve sosyal hayatın bir parçası olan bahçe kültürüdür (Açıl 2015: 5). Türkler, yerleşik yaşama geçtikten hemen sonra İslamiyet’i benimsemişler ve İslamiyet’le birlikte bu bahçe kültürü konusunda önemli gelişmeler kaydederek bahçeciliğe büyük önem vermişlerdir. Toplumsal alanda bahçeciliğe verilen bu önem, toplumun her kesiminde bir tutku haline gelmiştir. “*Birçok şâir bu bahçelerin güzelliğini, o bahçedeki türlü güzelliğe sahip çiçeklerden almış oldukları ilhamla, coşkulu bir dille tasvir etmişlerdir. Çünkü bahçe; koku, renk, ses gibi unsurlarla şâirin önünde mükemmel bir tablo oluşturacak malzemeler olarak yer almaktadır.*” (İpek 2008: XIV).

Bu makalede, 16.yüzyılın sonu ile 17.yüzyılın başında yaşadığı bilinen Filibeli Vecdî’nin *Dîvân*’ından hareketle onun şiirlerinde ele aldığı çiçeklerin genel özellikleri ve şiirdeki işlevleri bağlamında çiçeklerin klasik Türk şiirine yansımaları ele alınmıştır.

1. Filibeli Vecdî ve Onun *Dîvân*’ında Çiçeklerin İşlenişi

Kaynaklarda Vecdî hakkında çok az bilgi yer almaktadır. Asıl adının Abdullah olduğu fakat mecmualarda Abdurrahman’ı kullandığı görülmüştür. İlk önceleri Bezmî mahlasını kullanan şaire tezkire sahibi Âşık Çelebi Vecdî mahlasını vermiştir. Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte bu tarihin 1600 yılında olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda Filibeli Vecdî’nin iyi bir eğitim aldığı saptanmıştır. Hayatını değişik yerlerde müderrislik ve kadılık yaparak geçiren şairin ne zaman, nerede vazife yaptığı tespit edilememiştir. Şairin hayatının büyük bir kısmının Balkanlarda geçtiği, bir süre sonra da İstanbul’da kaldığı bilinir. Filibeli Vecdî, şiirlerde atandığı görevlerle ve yerlerle ilgili çeşitli bilgiler vermiş; karşılaştığı problemleri, yaşadığı dönem ve çevreyle ilgili gözlemlerini manzum veya mensur şekilde dile getirmiştir. Filibeli Vecdî, ifade etmek istediğini açık ve net bir söyleyişle ortaya koymuş, edebî sanatlara fazla yer vermemiştir. Şiirlerinde sade bir üslup kullanmıştır. Uzun Arapça, Farsça tamlamalara fazla yer vermeyen şair Arapça-Farsça kelimeleri şiirlerinde kullanmıştır. Bilinen tek eseri *Dîvân*’ıdır. Kaynaklar bu eserin çok okunduğunu söylemektedir. (Kavruk ve Selçuk 2009: 16-23).

Vecdî’nin *Dîvân*’ına bakıldığında çiçeklerden en çok gülün ismi geçmektedir. Bu gül, şekil bakımından kadehle; gül-bülbül mazmunuyla; açılmamış haldeki şekliyle insanın fiziksel özellikleri arasında ilişki kurularak şiirlerde işlenmiştir. İkinci sırada lâle yer almıştır. Lâle de tasvirlerle ele alınarak *Dîvân*’da yer almıştır. Gülден sonra en fazla işlenen çiçek sümbül olmuştur. Sümbül, güzel kokusu ve şekli itibarıyla saçla ilişkilendirilerek şiirlerde anlatılmıştır. Şekil olarak dalgalı, kıvrımlı olması perişan olmasına bağlanmıştır. *Dîvân*’da geçen diğer bir çiçek nergistir. Nergis, şiirlerde daha çok sevgilinin güzellik unsuru olan göz ile birlikte ele alınmıştır. Zambak ve ergüvan da adı geçen diğer çiçeklerdendir. Vecdî’nin *Dîvân*’ında bir iki şiirde geçen bu çiçekler ise renkleri itibarıyla şiirlere konu olmuştur.

1.1.Gül

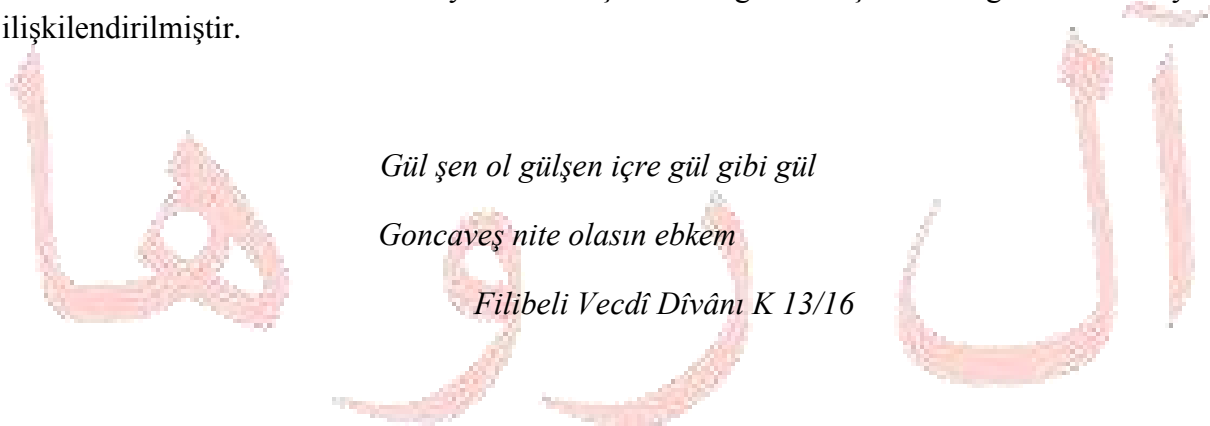
Gül, klasik Türk şiirinde en çok işlenen çiçeklerden biridir. Sevgilinin güzellik unsurlarından yüz ve yanakla şiirlerde anlatılmıştır. Gencay Zavotçu: “*Sevgilinin yüzü ve yanağı da rengi ve parlaklığından dolayı gülle ilişki kurularak tamamlanır.*” (Zavotçu 2013: 282) demiştir.

M. N. Sefercioğlu gülün üstün olma sebebini ve goncanın fizikî yapısından hareketle şiirlerde ele alınışını şu cümleleriyle ifade etmiştir: “*Diğer çiçekler arasında ona verilen üstünlük vasfı, gülün, sultan, hünkâr, reis ve sipâhî olarak düşünülmesinin başlıca sebebidir. Goncanın gençliği ifâde etmesi sebebiyle pîr olarak düşünülen gül ömrünün azlığı ve geçiciliği sebebiyle de güzelliğidir.*” (Sefercioğlu 2001: 439).

Gül, *Filibeli Vecdî Dîvân*'ında; gül- gülmek fiili, gül-bülbül mazmunu, gül-insan ilişkisi ve gül-içki ile ilişkilendirilerek verilmiştir.

1.1.1.Gül-Gülmek İlişkisi:

Filibeli Vecdî Dîvân'ında yer alan şiirlerde gülün açılması “gülmek” fiiliyle ilişkilendirilmiştir.

beytinde sevgili güle benzetilir ve gül ile gülmek fiili cinaslı bir biçimde kullanılır. “Sevgili, gül bahçesindeki gül gibi mutlu ol. Niçin gonca gibi dilsizsin, konuşmuyorsun?” şeklinde nesre aktarılan beyitte gülün fiziksel özelliklerine değinilmiştir.

Gül, seher vaktinde sabâ rüzgârının parmaklarıyla açılır. Onun açılması bir neşe ve sevinç belirtisidir. Çünkü gül açılınca bahar gelir. (Pala 2004: 171). Beyitte neşeli olması, kişileştirme yoluyla anlatılarak baharın gelişinin müjdesini verir. Bahar gelince her yer yenilenir, çiçekler açar, doğa tazelenir.

Gonca, açılmamış çiçek anlamına gelir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Kapalı durumdayken sır saklayan gülü andırır. (Pala 2004: 168). Burada bu durum ilişkilendirilmiştir. Sır sakladığı için konuşmadığı, kişileştirme sanatıyla anlatılmıştır. Mehtap Erdoğan, goncayı ve sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ağzını şu cümleleriyle anlatmıştır: “*Sevgilinin ağzı yokluk bağının goncasıdır. Gonca olduğu için de söz nedir bilmez. Bu nedenle sevgilinin ağzı âşıkla konuşmaz ya da tam tersine güzel konuşması bakımından ele alınır.*” (Erdoğan 2013: 305). Buradaki konuşmama hali, âşık ile konuşmayan sevgilinin özelliğini yansıtır.

Gül- gülmek ilişkisini,

Sundu ele tebessümle gül şarâbını

Dil goncasını açdı yine bu hevâ ile

Filibeli Vecdî Dîvânı K 17/ 5

beytinde de görmekteyiz. “Gül, gülerək yabancılarā gül içkisini sundu. Yine bu istekle gönül goncasını açtı.” şeklinde nesre çevrilen beyitte gönül, goncaya benzetilmiştir.

Şekil itibarıyla yüz, renk itibarıyla yanak ve dudak ile benzerlik ilişkisi içinde olan gül, şekil bakımından kadeh, koku ve renk açısından da şarapla ilişki içerisinde düşünülmüştür (Açıl 2015: 11). Gonca açılınca kokusu ortaya çıkar. İçinin kırmızılığı ve tazeliği ile ele alınır. Buradaki beyti hem gül-gülmek hem de gül-şarap ilişkisi ile ele almak mümkündür.

Sevgilinin başkasına gülmesi, âşık için eziyettir. Başkaları olarak nitelenen varlıklar âşık için birer rakiptir. Ve rakip, âşiğā yalanlar söyleyerek sevgiliden onu uzaklaştırmaya çalışır. Gülü sevgili olarak düşündüğümüzde gülün dikenleri birer rakiptir. Gülün etrafında olması sebebiyle dışarıdan gelenleri gülden uzaklaştırır:

Cemâli gül gibi handân u gün gibi tâbân

Güler beñizlü vü hoş sözlü lutfi bî-minnet

Filibeli Vecdî Dîvânı G 5/ 4

beytinde “Onun yüzü gül gibi gülen, güneş gibi parlaktır. Güler yüzlü ve hoş sözlü olan (sevgilinin) lütufları, gücendirici bir şekilde hatırlatılmaktan uzaktır/ minnetsiz(dir)” diyerek şair, sevgiliyi övmektedir. Sevgili, güle benzetilmiştir. Sevgilinin yüz güzelliği bu yüzden gül gibidir. Gül gibi güler ve sevgili güldüğü zaman ağzının içinde sakladığı incileri(dişleri) ortaya çıkar. Sevgilinin gülmesi, cevherini ortaya çıkarmasıdır. Mücevher kutusu gibi düşünülen ağız açılınca inciler sıra sıra görünür. Gül de halindeki mücevher kutusu açıldığında gün yüzüne çıkan bir inciye andırır.

Seherden bâğā ‘azm itsem bile ol mihr-i tâbende

Ben efgân eylesem bülbül gibi ol gül gibi hande

Terahhum eyleyüp şâhum dise hâlûñ nedür bende

Disem dil derdini bir bir oturup sahn-ı gülşende

Derûn-ı dilde her ne var açılsa âşkâr olsa bende

Filibeli Vecdî Dîvânı T 1/3

“Seher vakti o aydınlık güneşle birlikte bağa gitsem; ben bülbül gibi efgan eylerken o, gül gibi gülümsese...” diyen şair, kendini bülbülün yerine koymuştur. “Tahmiste gül, fiziksel özellikleriyle ele alınmıştır. Gül, kişileştirilerek sevgili yerine konmuştur. Âşık da bülbül gibi feryat figan eyleyerek gülün etrafında dolaşır.

Câm-ı şarâb-ı ‘aşk ile sekrân olayın varayın

Su gibi sahrâya düşüp giryân olayın varayın

Bagrum delindi nâyveş nâlân olayın varayın

Aglayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi

Filibeli Vecdî Dîvânı M 1/2

dizelerinde şair, karamsar bir ruh halindedir. Ruh halini; bülbül gibi ağlamak, gül gibi gülmek şeklinde ifade etmiştir.

1.1.2. Gül-Bülbül İlişkisi:

Klasik şiirde en çok işlenen konulardan bir tanesi gül- bülbül ilişkisidir. Klasik âşıklardan biri olan bülbül, güle âşıktır ve Doğu edebiyatının ana konularından biri olan bu aşk alegorik olarak birçok eserde işlenmiştir. Gül-bülbül mazmunu olarak şiirlerde geçmektedir.

Beşir Ayvazoğlu gülün kırmızı renkli oluşunu şu şekilde anlatmıştır: “Efsaneye göre gülün rengi eskiden kırmızı değilmiş. Bülbüle o zaman da yüz vermiyormuş. Gülün bu kayıtsızlığına dayamayan bülbül, günün birinde gidip onun gövdesine konuvermiş. Dikenler bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülmüş ve küllerinden damarlarına doğru yayılmış. Gül, işte o günden sonra kan kırmızı açmaya başlamış.”(Ayvazoğlu 2008: 92-93).

Vecdî de *Dîvân*’ındaki şiirlerde gül-bülbül mazmununa fazlaca yer vermiştir. Şair, içinde gül geçen beyitlerin çoğunda bülbülü ele almıştır.

Gül-i nev-resleri gelsün açılsun bâg-ı 'işretde

Seher bülbül şüküfte buldığınca verd-i ra'nâyı

Filibeli Vecdî Dîvânı K 26/57

“Bülbül seherde güzel gülü açılmış buldukça, yeni yetme gülleri gelsin ve işret bağı da açılın.” diye nesre aktarıldığında beyitte o gülün açılma zamanı verilmiştir. Gülün açılması, zevk ve eğlencenin haberini verir. Gül, açıldıktan bir süre sonra solmaya başlar. Bu durum, onun ömrünün kısa ve geçici olmasına bağlanır.

Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denen gül karşısında öten bir bülbüldür (Pala 2004: 172). Bülbülün, yaratılışından gelen şakıması, klasik Türk şiirinde âşığın, sevgiliye kavuşma arzusuyla inlemesine benzer. Beyitte geçen verd-i ra'nâ, “*bir tarafı sarı, bir tarafı kırmızı gül*” (Onay 2016: 188)dür. Bu sebeple sevgiliyi temsil etmektedir. Sevgilinin iki yüzü olduğu düşünülebilir.

Dil virüp ol güle bülbül gibi zâr olma sakın

Niçe yüz pâresi var bir gül-i ra'nâdur bu

Filibeli Vecdî Dîvânı G 51/3

“O güle gönül verip bülbül gibi ağlama sakın. Nice yüz parçası, nice yüzü olan bir ra'na güldür bu”. Bülbül kişileştirilerek âşık olarak ele alınmıştır. Onun çok yüzü vardır, seni aldatabilir.

Kendüyi haddüñe beñzetme gülüñ haddi degül

Bülbülüñdür bu haber bu söz anuñ lâfidur

Filibeli Vecdî Dîvânı G 16/4

“Kendisini senin yanağına benzetmesi gülün haddi değildir. Bu haber bülbülündür, bu söz onun lafidur.” diyerek şair, “hadd” kelimesini cinaslı kullanmıştır.

Andelîbâsâ n'ola kalsam hezârân zâr ile

Gonce-i kalbüm açılmaz kim idem gül sohbetin

Filibeli Vecdî Dîvânı G 42/ 2

“Bülbül gibi binlerce kez inlesem ne olur? Kalp goncam açılmadığı için gül sohbeti edemem.” diyerek şair, beyitte karamsar ruh halini yansıtmıştır. Sıkıntısı olduğu için içine kapanmış, kimseyle konuşamamıştır.

Gül câmi'ine cem' ola cümle-i tuyûr

Bülbül ezâna başladı her şâhsârda

Filibeli Vecdî Dîvânı G55/ 4

“Bütün kuşlar gül camisine toplansın. Bülbül, dalda ezan okumaya başladı.” beytinde bülbül kişileştirilerek ezan okuyan müezzine benzetilmiştir ve bir doğa tasviri söz konusudur. Bahar geldiğinde kuşlar gülün etrafında toplanır. Bülbül de gülün etrafında toplanarak ötmeye başlar.

Vakt-i gül zerrîn kadehle gel benefşe içelüm

Remzin eyler sâkiyâ mânend-i bülbül bülbüle

Filibeli Vecdî Dîvânı G11/4

Gül zamanı (İlkbaharda) altın kadehle gel menekşe(?) İçelim. Ey saki! Bülbül gibi şarabı/kadehi işaret eder/üstü örtülü anlatır.” şeklinde nesre çevrilen beyitte gül zamanından bahsedilmiştir. İlkbahar mevsiminde içkilerin sunulması; güllerin açılması ele alınmıştır. “Baharın gül devri olarak vasıflandırılması, hem gülün açıldığı zaman, hem kadehlerin devrettiği zaman olması bakımından bu tasavvurda yer alır.”(Sefercioğlu 2001: 440)

Ayrıca zerrin kadeh, nergis çiçeğinin bir türüdür.

Gül yüzüñ şevkine Vecdî inledi bülbül gibi

Güm güm ötdi âsmân düşdi zemîne gulgule

Filibeli Vecdî Dîvânı G11/ 5

“Gül yüzünün şevkiyle Vecdî bülbül gibi inledi; gökyüzü güm güm öttü, yeryüzüne gulgule düştü.” Şair kendini bülbüle benzetmiştir. Bülbülün kendi tabiatından gelen o sesi, güzel bir nedenle -sevgilinin gül yüzünü görme isteğiyle- anlatılmıştır.

Bahâr irişse Vecdî gelse dehrüñ zevki eyyâmı

Gül-i ra'nâ açılrsa bülbülün kalmasa ârâmı

Müheyyâ olsa meclis görse sâki-i gül-endâmı

Mukarrer tevbeyi sıdı Muhibbî nûş idüp câmu

Şu gönülünden geçen gibi baña bir gül- 'izâr olsa

Filibeli Vecdî Dîvânı T 1/5

“Ey Vecdî! Bahar gelse, zamanın zevk günleri olsa; gül-i ra’na açılma bülbülün rahatı huzuru kaçsa; meclis dört dörtlük hazır olsa ve gül endamlı sakiyi görse; Muhibbi şarap içerek sağlam tövbesini bozdu; ve şu gönlümden geçen gibi bir gül bana bir gül yanaklı (güzel nasip) olsa...” şeklinde nesre çevrilen bendde bahar ve iştret arasındaki ilişkiden söz edilebilir. Baharda meclis kurulur. Saki içki dağıtır, içkiler içilir. Ayşe Yıldız: “*Eğlence meclislerinin kurulduğu bu bahçelerde mevsim genellikle bahar ve bahçedeki çiçeklerin sultanı güldür.*” (Yıldız 2017: 435). Şeklinde ifade etmiştir.

1.1.3.Gül-İnsan İlişkisi:

İnsanın fiziksel özellikleri, klasik Türk şiirinde başka varlıklarla benzerlik ilişkisi kurularak şiirlerde işlenmiştir. Gül de insanın ruh halini yansıtan önemli çiçeklerden biridir. Gonca halindeyken gül, (açılmadığı için) kederli ve sıkıntılı bir insan gibi düşünülmüş; açılıp gül olduğunda da ferahlayıp rahata eren bir kişi olarak şiirlerde işlenmiştir.

Gonca gibi teng-dil olma gele ey gül ecel

‘Azm-i gülzâr eyleyüp seyreyle bülbül sohbetin

Filibeli Vecdî Dîvânı G 42/ 4

“Ey gül! Gonca gibi kederli olma, (bir gün) ölüm gelir. Gül bahçesine çıkıp bülbülün sohbetini seyret.” diyerek şair, gülün ömrünün geçiciliğinden bahsetmiştir. Güzel kokulu olan gül, bu yönüyle insanın ömrünü de temsil edebilir. İskender Pala bu durumu şu cümleleriyle açıklamıştır: “*Gül bu kadar güzel ve çekici olmasına rağmen çok çabuk solar. Yani geçicidir. Tıpkı âşığın ömrü gibi çabucak geçiverir.*” (Pala 2004: 171). Burada insana ait olan kederli olma hali goncaya atfedilmiş, kişileştirme yoluna gidilmiştir.

Külbe-i ahzânımı reşk-i gülistan eyle gel

Gonca-i kalbüm açılmaz ıztırâbum var benim

Filibeli Vecdî Dîvânı Kt. 24/ 1

“(Ey sevgili!) Gel de hüznün evimi, gül bahçesini kışkandıracak hale getir. Acı çekiyorum; (o yüzden) kalp goncam açılmaz.” diyerek şair, gönlünün sıkıntıdan dolayı kapalı bir durumda olduğunu söylemiştir. Gonca hâlindeyken gül, telmih yoluyla Züleyhâ’nın halvetini anımsatır, acı çeker. Açılması Hz.Yûsûf’un dâmeninin çâk olup Züleyhâ’nın odasından çıkışını hatırlatır (İpek 2008: 11). Şair sevgilinin hasretiyle içine kapanır. Bir ıztırâp haline bürünür. Gonca açılıp gül olduğunda da bahar gelir, bu bahar ilkbahardır ve doğa yeniden can bulur.

Gül ‘ahdi geçüp devr çün ol gonca-femüñdür

Şimden girü gül-ruhları gül-nâre disünler

Filibeli Vecdî Dîvânı G 9/4

“Gül zamanı geçti; devir çünkü o gonca ağızlıdır. Bundan sonra gül yanaklılara nar çiçeği desinler.” diye nesre aktarılan beyitte yanak, güle benzetilmiştir. Şiirde geçen “nâr” kelimesi “ateş” anlamına gelir ve yakıcılığı ifâde eder. Mevsimin değiştiğinden söz edilebilir. Gülün bir özelliği de çabuk solmasıdır. Gül gibi gül mevsimi de kısa bir zamandır, çabuk geçer. Burada ilkbahar mevsiminin geçip başka bir mevsime geçildiğinden söz edilebilir.

Dehenüñ nâ-şükufte gonca-i nâz

İki yanında ruhlarıñ gül gül

Filibeli Vecdî Dîvânı G 28/ 4

“Ağzın, açılmamış naz goncasıdır; (bu ağzın) iki yanında bulunan yanakların ise gül güldür.” diye çevrilen beyitte ağız goncaya benzetilmiştir ve naz goncası olarak geçmektedir. Şairin “nâz goncası” ifâdesini kullanması, naz ile açılan gonca ile sevgili arasındaki ilgidir. Sevgili de âşığa yüzünü göstermek istemez, nazlanır.

1.1.4. Gül-İçki İlişkisi:

Klasik şiirde gül, rengi itibariyle şarap ile ilişkilendirilir. Gülün dalı kadehin ayağına benzetilir. Şiirlerde de renk itibariyle içki ile ilişkili kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bunlar içki, ayak, saki, câmdır.

Dem-i gül çün degül bâkî demidür nûş ola müller

Yürüt ayacı ey sâkî nedür bunca te'emmüller

Filibeli Vecdî Dîvânı G 13/1

“Ey saki! Gül zamanı sonsuza kadar devam etmez (o yüzden) şarap içmenin tam zamanıdır. Kadehi döndürmeye başla, bunca etrafıca düşünmeye ne gerek var?” denilerek bir içki meclisi tasavvur edilmiştir. Bu mecliste saki içkiyi dağıtan kişidir. Şair, yürüt ayağı derken de içkiyi dağıtmaya başla, denmek istenmiştir. Bu zaman gül zamanı değil, içki zamanıdır. Bir de gülün fiziksel özelliklerinden bahsedilmiştir. Gül, çabuk solar. Etkisi kısa sürelidir. Gül gibi gül zamanı da geçicidir.

Tenâvül idelüm gel mül ola tâ ruhlarıñ gül gül

Dil-i zâr eylesün gulgul ötetersin ko bülbüller

Filibeli Vecdî Dîvânı G 13/2

“Gel, şarap içelim de yanakların gül gül kızarsın. Zavallı inleyen gönül gulgul eylesin, bülbüller de bırak ötsün.” diye nesre aktarılan beyitte yanakların “gül gül” olmasını M.Nejat Sefercioğlu şu cümleleriyle açıklamıştır: “Gül, gül yaprağı ve lâle tasavvurunda yanağın kadeh ve şarap olarak düşünülmesi, şarabın hararet verme özelliği sebebiyle yanakların kızarması ve bu durumun ‘gül gül’ olmak şeklinde ifadesi önemlidir. Bu ifâdede hem renk hem şekil benzerliği hem de yanağın iki tane olduğu ifâde edilir.” (Sefercioğlu 2001: 179). Sefercioğlu, şiirde gülün renginin klasik Türk şiirinde kullanılış şekline de bahsetmiştir.

Tolı gül-âb ile göricek gonca câmını

Nûş itdi çekdi teşne imiş mihr-i tâbdâr

Filibeli Vecdî Dîvânı G12/ 4

“Susamış parlak güneş, gonca kadehini gül suyu ile dolu görünce (bu gül suyunu) çekip içti.” diye çevrilen beyitte gonca, cama benzetilmiştir. “ *Cam, sevgilinin dudağıdır, ağzıdır. İçi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı kadeh renginde görünür.*” (Pala 2004: 82) Güneş, kişileştirilerek insan yerine kullanılmıştır. Güneşin o doğal hali, batmak üzereyken meydana çıkan kızılığın güzel nedene bağlanmıştır.

1.2.LÂLE

Gülден sonra klasik Türk şiirinde en çok kullanılan çiçek lâledir. Klasik şiirde kırmızı rengiyle sevgilinin güzellik unsurlarından olan yanak ve aşkın gözyaşları lâle ile ilişkilendirilir. Lâlenin ortasında bir siyahlık vardır. Bu, sevgilinin yanaklarına özenme ve kıskanması sebebiyle lâlenin ortasında meydana gelmiş bir yaradır (Pala 2004: 284). Şiirlerde de genellikle dağ ile birlikte ele alınarak yaralanma ilişkisi kurulur. Çoğunlukla renginden ve şeklinden dolayı teşbihlere konu olmuştur. Şekil yönünden kadehe benzer. O yüzden şarap, ayak, cam gibi kelimelerle birlikte kullanılır. Gencay Zavotçu lâlenin oluşumunu şu şekilde açıklamıştır: “*Mitolojide lâlenin oluşumu şöyle anlatılır. Söylentiye göre lâle çimenlikte yaprak üzerinde duran çiğ tanesiymiş. Yaprığın üzerine yıldırım düşmesi sonucu yaprak yanıp kızarır ve çanak biçimine dönüşüp ortasında yanıktan kara lekeler oluşur. İşte, lâlenin ortasındaki kara tohumlar da bu yanıklar sonucu oluşan lekelerdir.*” (Zavotçu 2013: 446).

16.yüzyıla kadar lâleler dağda, kırdan yetiştiği için “taşralı” olarak nitelendirilmiştir. Utangaç ve usul bilmeyen çiçek olarak düşünülen lâle, bir bakıma utangaçlığın sembolü haline gelmiştir (Ayvazoğlu 2008:122).

Çemende sündis-i ahdar dōşense dehr bâğına

Şeh-i gül gelse konsa lâle-i alüñ otagına

İrişse bûy-ı ezhâr-ı bahârı cân dimâğına

Akup cûlar yüzün sürse dem-â-dem serv ayagına

Açılsa her taraf güller kamu kuşlar hezâr olsa

Filibeli Vecdî Dîvânı T 1/2

“Çimende dünya bahçesine yemyeşil örtü dōşense, gül şahı gelse kırmızı lâlenin çadırına konsa, bahar çiçeklerinin kokusu can dimağına erişse, akarsular servinin ayağına sürekli yüz sürseler; her taraf(ta) güller açılrsa ve bütün kuşlar bülbül olsa...” bendinde bir doğa tasviri vardır. İlkbahar mevsiminde doğa yeniden tazelenir. Çimenler yeşil olur. Etrafta kuş sesleri vardır. Çiçekler açılır. Bülbül gülün etrafından ayrılmaz.

Klasik şiirde gül meclisinin hizmetçisi lâledir. Kadehleri kırmızı şarapla doldurur ve kendisi de bu şaraptan faydalanır (Zavotçu 2013: 443-444).

Gelüp nev-rûz-ı sultânî çemende şehr-yâr olsa

Giyüp la'l efserin lâle emîr-i tâcdâr olsa

Akup her sûya eşküm seyli kanlu cûybâr olsa

Zümürriid nat' döşense zemîne nev-bahâr olsa

Gülistân seyrine varsam bile ancak nigâr olsa

Filibeli Vecdî Dîvânı T 1/1

“İlkbaharın sultanı gelip çimende hükümdar olsa; lâle, kırmızı tacını giyip taç sahibi bir emir olsa; gözyaşımın seli her tarafa akararak kanlı akarsu olsa; yeryüzüne zümrüt (renginde) bir sofraya döşense ve bahar olsa; gül bahçesini dolaşsam bir de yanımda sevgili olsa...” diyerek şair, isteklerini belirtmiştir. İlkbahar mevsimi geldiğinde çimenler yeşillenir, güller açar.

Kırmızı lâleler şâh üzre sahralarda zeyn olmuş

Dikilmiş sürh-serler kellesi sandum sinân üzre

Filibeli Vecdî Dîvânı G 59/ 5

“Kırmızı laleler ovalarda/ yeşil sahalarda dal üzerinde süslenmiş. (Laleleri,) mızrak üzerine kellesi dikilmiş kanlı başlar sandım.” diye nesre aktarılan beyitte mızrak- kelle- kanlı baş kelimeleri arasında anlam bütünlüğü söz konusudur. Buradan hareketle bir savaş tasviri, savaş sahnesi çizilmiştir. Savaşlarda mızrakların üzerinde bayraklar takılır.

1.3.SÜMBÜL

Klasik Türk şiirinde gül ve lâleden sonra en çok kullanılan çiçeklerden bir tanesi de sümbül olmuştur. Sümbül, şekli ve kokusu nedeniyle klasik Türk şiirinde sevgilinin saçıyla ilişkilendirilir. Sevgilinin saçını kıskanıp özendiği de söylenmiştir (Pala 2004: 414). Klasik Türk şiirinde genel olarak rengi, kokusu ve kıvrımlı oluşuyla ele alınmıştır. Kıvrımlı oluşu daha çok perişanlığına bağlanmıştır. “Divân şiirinde şekil bakımından oka, kılıca ve saça benzetilir.” (Zavotçu 2013: 690). Filibeli Vecdî'nin şiirlerinde “târ-mâr” ve “perîşân” kelimeleriyle dağınıklığı; “Çin”, “Hint” ve “nâfe” kelimeleriyle kokusu anlatılmıştır.

Bagrum kebâb oldı benüm gözyaşı akdı mül gibi

Pür-hûn surâhî gibi dil söyler zebân gul gul gibi

Hâtır perîşân târ-mâr sünbül gibi kâkül gibi

Aglayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi

Filibeli Vecdî Dîvânı M 1/1

“Bağrım kebab oldu benim, gözyaşım şarap gibi aktı; gönül, kan dolu sürahi gibi, dil ise gul gul der gibi. Gönül; sümbül ve kâkül gibi perişan ve dağınık. Bülbül gibi ağlayıp gül gibi hiç gülmeyeyim.” bendinde bir renk ilişkisi kurulmuştur.

Klasik Türk şiirinde aşğın gönlü kebab gibi yanmaktadır. Bu yüzden aşğın gönlü kebaba benzetilerek şiirlerde işlenmiştir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç veya kâkülün dağınıklığı aşğın gönlüne benzetilir. Sürekli gözlerinden yaşlar akan aşğın gözyaşları da kanlıdır. Bülbül de gül için sürekli feryatlar eden bir âşıktır. Gülün etrafında sürekli dolaşarak ona olan bağlılığını gösterir.

Zülfüñ evtârını âhum ile itdüm târ-mâr

Bâddur gûyâ perîşân itdi sünbül sohbetin

Filibeli Vecdî Dîvânı G 42/ 3

“Saçının tellerini ahım ile perişan ettim. Sanki sümbül sohbetini perişan eden rüzgârdır.” şeklinde nesre çevrilen beyitte saçın koku saçma özelliği, sabâ rüzgârının onu dağıtmasıyla ilgilidir. Âşığa sevgiliden haber getiren sabâ rüzgârı, bir postacı gibidir ve sevgilinin saçındaki kokulara sahiptir. Âşık kendini sabâ rüzgârından, kendisini sevgiliye götürmesini ister (Pala 2004:383). M.Nejat Sefercioğlu: “*Saçın perîşân olarak vasıflandırılması, daha çok âşığın perîşânlığıyla ilgilidir. Âşığın parça parça olmuş gönlünün sevgilinin saçlarında olduğu hayâli, bu tasavvurun temelini teşkil eder.*” (Sefercioğlu 2001: 153).diyerek saçın o doğal halini aşğın perişanlığıyla ifade etmiştir.

Şol harâmîdürür müjeñ cânâ

Muttasil kârı oldı kat’-ı sünbül

Filibeli Vecdî Dîvânı G 27/2

“Ey can! (Senin) kirpiklerin, işi sürekli sümbül(ün yolunu) kesmek olan (bir) haramidir.” Burada sümbülün fiziksel özelliğine değinilmiştir. Klasik Türk şiirinde sümbül, kılıç şeklinde yaprakların arasından çıkan çiçeklerden oluşur (Karaman 2012: 309). Bir savaş aleti olan ok, divan şiirinde sevgilinin kirpikleriyle ilişkilendirilir. Sevgilinin kirpikleri aşğın gönlünü yaralar. Bu yönüyle âşığı perişan eder. Sümbül ve kirpik birlikte aşığı yaralayan unsurlardır.

Geldi sevdâ-yı hâl u zülfüñ ile

Çinden nâfe Hind’den sünbül

Filibeli Vecdî Dîvânı G 28/ 3

“(Senin) Ben ve saçının sevdasıyla Çin’den nafe/misk, Hint’ten de sümbül geldi.” beytinde sümbülün Hint’ten gelişi, saç ve ben sevdasına bağlanmıştır.

“*Divan şiirinde sevgilinin saçları, zülfü, kâkülü güzel ve cezb edici kokusu nedeniyle sünbüle benzetilir. Müşgîn, abîr, muanber, anberîn, nâfe-i Çin kelimeleri bu anlamda sünbül*

ve sevgilinin saçının kokusunu anlatan kelimeler olarak şiirde geçer” (Karaman 2012: 304). Çin, Hind adları bu güzel kokuların oralarda çıkarıldığını anlatmak için kullanılır. Ayrıca “Çîn” kelimesi beyitte teviriyeli olarak hem ülke adını hem de saçın kıvrımlarını ifâde eder.

1.4.NERGİS

Klasik Türk şiirinde nergis, sevgilinin güzellik unsurlarından göz ile birlikte kullanılır. Şiirlerde âşığın uykusuz hali sevgilinin uykulu bakışıyla ele alınmıştır. Gül, lâle kadar çok işlenirse de yine de şiirlerde onlardan sonra kendine yer bulmuştur. Nergisin oluşumunu Beşir Ayvazoğlu şu şekilde anlatmıştır: “Mitolojiye göre, Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların kucakladığı bir çiçeğe dönüşmüştür: Nergis. Bu efsaneden gelen ‘narsisizm’ terimi, psikolojide ‘kendi kendine hayranlık’ diye kısaca tarif edilebilecek bir kompleksin teknik adı olmuştur. Narkoz ve narkotik gibi terimler de aynı kökten gelir. İlgi çekici olan, nergisin bünyesinde uyuşturucu bir maddenin bulunmasıdır. Bunun için divan şairlerine göre nergis bîmardır, mesttir, mahmûrdur. Çiçek toplumunda ise elinden kadehi düşmeyen biri olarak tasavvur edilmiştir”(Ayvazoğlu 2008: 162).

Nergisün fikrin ideli Vecdî

Uyumaz giceler şikeste ‘alîl

Filibeli Vecdî Dîvânı G 27/5

“Vecdî; (senin) o nergis gözlünün adını anmaya başladığından beri geceleri uykusuz, kırık ve hastalıklı (haldedir).” beytinde şair, kendisini âşık olarak nitelendirmiştir. Bu yüzden de sevgilinin adını anmaya başladığı günden beri gözüne uyku girmez olmuştur.

Nergis, göz ile ilişkilendirilir. Baygın ve şaşkı bakır (Pala 2004: 356).

Uyurmuş ol yüzi gül bilmedüm itdüm hezâr efgân

Dirîg ol çeşm-i nergis h’âba varmışken uyandurdum

Filibeli Vecdî Dîvânı G 31/ 2

“O gül yüzlü uyuyormuş, bilemedim, binlerce efgan ettim. Eyvah! O nergis göz uykuya varmışken ne yazık ki (onu) uyandırmış bulundum.”

“Nergisin beyitlerde yer almasına sebep olan özellikleri, ince yapısı, sarı rengi ve insana uyku veren kokusudur.” (Sefercioğlu 2001: 444).

Uyarma âh ile nâz uyhısından nergis-i mestin

Dilâ bî-dâr iden la’net bulur şol fitnelerdür bu

Filibeli Vecdî Dîvânı G52/2

“Ey gönül! O çektiğin âhlarla o mest nergis gözleri naz uykusundan uyandırma. Uyandıranın lanet bulacağı fitnelerdir bunlar.” şeklinde nesre aktarılan beyitte şair, gönül diyerek kendine seslenmektedir.

1.5.ZAMBAK

Zambak, klasik Türk şiirinde az kullanılmış çiçeklerden biridir. Beyazlığı ile ön plana çıkmaktadır. (Açıl 2013: 22). Vecdî'nin bir şiirinde zambak, açılmamış haliyle ele alınmıştır:

Bu 'abd-i nâ-murâdı nâme-i lutfuñla yâd eyle

Göñül tıflını şâhum gonca-i zambakla şâd eyle

Filibeli Vecdî Dîvânı Matla 31/ (25b)

“Şahım! Bu muratsız kulunu lütuf ve ihsan mektubunla yad et. Gönül çocuğunu zambak çiçeğiyle mutlu eyle.” diyerek şair, gönülü çocuğa benzetmiştir ve padişaktan zambak çiçeğiyle kendisini mutlu etmesini istemiştir.

1.6.ERGUVÂN

Erguvân, klasik Türk şiirinde az işlenen çiçeklerden birisidir. Erguvânın rengi konusunda Hasan Doğruyol ve Turhan Baytop “pembe”; Mehmet Yaşın “hafifçe mavimsi” ve İskender Pala ve Talat Onay “kırmızı” renkli olduğu görüşünü savunurlar. Vecdî'nin şiirlerinde erguvân; şarab-ı erguvân ve kırmızı erguvan renkli elbise tabiriyle geçer.

Yavuz Bayram :“*Taç yapraklarının kırmızı, özellikle de eflatun ve eflatunun değişik tonlarında olması, erguvânın divân şairlerince şarapla özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Yine bu bitkisel özelliğinden ilhamla ilişkilendirildiği kadeh, yaş, kan, ateş, dudak, yüz, yanak, yara, yara izi, dil, boy, vücûd, sevgili ve âşık gibi öğeler erguvânın anlam çerçevesini tamamlamaktadır.*”(Bayram 2001: s.215). Şeklinde erguvânı tabir etmiştir.

Giyersin kırmızı câme libâs-ı erguvân üzre

Helâk eylersin 'uşşâkı idersin katı kan üzre

Filibeli Vecdî Dîvânı G 59/1

“Erguvân renkli elbisenin üzerine kırmızı elbise giyersin; âşıkların çokça kanını döküp onları helak eylersin.” diye çevrilen beyitte sevgilinin giydiği elbise erguvân çiçeğinin rengini anımsatır.

Sevgilinin giydiği elbisenin renginin erguvân oluşu, tıpkı sevgilinin yanağının kırmızı oluşu gibidir ve bu yönüyle dikkat çekicidir (Demirel 2007: 9).

Şarâb-ı erguvân nûş it ki bu devrân degül bâkî

Edir ke'sen ve nâvîlhâ elâ yâ eyyühe's-sâkî

Filibeli Vecdî Dîvânı Matla 53/ (37b)

“Ey saki! Bir kadeh doldur ve sun; bu devir geçici olmadığından erguvan renkli şarabı iç.” diye nesre aktarılan beyitte yine bir içki meclisi söz konusudur. Şiirde şarabın şarâb-ı erguvân” şeklinde geçmesi erguvânın renginden dolayıdır. Ahmet Talat Onay, erguvan ile ilgili olarak şu cümleleri söylemiştir: “*Kırmızıya mâil bir çiçek olup eski tıbbâ göre tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltırmış, mahmurluğu giderirmiş, şarabı ferahlık verirmiş.*” (Onay 2016: 160).

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde çiçeklerin estetik unsur olarak kullanılması yerleşik yaşamdan sonra mümkün olabilmıştır. Çiçeklerle ortaya konan estetiğin birtakım unsurlarla ele alınarak şiirlerde kullanıldığı görülmüştür. Filibeli Vecdî'nin şiirlerinde bu çiçekler; renk, koku ve şekil özelliğiyle ele alınarak şairin üslubu çerçevesinde işlenmiştir. Vecdî'nin, şiirlerinde en çok ele aldığı çiçeğin gül olduğu görülmüştür. Bu da klasik Türk şiirinde güle verilen önemden gelmektedir. Gül, şiirlerde güzel kokulu olması sebebiyle sevgilinin yüz ve yanağı ile; kırmızı renkli oluşu içki ile ve gül-bülbül mazmunuyla anlatılmaya çalışılmıştır. Lâle'nin şiirlerde tasvirler olarak karşımıza çıkması, lâlenin yetiştiği ortamla ilgilidir. Rengi itibariyle de şiirlere konu olan çiçek, bahar mevsiminde gülün yanında yer alarak bir doğa atmosferi içinde sunulmuştur. Sümbül ve nergis sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır. Sümbülün güzel kokulu olması sevgilinin saçıyla; nergisin hafif baygın edici kokusu sevgilinin gözü ile ilişkilendirilerek Vecdî'nin şiirlerinde işlenmiştir. Zambak ve erguvân çiçekleri klasik Türk şiirinde en az işlenen çiçekler arasındadır ve Vecdî'nin şiirlerinde de bu çiçekler rengi itibariyle ele söz konusu olmuştur.

KAYNAKÇA

Açıl, Berat (2013). “Tûtî-i Mu’cize-güyem: Osmanlı Şiirinin Estetiği”, Modern Dönemde İslam’ı ve Osmanlı’yı Yeniden Düşünmek, ed. Berat Açıl, M. Hüseyin Mercan, İstanbul: Yedirenk Yayınları.

Açıl, Berat (2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5.sayı, s.1-28

Ayvazoğlu, Beşir (2008). *Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Kapı Yayınları

Bayram, Yavuz (2001). *Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Demirel, Şenel(2007). “Türk Şiirinde Erguvan Üzerine Bir Deneme” *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, Erzurum Atatürk Üniversitesi.

Devellioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi

Erdoğan, Mehtap (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İpek, Abdulluttalip (2008). *Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*(Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Karaman, Gülay (2012). “Perîşân Çiçek Sünbül Ve Klasik Türk Şiirinde İşlenişi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, s.289-318

Kavruk, Hasan, Selçuk, Bahir (2009) *Filibeli Vecdi Divanı, (Metin-Dizin)*, Malatya.

Onay, Ahmet Talat(2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Ankara: Perikan Yayınları.

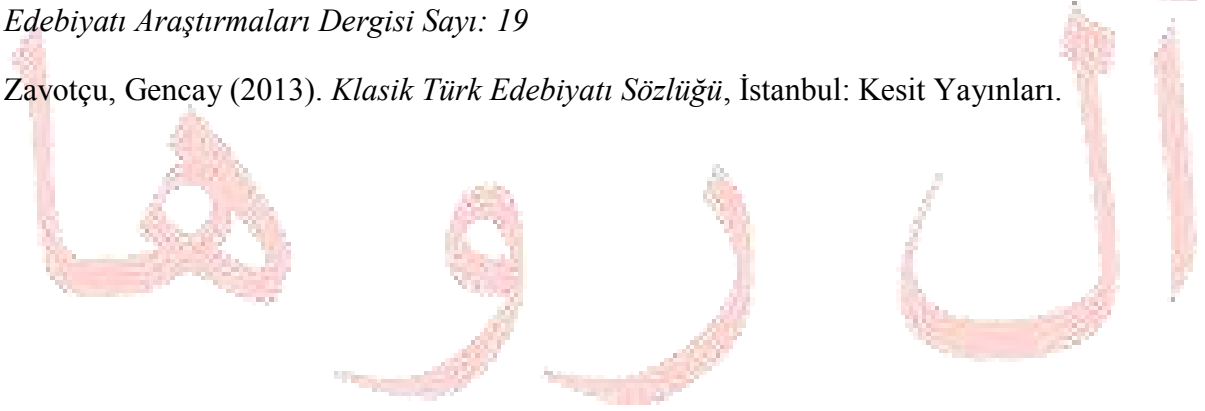
Önal, Sevda (2009). “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2.

Pala, İskender (2004), “*Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*”, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sefercioğlu, M.Nejat (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldız, Ayşe (2017). “Türk Şiirinde Menekşe ile İlgili Benzetmelerin Kökeni Üzerine”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Sayı: 19*

Zavotçu, Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları.

BALIKESİR-DURSUBEY YÖRESİNDE BARANA SOHBETLERİNDE MAHKEME**Gizem YAPRAK**Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa Kemal Üniversitesi; yaprakgizem17@gmail.com**Özet**

UNESCO tarafından dünya miras listesine kabul edilen Anadolu'daki sohbet toplantılarından birisi Balıkesir-Dursunbey yöresinde icra edilen barana sohbet toplantılarıdır. Ahiliğin izlerini taşıyan barana geleneği geçmişten bu yana icra edilmektedir. Barana sohbet toplantıları kültürü yaşatarak gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Bildirimizde Dursunbey yöresinde yapılan görüşmeler sonucu analiz edilmiş olan barana sohbet geleneği tanıtılmıştır. Barana sohbet toplantılarının yöresel halk oyunları ve kıyafetleri, müziği, yemeği, seyirlik oyunları anlatılmıştır. Baranaların sonunda kurulan mahkemelerin icra edilişi üzerinde durulmuş, işlenen suçlar ve cezalar sınıflandırılarak toplum içindeki önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sohbet Toplantıları, Balıkesir- Dursunbey, Barana, Mahkeme

Giriş

Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı zamanında yaşayan Türk halkının sanat ve meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, dini ve ahlaki yönden erdemli bir toplum yaratma amacı güden bir kuruluştur. Ahilik, esnaf ve çeşitli meslekler arasında dayanışmayı, yardımlaşmayı ve iş birliğini sağlayan sivil toplum kurumudur. Kardeşlik kurumu olan ahilik; iyiliği, doğruluğu, dürüstlüğü, cömertliği öğütler. Günümüzde gelenek halinde yaşatılan somut olmayan kültürel miras geleneksel sohbet toplantıları ahiliğin uzantısı ve devamı niteliğindedir. Ahiliğin sosyal, kültürel, dini ve ahlaki işlevleri geleneksel sohbet toplantılarında icra etmektedir.

Geleneksel sohbet toplantıları UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Hükümetler Arası Komitesi'nin 2010 yılı Kasım ayında Kenya'nın başkenti Nairobi'de düzenlenen İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne alınmıştır. Geleneksel sohbet toplantıları köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte toplum hayatını etkileyen ve düzenleyen erkek toplantılarıdır. Bazı bölgelerde eski canlılığını korumuşken bazı bölgelerde unutulmaya başlanmıştır. Geleneksel sohbet toplantılarını yaşatmaya çalışmak o kültürle yetişmiş gençlerin vazifesidir. Kültürü öğrenmek, bilmek kadar taşımak ve aktarmakta önemlidir.

“Geleneksel Sohbet Toplantıları”na farklı yörelerde Barana, Cümbüş, Muhabbet, Oturma, Oturak, Oturmah, Sıra Yarenler, Sıra Geceleri, Gezek, Sıraname, Sohbet, Ferfene, Erfane, Arfana, Delikanlı Teşkilatı, Gençler Heyeti, Sıra Yârenleri, Velime Geceleri, Kürsübaşı Sohbetleri, Keyf/Kef, Oda Teşkilatı adları verilmektedir (Erkmen, 2010). Geleneksel sohbet toplantılarının işlevleri aynı olmakla birlikte amaçları da aynıdır. Toplumunu eğlendirmek ve güzel vakit geçirmek için yapılan toplantıların kendi yöre halkını eğitmek, ihtiyacı olan kimselere yardımda bulunmak, geçmişin izlerini aktarmak için nesil yetiştirmek gibi birçok amaçları vardır. Her bölgenin incisi olan sohbet toplantıları; İç Anadolu bölgesi Çankırı yöresinde Yâren Teşkilatı, Doğu Anadolu bölgesi Elâzığ’da Kürsübaşı, Güneydoğu Anadolu bölgesi Urfa’da Sıra Geceleri adını aldığı gibi Ege-Marmara bölgesinde de Balıkesir-Dursunbey yöresinde Barana adını almaktadır.

1.Barana Geleneği

Balıkesir-Dursunbey yöresinde icra edilen sohbet toplantılarına barana adı verilir. Ekici’ye göre barana kelimesinin kökeni Farsça “barhâne” ya da “barhana” kelimesidir. Bârhâne kelimesi “bâr” ile “hâne” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Farsça “bâr” kelimesinin yaygın olarak bilinen anlamı “1.Kere, kez, defa; 2.Kat, misli; 3. Yük, ağırlık” olmakla birlikte, bu kelimenin “dost, aşına ve ahbap” anlamı da mevcuttur (2011: 28). Kısacası barana arkadaşların, dostların, ahbapların toplantıları anlamını taşımaktadır.

Ananeden beri yapılabilen, kendi içerisinde yazılı olmayan anayasa kuralları olan; disiplinli, ahlaklı, saygılı olmayı öğreten; birbirini sevmeyi, saymayı öğütleyen; gençlerin terbiyesizliğe, huysuzluğa takılmasını engelleyen; eskiden beri küçük kasabalarda asayiş meselelerini sağlayan; bir eğlence, terbiye, kültür ocağı olan; 12-14 kişi arasında değişen üye sayısı ile kış aylarında toplanan, aynı düşünceye uygun arkadaşların bir araya gelerek kurdukları cemiyetin adı baranadır (Akman, 2006: 45). Barana; belli bir sosyal grup tarafından oluşturulan bir teşkilatı, bu teşkilat yapısının yönetim ve kurallarına göre hareket etmeyi, bir barana teşkilatına mensup olan üyelerin belirlediği yer ve zamana göre, belli bir sıra içinde yapılan müzikli, yemekli ve oyunlu sohbet toplantısını ifade etmektedir (Ekici, 2011: 24-25). Barana türkü söylemek değildir. Enstrüman çalmak, halk oyunu oynamak, orta oyunu oynamak, yemek yeri değildir. Barana mahkeme yeri de değildir. Barana bunların tamamıdır. Barana disiplinli ve onurlu bir yaşamın ta kendisidir (KK.1).

Barana toplantıları hasat ve harman işlerinin bitimi eylül ayı sonunda veya ekim başları gibi kurulup mayıs ayında Hidrellez’de büyük bir şölen yapılarak son bulmaktadır (KK.1, KK.2, KK.3). Barana sohbetlerinin sadece kış aylarında düzenlenmesinin nedeni, yaz aylarında tarım işlerinin başlamasıdır. Barana sohbet toplantıları sadece kış aylarında yapılmasından dolayı kış sohbetleri şeklinde adlandırılmaktadır.

Barana samimi olan 2 veya 3 arkadaşın önerisi ile ortaya çıkar. Kurucu üyelere biri evinde yemek verir ve baranaya alınması düşünülen kişiler bu yemeğe gizlice davet edilir.

Yörede bu yemek “ilk toplantı” adını almaktadır. Bu toplantı barananın kurulma amacını taşımaktadır. Bu toplantıda sohbet ahbabı, barana yönetimi, müzik aletlerini çalacak kişiler seçilir. Yıl boyunca uyulması gereken kurallar belirlenir (KK.1). İlk toplantıda “kanlı pilav” adıyla kardeşlik simgesi olarak görülen bir uygulama görülmektedir. Sofraya gelen pilavı aynı tabaktan yiyerek birbirlerine kardeşlik yemini ederler (KK.3).

Barnadaki üyeler seçim ile seçilirler. Barana başkanı, barana başkan yardımcısı, çavuş seçim ile seçilir (KK.1). Barana başkanı toplumda önemli bir yeri olan, sayılan, sözü ve muhabbeti sevilen bir kişidir. Barana başkanı barana içinde en yetkili kişidir. Barana toplantılarını düzenlemektedir. Barana başkan yardımcısı, barana başkanın eksik kalan yönlerini tamamlar. Çavuş mahkemede cezayı uygulayan kişidir. Baranada yönetim dışında kalan üyelere sohbet ahbabı, yaşça küçük olan ve hizmet etmek ile görevlendirilen kültür taşıyıcı rolünü üstlenen kişilere küçük ahbap denir (KK.1, KK.2, KK.3). Küçük ahbaplar sohbet ahbaplarının kefil olması üzerine baranaya alınır (KK.1).

Sohbet toplantıları sohbet ahbaplarının evinde her hafta cumartesi günleri yatsı namazından sonra başlayıp sabaha karşı bitmektedir. Sohbet ahbapları eve 30-40 metre kala “*Sabahtan Kavuştum Ben Bir Güzele*” adlı türküyü söyleyerek eve doğru ilerler. Türkünün icrası sırasında sohbet ahbapları ay yıldız şeklini alır ve dört darbuka, iki zilli maşa, bir tef kullanılır. Sohbet evine girilmeden önce “*ağır hava*” oyunu “*Evleri Var Üst Başta*” adlı türkü eşliğinde oynanır. Sohbetin yapılacağı evin sahibi “Hoş geldiniz!” diyerek sohbet ahbaplarını karşılar (KK.1, KK.2, KK.3). Barana başkanı ocak başının sağına, başkan yardımcısı soluna yanına ise çavuş oturur. Geriye kalanlar yaş itibarıyla sıralanır. Küçük ahbaplar kapı önünde oturur. Ev sahibi en sonda kapının yanında oturur. Bütün ahbaplar yere diz çökerek oturur. Sohbet ahbapları yakalarına taktıkları barana sembolünü ocağın üstünde yer alan örtüye iğneler. Bu semboller yaprağını dökmeyen ağaçların yapraklarından oluşur. Defne dalı, iğde, pınar, çam ve şimşir yaprağı örnek olarak verilebilir. Bu semboller örtüden bir yıl çıkarılmaz ve o evde barana sohbetinin yapıldığının bir işaretidir. Evin saygınlığını artırır (KK.1, KK.2). Barana başkanı sohbet ahbaplarının hâlini hatırladıktan sonra baş işaretleriyle sohbeti başlatır. Sohbetin başlangıcı “*Emine’min Çam Dibinde Sesi Var*” adlı türküyle olur. Buraya kadar söylenen türküler barana sohbetinin başında kesin olarak yer alır. Ardından yöreye özgü yemekler yenir, türküler söylenir, halk oyunu ve orta oyunları oynanır (KK.1, KK.2, KK.3).

Sohbet ahbaplarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere barana başkanı ara verir. “*Er ol*” baranada aralara verilen isimdir. Barana sohbetleri sırasında dışarıdan misafir kabul etmek yasaktır. Gelen misafir er ol verilinceye kadar bekler. Sadece iki er ol müddeti kadar kalır. Bir barana grubunun başka bir barana grubunu ziyaret etmesine ise “*baskın*” denir (KK.1).

1.1.Barana Geleneğinde Müzik

Dursunbey yöresinde barana üyelerinin kullandıkları çalgılar vurmali çalgılar olan def, dümbek, kaşık, bend ve zilli maşadır (KK.1). Son yıllarda bağlama, kaval, kemane gibi aletler

de kullanılmaya başlanmıştır (KK.2, KK.3). Dursunbey barana havaları, birbiri ile ortak birçok özelliğe sahip olan farklı makamlardadır. Yaptığımız derleme sırasında karşılaştığımız havalar Karcıgar, Gerdâniye, Tâhir, Muhayyer Kürdi, Hüseyini, Uşşak, Beyâti ve Hicaz makamlarındandır (Ekici, 2011: 55). İcra edilen türküler belli bir sıraya göre seslendirilir.

Barana başkanı her hafta barana sohbetinin hangi barana ahbabının evinde yapılacağına karar verir. Sohbet övgüsünün nakarat kısmında o günkü ev sahibinin ve gelecek hafta düzenlenecek olan evin sahibinin adları geçer:

Gelmiş geçmiş olsun Abdullah Paşa.

Kadem kadem olsun Halil Paşa.

Bir o, bir o, bir o (KK.3).

1.2.Barana Geleneğinde Halk Oyunları ve Giysiler

Balıkesir barana toplantılarında halk oyunları gece yarısına kadar oynanır. Kırık hava, karşılama, sekme ve zeybek oyunları oynanır. Bu oyun grupları içinde yer alan *Evleri Var Üst Başta*, *Alçak Ceviz Dalları*, *Yılanı*, *Koca Kuş*, *Kayalca'nın Taşları* en çok oynanan oyunlardır. Barana süresi boyunca icra edilen oyunlar türkülerin hızına göre değişir (KK.3).

Barana kıyafetlerinin 150 200 yıllık geçmişi vardır (KK.3). Kıyafetler damatlık gömleğinin işlemelerinden yapılmıştır (KK.1). Başa “takke” (ırakçın) ve üstüne “karanfilli yazma”, üste “delme” denilen yelek giyilir. Yelekler sarı, kırmızı ve yeşil renklerde olur. Alta; potur olarak adlandırılan şalvar, bele; kuşak (şal), kolon bağı ve mendil, ayağa; çorap, çorap bağları ve galçın giyilmektedir (Ekici, 2011: 160).

Şekil 1. Barana geleneğinde giyilen kıyafetler

1.3.Barana Geleneğinde Seyirlik Oyunlar

Tarihin ilk dönemlerinden bugüne kadar bütün insanlar benzer şekillerde oyun oynamışlar ve oynamaktadırlar. Oyun oynamak, toplumun bütün kesimleri veya üyeleri tarafından eğlenmek ve dinlenmek amacıyla gerçekleştirilen bir etkinliktir (Özdemir, 2005:

206). Barana sohbet toplantılarında oynanan seyirlik oyunları; “Pırasa Yattı Kalktı Oyunu”, “Yüzük Oyunu”, “Çizik Oyunu”, “Yoğurt Bulma Oyunu”, “Yumurta Taşıma Oyunu” oynanmaktadır (KK.1). Ayrıca “Dilsiz Oyunu”, “Mendil Kapmaca Oyunu”, “Tilki Dövüşü”, “Köy Kâtibi Oyunu”, “Ayı Oyunu”, “Domuz Oyunu”, “Ak Dara Oyunu”, “Misafirlik Oyunu” gibi oyunlar da oynanır (Akman, 2006: 56-57). Son zamanlarda “Batarya” adlı oyun oynanmaya başlanmıştır (KK.3).

1.4.Barana Geleneğinde Yemek

Seyirlik oyunların ardından barana başkanının işaretiyle yemek sofrası kurulur. Yemekte düğün çorbası, tirit, güveç veya haşlama, pilav, hoşaf ve saraylı tatlısı yenir. Yemekler ortaya konan tek bir tabaktan yenir. Barana masraflarını tek kişi karşılamasına “sohbet”, barana ahbablarıyla beraber ortak para toplanmasına “erefene” adı verilir. Yemeğin ardından barana başkanı ev sahibine “*Tencere dibin kara. Erefene kaç para?*” diye sorar. Herkes kendine düşen payı verir. Çavuş paraları toplar. Durumu kötü olan barana üyesini çavuş bilir ve ondan para almaz. Onun yerine parayı barana başkanı, başkan yardımcısı ya da varlıklı olan bir ahbab verir. Ayrıca misafirlere de para alınmaz (KK.1).

2.Barana Geleneğinde Mahkeme

Dursunbey- Barana sohbet toplantıları belirli kurallar içinde icra edilmektedir. Geçerli olan bu kurallar bir barana üyesinin her yerde uygulaması gereken kurallardır. Bir sohbet ahbabı sohbet sonrasında barana üyeleri tarafından takip edilmektedir. Barana üyeleri toplum içinde saygılı, ahlaklı ve terbiyeli olmak zorundadır. Baranalar disiplin emsalidir. Bu yüzden barana geleneğini doğru aktarabilmek ve ahlaklı yaşayabilmek için suçluyu cezalandıran mahkemelerin kurulması gerekir. Mahkemeler kültürün vicdani boyutlarıdır. Uygulanan cezalar suçlara yönelik bir tedbirdir.

Yemekler yendikten sonra barana başkanı “*şikâyeti olan var mı?*” diye sorar. Şikâyeti olan varsa mahkeme kurulur. Şikâyetçi olan barana başkanın önüne diz çöker. Şikâyetçi olduğu arkadaşının adını söyler. Şikâyet edilen şikâyetçinin yanına oturur. Suçu varsa cezalandırılır (KK.1). Barana toplantısından önce şahitler barana başkanına şahitlik yapabilirler (KK.3).

Mahkemeyi barana başkanı kurar. Mahkemede cezayı belirleyen ve cezaları azaltmaya, çoğaltmaya ve affetmeye tek yetkili kişi barana başkanıdır. Barana başkanı ceza almaz. Hatalı bir karar verdiği takdirde barana başkan yardımcısı hafta arasında kendisine durumu açıklar. Barana başkanı özür dilemez, özür mahiyetinde yemek verir. Barana başkan yardımcısına ceza hususunda danışılır. Çavuş cezaları uygular. Eğer baranada misafir varsa o hafta mahkeme kurulmaz (KK.1). Barana geleneğinde işlenen suçlara göre ceza verilir. Baranada iki türlü ceza vardır;

2.1.Geçici Cezalar ve Suçları

Barana geleneğinde geçici ceza alan barana üyelerinin işlediği suçlar şunlardır:

- *Bir yerde içki içmek
- *İzinsiz bir yere gitmek
- *İzinsiz geç vakit dışarıya çıkmak
- *İzinsiz baranaya gelmemek
- *Oturuşuna dikkat etmemek
- *Barana dışında barana üyelerinin barana başkanını belli edecek hareketler yapması
- *Barana dışında münakaşaya girmek
- *Barana dışında barana hakkında konuşmak
- *Verilen selamı almamak
- *Bir yaşlının yolunu kesmek
- *Barana yemeğinin beğenilmemesi
- *Barana sahibinin evine giderken pencereden bakan kızlara bakmak
- *Nişanlı olan barana üyelerinin nişanlısının evinden mazeretsiz 2 defa geçmesi
- *İftira etmek
- *Yalan söylemek
- *Kumar oynamak

Bu suçları işleyen barana üyesi ilk önce ikaz edilir. Tekrar ederse arkadaşlarına ziyafet verir. Bir sonraki hafta düzenlenecek olan barananın ev sahibine maddi yardımda bulunur. Suçlara göre falaka cezası verilir (KK.1). Suçları ilk kez yapan bir barana üyesine daha az ceza verilir. Tekrarladıysa cezası artar (KK.3). Baranada suçu işleyen üye falakaların hepsini yemez. Çünkü barana ahbabları falaka cezasını kendi aralarında paylaşırlar. Bu durumda ilk önce cezayı paylaşan ahbap veya ahbablar, daha sonra suçu işleyen ahbap cezayı çeker. Kendi aralarında helalleşip otururlar (KK.1).

Şekil 2. Barana toplantılarında uygulanan falaka cezası (Ekici, 2011: 36)

Mahkemeler 8 değneğe kadar çıkar. Bir barana üyesi eğer bir kıza bakarsa 2 değnek falaka cezası alır. Kumar oynamak gibi ağır bir suç işleyene 8 falaka cezası verilir. Mahkeme cezayı paylaşma yetkisi vermez. Suçu işleyen tek başına cezayı çeker (KK.1). Ayrıca şu şekilde ceza uygulanır. “Ceza görece kimsenin elleri bileklerinden birbirine bağlanır, bu suretle kollar bir halka teşkil eder, dizleri bükülerek vücudu kamburlaştırılır ve kollarının teşkil ettiği halkaya dizleri geçirilir ve dizlerin alt büküntü yerine dirsek büküntülerine bir değnek sokulur ve cezalı olan böylece kapı arkasına bırakılır, sohbetin sonuna kadar bu vaziyette kalır. Kendisi hiç konuşmadığı gibi arada sırada istihfaflı nazarlar atılır (Akman, 2006: 61).

2.2.İhraç Cezası ve Suçları

İşlenen suçlar şunlardır:

- *Namus suçu
- *Cinayet
- *Hırsızlık yapmak
- *Birini dolandırmak
- *Küfür etmek
- *Bir kişiye rüşvet vermek
- *Yüz kızartıcı suçlar

Yüz kızartıcı suçları işleyen barana üyesi baranaya geri alınmamak üzere baranadan ihraç edilir. Buna barana geleneğinde “çıra yakmak” denir. Çırası yakılan bir ahbabın aynı gün içinde ağır falaka cezası alıp baranadan atılabilir (KK.3). İhraç etme kararı barana başkanının ve ahbablarının açık oyuyla gerçekleşir. Sabah namazı vaktinde ihraç edilen üye

evden çıkarılır. Güçlü ve kuvvetli ahabplar bir kolundan tutar. Diğer yanına ise büyük çırallar yakılır. Dümbek ve zilli maşayla “*Sabahtan Kavuştum Ben Bir Güzele*” türküsü eşliğinde evine götürülür. Tüm yöre halkı bu olayı görür ve duyar. İhraç edilen üye Dursunbey yöresinde barınamaz. İşe giremez. Herhangi bir yerde hizmet ve saygı görmez. Hiçbir aile kızını vermez. Bu yüzden Dursunbey’in dışında ikamet etmek zorunda kalır (KK.1, KK.2, KK.3).

Sonuç

Balıkesir- Dursunbey baranaları belirli sıra ve kurallar çerçevesinde icra edilir. Barana üyesi olmak saygın ve ahlaklı bir kişiliğe sahip olmayı gerektirir. Çünkü barana üyeleri geçmişten beri süregelen barana kültürünün aktarıcısı konumundadırlar. Baranadan ihraç edilen üyeler toplum tarafından tecrit edilir. Barana mahkemeleri insanlara ders verme niteliğinde birer disiplin emsalidir. Buradan anlaşılacağı üzere baranalar Dursunbey yöresinin yaşayışını şekillendiren ve toplumsal ilişkileri düzenleyen terbiyevi okullardır. Barana geleneği günlük yaşantı içerisinde halen daha yaşamakta ve yaşatılmaktadır.

Kaynakça

Erkmen, Serkan Emir. “Geleneksel Sohbet Toplantıları (Barana, Kürsübaşı Sohbetleri, Sıra Geceleri, Sıra Yarenler vb.)” 05 Şubat 2018 Tarihinde erişildi. <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12209/geleneksel-sohbet-toplantilari-insanligin-somut-olmayan-.html>

Özdemir, Nebi. “Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü”, Akçağ Yayınları: 2005.

Akman, Mehmet. “Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar.” Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2006

Ekici, Metin.”Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir”.İzmir, 2011.

Kaynak Kişiler

1. Halil Erkek, 1943, Dursunbey Folklor Araştırma-Eğitim ve Turizm Derneği Başkanı.
2. Ufuk Bagana, 1987, Arkeolog.
3. Hakan Altıntaş, 1986, Müzik Öğretmeni

HUDÂVENDİĞÂR VİLÂYETİNDE USÛL-İ CEDİDE EĞİTİMİ VEREN OKULLAR: “İBTİDÂİYYE VE RÜŞDİYYELER”

Nursal KUMAŞ

Dr, Uludağ Üniversitesi, kumasnursal16@gmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti’nde özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra Batılılaşma anlayışının bir yansıması olarak, “usûl-i cedîde” (yeni usûl) olarak adlandırılan Batı tarzı eğitim anlayışı benimsendi. Mevcut klasik eğitim anlayışının aksine; soran, sorgulayan, akli ön plana çıkararak, araştırmaya, gözleme ve deneye önem veren bilimsel anlayışın hâkim olduğu bu eğitim usûlünü gerçekleştirmek için, Osmanlı yönetimi yeni okullar açtı. Günümüzdeki ilkokul, ortaokul ve lisenin karşılığı olan; ibtidâiyye, rüşdiyye ve i’ dâdî okulları başkent İstanbul ile birlikte Anadolu’nun birçok yerinde açıldı ve sayıları gün geçtikçe arttı.

Osmanlı topraklarında ilk defa başkent İstanbul’da 1847 yıllarında rüşdiyye, 1859 yılında ilk kız (inâs) rüşdiyyesi ve 1872 yılında da ilk ibtidâiyye açıldı. Hudâvendigâr vilâyetinde 1881 yılından itibaren sıbyân okulları ibtidâiyye okullarına dönüştürülmeye başlandı. 1303 (1885/1886) yılı Hudâvendigâr vilâyeti sâlnâmesine göre; Bursa’da bulunan 25 kız ibtidâiyye okulunda 950 kız öğrenci, toplam 80 (erkek+kız) ibtidâiyye okulunda da 2350 erkek öğrenci öğrenim görmekteydi. 1876 yılında tüm Osmanlı topraklarında 384 adet rüşdiyye olup bunun 26 tanesi Hudâvendigâr vilâyetine aitti. Bu tarihte Bursa rüşdiyyelerinde okuyan öğrenci sayısı da toplam 801 idi. Cumhuriyet Dönemi’ne kadar olan süreç içinde vilâyet genelinde ibtidâiyye ve rüşdiyye okullarının sayısı sürekli artış gösterdi.

Bu çalışmada Hudâvendigâr vilâyeti yerelinde, usûl-i cedîde eğitim veren ibtidâiyye ve rüşdiyye okullarının; bina, öğrenci, öğretmen ve idareci miktarları, bu okullarda okutulan dersler vb. konularda vilâyet sâlnâmeleri, dönemin süreli yayınları ve bu konu hakkında yazılmış çeşitli tetkik eserler gözden geçirildi. Mevcut sayısal bilgiler tablolar aracılığıyla yorumlanarak metne aktarıldı.

Anahtar Kelimeler: İbtidâî, İbtidâiyye, Rüşdiyye, Hudâvendigâr İbtidâiyye, Hudâvendigâr Rüşdiyye, Usûl-i Cedîde Okulları, Bursa Eğitim, Osmanlı Dönemi Bursa’da Eğitim

SCHOOLS GIVING EDUCATION VIA NEW METHOD IN THE VİLÂYET OF HUDÂVENDİĞÂR: “PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS”

ABSTRACT

As a reflection of the westernization understanding in the Ottoman State especially after the second half of the 19th century, the western style educational understanding called “usûl-i cedîde” (new method) was adopted. In order to implement this method of education dominated by the scientific understanding which asks, inquires, highlights mind and attaches importance to research, observation and experiment contrary to the current classical educational understanding, the Ottoman administration opened new schools. The ibtidâiyye, rüşdiyye and i’ dâdî schools, which are the equivalents of the primary, secondary and high schools respectively today, were opened in many places of Anatolia together with the capital, Istanbul and they increased in number with each passing day.

In the Ottoman lands, in the capital, Istanbul, in 1847 a secondary school, in 1859 the first girls' (inâs) secondary school and in 1872 the first primary school (ibtidâiyye) were opened. In the Vilâyet of Hudâvendigâr, starting from 1881, the sıbyân schools started to be turned into ibtidâiyye (primary) schools. In 1303 (1885/1886), according to the Hudâvendigâr vilâyet sâlnâme, in 25 girls' ibtidâiyye (primary) schools in Bursa, there were 950 girl students, in a total of 80 (Boys'+Girls') ibtidâiyye (primary) schools, there were 2350 boy students. In 1876, in all the Ottoman lands, there were 384 rüşdiyye (secondary) schools and 26 of them were in the Vilâyet of

Hudâvendigâr. In this year, there were a total of 801 students enrolled in the Bursa rüşdiyye (secondary) schools. Within the process until the Republican Period, in the general of the vilâyet, the number of ibtidâiyye (primary) and rüşdiyye (secondary) schools increased continuously.

In this study, the vilâyet salnâmes, periodicals and various published works of the period in relation to such matters as the building, student, teacher and administrator numbers of the ibtidâiyye (primary) and rüşdiyye (secondary) schools giving education via the new method in the local of the Vilâyet of Hudâvendigâr and the courses given in these schools, etc. were reviewed. The obtained numerical data was interpreted via tables and transcribed into texts.

Key Words: İbtidâî, İbtidâiyye (Primary), Rüşdiyye (Secondary), Hudâvendigâr İbtidâiyye, Hudâvendigâr Rüşdiyye, Usûl-i Cedîde (New Method) Schools, Bursa Education, Education in Bursa in the Ottoman Period

GİRİŞ

“İbtidâî” kelimesi Arapça kökenli olup, “*İlk ile ilgili, ilke mensup, ilk derecede*” anlamlarına gelir. Mekâtib-i ibtidâiyyenin karşılığı “ilkokul”dur¹. Bu okullar için aynı zamanda “usûl-i cedîde (yeni usul)” terimi de kullanılır². Mekâtib-i ibtidâiyyeleri sıbyân mekteplerinden (veya mahalle mektepleri) ayıran temel özellik, öğretim müfredatlarıdır. Sıbyân mekteplerinde, öğrencilere daha çok din ağırlıklı bir öğretim programı sunulurken, mekâtib-i ibtidâiyyelerde, Batı tarzında çağdaş bir eğitim anlayışı hâkimdir. Osmanlı Devleti’nde, 19.yüzyılda, yeni müfredata uygun birçok ibtidâiyye ve rüşdiyye okulları açıldı. Mekâtib-i ibtidâiyyelerin açılması yönündeki ilk adım, 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi’dir. Bu nizamnâmeyle ibtidâiyye okullarının açılması kararlaştırıldı. Bu karar doğrultusunda, ilk ibtidâiyye İstanbul’da, “İbtidâî Nümune Mektebi” ismiyle 1872 yılında açıldı. 1882 yılından itibaren de Maârif Nezâreti eğitimde meydana gelen ikiliği ortadan kaldırmak için, bir taraftan sıbyân okullarını ibtidâiyye okullarına dönüştürdü, diğer taraftan da birçok yeni ibtidâiyye okulu açmaya başladı³.

“Rüşdi, Rüşdiyye”, Arapça kökenli bir kelime olup; “*Rüşd’e ait, ergenliğe ait, ergenlikle ilgili*” anlamlara sahiptir. Mekteb-i rüşdiyye, ibtidâî ile i’ dâdî arasında bulunan, üçü ilk ve üçü orta olmak üzere, altı yıllık bir okul veya bir ortaokuldur⁴. 1838 yılında, ilk açıldığında bu eğitim kurumlarına “ikinci sınıf” adı verilmek istendiyse de II. Mahmut, öğrencilerin bu okulları bitirdiklerinde erginliğe (rüşte) erişmiş olacaklarını öne sürerek

¹ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1984, s.483.

² Mefâil Hızlı, “Modernleşme Dönemi Bursa’sında Eğitim-Öğretim”, **Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı**, Bursa, 2009, s.92. Bu okullar için “usûl-i cedîd veya usûl-i cedîde” ifadelerinin her ikisi de kullanılmaktadır (Bknz. Devellioğlu, a.g.e, s.145).

³ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.68-69.

⁴ Develioğlu, a.g.e, s.1082.

“rüşdiyye” adıyla anılmasını uygun buldu⁵. Rüşdiyyeler ilk açıldıklarında sıbyân okullarının bir üst basamağı olarak düşünülürdü fakat sonraki yıllarda alınan kararlarla orta öğretime dâhil edildi ve orta öğretimin ilk basamağı yapıldı⁶. Öğrencileri, yüksekokul düzeyindeki askeri okullara hazırlamak; devlet teşkilatında çalışacak memurlar yetiştirmek; toplumun tarım, ticaret ve sanayi hayatını bilimsel esaslara uygun olarak yeniden canlandırmak için, önce rüşdiyyeler kuruldu, ardından diğer orta ve yüksek dereceli okullar açıldı⁷.

1839 yılında “Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti” kuruldu. Bu nezâretin kurulmasıyla beraber, eğitim anlayışı ve metodu açısından birbirine zıt iki farklı öğretim anlayışı ortaya çıkmış oldu. Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra, 11 Nisan 1845 tarihinde, Meclis-i Maârif-i Muvakkat kuruldu. Bu kurul aldığı bir kararla rüşdiyyeleri, Darülfünuna öğrenci hazırlayan kurumlar olarak nitelendirdi⁸. Bu kurul ayrıca raporunda, rüşdiyyelerde çağın gerektirdiği bilgilerin öğretilmesi gerektiğini bildirdi. 8 Kasım 1846’da kurulan Mekâtib-i Umumiye Nezâreti’nin görevi; sıbyân mekteplerinin ıslah edilmesi ve ülke genelinde rüşdiyye mekteplerinin sayısının artırılmasıydı. 1847 yılından itibaren de İstanbul başta olmak üzere ülkenin pek çok yerinde rüşdiyyeler açılmaya başlandı⁹.

1848 yılında, rüşdiyyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla “Darü’l-Muallimîn-i Rüşdî” açıldı. Bu okulun mezun vermesiyle birlikte rüşdiyyeler vilâyet merkezlerinde olmak üzere yaygınlaştırılmaya başlandı. Osmanlı Devleti’nin ilk rüşdiyye mektebi, 1838 yılında yeni memurlar yetiştirmek amacıyla “Mekteb-i Maârif-i Adli” ismiyle kuruldu¹⁰. İlk kız (inas) rüşdiyyesi de 1859 yılında İstanbul’da “Cevrî Kalfa İnas Rüşdiyyesi” ismiyle açıldı¹¹. İlk rüşdiyyeler, İstanbul’un beş ayrı bölgesinde faaliyet göstermeye başladı. Bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla da bir Darümuallimîn kuruldu. 1870 yılında Darü’l-

⁵ “Rüşdiyye Mektepleri”, **Bursa Ansiklopedisi**, c.IV, Haz. Yılmaz Akkılıç, Burdef Yayınları, Bursa, 2002, ss.1458.

⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999, s.143.

⁷ Hızlı, a.g.m, s.85.

⁸ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, cilt: II, s.465.

⁹ Ersin Serdal Kaplan, **Bursa Mekteb-i İdad-i Mülkisi (Kuruluşu-Gelişimi ve Sosyo Kültürel Hizmetleri)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Atilla Çetin, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Sakarya, 2001.

¹⁰ Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara, 1996, ss.23-24.

¹¹ Akyüz, a.g.e, s.143.

Muallimât'ın (kız öğretmen okulu) açılmasıyla bu okullar tüm taşra kasabalarında yaygınlaştırılmaya başlandı¹². 9 Haziran 1869 yılında yayımlanan bir iradeyle kız rüşdiyyeleri açılması kararlaştırıldı. Bu okullarda öğrenciler sıralara oturmaktaydı. Sıbyân okullarından farklı olarak her öğrenci tek tek öğretim görmüyordu. Sınıftaki öğrenciler bölümlere ayrılarak, her bir bölümde bulunan öğrencilere toplu olarak ders veriliyordu. Böylece küçük grup tekniğinden, büyük grubun eğitim tekniğine geçilmiş oluyordu. 1869 yılı Maârif Nizamnâmesi'nde; “Beş yüz evli kasabalarda birer rüşdiye kurulması” öngörülmekteydi¹³. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesiyle rüşdiyyelerin yeniden yapılandırılmaları kararı alındı¹⁴. Bu nizamnâmede rüşdiyyeler eğitimin ikinci kademesi olarak belirtilmekteydi ve bu okulların en az 500 haneli kasabalarda açılacağı hükme bağlanmıştı¹⁵.

1846 yılı talimatnâmesine göre rüşdiyyelerin ders programları; Kur'an, Akaid, Arapça, Hesap ve Yazı iken; 1848 yılında Farsça, Coğrafya ve Hendese de eklendi. 1869 yılı Nizamnâmesiyle de Lisan-ı Osmanî Kavaidi, İmlâ ve İnşa, Tersim-i Hudut, Defter Tutmak Usûlü, Tarih-i Umûmi, Tarih-i Osmanî, Jimnastik dersleriyle isteyen öğrencilere dördüncü sınıfta okutulmak üzere Fransızca dersleri verilmeye başlandı¹⁶.

2 Mart 1887 tarihinde Şeyhülislâmlık, Yıldız Sarayı'na, rüşdiyye ve idâdilerin müfredatını yeniden düzenlenmesine yönelik bir öneri sundu. Bu öneride, beş yıl süreli öğretim yapan rüşdiyyelerde okutulması gereken derslerin ayrıntılı bir listesi sunulmaktaydı. Buna göre; rüşdiyyenin birinci sınıfında haftada on iki saat ders verilmekteydi. Din Bilgisi ve Arapça dersleri, haftalık on iki ders saatinin sekiz saatini oluşturacaktı. Türkçe Dilbilgisi de “İslâmi ahlak kitabına” uygun olacaktı. Coğrafya dersinde Avrupa ülkelerini gösteren haritalar üçüncü ve dördüncü sınıfta verilecek ve haftalık on iki ders saatinin, yalnızca bir saati bu derse ayrılacaktı. Beş yıllık öğretim süresi içinde ağırlıklı olarak İslami bilgiler öğretilecekti¹⁷.

¹² Ergün, a.g.e, s.24.

¹³ Tekeli, a.g.m, c.II, s. 465, 467, 469-470, 474.

¹⁴ Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, **Türkler**, c.XV, Ankara, 2002, ss.52-53.

¹⁵ Akyüz, a.g.e, s.144.

¹⁶ Kodaman, a.g.e, ss.92-94.

¹⁷ Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, ss.126-127.

Rüşdiyyelerin eğitim süreleri yıllar içinde bazı değişikliklere uğradı. İlk açıldıklarında dört yıllık olarak açıldı. Darülmaârif açıldıktan sonra altı yıla çıkarıldı fakat 1863 yılında beş yıla indirildi¹⁸. 13 Haziran 1892 tarihinde de rüşdiyye mekteplerinin öğrenim süreleri üç yıl olarak belirlendi¹⁹.

1.Hudâvendigâr Vilâyetinde İbtidâiyye ve Rüşdiyyeler

A.İbtidâiyye Okulları

Bursa'da, 1862 yılından itibaren, usûl-ı cedide tarzında eğitim veren ibtidâiyye mektepleri açılmaya başlandı²⁰. 1880 yılında Bursa ibtidâiyye okullarında 1202 öğrenci (351'i kız-851'i erkek) bulunmakta ve bu okullarda 9'u bayan olmak üzere toplam 30 öğretmen eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmaktaydı²¹.

Bursa'da, 1881'de sıbyân mektepleri aşama aşama mekâtib-i ibtidâiyye çevrildi. Din dersleri toplam öğretim yılı içerisinde sınıflara göre bölüştürüldü²². 1882 yılından sonra Maârif Nezâreti, eğitimdeki ikiliği kaldırmak için, ağırlığı ibtidâiyye okullarına vererek, usûl-ı cedîde anlayışında eğitim veren okulların sayısını ülke genelinde artırmaya başladı²³. Buna karşılık, Bursa'da, II. Abdülhamid döneminde açılan idâdî sayısı diğer okullara göre daha çoktu. Bundan dolayı, mevcut ibtidâiyyelerden gelen öğrenciler, rüşdiyye ve idâdîlerin öğrenci ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldı. Üstelik merkezde bulunan okullar birbirlerine yakın mahallelerde olduklarından, Bursa'nın diğer uzak mahallelerinde bulunan çocuklar bu okullardan yararlanamıyor ancak kendi mahallelerinde bulunan sıbyân okullarına gidebiliyorlardı²⁴. Örneğin; Bursa'nın tanınmış simalarından Şeyh Sabit Efendi, merkeze uzak bir bölgede yaptırmış olduğu caminin bitişiğine, usûl-i cedîde eğitimi veren mekâtib-i

¹⁸ Kodaman, a.g.e, s.92.

¹⁹ Nurcan Abacı, **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17.Yüzyıl)**, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001, s.94. Askeri rüşdiyyenin öğrenci sayısı;1889 yılında 372, 1900'de 170 ve 1905 yılında da 160'dır. Askeri rüşdiyyenin öğrenci sayısında 1892 yılından itibaren yaşanan bu azalmanın nedeni; rüşdiyyelerin üç yıla indirilmiş olmasıdır.

²⁰ Tekeli, a.g.m, s.468.

²¹ Kaplanoğlu, a.g.e, s.87.

²² Kâmil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, c.II, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, Asım Yediyıldız, Bursa Kültür A.Ş, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2009, s.224.

²³ Kodaman, a.g.e, ss.116-117.

²⁴ Mürvet Özçelik Yaman, **19.Yüzyıl Sonunda (1890-1893) Bursa Sosyal Hayatının Basındaki Yansıması Bursa Gazetesi Örneği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç.Dr. Bedri Mermutlu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Bursa, 2005, ss.83-84.

ibtidâiyye okulu yaptırdı. Okula bir de muallim bulundu, böylece öğrenciler kendi mahallelerinde bulunan okula gitme olanağı buldular²⁵.

Kâzım Baykal'ın ayırım yapmadan verdiği bilgilere göre; 1884 yılında mevcut sıbyân ve ibtidâiyye okulu sayısı 53' tür²⁶. 1303 (1885/1886) yılı Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'ne göre de Bursa'da bulunan 25 kız ibtidâiyye okulunda 950 kız öğrenci, toplam 80 (erkek+kız) ibtidâiyye okulunda da 2350 erkek öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu mahalle okullarının bazılarının öğrenci mevcutları da şu şekildeydi:²⁷ Cami-i Kebir (Ulu Cami) (75), Manastır (50), Reyhan Paşa (130), Oruç Bey (15), Bab-ı Zemin (45), Muradiye (65), Altıparmak (40), Veled-i Saray (30), Hamzabey (30), Başçı İbrahim (45), Timurlu (20), Molla Hüsam (40), Mecnun Dede (50), Daye Hatun (40), Kiremitçi (25), Şerafeddin (25), Emir Sultan (50), Meydancık (60), Nalbantoğlu (40), Hudâvendigâr (30), Molla Arab (70), Timurtaş (40), Şeker Hoca (35), Mecidiye (30).

1306 (1889/1890) yılı Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi'ne göre; Bursa merkezde toplam 42 ibtidâiyye mektebi bulunmaktaydı. Bu mekteplerden 18'i Erkek, 24'ü de kız (inas) mektebiydi. Erkek ibtidâiyye mekteplerinin öğrenci sayısı:1219 iken, kız mekteplerinin öğrenci sayısı 1023'dü. Toplamda bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da bu verilere göre 2242 di.

²⁵ Bursa gazetesi, nr.109, 28 Receb 1310, s.4.

²⁶ Kâzım Baykal, **2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi**, Özkardeşler Matbaası, Bursa, 1976, s.38.

²⁷ Hudâvendigâr Vilâyet-i Resmîsi, Bursa, Def'a 13, 1303, ss.31-32.

Tablo No:1

1306 (1889-1890) Yılına Göre Bursa Merkez İbtidâiyye Erkek Mekteplerinin
Öğrenci Mevcutları ve Bursa'nın Mahallelerine Göre Dağılımı²⁸

SIRA NO	BULUNDUĞU MAHALLE	ÖĞRENCİ MEVCUDU	SIRA NO	BULUNDUĞU MAHALLE	ÖĞRENCİ MEVCUDU
1	Altıparmak	50	10	İbrahim Paşa	267
2	Abdal Mehmed	38	11	Kal'a- i Umurbey	40
3	Bab-ı Zemin	28	12	Manastır	40
4	Cam-i Kebir	73	13	Mecnun Dede	100
5	Daye Hatun	64	14	Meydancık	100
6	Duhter- i Şeref	76	15	Şeker Hoca	25
7	Emir sultan	50	16	Timurtaş	15
8	Hudâvendigâr	24	17	Veled-i Nalband	30
9	II. Murad	65	18	Yeni Bezzaz	134
				TOPLAM	1219
Bursa Merkez'de bulunan 24 adet kız ibtidâiyye mektebinde toplam 1023 öğrenci vardı.					
Hudâvendigâr Vilâyeti genelinde; 42 ibtidâiyye okulunda, toplam 2242 öğrenci vardı.					
Askeri rüşdiyye Mahkeme Mahallesi'nde olup toplam öğrenci sayısı 372'di. Mülki rüşdiyye İbrahim Paşa Mahallesi'ndeydi ve öğrenci sayısı 205'di. Kız rüşdiyyesi de İbrahim Paşa Mahallesi'ndeydi ve öğrenci sayısı 41'di.					

1892 yılında çıkarılan bir yönetmelikle mekteb-i ibtidâiyyeler hakkında yeni ve önemli düzenlemeler getirildi. 1877 yılında tüm Osmanlı sınırları içinde 200 civarında olan usûl-ı cedide okullarının sayısı, 1892-1893 Eğitim-Öğretim yılında büyük miktarda arttı ve 3057 oldu. Bu dönemde Hudâvendigâr vilâyeti genelinde de 244 adet usûl-ı cedide okulu bulunmaktaydı²⁹.

²⁸ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 16, 1306, ss.67-68.

²⁹ Kaplan, a.g.e, s.14.

Tablo No:2

Yeri	Okulu Bulunan Köy Sayısı	Öğrenci Adedi					Okulların Adedi			
		Toplam Öğrenci	Müslim		G. Müslim		Müslim		G.Müslim	
			E	K	E	K	E	K	E	K
Bursa	144	9017	4088	3543	882	505	271	30	18	-
Mihaliç	-	559	300	-	191	68	1	-	3	-
Atranos	149	4373	4212	160	-	-	149	4	-	-
Mudanya	18	2020	285	259	656	824	18	1	6	6
Gemlik	39	5299	1177	634	2466	1022	35	-	13	-
Kirmastı	141	207	75	-	132	-	1	-	2	-
Bursa Sancağı Toplam	491	21.475	10.137	4596	4327	2419	475	35	42	6

1310 (1892-1893) Yılına Göre Bursa ve Bazı Kazalarının İbtidâiyye Mektepleri ve Öğrenci Sayıları³⁰

1310 (1892-1893) yılı, Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde verilen bilgiye göre; Bursa şehir merkezinde Müslüman öğrencilerin devam ettiği 25'i erkek ve 20'i de kızlar için olmak üzere toplam 45 adet ibtidâiyye okulu bulunmaktaydı. Bursa'ya bağlı köylerde bu tarihte Müslüman kız öğrencilere ait ibtidâiyye düzeyinde bir okul mevcut değildi. Gayrimüslimlerin bu dönemde şehir merkezi ve kırsalda kız öğrencilere yönelik ibtidâiyye okulları yoktu fakat kırsalda erkek öğrencilere yönelik açılmış 18 adet ibtidâiyye okulu bulunmaktaydı³¹.

³⁰ Hudâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 19, 1310, ss.470-471. Sâlnâmede; Müslüman erkeklere ait toplam ibtidâiyye sayısı sehven 335, kızlara ait ibtidâiyye sayısı da 13 olarak verilmiştir. Doğrusu erkeklerde 475, kızlarda 35 olacaktır. Aynı şekilde Bursa sancağında ibtidâiyye bulunan toplam okul sayısı sehven 490 olarak verilmiş olup doğrusu 491 olacaktır. Müslim kız öğrenci sayılarının toplamı da sehven 4595 olarak verilmiş olup doğrusu 4596 olacaktır. Müslüman erkek öğrenci toplamı sehven 10.132 verilmiş olup doğrusu 10.137 olacaktır.

³¹ Hudâvendigâr Vilâyet-i Sâlnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 19, 1310, s.470.

Tablo No:3

Hudâvendigâr Vilâyetine Bağlı İbtidai Mekteplerin Adedi ve Toplam Öğrenci Sayıları³²

1311 (1893-1894)						
Yeri	Kız		Erkek		GENEL TOPLAM	
	Okul	Talebe	Okul	Talebe	Okul	Talebe
Bursa Şehir Merkezi	30	1177	35	1537	65	2714
Bursa'ya Bağlı Köyler	?	2365	136	2551	136	4916
Mudanya Kazası	1	259	18	281	19	540
Mihaliç	-	-	1	300	1	300
Atranos	4	160	149	4212	153	4372
Kirmastı	-	-	1	75	1	75
Gemlik	?	634	35	1177	35	1811
TOPLAM	?	4595	375	10.133	410	14.728
SANCAKLAR						
Karesi Sancağı	4	9718	726	13.697	730	23.415
Ertuğrul Sancağı	4	7173	414	9964	418	17.137
Karahisar Sancağı	?	5412	398	11.244	398	16.656
Kütahya Sancağı	?	4647	575	19.036	575	23.683
TOPLAM	?	26.950	2113	53.941	2121	80.891
GENEL TOPLAM	?	31.545	2488	64.074	2531	95.619

1311 (1893-1894) yılında Bursa şehir merkezinde mevcut olan bazı ibtidâiye okulları ve öğrenci sayıları şöyledir:³³ Camikebir:75, Manastır:50, Reyhanpaşa:130 ve mülki idâdî içerisinde yer alan ibtidâiye mektebi: 237.

³² Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 20, 1311, ss.306-311. Sâlnâmede kız talebelerin toplam sayıları yanlış hesaplandığı için (5595) genel toplam 15.728 olarak gözükmektedir. Doğrusu 14.728 olacaktır. Yine aynı sâlnâmede kız ibtidâiye okullarından tespit edilebilenlerin sayısı verilmiştir. Kız ibtidâiye sayısının ilgili sâlnâmede verilen toplam sayıdan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Sayı tam verilmediği için genel toplam alınmamıştır.

³³ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 20, 1311, s.309.

Tablo No:4

1312 (1894-1895) Yılı Bursa Sancağı'na Bağlı Kazalarda
Bulunan İbtidâiyeler İle Öğrenci Sayıları³⁴

Yeri	1312 (1894-1895)		TOPLAM
	Kız	Erkek	
	Okul	Okul	Okul
Bursa Şehir Merkezi	20	21	41
Bursa Köyleri	?	116	?
Mudanya Kasabası (köylerle birlikte)	1	16	17
Mihaliç (+Köy)	?	59	?
Pazarköy (+Köy)	?	19	?
Atranos (+Köy)	4	142	146
Kirmastı (+Köy)	?	144	?
Gemlik (+Köy)	?	28	?
TOPLAM	?	527	?

³⁴ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 21, 1312, s.363.

Tablo No: 5

1312 (1893-1894) Yılı Sâlnâmesine Göre Hudâvendigâr Vilâyetine Bağlı
İbtidâiye Mekteplerinin Adedi³⁵

Yeri	1312 (1893-1894)		
	Kız	Erkek	TOPLAM
Merkez Liva Kazaları	25	527	552
Ertuğrul Sancağı	4	400	404
Karahisar Sancağı	-	437	437
Karesi Sancağı	30	842	872
Kütahya Sancağı	-	728	728
GENEL TOPLAM	59	2934	2993

Tablo No:6

Bursa Sancağı'nda Bulunan İbtidâiyyelerin 1312 (1894-1895) Yıllarına Ait Mevcutları.

Mektebin Bulunduğu Yer	Mekteplerin Adedi		
	Erkek	Kız	TOPLAM
Bursa Şehri	21	20	41
Bursa Köyleri	116	-	116
Bursa'ya Bağlı Kazalar Köylerle Birlikte			
Mudanya Kazası	16	1	17
Mihaliç	59	-	59
Pazarköy	19	-	19
Atranos	142	4	146
Kirmastı	144	1	145
Gemlik	28	-	28
TOPLAM	527	25	552

³⁵ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 21, 1312, ss.363-365.

Tablo No:7

Bursa Sancağı'nda Bulunan İbtidâiyelerin 1313-1315 (1895-1898) Yıllarına Ait Mevcutları³⁶

İbtidâiyelerin Bulunduğu Yer	1313 (1895-1896)		1314-1315 (1896-1898)	
	Eski Usul	Yeni Usul	Eski usul	Yeni Usul
Bursa Şehir Merkezi	14	16	142	17
Bursa Köyleri	144	1		
Mudanya	14	3	16	2
Mihaliç	58	1	69	2
Pazarköy	19	-	19	1
Atranos	211	2	180	5
Kirmastı	144	1	162	4
Gemlik	16	1	33	2
TOPLAM	620	25	621	33
SANCAKLAR				
Karesi Sancağı	802	44	833	76
Ertuğrul Sancağı	446	7	444	52
Karahisar Sancağı	492	3	482	34
Kütahya Sancağı	147	13	760	49
TOPLAM	1887	67	3140	244

Osmanlı yönetimi ibtidâiyelerde okutulan ders kitaplarını da yakından takip etmekteydi. 7 Nisan 1898'de; "İbtidâî mekteplerinde kullanılan Asya kitabı haritalarında,

³⁶ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 21, 1312, Def'a 22, 1313, s.132-134; Def'a 23, 1314, ss.416-419; Def' 24, 1315, ss.305-308.

Devlet-i Alliyе'nin Asya sınırları açısından bazı hatalar içerdiği” tespit edilerek sarayın dikkatine sunuldu³⁷.

Hasan Tâib Efendi, hatıralarında Bursa şehir merkezinde 66 adet ibtidâiyye mektebinin bulunduğunu bildirmektedir. Hasan Tâib Efendi, Bursa'nın mahallerini anlatırken bazı okulların isimlerini dile getirmekteydi. Bu okullar şunlardı:

Sâdi Mektebi: İbrahim Paşa Mahallesi (Mahkeme Mahallesi), Demirli Mektep: Duhter-i Şeref Mahallesi'nde. Ayrıca Hasan Tâib Efendi mekteplerin isimlerini belirtmeden; Hoca Hasan Mahallesi'nde, Sarı Abdullah Mahallesi'nde, Nalbantoğlu Mahallesi'nde ve Başçı İbrahim Mahallesi'nde de birer mektep olduğunu ifade etmektedir³⁸.

14 Nisan 1901 tarihinde, Bursa İnâs (kız) Mekteb-i Rüşdiyyesi'ne ibtidâiyye derslerini görmüş öğrenci yetiştirmek ve rüşdiyyenin bir şubesi olarak hizmet görmesi için, Reyhân Mahallesi'nde yapılmış olan inâs mekâtib-i ibtidâiyye törenle açıldı³⁹.

Osmanlı yönetimi usûl-ı cedid okullarının sayısını artırmak amacıyla ülkenin pek çok yerinde okul binası inşa ediyordu. Bununla beraber, ülkenin mali durumu ortadaydı. Devlet her yere istediği gibi yetişemiyordu. Bu yüzden halkın da okul yapımına iştirak etmeleri çağrısında bulunuyor ve hatta bunu teşvik ediyordu. Bu teşvikler sonucunda yapılan okullardan biri de Bursa şehir merkezinde Molla Arap Mahallesi'nde bulunan mekteptir. Haremeyn rütbesine sahip, o dönem Kükürtlü Kaplıcası'nın da sahibi bir fabrikatör olan Baldırzade (Bulduırzâde) Osman Nuri Efendi tarafından 1905 yılında yaptırıldı⁴⁰. Bu kişi aynı zamanda mektebe gelir getirmesi için bir fırın, iki dükkân ile bir kahvehaneyi de mektebe vakfeyleti⁴¹.

1905-1906 ders yılında usûl-ı cedid eğitimi veren resmi ibtidâiyyelerin sayısı 56'ydı. Bu okulların 43'ü erkek, 7'si kız ve 6'sı da karışık eğitim veriyordu. Aynı dönemde 1406 adet

³⁷ Deringil, a.g.e, ss.127-128.

³⁸ Hasan Tâib, **Hatıra ya da Bursa'nın Aynası Hatıra-Yâhud-Mir'ât-ı Burûsa**, Haz. Mehmet Fatih Birgül, Bursa İl Özel İdaresi için Gaye Kitabevi tarafından, Yeşil Şehir Kitaplığı:1, İstanbul, Mayıs 2007, s.24, 75, 97, 100, 107,108, 115, 131. (Mir'ât-ı Burûsa, s. 155, 183, 193, 195, 199, 200, 203, 213).

³⁹ Hudâvendigâr gazetesi, nr.1941, 7 Zilhicce 1318, s.1.

⁴⁰ Kepecioğlu, a.g.e, c.IV, s.20.

⁴¹ Hasan Tâib Efendi, a.g.e, s.131.

özel ibtidâî okulu da bulunmaktaydı. Bu okulların 1208'i erkek, 7'si kız ve 191'i de karışık eğitim veriyordu⁴².

1325 (1907-1908) yılında merkez vilâyete bağlı köylerde 155 mektep ve bunlara devam eden 10.437 talebe vardı. Cumalı Kızık, Su Sığırlık, İsa Bey, Fidyeye Kızık, Kestel, Hasan, Egdir, Çalı, Kayapa, Apolyond ve Kazıklı mektepleri tamamıyla yeni usule geçirilmişti. 1320, 1321 ve 1322 senelerinde Hisar'da Hamidiye, Karaağaç mahallesinde Hamidiye, Osmaniye, Hüdavendigâr, 2. Murad, Darülfeyz, Rehber-i Marifet, Reyhan Kız, İsa Bey, Apolyond ve Kazıklı mektepleri yeni yapılarak açıldı⁴³. Bursa'da "Hadika-i İrfan" adıyla bir de özel okul vardır ki ibtidâiyye ve rüşdiyye kısımlarına sahipti. 19 Ağustos 1321 (1 Eylül 1905) tarihinde açılmıştı. 150 kadar öğrencisi vardı ve kurum müdürü Hilmi Efendi idi. Okulun öğretmen ve hizmetlisi mevcuttu. 1907-1908 döneminde mekâtib-i ibtidâiyyelerde şu dersler okutulmaktaydı: Elifba (alfabe), Kur'an-ı Kerim, Tecvid (Kur'an-ı belli kurallara göre okuma), İlm-ü Hal, Türkçe, Hesap, Coğrafya (Zirai Bilgiler) ve Osmanlı Tarihi⁴⁴.

⁴² Kodaman, a.g.e, s.89.

⁴³ II. Abdülhamid döneminde, 1877-1893 yılları arasında, Bursa'da yalnızca bir tane ibtidâiyye okulu yaptırıldı (Kodaman, a.g.e, s.87). 27 Safer 1312 (30 Ağustos 1894) tarihli bir gazete haberinde de askeri rüşdiyye binasının acilen tamire ihtiyacı olduğu belirtilmekteydi (Hudâvendigâr gazetesi, nr.1604, 27 Safer 1312, s.4). 1311 (1895) yılının Eylül ayında Yıldırım Camisi'nin bitişinde bir ibtidâiyye okulu açıldı (Bursa gazetesi, nr.139, 15 Rebülevvel 1311, s.4).

⁴⁴ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 34, 1325, ss.333, 335.

Tablo No:8

1325 (1907-1908) Yılına Göre Bursa Şehir Merkezinde Bulunan İbtidâiyye Mektepleri ve
Bu Mekteplerdeki Öğretmen, Öğrenci ve Hizmetli Mevcutları⁴⁵

Okul	Baş Öğretmen	Diğer Öğretmenler	Öğrenci	Hizmetli
Hisarda Hamidiye Mektebi	Mustafa Refet Efendi (Müderriş)	3	106	1
Öğretmen Medresesine Bağlı	İsmail Efendi	3	98	1
Mecidiye Mektebi	Yunus Hilmi	1	69	-
Osmaniye Mektebi	Mehmed Said (Müderriş)	3	121	1
Hudâvendigâr Mektebi	Mehmed Ata	1	56	1
Yıldırım Mektebi	Mehmed Sadık	1	80	-
Çelebi Sultan Mektebi	Mehmet Şevki	1	75	-
II. Murad Mektebi	Mehmed Ziya	1	64	-
Numune-i Terakki Mektebi	Mehmed Nuri (Müderriş)	4	251	1
Reyhan Mektebi	Ali Rıza	5	276	1
Nialbend Oğlu Mektebi	Mehmed Hulusi	2	89	-
Hazret-i Emir Mektebi	İsmail Hakkı	-	35	-
Hacı Hisam (Hüssam?) Mektebi	Mehmed Esad (Müderriş)	2	100	-
Darülfeyz Mektebi	Mehmed Nuri	2	84	1
Şemsül Maarif Mektebi	Kasım	1	54	-
Mir'atül Maarif Mektebi	Ferhad Hakkı	1	51	-
Rehber-i Marifet Mektebi	Ahmed Hilmi	-	56	-
Hundi Hatun Mektebi	Yusuf (Müderriş)	-	39	-
Oruç Bey Mektebi	İbrahim Edhem (Müderriş)	1	93	-
Timurlu Mektebi	Ömer Fevzi	1	36	-

⁴⁵ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 34, 1325, s.335. Sâlnâmede toplam sehven 2480 olarak verilmiştir.

Hançerli Mektebi	Ahmed Fahri	-	26	-
Meydancık Mektebi	Mehmed Hıfzı	1	66	-
İncirli Mektebi	Ali Hıfzı	1	69	-
Yeni Mahalle Mektebi	Mehmed Hanefi	1	85	-
Molla Arab Mektebi	Ali Niyazi	-	29	-
Selimzade Mektebi	Arif	-	30	-
Paşa Mahallesi Mektebi	Cafer	1	59	-
Hoca Hasan Mahallesi Mektebi	Mehmet Nimetullah	-	41	-
Selimiye Mahallesi Mektebi	İdris	1	37	-
Reyhan Kız Mektebi	Nefise Hanım	-	44	1
TOPLAM		38	2319	8

B. Rüşdiyyeler

Bursa'da ilk rüşdiyye, Mahkeme Mahallesi'nde, Mahkeme Hamamı karşısına inşa edildi. 1854 tarihinde askeri rüşdiyye olarak inşaatına başlandı, 17 Temmuz 1860 tarihinde inşaatı tamamlanarak törenle açıldı⁴⁶. 1867 yılına kadar yalnızca Müslüman öğrenci alınan rüşdiyyelerde, bu tarihten sonra Hristiyan öğrencilerin de alınması, prensip olarak kabul edildi⁴⁷.

1875 yılında Hudâvendigâr Vilâyeti Bursa Sancağı'nda 25 adet rüşdiyye okulu bulunmaktaydı⁴⁸. Bu okullarda toplam 1081 öğrenci öğretim görmekteydi⁴⁹. 1876 yılından önce 26 olan rüşdiyye sayısı, 20.yüzyılın başında 44'e çıkmıştır 1292 (1876) yılında tüm Osmanlı topraklarında 384 adet rüşdiyye olup bunun 26'sı Hudâvendigâr vilâyetine aitti. Bu

⁴⁶ Bursa Ansiklopedisi, c.IV, s.1459. 15 Teşrin-i sâni 1298 (27 Kasım 1882) tarihinde de bakım ve onarımı yapılarak yeniden açıldı (Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 34, 1325, s.331).

⁴⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1956, s.201.

⁴⁸ Bursa Ansiklopedisi, c.IV, s.1459.

⁴⁹ Kepecioğlu, a.g.e, c.IV, s.56.

tarihte Bursa rüşdiyyelerinde okuyan öğrenci sayısı da 801 idi⁵⁰. 1880 yılında mülki rüşdiyyede 173 öğrenci vardı⁵¹.

1884 yılında Bursa’da bir askeri rüşdiyye ve bir de kız rüşdiyyesi bulunmaktaydı⁵². 1303 (1885-1886) Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi’ne göre şehir merkezinde bulunan üç rüşdiyye okulunda 300 öğrenci öğrenim görmekteydi. Askeri rüşdiyye, Mahkeme Mahallesi’nde olup 151 öğrencisi bulunmaktaydı. İbrahim Paşa Mahallesi’nde bulunan mülkî rüşdiyyede 214 öğrenci, İbrahim Paşa Camisi karşısında bulunan kız rüşdiyyesinde de 35 öğrenci vardı⁵³.

1306 (1888-1889) Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi’ne göre şehir merkezinde üç tane rüşdiyye bulunmaktaydı: askeri rüşdiyye, mülkî rüşdiyye ve inas (kız) rüşdiyyesi. Askeri rüşdiyye; Bursa Hükümet Caddesi’nde iken, mülkî ve inas (kız) rüşdiyyesi ise İbrahim Paşa Mahallesi’nde bulunmaktaydı. Bu rüşdiyyelerde toplam 618 öğrenci öğretim görmekteydi. Bursa’da 1892 yılında birer kız ve erkek rüşdiyyesi bulunmaktaydı. Ayrıca mülkî idâdînin içinde de kendine ait rüşdiyyesi vardı⁵⁴.

Tablo No:9

1310 (1892-1893) Yılında Bursa ve Kazalarındaki Rüşdiye Mektepleri ve Öğrenci Sayıları⁵⁵

Rüşdiyyenin Adı	Toplam öğrenci	Öğrenci Adedi				Okulların Adedi			
		Müslim		G. Müslim		Müslim		G. Müslim	
		E	K	E	K	E	K	E	K
Bursa	1068	126	49	581	312	1	1	5	-
Mihaliç	60	60	-	-	-	1	-	-	-
Atranos	35	35	-	-	-	1	-	-	-
Mudanya	53	53	-	4	-	1	-	-	-
Pazarköy	32	32	-	-	-	1	-	-	-
Küçükumla	24	24	-	-	-	1	-	-	-
Armutlu	36	36	-	-	-	1	-	-	-
Umurbey	36	36	-	-	-	1	-	-	-
Kirmastı	49	49	-	-	-	1	-	-	-

⁵⁰ Kodaman, a.g.e, ss.95-103 (Rüşdiyye okulunda o dönemde 701 öğrenci öğretim görmekteydi).

⁵¹ Raif Kaplanoğlu, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Bursa (1876-1926)**, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul, 2006, s.87.

⁵² Baykal, a.g.e, s.38.

⁵³ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def’a 13, 1303, s.30.

⁵⁴ Ali İhsan Karataş, “1892 Yılında Bursa”, **Bursa Araştırmaları Dergisi**, sayı:21, 2008, s.34.

⁵⁵ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def’a 19, 1310, s.471.

Tablo No: 10

1311 (1893-1894) Yılı Sâlnâmesine Göre Hudâvendigâr Vilâyetine Bağlı
Rüşdiyye Mekteplerinin Adedi ve Toplam Öğrenci Sayıları⁵⁶

Yeri	1311		1312		1313		1314		1315	
	Okul	Talebe	Okul	Talebe	Okul	Talebe	Okul	Talebe	Okul	Talebe
Merkez Liva Kazaları	8	311	8	304	8	322	9	305	9	335
Ertuğrul Sancağı	7	272	7	271	7	339	6	328	6	215
Karahisar Sancağı	4	134	4	202	4	216	3	127	3	94
Karesi Sancağı	10	433	10	469	10	517	10	456	10	459
Kütahya Sancağı	4	368	4	390	4	368	4	323	4	327
GENEL TOPLAM	33	1518	33	1636	33	1762	32	1539	32	1430

Tablo No: 11

Hudâvendigâr Vilâyetinde Bulunan Rüşdiyyeler ve Öğrenci Mevcutları⁵⁷

RÜŞDİYYE ADI	YIL											
	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1321	1322	1323
Bursa Kız Rüşdiyyesi	41	64	108	96	111	121	109	150	185	160	137	111
Bursa Askeri Rüşdiyyesi	370	329 +46	330 +47*	307 +44*	354 +50*	Gündüz	Geceli	293	293	160	137	160
Kirmastı	78	70	81	52	83	80	80	82	82	82	65	50
Atranos	27	26	33	24	24	28	28	28	28	41	34	34
Mudanya	41	40	43	36	25	30	33	43	43	45	25	39
Pazarköy	35	44	35	35	54	40	40	41	50	52	40	45
Mihaliç	54	58	54	62	58	68	55	55	41	68	65	53
Armutlu	17	13	17	14	23	22	22	22	25	27	30	36
Küçük Kumla	25	24	25	20	19	20	20	20	23	32	32	20

⁵⁶ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 20, 1311, ss.306-311. Def'a 21, 1312, ss.359-362; Def'a 22, 1313, ss.129-131; Def'a 23, 1314, ss.414-416; Def'a 24, 1315, ss.303-305.

⁵⁷ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 20, 1311, ss.306-308; 1303:30; 1306:66; 1312:359-362; 1313:129-131; 1314:413-416; 1315:302-305; 1316:434-435; 1317:330-331; 1318:327-328; 1319:339-340; 1321:355-356; 1322:330-331; 1323, ss.343-344; 1325:331.

Umur Bey	34	34	34	48	35	36	36	36	58	89	61	84
Selöz	27 (Müs.)	20 (Müs.)	27 (Müs.)	14 (Müs.)	14 (Müs.)	33 (G.Müs)	32 (Müs.)	31 (Müs.)	26 (Müs.)	24 (Müs.)	-	24
Gemlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	-
Bilecik	27	30	49	58	42	56	44	65	65	74	-	84
Söğüt	39	34	39	59	31	56	42	37	53	61	-	41
İnegöl	67	61	98	87	58	62	70	71	115	92	198	79
Yenişehir	57	67	57	59	37	61	45	65	65	66	68	60
Pazarcık	25	28	32	30	16	20	18	23	28	17	19	23
Lefke	30	31	37	35	31	33	25	24	37	44	54	48
Bozüyük	-	-	-	-	-	-	25	35	41	31	27	42
İnönü	-	-	-	-	-	-	18	18	18	28	27	21
Uşak	133	143	133	129	102	105	74	85	88	114	116	116
Eskişehir	125	133	125	115	104	112	110	110	110	107	96	94
Gediz	30	34	30	31	45	45	45	56	65	39	77	81
Simav	80	80	80	48	76	80	80	67	61	68	49	60
Tavşanlı	-	-	-	-	-	-	-	16	16	40	41	40
Sandıklı	26	35	25	25	24	28	34	56	56	45	71	68
Karahisar	37	97	108	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aziziye	26	23	38	30	25	27	27	16	16	31	27	31
Bolvadin	45	47	45	72	45	59	45	47	47	72	46	41
Geyikler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	-
Bandırma	77	90	84	76	51	92	87	88	91	80	91	81
Erdek	25	21	-	31	22	28	28	25	25	30	31	39
Edremit	26	35	40	38	-	30	49	57	57	49	47	34
Gönen	57	58	57	53	86	55	31	41	61	46	85	92
Burhaniye	-	-	60	39	54	42	47	50	48	51	46	46
Sındırgı	-	-	-	-	-	-	-	17	17	18	14	21

Balat	44	44	60	40	40	50	51	43	41	28	28	25
Susğırlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	30
Kebcut	27	27	28	28	39	50	48	53	53	43	38	36
İdincik	47	40	47	44	36	46	34	47	29	41	27	42
Havran	27	22	37	28	35	27	32	32	35	28	25	25
Bigadiç	43	72	79	79	69	65	53	39	48	40	32	36
TOPLAM	1869	2020	2222	1986	1918	2131	1893	2084	2240	2163	2064	2092

*Mihraçta kayıtlı

Bursa şehir merkezinde, 1903 yılında 18 olan rüşdiye sayısı, 1910 yılında 22'ye yükselmiştir⁵⁸. 1324 (1906-1907) tarihli Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi'ne göre, Bursa Rüşdiyye-i Askeriyesi 'nde 270 ve Bursa İnas (kız) Rüşdiyyesi: 110 olmak üzere toplam 380 öğrenci öğretim görmekteydi⁵⁹. Hasan Tâib Efendi hatıralarında Bursa İnas Rüşdiyyesi'nde 121 kız öğrencinin öğretim gördüğünü bildirmektedir⁶⁰.

1325 (1907-1908) tarihli Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde, Bursa şehir merkezi sınırları içinde etkinlik gösteren rüşdiyye mekteplerinde toplam 662 öğrenci öğrenim gördüğü belirtilmekteydi. Bu rüşdiyye mekteplerinden Bursa merkezde bulunan Bursa Rüşdiyye-i Askeriyesi (Işıklar Askeri Lisesi'nin orta kısmı;137) ile Bursa İnas (Anat) Rüşdiyyesi'nin:137 olmak üzere toplam 274 öğrencisi eğitim-öğretim görmekteydi⁶¹. 1325 (1907/1908) yılı Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi'ne göre; Hudâvendigâr vilâyeti dâhilindeki; Gemlik, Dinar, Gölpazarı, Atranos, Erdek, Havran, Gönen, Bandırma, Simav, Sandıklı, Bolvadin, Armutlu, Selöz Müslim, İdincik, Pazarcık, Geyikler erkek rüşdiyyeleriyle Bursa inâs rüşdiyyesi gerekli onarımdan geçirilerek yeniden açıldılar⁶². 1328 (1910) Devlet Salnâmesi'ne göre, Bursa'da 1'i kız ve 21'i erkek olmak üzere toplam 22 rüşdiyye okulu bulunmaktaydı⁶³.

⁵⁸ Kodaman, a.g.e, s.103-104, 128.

⁵⁹ Bursa Ansiklopedisi, c.III, ss.1158-1159.

⁶⁰ Hasan Tâib, a.g.e, s.109.

⁶¹ Bursa Ansiklopedisi, c.IV, s.1459.

⁶² Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 34, 1325, s.331.

⁶³ Kodaman, a.g.e, s.104.

C.Gayrimüslim ve Ecnebilere (Yabancılar) Ait İbtidâiyye ve Rüşdiyyeler

Osmanlı Devleti'nde dini örgütlenmeler çerçevesinde-önceleri merkezi yönetimin izni olmaksızın daha sonra ruhsatname almış olarak- gayrimüslim cemaatin okullar açtığı ve kendi çocuklarına bu okullarda eğitim-öğretim faaliyeti sunduğu bilinmektedir. Söz konusu bu okulların Hudâvendigâr vilâyeti genelinde ve Bursa şehir merkezinde olmak üzere 19.yüzyıldan itibaren faaliyet göstermiş olduğu vilâyet sâlnâmelerinden anlaşılmaktadır. Vilâyet genelinde ve Bursa merkezinde olmak üzere, gayrimüslim nüfus içinde en fazla olan cemaat Rumlar olup; Ermeni, Yahudi ve Katolik nüfus arkasından gelmekteydi. Nüfus verilerindeki bu durum mevcut okul sayılarına da yansımaktaydı. Tablo No:13 ve 15'e göre; Bursa'da ve vilâyet genelinde Rum cemaate ait ibtidâiyye ve rüşdiyye sayısı, diğer gayrimüslim cemaat okullarından daha fazlaydı. Rum cemaatin Bursa şehir merkezinde altı ve kazalarında toplam dört adet rüşdiyye okulu bulunmaktaydı. Rumlara ait vilâyet genelindeki rüşdiyye sayısı toplam 19-20'di (Tablo No:14). Bursa şehir merkezinde Ermenilerin iki, Katoliklerin bir ve Musevilerin de bir adet rüşdiyye derecesinde okulları bulunmaktaydı. Ecnebi okulların Fransa, Amerika ve Rusya'ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo No:12

Bursa Şehir Merkezinde Bulunan Gayrimüslim ve Ecnebi Okulları⁶⁴

CEMAAT	1316 (1898-1899)		1317 (1899-1900)		1319 (1901-1902)	
	İbtidâiyye	Rüşdiyye	İbtidâiyye	Rüşdiyye	İbtidâiyye	Rüşdiyye
Rum	-	6	-	6	-	6
Ermeni	-	2	-	2	-	2
Katolik	-	1	-	1	-	1
Musevi	-	1	-	1	-	1
ECNEBİ OKULLARI						
Fransız	-	2	-	-	1	-
Amerikan	-	2	-	2	-	2
Rus	-	-	-	-	1	-

Tablo No:12'e göre; Bursa şehir merkezinde, 1319 (1901-1902) yılı sâlnâmesine kadar gayrimüslim ve ecnebilere ait ibtidâiyye girişi yapılmamıştır. Tablo No:15'deki veriler oldukça ayrıntılı bilgi ihtiva etmektedir. Bu bilgilere göre; gayrimüslimlere ait Bursa'da açılmış en eski okul 1244 (1828-1829) tarihli Rumlara ait rüşdiyyedir. Ermenilerin en eski

⁶⁴ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 25, 1316, ss.436-439; Def'a 26, 1317, ss.332-335; Def'a 28, 1319, ss.342-345 (Tablo No:12, 13 ve 14; bu sâlnâmelerdeki verilere göre düzenlenmiştir).

okulları yine bir rüşdiyye derecesinde olup kuruluş tarihi 1237 (1821-1822) dir. Musevilerin 1301(1883-1884) ve Katoliklerin de 1304 (1886-1887) yılıdır. Rüşdiyye okulu bulunan bir mahalde ibtidâiyye okulunun bulunmuyor olması izah edilecek bir durum değildir. Sâlnâmelerde mevcut bilgi bulunmamasına karşın rüşdiyye düzeyindeki okulların içinde ibtidâiyye okullarını da barındırıyor olma ihtimalinden söz edilebilir.

Tablo No:13'e göre; Bursa'nın kazalarında Katoliklere ve Musevilere ait rüşdiyye okulu bulunmamaktadır. Katolik ve Musevi nüfusun kazalarda oldukça düşük olması, bu okulların neden olmadığı sorusuna açıklık getirmektedir.

Tablo No:13

Bursa Kazalarında Bulunan Gayrimüslim Rüşdiyye Okullarının Sayısı

CEMAAT	1316 (1898-1899)	1317 (1899-1900)	1319 (1901-1902)
Rum	4	4	4
Ermeni	6	-	4
Katolik	-	-	-
Musevi	-	-	-

Tablo No:14

Hudâvendigâr Vilâyeti Genelinde Bulunan Gayrimüslim ve Ecnebi Okulları

CEMAAT	1316 (1898-1899)		1317 (1899-1900)		1319 (1901-1902)	
	İbtidâiyye	Rüşdiyye	İbtidâiyye	Rüşdiyye	İbtidâiyye	Rüşdiyye
Rum	-	20	-	19	-	19
Ermeni	-	9	-	9	-	9
Katolik	-	1	-	2	-	2
Musevi	-	1	-	1	-	2
ECNEBİ OKULLARI						
Fransız	-	4	-	-	1	-
Amerikan	-	2	-	2	-	2
Rus	-	2	-	-	1	-

Tablo No:14'deki verilere göre; Hudâvendigâr vilâyeti genelinde gayrimüslim cemaate ait ibtidâiyye okulunun bulunmuyor olması ilginç bir durum olarak gözükmele beraber, daha önce de açıklandığı üzere, ilk ve ortaokulun birlikte eğitim verdiği öğretim kurumları olarak düşünülebilir.

Tablo No:15

1321 (1903-1904) Yılında Bursa ve Kazalarında Bulunan
Gayr-i Müslimlere ve Ecnebilere Ait İbtidâiyye ve Rüşdiyyeler⁶⁵

Kaza	Okul ismi	Cemaati	Mesul	Derece	Mevcut		Kuruluş Tarihi	Ruhsatname Tarihi
					Erkek	Kız		
Bursa	Rum Mektebi	Rum	Rum Cemaati	Rüşdiyye	-	110	1244	1 Ts 1309
“	“	“	“	İbtidâiyye	-	60	1300	“
“	“	“	“	“	-	175	1292	1 Te 1309
“	“	“	“	“	-	95	Bilinmiyor	“
“	“	“	“	“	-	70	1263	1 Ts 1309
“	“	“	“	Rüşdiyye	285	-	1254	“
“	“	“	“	“	65	50	Bilinmiyor	1 Te 1311
Mihaliç	“	“	“	İbtidâiyye	120	110	1309	“
Kirmastı	“	“	“	“	52	49	1311	“
Gemlik	“	“	“	“	65	-	“	“
Mudanya	“	“	“	“	276	377	“	“
Bursa	Ermeni Mektebi	Ermeni	Ermeni	Rüşdiyye	210	-	1237	11 Ke 311
“	“	“	“	“	-	165	“	“
“	Katolik Mektebi	Ermeni Katoligi	Katolik Murahhasası	“	30	-	1304	31 Mart 1313
“	Musevi Mektebi	Musevi	Alyans İsrailiyet	“	85	28	1301	5 Ağustos 1309
ECNEBİ OKULLARI								
Bursa	Amerikan Mektebi	Amerikan	Boldvin	Rüşdiyye	-	34	1292	1 Kasım 1308
“	Fransız	Fransız	Mösyö	İbtidâiyye	75	32	1309	13 Temmuz 1309

⁶⁵ Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 30, 1321, ss.358-359.

	Mektebi		Veltaz					
“	Sıbyan Bahçe Mektebi	Rus	Kalantaryan Efendi	“	51	27	1304	21 Temmuz 1309

SONUÇ

Tanzimat Fermanı ve arkasından Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti’nde Batıya yönelim başladı. Batıcılık anlayışı sonucunda ülkede usûl-i cedîde eğitimi veren okullar açıldı ve bir süre sonra da yaygınlaştı. Sorgulayan, araştıran, deney ve gözleme yer veren bu okullar eğitim-öğretim faaliyetlerine yeni bir anlayış getirdi fakat ezbere dayalı ve kuralcı klasik eğitim-öğretim anlayışı 20.yüzyılın başlarına kadar devam etti. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde yaşanan bu ikilik ve merkezi bir müfredatın uygulanamamış olması, toplumsal ayrışmayı ve yabancılaşmayı körükledi. Osmanlı genelinde yaşanan bu ikilik ve bunun olumsuz yansımaları Bursa yerelinde de kendini gösterdi. Usûl-i cedîde eğitimi almış öğrencilerin idadîlere daha rahat devam edebilmesi ve şehirde mesleki eğitim veren okulların açılmaya başlaması yerel halkın ibtidâiyye ve rüşdiyye okullarına olan ilgisini büyük oranda artırdı. Bu ilginin bir yansıması olarak vilayet genelinde ibtidâiyye ve rüşdiyye okullarının sayısı yıllar içinde artış gösterdi. Osmanlı yönetimi maddi açıdan külfetli olduğu için yeni okul açmak yerine mevcut sıbyân okullarını ibtidâiyyelere dönüştürme eğilimi içindeydi. Bununla beraber, eğitim istatistiği tutan memurların bir kısmı bu önemli ayrıntıyı dikkate alırken bir kısmı geleneksel isimlendirme anlayışını devam ettirmekteydi. Neticede bazı salnâmelerde ibtidâiyye ve sıbyân okullarının ayrımı detaylı bir şekilde verilirken bazı salnâmelerde usûl-i cedîde ve usul-i atika eğitimi verme ayrımı yapılmadan tüm okullar sıbyân okulu olarak isimlendirilmekteydi. Usûl-i cedîde eğitimi veren okullara gösterilen toplum ilgisine karşın tarihsel bir geleneğin devamı olan usul-i atika anlayışına sahip sıbyân okulları ve medreseler, Cumhuriyet Dönemi’ne kadar varlıklarını sürdürdü ancak 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tarih sayfalarındaki yerini aldı. Bu tarihten itibaren ülkedeki tüm okullara merkezi müfredat uygulanarak Batı tarzı eğitim hâkim kılındı.

KAYNAKÇA

1.Sürelî Yayınlar

Bursa gazetesi, nr.109, 28 Receb 1310, s.4; nr.139, 15 Rebûlevvel 1311, s.4.

Hudâvendigâr gazetesi, nr.1604, 27 Safer 1312, s.4; nr.1941, 7 Zilhicce 1318, s.1.

2.Vilâyet Sâlnâmeleri

Hudâvendigâr Vilâyet-i Salnâme-i Resmîsi, Bursa, Def'a 13, 1303, ss.30-32; Def'a 16, 1306, ss.66-78; Def'a 19, 1310, ss.470-471; Def'a 20, 1311, ss.306-315; Def'a 21, 1312, ss.359-365; Def'a 22, 1313, ss.129-134; Def'a 24, 1315, ss.303-308; Def'a 30, 1321, ss.356-361; Def'a 31, 1322, ss.330-337; Def'a 34, 1324, ss.590-593; Def'a 34, 1325, ss.330-335.

3.Tetkik Eserler

ABACI, Nurcan, **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17.Yüzyıl)**, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1999.

BAYKAL, Kâzım, **2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi**, Özkardeşler Matbaası, Bursa, 1976.

DEMİREL, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", **Türkler**, c.XV, Ankara, 2002, ss.52-53.

DERİNGİL, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1984.

ERGÜN, Mustafa, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.

HASAN TÂİB, **Hatıra ya da Bursa'nın Aynası Hatıra-Yâhud-Mir'ât-ı Burûsa**, Haz. Mehmet Fatih Birgül, Bursa İl Özel İdaresi için Gaye Kitabevi tarafından, Yeşil Şehir Kitaplığı:1, İstanbul, Mayıs 2007.

HIZLI, Mefail, "Modernleşme Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim", **Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı**, Bursa, 2009, ss.81-102.

KAPLAN, Ersin Serdal, **Bursa Mekteb-i İdad-i Mülkisi (Kuruluşu-Gelişimi ve Sosyo Kültürel Hizmetleri)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Atilla Çetin, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Sakarya, 2001.

KAPLANOĞLU, Raif, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)**, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul, 2006.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c.VII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1956.

KARATAŞ, Ali İhsan, "1892 Yılında Bursa", **Bursa Araştırmaları Dergisi**, sayı:21, 2008, s.34.

KEPECİOĞLU, Kâmil, **Bursa Kütüğü**, Haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, Asım Yediyıldız, Bursa Kültür A.Ş, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, 2009.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

"Rüştiye Mektepleri", **Bursa Ansiklopedisi**, c.IV, Haz. Yılmaz Akkılıç, Burdef Yayınları, Bursa, 2002, ss.1458-1459.

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, cilt: II, ss.466-472.

YAMAN, Mürvet Özçelik, 19.Yüzyıl Sonunda (1890-1893) Bursa Sosyal Hayatının Basındaki Yansıması Bursa Gazetesi Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç.Dr. Bedri Mermutlu, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Bursa, 2005.

TÜRK İNANÇ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE SEVRİ/SELVİ VE KAYIN AĞACININ YERİ VE ÖNEMİ

Dr. Mehibe ŞAHBAZ*

Özet

Ağaç kültü Dünya kültürlerinin ortak sembolleri arasında yer almaktadır. İnsanoğlu için var olmanın başlangıcı ve sonrasında hava, su ve toprak kadar önemlidir. İnsanın inanç ve düşünce dünyasında öncelikli olarak beslenmenin, türeyişin, tanrıyla irtibat kurmak ve cennete ulaşmak için bir araç rolünü üstlenmektedir. Ağaca tanrısal bir varlık gözüyle bakan insanlık ağacı inanç mekanizmasının ana eksenin de değerlendirmiştir. Ağaç eski Türklerin önem verdiği kutsallar arasında kabul edilmektedir. Eski Türkler din değiştirdikten sonra önceki inançlarının birçoğunu terk etmişler ancak eski dinlerinin kutsalları arasında yer alan ağaç kültürlerini aynen yaşatmaya devam etmişlerdir. Türkler İslam dinini kabul etmesiyle birlikte ağaç inancın özü olmamıştır. Ağaç yaradılışı temsil etmiştir. Yaradılışı temsil eden Tuğba ağacı, Hacer-ül esved gibi semboller yaratıcı değil, yaratılışı izah etmektedir. Ağaç insanoğlunun ortak kültürleri arasında yer almasına rağmen her kültür ve millet tarafından farklı anlamda algılanmaktadır. Eski devirlerden itibaren, hemen hemen her Türk boyunun inanç sistemi içinde bazen aynı bazen de farklı ağaçların kutsal kabul edildiği görülmektedir. Hatta Eski Türklerde ağaca verilen kutsallık boylar arasında farklılık göstermektedir. Eski Türklerde başlangıçta Tanrı'nın ve hükümdarın sıfatı olan kutsal ağaç inancı, zamanla hükümdarlığı, ataları temsil etmiş ve en nihayetinde de sülalenin veya boyun temsilcisi olmuştur. Böylece ağaç Eski Türklerde kutsal ağaç, ölümsüzlük ağacı ya da hayat ağacı olarak nitelendirilmiştir. Eski Türklerde gökleri delip geçen kutsal bir ağacın var olduğu inancı yaygındı. Bu ağacın bazen kayın ağacı olduğu anlaşılmaktadır. Eski Türklerin Kayın Ağacına inanmalarından dolayı dini inanç manzumelerini bu ağacın etrafında ifa etmekteydiler. Çünkü onlar bu ağacın dünyanın merkezini tayin ettiğine ve hükümdarın bu ağaç vasıtasıyla göğe yükseldiğine inanmaktaydılar. Eski Türk inancına göre, Tanrıya ancak bu kutsal ağaç aracılığıyla ulaşılabilirdi. Çalışmamızda eski Türkler arasında kutsal olarak kabul edilen Orta Asya'dan Anadolu ya kadar uzanan kutsal ağaçlardan olan Servi/Selvi ve Kayın Ağaçlarının Türk inanç ve düşünce sistemindeki önemi ve yeri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türk inanç ve düşünce sistemine yansımalarının dışında sağlık ve edebiyat gibi dallarda da önemli bir yere sahip olduğunu da vurgulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ağaç, Kültür, İnanç, Kutsal, Ölümsüzlük, Kült.

* Okt.Dr. Çukurova Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bölümü, e posta: mevhibesavas@gmail.com

TURKISH BELIEF SYSTEM IN THE IMPORTANCE OF CYPRESS AND BEECH TREES

Abstract

Trees are among the common cult symbols of the world culture. Mankind being there for the beginning and after the air is as important as water and soil. Nutrition as a priority in the world of human thought and belief, descent, establish contact with God and assumes the role of a tool to reach heaven. Overlooking a divine being with the human eye tree to tree also evaluated the main axis of the belief mechanism. Trees are considered among the saints that the emphasis of the Turks. Old Turks have abandoned many of their previous faith after changing religion, but they continued to live the same culture situated between the sacred tree of ancient religions. Turkey is not the essence of the tree with faith to accept Islam. Trees are represented creation. Tugba tree representing Creation, Hajar-ul Aswad symbols are not as imaginative, illustrate the creation. Although among the common man's tree is perceived in different cultures by means of every culture and nation. Since ancient times, it is seen that the length of almost every Turkish belief system, sometimes the same and sometimes different tree is considered sacred. The sacred tree of God and faith in the capacity initially ruler in old Turks, represented ancestors and family have been representatives of the clan or in the end. Thus the old tree in holly tree Turkey, immortality has been described as a tree or tree of life. The belief that the heavens are penetrating a sacred tree in the old Turks were common. This is sometimes understood that the beech tree. Due to believe in the old Turks poem of beech trees were to perform their religious beliefs around this trees. Because they ascend through the years residents agreed that the center of the world and ruler of this tree that the assignee of this tree. According to the ancient Turkish beliefs, but God was accessible via the holly tree. In our study, among the old Turks from central Asia extending accepted as holly or sacred trees of up to Service/Cypress and its importance in the Turkish system of beliefs and thoughts focused on Beech and location. Turkey also in fields such as health beliefs and thoughts and reflections on literature outside of the system will try to emphasize in that it has an important place.

Keywords: Tree, Culture, Religion, Holy, Immortality, Cult.

GİRİŞ

Çeşitli alanlarda farklı özelliklere sahip olan dünya topluluklarının düşünüş ve inanç sisteminde de bazı benzerlikler gösterdiği de bilinmektedir. Bu düşünüş ve inanç sistemlerini oluşturan en önemli değerlerden biri de ağaç kültürüdür (Roux, 2005:65). Ağaç kültü dünya topluluklarının kültürlerinin ortak unsurlarındandır. Dünya kültüründe ağaç varlığın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ağaç üzerinde zengin bir inancı barındırmaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki ağaç kutsallık ya da tanrısal olarak yaklaşılmış üç katmanlı âlemi birleştirmesi özelliğiyle kozmik ağaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kozmik Ağacı dünyanın merkezinde düşünmek gerekmektedir. Yeryüzünün merkezinde yer alan ve dünyanın eksenini kabul edilen Kozmik Ağacı, inanca göre bir dağın en üstünde yer alır, yer-gök ve yeraltının kesişme noktasıdır. Yeryüzünün merkezinde olan kozmik ağacı, yenilenmeyi ve sonsuzluğu ifade etmektedir. Aynı zamanda yeryüzünün simgesi ve evrenin başlangıcı olarak kabul edilir. Kozmik Ağaç (Dünya Ağacı) kavramı arkaik geleneğinde dünyanın kutsallığını, doğurganlığını ve sürekliliğini ifade etmesinin yanı sıra verimliliği ve ölümsüzlüğü ifade etmektedir (Ögel, 1995:478). Türkler yaşadıkları coğrafya gereği birçok yerli ve yabancı din ve kültürel unsurlarla karşılaşmışlardır. Bu yüzden ki Eski Türklerde boylar arasında yüksek bir kozmogoni anlayışı vardır. Göktürklerde yukarıda gök, aşağıda yer, ikisinin arasında insanoğlu ve insanoğlunun üzerinde de Türk hakanının yaratıldığına inanılmaktadır (Esin,1979:11). Türk toplulukları arasında dünya ağacı ile dağ motifi birbirini tamamlamaktadır. Dünya ağacı kozmik olarak yerin merkezinden yükselmekte ve kozmik yerleri birbirine bağlamaktadır. Onun köklerinin yerin derinliklerine kadar uzandığına inanılmaktadır. Moğollara göre Tanrılar bu ağacın meyvesiyle beslenmektedir (Ögel, 1971:432). Altay Türklerinde ise çocukların ruhlarının doğmadan önce küçük kuşlar olarak kozmik ağacın dallarında dinlendiğine inanılmaktaydı (Ergin, 1986:169). Bundan ötürü Şamanın davulunun dünya ağacından yapıldığına inanılmaktaydı (Sayım,1993:103). Altay Türklerinin inandıkları bir efsaneye göre her şeyin merkezinde bütün ağaçlarda en yüksekte olan Tanrı'nın oturduğu yere dokunan bir çam ağacı büyümektedir. Abakan Tatarlarında ise dünyanın ortasında demir bir dağ vardır. Bu dağın üzerinde de yedi dallı beyaz bir kayın ağacı dikilmiştir (Uno Harva,1959:52). Tatarlarda kayın ağacından Altın yapraklı kutsal kayın, Sekiz gölgeli kutsal Kayın, Bay Kayın diye bahsetmektedir (Ögel,1971:91). Birçok Türk boyundaki inancıya göre gökteki var olduğu kabul edilen ağaç zamanla büyümüş, her tarafa dal budak sararak Tanrı'nın çocuklarının bu ağacın himayesi altına girerek bu ağacın dalları arasında uçmaktadır (Ögel, 1971:94). Birçok Türk boyuna göre Tanrı insanları kötülükten korumak için vermiş olduğu bu öğütleri bu ağacın altında gerçekleştirmiştir. Türkler bilhassa kayın, meşe, çam, kavak, ardıç, servi/selvi ağaçlarını kutsal kabul etmişlerdir (Ocak,1993:86).

1.Eski Türk Boylarında Ağaçla ilgili İnanışlar

İslamiyet ve Gök Tanrı inancına göre kutsal ağaç Tanrı'nın kut'unu temsil ederken diğer inanç sistemlerinde Tanrı'nın bir parçası olarak kabul edilerek kült kavramı bir tapınma şekline dönüşmüştür (Uslu,2016:165). Türklerin dünyayı algılayışının merkezinde, üç âlemi birbirine bağlayan dünya düzenini sağlayan her biri ayrı bir anlama sahip olan ağaç vardır.

Türklerin kutsal kabul ettiği ağaçların başında da Kayın ve Selvi/Servi ağacı gelmektedir. Gök Tanrı'nın sıfatlarını sembolize eden ve Tanrı kutunu taşıyan bu ağaçlar buldukları bölgelerin yüksek dağ zirvelerini ve çevresini kutsallaştırmaktadırlar. Türk inanç ve düşünme sistemine göre bu kutsal kabul edilen bu ağaçlar genellikle evlerin yakınlıklarına dikilmeleri hoş karşılanmamıştır. Kutsal kabul edilen bu ağaçların ayakaltında olmaları ve kirli yerlerde bulunmaları düşünce ve inanç sistemlerine ters gelmiştir (Ergun, 2017:246). Şayet bu kurallar yerine getirilmezse bu işi yapanların Tanrı tarafından mutlaka cezalandırılacağına inanılmaktaydı. Türklerde ağaçlar, insanlara gerçek şekilleriyle görünmeyip onların varlığı dünyanın bekasının teminatıdır. Türklerde kemik ve ağaç kut sembolü olarak kabul edilmektedir (Ocean,165). Bunların birlikteliği dünyayı ayakta tutmaktadır. Eski Türklerde evi, obayı, boyu temsil eden ağaçların bir ruh taşıdığına inanılmaktaydı (Kaya, 2007:58). Bu ruhun temsil ettiği eve, obaya, boya bereket getirdiği ve mutluluğun teminatı olduğuna inanılmaktaydı. Bu ağaçlar Tanrı kutu taşımaktadırlar. Ancak İğde ve dikenli ağaçlar ve çalılar ise evin bahçesine dikilerek bu şekilde kötü ruhlardan korunulduğuna inanılırdı. Türklerin kutsal olarak kabul ettiği ağaçlar genelde meyvesiz, ulu, açık renkli, gölgeli ve iridir. Ayrıca meyveleriyle besleyici özelliğe sahip olan ağaçlarda kutsal kabul edilirdi (Ergun, 2017:247). Eski Türklerde ağaçla ilgili inanışların ortaya çıktığı ilk bölge kutlu kabul edilen Ötüken' dir (Ocak, 1983:85). Hunların her yıl yaz bitiminde başkentleri olan "Lungch'eng"(Ejder Şehri) denilen yerde bir çam ağacının altında ayinlerini yaptığı bilinmektedir (Esin, 1979:83). Hunlara benzer To-balar ve Kargılarda benzer bir şekilde ayinlerini kutsal kabul ettikleri ağacın altında gerçekleştirmişlerdir. Buna benzer şekilde Göktürklerde de dini tören ve inanışların yapıldığı bilinmektedir (Ocak, 1983:85). Ancak Uygurlarda ağaçla olan inanışların farklı bir şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ünlü Uygur Menşe efsanesine göre Uygurlar kendilerinin Kara kum'da Tuğla ve Selenka nehirlerinin birleştiği yerde fıstık ve Çam fıstığı ağaçları arasına gökten inen ışıktan türediklerine, yani atalarının bu ışığın, o ağaçları gebe bırakması sonucu dünyaya gelmiş olduklarına inanmışlardır. Altay kavimlerinin hemen hemen hepsi çam bilhassa kayın ve selvi/servi ağacını kutsal kabul etmişlerdi (İnan, 1987:65). Başkurtlar, Kazaklar, Kırgızlar, Buryatlar, Yakutlar çam, kayın ve servi/selvi ağaçlarına kurbanlar sunulmaktaydı. Bu bağlamda Yakut şamanlarının her birisinin ayrı bir ağacı bulunmaktaydı. Eski Türklerde şaman olmak isteyen bir genç, bir ağaç diker ve ağaç büyüdükçe de şamanın rütbesi de artardı. Şamanın ölmesi durumunda da ağacı da yok edilirdi (Ögel,1971:93). Eski Türklerde Şaman ile ona ait olan ağaç arasında bir bağ olduğuna inanılırdı (Altıntaş, 1987:143). Eski Türklerdeki inanç ve düşünce sisteminde ağacın sürekli olarak yeniden dirilen bir varlık olması sebebiyle, hayatın taşıyıcısı olduğu düşünülmüş ve bu inancın bir sonucu olarak insan hayatıyla ağaç arasında bir bağ kurulmuştur. Bu inanç ve düşünce sisteminin başlangıcı çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu inancın bir sonucu olarak Ögeday ve Kubilay'ın bizzat kendileri için ağaç diktikleri ve bu ağaçlara kimsenin dokunmamasını istemiştir (Ocak,1983:88). Türk ve Moğol toplumlarına baktığımızda mezarlarını genellikle ağaç altında yaptırmışlardır. Bu gelenek daha sonra Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle aynen devam ettirilmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki Müslüman Türklerin mezarlara gömdükleri ölülerin baş ve ayak kısımlarına çam veya selvi/servi ağacı dikilmektedir (Ögel, 1971:95). Eski Türklerdeki ahret inancı gereği öldükten sonra tekrar dirileceklerine inandıkları için cenaze defin olayını yaprak dökümüne veya ağaçların tomurcuklanmasına kadar beklenilirdi (Rasony,1942:34). Türklerde önemli şahsiyetler ölünce bu kişilerin cesetleri önce bir deriye sarılır daha sonrada ağaçtan tabut yapılır ceset içine konularak defnedilirdi (Rosany, 1942:71). Türk inanç ve düşünce sisteminde ağaç sonsuz gücün ve kudretin sembolüdür. Ayrıca ağaç hükümdarlık ve sülaleyi temsil etmekteydi (Ergin, 1986:51).

2. Türklerin İslam Dinini kabul etmesinden sonra Ağaçla ilgili İnanışları

İslamiyet Arap yarımadasında ortaya çıktı. Başta savaş olmak üzere ticaret, kültürel ilişkiler aracılığıyla çeşitli devletlere dağılmıştı. Türkler üzerinde İslamiyet'in etkisini göstermesi yaklaşık dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren olmuştu. İslam dinin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerimde ağaç ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Bilindiği gibi Türklerin İslam dinini kabul etmeden önce birçok dini kabul ettiklerini biliyoruz. Türklerin bu inançlarında ağaç kültürünün önemli yer tutmuştur. İslamiyet'in kabulüyle ağaç kültürünün yeni bir şekle bürünerek kült özelliğini kaybetmiştir. Kur'an-ı Kerimde ağaçla ilgili birçok ayet-i kerimeler yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır. İbrahim suresi 24-25 ayetinde “ Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı. Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabir, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rab bir izniyle her zaman meyvesini verir. Aynı surenin 26. ayetinde “İman güzel ağaca benzetilmiştir. Bir ağacın dalları, gövdesi, meyveleri vardır. İman ağacının damarları, ilim, marifet ve yakindir; gövdesi ihlâstır; Dalları iyi işler ve davranışlar; meyveleri ise güzel işlerin getirdiği temiz haylardır.” Burada kötü söz köksüz bir bitkiye benzetilmiştir. Sağlam kökü, yükselen dalları, güzel meyveleri yoktur. Gölgesi de yoktur diyerek kâfiri tanımlamıştır. Mü'minun suresi 20. Ayette de “ Sina dağından çıkan bir nebat yetiştirdik ki o ağaç hem yağ hem de yiyenlere katık çıkar”. “Bu ağaç zeytin ağacıdır.”İslam'da Tuba ağacının yeri oldukça önemlidir. Bu ağaç cennet ağaçlarından biridir. Cennette en büyük ağaç Tuba ağacıdır. Bu ağacın dalları aşağıya doğru sarkmış kökü yukarıda gözlerden kaybolmaktadır. Ağacın aslı incirdir. Dalları zebercetten, yaprakları sünüştendir. Yetmiş bin dalı vardır. En büyük dalı arşa uzanmaktadır. En küçük dalı da dünya sarmasına sarkmaktadır. Cennette hiçbir makam hiçbir kasır yoktur ki Tuba ağacının dallarının gölgeleri ora vurmasın. Onun kökünden beyaz kâfur renginden bir mayı kaynamaktadır. Bir atlı sene onun dalları gölgesinde yürüse nihayetini bulamaz. Canlar hep onun meyvesini arzular, gözler o meyvelerin cazibesıyla mest ve mahmur olur (Balcıoğlu, 1944:153). Kur'anda ayrıca Secer-i ahdar ağacından da bahseder ki Allah bu ağaçtan ateş meydana getirerek insanların hizmetine vermiştir (Topaloğlu,1988: 468). İslam dininde Hoca Ahmet Yesevi, Mevlana, Yusuf Has Hacib gibi ulu kimselerin nazarında da ağaç çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Türk İnanç ve Düşünce Sisteminde Kayın Ağacı

Türk kültürünün ve mitolojisinde en önemli ağaçlarda biride kayın ağacıdır. Latince adı Betula Tournef olarak telaffuz edilen bu ağaç Kayıngiller adıyla bilinmektedir. Bu ağacın birçok çeşitleri vardır. Türkistan, Sibiryaya, Rusya ve Baltık ülkelerinde bulunan Kayın ağacı büyük ormanlar halinde bulunmaktadır. Kayın ağacının yaprakları kavak ağacına benzemektedir. Tohumlu bir bitki olan Kayın ağacı çalı gibi bodur, Çınar gibi ulu çeşitleri vardır. Türkistan'da huş denildiğinde bu ağaç akla gelmektedir (Yund,1972:36) . Türk kültürünün inanç ve düşünce sisteminde en önemli ağaç Kayın ağacıdır. Kayın ağacına bir aracı gözüyle bakılmaktadır. İyi ve koruyucu ruhlar bu ağaç vasıtasıyla yeryüzüne inmektedirler. Kayın ağacı Tanrı kutunun içindedir. Bundan dolayı Türkler bu ağacın buldukları yerlerde insanların içine ferahlığın ve huzurun geldiğine inanılmaktadır. Türklere göre bu ağaç insanları iyiliğe yönlendirmektedir (Ergun, 2017:247). Türklere göre inanç sistemine göre, Kayın ağacına kadınların anaların ana kutları sinmiştir. Bu yüzden bu ağacı kesmek yasaktır (Ergun, 2017:248). Kayın ağacının birçok çeşitleri olduğundan daha önce bahsetmiştik. Çatalı kayın dalının kadınların doğum yapmasına yardımcı olduğuna

inanılmaktadır. Kayın dalının temizleme ve insanı rahatlatma özelliğine inandıkları için hafif hastalıkları kayın dalı ile tedavi etmişlerdir (Yıldırım, 2000:414). Kayın ağacının ruhu insanın içine girdiği zaman insanın daha merhametli ve iyi olacağına inanılmaktaydı. Ayrıca bu ağaçla yapılan her duanın kabul olacağına inanılmaktaydı (İnan,1987:447). Türklerdeki inanç biçimine göre Kayın ağacı başlangıçta cennette yaratılmıştır. Cennetin merkezinde üç âlemi birleştiren Dünya ağacı, güneyinde ise Kayın ağacı bulunmaktadır. Er Sogotoh destanında bu durumdan da şu şekilde bahsedilmektedir. “.....Evden yine çıkıp güneye bakınca, güneyde büyük bir kayın ağacının yükseldiği görülmüş. Bu kayın ağacı da o kadar güzelmış ki tıpkı bir genç kızı andırmış. Bu tepe üzerinde yükselir ve adeta bir adacık meydana getirmiş.....” (Tarama sözlüğü,1969:2373). Kayın kelimesi eski kaynaklarda kadın olarak geçmektedir. Cennetteki kayın ağacının kadına benzetilmesi tesadüfen ibaret değildir (Eren, 2001:685). Eski Türklerdeki inanç ve düşünce sisteminde kadın ve çocukların koruyucu ruhu olarak bilinen Umay’da Tanrı’nın emriyle yeryüzüne inerken yanında iki kayın ağacı getirmiştir. Kötü ruhlarla mücadele ederek insanları Erlik’in elinden kurtaran kamlar davullarını, kulanmış oldukları kap kaçakları, asalarını, teflerini kayın ağacından yaparak bu ağacın resmini davulların üst kısmına yani göğe bakan tarafa çizmişlerdir (İnan, 1987:64). Eski Türklerde kayın ağacına huş ağacı da denilmektedir ki bu ağaç Altay Türklerine göre erkektir (Ocak, 1983:86). Ancak Yakutlarda da kayın ağacı beyaz saçlı ihtiyar kadın şeklindedir. Yakutlar kayın ağacından yapılan eşyalara büyük önem vererek bu eşyalarda sihirli bir güç olduğuna inanırlardı. Kayından yapılan kürek ve yabaların Tanrı’nın okları olarak kabul ederlerdi. Fırtına çıktığında yaba veya küreği rüzgârın geldiği tarafa çevirerek kötü ruhları bu şekilde uzaklaştıracaklarına inanırlardı (Ergun, 2017:256). Altay Türklerinde Bay Ülgen’e kurban kesme töreni bir kayın ağacı korusunda yapılır. Altay şamanlarının inançlarına göre kayın ağacı, Tanrıdan ayrılmıştır ve ona yıldırım düşmez (Ögel, 1975:477). Yine Altaylarda uğursuzluk ve hırsızlıktan korunmak için kayın ağacından faydalanılırdı (Ergun,2017:257). Herhangi bir hırsızlığı ortaya çıkarmak için Altaylar ormandaki kayın ağacına giderek ağacın dalını büküp dibindeki topraktan bir avuç alınırsa suçlu aniden hastalanıp ortaya çıkardı (Salmin, 1994:182). Abakan Türklerinin alplık destanında yedi dallı kayın ağacı, bir demir dağ üzerinde yer almaktadır (Ocak, 1983:87). Yakut Türklerinde bu ağaca kurban adarlar ve dua ederlerdi. Bu ağaç kurusa bile kesilmezdi (Esin,1976:162). Çin kaynaklarından Kırgızların kayın ağacına kurban kestiklerini görmekteyiz. Aynı şekilde Başkurlarda da kayın ağacı oldukça kutsal kabul edilmektedir (Ülkütaşır, 1963:15). Dede Korkut Destanlarında kayın ağacı okla temsil edilir. Bu oklar hükümdarlığı temsil etmektedir. Ayrıca Eski Türklerdeki inanç biçiminde kayın ağacının bir özelliği de Tanrı ya da elçiler kayın ağacı üzerinden görünüp seslenmesidir (Ögel,1971:479). Orta Asya’da ki kayın ile Anadolu’daki kayın farklıdır. Anadolu’da karaağaca kayın denilmektedir.

4. Türk İnanç ve Düşünce Sisteminde Sevri/ Selvi Ağacı

Ebediyetin sembolü olan Selvi/Servi ağacı daima yeşil olmaları hasebiyle ata ruhlarının cennette olduğuna inanılırdı. Dua Gaba Ağaç veya namaz ağacı olarak da bilinmektedir (Ergun, 2017:202). Altay dağları ve Sibiryaya sedir ağacının vatanıdır. Servi/selvi ağacı merhametiyle Tarının “er- Rahim,” korunmasıyla “el- Müheymin, büyüklüğüyle “ el- Azim”, “ el- Kebir” sıfatlarını taşımaktadır (Ergun, 2017:292). Eski Türk inancına birçok Türk devletlerine göre selvi/servinin bulunduğu bölge tanrıya dua edilecek yer olarak algılanmaktadır. Altaylarda yaşayan Çalkanlar, servi/selvi ağacına yürük demektedirler ki bu da yürek anlamına gelmektedir. Sevri/Selvi ağacının ormanlarda başta insanlar olmak üzere birçok canlıya hayat verdiğine inanırlardı. Altay taygalarında bu ağacın önemi çok daha

büyüktür. Taygada şayet kozalak yok ise ormanda yaşayan canlılarında yok olacağına inanılmaktaydı. Bu ağacı kendisine boy ağacı olarak seçen Çalkanlar servi/selvi ağacını dev bir bahadıra benzetmektedirler (Ergun, 2017:292). Altaylardaki Türk boyları taygaya ava gittiklerinde çadırlarını selvi/servi ağacının altında kurarlardı. Servi/Selvi Türk kültür tarihinde çok önemli ve özel bir konum edinmiş ağaçlardandır. Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle Türk-İslam düşünce ve inanç sisteminde servi/selvi Kur’anda elif harfine benzetilmesinden dolayı tevhit inancının bir simgesi olarak benimsenmiştir. Rüzgâr estiğinde çıkarmış olduğu “hü” sesine benzer ses çıkartmasından dolayı, ölümlerden çıkan kokuları giderdiğine inanılması ve dezenfektan özelliğinin dolayı bu ağaç Türk- İslam mezarlarını süslemiştir (Altaylı, 1994:21). Servi/Selvi ağacı Türk inanç ve düşünce sisteminde mezarlıklarla özdeşleşmiştir. Bu ağacın bilhassa su kenarlarında ve mezarlıklarda olmasından dolayı hem ölümün hem de hayatın sembolü olmuştur. Türk- İslam düşünce ve inanç sistemine göre bu ağaç Allahın rahmet sıfatını kendi içinde barındırmaktadır. Servi/Selvi sevgili olduğuna göre bu ağaca yakın olmak da ona kavuşmak olarak da yorumlanır. Bu özelliğinden dolayı bilhassa mezarlıklarda bulunması ile de değişik bir imaya yol açmaktadır. Aslında servi/selviyle ima edilen sevgiliye kavuşmak ancak servinin diyarı mezara girmekle mümkündür (Kaplan, 2010:305).

Bu ağaç Türklerin inanç ve düşünce sistemindeki öneminden dolayı mezarlarda ve Türk sanat motiflerinde çokça görülür (Yavuz, 2006:279). Servi ağacının uzun ve her daim yeşil kalması ebediyetin sembolüdür. Mezarlıklara dikilen servi ağacı atalarının ruhlarını göğe ulaştırmada araç olarak görülmektedir. Yeşil olmaları ise ata ruhlarının cennette olduğunun kanıtı olarak görülmüştür. Mezarlıklardaki bu ortak sembol eski Türk yurtlarında görülmektedir. Birçok mezar taşlarında, özellikle Türk süsleme sanatında İslam öncesi dönemlerden başlayarak Anadolu da XIII-XIX. yüzyıllar arasında önemli yer taşıyan hayat ağacı tasvirinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. İnsanlık tarihinden daha eski olan ağaç devamlı yeşil kalan yer altına, yeryüzüne ve göğe hâkimiyetiyle her dönem hayranlık uyandırmıştır. Türklerin yaradılış mitlerinden İslamiyet’e kadar ve sonrasında da bu sembol kutsallıkla anılmıştır. Batı Anadolu bölgesinde ki mezarlıklarda tek başına ağaç, dal, yaprak, ya da çiçek gruplarından oluşan süslemelerin yanı sıra hurma ağacı servi, sarmaşık, lale ve servi -lale, servi- sarmaşık gibi birkaçının bir araya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyonlarda vardır (Yavuz, 2006:281). Servi ağacı sadece inanç unsuru olmadığını ayrıca sanat ve mimariye de yansıdığı, Türklerin bu unsura verdiği önemi açıkça görülmektedir. Servi ağacının kültürümüzdeki yeri ağaçlara katılan kutsallık unsuru günümüzde birçok anıt ağaç tespitinin yapılması bu çalışmalarda anıt ağaçların özelliklerini boy, yaş, tepe, fiziki görünümü ile mistik özellikler taşımaktadır (Sazak, 2014:196). Servi kıymetli odunu yanında, endamlı görüntüsü ve muhteşem yeşil bir alevi andıran tepe yapısının rolü ile geçmişten günümüze yakın bir ilgiye konu olmuştur. Eski Mısır, Lübnan ve İran’da yaşayan toplumların Sedir, Servi ve Ardıç gibi ağaç türlerini kutsal sayarak bu ağaçlardan yapılan her türlü eşya ve malzemeyi saray, mezar ve tapınaklarının vazgeçilmez öğeleri olarak görmüşlerdir (Roux, 2005:66). Zerdüş dinine inananlara göre ateşi simgeleyen servi, Yunanlılar için sonsuzluğu temsil ettiğinden ünlü filozof Platon, düşüncelerini bu ağaçtan yapılmış levhalar üzerine kazıtmıştır. Yine Yunan mitolojisinde Akdeniz yöresinin önemli ağaç türlerinden sayılan servinin, Apollon’un âşık olduğu Giritli Cupaerrisos adında bir delikanlının Tanrı Zeus tarafından ağaç haline getirilmiş görüntüsü olduğu belirtilmiştir (Kaya, 2007:165) . Türkçede servi yanında selvi dendiği de görülür. Eski kaynaklarda genellikle üç servi türünden söz edilir. Serv-i azad, serv-i naz, serv-i sehi. Servi Türk şiirindeki önemli bitkisel unsurlar arasında yer alır. Servi ağacı edebiyatımıza da girerek yine özel ve önemli bir unsur olduğunu sevgiliyi sembolize etmesi divan şairlerinin birçok kez benzetme unsuru olarak ele alındığını divan şiir örneklerinde

karşılmaktadır. Türk şiiri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, serviden daha fazla dikkat çeken başka bir ağacın olmadığı görülür. Sosyal anlamda dini bir kimlik kazanmış olması yanında, uzun boy içinde bir simge olarak benimsenmesi de bu konumun yerleşmesinde etkili olmuştur (Hakverdioğlu, 2016:218). Servi divan şiirinde, sevgilinin boyu için yaygın biçimde kullanılan benzetme unsurlarının başında gelir. Sevgilinin servi boylu veya servi endamlı olmasında bülend, ser- efrac, hırman, dil-cü, dil-ara, dil-dar, bala, a'la, mevzun gibi sıfatları önemli bir işlev görür. Zira bu nitelikler aynı zamanda sevgilinin boyu ve endamı için de geçerlidirler. “Ey boyu servim, ol kaddi servim, sen boyu serv-i revanım” gibi hitaplarla anılmaktadır. Divan şiirinde ölüm teması da genel olarak değerlendirildiğinde; servi motifleriyle ilişkilendirilmesi, aşığın mezarı ve tabutuyla ilgili isteklerine bağlanır. Öldükten sonra isteklerini anlatan aşığın servi ağacından tabuta konulmasını arzu etmesi, yine sevgilinin boyuyla alakalıdır (Özderen, 2015:27). Aşığın bazen mezarının yanında bazen de mezar taşının yerine servi olmasını istemesinin nedeni, sevgilinin boyunu servide görmesindedir. Ayrıca servinin Allah’ın sembolü olarak kabul edilir. (Kaya, 2007:162). Servinin sadık bir sevgilisi vardır: Kumru. Gülün bülbülü, ateşin pervanesi Leyla’nın Mecnun’u olduğu gibi onunda dünyaca bilinen bir ‘aşık-ı sadık’ı vardır. Bu serviyi diğer ağaçlardan üstün kılmaktadır. Başka bir halk hikâyesi de Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem Aslı’ya ait bazı eşyaları görünce sazın tellerine vurur ve servi ağacı ile konuşur. Selvi ağacının daha pek çok özelliği vardır. Servi dik başlıdır. Servi doğruluktur, servi Elif-Allah sembolüdür, servi sevgilidir, servi yol boyu dizilen güzellerdir diye de tanımlarını sıralamak mümkündür (Hakverdioğlu, 2016:219).

SONUÇ

Türk inanç ve düşünce sisteminde ağaç kavramı her dönemde önemini korumuştur. Türkler üzerinde yaşadıkları coğrafya gereği birçok din ve kültürle karşılaşmışlar, iç içe yaşamışlar ve birbirlerinden kaçınılmaz olarak etkilenmişlerdir. Bu din ve inanışlar Türklerin dünya görüşlerini, yaşadıkları ortamı algılayış biçimlerini etkileyerek tabiatta var olan birtakım nesnelere manevi anlamlar yüklemelerine sebep olmuştur. Eski Türklerde Gök Tanrı inancı gereği tabiat ve tabiatüstü güçlerle büyük önem verilmiştir. Bu tabiatüstü güçlerin (ruhlar) insanlara iyilik veya kötülük yapabileceklerine inanılmıştır. Bu sebepten dolayı bilhassa Eski Türkler doğadaki her şeye bir anlam yüklemiştir. Bunlardan biriside ağaçla ilgili inanış ve uygulamalardır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte daha önceki ağaçla ilgili kutsal ağaç inancı devam etmiştir. Eski Türkler önceki inanç ve düşünce sistemlerini İslami unsurlarla uzlaştırmayı başarmışlardır. Çalışmamızda ele aldığımız Kayın ağacı ve Servi/Selvi ağaçlarının Türklerden inanç ve düşünce sisteminde İslam dininin kabul etmesinde sonra devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar Kayın ağacına olan inanış ufak tefek farklılıklar gösterse de bugün hala devam etmektedir. Kayın ata, kayın ana, kayın birader gibi akrabalık kavramlarını ifade eden bu sözcükler İslam öncesi Türk inanç ve düşünce sisteminde olduğu gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Servi/Selvi ağacı da pek çok yönü ve özelliği ile Türk inanç ve düşünce sisteminde haklı bir yere sahiptir. Türklerin yaradılış mitlerinden bugüne değin süre gelen servi ağacı inanışı ağaçların kutsal sayıldığı her daim yeşil kalmaları dimdik ve ulu görünümüyle yer ve gök arasındaki iletişim sağlama aracı olarak görünmektedir. Altay Türkleri, Uygurlar, Bulgarlar, Kıpçaklar, Oğuzlar gibi bu saydığımız Türk halklarının yaradılışı anlatırken başlangıcın kaynağını ağaç olarak sembolize ettikleri görülmektedir. Servi gerçek anlamda biyolojik ve dini nedenlerden dolayı mezarlıklara dikilmiştir. Mezarlıklara servi dikilmesinin sebeplerinden biri, onun yaz kış yeşil kalıp meyvesiz olması özellikleriyle hayat ağacı olarak nitelendirilmesindedir. Kutsallığına

inanılan hayat ağacı, Allah'ın sembolü olarak kabul edilir ve ölümden sonra olduğuna inanılan ebedi hayatı simgeler. Ağaçların kötü ruhları temizlediği inancıyla servi, mezarlıklarda yer alır. Servi ilk yaratılış mitlerinden İslamiyet'e kadar önemini hiç kaybetmeyerek kültürlerde iz bırakmaya devam etmektedir. Servi ağacı günümüz modern hayatta da değerini ve kutsiyetini devam ettirmektedir. Bu da servi ağacının eski Türklerde, modern zamanda ve ileride de kutsal olarak sayılacağı izlenimini vermektedir. Ağaç her dönemde değerli ve önemli olmuştur. Ağaç her dönem kutsal kabul edilmiştir. Nitekim Eski Türklerden günümüze kadar gelen kutsal kabul ettikleri ağaca dileklerin kabul edileceği inancıyla adaklar adanması veya çaputlar bağlanması ağaca verilen kutsallıktan kaynaklanmaktadır. Türk inanç ve düşünce sisteminde ağaç Tanrı ile bağına güçlendirmek için bir araç olmuştur.

KAYNAKLAR

- Altaylı, Seyfeddin. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, 1-2, İstanbul.
- Altıntaş, Ayten.(1987). “Eski Türk Kültüründe Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.51, İstanbul.
- Eren, Hasan. (2001). “Türklerin Ana Yurdu Sorunu”, *Türk Dili*, 600.
- Ergin, Muharrem.(1986). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul.
- Ergun, Pervin.(2017).*Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Esin, Emel. (1976). “ Ötüken- Yış”, (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar), Atsız Armağanı, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Esin, Emel.(1979). *Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir. (1987). *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara.
- İnan, Abdulkadir. (1987). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*,Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar.(1983). *Bektaşî Menakibnamelerinde İslam Öncesi Türk Motifleri*, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin .(1971). *Türk Mitolojisi*, C.II. TTK Yayınları, Ankara.
- Ögel, Bahattin .(1983). *Türk Mitolojisi*, C.II. TTK Yayınları, Ankara.
- Rasonyî, L. (1942). *Dünya Tarihinde Türklük*, Ankara.
- Salmin, Anton. (1994). *Narodnaya Obryadnost Çuvaşey*, Çeboksan.
- Sayım, Huzeyfe. (1993). Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tarama Sözlüğü. (1969). IV, Ankara.
- Topaloğlu, Bekir. (1988). “İslam’da Ağaç”, *İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul.
- Uno Harva,(1959). *Les Representation Religieuses Des Peuples Altaïgues* (Trad. Par Jean – Louis Perrey), Gallimard, Paris.
- Ülkütaşır, M. Şakir. (1963). *Türk ve İslam geleneğinde Ağaç*, Türk Etnografya ve Folklor Derneği Yayınları, Ankara.
- Yund, Kerim. (1972). “Türklerin Kutlu Ağacı Kayın (Huş) Adı Üzerine,” *Türk Kültürü*, S.120 .
- Kaya, Muharrem.(2007). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Roux, Jean Paul. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Yavuz, Bayram. (2006). “Servi” , *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C.I., Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Sazak, Gözde.(2014). *Türk Sembolleri, Hun Dönemi Türk Motif ve sembollerinin Sanata ve Hayata Yansımaları*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Hakverdioğlu, Metin.(/2016). “Sevgili Neden Servi Boyludur?”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,C.4, S.7, s. 215-230.
- Uslu, Bahattin (2016). *Türk Mitolojisi*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Ocean, Anthony E. *Türk Mitolojisi*, Mitoloji Tarihi Yayınları, İstanbul.

ÜLKELERİN TERCİH ETTİĞİ FİNANS ARACI: VARLIK FONU

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
NKÜ İİBF İktisat Bölümü, salihozturk@nku.edu.tr

Yonca ALAŞAHAN
NKÜ SBE İktisat ABD, yncalshn@gmail.com

Mustafa Latif EMEK
NKÜ SBE İktisat ABD, mustafalatifemek@gmail.com

ÖZET

Dünya’da ve Türkiye’de ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomide yaşanacak kısa dönemli şoklara müdahale edilebilmesi ve yapılacak olan yatırımlara kaynak sağlanabilmesi amacıyla devletin kontrolü altında olan fonlara varlık fonu denilmektedir. Ülkemizde bu kavram son yıllarda gündeme gelmiş ve hala tartışılmaktadır. Fakat diğer ülkelere baktığımızda sahip olunan kaynakları ekonomide değerlendirebilmek amacıyla ve yukarıda sayılan diğer amaçlardan dolayı ülkemizden çok daha önce bu fonun kullanılmakta olduğu görülebilmektedir. Bu çalışmada varlık fonunun varoluş amacı, öncelikle dünya üzerinde örnekleri ve sonra da ülkemizdeki varolan örnekler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Fonu, Santiago İlkeleri, Ekonomik Kalkınma, Yatırım.

COUNTRY PREFERRED FINANCIAL INSTRUMENT: ASSETS FUND

ABSTRACT

Funds under the control of the state are called asset funds in order to provide economic stability in the world and Turkey, to intervene in short-term shocks to be experienced in the economy and to provide funds for the investments to be made. In our country this concept has come to the agenda in recent years and is still being discussed. However, it can be seen that this fund is being used much before our country because of the other purposes that we have listed above, in order to evaluate the resources owned by other countries in the economy. In this study, the purpose of the asset fund will be examined, firstly the world examples and then the existing examples in our country.

Keywords: Asset Fund, Santiago Principles, Economic Development, Investment

1.GİRİŞ

Varlık fonları, “Sovereign Wealth Funds” olarak İngilizcede tanımlanan, dilimizde tam olarak karşılığı bulunmayan “Ulusal Varlık Fonu”, “Ulusal Yatırım Fonları”, “Devlet Refah Fonları” ve “Hazine Varlık Fonları” şeklinde kavramlara karşılık gelmektedir (Aykın,2017: 2). UVF’ler ülkemizde son yıllarda akademik ve ekonomi gündeminde sıkça söz edilmeye başlamış konularındandır. Her ne kadar günümüzün güncel konusu olarak karşımıza çıkmış olsa da geçmişine bakacak olursak 1950 yıllarına dayandığı görülmektedir. İlk fon 1953 yılında kurulduğu bilinen Kuveyt’in petrol geliri fazlalığının değerlendirildiği sonradan 1983 yılında resmi olarak Kuveyt Yatırım Otoritesi olarak adı güncellenen fondur (Alhashel,2015: 2). Ülkelerin gelir kaynaklarını fazlasını değerlendirmek amacıyla kullandığı finansal araçlardan biri olan varlık fonu ilk zamanlarda ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklardan elde edilen gelir fazlasını daha fazla getiri sağlamak amacıyla kullanılmış daha sonraki dönemlerde ise ihracat gelirleri ve bütçe fazlası gibi çeşitli alanlarda da değerlendirildiği görülmektedir.

İlk kurulmuş olan varlık fonlarına bakıldığında petrol zengini ülkelerin gelirlerini değerlendirmek amacı ile kullanmış oldukları bilinmektedir. Türkiye dışındaki bu ülkeler için döviz fazlası ve tasarruf fazlasına sahip olduğu durumuna ulaşılmaktadır. Türkiye ise UVF’leri konusunda daha yeni olduğu ve döviz –tasarruf fazlasına sahip olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada Ulusal Varlık Fonları var oluş amaçları Türkiye ve diğer ülke örnekleri ile incelenecek, UVF’lerin çeşitlerine değinilecek ve nasıl sonuçlar doğuracağına ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.VARLIK FONU VE AMAÇLARI

Ulusal varlık fonları en genel tanımıyla devletlerin sahip olduğu, gerekli hallerde kullandığı (ekonomide yaşanacak kısa süreli şoklar, krizlere anında müdahale vb. amaçlarda kullanılabilir) yatırım araçlarıdır. Bu fonlarda ülkelerin döviz ve ihracat fazlasını değerlendirilmesinin yanında yatırım amaçlı olarak yabancı ülkelerde de değerlendirildiği görülmektedir.

UVF’lerin devlet sahipliğinde olduğunu söylemiş olsak da Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası tarafından yönetilmeyen bağımsız kurumlardır.(Kayıran, M. 2016: 58) UVF’ler özelleştirmelerden, ihracat ve bilanço fazlalıklarından kendine kaynak

sağlamaktadır. UVF’de en büyük pay ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklar, petrol, gaz ve emtialardan oluşmaktadır.

UVF’lerin en temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (ECB, 2008:6):

1-Fonun sahibi devlettir.

2-Aktiflerindeki varlıklarına karşılık sınırlıdır ya da yoktur. Bundan dolayı klasik fonlara göre yüksek riske sahiptirler. Agresif yatırım yapma amaçlı kullanılabilirler.

3-Yatırım alanları ve amaçları olarak kıyaslandığında resmi döviz rezervlerinin değerlendirilmesi durumunda önemli farklılıklar görülmektedir.

4-Fonların önemli bir kısmı yabancı ülke şirketlerinin satın alması şeklinde değerlendirilebilmektedir.

Kısaca, bu fonları diğer fonlardan(yatırım fonları, hedge fonlar vb.) ayıran temel özellik kaynak sağladığı devletin kontrolü altında olmasıdır.

Ayrıca UVF’lerin düzenlemesi için bazı çalışmalar son yıllarda gündeme gelmektedir. Yatırım yapılan ülkenin yakından takip edilememesinden dolayı küresel finans alanında fonun büyüklüğünden bağımsız olarak sorunlar oluşturmaktadır.(Akbulak, S. ve Akbulak, Y. 2008:242)Bu sorunlara çözüm olmak üzere kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerden birine örnek olarak Linaburg-Maduell Transparency (LMT) Index’ i verebiliriz. Bu indeks bir çeşit sıralama ölçütüdür.(Şeffaflık ölçütü olarak da kullanılmaktadır.) Bu indeksin hesaplanmasında on farklı kriter kullanılmaktadır. Bunlar:

- Kaynağı ve kuruluş süreci.
- Bağımsız raporlar yayınlıyor olması.
- Varlığın sahip olduğu şirketin bilgilerinin ve payının açıklanması.
- Piyasa değeri ve kazancının açıklanması.
- Yatırım standartlarına uygun ilkelerin belirlenmesi.
- Hedeflerin açıklanması.
- Bağlı olduğu kuruluş veya kişiler var ise bilgilerinin açıklanması.
- Var ise diğer yöneticilerin açıklanması.
- Web sitesinin yönetimi.

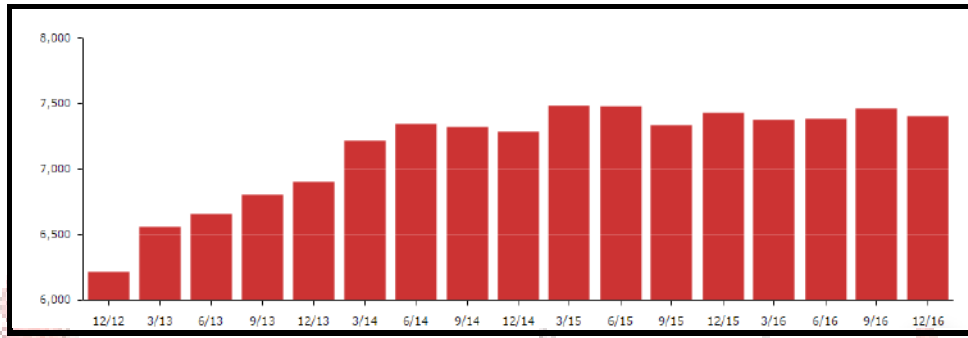
- İletişim için bilgilerinin sağlanması.

Bu kriterler ile değerlendirme yapıldığında 1 ile 10 arasında puanlar hesaplanır ve bu puanlar şeffaflık ölçütü olarak değerlendirilmektedir.

2.1.FON ÇEŞİTLERİ

Başlangıçta az sayıda olan UVF'ler Son yıllarda sayısı hızla artarak küresel piyasalarda etkin bir şekilde rol almaktadır.

Tablo 1: 2012Q4'ten 2016 Q4'e Kadar Hükümetlerin Varlık Fonları Büyüklükleri (Milyar ABD \$):

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

Tablo 2:Varlıkların Sayısal Değerleri

Dönem	Toplam Varlık Fonu	Toplam Petrol ve Gazla İlgili	Toplam Diğer	Toplam Petrol ve Doğalgaz(%)	Toplam Diğer (%)	Toplam Körfez SWF Varlıkları
Mart 2017	7445	4239	3206	56.93%	43.07%	2988
Aralık 2016	7402	4221	3182	57.02%	42.98%	3008
Eylül 2016	7462	4265	3197	57.15%	42.85%	3031
Haziran 2016	7389	4211	3178	56.99%	43.01%	3006
Mart 2016	7373	4215	3158	57.17%	42.83%	3007
Aralık 2015	7430	4247	3183	57.16%	42.84%	3001

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

UVF'lerin amaçlarına değinilecek olursa IMF, fonları amaçlarına göre beş temel gruba ayırmıştır (IWG,2008; Csoma,2015; Clark/Monk,2015):

1-Kalkınma fonları: Ülkenin sanayi yatırımlarını desteklemek, altyapı yatırımları ve sosyo-ekonomik projelerine kaynak sağlamak amacıyla kurulan fonlardır. Uzun dönemli ve riskli yatırımlara yönelirler.

2-Tasarruf fonları: Doğal kaynakların ihracatından sağlanan gelirlerin yatırıma dönüştürülebilmesi için kurulan fonlardır. Bu fonlar yüksek getiri sağlayabilecekleri diğer ülkelere uzun vadeli riskli hisse senetlerine yatırım yapmayı amaçlar.

3-İstikrar fonları: Ekonomiyi emtia fiyatlarının değişiminden ve dış şokların etkisinden korumak amaçlı kurulmuş olan fon türüdür. Bu tür fonlar kısa-orta vadeli düşük getirili fonlardır.

4-Emeklilik ihtiyat fonları: Direkt olarak emeklilik fonu olmayan, nüfusun yaşlanmasının beraberinde getireceği yükümlülükleri ortadan kaldırmak için kurulan fonlardır. Uzun dönemli ve riskli olması ile beraber yükümlülüğü gelecekteki oluşabilecek harcamalar ile sınırlıdır.

5-Rezerv fonları: Döviz rezervlerinden oluşabilecek fazlalıkların değerlendirilebilmesi için oluşturulmuş fonlardır. Çeşitlendirilmiş ve uzun vadeli. İhtiyaç duyulduğunda ülkenin döviz kuru politikaları ve dış hesapları için kullanılabilir fonlardır.

Fon sahibi devletlerin finans piyasalarında yatırı yapmaya çalışıyor olması alışlagelmiş devlet müdahalesi anlayışından farklı bir durumdur. Son yıllarda artış gösteren devlet-sermaye işbirliğinin farklı bir açıdan ele alınma biçimidir.(Kayıran,2016: 67)

2.2.SANTIAGO İLKELERİ

Ülkeler yer altı ve yer üstü kaynaklarının kullanımı ile birlikte ulusal refahlarını arttırmayı amaçlayarak oluşturdukları fonları kullanmaktadırlar. Bu fonlar emtia ve emtia dışı olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Bu fonların görevlerini iyi şekilde yerine getirebilmesi için bir grup ilkeleri yerine getirmesi beklenmektedir. Bunlar ‘‘Santiago İlkeleri’’dir ve 24 maddeden oluşmaktadır(NAS,2017:4) :

1-UVF’lerin yapısı, diğer devlet kuruluşları ile ilişkisi ve hukuki durumu kamuoyuna açıklanmış olmalıdır.

2-UVF’lerin hedefleri belirtmeli ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

3-UVF’lerde makroekonomik durumlar söz konusu olduğunda makroekonomik politikalarla tutarlı olmalıdır.

4-UVF'lerin fon kaynağı, geri çekilmesi durumları ve kuralları kamuoyu ile açıkça paylaşılmalıdır.

5-UVF'lerin elde ettiği veriler düzenli raporlar halinde sahibi olduğu kurum/kuruluşu bildirilmelidir.

6-UVF'lerin bağımsızlığı ve hesap verilebilirliği için sorumluluk bölümü net bir şekilde ifade edilmelidir.

7-Bu fonların üyeleri belirlenmeli, hedefleri açık bir şekilde belirtilmelidir.

8-UVF'nin belirlenen yönetim kurulu fonun yararına göre hareket etmeli, yeterli otoriteye sahip olmalıdır.

9-UVF'lerin izleyeceği stratejileri açık bir şekilde belirtilmelidir.

10-UVF'lerin mevzuat ve şartları, hesap verilebilirliği açık bir şekilde anlaşmada belirtilmelidir.

11-UVF'lerin mali tabloları, muhasebe kayıtları ulusal ve uluslararası muhasebe ilkelerine uygun hazırlanıp, sunulmalıdır.

12-UVF'lerin hazırlamış olduğu bu kayıtlar her yıl düzenli şekilde kontrol edilmelidir.

13-Etik standartlar açıkça tanımlanmalı, yönetim kurulu/kurullarına idari kadrolara ilan edilmelidir.

14-UVF'lerde üçüncü taraflarla olan ilişkiler durumunda ekonomik dayanağı olmalı, kural ve prosedürler izlenmelidir.

15-UVF'nin sahip olduğu ülkelerdeki faaliyetleri o ülkenin tüm düzenleyici ilkelerine uygun olmalıdır.

16-UVF'nin sahibinden işlevsel anlamda bağımsız olduğu durumu kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

17-UVF'lerin risk durumları, yatırım hedefleri ve elde ettikleri gelirleri yatırım için izlenecek olan yolları ile tutarlı, yönetim kurullarına uygun olmalıdır. Mali riske maruz kalma durumunda kullanacağı yetkileri kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

18-UVF'lerin mali durumlarını gösterir belgeler diğer ülkeler için(alıcı) net bir şekilde güven sağlaması açısından açıklanmalıdır.

19-UVF'lerin yatırım hedefleri risk ayarlı ekonomik kazancını maksimize etme amaçlı olmalıdır.

20-UVF'ler özel kurum/kuruluşlarla rekabet ederken ayrımcı bilgi edinmeye çalışmamalıdır.

21-UVF'ler hisse sahiplerini kendi öz sermaye yatırım değerlerinin unsuru olarak görmektedir. UVF'lerin kendi haklarını kullanmayı tercih ettiği durumlarda yatırım politikasını mevcut ö-mali durumunu koruyacak şekilde yapmalıdır.

22-UVF'ler yapacakları faaliyetleri için risklerini önceden belirlemiş ve bu durumu kamuoyuyla paylaşmış olmalıdır.

23-UVF'nin sahip olduğu varlık ve yatırım durumu açıkça belirtilmiş ve fon sahibi için raporlanmış olmalıdır.

24-UVF tarafından veya onun adına "Genel Bir Şekilde Kabul Edilmiş İlke ve Uygulamalar" in yürütülmesi düzenli olarak kontrol edilmesi gerekmektedir.

Şeklinde tanımlanmaktadır.

3.KÜRESEL ANLAMDA VARLIK FONU VE ÖRNEKLERİ

Ulusal Varlık Fonu (UVF); genellikle diğer ülkelerin varlıklarına yatırım yapan, devletin sahipliğinde veya kontrolünde bulunan finansal varlıklar bütünü (Truman, 2008:1), yükümlülükleri sınırlı ya da hiç olmayan, yüksek risk düzeyine sahip, uzun vadeli yatırımlar şeklinde tanımlanabilmektedir. (Hacıhasanoğlu-Soytaş, 2010: 6).

Küresel anlamda harita üzerinden Varlık Fonlarının dağılımına bakılacak olursa:

Tablo 3:Varlık Fonu Haritası

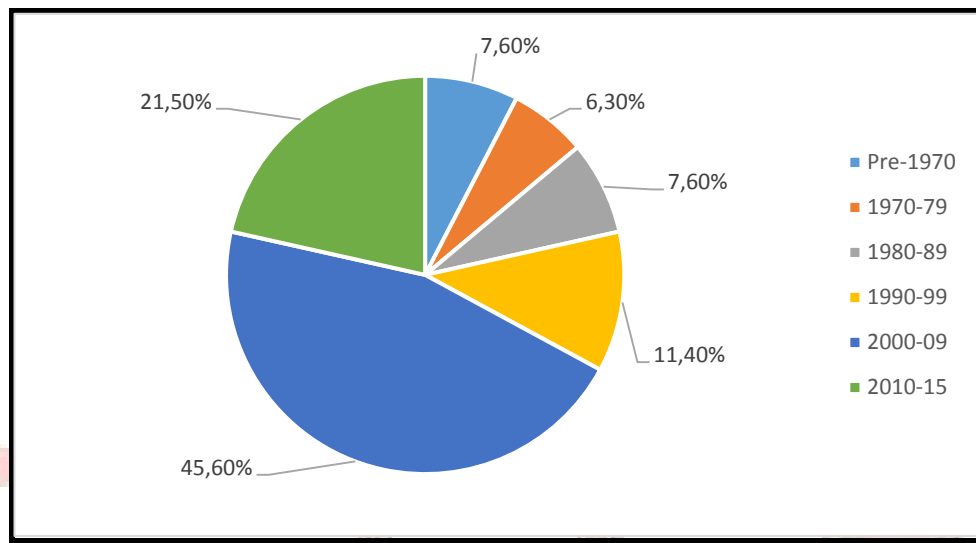
● Petrol ve Gaz ● Diğerleri

Kaynak:"Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

Şeklinde olduğu görülebilmektedir.

Varlık fonları ilk olarak 1950li yıllardan sonra ortaya çıkmış ve özellikle petrol gelirlerinin değerlendirilmesi aşamasında önem kazanmıştır. Dünyadaki varlık fonlarının büyüklüğüne baktığımızda yaklaşık 7.4 trilyon dolardır. En büyük varlık fonu; 1990 yılında kurulmuş olan, 870 milyar dolar büyüklük ile Norveç'e ait "Government Pension Fund-Global" dır. Müslümanların sahip oldukları en büyük varlık fonu ise 1976 yılında kurulmuş olan ve 792 milyar dolar büyüklüğe sahip Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait fonudur (Selçuk ve Savaşan, 2017).

Tablo 4: Varlık Fonlarının Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

Tablo 5' te dünyada Varlık fonlarının dağılımı yıllar itibariyle ve fon büyüklükleriyle birlikte verilmiştir.

Tablo 5: Dünya Geneline Varlık Fonları

DÜNYA GENELİND EKİ ULUSAL VARLIK FONU- ÜLKE	FON ADI	FON BÜYÜKLÜ ĞÜ (Milyar Dolar)	KURULUŞ YILI	KAYNAK TÜRÜ	Linaburg-Maduell Şeffaflık Endeksi
Norveç	Government Pension Fund-Global	922.11	1990	Petrol	10

BAE	Abu Dhabi Investment Authority	828	1976	Petrol	6
S.Arabistan	SAMA Foreign Holdings	514	1952	Petrol	4
ÇHC	China Investment Corporation	813.8	2007	Emtia Dışı	8
ÇHC	SAFE Investment Company	441 **	1997	Emtia Dışı	4
Kuveyt	Kuwait Investment Authority	524	1953	Petrol	6
Hong Kong	Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio	456.6	1993	Emtia Dışı	8
Singapur	Government of Singapore Investment Corporation	350	1981	Emtia Dışı	6
ÇHC	National Social Security Fund	295	2000	Emtia Dışı	5
Singapur	Temasek Holdings	180	1974	Emtia Dışı	10
Katar	Katar Investment Authority	342	2005	Petrol ve Gaz	5
Avustralya	Australian Future Fund	99.4	2006	Emtia Dışı	10
BAE	Abu Dhabi Investment Council	110	2007	Petrol	n /a
RF	National Welfare Fund	72.2	2008	Petrol	5
RF	Reserve Fund	16.2	2008	Petrol	5
Kazakistan	Kazakhstan National Fund	64.7	2000	Petrol	2
Güney Kore	Korea Investment Corporation	108	2005	Emtia Dışı	9
BAE	Investment Corporation of Dubai	200.5	2006	Petrol	5
Libya	Libyan Investment Authority	66	2006	Petrol	1
Kuwait	Kuwait Investment Authority	524	1953	Petrol	6

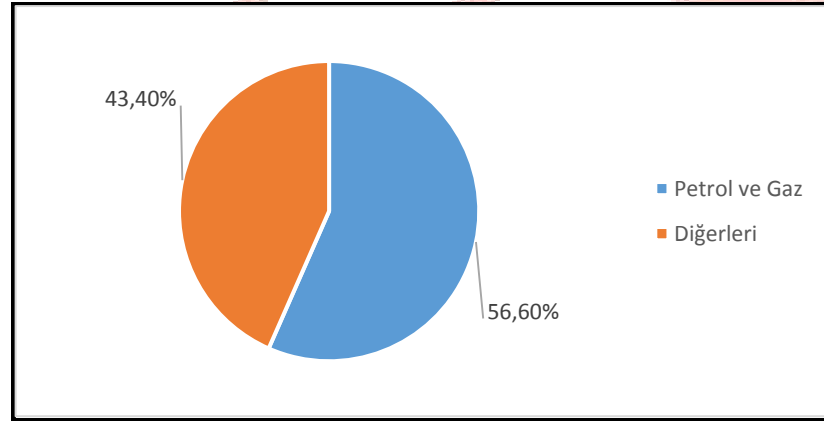
BAE	Mubadala Development Company	125	2002	Petrol	10
ABD	Alaska Permanent Fund	54.8	1976	Petrol	10
İran	National Development Fund of Iran	62	2011	Petrol ve Gaz	5
Brunei	Brunei Investment Agency	40	1983	Petrol	1
US-Texas	Texas Permanent School Fund	37.7	1854	Petrol ve Diğerleri	9

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

Dünyanın en büyük ve prestijli UVF'U 1990 yılında kurulan Norveç Emeklilik Fonu Global (The Government Pension Fund Global) olduğu görülmektedir. Fonun yatırım şekli incelendiğinde, portföyün %60'ı hisse senedi, %35'i sabit getirili yatırım araçlarında, %5'i ise gayrimenkul sektöründe değerlendirildiği görülmüştür. (nbim.no, 2015).

Küresel anlamda Varlık Fonlarının sektör dağılımına bakılacak olursa tablo 5 görülebilmektedir.

Tablo 6: Haziran Verileri 2015, Petrol ve Gaz/Diğerleri

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

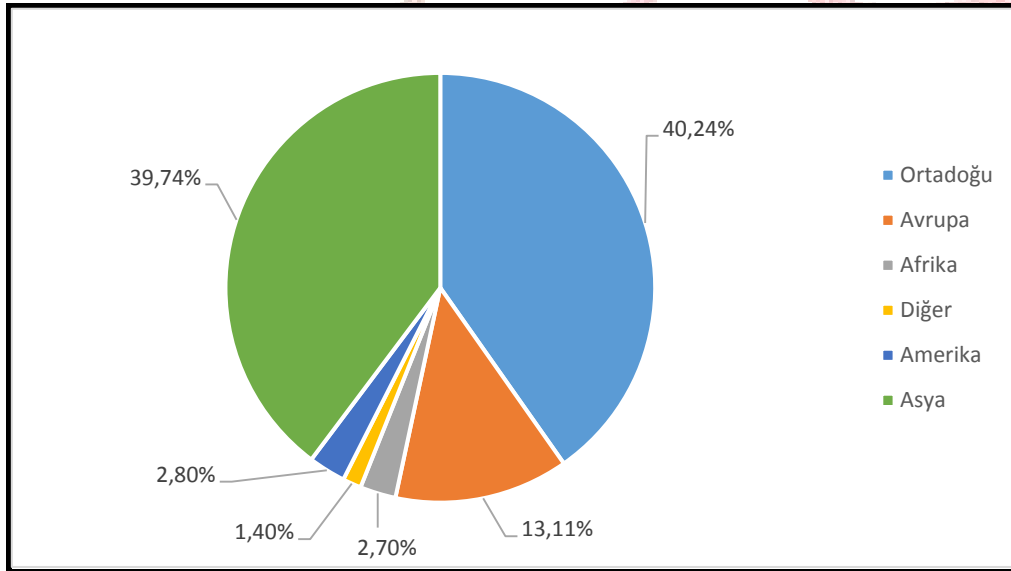
Tablodan anlaşılacağı üzere varlık fonlarında en fazla payı Petrol ve türevleri almaktadır. Varlık fonlarının küresel olarak bölgelere dağılımına bakıldığında tablo 7'de en fazla payı Ortadoğu aldığı görülmektedir. Bunun nedeni sahip olduğu doğal kaynaklar olduğu tahmin edilmektedir (Petrol ve türevleri).

Akla ilk gelen Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan'ın petrol ve doğalgaz satışlarından elde etmiş olduğu kazançları Batı Ülkelerindeki ve Amerika'daki değerli kağıtlara yatırım yaptılar. 1973 ve 1979 Petrol Bunalımlarından kalmış olan bu yatırım anlayışı 2002'den itibaren değişmeye başlamıştır. Milyarlarca dolarlık dev fonlara kendi yön veren Arap emirleri yılda %5 getiri sağlayan Amerikan kağıtlarını yeterince karlı bulmayıp yatırımlarını çeşitlendirmeye karar vermiştir.(Ewing,2007: 45). 2006'tan itibaren Batılı bankalara, değerli gördükleri gayrimenkullere ve bazı şirketlere yatırım yapmaya başlaması da küresel piyasalarda büyük ses getirmiştir.

2007–2008 yıllarında aralarında Citigroup, Merrill Lynch, HSBC, Credit Suisse, UBS, Barclays, Standard Chartered, Deutsche Bank gibi Büyük bankaların yer aldığı Batılı kurumlara büyük miktarda paralar yatıran Körfez ülkelerinin varlık fonları büyük miktarda gelir elde edeceklerini düşünürken hayal kırıklığına uğramışlardır. Morgan Stanley ekonomisti Stephen Jen varlık fonlarının kriz dönemlerinde %18-25 arasında bir kayıp yaşandığı ve bunun 700 Milyar dolar seviyelerinde olduğunu belirtmiştir(REED,2009: 58). Birleşmiş Milletlere göre ise Körfez ülkelerin varlık fonlarından uğradığı zararın 2008 yılında 350 milyar doları bulduğu ortaya koymaktadır(Arabian Business,2007). Şeklinde küresel anlamda önemli yer teşkil eden Ortadoğu için varlık fonlarını özetleyebilmekteyiz.

Tablo 7: Haziran 2015, Varlık Fonlarının Bölgelere göre Dağılımı

Kaynak: "Sovering Wealth Fund Rankings", SWFI(2017), <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

Tablo 7'de ise Varlık Fonlarının dünya genelinde bölgelere göre dağılımını göstermektedir.

4.TÜRKİYE AÇISINDAN VARLIK FONU VE GELİŞİMİ

Türkiye Varlık Fonu çok fazla gündeme gelmeden kurulma amacı ne olduğu akademik camiada fazla tartışılmadan 19 Ağustos 2016'da TBMM'de oylama ile kabul edilerek,26 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazete' de yayınlanarak yasalasmıştır. Türkiye G-20 ülkeleri arasında Varlık Fonuna Sahip olmayan tek ülke olması bu fonun kurulması için gerekçelerden esas olandır. Esas konu TVF' nun UVF' ler gibi olup olamayacağıdır. Şuan için durum, Türkiye Varlık Fonu Ulusal Varlık fonları sınıflandırması içerisinde yer alıp alamayacağı gelecekte elde edilmesi beklenen bilgiler doğrultusunda ne tür fon olduğu netlik kazanacaktır.

Tablo 8 Türkiye'nin vergi gelirlerinden fona sağlanan kaynaklar 2015 yılı için görülmektedir. O yıla göre en fazla kaynak tütün mamullerinden elde edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Vergi Gelirlerinden Sağlanacak Fonlar

VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEN FON İÇİN SAĞLANACAK KAYNAK Vergi Kalemi	2014 Geliri (TL)	Önerilen Vergi Artış Oranı (Mevcut Oranın)	Fon İçin Beklenen Yaklaşık Tahmini Gelir (TL)
Alkollü İçecekler	5.650.102.000	%5	282.500.000
Tütün Mamülleri	22.900.005.000	%5	1.145.000.000
Şans Oyunları	770.606.000	Bir Misli	770.606.000
Özel İletişim	4.543.442.000	%5	225.000.000
Köprü ve Otoyol Geçiş Ücretleri	1.245.000.000	%5	62.250.000
YILLIK TOPLAM	35.109.155.000		2.485.356.000

Kaynak: vergialgi.net, 2015

TVF' nun amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Ülkenin kalkınması ve büyümesi amacı.
- Büyüme oranına önümüzdeki on yıl içinde %1.5 ilave artışın hedeflenmesi.
- Yazılım, savunma ve havacılık alanlarında Küresel piyasada söz sahibi olabilecek seviyeye ulaşmak.
- Ülke için yapılacak olan yatırımlara(otoyollar, köprü, nükleer santral vb.) borç yaratmadan kaynak sağlamak.
- Türkiye için önem arz eden doğalgaz, petrol gibi yurtdışının söz sahibi olduğu sektörlerde bürokratik kısıtlamalara takılmadan yatırım yapabilmesi.

Amaçları arasındadır.

Kısaca, 6741 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı olarak anonim şirket şeklinde Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu fon özel hukuk hükümlerine tabidir. Aynı zamanda ara ve sermaye piyasası işlemlerini, ulusal ve uluslararası işlem yapma olanağı sağlamaktadır. Merkezinin İstanbul'da olacağı ve bu şirketin en az beş kişiden oluşmuş bir yönetim kurulu olacağı, yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile genel müdürü Başbakan tarafından atanacak olan bir şirket olduğu bilgisine ulaşılabilmektedir. Yasada, atanacak bu kişilerin ekonomi, finans, hukuk, maliye ve bankacılık alanlarından en az birinde asgari beş yıllık deneyim sahibi olması gerektiği koşulu yer almaktadır.

Şuan için TVF'na devredilen kurum/kuruluşlar şöyledir: THY, Halkbank, Ziraat Bankası, Borsa İstanbul, PTT, Botaş, Eti Maden, Türksat, Türk Telekom, Çaykur şeklindedir.

5.SONUÇ

Küresel piyasalarda varlık fonları yatırım amaçlı 1950'li yıllara dayanan bir finans aracı olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkeler ulusal ve uluslararası ekonomide söz sahibi olabilmek için fonlardan yararlandığı kriz dönemlerinde ise bu fonların etkilendiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Son on yıla bakacak olursak Norveç ve ABD'nin yanında Çin, Rusya, Güney Kore gibi ülkelerin UVF' lerde söz sahibi olmaya başlamış Türkiye içinde fon kurma konusunda etkilemiştir.(Yalçın ve Sürekli, 2016)

2.bölümde değinilmiş olan Santiago İlkeleri kısmında ise, varlık fonlarının nasıl yürütüleceği yatırım kararlarının nasıl verileceği ve denetimlerin ne şekilde olması gerektiğini açıkça belirtmektedir. Bu kriterlerin güncel gelişmeler ile birlikte gerek duyulduğu durumlarda tekrar düzenlenebileceği durumu da unutulmamalıdır.

Son olarak her yıl büyümekte olan varlıklarını değerlendirmek için kendisine güvenli liman arayan Körfez ülkelerinin sahip olduğu ulusal varlık fonlarının ülkemize gösterdikleri ilgi şimdilik yok diyebileceğimiz seviyededir. Bu durumun değişip değişmeyeceğini ise bize zaman gösterecektir(Sanlı, 2010).

KAYNAKÇA:

AKBULAK, S. ve AKBULAK, Y. (2008), “Ulusal Varlık Fonları”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, (Cilt XXV, Sayı 8), 237 – 262.

ALHASEL, B. (2015), “Sovereign Wealth Funds: A Literature Review”, Journal of Economics and Business, (Cilt: 78), 1-13.

ARABIAN BUSINESS (2009), “Gulf sovereign wealth funds lose \$350bn last year” , <http://www.arabianbusiness.com/gulf-sovereign-wealth-funds-lose-350bn-last-year-12392.html>

AYKIN, H. (2017), “Ulusal Refah Fonlarının Ekonomik Güvenlik Perspektifi İle Analizi”.

CLARK, P. B. ve MONK, A. H. B. , “Sovereign Development Funds: Designing High-Performance, Strategic Investment Institutions” (September 30, 2015). SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2667974>.

CSOMA, R. (2015), “Appreciation of the Role of Sovereign Wealth Funds in the Global Economy”, Public Finance Quarterly, (Cilt: 2), 270-287.

ECB, (2008), “The Impact of Sovereign Wealth Funds On Global Financial Markets”, European Central Bank Occasional Paper Series, No:91.

EWING, J. “ Ulusal Fon Tehdidi”, Businessweek Türkiye, 4 Kasım 2007, s.45.

HACIHASANOĞLU, E. ve SOYTAŞ, U. (2010), "Yeniden Tasarlanan Finansal Mimaride Ulusal Varlık Fonlarının Rolü", Working Paper No: 2010/2, Management and Administration Research Center, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

[http://vergialgi.net/\(2017\)](http://vergialgi.net/(2017)), (Erişim Tarihi: 11.06.2017)

<https://www.nbim.no/> (Erişim tarihi:11.06.2017)

IWG (2008), “Sovereign Wealth Funds Generally Accepted Principles and Practices ‘Santiago Principles’”, International Working Group of Sovereign Wealth Funds. www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf

KARAGÖL, T. E. ve KOÇ, E.Y. (2016) “Dünyada ve Türkiye’ de Varlık Fonu” SETA-Analiz,Ekim Sayı:216.

KAYIRAN, M.(2016) ‘‘Türkiye Varlık Fonunun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme’’ ,Eğitim Bilim Toplum Dergisi/Education Science Society Journal Cilt/Volume:14 Sayı/Issue:56 Güz/Autumn: 2016 Sayfa/Pages: 55-90.

NAS, Ç.(2017) ‘‘Varlık Fonları ve Uluslararası Kriterler’’, İktisadi Kalkınma Vakfı, Şubat 2017/195.

REED, S. ‘‘Varlık Fonları Darbe Aldı’’, Businessweek Türkiye, 4 Ocak 2009, s.58.

SANLI, U.(2010), ‘‘Körfezin Görünmeyen Elleri Ulusal Varlık Fonları’’, Ortadoğu Analiz, Kasım’10 Cilt 2 - Sayı 23.

SELÇUK, M. ve SAVAŞAN, F.(2017), ‘‘Türkiye Varlık Fonu ve İslami Finans Alanına Muhtemel Etkileri’’, ICPESS(International Congress on Politic, Economic And Social Studies)

SWFI (2017), ‘‘Sovering Wealth Fund Rankings’’, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings>. (Erişim tarihi:10.06.2017)

TRUMAN, M. E.(2008), "Sovereign Wealth Funds: New Challenges from a Changing Landscape", Peterson Institute for International Economics, Washington D.C. , May.

YALÇINER, K. ve SÜREKLİ, A.M. , "Ekonominin Çeşitlendirilmesinin Bir Aracı Olarak Ulusal Refah Fonu Modelinin Türkiye Ekonomisi Açısından Uygulanabilirliği",

ENDÜSTRİ 4.0 - TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
NKÜ İİBF İktisat Bölümü, salihozturk@nku.edu.tr

Yonca ALAŞAHAN
NKÜ SBE İktisat ABD, yncalshn@gmail.com

Mustafa Latif EMEK
NKÜ SBE İktisat ABD, mustafalatifemek@gmail.com

ÖZET

İnsanoğlu günümüze kadar üç sanayi devrimi yaşamıştır. Son zamanlarda sürekli gündeme gelmekte olan Endüstri 4.0 kavramı yeni bir sanayi devriminin kapıda olduğunun habercisidir. Endüstri 4.0'ın ekonomiye - topluma olumlu ve olumsuz birçok etkisi olacaktır. Bu etkilerden en önemlisi üretim kesiminde olacağı öngörülmektedir. İnsan gücünün giderek etkisini yitirdiği akıllı cihazlar sayesinde daha kısa sürede daha verimli ve daha az maliyetli sonuçların elde edileceği öngörülerden sadece biri olmaktadır. İçinde bulunduğumuz zamanın sanayi devrimi olan endüstri 4.0 ülkemiz gündeminde de kendine yer bulmaya başlamıştır. Hatta endüstri 4.0 sonrasında ortaya çıkabilecek endüstri 5.0 şimdiden dünyada tartışılmaya başlanmıştır. Tahminlere göre endüstri 5.0 da ise akıllı cihazların (makinelerin) insanlarla el ele verdiği bir dönem olacaktır. Bu makalede Endüstri 4.0 kavramının incelenmesi yapılacak ve son bölümde Türkiye açısından ele alınacaktır. Türkiye bu dönemi kendi lehine çevirip çeviremeyeceğini bize zaman gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Teknoloji, Değişim.

INDUSTRY 4.0 - TURKEY ASSESSMENT

ABSTRACT

Mankind has been living up to three industrial revolutions. The concept of Industry 4.0, which has recently come to our minds lately, is the news that a new industrial revolution is at the door. Economy, collecting will have many positive and negative impacts. The most important of these effects is predicted to be in production. It is only foreseen that more efficient results will be obtained in a shorter time thanks to the intelligent devices whose human power has gradually lost its effect. The industrial revolution of this period is at the agenda of our 4.0 countries. Indeed, the industry emerging after 4.0 in industry 5.0 is already under discussion. According to estimates, industry 5.0 will be a period when smart devices - machines and hands - will collaborate with people. In this article, the concept of Industry 4.0 will be examined and Turkey will be examined in the last part. Turkey will show us that it can not turn this period into its favor.

Key Words: 4.0 Industry, Technology, Transformation.

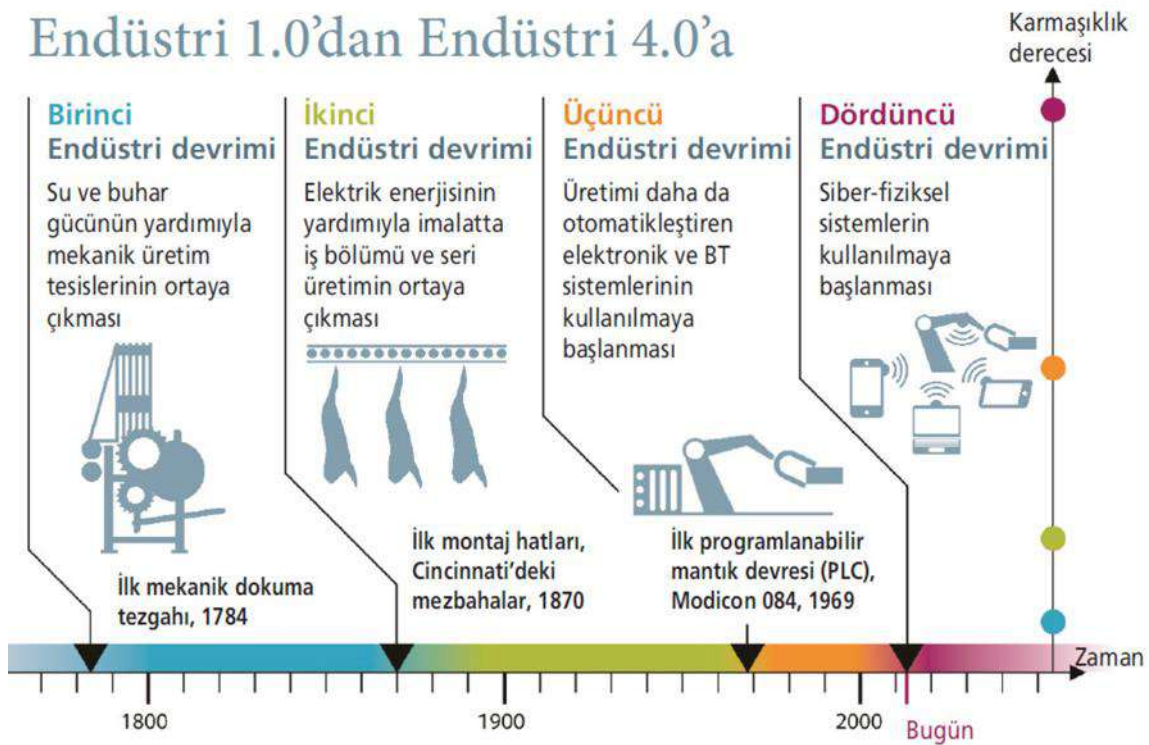

ENDÜSTRİ 4.0

1.GİRİŞ

Günümüzde dünya genelinde ülkeler hızlı bir büyüme gösterebilmeleri için sanayi sektörüne önem vermeye başlamışlardır. (Eren 2008: 328) Son zamanlarda sürekli gelişim gösteren sanayi artık dördüncü devrine giriş yapmış bulunmaktadır. Genel olarak sanayi devrimlerine bakılacak olursa, ilk sanayi devrimi buharlı makinelerin üretimde kullanılması sonrasında insanoğlunun elektrikle tanışması ile ikinci sanayi devrimi, dijital teknoloji ile tanışarak da üçüncü sanayi devrimi gerçekleşmişken son olarak günümüzde gerçekleşen ve gelecekte gerçekleşmesi muhtemel yeniliklerle dördüncü sanayi devrimine giriş yapmış bulunuyoruz. Dördüncü sanayi devrimi (Endüstri 4.0) kavramı ilk olarak 2011 yılında Almanya’da gerçekleşen Hannover Fuarı’nda gündeme gelmiştir. Teknoloji alanında önde olan ülkelerden ABD ve Japonya gibi ülkeler hedeflerini endüstri 4.0’a göre belirlemişlerdir.

Şekil üzerinden sanayi devrimlerine bakacak olursak:

Kaynak : <http://www.capital.com.tr/images/Haberler/er2.jpg>, 12 Şubat 2017’de erişildi.

Endüstri 4.0 ile üretimde robotların daha etkin rol aldığı, yapay zekanın gündeme daha çok geldiği, teknolojinin daha ileri seviyelere çıktığı ve çıkacağı hakkında yorum yapabilmekteyiz. Üretim açısından endüstri 4.0'e örnek verecek olursak birbirleriyle haberleşen sensörler ile ortamı algılayabilen robotlar sayesinde daha hızlı üretim yapmak mümkün olacaktır.

2.TARİHİ SÜREÇ

İnsanoğlunun yaşadığı ilk büyük değişim avcılık - toplayıcılıktan tarıma geçiş ile olmuştur.(Schwab 2016: 16) Bu dönemi takip eden sanayi devrimleri olmuş ve günümüzde olmaya devam etmektedir. 18.yüzyılın ikinci yarısı (1760-1840 yılları) ilk sanayi devrimi buharlı makinelerin icadı ile başlamıştır. Bu dönemde demiryollarının inşası ve buhar makinelerinin üretimde kullanılması ile devam etmiştir. İkinci sanayi devrimi elektriğin kullanımı ile seri üretimin mümkün kılınması ile gerçekleşmiştir. Üçüncü sanayi devrimi 1960'lı yıllarda kişisel bilgisayarların internetin önderliğinde geliştiği dönem -dijital devrim- olarak adı geçen dönemdir. Bu dönemlerde gerçekleşen yeniliklerin tanımlanması bu şekildedir. Şuanda yaşadığımız dönemdeki ortaya çıkan yenilikler dördüncü sanayi devriminin içinde bulunduğumuzu bize göstermektedir. Üçüncü sanayi devriminin devamı şeklinde de nitelendirebileceğimiz bu dönem yaşamakta olduğumuz ve yaşayacağımız değişimler ile dijital devrimden ayrılacaktır.

Almanya' da 2011 yılından itibaren "Endüstri 4.0" kavramı tartışılmaktadır. Burada ilk olarak Hannover Fuarı' da gündeme gelen bu terim ile akıllı fabrikalar sayesinde daha hızlı, seri üretimin olacağı böylelikle müşterilere özel ürünlerin yaratılacağı dile getirilmiştir.

Ama dördüncü sanayi devrimi sadece akıllı cihazlarla ile olmayacak kapsamı daha geniş olacaktır. Gen dizilimlerinden nanoteknolojilere, yenilenebilir enerjilerden kuantum bilgi işleme kadar birçok yeniliği getirecektir.

Günümüzde yaklaşık 1.3 milyar kişinin hala elektrik erişimine sahip olmadığı yani ikinci sanayi devrimi dünya üzerindeki tüm bireyler için gerçekleşmediği ortadadır. Aynı durum üçüncü sanayi devrimi içinde geçerlidir. Ama şöyle bir durumda geçerlidir; birinci sanayi devriminin getirisi olan iplik makinesinin yayılması 120 yıl gibi uzun bir zaman almışken üçüncü sanayi devriminin insanlara getirisi olan internet iplik makinelerinin yayılma hızına kıyasla on yıldan daha kısa sürede gerçekleşmesine olanak vermiştir.

Birinci sanayi devriminin sonucu günümüzde hala geçerlidir: “İlerlemenin başlıca belirleyicisi bir toplumun teknolojik inovasyonu kucaklama derecesidir”. Bu sebep iledir ki devlet ve kamu kurumlarının yanında özel sektöründe üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerekmektedir.

2.1.Değişimin Baş Döndürücü Hızı

Günümüzde çok sık kullanılan uygulama ve siteler (Uber, Alibaba, Siri vb.) bundan birkaç yıl önce adını bile bilen insan sayısı çok az miktarda iken günümüzde bilgiye ulaşım hızı artmış ve bu tarz uygulamalara ve sitelere ulaşım kolaylaşmıştır. Ulaşmada en önemli araç şuan için akıllı telefonlardır. İlk kez 2007’de piyasaya sürülen akıllı telefonlar günümüzde sayısı 4 milyarı bulurken 2023 yılında 7 milyara ulaşması beklenmektedir.

Artık şirketlerde bu teknolojik hız sayesinde daha az sermaye ile daha çabuk büyüme gözlemlenmektedir. 90’lı yıllardaki Detroit’i 2014 yıllarındaki Silikon Vadisi ile ele alacak olursak: Detroit’teki en büyük üç şirketin piyasa o yıllardaki piyasa değeri 36 milyar dolar geliri ise 250 milyar dolar iken, çalışan sayısı ise 1.2 milyon idi. Silikon Vadisi’nde en büyük üç şirketin 1.09 trilyon dolar piyasa değeri var iken, aynı miktarlarda gelir elde ediyordu üstelik 10 kat daha az çalışanı ile söz konusu idi bu durum.(Schwab 2016: 19)

Bu şirketlerin dışında daha az sermaye ile daha hızlı büyüyen teknoloji şirketleri de vardır. Örnek verecek olursak, Facebook, WhatsApp, Instagram bunlardan birkaçıdır.

4. Endüstri Devrimi’nin en önemli getirisinden biride yeryüzündeki tüm cihazların birbiriyle bilgi ve veri alışverişi için kullanacağı bir internet. Türkçeye cihaz tabanlı internet (internet of things) olarak çevrilebilecek bu kavram, kişisel bilgisayarların giderek yaşamımızdan çıkmaya başlayacağı ve bir gün bunların yerlerini giysiler, binalar, ulaşım araçları ile kargo paketleri gibi aklınıza gelebilecek her türlü araç ve gerece entegre edilmiş, sensör ve işleticilerle donanmış, internet bağlantılı “akıllı” elektronik sistemlere (siber fiziksel sistemler) bırakacağı yönündeki öngörüler olarak tanımlanmaktadır. (Ege 2014: 28)

2.2.Gerçekleşmesi Muhtemel Dönüm Noktaları

Dünya Ekonomik Forumunun 2015 yılında yayınlanan raporunda toplumlarda 2025 yılına kadar yaşanacak 21 dönüm noktası belirtilmiştir. Bu tahmin edilen değişimlere bakılacak olursa dördüncü sanayi devriminin bize getirdiği değişimler olduğu görülmektedir.

Bunları gerçekleşme olasılığına göre sıralayacak olursak:

• İnsanların yüzde 10'unun internete bağlanabilen giysiler giymesi
•İnsanların yüzde 90'ının sınırsız ve ücretsiz depolamaya sahip olması
•1 trilyon sensörün internete bağlanması
•Amerika' da ilk robot eczacı
•Okuma gözlüklerinin yüzde 10'unun internete bağlanması
•İnsanların yüzde 80'inin dijital bir varlığa sahip olması
•3D yazıcılar ile ilk otomobil üretimi
•Nüfus sayımının büyük veri kaynaklarıyla gerçekleştiren ilk devlet
•İmplant edilebilir ilk mobil telefonun piyasada bulunur hale gelmesi
•Tüketici ürünlerinin yüzde 5'inin 3D basılması
•Nüfusunun yüzde 90'ının akıllı telefon kullanması
•Nüfusun yüzde 90'ının internete düzenli erişebilmesi
•Amerika'daki yollardaki otomobillerin yüzde 10'unun sürücüsüz otomobil olması
•3D baskılı ilk karaciğer nakli
•Şirket denetimlerinin yüzde 30'unun YZ(yapay zeka) tarafından yapılması
•Bir devlet tarafından blockchain (blok zinciri) üzerinden ilk kez vergi tahsilatı yapılması
•Evlere giden internet trafiğinin yüzde 50'sini alet ve cihazlar için kullanılması
•Küresel ölçekte otomobil paylaşımıyla yapılan seyahat ve yolculukların özel arabalara kıyasla daha çok olması
•Trafik lambalarına sahip olmayan 50.000'inim üzerinde nüfusa sahip ilk şehir
•Küresel GSYİH' nin yüzde 10'unun blockchain (blok zinciri) teknolojisiyle tutulması
•Bir şirket kurulunda ilk YZ (yapay zeka) makinenin yer alması.

Kaynak: Deep Shift – Technology Tipping Points and Societal Impact, Gobar Agenda Council On The Future of Software and Society, World Economic Forum, Eylül 2015.

3.ENDÜSTRİ 4.0'IN ETKİLERİ

3.1. Ekonomi Açısından

Endüstri 4.0 daha çok makro değişkenler üzerinde etkisini görebileceğiz.(GSYİH, istihdam, ticaret, enflasyon vb.) En temel iki değişken üzerinde bu etkiler yoğunlaşacaktır. Bunlar: Büyüme ve istihdam.

3.1.1.Büyüme

Büyüme kavramında iki zıt görüş yer almaktadır. Bir kesim dördüncü sanayi devriminin çoktan gerçekleşmiş, üretkenlik üzerindeki etkinin sona erdiğini söylerken bir diğer kesim ise kısa süre içerisinde üretkenlik, ekonomik büyümede bir sıçrayış yaşanacağını düşünmektedir. Günümüzde küresel büyümenin yavaşladığını fark edebiliyoruz. Bu durumun nedenleri olarak yaşlanma ve üretkenlik kavramlarını gösterebiliriz. Yaşlanan toplumlar daha yavaş büyümeye devam eder. Üretkenlikte ise gelişen ve değişen teknoloji ile daha az maliyetle daha fazla verimlilik alınabileceği düşünülmektedir. Üretimde kullanılacak olan cihazlar birbiriyle veri alışverişini bu dönemde internet sayesinde sağlayacaktır.(Alçın 2016: 20)

3.1.2.İstihdam

Yeni teknolojiler çağımızda geniş bir kullanım alanına sahip olan teknolojiler olacaktır. Bu teknik gelişmeler bizlerin yaşamının her alanını olumlu ve olumsuz yönde etkileyecektir. Tarım ve sanayi devrimini yaşayan insanoğlu yeni gelişmeler sonucunda bilgi çağına girmiş bulunmaktadır. Ekonomide en çok etkilenecek faktör ise istihdam olacaktır. (Güloğlu, Sertkan 2003: 10)

Teknolojik gelişmelerin üretim-üretkenlik üzerinde olumlu etkiler yaratacağını düşünecek olursak “Endüstri 4.0” de iş gücü piyasası üzerinde tam tersi bir etki göstermesi beklenmektedir.

Başka araştırmacılar yeni oluşacak değişimlerin da bu sonunda insanlığı tam işsizliğe götüreceğini düşünmektedir. Bu da dünyayı son küresel krize sürükleyebilir ya da insanların bilim ve sanat ile uğraştıkları, çalışmak zorunda olmadıkları bir ütopyanın kapılarını açabilecektir.(Durgun, Büyükbayrak 2016)

Kısaca iki durum söz konusu olabilir; ilk olarak hızla gelişen teknoloji mevcut mesleklerin insan emeği ile gerçekleştirilmesi yerine daha kısa sürede bu işlerin makine veya bilgisayarlar ile gerçekleştirilmesi sonucunda bir takım meslek grubunda işsiz kalmalar ile karşı karşıya kalılabileceği bir durum söz konusudur. İkinci olarak ise teknolojik gelişmelerin yeni işgücü piyasası oluşturup istihdam alanında işsiz kalanlara yeni iş olanakları sağlayacağı bir durum söz konusu olabilecektir. Böyle durumların gerçekleşip gerçekleşmeyeceği önümüzdeki yıllarda yaşayarak görebileceğiz.

Yaşanması muhtemel teknolojik gelişim ve değişim sonucunda (otomasyon) en çok etkilenecek meslekleri yüksek olasılık durumlarına göre sıralayacak olursak:

•Tele – pazarlamacılar
•Vergi Danışmanları
•Sigorta Eksperleri, Otomobil Hasarları
•Hakemler ve Diğer Spor Görevlileri
•Mahkeme Katipleri
•Restoran ve Kafelerde Garsonlar
•Emlak Komisyoncuları
•Tarım İşçileri Aracıları
•Sekreterler ve İdari Asistanlar (Hukuk, Tıp ve Yönetim dışında)
•Kuryeler
•Akıl Sağlığı ve Madde Bağımlılığı Sosyal İşçileri
•Koreograflar
•Doktor ve Cerrahlar
•Psikologlar
•İnsan Kaynakları Yöneticileri
•Bilgisayar Sistem Yöneticileri
•Antropologlar ve Arkeologlar
•Deniz Mühendisleri ve Bahriye Mimarları
• Satış Yöneticileri
•Genel Müdürler

Kaynak: Carl Benedikt Frey ve Michael Osborne, Oxford Üniversitesi, 2013

3.2.Ulusal – Küresel Açıdan

Endüstri 4.0 getireceği değişimler kamu kurum ve kuruluşlarının işleyişini yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Özellikle hükümetleri ulusal ve yerel düzeyde kamu ve özel sektörle iş birliğinde yenilikler yaparak kendini yeniden düzenlemeye mecbur kılmaktadır. Şuana kadar yaşanan sanayi devrimlerinde hükümetlerin üzerine çok fazla görev

düşme de Endüstri 4.0' da hükümetleri bekleyen bir tehlike vardır. Bu tehlikeyle inovasyonun gelişmesini destekleyerek üstesinden gelmek mümkün olacaktır.

İş gücü piyasasında yeni tür işler çıkacak bu yeni işler vatandaşlara daha esnek çalışma saatleri, iş piyasasında yeni inovasyon dalgası meydana getirebilecektir.

Günümüz bilgi toplumunda bilgi asimetrileri önemli ölçüde gücün kimde olacağını belirleyebilir. Çünkü teknolojiyi kullanabilen toplumlar yapma gücüne sahip olacaktır.

Ama akıllarda şöyle bir soru oluşabilir: 4.Sanayi devriminde önceki sanayi devrimlerindeki gibi gelişen ülkeler mi söz sahibi olacaktır? Hangi ülkeler bu dönemde sıçrama yaratabilecektir? gibi bir takım sorular cevaplanmayı bekleyecektir. Endüstri 4.0, alt yapısı gelişmiş ekonomileri dönüştürecek ve küresel ekonomi bütünüyle etkilenecektir. Örneğin otomasyon ağırlıklı işler AB ve ABD'ye geri dönecektir (Yılmaz 2016) şeklinde öngörülebilmektedir.

Peki genelden özele yani küreselden ulusal alana geçecek olursak; kentsel olarak gerçekleşen değişimler şöyledir: Dijital olarak programlanabilen mekanlar, su ağı, sosyal ağlar aracılığıyla ağaçları evlat edinmek, yeni kuşak mobilite, birlikte üretme-birlikte ısıtma ve birlikte soğutma, talep-üzeri mobilite, akıllı sokak direkleri öngörülerden birkaçıdır.

Gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel teknolojik gelişmeler güvenlik alanında da tehlikeler oluşturacaktır. Aynı zamanda iş piyasasında da artan eşitsizlikler meydana gelecektir. Günümüzde giderek artan göçler bireylerin birbirine olan hoşgörüsünü artırmayıp aksine birbirinde uzaklaştırmakta bunun sonucunda toplumlar daha çok birbirinden ayrışacaktır. Yeni teknolojilerin bu durumlar sonucunda kullanılacak olduğu düşünülürse uluslararası güvenlik açısından tehdit olarak da karşımıza çıkabilecektir. Bu gelişmelere örnekler: dronlar, giyilebilir giysiler, biyolojik silahlar, eklemeli imalat.

3.3.Toplum Açısından

Sanayi devrimleri ile birlikte uzun dönemli hem üretimde hem de nüfusta etkileri ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni gelişen ve gelişmekte olan teknolojinin tıp alanına da yansıtıldığı durumlardır.(Küçükkalay 1997: 51-68)

Toplumlar açısından bu durum sanayi devriminin yarattığı olumlu sonuç olarak görülebilmektedir.

Toplumlar için en büyük sorun ise yeni modernliği nasıl karşılayıp uyum sağlayacağımızdır. Esas mesele toplumda cehalet ile başa çıkmakta eğer ki yeniliklere uyum sağlayabilen toplum söz konusu ise Endüstri 4.0'a uyum sağlamama gibi sorunla karşılaşılmayacaktır.

Artan robot sayıları ve algoritmalar piyasada emekten daha çok sermayenin tercih edilmesine neden olacaktır. Böyle bir dönemde kazanan kesim iş gücü sarf eden, düşük sermaye ile yeni işlere girişen kesim değil yeni fikirler, ürün ve hizmetler sunan inovasyonu yakından takip eden kesim olacaktır.

Günümüzde gelir dağılımına bakacak olursak oldukça eşitsiz bir şekilde dağıldığını görebiliriz. OECD ülkelerinin yüzde 10'luk kesiminin ortalama geliri en yoksul yüzde 10'luk gelirinin dokuz katıdır. Her ne kadar hızlı bir şekilde büyüme yaşanmışsa da insanlar arasında yoksulluk azalmış gibi görünse de ülkelerin kendi içerisinde eşitsizlik artmıştır.

3.4. Birey Açısından

Dördüncü sanayi devrimi sadece toplumu oluşturan bireylerin üretime nasıl katıldıklarını değiştirmekle kalmayacaktır ayrıca bireylerin düşünce yapılarını, tüketim alışkanlıklarını, kimliğini, mahremiyet anlayışını da değiştirecektir. Belki de ilerleyen zamanlarda diğer bireyler ile olan ilişkilerimizi, sağlığımızı da etkileyebilecektir.

Bu dönemlerde YZ (Yapay Zeka) sürekli gündemde olacak ve endüstri 4.0'ın bize getirdiği inovasyonlardan sadece biri olacaktır. Yaşam süresinin uzaması, beynimizdeki anıların çıkarılması gibi birçok bilim kurgu filmlerinde işlenmiş olayları bizzat hayata uyarlanabileceğini yaşayacağız.

Teorik fizikçi ve yazar Stephen Hawking ile bilimci arkadaşları (Stuart Russell, Max Tegmark ve Frank Wilczek) yapay zeka sonuçları üzerine: “YZ'nin kısa vadedeki etkisi onu kimin kontrol ettiğine bağlı olacakken, uzun vadedeki etkisi genel olarak kontrol edilip edilemeyeceğine bağlı kalacaktır.” şeklindeki yorumundan bu teknolojik gelişmenin bize yarar sağlayacağı ya da zarar getireceğini önceden tahmin edip ona göre önlemleri almamız gerektiği konusunda bizleri uyarmaktadır.

4.TÜRKİYE’DE ENDÜSTRİ 4.0

Gelişen teknoloji devrinde Türkiye inovasyon konusuna önem vererek yeni yabancı yatırımları ülkesine çekmek için çalışmalarını bu yönde yapmalı bu sayede küresel piyasada kendine yer edinmelidir. Endüstri 4.0 döneminin yakın gelecekte yaşanacağını düşünecek olursak: Türkiye’nin sanayi, teknoloji ve kalkınma politikalarında verimlilik ve ihtiyaç odaklı stratejilere odaklanması gerektiği sinyali verilmektedir. Ülkenin orta gelir tuzağından çıkması, verimlilik esaslı ekonomilerden bilgi ekonomisine adım atabilmesi ise doğru tanımlanmış ihtiyaçlara yönelik etkili stratejiler geliştirilebilmesine bağlıdır.(EKOIQ Dergisi’nin Özel Eki, Aralık 2014)

Bunun için ülkemizde gelecek planlamaları yapılmaktadır. Örnek verecek olursak; 25 Öncelikli Dönüşüm Programı, 64.Hükümet Programı ve Eylem Planı ile ülkeye nitelik sıçraması yaşatması hedeflenmektedir. Girişimci Bilgi Sistemi’nin 2014 yılı sonuçlarına göre, imalat sanayi ülkedeki cironun yüzde 27,7’sini gerçekleştirmesine rağmen toplam faaliyet karının yüzde 43,8’ini üretmektedir. Tüm sektörlerin ortalama faaliyet karı yüzde 3,9 olurken, imalat sanayinin ortalama faaliyet karı ise yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi’nin uzun dönemli vizyonunu, “Orta yüksek ve yüksek teknolojili ürünlerde, Afro-Avrasya’nın tasarım ve üretim üssü olmak” şeklinde belirlediği açıklaması yapılmıştır. (<http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum - 2016>)

Ülkemize düşen görev küresel ekonomide kendine iyi bir seviye belirlemek için hedeflerini gerçekleştirmek olacaktır. Sanayi 4.0 devriminin yakalanması ve öncü ülkeler arasında yer alınması için tüm paydaşların ortak bir ülke planı ve hedefi çevresinde odaklanarak çalışması zorunluluk arz etmektedir. Türkiye, önündeki bu fırsatı hayata geçirmek için gerekliliklerini, önceliklerini ve bir yol haritasını ortaya koymalıdır. Bu yol haritasının tüm paydaşlarla işbirliği içinde ve kararlı bir şekilde uygulanması önümüzdeki on yıl için ülke gündeminin en temel maddelerinden biri olmalıdır.(TÜSİAD – Mart 2016)

5.SONUÇ

Türkiye gibi sermaye fakiri – emek zengini bir ülkede sermaye yoğun yatırımların artması sonucunda teknoloji düzeyinin yükselmesi gerçekleşebilecek bir durumdur.(Şahin 2007: 17)

Çıkaracağımız sonuç, Endüstri 4.0 hayatımızı olumlu ve olumsuz getirileri ile etkileyecektir. Üretim, zamandan ve maliyetten tasarruf yapmamızı sağlayacak donanımlara sahip olacağımız bir dönem olacaktır aynı zamanda dördüncü sanayi devrimine girecek ülkelerde belli meslek gruplarının da işsizlikte karşı karşıya kalacağı bir dönem olacaktır.

Ülke olarak bunu lehimize çevirecek durumları gerçekleştirmek için gereken donanımları sağlamak, gelişen teknolojiye ayak uydurmak üzerimize şuanda ve gelecek dönemler için düşen görev olacaktır. Bunun için AR-GE çalışmalarını, akademiye bu alanda yapılan ve yapılacak çalışmaları desteklememiz, tüketen toplum olmaktan sıyrılıp daha çok üreten toplum olmaya önem verecek ülke olursak dördüncü sanayi devriminde gelişmekte olan ülke statüsünden çıkabiliriz.

KAYNAKÇA:

- ALÇIN, S. , Üretim İçin Yeni Bir İzlek : Sanayi 4.0, Journal of Life Economics
- ÇALIK, D. , ÇINAR, Ö. P. ,(2009). Geçmişten Günümüze Bilgi Yaklaşımları Bilgi Toplumu ve İnternet – Başkent Üniversitesi, XIV. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri.
- DURGUN, Ö. D. , BÜYÜKBAYRAK G. ,(2016). Sıra Geldi Robot Hukukuna – Boğaziçinden Haberler
- EGE B. , 4.Endüstri Devrimi Kapıda Mı? , Bilim Teknik Mayıs 2014
- EKOIQ Dergisi’nin Özel Eki /Aralık 2014 – Sabancı Üniversitesi
- EREN, A.(2008). Türkiye Ekonomisi, Bursa: EkinYayınevi
- GÜLOĞLU, T. , SERTKAN M. (2003) ,Yeni Teknolojilerin Çalışma İlişkilerine Etkileri
- <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum> (2016)
- KÜÇÜKKALAY, M. A. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi Sayı: 2
- SCHWAB, K.(2016). Dördüncü Sanayi Devrimi, Çev. DİCLELİ, Z.
- ŞAHİN, H.(2007) ,Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi

TÜSİAD – Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklik Olan Sanayi 4.0,
Mart 2016

YILMAZ, F. ,Üretim Süreçlerinde Devrim ve Endüstri 4.0 (2016)

آل روهان